IOANNIS DE BVSSIERES BELLIIOCENSIS,

è Societate IESV,

HISTORIA FRANCICA:

PARS SECVNDA,

Ab HVGONE CAPETIO, ad CAROLVM VII.

Assist.ae Galliae Soc. Jesu

LVGDVNI,
Sumpt. GVILL. BARBIER, IOAN. GIRIN,
& FRANC. COMBA, via Mercatoria,
sub signo Prudentiæ.

M. DC. LXI.
CVM PRIVILEGIIS.

Summa Priuilegij Regij.

Cautum est auctoritate Regis, ne quis in Regno suo aliisve locis suæ ditioni subiectis, Librum, cui titulus est, *Ioannis De Bussieres*, *è Societate* IESV, *Historia Francica*, *quatuor Partibus comprehensa*, absque Auctoris consensu imprimat aut diuendat, in decem proximos annos à die absoluti Operis; mulctâ indictâ, qui secus fecerit; prout fusiùs in diplomate Regio continetur. Datum Parisiis, die 27. Septembris 1660.

De mandato Regis,

LE COQ.

Summa Priuilegij Prolegati Auenionensis.

Cautum est auctoritate Prolegati Auenionensis ne quis typis mandet Librum, cui titulus est, *Historia Francica, Ioannis De Bussieres, è Societate* IESV, *Partibus quatuor comprehensa*, præter Auctoris facultatem, pœnâ indictâ, si quis secus fecerit; vti fusiùs in diplomate continetur. Datum Auenione, 13. Iulij 1660.

Signatum,

LASCARIS.

Summa

Summa Priuilegij Prouincialis.

LAurentius Grannon, Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Lugdunensi, iuxta facultates concessas à Regibus eidem Societati, permittit Bibliopolæ quem designabit *P. Ioannes De Bussieres*, ex eadem Societate, typis mandare ac diuendere Librum, in decem annos proximos, cui titulus est, Historia Francica. Datum Lugduni 20. Aprilis 1660.

Signatum,

LAVRENT. GRANNON.

Ioannes

IOannes De Buſſieres, è Societate IESV, ſupradicta Priuilegia conceſſit *Guillelmo Barbier, Ioanni Girin,* & *Franciſco Comba,* Bibliopolis Lugdunenſibus, iuxta pacta cum iis conuenta. Lugduni, die ſeptimo Ianuarij 1661.

Editio abſoluta die prima Februarij.
M. DC. LXI.

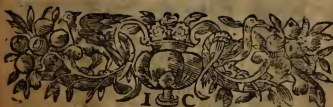
Reges

Reges Franciæ, ab Stirpe tertia.

HVgo Capetius. Lib. vij.
Robertus. num. ij.
Henricus. num. v.
Philippus. num. vij.
Ludouicus Crassus. num. xj.
Ludouicus Iunior, nomine septimus. num. xviij.
Philippus Augustus. num. xxvij.
Ludouicus VIII. Lib. 8. n. xiv.
Ludouicus IX. dictus Sanctus. n. xvij.
Philippus III. dictus Audax. Lib. 9. n. iv.
Philippus IV. Pulcher dictus. n. xiv.
Ludouicus X. Hutinus dictus. num. xxv.
Philippus V. Longus dictus. num. xxvij.
Carolus IV. Pulcher dictus. n. xxviij.
Philippus VI. dictus Valesius. Lib. 10. n. 1.
Ioannes. num. xvi.
Carolus V. Sapiens dictus. Lib. 11. n. 1.
Carolus VI. Dilectus dictus. n. xij.
Carolus VII, Victor dictus. Lib. 12. n xiv.

HISTORIÆ

HISTORIÆ FRANCICÆ,

LIBER SEPTIMVS.

APTO Carolo, & in custodiam tradito, Hugoni regnanti parta tranquillitas. Sed quoniam regnum arti potius debebatur quàm armis, arte & industriâ retinendum fuit. Et illicò amplissima regni detracta pars; quæ ambitionis immodicæ pœna; prouinciarum Administratores in regiminis partem admissi sunt; ex regentibus in patrimonium datæ; quíque anteà Ducum Comitúmque inani titulo, regiones traditas ad Regis arbitrium moderabantur, nunc vsurpato in obnoxias gentes pleno iure, potestatem regiam sibi vindicarunt. Assertus quidem dignitati Regis honos in speciem, abdicato titulo & insignibus regiis, auctoritate intra Ducis Comitísve appellationem coërcitâ, & supremo iure Regis illibato; sed ius illud vbi vis pollebat plerumque vmbratile; solidâ dominatione incumbente prouinciis,

I. HVGO CAPETIVS REX.

Duces & comites vnde orti.

——— HVGO CAPETIVS.

& in hæredes transfusâ. Hinc nati Britanniæ, Burgundiæ, & Aquitaniæ Duces; Comites Flandrensis, Tolosanus, Andegauensis, & alij; Monarchiâ Franciæ in Toparchias diuisâ; & quò in plures perueniret hæreditas, eò minor. Nec Regi sua Francia nomenque Regium integrum fuit; quippe Robertum vnicum filium admisit in solium; regnum sibi in partem præripiens, quod vindicaret familiæ; throni passus consortem dum viueret, vt regnaret & mortuus. Ita Robertus Rhemis inunctus & inauguratus, & religione ius regni sancitum. Et quidem dignus, qui viuo Patri scriberetur hæres; suauitate morum, affabilitate, temperantiâ, & liberalitate insignis; per quas dotes Francis charissimus, iam animorum calculis Rex destinabatur. Et Principem eruditio commendabat, institutum humanioribus litteris à Gerberto, & accuratè excultum studiis, indole iuuenis applicante se ad potiora. Hugo his constitutis, vt Regi in posterum æmulum tolleret, Comitis Parisiensis dignitatem extinxit; quippe vt Carlouingij Magistros Palatij abrogauerant, quo ipsi nomine à Merouingianis extorserant regnum; ita Capetius haud ignarus, sibi suisque maioribus viam munitam ad sceptrum Parisiensis Comitis dignitate; ne peccarent exemplo posteri, modum peccandi eripuit: documento egregio, ne Reges sibi proximum quemquam constituant; cùm admoto ad regnum propius, nihil pronius sit, quàm in regnum ipsum votum adiicere. Res domi pacatas noua tempestas conturbauit statim. Hugo sub regni initiis Arnulphum natum è Lothario Rege, sed impari matre, Rhemensem Archiepiscopum designauerat; seu amore patris atque memoriâ; seu captatâ indulgentiæ famâ, regij sanguinis veneratione. At Arnulpho beneficij memoria non constiterat satis;

Robertus regni consors.

Eius dotes.

Comitis Parisiensis extincta dignitas

Arnulphus Rhemensis Archiepiscopus.

ſatis; nam dicebatur fauiſſe Carolo, & prodendi Rhemos iniuiſſe conſilium. Quare Hugo victor, memórque iniuriæ, vt Arnulphum infulis ſpoliaret, ad Ioannem XV. Pontificem Legatos mittit; quibus repulſis, Rex concilium Rhemis ab Epiſcopis Galliæ conuocari curat; in quo Arnulphus poſtulatus læſæ majeſtatis, magnâ quanquam altercatione, Seguino Senonenſi Archiepiſcopo irritante Concilium; ſanciente Arnulpho Aurelianenſi, impigro viro & vehementis ingenij; Arnulphus reus ſede eiectus eſt, & Gerbertus Roberti præceptor ſuffectus infulis. Id enimuerò Ioanni Pontifici moleſtiſſimum accidit; imminutâ auctoritate, & repulsâ contemptu irritâ; ideò Leonem in Franciam legat, à quo Moſonij euocatur Concilium; præſenſque Gerbertus cauſam perorauit, tantâ eloquentiâ, vt amplius ſit pronuntiatum, réſque dilata in alterum Concilium, quod Rhemis indictum eſt. At Gerbertus Pontificiæ poteſtatis, ſeu metu, ſeu conſcientiâ, ſeceſſit in Germaniam ad Othonem Imperatorem, paſſus ſe abſentem exauctorari, & Arnulphum reſtitui; quanquam indignans multùm & per epiſtolas conquerens. Decreto Concilij videbatur peti Regis auctoritas, & obiici Pontificiæ: Hugo tamen prudenti conſilio rem diſſimulauit; memor quàm radice tenerâ ſtaret regnum; nec cenſuit recentem poteſtatem & quaſi vagientem in cunis, cum vetere totque annorum robore confirmata, magno periculo componendam. Nono regni anno deſiit viuere; vnâ re memorabilis, quæ præpolleat pluribus, quod regnum in ſe, & familiam ſuam deriuauit; non armis quidem; ſed induſtriâ atque ingenio; nec enim militaris ars ſola regia eſt; & quædam efficaciſſima vis eſt ingeniorum vt corporum.

Hvgo Capetivs. Deycitur. Subſtituto Gerberto. Et reſtituitur. Anno 996. vel 97. Capetij mors.

II. Robertum iam antè in regnum adſcitum,

ſed nondum fruentem imperio, imperium ipſum & licentia corruperunt. Primum vt pleraque alia malum à feminâ. Rex amore captus Bertam Eudonis Comitis viduam duxit vxorem: & coniugium quidem culpæ prætextum; nam Berta duplici vinculo affinitatis, tum ſanguinis tum ſpiritûs, arcebatur à Regis thalamo; nec ſolutio legis à Pontifice petita; vt flagitioſæ omninò nuptiæ, & ſpecie Sacramenti induceretur inceſtus. Ideò Robertum Gregorius V. anathemate perculit; cuius terrore Rex Bertam reiecit; plagâ tandem animi perſanatâ. Quæſitæ poſtea nuptiæ nouæ; ducta Conſtantia Prouinciæ Comitis filia. Nec omninò felices nuptiæ, quanquam iuſtæ atque legitimæ; nam Conſtantia formâ corporis celeberrima, ſed audax mulier ambitioſa & præceps, quæ poteſtatis conſortem non caperet, optimo Principi materia patientiæ fuit. Vno facinore mulieris indoles patuit. Regis gratiâ florebat in paucis Hugo quidem Bellouacenſis; ſtatim adſtitit proſperitatis comes inuidia; Reginámque ipſam incendit, indignantem potentiâ æmulum & forſan ſuperiorem inſurgere. Et dicebatur Hugo Regem impellere ad comprimendam audaciam feminæ; *Amori in coniugem ſuam eſſe metam; nihil periculoſius quàm vxorium Principẽ, feminas in familiarum curam non regnorum natas; præſertim in Francia; eas profuturas in publicum, non capite quidem, ſed vtero, ſi Reges pariant.* Ea ſeu vera, ſeu ab æmulis ficta, renuntiata Conſtantiæ, impotentem animum inflammarunt. At blandiri Regi cùm negaret ſuperbiæ tumor: Fulconem Comitem Andegauenſem eundémque auunculum appellat Regina vindicem; parémque nacta votis vltorem, duodecim equites ad cædem impetrat. Nec petita vindictæ opportunitas loci aut temporis; ſub ipſis Regis oculis Hugo ab equitibus

cæſus

ROBERTVS. REGNAT. *Bertam ducit.*

Mox Conſtātiam du it.

Conſtātia indoles.

Et facinus in Hugonem.

cæſus eſt, & in fruſta diſcerptus; nullâ ſceleris pœna, vel patrati vel iuſſi; Rege contumeliam donante coniugi, & patientiâ criminis domeſticam tranquillitatem mercante. At qui; domi ferebat vxorem, foris proteruos & rebelles domabat. Ab Eudone Comite Carnutenſi prima belli fax; is Melodunum proditione inuaſerat. Gualterius pro Burcardo Comite vrbem tenebat, qui in dominum perfidus, aſſentiente & impellente vxore, Eudoni appellato oppidum tradit. Continuò Robertus, Burcardo iniuriam poſtulante, ducto exercitu, Melodunum obſidet, premítque tam arctè, vt Eudoni iam ſalutis ſpes nulla ſuppeteret, præter Regis clementiam; quâ appellatâ, vrbem cum proditoribus dedit; ipſi parcitum, vocati in ſupplicium rei, Gualterio & vxore necatis ſuſpendio, ne indulgentia ſcelus propagaret. Is motus facilis, reliqui ardui magis atque impediti. Pro Burgundiâ bellum commotum eſt; & erat dignum armis operæ prætium. Henrico Roberti patruo Ducatus Burgundiæ in patrimonium ceſſerat, Hugone Capetio in ſpem regni vocato; is cùm ſine liberis decederet, vxoris arte Guillelmum priuignum Albetti Longobardiæ Ducis filium adoptauit, ſcripſitque heredem. Nec dubitauit Guillelmus cernere hereditatem, ſéque in Burgundiæ Ducem ingerere; eo maximè fretus quod plerique Proceres manu & mente promouerent conſilium, Bruno Epiſcopus Lingonenſis, Landricius Comes Niuernenſis, Guillelmus Comes Pictauienſis, & alter Guillelmus Comes Arelatenſis; quorum intererat Regem imminui, & tam amplâ prouinciâ ſpoliari; erâtque Guillelmo Reginaldus filius, fortis in paucis iuuenis, clarúſque militiâ, cupiditatis paternæ fulcrum & anchora. Contrà Robertus primùm iure; pòſt armis pugnabat. *Se legitimum hæredem patrui; ſibi proximo affini deberi Bur-*

ROBERTVS.

Robertus Melodunũ recipit.

Et Burgundiam.

gundiam ; testamento frustra scriptum hæredem, cùm ipsa hæreditas ad regnum spectaret; feudo eâ conditione permisso, vt si Dux sine masculâ prole decederet, sorti pristinæ redderetur feudum, ac trunco suo ramus. Mox ad arma ventum, conscriptúsque ingens exercitus, Richardo Duce Normanniæ triginta millia deducente : quippe prudentissimo Regi nihil antiquius, quàm ab initiis militarem gentem Ducemque fortissimum sibi adiungere ; eundem hosti detracturus, & communi bello imminuens. Ita copiæ in Burgundiam ductæ, & obsessa Antisiodorum. Ea an capta sit, auctores discrepant ; aliis cœlo prodigia euocantibus, quæ Regem expellerent; aliis Regem per ipsa prodigia, euersósque cœlitus muros, intra Aualonem castrum mittentibus. Ego vt nihil ausim asserere in re ancipiti ; ita de euentu non possum ambigere ; quin tota Burgundia ad Regem regnísque corpus traducta sit : & inclinat animus affirmare, id armis præstitum; quomodo enim tot viri Principes, pulso Rege & ignominiam passo, ceptis abstitissent, præmiúmque victoriæ tradidissent victo ipsi victores ?

ROBERTVS.

III. Expeditum Regem Burgundiâ, Lotharingia nouo bello implicuit. Lotharingiæ Dux, vnus è Carlouingiis superstes Otho, nullis liberis relictis obierat : duæ hinc sorores; quarum altera Lamberto Montensi Comiti, Huberto Namurcensi altera nupserat. Ad eas haud dubiè attinebat hæreditas fratris ; sed Godofredus Arduenniæ Comes Othonis auunculus, deposcebat eandem ; nullo quidem legitimo iure, quem sorores excluderent ; arcessito tamen, impetrato consensu ab Henrico Imperatore, iure ancipiti, Mars videbatur pronuntiaturus sententiam. Augebat difficultatem, quod Balduinus Flandriæ Comes, qui Lotharingiam Namurcensem inter & Montanum diuisam mallet, quàm

Motus ob Lotharingiam.

Causa belli.

quàm ad Godofredum peruenire integram, eos consiliis auxiliisque iuuabat, quin & Robertum Regem, vt iisdem faueret impulit; ne Ducem Lotharingiæ Germanis obnoxium pateretur; néve recrudescerent gentium odia. Ita Balduinus manu validâ à Francis receptâ, Valencenas aliáque ad Scaldim oppida expugnat, totíque Lotharingiæ imminet victor. Godofredus obiecturus munimen fulmini, Imperatorem appellat, vt quod donasset ipse tueretur: nec is moram traxit, quin succinctus exercitu penetraret in Flandriam. Valencenas impugnauit primùm, dein Gandauum; & quanquam vtrobique repulsus, tamen cùm vastatis agris incumberet, placuit controuersiam pace dirimere. Eâ Valencenæ Imperatori concessæ, quibus postea Balduino cessit; Godofredo assertâ Lotharingiâ; Namurcensi & Montano spes euanuere. Paci adscripsit Robertus; seu ratus sibi factum satis, acquiescente Flandrensi; seu à bello auersus, quod infensas gentes Francos & Germanos rursum committeret; suo magno periculo; cùm noua imperia stabiliantur pace, bello reuellantur. Ideò placuit ad vinciendam arctius pacem, im colloquium venire Principes; amnis Mosa vtriusque imperij limes eam in rem lectus; (alij malè charum in Biturigibus scribunt), & ne quid alterutrius dignitati obesset, Scaphæ hinc inde dispositæ, vt in amne medio conuenirent. Sed Christiana demissio impedimenta nescit dignitatis. Henricus Imperator, quo die indictum colloquium erat, eo, mane primo, transito fluuio ad Robertum pergit, & abiecto fastu amicè & familiariter, vt cum fratre agit. Exceptus ab Rege optimo, humanitate maiore quàm pompâ, ad sacrum ductus, deinde ad prandium, à mensâ suauissimis colloquiis habitis, in castra rediit. Rex sequenti die primâ itidem luce ad Henricum transit, paríque lau-

ROBERTVS.

Successus.

Rex cum Henrico Imperatore colloquitur.

—— de, nisi quod præiuisset exemplum; pariterque exceptus, impleuit se sanctissimis Principis piis sermonibus. Accessit spectaculum suauissimum Cunegundis, Imperatoris coniux & virgo, quæ formam oris egregiam formositate animi vinceret, viro digna consors, cum eo post Sanctorum fastis adscripta; Roberto mirante felicitatem Henrici, quam ipse nesciret. Præterea liberalitate certatum & abstinentiâ; Francus ad Germanum, præter gemmas aurique copiam, centum equos misit, phaleratos magnificè, cuique adiunctis loricâ & galeâ; vt equiti præter equum sua arma essent; Germanus admisit Sacrum Euangelij codicem, ac dentem S. Vincentij, remisit cætera; pietati & temperantiæ obsequens; & Cunegundis par nauicularum ex auro, credo in inaures, accepit; ne Regem abstinentiâ læderet. Oblatæ pariter Franco in munus, centum auri libræ facti industriè, ex quibus is duas nauiculas cepit; cæteris integris, Henricum imitatus & Coniugem. Ita solutum colloquium, magnâ vtrinque beneuolentiâ, & præsentiâ famam superante.

ROBERTVS.

IV. *Robertus deliberat de Hugone coronando.*

Robertus pacato regno, heredem sibi viuo quærendum censuit, vltrà vitam promoturus pacem. Ideò trium quos è constantiâ susceperat liberos, maximum Hugonem, puerum decennem, imitaturus Patrem, destinat regno. Intercedebant viri prudentes, ancepsque consilium in deteriorem partem vertebant. *Regem adhuc ætate vegetâ, inauspicatò heredem dicere, parum cautè consortem imperij; nihil adolescenti perniciosius potestate, quâ ætas lubrica agatur in præceps, & ruenti sponte calcar addatur. Hugonem adhuc impuberem, prodesse non admodùm, obesse plurimùm Patri posse; adulatoribus iuuentute obnoxiâ, & ad praua quæque opportunâ. Ipse sibi Rex documento foret, qui statim abreptus potestatis licentiâ, indolem bonam adolescentiâ*

tiâ corruperit, ac ruinæ regnum admouerit, Dei bonitate tandem resipiscens. Nunc domi forisque tranquilla omnia; quid nouas turbas præposterè prudens arcesseret? nunc satius præsentibus frui, & futura Deo permittere; qui plerumque longa consilia discutit, ne mortales supra se sapiant. Ea cùm verè dicerentur, tamen perstabat in sententiâ Rex, argumento vno refellens obiecta; *stabiliendum in familiâ regnum; nec id posse tutius, quàm assumpto in thronum filio; minus esse Principem, qui non caueat posteris; priuatos familias in secula plura componere; quid Reges? breuissimo vitæ spatio conscribent curas, & brutorum instar vitâ suâ viuent? nam de pueri licentiâ quod timerent, id ad se spectare; eundémque se frænos admouere posse, qui stimulos; & tam Regem in potestate futurum quàm puerum.* Ita Hugonem filium inungi curat; præter cætera Constantiam metuens, quæ Roberto liberorum minimo studens impensius, concussura regnum videbatur, vt Robertum suum promoueret. Hugone inaugurato, Robertus inuigilans ne quid licentiæ affricaret puero potestas, præter Regis titulum, cæterorum parcus, suppeditabat sumptus permodicos: & Constantia filium habebat haud melius, nouerca haud mater, Regémque odiosum lacessebat asperrimis verbis. Sæpe remedia cùm immodica sunt, in morbum deflectunt; hac asperitate pueri animus à patre auersus, data adulatoribus grassandi libertas, querelæ ortæ atque propositæ; ac tandem Hugo ab Aula profugus, administratione regni capessiuit, scripto milite, publicóque ære intercepto. Inclinabat res ad ciuile bellum; cùm repente Deo immutante animos, Hugo supplex ad Patrem adiit, donatúsque venia, & in posterum liberaliùs habitus, magni Principis edebat specimina; quæ haudquaquam impleuit, morte præreptus; lugen-

Margin notes: ROBERTVS. — *Hugo coronatus,* — *Rebellis in patrem;* — *Resipiscit.* — *Et moritur.* Anno 1025.

ROBERTVS. te Patre fatum immaturum, excussa consilia, & columnam regni prostratam. Nihilò secius Rex ad Henricum secundò genitum adiecit animum; & tametsi Constantia pro Roberto nouatis studiis ad immutandam mariti mentem nihil non moueret, Rex immotus stetit, turbasque domesticas tranquillitati publicæ posthabens, Henricum adscripsit imperio, prætermisso Roberto. Constantia similiter in proposito stetit, & eâdem asperitate Henricum excipiens qua Hugonem, adigit in rebellandi necessitatem. Fefellit tamen consilium feminæ, quod Robertus Henrico fratri se adiunxit, iunctóque scelere matris votum euertit. Continuò vastati agri, direptæ prouinciæ, bellúmque commotum; cuius campus Burgundia. Rex ducto exercitu in filios mouit; & crimen pœna iam assequebatur; cùm Guillelmus sancti Benigni Antistes, liberorum causâ intercessit; appellauit naturam, suscitauit patrem in Rege, & ab optimo Principe veniam abstulit Bonâ fide liberi reconciliati; ac Regi properanti ad mortem tranquillitas pacta. Quam obiit anno sexagesimo vitæ; Roberto Burgundiâ in patrimonium datâ. Doctrinâ & pietate, insignis pro more temporum, scripsit Hymnos Latinis versibus; nam Poësi afficiebatur quam plurimùm; Romámque profectum religionis causâ auctor est Trithemius; suáque carmina nouum Anathema imposuisse aræ sancti Petri; vel ingenij partu professus obsequium. Abbatias multas erexit, verè religiosus, & Numa Francicus, qui stabiliret pietate imperium, & radices altas à cœlo peteret.

Henricum filium coronat Robertus. *Qui rebellat in patrem.* *Et cum eo reconciliatur.* Anno 1032. *Roberti mors.* *Eius Hymni.* *Et religio.*

V. Henricus Roberto mortuo capessit regnum, quanquam haud pacatum; turbæ à Constantia matre, quæ Henrico iam pridem infensa, & dominandi percupida, regnum permiscebat, vt odio & ambitioni litaret. De iure regni disceptare non ausa, regni vsum vocabat

bat in dubium; *Henricum ætate immaturâ, & tanto oneri impare; recentem adhuc à rebellione, & ab sanguine prædáque vrbium quas diripuisset; non committendam lupis ouium curam; bis parricidam qui patrem & subditos armis petiisset, distare longius à Patre patriæ. Robertum alterum filium, participem criminis æquo iure esse; ætas dum vtriusque vitia decoquat præstolandum, nec sceleratis adolescentibus reipublicæ clauum permittendum. Interea administraret ipsa imperium, mater Regis & coniux; non ignara regiminis, publicamque rem Franciæ longo vsu docta.* Ita regnum scindebatur in partes, priuatásque familias diuidebat Regia; cùm subitò affulsit lux vnde procella terrebat. Constantia Fulcone Andegauensi auunculo nitebatur summoperè, viro acerrimo, confirmatæ potentiæ, notæque audaciæ. At is neptem deseruit, seu bono Franciæ fato, seu iniquæ cupiditati infensus (nam post Ierosolymitanum iter susceptum, à vi in religionem & pietatem conuerterat se) ambitiosam feminam seuerè monuit, asperéque corripuit; *vt ne ambitione regnum pessumdaret; olim sat peccatum Roberti indulgentiâ; vxor mala piam matrem indueret; sceptrum intactum relinqueret filio, quod Deus, natura, & populorum assensus dedissent.* Relicta mulier armis abstinuit, quæsiuítque secessum, impotens ambitionis; & cùm mallet nullo esse loco quàm secundo, anno vertente mœrore obiit; ita arduum est solitudinem ferre occupatis, & ab Aula excidisse letale est. Scio regni primordia narrari secus ab aliis, & Henricum fratrémque infensis armis opponi; sed Glabrum sequutus sum, his coæuum temporibus, dignum prorsus fide; nec aliorum refello mendacia, scribentium Henricum natu minorem, Robertum maiorem; quædam enim contemptu ipso eludenda sunt, atque silentio. Henrico

HENRICVS REX. Constantia re[...] turbat.

Et absistit.

Reiecti qui fratres oponunt.

HENRICVS I. *Hěricus Guillelmo Normanniā asserit.* regnum ab his turbis tranquillum fuit; is vnam suscepit expeditionem admodùm celebrem. Robertus Ricardi filius Normanniæ Dux cùm à peregrinatione sanctâ rediret (quod religionis genus his temporibus frequens) Nicææ vitam clauserat. Huic liberi nulli, præter Guillelmum quæsitum soluto concubitu ex matre impare; quem tamen heredem dixit, & commendauit Henrici fidei. Eum Normanni Proceres, quasi spurium indignisque natalibus respuebant, armísque pellebant; Henricus susceptâ adolescentis tutelâ, modicis copiis in Normanniam penetrans, ingentem exercitum fudit; & prouinciam totam bonâ fide Guillelmo tradidit. Est is Guillelmus, qui ferro regnum parabit in Anglia, hostésque Franciæ infensissimos pariet; vt tantæ clades nostra sint beneficia; fidei & iustitiæ fœtu prorumpente in odia. In Campania & Aquitania varij extitere motus, qui minus ad Henricum spectabant; tamen non omiserim recensere, quid Burgundiæ regno contigerit. *Burgundiæ diuisio.* Amplissima illa prouincia sub Carolo Caluo diuisa trifariam, totidem nacta Principes erat; nam Burgundia Iurana, Francica, & Germanica appellabatur. *Burgundia Iurana.* Iurana, quæ ad montem Iuram protendebatur, sedem dederat regno; complexa Allobroges veteres, hoc est Sabaudos & Delphinates, ad læuam ripam Rhodani, & Salyos seu Phocenses ad alueum Vari. Eas regiones, sicut in Carolo Caluo adscripsi, in regnum vel Arelatense vel Burgundicum, Carolus Imperator Bosoni Richildis coniugis fratri tradiderat; quas nunc Rodulphus nomine Iuranæ Burgundiæ possidebat. *Et Frācica* Porrò Francica eadem Burgundia erat, quam Robertus patruo mortuo inseruerat Franciæ; quámque Henricus ex testamento patris Roberto fratri constituerat; eámque postea Ducatus nomine Principes plurimi tenuerunt. *Et Germanica Frāche Conté.* At Germanica, quam Comitatum

Comitatum liberum hodie dicimus, Franciæ adiuncta, in ruinâ Caroliani Imperij, ab Germanis Imperatoribus inuasa, iisdem paruit; donec deinceps ad familias Flandrensem & Austriacam deuoluta est. Rodulpho Iurannæ Regi prouecto in senium, nulli erant liberi, sorores duæ; quarum altera Conrado secundo Imperatori, altera Eudoni Campaniæ Comiti, nupserant. Moriens Rex Conradum cum Henrico filio scripsit heredem, Eudone cum liberis prætermisso; affectu in Germanum præpollente, à quo sæpe in difficillimis rebus præsens auxilium consequutus erat. Eudo repulsæ impatiens, Conradum Hungarico bello amouente, inuadit in Burgundiam, pluresque vrbes subigit. At continuò Conradus in Burgundiam aduolat, vrbes recipit, pulsóque Eudoni cum exercitu imminens, Campaniam vastat; donec Eudo inops consilij Conradô supplicat, relictáque Burgundiâ ambitionem Campaniâ suâ claudit. Ita Imperatori amplæ illæ & feraces prouinciæ cedunt; Henrico Rege spectante, & Campani cladem non nolente: nam Principem ad Lutetiæ portas admotum, nouarum rerum cupidum, augeri tantâ ditione, existimabat in rem suam non fore; malebat traduci regnum ad Imperatores, qui lecti suffragiis ad tuendum illud imbecilles forent, nec admodùm Franciam perturbarent semoti longiùs. Campanus nequaquam se calamitate continuit; & successu improspero pugnâ confertâ cum Gotholone Lotharingiæ Duce, obtruncatur in acie, inquietos spiritus opprimens morte; fato ambitionis, quæ summa cùm petat, ad ima voluitur. Eudoni liberi superstites duo Theobaldus & Stephanus Campaniam diuiserunt, ambitionis paternæ heredes in solidum; Stephano Bria seu Brigiacus ager cum Campaniâ contigit, Theobaldo Carnutenses & Turones. At diuisi consenserunt in scelus, & rebellarunt in Henricum

Henricus I.

Iurana data Imperatoribus.

Campania limites domiti.

cum

HENRICVS I. cum Regem; à quo acie profligati semel & iterum, spoliati sunt Turonum vrbe; eaque dönata est Godefredo Andium Comiti, Fulconis filio; & post diuturnum obsidium capta; Stephanus sibi fugâ consuluit, Theobaldus captus; emissúsque pòst carcere, ad Henricum Imperatorem confugit; Regíque, quâ posset factutus iniuriam, ab Imperatore dignitatem equestrem suscepit; veram iacturam inani titulo & vltionis vmbrâ compensans. Hæc pluribus gesta temporibus, narratione coniunxi, ipsâ rerum serie perducente; & quando ad documentum Historiæ distinctio minuta temporum non admodùm confert.

VI. *Berengarius hæreticus.* Interea pestes duæ grauissimæ, animorum altera, altera corporum, regnum afflixerunt, Hæresis & Fames, quibus medicandis omnem curam Henricus adhibuit. Hæresim per Galliam spargebat Berengarius. Is Turonensis ortu, Fulberti Carnotensis viri sanctissimi educatus in scholâ, Magistri optimi prauus discipulus, mox Andegauensis Archidiaconus, de corpore Christi in Eucharistiâ sentiebat & docebat peruersa. Et quanquam Robertus nascentem hæresim omni ope conatus esset euellere; illa tamen occulta potiùs quàm euulsa, pòst Henrico Rege ciuiles inter tumultus, cum incremento vulgata, Francos intaminatam hactenus gentem inficiebat; eò securius, quod Bruno Andegauensis Episcopus fouebat dogma impium atque promouebat.
Anno 1035. Rex ne vlterius toxicum serperet, pro suâ & paternâ pietate, Episcoporum Concilium euocandum censuit, quo doctrina noua discuteretur. Verùm admonitus à Durando Leodiensi Episcopo, id spectare ad Apostolicam Sedem, Berengarij errores iam damnatos esse, pœnámque veterem instaurandam; conquieuit Rex pius, laborauítque ne contagium ad suos manaret. Idem Berengarius posteà in Concilio

Concilio Turonensi damnatus, cùm errores suos eiurasset; iterum tertiúmque in eosdem relabens, seriò vix vnquam pœnituit; adeò difficile est superbiam humanæ mentis infringere, & demissionis iugo subiicere. Fames in corpora atrocissimè sæuiit. Hæc ab Græciâ primùm in Italiam Germaniámque inuasa, triennium in Franciâ hæsit. Imbres assidui miserrimam luem importarunt; per eos corrupta sementis ac perdita; & posteaquam annona absumpta est, horreáque exhausta, fame à tenuioribus ad opulentos progrediente, vilissima quæque tum radicum tum animalium in cibum rapta sunt, & iisdem deficientibus, humanæ carnes alimento fuerunt. Nam & propè Matisconem in mendici cuiuspiam casâ, reperta sunt humana capita quadraginta octo, quorum corpora perditissimus homo vorauerat. Iámque vulgò ponebantur insidiæ, non pecuniis hominum, sed carni; prędonésque non opum erant, sed corporum. Famem, vt solet, vulgata pestis excepit, quæ depasceret calamitosas reliquias, horrendámque solitudinem in populosas vrbes induceret. Decurso triennio, reddita tandem cœlo serenitas, agrísque fertilitas, pœnísque Deus vltra pepercit. His calamitatibus functus Henricus, cùm ætas iam ad senium vergeret, pro instituto Patris atque Aui, Philippum filium, adhuc septennem, Rhemis in publico consessu Procerum, in regnum adsciuit. Nec diu vitam ab hærede dicto prorogauit, nam eâ decessit, anno vel proximo vel secundo; incerta quippe temporis ratio: pupillo Rege, fidei Balduini Comitis Flandrensis, commendato & tradito: ísque Balduinus ab insulâ dictus, Philippi auunculus, ductâ in vxorem Alisiâ Roberti filiâ, habitus dignus est, cuius tutelæ sacratissimum pignus committeretur. Henricus bonos inter Principes recensendus, pietate &c.

HENRICVS I.

Fames.

Anno 1044.

Henricus filium coronat.

Anno 1060.

Et moritur.

Boudouin de l'Isle

& religione; qui parentum exemplo, suo se continens, magis de condendâ potentiâ quàm de ampliandâ solicitus, vicinorum rebus abstinuit; progressus securos ratus, qui lenti sunt.

PHILIPPVS I. REX. VII. Anno 1061.

Henrico mortuo, in Philippo Rege octenni puero vacillabat regnum. Et quanquam indicendo Balduino tutore singularis prudentia Regis eluxerat, graues tamen casus imminebant. Nam præterquam quod Balduini virtus infringi poterat cupiditate regnandi; & vinculum affinitatis tam stimulus ad scelus quàm frænum haberi; quis cæteros Proceres Flandrensi tantum non extraneo obsequentes faceret? quis inter pares inæqualitatem tantam induceret? quis iugum tam infirmo Rege non excuteret libens, virtute Francorum iam consenescente; multis retrò annis nullo facinore. Verumtamen firmum stetit imperium; quæ firmantis Dei benignitas, & tutoris Balduini virtus. Etenim is summâ integritate ad regni clauum se applicans, non se modò abstinentem præstitit, tutorémque sanctissimum; sed & alios in potestate habuit atque officio, tantumque perfecit vigilanti prudentiâ, vt re publicâ sine detrimento seruatâ, illibatum regnum pupillo pubertatem adepto tradiderit. Vni Vascones Tutori obsequium detrectabant, seu spe licentiæ, seu locorum distantiâ; erátque discrimen, ne si palam armis peterentur, & excitarent socios criminis, & euocarent fautores. Itaque vim dissimulare oportuit. Saraceni hoc tempore non Hispaniam modò vexabant, sed aliquoties prorumpentes è finibus, excurrebant in proximos agros: illos vt comprimeret, exercitum scribit Balduinus, mouétque Pyrenæos versus; deprehensi Vascones imparati, capti Duces rebellium, affectíque supplicio; gens tota domita & pacata; vniúsque pœnâ prouinciæ, cæteræ metu & terrore coërcitæ. Philippus interea quindecim

Balduinus tutor.

Vascones domat.

decim annos impleuit, suscepítque à Tutore regnum inconcussum, admirabilitate humanæ fidei maximâ. Ipse Balduinus paulò post obiit, alienis rebus felicior quàm suis. Quippe duorum maiori, quos moriens reliquit liberos, Balduino Flandriam donat, Roberto minori Frisiam, totámque familiam Regi commendat. Post annos aliquot moritur, superstitibus duobus liberis cum Richilde coniuge; at Robertus frater tutelæ specie Flandriam occupat, nepotésque pellit. Richildis Philippi ope imploratâ, sanguinis affinitatem, ius iniuriámque commemorat; nec cunctatur Rex, validísque copiis irrumpit in Flandriam. Robertus quanquam longe impar, vbi nullum præter victoriam effugium patet, rem pugnæ committit; quâ ad Casselium strenuè obitâ, Philippus victus est, & magnâ Francorum internecione actus in fugam. Memorabilis admodùm pugna, prærogatiua cæteris fuit, quibus in posterum Francorum audacia, pœnas dedit desperationi hostium & infirmitati. Roberto Flandriam victoria dedit, sed incerto fructu; nisi Philippus tam arte victus esset quàm acie; cùm enim nouum compararet exercitum, infirmitatis Robertus conscius, pacem impetrauit, eâ conditione, vt à defendendis Balduini liberis abstineret Rex, (eorum alter in pugnando occiderat) rémque Patruo disceptandam permitteret. Propudiosa conditio, qua Aui beneficia Rex summâ iniuriâ prosequebatur in liberis, & innoxium Principem prodebat hosti armato. Huius pacis auctor Godefredus scribitur, Cancellarius regni, idémque Parisiensis Episcopus, obstrictus Roberto, quòd fratrem suum Eustachium, Casseliensi pugnâ captum, pretio nullo emiserat: ita sæpe priuata beneficia iniuriâ publicâ rependuntur; quasi communia detrimenta singulorum non sint.

PHILIPPUS I.

Philippus in Flandria vincitur.

Pax turpis.

Verùm

PHILIPPVS I. VIII. Verùm hostis haud paulò grauior, ex magnâ rerum conuersione, surrexit in Franciam. Guillelmus ille Roberti Normanni spurius, Henrici Regis beneficio Dux Normannis impositus, ab Angliæ Rege Eduardo, quem auxilio iuuerat, hæres testamento Rexque Angliæ scribitur. *Guillelmus Angliæ Rex.* Opulentissima Anglia freto permodico ab Normannis diuisa, hæreditas erat luculenta, supra ipsum votum ambitionis; nec ideò cernenda sine lite. Heraldus inter Anglos Proceres nobilitate & potentiâ eminens, Reginæ frater, rem indignam ratus, si bellicosissimæ genti extraneus & spurius imperaret, apud Nobiles Plebémque conquestus, regnum sibi conficit, Guillelmo ignominiosè excluso. At is appellans grauitatem iniuriæ, & Principum Christianorum imploratis auxiliis, conscriptum illorum ope exercitum imponit nauibus, & ad portum applicitus, Heraldo in diuersâ parte rebellantem fratrem vincente; postmodùm ipsi obiectus, confligit acie, vincítque, Heraldo cæso cum quadraginta septem Anglorum millibus, Normannorum desideratis sex millibus. Anno 1067. Hoc vno prælio tanta confecta res, regnúmque nobilissimum ad Guillelmum ipsiusque posteros transiit: quo & ipse celeberrimum nomen Propagatoris inuenit; *Conquerant.* in tam multas prouincias vltra Oceanum propagatis finibus Normanniæ suæ. Eâ victoriâ Philippo Regi natus est æmulus, bellúmque subitum, quod primum Francos & Anglos commisit. *Bellum primū in Anglos.* Belli quæ causa proxima, qui successus, incertum admodùm; nullâ face apud Veteres, quæ lucem afferat. Nec mihi est animus immorari vagis dubiisque rumoribus; & suppeditabunt deinceps amplissima eiusmodi cladium argumenta, quæ abundè stylum ingeniúmque exerceant. Nunc properanti obseruasse suffecerit, malè belli causam à plerisque ludo assignari; nam cùm id

Anti

Antiquorum scripserit nullus; nec in Francia *filium* Regis impunè læsum simile vero sit; nonne ambitio regnorúmque causæ, vicinos inter potentes & æmulos, suis ipsæ flammis bellum concitabunt? frustra follibus aliunde spirantibus. *Certiora* sunt & nobiliora, quæ his temporibus ad tutelam fidei Franci gesserunt. Expeditio prima seruauit Hispaniã. Alphonsus VI. Castellæ Rex, quanquam fortissimus nobilísque victoriis, Martis postea varietate deiectus, sæpius victus à Saracenis, regnũ ægrè propugnabat, suámque Castellam; cùm ad incrementum calamitas, Iusephus Africæ Imperator, numerosissimas copias transportat in Hispaniam, Maurísque Hispanis qua vi, quà consilio sibi adiunctis, vniuersum propè orbem in Alphonsum ducit. Ille consilij inops & virium, spem adiungit in propinquam Franciam, & ad honestissimum bellum Regem vocat & Proceres. Ad has voces Philippus se voluptatibus suis continuit; tres Principes suâ sponte ad bellum profecti; primus Raimundus Comes Tolosanus, alter Raimundus Guidonis Burgundiæ Comitis filius; tum Henricus ex eâdem Burgundiâ; nisi vt verosimilius ex Ducatu Burgundiæ, Roberti nepos, è stirpè regiâ. Ii pugnacissimos quosque ducentes è Franciâ, Hispanis iuncti, Mauros vel terrore nominis nullo certamine depulerunt; vel ingenti fusos prælio profligarunt; vindicatâ Alphonso Castellâ, finibúsque regni longè porrectis. Sanè ab hoc facinore illustrissimum Portugalliæ regnum exortum est, in Henrico Burgundo; cui cùm Alphonsus Galliciæ partem Mauris ereptam dedisset; ipse donum suis victoriis augens, auctam ditionem ad Alphonsum filium transmisit; à quo Vlisippo capta, conditúmque regnum, rebus famáque clarissimum; in primas Orientis plagas transuectis nomine regni atque imperio,

PHILIPPVS I.

Franci in Hispaniã.

Contra Mauros.

Anno 1091.

Portugalliæ regnũ.

PHILIPPVS I. perio, ingenti bono fidei Christianæ, per immensa maria & inexplorata.

IX. *Bellum sacrum.* Facinus alterum Orbi terrarum illuxit, & per Francos potissimùm sacrosanctam vrbem, Christi Domini venerandam memoriâ Saracenis eripuit. Expeditionem verè Francicam dixero, cuius impulsor Petrus Eremita, auctor Vrbanus II. Duces præcipui, militúmque pars maxima, cuncti Franciæ originem debent. Petrus Eremita, natus Ambiani, cùm Ierosolymam & loca sacra religionis causâ inuiseret, Christianorum iis in terris ærumnis grauissimis ingemiscens, participato cum Simeone Patriarchâ consilio, de vrbe sacrâ liberandâ, in Europam redit; profectúsque Romam, Vrbanum II. Pontificem Maximum desiderio expeditionis sanctæ inflammat; & festinus in Franciam, scintillas magni spargit incendii. Vrbanus eo afflatus, Franciam seligit, seu armamentarium & seminarium belli tam grauis. Claromontum in Aruernis Concilium vocat, maximáque Antistitum Nobiliúmque frequentiâ, inter alia plurima vni incumbit, vt sacrum bellum ad liberandam perfidis gentibus Palæstinam indiceret. Plures eâ de re conciones habuit; adeò faciles nactus auditores, vt Prælati quique in suas vrbes reuersi, pronuntiata sacrâ militiâ, multitudinem innumeram excitarint dantium nomina, & ad delectum sine delectu volantium. Constitutum stipendium dignum militiâ, plena noxarum in Deum venia; tessera, sanctissima Crux supra dextrum humerum insuta vestibus colore rubro; vnde celeberrima Cruce signatorum appellatio fluxit. Vetitū præterea ne militātium bona vllâ lite appeterētur, neue ipsi vexarentur vllatenus quamdiu in expeditione perstarēt, penderētque omnia dū redirent. Repente trecenta hominum millia ad bellum conscripta sunt, ex Francia, Italia, atque Germania, (nam Hispani suis ipsi Mauris implicabantur)

Anno 1095.

Croisés.

quorum

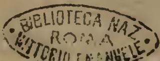
quorum Franci pars maxima. Durátque hodie monumentum rei, cùm in Palæstina terrísque ortiuis, Europæi omnes ad nostram ætatem Franci nuncupentur. Sacrosanctum bellum Scriptores plures & celeberrimos nactum est; nec mei instituti est expeditionem persequi, inhærenti Regum vestigiis & Monarchiæ trunco: at non prætermiserim Ducum nomina, quanquam perscripta à pluribus; quæ enim nomina centum Famæ ora impleuerint, & in ipso Immortalitatis libro inscripta sint, quis sine præuaricatione scriptor omittat? Ij igitur Antistitum è numero Ademarus Aniciensis Episcopus, idémque Legatus Pontificis; Guillelmus Arausicanus Antistes: at è Nobilibus frequentissimi; quorum principes Hugo Veromanduorum Comes, Philippi Regis frater; Raimundus Comes Tolosanus, Robertus Comes Flandriæ, Robertus alter Normanniæ Dux Gullielmi Regis Angliæ filius, Stephanus Carnutum Comes, Godofredus Bullionius Dux Lotharingiæ, qui Bullioniam Toparchiam in eam expeditionem vendidit, regno Ierosolymitano mox donandus in præmium; eiúsque fratres Balduinus & Eustachius; Guillelmus Comes Forisiensis; Boëmundus Apuliæ Comes, & Tancredus nepos; aliíque plurimi. Tunc primùm in Franciâ Nobilium bona plebeis vendita; illis ad apparatum belli pecuniâ egentibus; his affluentibus, & iniquo contractu redimentibus probrum feudorum titulo.

PHILIPPVS I.

Duces belli sacri.

X. *Philippus Rex excommunicatur.*

Eodem in Concilio rem arduam maximíque momenti Vrbanus perfecit, Philippo Rege sacris interdicto. Res paulò altiùs repetenda. Philippus Bertam vxorem duxerat, filiúmque susceperat Ludouicum; at voluptatibus otióque marcidus, coniuge vnâ minùs se continens: dum Turonibus fortè iter habet, visâ Bertradâ Fulconis Comitis Andegauensis vxore, in amorem eius exardescit, raptâmque

PHI-LIP-PVS I. que per Aulicum nobilem lecto admouet, Bertâ vxore Monstrolium ablegatâ, adulterio gemino thalamum inquinans. Fulco dolore & impotentiâ vindictæ paulò post obiit: Philippus vt vinculum alterum effreni libidini solueret, de priori matrimonio rescindendo cogitans, ad Pontificem legat. Legatis reiectis non idcircò despondet animum; sed vocato Episcoporum cœtu, Principum noxis adulantium palpo nusquam non prætexto, assentientibus omnibus, præter vnum Iuonem Carnutensem, illegitimum cum Bertâ coniugium pronuntiatur. Quo iniquissimo iudicio Rex solutus in speciem, cùm Bertradâ palam matrimonium contrahit, impurissimi amoris excæcatus fuligine. Culpæ offensio cùm probos omnes afficeret, exclamarétque in flagitium Iuo Carnutensis, nec vllo vitæ metu bonorúmve iacturâ quam passus est, absterreri ab officio posset; tandem Vrbanus in Concilio Claromontano re cognitâ Philippum Regem sacro fulmine percutit, Bertradámque adulteram, & à cœtu fidelium vtrumque amouet.

Anno 1095. Pœnæ grauitate deterritus Philippus, à Bertradâ secedit, culpámque deprecatus, sequenti annò ab Vrbano absoluitur. Sed eo Romam profecto, atque demortuo, recrudescit flagitium, receptáque iterum in torum Regis Bertrada, instaurat crimen, pœnámque debitam. Vnde à Paschale Vrbani successore Rex iterum diris deuouetur; perstititque in flagitio aliquandiu, donec noxæ vel satietate vel pœnitentiâ, seriò tandem adulteram dimittit, & reuocatâ vxore, restituitur à Paschale Ecclesiæ; Bertrada Fulconem filium petiit, suósque Andegauos; scenâ libidinis per annos plusculos apertâ, & florales ludos exhibente. Dum hæc geruntur, Philippus in tantum suorum contemptum incurrit, vt Nobiles passim rebellarent, auctoritate Regiâ nihili habitâ, & Monarchiâ Franciæ in Anarchiam propemodum

Rex absoluitur.

modùm lapsâ. Ludouicus Philippi filius annum decimum tertium nondum impleuerat, iam geminâ affectus contumeliâ, seu in matre paterni criminis, seu nutantis regni in subditis. Generosi spiritûs iuuenis, cùm priorem non posset eluere; quid enim pius filius in Patrem tentaret? aggressus ad alteram, conscriptis copiis in rebelles mouet. Burcardus Mominorentij Dominus, cùm S. Dionysij Abbatem vexaret, armis petitus, & obsessus in oppido, se tradit Ludouico; vrbs incensa est, castrum præsidio occupatum. Eâdem celeritate & seueritate oppressi, Drocensis & Mucius, qui Bellouacensem Ecclesiam diripiebant; Elbonus qui Rhemensem; Leonettus qui Aurelianensem; vt bellum pietatis causâ susceptum religioso Principi præiudicium foret. Mox in Aruernis perduelles compescuit; aliquantò post in Campaniâ; multo labore nec sine discrimine repullulantem Hydram exscindens. Pacatâ Franciâ, Philippus diem clausit extremum, anno vitæ sexagesimo, ad Benedicti propter Ligerim sepultus; qui præclara bellorum momenta ignauiâ corrupit; libidine & auatitiâ infamis in posteris; quanquam institutus eximiè; adeò praua indoles sui ipsa tenax est, & opposita bonæ frugis repagula emolitur.

— Philippus I. Ludouicus filius rebelles domat. Ludouici filij expeditiones.

Anno 1106. vel 1109. Philippi mors.

Post patris obitum, Ludouicus omnem solicitudinem adhibuit, vt quamprimùm inungeretur, erátque in celeritate momentum. Prætermisso enim more, quem Reges ab Capetio vsurpauerant, vt viuo patri adsciscerettur in regnum filius, vacare solium, & occupantis esse videbatur. Accedebat licentia Procerum, per ignauiam Philippi quæ libuissent per fas nefásque patrantium; eratque perfacile abnegato obsequio suâ cuique in prouinciâ ad imperium summum exsurgere. Erant & priuata in Ludouicum odia, Guidonis Comitis Rupefortij, quod eius filiam Ludouicus desponsatam

XI. Ludouicus Crassus Rex, VI. nomine.

LVDOVICVS CRASSVS.

desponsatam olim, reiecisset auctoritate Rhemensis Concilij, affinitatem prætexens; multumque Guido pollebat opibus & clientelis. Huic adhærebat Campaniæ Comes, maiorum exemplo ad turbandas res nusquam non paratus; & credebatur Henricus Rex Angliæ oleum instructo igni infundere, & praua fouere consilia, in turbis Franciæ promoturus rem suam. Nec ipsa inauguratio satis erat explicita; nam cùm Rhemis à Rhemensi Præsule obeunda foret, dignitas Regis minus patiebatur hunc Præsulem. Etenim cùm anno proximo Paschalis Pontifex in Galliâ ageret, defuncto Manassi Rhemensi Archiepiscopo Rodolphum substituerat, Rege non rogato: at Ludouicus factum indignans, Geruasium vnum è Palatinis in easdem Infulas nominauerat: verumtamen post turbas plurimas penes Rodolphum erat possessio, nec deiici sine tumultu & graui periculo poterat. Ideò Ludouicus Aureliæ inungi voluit & coronari, ab Demberto Senonensi Archiepiscopo: idque perfectum est quinto die post Patris obitum. Re confectâ, aduenere ab Rodolpho nuntij, qui intercederent vnctioni, quod vnius Rhemensis Episcopi vnctionem Regis dicerent fore; at irritâ intercessione, Rodolphus Regi reconciliatus iurauit obsequium, ab ipso in Infulas receptus, abrogato Geruasio; ea Rege constituente, ne multos inter hostes fulmen Pontificis in se eliceret. Inauguratione concussa non excussa rebellio, vim tandem quam fouebat exclusit. Guido Rupefortius, sociorum ope & Angli pollicitis fretus, belli causam serit: Eudonem filium Iossedi seu Corbelij Dominum, quod in Regem propensior foret, adiutore Hugone altero filio, deprehensum Corbelij in custodiam rapit, vrbémque occupat. Ludouicus haud inscius se hac peti iniuriâ, exercitum ducit, expugnat Corbelium, receptóque Eudone, Guidonem, rebelléſque

Inauguratio difficilis.

Aureliæ obita.

Rebelles domiti de Rochefort.

bellésque cæteros terret victoriâ, veniámque potentibus pœnam indulget. A Campaniâ profectus in Picardiam Thomam Marlium; ob cædem Bellouacensis Episcopi, direptámque Ambianensem Ecclesiam, sacris diris deuotum, piísque omnibus perinfensum, armis aggreditur, expugnatísque arcibus Nogento & Crecio, ipsum Thomam prædonem impiissimum è Conciaco castro erumpentem, saucium capit: pòst ad Vadicassios pergens, sacrilegos eâ in regione insignes, in Turiaco castro obsessos, ad deditionem cogit, castrúmque incendit. Ea victoria belli molem maiorem exciuit. Theobaldus Campaniæ Comes, ne castrum incenderetur, quod suum esse assereret, cùm frustra apud Regem egisset; auctus Angli subsidiis, collectáque omnium Rebellium manu, exercitum ingentem legit, Regíque opposuit. Nec fortissimus Rex, Comitibus Flandrensi, Andegauensi, & Veromanduo adiunctis, à pugnâ abstinuit. Ea conseritur, atrox quidem & cruenta; at demùm vicit deteriorem pars melior. Regis in prælio spectata admodùm virtus, eúmque maximè sequuta victoria, voce & manu instaurantem incertam aciem; Theobaldus in Puysetium castrum profugit, in quo statim obsessus, permisit se Regi; tota sceleris pœna in castrum effusa est, quo euerso, cætera Campano integra, & libertas data. Quâ vsus impotentius, Henricum Regem in Normanniâ conuenit, tentatísque nouis consiliis, Anglo præsidio Brigiacos munit, dum ipse nouum exercitum parat. Ludouicus vt rebellionem in fonte plecteret, arma in Anglum vertit, penetránsque in Normanniam, agros vastat, vicósque diripit. Et iam bellum inflammabatur grauissimum, cùm virorum hincinde prudentiâ sopitum est, ictóque fœdere, Campano Carnutes redditi: incertâ admodùm pace, rebellione donata præmio, & Regum animis

LVDOVICVS CRASSVS.

De Marle.

Bellum in Campanum.

prægnantibus odio, iniuriæque memoriâ.

LVDOVICVS CRASSVS. XII.

Bellum in Anglos; Belli causa.

Sic affectis Regibus, & bellum coquentibus, bellandi ratio speciésve non defuit. Ista est vt verosimilius proxima. Elias Comes Cœnomanorum, absque masculâ prole decesserat, vnicâ filiâ Fulconi Comiti Andium nuptâ. Fulco, vt Cœnomanos sibi asserat, Ludouico Regi Sacramentum præstat, feudúmque profitetur ad Coronam spectans. Contra Henricus Cœnomanos sibi vindicabat, vt appendicem Normanniæ; impletam commissi feudi conditionem, Eliâ sine maribus mortuo; irrumpere in aliena bona Andegauum; nec largiri Ludouicum posse quod suum non foret. Hactenus verba, cùm repentè adiuncta vis. Fulco Andegauensis inuadit Normanniam, vrbémque Constantiam proditione ciuium capit. Henricus eo perculsus nuntio, transmisso mari in Normanniam aduolat, receptáque statim Constantiâ, imminebat Andegauo. Cùm Ludouicus suscepto clientis patrocinio, Angli arma sistit. Is seu iræ impos ab interceptâ vltione, seu lætus quod vetus odium in Ludouicum specie iusti effunderet, omisso Andegauo, ad Francum se applicat, magnísque copiis in Franciam irrumpit, penetrante pariter in Normanniam Ludouico. Vtriusque odiis parentatum populi cladibus, direptione, cæde, incendio vastatæ prouinciæ; & miserorum prædâ & sanguine litatum priuatis Principum sensibus. Tandem calamitatum pudor & tædium cùm furorem vtcunque infringeret, primus Ludouicus vt componeret litem, legatos ad Anglum mittit, qui de iure disceptarent tranquilliùs. Ii veterem pro Gisortio controuersiam renouant. Est Gisortium vrbs ad Eptam fluuium, in Normanniæ Franciæque confinio, ponte amnem iungens; quam Guillelmus ille propagator validissimis munimentis instruxerat, obiecturus Franciæ aggerem,

Gisortium belli causa.

LVDOVICVS CRASSVS.

gerem, & Normanniæ firmiſſimum propugnaculum. Id caſtrum Franco moleſtiſſimum erat, quod æmulum defenderet,& nubis inſtar armatorum procellam ſuos in agros effunderet. Amoliturus Ludouicus ab oculo trabem, cùm Henricus ipſi clientelam pro Normanniâ præſtaret, promiſſum exegerat euertendi Giſortij, vbi primùm alteruter eam vrbem ab Payeno Duce fortiſſimo,à quo tum tenebatur præſidio, vi aut pretio abſtuliſſet. Eo pacto parricidij pœna in commercio erat. Nam Henricus Robertum fratrem maiorem natu, Normanniæ Ducem, redeuntem ex ſacrâ peregrinatione interceperat,orbatúmque oculis perpetuo carceri mancipa-rat, vnius noxæ reum, quòd à fratre vſurpatum imperium repoſcebat. Flagitij pœnam ne Ludouicus repeteret, eruendum Giſortium promiſerat Henricus;fatalem Helenam, noxiámque tam ſeruanti quàm repetenti. Et impleta quidem conditio erat, Payenúſque Giſortium Henrico tradiderat; at is nihilominus adeò non euerterat munimenta, vt noua adiungeret,arcémque inexpugnabilem faceret. Igitur eam ob rem magnus Franco conquerendi locus. Inſtabant legati; *Vt iuratis pactis Henricus ſtaret, dirueret munimenta, cauſamque belli ſemel exſcinderet. Id iuratum eſſe; ſtare priuatâ fide commercia hominum; inuiolatum probo cuique id vinculum; quid Regibus auctoribúſque fidei publicæ? omnia peſſùm itura, nullo nexu, nullo vinculo fragilitatis humanæ, ſi qui exemplo & legibus ſancire debent publicam fidem, ij neceſſitatem ſanctiſſimam violent primi; & quod iurando factum eſſe creditur, perfidiâ atque periurio infectum iubeant.* Cæterùm legati poteſtatem pugnæ faciebant, ſiue totis viribus confligendum eſſet; ſiue vt aſſuetum erat iis temporibus, duo treſve ſeligendi hinc inde Nobiles,quorum victoria diſcepta-

LVDOVICVS CRASSVS.

ret litem; placebátque ea pugnæ ratio Ludouico, vt tot innocentium vitæ parceretur, suorúmque sanguini, cùm in hostibus etiam subditos suos & clientes agnosceret. Reponebat Henricus; *Perspectum sibi fidei vinculum, quo maximè starent humanæ res; sed à Ludouico violatum id primùm, qui contra ius fásque Falconem Andegauensem vel tuebatur, vel impellebat in Dominum; qui Cœnomanos occupanti & Constantiam vrbem inuadenti summâ iniuriâ opem præbuisset, & auxilio comparasset flagitium. Ludouicus Rex sit; at iustitiam colat; quæ fidei virtutúmque omnium præses; quâ fronte fidem exigat à cliente, quam clienti non præstat. Nam de Gisortio, cùm erectum sit ad repellendam hostis iniuriam; insanissimum eum fore, qui hosti inuadenti amoueret repagula, & mortis necessitatem sibi suisque induceret: quandiu Ludouicus in iniustis armis perstabit, perstiturum Gisortium; imò munimenta additum iri. Quid enim vetat vim vi repellere; maximè vbi illa iniusta, & ad maius crimen viam munit? Ad pugnam quod spectat, se legatos missurum.* Et quidem misit: at nullâ de re conuentum; vt pateret vnam Anglis mentem esse prolatandi, quò securiùs atque commodiùs in aduersâ ripâ, (nam castris interfluebat amnis,) se tegerent. Nec ideò Ludouicus à proposito pugnandi destitit, sed singulare certamen indixit Henrico; vt citius calamitas belli desineret, palámque constaret, vter esset fœdifragus. Henricus tam priuatam quàm communem pugnam detrectauit, munimentis fisus, amnísque alueo insuperabili; ratus cessatione tam honestè vinci quàm pugnâ; & tam otio suam palmam esse quam prælio.

XIII. *Rex Gisortium obsidet.*

Ludouicus vt pertinaciam Henrici frangeret, omnem conatum ad superandum amnem adhibet; qui cùm frustra cederet, altitudine

aluei

aluei excludente transitum, & Normannis ex aduerso armatis; ne diutius irrisionem moueret hostium; motis castris, Gisortium se confert, belli materiam atque originem. Tentata expugnatio, & fortitudinis vltrò citróque specimina præbita. Verùm & ab eâ Regi abstinendum fuit; quippe arx munitissima erat, & identidem ab Henrico adstante cum exercitu, omni commeatuum genere instruebatur. Biennium hæc pugnandi ratio tenuit; dum Francus inferendo, amouendo prælio Anglus inuigilat, victorémque se putat, quòd copiam vincendi non daret. Quæ postea consequuta sunt, in scriptoribus ambigua, & contraria admodùm. Mihi admodùm placet, quod Sugerius scribit, semel prælio Ludouicum victum ab Henrico, quamuis fortissimè dimicantem; eóque in prælio acutè dictum Regis exceptum; cùm enim in conflictu acerrimo miles Anglus in equum Regis manum iniiceret, & exclamaret, Regem esse captum; at Rex; Ignoras, inquit, ne in ludo quidem Regem vnquam capi; simúlque militi clauæ ictu excussit cerebrum, séque confertissimâ hostium turbâ explicuit. Ita victus postmodùm instaurauit exercitum, & Anglo se in munitas vrbes recipiente, vastauit Normanniam impunè, hostíque victoriam irritam fecit. Hæc Sugerius oculatus testis. Henricus interea vt se & arte in Francum muniret, statuit Andegauensem ipsi eripere, & sibi Henricum Imperatorem adiungere; ita in Franciam nouum hostem armabat, & detracto Andegauo facessebat hosti molestiam. Id perfectum affinitatibus, quæ Principum vincula; nam Matildis filia nupsit Henrico Imperatori, & Fulconis Andegauensis filia Guillelmo filio, Normanniæ Duci data in coniugem. Nihilominus affines nactus lentiores in bellum quàm sperabat; Fulcone in Regem, cui & clientelâ & bene-

LVDOVICVS CRASSVS.

Ludouicus victus.

Angli noua affinitates.

ficiis obstrictissimus foret, detrectante insurgere; & Imperator cum Romano Pontifice bello graui implicitus, exacerbare Franciæ Regem, nouúmque hostem lacessere recusabat. Belli difficultas paci viam fecit. Secesserat in Franciam Gelasius II. ab Imperatore pulsus Italiâ; obierat haud multò pòst; suffectúsque erat eius in locum Calistus II. Is extemplò Concilio Rhemis indicto Henricum Imperatorem eo nomine V, iam Henrici Angli generum, item Henrici Imperatoris filium, parem pessimo parenti sobolem, anathemate implicat, magnâ Francorum Episcoporum frequentiâ. Nec Anglus destitit nouâ perculsum contumeliâ Germanum incendere, si quo modo posset implicare bello. At is re nondum maturâ cùm pernegaret, & Calistus Pontifex Henricum Gisortij ad conciliandam pacem conueniret, Fulcone Andegauensi omnem curam eò conferente; tandem ictum est fœdus, iurauitque Guillelmus Normanniæ Dux Henrici filius Ludouico Regi clientelam. Fuítque is primi belli exitus, quod illicò resurget, perstabítque quadringentis annis, pertinacissimis odiis vtriusque gentis; per modica quidem interualla sopitum in speciem; sed mox per incrementa virium increscens, furore aucto, & propagatâ internecione, vt nihil propius fuerit quàm vincentem & victum ruinâ opprimi.

LVDOVICVS CRASSVS. *Pax cum Anglo.* Anno 1120.

XIV. Pace partâ Henricus transmisit in Angliam, & aliquantò pòst, cùm nihil rerum superesset in Franciâ quod ageretur, familia regia, Procerúmque præcipui, vnâ naui è Normannia soluunt. In eâ Guillelmus & Richardus Henrici filij, Sybilla neptis, Richardus Comes Cestrensis, Dapiferi, Camerarij, ac Pincernæ Regis; plurimique Nobiles, lætis colloquiis breuem traiectûs moram vt simul fallerent. Septem admodùm leucis horísque paucissimis nauigatio constat; trita & facilis nauta-

Naufragiũ celebre.

rum

tum commeantium vſu; at Morti nullus inuius locus eſt, nullum mare naufragio. Venti turbo exortus nauem egit in ſcopulum, quâ ſolutâ, Principes Regij Nobileſque, nullo incolumi, ad aſpectum Angliæ, vndis abſorpti ſunt; calamitate triſtiſſimâ, & Patri liberorum pleniſſimo orbitatem miſeram pariente. Obſeruat Pariſius diuinam vindictam; quòd Angli Proceres Sodomæ lue teterrimâ laborarent; nunc Deo impuriſſimum ignem aquis offocante, quem olim ignibus reſtinxiſſet. Sanè Henricus, cui iam præter Matildem Imperatoris vxorem nulli erant liberi, orbitatem luxit; eſtque documento; ne merces tam opulentas vni nauigio nautæ imponant, diuidántque lucrum vel iacturam: & adhuc ſupererat Robertus Regis frater, hoc ſe conſolans, quòd tortori ſuo liberorum morte, periiſſet præmium ſceleris in ſe patrati. Videbatur calamitas pacem firmatura; quid enim bella Henricus, aut quibus ſereret, deficientibus poſteris? at quæ indolis peruerſitas, toxicum hauſit ex alimento; & cùm mali cauſam attribuere Franco non poſſet, effectum attribuit. Cum Imperatore, iam vocato in ſpem Anglici regni agit impenſiùs, ſenſum contumeliæ à Franco renouat, belli facilitatem & præmium iactat; ſi ille per Lotharingiam irrumpat in Campaniam, ipſe per Normanniam in viſcera Franciæ, communem hoſtem obrui poſſe perfacilè, & ampliſſimum regnum generum inter ſocerúmque diuidi, quod totum poſteà perueniret ad generum. Nec Imperator ſe difficilem præbuit; iam Henricum vt futurus heres intuebatur; quibus ille emolumentis increſceret, iis ſe auctum iri; & recrudeſcebat in Francos odium; erátque ſtimulus Rhemenſe Concilium, diu animum pungens; ſi in Campaniam irrueret, Rhemos odioſiſſimam vrbem exſcindi poſſe, & euerti penitus contumeliæ locum: prætetea cum

LVDOVICVS CRASSVS.

Inde bellum in Francum.

Imperatore adiuncto.

Lvdovicvs Crassvs.

Romano Pontifice iam conuenerat, pacatáque Germaniâ, sopitis bellis cæteris, ad nouũ hostem sufficiebat omnia commoda. Igitur pactâ cum Henrico societate, ingentem in Germania conscribit exercitum, Henrico in Normanniam transuecto, vt copias suas instrueret. Ludouicum apparatûs fama non latuit; nec ipse Segnior in conscribendo milite, ad repellendos hostes se componit. Implebant exercitum ducenta Francorum millia, quod fidem superet, tunc regno Franciæ tam arctè conscripto, nisi Sugerij viri sanctissimi id testimonio firmaretur; exercitûs partem Ludouicus Amalarico Monfortio tradit, quo Anglum retunderet, maiorem ipse in Germanum ducturus; erántque cum Rege clarissimi Proceres, Rodulphus Veromanduus, Guillelmus Aquitaniæ Dux, Fulco Andegauensis, affinitati præpollente officio; Comites Flandriæ atque Britanniæ. Nec ideò cessauit diuinam opem pius Princeps arcessere; curauit sacra Martyrum Dionysij & sociorum Lipsana è Mausolæo educi, & religiosè aris imponi: qui mos Christianissimis Regibus implorandi cœlestis auxilij; tum vexillum cepit, quod Oriflammam dixerunt posteri, in eiusmodi vsus asseruatum, duxítque exercitum Lotharingiam versus. Sed victoria parta est nullo certamine. Henricus Imperator, magni exercitus fama perculsus, seu conscientiâ noxæ, quòd nullâ causâ moueret bellum tam graue, seu vindictæ flammam metu restinguente, viam retrò in Germaniam flexit, magnísque itineribus eripuit se pugnæ periculo. Ludouicus quanquam Duces ad inferenda in Germaniam arma incitarent, à persequendo abstinuit, fugienti pontem sternens; ratus securitatem præclarissimam regno victoriam. Nec seciùs Deo egit gratias quàm si vicisset, Martyrum capsas suis ipse humeris Mausolæo restituens, donísque variis pietatem testatus.

Ludouici apparatus.

De Mõfort.

Et bellũ conficit.

Vitâ

Vitâ intra annum Imperator decessit; obseruátque Sugerius, hostes omnes Franciæ, in quos eo modo Martyrum lipsana educta essent atque implorata, vertente anno diem clausisse; certo Sanctorum Præsidum in Franciam patrocinio, & clarissimo cœlestis opis miraculo. Interea irrumpebat ex Normannia Henricus cum Theobaldo Campano, viro pertinacissimæ rebellionis; sed à Monfortio pugnâ victus & pulsus est; & geminata Franco lætitia. Ita bellum Anglicum desiit; Angli imbecillitate & senio, & Franci ad alia plurimùm necessaria conuersione.

LVDOVICVS CRASSVS.

Et primùm in Flandriam in pœnam atrocissimi sceleris euocatur. Carolus Canuti Regis Daniæ filius; Flandriæ Comes à Balduino testamento dictus, ditionem regebat magnâ laude iustitiæ & pietatis, Boni ob virtutes reportato cognomine. Is cùm acerbissimâ fame vexante Flandriam, recludi horrea, iustóque pretio annonam distribui, magnâ quorundam qui alienis malis ditabantur offensione iussisset, eorumdem coniuratione in templo occiditur; dextrâ abscisâ, cùm egeno stipem porrigeret, & excusso clauæ ictu cerebro; verè charitatis Martyr, & egentibus non annonam modò sed & sanguinem largiens. Ludouicus percepto parricidio, tum vt à reis reposceret pœnas, tum vt Comitem Flandrensibus daret, cum parte exercitûs quem nondum soluerat, Brugam contendit. Parricidarum pars maxima magno iustóque affecti supplicio; cúmque plures pro Comitatu Regem appellarent; is omissis cæteris, Guillelmum seligit, Roberti Angli filium, Henrici nepotem, ipsíque infensissimum hostem; ratus in nepote aggerem validum in patruum erigi. Nam inter vtrumque cùm inimicitiæ grauissimæ forent, Henrico Guillelmi patrem misero carcere macerante, erepto ipsi Angliæ regno atque Normanniâ; nihil Franci vtilitatibus præstabilius

XV. *Ludouicus in Flādria.*

LVDOVICVS CRASSVS.

erat, quàm Flandros ab Anglia atque Normannia, tantâ odij mole discludere atque seiungere. Sed frustra consilium fuit. Nam Guillelmus Flandros cùm haberet superbius, euocarunt Theodoricum Alsatium, qui Guillelmo in Alosti obsidione occiso, postmodùm iuratâ Ludouico Regi clientelâ, securus ditionem obtinuit. Sed hæc ad Annales Flandrensium spectant. Ludouico hac expeditione perfuncto tranquillitas non fuit; in Aruerniam euocatus est, ad iura Ecclesiæ sancienda. Vexabat Claromontanum Episcopum Reginaldus Aruernorum Comes, ac impari certamine vis cum pietate Episcopum Claromonto deiecerat. Vir pius ad Regem confugit, conquerénsque iniuriam, ius humanum diuinúmque implorat. Rex haud prolatandum ratus, illicò exercitum in Aruernos ducit, Claromontum occupat, & Episcopo restituto, actóque in obsequium Comite, nullo sanguine victor legiones reducit; magno celeritatis quæ Imperatorum virtus est præmio. Verùm postquam amoto Rege timere Comes desiit, cupiditatem & odium renouauit; malè enim vi dedocetur scelus; redintegratis consiliis, & armatâ maximâ sociorum manu, iterum Episcopum deturbat, Claromontum inuadit, séque ad vim quam fecerat repellendam diligentissimè comparat. Querelis Episcopi Rex perculsus, gnarúsque instauratam audaciam non modicis inniti viribus, ingentem & ipse exercitum legit, non ad vnam modò prouinciam, sed ad regnum amplissimum perdomandum; euocatis in castra Comitibus Flandrensi, Andegauensi, & Britanno, & mediâ æstate, flagrantissimo æstu, quanquam dehortantibus Consiliariis, iámque annis grauior, (tantus ardor plectendi criminis), in Aruernos contendit. Ferrandi montem, quæ vrbs propiùs Claromonto distat, exercitu cingit, vrgétque obsidione: nec

Rex in Aruernos.

obsessi

obſeſſi deſidebant ignauiâ, ſed crebris ruptionibus fatigabant regios, variáſque clades inferebant. Eas quia moleſtiſſimæ erant Rex vt propelleret, prouinciam dat Amalarico Monfortio, hoſtes vbi primùm erumperent intercipiendi, vt reditu intercluſo cæteris exitus vetaretur. Rem ſtrenuè confecit Monfortius; magno numero Aruerni eruperunt, & perrupto vallo, turbatíſque caſtris, cùm ouantes referrent veſtigia, intercepti in Monfortium inciderunt, à quo multi cæſi, capti quàm plurimi, pependerunt audaciæ pœnas. Nam captis ad cæterorum metum manus truncari Rex iuſſit, mutilóſque in vrbem remiſit, qui terrorem ſociis pœnâ facerent, numerúmque augerent nullo auxilio. Eo ſupplicio ab eruptionibus deterritus miles; iámque vrbi deditio imminebat aut clades. At repente arma in vertice montium fulgent, magnuſque exercitus in conſpectum datur. Quippe Guillelmus Aquitaniæ Dux euocatus à Comite Aruerno clientelam profeſſo, magnis itineribus ad ſeruandum clientem profectus, aduolabat ad tegendam vrbem. Verùm è montibus ſpeculatus numeroſiſſimas Regis legiones, & munimentis caſtrorum perſpectis, iam victoriæ anceps, verbis potiùs quàm armis pugnandum cenſuit. Hac mente nuntios ad Regem legat, qui reuerenter admonerent; Comitem Aruerniæ clientem eſſe Aquitani Ducis: ſi quid is peccaſſet, primùm ad Aquitanum deferri querelas oportuiſſe: eam eſſe feudorum legem, ne ſupremus Dominus appelletur, medio prætermiſſo: ideò ſe veniſſe, vt à Comite cliente ius impetraret, pœnámque ſi quid foret noxæ exigeret. Si Rex non abnuat, id ſe præſtiturum in Comite, & controuerſiam ipſum inter atque Epiſcopum diremptum iri; incolumi regiâ dignitate, & illibato ſubditorum obſequio. Rex conditionem admiſit, ſeu quod iuſta & æqua videretur, ſeu

LVDOVICVS CRASSVS.

Aruerni repreſſi;

Aruernis auxilia;

Et pax data.

LVDOVICVS CRASSVS. XVI. quod pius Princeps ſanguini parceret : ſeu quod Aquitanum vincire beneficio cuperet, iamque ambiret hereditatem cum filia. Sic pacata omnia,ſoluti exercitus,reſtitutus Epiſcopus,tumultúſque grauis conſopitus.

Rex Philippum coronat. Anno 1126. Ab his turbis indulta Regi aliquantula quies,quam vt publicæ rei bono impenderet, more maiorum, Philippum è liberis natu maximum,Rhemis frequentiſſimo conſeſſu Procerum , adſtante Henrico Anglo , in regnum cooptat. Effuſam lætitiam , vt res humanæ ſunt,improuiſus turbo confeſtim excipit.

De Garlande. *Turba ob Garlandum.* Garlandi fratres Ludouico chariſſimi fuerant : erátque is amor,fidei præmium & fortitudinis. Anſelmus & Guillelmus deinceps , Domus regiæ dicti erant Præpoſiti : quibus fato functis , ad Stephanum fratrem cum amore Regis deuoluta eſt dignitas.Is iam antè regni Cancellarius acceſſione tantæ dignitatis Aulæ inuidiam concitauit : eò maximè quod Eccleſiæ per ſacrôs ordines illigatus , ad munus militare longè ineptior videretur. Et beneuolentiâ Regis vtebatur impotentiùs , per ſuperbiam morum auctâ inuidiâ, & contemptu incendens , quos honoris ſpecie mitigaſſet.Stetit tamen in gradu : donec Reginæ inuiſus, quam ſtolidè tumens offenderat , ipsâ cum Proceribus admouente machinas,gratiâ tandem & Aulâ deiectus eſt. Nec ideò deiectus eſt animo : ſed ad Monfortium Ducem illum fortiſſimum , cui ſua neptis nupſerat, confugit, tentátque eius ope, clam appellatis Anglo & Campano, dignitati primæ reſtitui. Malum exoriens neceſſe fuit armis compeſcere.Rex Luciacum caſtrum, quod erat Monfortij,armatus obſidet:nec incruenta obſidio, Vermanduorum Comiti effoſſo oculo,&Rege ipſo ſaxi ictu læſo ; caſtrum captum & dirutum : mox contracta pax ; abrogata Stephano dignitas Palatina,& Infulæ Pariſienſes collatæ.Sic vtrique partium factum ſatis,& amotus

prætextus

prætextus inuidiæ. At cùm eiusmodi pax nequaquam animos conciliasset: Rex odij pertinax, seu Reginæ impulsu, seu sua sponte, quòd olim charissimus, sibi infensissimos appellasset, Stephano facessebat molestiam: & cùm Stephanum Archiepiscopus Senonensis defenderet, & in ipsum iracundia Regis inflammatur. Odio Rex prætexebat, quod Stephanus castrēsem militiam detrectaret, quam multis retrò annis Episcopi plures obiissent: nec admittebat Clericatûs excusationem. At Stephanum tuebantur, non modò Senonensis, sed Franciæ omnes Episcopi; quòd de potissimo iure ageretur, Regíque minabantur palam: quin & Bernardus Abbas Clareuallensis, sanctitudinis famâ percelebris, ea de re Ludouicum acerbè increpuit, & apud Honorium II. Pontificem Maximum grauiter questus est, quòd in Regem propensior, dignitatem Ecclesiæ prodere atque deserere videretur. Diúque hæc contentio tenuit, donec, quod prænuntiatum à Bernardo volunt, magna calamitas Regem ad diuersa conuertit. Philippus filius Rex inauguratus, cùm in Parisino suburbio equitaret, porcus prætereuntium turbâ conterritus, in vici alteram partem præcipitanter incurrens, in equum Regis incidit, implicitúsque cruribus sternit quadrupedem, Princeps equi mole obtritus, haud multò post obiit. Regi summo luctu defleta mors: tam leui casu obruente spes tantas, & inter domestica acerbissimum funus inferente. Sed & hunc dolorem noua conuersio mitigauit. Innocentius II. Honorij successor, cúm à Petro Leonis Pseudopontifice Româ atque Italiâ pelleretur, in Galliam Pontificum portum & asylum confugit. Cluniacum venerat: cùm Ludouicus vocato Stampas Antistitum cœtu, & Bernardi prærogatiuam sequentibus omnibus, de Innocentio admittendo, & Anacleto repellendo; ita

LVDOVICVS CRASSVS.

Philippi coronati mors.

Innocentius in Frãciam venit.

LVDOVICVS CRASSVS. ita enim Petrus appellari voluerat, ad excipiendum Pontificem admouet curas. Venienti occurrit ad S. Benedicti ad Ligerim, cum vxore & liberis, & pro auitâ in Romanam Sedem pietate, procumbens ad Pontificis pedes, sua & totius regni officia profitetur. Idem officium Innocentio Henricus Anglus apud

Anno 1131. Carnutes præstitit. Exceptis gratulationibus Pontifex Concilium celeberrimum Rhemos euocauit: in quo ab Galliâ, præter Aquitaniam, ab Hispaniâ, Germaniâ, atque Italiâ,

Ludouicus Iunior coronatus. Episcopi omnes, damnato Anacleto, Innocentio hæserunt, Bernardi operâ indefessâ. Eodem in Concilio, Ludouicus filius, summâ Regis voluntate, ab ipso Pontifice inauguratus est: mox ad discrimen patris Iunior dictus, quæ appellatio in regnante perseuerauit.

Crassus vnde dictus. At Pater posteris Crassi cognomine innotuit, ob crassitiem corporis & & obesitatem: iniquâ sanè appellatione, quæ tot virtutibus prætermissis, vnam corporis formam designauit.

XVII. Ludouico in regnum assumpto adsciscenda erat regni consors & tori; præclara eam in

Eleonora Ludouico nubit. rem illuxit occasio. Guillelmus Aquitaniæ Dux, omni criminum genere luculentus, solus in Gallia Anacleti partes tuebatur. Ad hunc Bernardus patrator ille miraculorum

Guillelmus Eleonoræ pater. profectus, cùm momentis rationum immutare peruicacem animum neutiquam posset; nouo pugnæ genere hostem aggressus, prælato sacratissimo Christi corpore, increpitánsque verbis minacibus, sic infregit hominem & contriuit, vt Guillelmus non modò Anacletum desereret; sed quæ Gratiæ pugnantis victoria, vitia in quibus consenuerat detestatus, seriò criminum pœnitens, statuerit proiecto imperio, ad S. Iacobi in Hispaniam peregrinari, vitámque reliquam in spontaneis præteritorum criminum pœnis exigere. Eo consilio, vt prouinciis quas regebat amplissimas

mas prouideret, Eleonoram è filiabus maiorem, vel vnicam, cum luculentâ Aquitaniæ dote Ludouico Iuniori in nuptam offert. Regis voto flagrantissimo occurrebat; itaque missus in Aquitaniam Ludouicus; & Guillelmo iam in Hispaniam profecto, frequentissimis Aquitanis summóque plausu celebratum coniugium. Quid Guillelmo contigerit; an obierit in Hispania, vt ad Ludouicum relatum est; an sanctè obscurus afflictato ærumnis corpore diu vitam produxerit, relinquo aliis discutiendum, qui Annales vel Aquitanicos vel sacros scripserunt. Sanè constat Ludouico sponso, inter festa nuptiarum gaudia, nuntiatum obitum Ludouici patris. Hic ærumnis quàm annis grauior, nam sexagesimum implebat, alui profluuio desiit viuere; piè vt decebat piissimum Principem. Statuerat animo apud S. Dionysij coronam deponere, Benedicti vestem induere, ac Monachum profiteri, sed morbo vetante propositum, quidquid pecuniæ & supellectilis erat, locis sacris atque egentibus erogauit; dein obitis magnâ cum religione Sacramentis, tapetio humistrato aspersóque cineribus deponi iussit elanguidum corpus; & in hoc demissionis Christianæ theatro, mortalitatem ludens emisit animam. Magnis haud dubiè annumerandus Principibus, sic ab arctissimis regni primordiis sese explicuit, regnúmque filio pacatum & propagatum commisit. Plures præter Regem reliquit liberos; & quanquam non sit animus Regum sobolem accuratius persequi; hic tamen Philippi memorandum facinus non omiserim. Ille à Patre Ludouico ad Ecclesiæ sortem adscriptus, iam Archidiaconus Parisiensis, vacantibus Infulis, ad eas totius cleri populique suffragiis cooptatus est: verùm is admirabili modestiâ, præclaram dignitatem in Petrum Lombardum contulit, famâ celebrem, ob sententias Theolo-

LVDOVICVS CRASSVS.

Ludouici Crassi mors.

Anno 1137.

Philippi Clerici modestia.

giæ in vnum digestas; doctrinâ & pietate digniorem professus: vt eo facto digniorem nescires, an qui daret, an qui reciperet.

LVDOVICVS IVNIOR. XVIII

Ludouicus Iunior nomine VII.

Ludouicus Iunior, renuntiato Patris fato, postquam Aquitaniam ad securitatem composuit, cum Eleonorâ per flagrantissimos Augusti æstus Parisios venit; & vt fit luctu illicò in gaudium verso, regni curam capessit. Fluebant ad votum omnia, cùm ex prosperitate superbia, ex superbiâ turbæ coortæ sunt, ingénsque discrimen. Alberico Bituricensi Archiepiscopo emortuo populus Quercinatem quemdam Regi gratum substituerat; contrà Innocentius Pontifex, abrogatâ populi electione, Petrum nominauerat. Inde Pontificem inter & Regem, singulis electum suum tuentibus, grauis dissensio. Imò Theobaldus Campaniæ Comes se in eam immiscuit; nam Petrum Bituricibus eiectum excepit, opem pollicitus, & specie religionis, rebellionis animum obtegens. Accessit quod auersos animos magis impelleret. Erat Eleonoræ Reginæ soror Alisia, ex impari matre vt colligo; eam Rex collocat Rodulpho, Veromanduo, suo affini, notæque fidei: Et quoniam Rodulphus iam illigabatur priori coniugi, eandem Rex abdicari curat, quorundam Episcoporum assensu. Repudiatam Theobaldus tuetur, susceptáque causâ, grauiter apud Innocentium de facinore Regis conqueritur. Innocentius eam in rem Iuonem Cardinalem in Franciam legat; qui causâ cognitâ Petrum dignitati restituit, Rodulphum anathemate illigat, totúmque regnum sacris interdicit. Ludouicus vindictæ impotens, quam minus in Pontificem posset exercere, in Campanum effundit, armatúsque Campaniam sæuissimè diripit. Nec quæ erat indignantis ferocia, locis sacris parcitum; vastata omnia sacra & profana; memoratúrque facinus furoris præcipitis; cùm Victoriacum Rex expugnasset, iussisse

Turbæ inter Regem & Pontificem.

Vitry.

iussisse flammis subiectis incendi Ecclesiam, in quam plebs misera ad mille quingentos vt in asylum confugerat; quo igni sacrilego tam spirantes Dei, imagines quàm pictæ arserunt. Postquàm Regis furor expletus est aliquantùm, & rationi interluxit, inspectâ grauitate noxæ Princeps adolescens, (& mœsti Aulicorum vultus loquente silentio factum incusabant) adeò exhorruit culpæ fœditate, præsertim vrgentibus increpatoriis Bernardi litteris, vt animum in mœrorem planè abliceret, nulláque re præter luctum molestúmque tædium afficeretur. Alunt extrema vitium; modus virtutis est: ideò lugenti adhibendum solatium fuit: nec aliud quàm à Bernardo, Suadæ diuinæ efficacissimo oratore. Is fomentis cœlestibus ægritudinem leniebat: *Humanitatis esse delinquere, delinquentium resipiscere; nullam esse noxam cui venia sua non prompta sit; ideo Deum humano in corpore necem pertulisse, vt sperare auderent homines: quid ageretur mortalibus, si primùm peccantem pœna exciperet? Interminatam esse misericordiam Dei, qui & iustos amaret, & reis parceret vt amarentur.* Eiusmodi verbis extenuatus animi dolor est: & vt omnia coalescerent, ad Campanum Bernardus aduolat, quò iniuriæ sensum obtunderet, flammâmque vindictæ: Campano mitigato, faciliùs venia ab Pontifice impetrata; restitutæ res sacræ Regi & regno; Petrus Antistes Bituricensibus datus; & dum animos pœniteret priorum, instituta res magni momenti gloriæque immensæ. Ea Ierosolymitana expeditio: quam Ludouicus Francorum Regum primus suscepit, arduo sanè religionis exemplo.

LVDOVICVS IVNIOR.

Regis pœnitentia.

XIX. *Ludouicus in Palæstinam proficiscitur.*

A Godefredo Bullionio tres Reges deinceps Ierosolymitanum regnum tenuerant: Balduinus I. Balduinus II. & Fulco, & quæ rerum humanarum sors est, à prima virtute

&

LVDOVICVS IVNIOR.

& pietate Christiani degeneres, à Saracenis grauissima detrimenta passi erant. Fulco vitâ concesserat, regnúmque pro liberis Melisenda vidua administrabat: regimine vt in femina propè precario, & Procerum commodis nutibúsque obnoxio. Inter hæc Saraceni Noradino Duce Edessam ceperant, vrbem validam, & propugnaculum Solymæ, ipsique imminebantērociter, nisi firmis erigeretur auxiliis. Ea vt poscerent, missi Legati ad Pontificem Eugenium III, cuius auctoritate tam Imperator quàm Franciæ Rex ad honestissimum & necessarium bellum agerentur. Vix Romam Legati venerant, cùm vulgata Legationis causa per Europam, & omnium auribus Palæstinæ clades insonuerunt. Ludouicus qui in illâ ægritudine animi, priuato voto petendæ Solymæ obstrinxerat se, Proceres tam sacros quàm profanos euocat, & participato consilio, ad suscipiendum religiosum bellum adhortatur. Vno omnes consensu Bernardum consulendum respondent: quod sanctissimo viro tantâ in re videbitur, se contentione omni impleturos. Placet conditio, Bernardus consulitur: ille priuatam in re eiusmodi excusans sententiam, Romanum Pontificem veritatis fontem Deíque interpretem appellandum censet. Sic appellatus per Legatos Pontifex, non modò probat consilium, sed Bernardo omnem auctoritatem delegat, quâ Francos & Germanos ad sanctissimam expeditionem commoueret atque impelleret. Eo animo celebratum Carnuti Concilium, in quo frequentissimi Galliarum Antistites, præsente cum Proceribus Rege, bellum sacrum decernunt, eiúsque agendi, quod mirum, assensu omnium, curam Bernardo committunt; eúmque Ducem & Prætorem summum constituunt: tantùm vel inter tubas & tympana sanctitas pollet. At Eugenio visum satis, si Bernardus vnum Tubæ

munus

munus susciperet, curâ belli reliquâ ad Regem traductâ. Quod & præstitit incomparabili ardore vir sanctus, verba prodigiis operum fulciens; tot patratis miraculis, vt maximum sit, tam sancta & præclara initia in tam turpem exitum desiisse. Sed non eò collimat diuina mens quò humana; & quæ iactura mortalibus, Deo sæpe lucrum est. Ab hoc Concilio conuentum Procerum Verelaci indicit Rex, in quo ipse, vxor Eleonora, multique Nobilissimi, à Bernardo Crucem sanctam suscipiunt, emisso peregrinationis voto; quos tanta multitudo populi æmulata est, vt referente ipso Bernardo, exhaurirentur vrbes & oppida: vnæque feminæ superessent in Francia. Nec à subito impetu aberrabat prudentia: nam in Francia & Germania pacata omnia & tranquilla; Anglia suis occupata dissidiis, paritérque Hispania, securitatem præstabant; si qui è Francis ancipites forent, ij cum Rege Crucem admiserant: erátque gloriosissimum genti, instaurare veterem gloriam, & Christianæ fidei propagationi incumbere: quin futurum vtilitati, si Nobiles plebemque ad noua consilia semper expeditos, longinquum bellum detineret atque absumeret. Incensis Francis, ad Germaniam Bernardus properat, Conradúmque III nomine Imperatorem conueniens, eodem incendio bellicosissimam gentem inflammat. In Francia & Germania comparabantur ardenter omnia: iámque Conradus cum innumerabili exercitu iter inceperat, per Hungariam atque Bulgariam Constantinopolim versus, numerabátque in equitatu septuaginta hominum millia: nam peditum, ne fortè supra fidem foret, non initus est numerus: cùm Ludouicum Eugenij in Franciam aduentus tantisper moratus est. Ab Arnaldistis Hæreticis Romæ præpollentibus, qui nomine Politicorum Pontificia iura violabant, depulsus Eugenius,

LVDOVICVS IVNIOR.

in

LVDOVICVS IVNIOR. in paratum perfugium, tutúmque propugnaculum, hoc est in Franciam, contulerat se. Ab Rege Parisiis perhonorificè exceptus, & pro maiorum piâ consuetudine, dum Gilberti Porretani Pictauiensis Episcopi corrupta dogmata, & Henricianam in Tolosatibus hæresim, indagat & damnat; bellum in ipsâ Franciâ corruptoribus animorum indicens; Ludouicus proficiscitur. Posteaquàm accessit ad Dionysij sacram ædem, facultatem belli à Martyribus flagitans, accepítque peregrinantium Baculum, & vexillum in eiusmodi expeditionibus celebre; rectâ viâ per Germaniam atque Hungariam Constantinopolim exercitum ducit; aliquantò minorem Imperatorio, si equitem numeres, at non imparem pedite; armatis etiam feminarum turmis, & imbellem sexum religione vincentibus. Sugerio Abbati sancti Dionisij commissa regni administratio, probatissimo viro & singulari prudentiâ.

Anno 1147.

XX. *Ludouici per Asiam iter.*

Ludouicus Augusto mense profectus, incolumi exercitu Constantinopolim venit, & exceptus ab Imperatore Manuele Comneno pro merito dignitatis, transmisso freto, perrexit in Asiam, Imperatoris copiis, vt conuenerat, adiuncturus suas, stupendóque exercitu hostem obruturus. Sed tanta consilia quò propiùs admouebantur ad exitum, eò difficilius regebantur. Et Conradum primò excepit calamitas. Is cùm Manueli vno Imperatoris titulo suspectus foret atque odiosus (quanquam sorores Berengarij Luxemburgi Comitis filiæ vtrique nupsissent) postquam omne incommodi genus pertulit, fidémque Græcam suo damno expertus est, frumento vel malignè præbito, vel gypso farinæ immisto, ad morbos vulgandos; tandem expedito milite in Asiam transiit, datis à Manuele, viarum ducibus. Ij summâ perfidiâ, cùm in Lycaoniam opulentam atque vberem regionem exercitum

exercitum ducere oporteret, in Cappadociæ montes aſperrimos atque incultos abducunt copias;luſumque variè Imperatorem, poſteaquam miles magnam partem abſumptus inediâ erat,fugâ deſerunt atque deſtituunt.Conradus inops conſilij, locorúmque ignarus, dum fidem Græcam incuſat, ecce noua calamitas cum aſperitate montium luctantem excipit.Saraceni magno numero conflato exercitu, Paramo Duce, occupatis montium faucibus, improuiſi imminent, viámque præcludunt. Perturbatis Germanis, perditíſque victus penuriâ, vnus patebat exitus, ſi veſtigia retrò conuerterent;ſpéſque erat occurri poſſe Francorum copiis, quas penetraſſe in Aſiam Conradus famâ acceperat. Eo conſilio ſignis conuerſis Germani redeunt. Verùm hoſtes perſpectâ re, in extremas turmas impetum faciunt, conturbant ordines, fuſóſque diſiiciunt, & in palantes magnâ clade graſſantur. Iámque in fugam totus exercitus agebatur, cùm Saraceni in impedimenta delati, effunduntur ad prædam, hoſtiúmque obliti, direptioni incumbunt; datum interea Germanis ſpatium colligendi ſe, & triſtes famis atque ferri reliquias educendi è montibus.Sic vt in naufragio,iacturâ mercium ſaluti conſultum, & obiecta hoſtibus impedimenta. Germanis in planitiem fuſis Franci occurrerunt; Rege ipſo cum delectis Proceribus inter ipſos montes præcurrente; nec vſquam inter fratres maiora beneuolentiæ ſigna; Principes mutuis adhæſere amplexibus; Germanus omni ſolatij genere recreatus; ſuauiſſimâ calamitatis affluentíſque copiæ ſocietate. Imperator vt exercitum ſupplementis reficeret,reuerſus eſt Conſtantinopolim, Regi pollicitus ſequuturum ſe,vbi primùm copias & milite & neceſſariis rebus inſtruxiſſet; indecorum ratus, Imperatorem Romanum, appendicem eſſe militiæ, aliíſque auſpiciis hoſtem profligare.

LVDOVICVS IVNIOR.

LVDOVICVS IVNIOR. *Pugna ad Mæandrũ.*

Rex Ephesо in interiorem Asiam penetrans, Mæandrum vsque illibatis armis peruenit. Est Mæander celeberrimus in Æolide fluuius, crebris flexibus subinde curuatus, sed prælatis & asperis ripis, iuges aquas trahens; frequentibus Cygnis in crystallo natantibus; vt ad incolarum delicias fluentem dixeris, & per agros sparsum ad fecunditatem: tunc voluptatis illicium belli necessitas ad ferociam Martis traduxerat. Altera ripa quæ spectat Ephesum peruastata, solitudinem squallidam præferebat; altera armis inhorrescebat Saracenorum exercitu transitum amnis arcente. Hærebat Francus, profundo alueo, & vadum nullibi aperiente; sed quia fortitudini nihil imperuium, tentato per omnem alueum fluuio, tandem vadum repertum est, quanquam incertum & inexploratum; statimque magno impetu Franci in aquas effusi, iniquo in loco prælium conserunt. Appetiti barbarorum telis, iaculantium è superiore ripa quasi ex aggere, per suorum strages & cruentum amnem euadunt; ac demùm ad oram appliciti sub grandinem Sagittarum, admoti ad pugnam, longis hastilibus barbaros feriunt. Admota pugna victoriam dedit. Intecti plerumque armis Saraceni, ad inferendam quàm repellendam necem aptiores, toti ad vulnera patebant, lanceisque confixi, iam irrito iaculorum vsu, sternebantur passim; sed vbi Franci ripam conscenderunt; tunc deturbati atque trucidati; strages circumlata, & inuecta miseris fugæ necessitas. In fugientium castra victor immissus est, quæ dum opulentissima diripit, nec armis grauior celeritatem fugæ assequitur; victi plerique saluti consulunt, belli vicibus haud multò post referendis. Castris direptis, Laodiceam proximam vrbem victor ingressus est, datóque ad curanda vulnera spatio, & comparatâ annonæ copiâ, Rex cum exercitu vltra contendit.

Barbari interea ex trepidatione reuocati, nouísque aucti copiis, non ausi palàm Francos lacessere, carpebant latera, præstolantes si qua se daret eluendi probri occasio. Nec eam plurimùm Francorum securitas distulit. Incedebat bipertitò distributus exercitus, magno in Saracenos contemptu, quod victoribus frequens, potissimùm Francis. Primum agmen ducebat è Proceribus vnus, suo quisque die, ponebátque tentoria, in loco quem commune consilium designasset; dum postremum agmen incederet, quod Rex ipse agebat. Ducebat sua sorte primum Godofredus Ranconius, erátque in via mons obiectus, cuius in vertice cliuóque gemino ex sententia Procerum collocari castra oportebat. Maturè ad montem peruenit, die nondum prouectâ, & vltra montem diffundebatur in amœnos campos planities; cuius suauitate illectus, eò copias ducit: ratus postremum agmen facilè insequuturum; futuráque in lucro, properationem viæ, & hospitandi commodum situm. At posterius agmen à priore intercapedo longa disiungebat; quod cùm fugisset Ranconium, non fugit Barbaros; nam ij extemplò vacuum montem insidentes, taciti præstolantur agmen postremum. Lento gradu incedebat, die iter emetiens; & existimabat socios esse qui montem implerent. At ecce dum incauti propiùs subeunt; clamor, tumultus, pugna exoritur: effusâ telorum procellâ ingruunt Barbari: tum primis cæsis, turbatísque ordinibus, inuehuntur in aciem: nactíque confusos, armis intectos, qui hostem ne cogitatione quidem præsentirent, facilè in fugam agunt. Tumultum augebat rerum inscitia: cùm ignorarent Franci, à quibus peterentur, quid primo agmine factum, nox appeteret, & terror hostes à tergo fingeret. Mox tota in Regem incumbit vis prælij: circa eum frequentissimi Nobiles stipauerant se, & Gallica fortitudine

LVDOVICVS IVNIOR. XXI.

Francorum clades.

Geoffray de Rancone.

dine

dine sub Principis oculos dimicabant. Nec ipse cessabat otiosus inspector, sed munus Imperatoris obiens militisque, voce & dextrâ promouebat pugnam. At virtutem obruente numero, cùm fortissimus quisque cecidisset; iámque diem nox clauderet, Rex comitantibus paucis viam manu per circumfusos hostes conficiens, ignotus ad cacumen montis euasit: iámque abiicienti salutem noua spes illuxit: ignes perspicit in subiectis campis, eorùmque ex modo atque ordine primum esse agmen, quod integrum foret atque illibatum, coniiciens; instaurato animo, antequam illucesceret, ad suos incolumis, suæ ipse salutis artifex, cum paucis peruenit. Castris illicò gaudium mœrórque oboriuntur: gaudere omnes ob seruatum Regem; at pro fratrum iacturâ mœrore singuli, luctúque affici: hic fratrem, hic parentem, hic filium, vnius intercapedine noctis ereptos lugebant, suámque sortem ac temerariam incusabant ignauiam: quod pugnando socius nec commodare nec commori licuisset. Saraceni patratâ strage continuerunt se: haud ausi primum agmen impetere, postquam locus fortitudini vnus, nullus fraudi esset. Et ipsi Franci lucro apponentes, quod pars exercitus superesset, in Pamphyliam conuerterunt iter, & superatis difficultatibus plurimis, Attaliam vrbem Pamphyliæ tenuerunt. Rex curatis corporibus, diuisit exercitum: dein equitatum cum Proceribus imponit nauibus, iusso pedite per Ciliciam penetrare in Syriam: ipse cum nauibus è Pamphyliâ soluens, prosperâ nauigatione ad Syriæ littus classem appellit. Distabat à littore quinque admodùm leucis Antiochia, quam ipse destinabat inuisere, tum suâ tum vxoris gratiâ, & si expediret Christianæ rei, iis in locis arma impendere.

LVDOVICVS IVNIOR.

XXII. *Rex Antiochiam venit.*

Erat Antiochia iam à primis temporibus

Syriæ

Syriæ nobilissimæ prouinciæ caput, ad Orontem posita, sub Amani Montis radicibus, prima Christianorum Sedes atque perfugium, imò tanti incunabula nominis. Hæc à Raymundo Principe regebatur, Guillelmi Aquitani fratre, eodémque Eleonoræ Reginæ patruo: quippe iam à Bullionij expeditione Raymundo Tolosano Antiochia cesserat, eiúsque imperium deriuatum ad posteros, delatum erat ad Raymundum Aquitanum, ductâ in sponsam herede filia. Effuso gaudio ab Raymundo exceptus est Ludouicus, Proceres Nobilésque in vrbem admissi, luxúsque Syriæ ob nouos hospites reuocatus. Raimundum incitabat affinitatis regiæ dignitas, tum vtilitas sua; sperabat enim Franci ope propagaturum se limites suos, publico auxilio curaturum rem suam; erántque vrbes proximæ quæ inflammarent cupiditatem, Cæsarea & Heliopolis. Eamobrem ad retinendum Regem animum applicat; *docet belli nullam illustriorem esse materiam, quàm Palæstinæ libertatem: eo tam longinquam peregrinationem susceptam: eò tantùm ærumnarum exhaustum: eò fratrum affiniúmque sanguinem fusum. Porrò in Syriâ Palæstinæ compedes cudi aut solui: oppressâ Syriâ, sanctissimam vrbem perituram, permansuram seruatâ. Eam vnam viam ad immittenda subsidia, Ciliciæ fauces pertinere ad Syriam, commodos portus vrbésque maritimas in eâ esse: Arabiâ Ægypto & Mesopotamiâ potientibus hostibus, quid reliquum Palæstinæ, nisi occumbere? Quare Saracenos depellat à Syriâ Ludouicus, expugnet vrbes Christianis infestas, viam Sanctæ vrbi aperiat, inspecturus soluta vincula Palæstinæ, nihilque admodùm superesse, præter gloriam vsúmque victoriæ.* Iis Raymundus Eleonoræ preces adiungebat, quæ blandimentis & lacrymis oppugnabat coniugem, vt patruo gratificaretur. At quæ ars ad

LVDOVICVS IVNIOR.

LVDOVICVS IVNIOR.

retinendum videbatur potentior, ea efficacissimè dimittebat. Siquidem Ludouicus Reginæ impudicitiam senserat, solutos mores, licentiam vitæ, pudorem depositum, thalamíque iura violata, colligebat iam, aut suspicabatur; etátque fama per Aulam vulgata, Eleonoram Saladino cuidam formoso iuueni sese permittere, & turpissimum inire cum adolescente commercium. Rex igitur vxoris fraudem repellebat industriâ; *peregrinationis metam Ierosolymam esse: non emissum votum vt pugnaret in Syriâ, ad vrbem sacram susceptam expeditionem, postquam votō sat factum fuerit, conuersurum se arma, quò Christiana res & commune bonum impellerent.* Eadem insinuabat Raymundo, voti necessitatem obtendens, prætexebatque Imperatorem, qui nuper Ierosolymæ exceptus, se operiretur ad communicanda consilia, armáque vno consilio promouenda. Et verò Conradus hyeme transactâ Constantinopoli, refecto exercitu, Ptolemaïdem classe tenuerat, veneratque Solymam, effuso Christianorum plausu & gaudio. Inter hæc omnem moræ nexum legatio Balduini Regis abscidit; orante Fulcherio Patriarchâ Legatorum principe, vt Rex nihil statuat, donec vrbem sanctam inuiserit, iam præiudicasse Imperatoris aduentum; veniat Rex potentissimus, corámque perspectâ re, in quam partem opus bello sit æstimet. Rex Legato audito profectionem indicit; nec leuiter in abducendâ coniuge laboratum; ea quippe libidinoso æstu succensa, eò impudentiæ venerat, vt Regem sequi abnueret, incestas cum eo professa nuptias, ob affinitatem; Raymundo haud dubiè neptem confirmante, vt Regi vel aliquam moram iniiceret, vel abeunti ignominiam faceret. Momentum enimverò Ludouico perarduum, & anceps in quam partem se verteret; nam vel vxori soluendum erat frænum libidinis, vel probrum thalami

abdica

abdicatione coniugis reuelandum. Abducendam itáque Reginam censuit, mediúsque minitantem inter & blandientem, factâ spe reditûs, auellit impuram feminam, & rebus publicis vltionem præuertens, cum exercitu Ierosolymam venit. Postquam religioni abundè factum est, vt in communem rem consuleretur, & aliquod existeret expeditionis operæ pretium, calculis omnibus constitutum, vt Damascus primùm expugnaretur. Expugnationem haud perdifficilem, gloriosam fore, & vtilissimam. Vrbem tametsi validam & munitam, à gemino exercitu, æmulandi aculeo, viribúsque integris, posse obtineri; famam victoriæ bello reliquo prærogatiuam fore, & à visceribus Syriæ si Barbari amouerentur, tutam in posterum atque incolumem Palæstinam, iter peregrinantibus liberum, vrbésque cæteras sponte ruituras.

LVDOVICVS IVNIOR.

XXIII. *Damasci obsidio.*

Est Damascus Syriæ caput, & orientis opulentissima ciuitas, emporium Saracenorum vberrimum & munitissimum, mercaturâ celebre, & instructissimum milite. In apertâ camporum planitie, ad radices Libani surgit, irrigata fluuiolo, cui nomen Chrysorrhoas; vnde vrbis opes, securitas atque deliciæ. Nam ab aquis maximè præstantissima temperatura chalybis oritur, vnde Damascenienses, aliáque opera famæ clarissimæ, & pelles animalium eodem liquore subiguntur egregiè, vt conclusus pomœrio amnis cuique sit ciuium pro fœcundo agro: nec emissus muris prodesse desinit, deductus in alueolos, hortorúmque septis irriguus, tantâ frugum, florum arborúmque copiâ, vt in ea maximè regione Deum primo Homini posuisse sedem opinio fit. Et securitatem hîc voluptas præstat; quippe hortos in sex milliaria diffusos, plures Arces dixeris; nam valida sepimenta, fossæ, aggeres, riui, turres bitumine illitæ, priuatos agros muniunt, & impeditissimæ variis anfra-

LVDOVICVS IV. NIOR.

ctibus viæ, vt se explicant ciuibus atque euoluunt, sic peregrinis atque extraneis inexplicabile iter obiiciunt. Et verò his munimentis confisi incolæ, murum ea parte nullum erexerant, in oppositam collatâ omni arte & diligentiâ. Nihilominus Christiani in eam partem quæ munitissima videbatur conuertunt impetum; seu agri amœnitate illecti; seu loci opportunitate, ponendis per aquas feracissimásque arbores castris; seu præferoci bellantium animo, ambientium periculorum grauissima. Ergo statim in conseptos hortos vis directa. In agmen tergeminum dispertitus erat exercitus; agebat primum Balduinus Rex Ierosolymitanus, Ludouicus alterum, Imperator postremum. Ad oppugnationem irrumpitur: nec Saraceni se propugnant ignauiter; suis tecti munitionibus magnam stragem edunt, & sagittis pugnacissimum quemque confodiunt; ita primo agmine quod constabat è Syriacis pulso, secundum progreditur: id Franci conflabant, qui maiore audaciâ quàm fortitudine, postquam impetum primum exhauserunt, magnâ itidem clade repelluntur; Antiocheno otio emolliti haud dubiè, & iam ante voluptatibus victi quàm armis. Germani supererant, integrum agmen recensque viribus; ij porrò æmulatione succensi, vt vno prælio Francos hostes veteres, & Saracenos simul profligarent, fortissimè irruentes, sub imbre sagittarum, ad hostem euadunt, iam prioribus præliis fatigatum, & abrupto respirandi spatio, deturbatis aggeribus, occupant hortos, fugatósque barbaros in vrbem compellunt. Eo facinore nutabat ciuitas, iámque Saraceni fugam cogitabant, capíque poterant, si victores institissent victoriæ; sed cùm illis exarmasse vrbem sat foret, & eorum quies trepidationem hostium pelleret; barbari pauore discusso, intercluso trabibus saxísque aditu, erigunt aggerem, vallúmque pro muro

turri

turribúsque obiiciunt. Cætera liuor prosperitatis comes perturbauit. Iam inter Conradum & Ludouicum conuenerat, vt capta vrbs Theodorico Flandrensi Comiti traderetur, haud dubiè paruo negotio expugnanda. Ideò Syriacos incessit inuidia; opulentam prædam Latinis cedere, sibi præter ignominiam & cladem super nihil esse; repellendos socios, qui in se commodum omne deriuarent, nec ærumnarum consortes in præmij partem admitterent. Hoc consilio Damascum affirmant inexpugnabilem, ea parte quà expugnarant propemodum; longè commodius ab oppositâ capi posse; murum quidem obiici turrésque in speciem, sed in aperto omnia posita; nullum insidiis locum, non riuos, non fossas, non aggeres superandos. Cùm hæc Balduinus ingereret, perfecit vt oppugnationis locus mutaretur, & imprudentissimâ stoliditate horti iam capti relinquerentur. Et forsitan Francis id gratum accidit, quibus Germanorum laus molestiæ esset, & si parte aliâ vrbs expugnaretur, suum elui probrum, ac æmulorum gloriam deteri, haud arduum videbatur: saltem capta vrbs vnius Germaniæ trophæum non foret. Ita mota castra, & in oppositam partem traducta. At breui liuor prauúmque consilium suos fœtus enixa sunt. Inspecta propius munimenta, arenosum solum & infœcundum, annonæ difficultas in dies grauior, dissidium inter duces serpens; cùm Latini Syros proditionis arguerent, hi Latinos ignauiæ, qui detrectarent oppugnationem; ea simul omnia spem deiecerunt, soluerúntque magno Christianorum probro obsidionem; pulcherrimo ingressu, fine turpissimo; tantùm interest exordium inter & exitum. Conradus paulò post in Germaniam soluit, deduxítque tanti exercitus vmbram inanem: Ludouicus in Palæstina annum præterea exegit, in barbaros pugnans, sed leuibus, nulliúsque mo-

LVDOVICVS IVNIOR. *Obsid. solui.*

menti prœliis; donec detritis penitus copiis, Ducibúsque expeditionis vanæ pertæsis, coactus est reportare tristes belli reliquias. Eóque euanuit tâtæ expeditionis nomen & gloria, vt suâ dumtaxat memorabiles clade, bellicosissimæ orbis gentes, nullo facinore, nullâ laude, domum pro gloriâ probrum retulerint; nempe Deo aliter quàm mortalibus visum, placuítque Syria bustum Christianorum, vt quam ipsi gloriam in terris ambirent, obtinerent in cœlis. Ludouicus dum tranquillo mari nauigat, in Græcos Piratas incidit, iámque abducebatur, cùm ab Georgio Rogerij Siciliæ Regis legato, ea maria instructissimâ classe percurrente, receptus & restitutus est libertati; Franciæque redditus, velut à naufragio.

Lvdovicvs Ivnior. Rex in Franciam reuertitur.

XXIV. Tot exhaustis periculis, foris pacatis omnibus, intus molesto aculeo pungebatur. Vrebat animum libido coniugis, pudor abiectus, probrum inuectum, & thalami sacra violata; iámque flagitij grauitas patientiam penè absumpserat. Erátque dignum vindictâ facinus; nisi Regis animum sua ipsa indoles, & Reginæ vterus mitigassent. Quippe Eleonora prægnans, si marem pareret, fœtu optatissimo & hactenus desiderato, deletura ignominiam, & receptura amorem coniugis videbatur; prono Rege ad veniam, & ambiente momenta vt parceret. Partus itaque qui rem decideret expectatus. At is vbi in deteriorem sexum inflexus est; Deo prouidente, ne Reges Franciæ natalium dubio laborarent in posteris: tunc euanuit spes, excitatus est dolor, & recrudescente probri memoriâ, vindictæ cupiditas exsurrexit. Qui tamen erat Ludouici animus, in indulgentiam propensissimus, cùm abs se pœnam impetrare non posset flagitio, satis esse censuit, si ipsum amoliretur à thalamo, pudorémque restitueret probro ablegato. Quare tacito crimine, pro soluendo

Eleonoram abdicat.

coniugio

coniugio euocauit Episcopos, edoctósque contractum inter affines coniugium, nullâ Pontificis facultate, haud ægrè impulit vt resoluerent vinculum, quod nullo iure legitimo vinciebat. Nec dissentiebat Eleonora, id Antiochiæ iam contestata; nec occulebat auersum à Rege animum, querens se haud Regi nupsisse, sed Monacho; in tantam audaciam proruperat scelus, vt castissimus Princeps, & supra omne fastigium positus, pro Monacho impudenti feminæ haberetur. Soluto coniugio, Rex Eleonoram dimittit, dotémque restituit, enimuerò amplissimam, Aquitaniam cum Pictonibus; nullâ re opulentior, præter duas filias quas ex eâ susceperat. Eo loci prætermittere non possum scriptorum querelas, optimum Principem incusantium, quod vxorem indemnatam dimiserit, & amplissimam hæreditatem à regio fisco absciderit. Nam vt fatear vberrimas illas prouincias fuisse dignas Regis cupiditate, & peccatum politicè dum restituuntur; sanè Ludouici abstinentissimum facinus memorabile est; parcebat pudori thalami famæque regiæ, pœnam dilectæ coniugis extorquere à se non poterat; nec in dotem inuolandum censuit, quæ fuisset nulla nullo coniugio; vnde vno facinore vindictam domuit & cupiditatem; quos hostes pauci admodùm è triumphantibus profligarunt; eóque laudem immortalem promeruit. Sed Christiana laus humanis ingeniis videtur abiectior, quæ id maximè rapit, quod pompam & lucem inuehit; quasi in Principe Christianum esse, minimum sit. Solutis consortibus nouæ statim aduenerunt nuptiæ; Ludouicus Constantiam aut Beatricem Alphonsi Castellæ Regis filiam thalamo adiunxit; Eleonora Henrico nupsit Andium Comiti, in spem proximam regni Anglici iam euecto. Quæ nuptiæ quoniam grauissimas calamitates inuexerunt

LVDOVICVS IVNIOR. Anno 1150.

Christiano facinore restituta.

Eleonora nubit Henrico.

LVDOVICVS IVNIOR.

in Franciam, res tota à fonte primíque origine arcessenda est. Henrico primo Angliæ Regi, cæteris liberis naufragio raptis, vna superérat Mathildis, nupta Henrico Imperatori, quo pariter absque liberis mortuo, ea nupsit iterum Godefredo Andium Comiti; Henrico hunc generum præoptante, vt Normanniæ suæ Andegauos Cænomanósque adiungeret. Eo ex coniugio nati sunt liberi, Henricus & Godefredus, quos auus hæredes instituit, Henricum in regnum Anglicum, Godefredum in Ducatum Normanniæ. Henrico mortuo nouus hæres successorque exoritur. Is Stephanus Comes Boloniæ, qui Henrici Regis ex sorore Alisiâ nepos, regnum inuadebat, iure quidem infirmior, sed armis & potestate validior. Inde bella ciuilia diuexarunt Angliam diu, Stephano potiore & obtinente imperium, donec vnius morte fœdus contractum est. Eustachius Stephani filius, magnâ fortitudinis gloriâ, cui regnum comparauerat pater, cùm repentino morbo raptus esset, haud ægrè Stephanus pacem Angliæ dedit; eâ conditione, vt ipse regno dum viueret potiretur, Henrico Andegauo traderetur Normannia, qui & idem regni hæres diceretur, admittendus in solium post fata Stephani. Huic ergo Henrico Eleonora se in coniugem dedit, Aquitaniâ in dotem adiunctâ; vt iam Henricus maximam Franciæ partem obtineret, eámque regionibus contiguam; Normanniam, Cænomanos, Andegauenses, Turones, Pictauos, Aquitanos; præter Britanniam, quæ & postea Normanniæ stipendiaria fuit; quibus post biennium cùm Angliæ regnum mortuo Stephano accessisset; næ is potentissimus euasit Principum, armauítque hostem Franco terribilem.

XXV. *Bellum pro Tolosatibus.*

At illi vna Occitania deerat, quam si Aquitaniæ suæ admoueret, summum fastigium adepta potentia, & impleta cupiditas videbatur.

batur. Nec iuris ſpecies ad eam inuadendam deſiderata eſt; nunquam enim ſuus ambitioni titulus defuit; ius Eleonora ab maiorum tumulis eruebat. Pontius, nomine III. Comes Toloſanus, duos ſuſceperat liberos Guillelmum & Raimundum; Guillelmò vt maiori natu Toloſa obtigit, Raimũdo S. Ægidij Comitatus. Guillelmo liberi præter Philippam filiam nulli; ea porrò Guillelmo Aquitaniæ Duci Eleonoræ auo cùm nupſiſſet, Toloſates & Occitaniam, hæreditatem paternam in dotem habuit. Verùm Aquitanus cùm aliquot annis vxoris dotem obtinuiſſet, rei familiaris preſſus anguſtiis, conſentiente vxore, Raimundo ipſius patruo, quem appellaui S. Ægidij Comitem, Toloſates & Occitaniam vendidit, emptione vel purâ, vt aſſerebant hæredes Comitis; vel pigneratitiâ, vt profitebatur Henricus. Quanquam veroſimilius affirmant alij, ab ipſo Toloſate Guillelmo, fratri Raimundo ab Hiſpaniâ reduci & opulento pecuniâ, venditos Toloſates, dotémque filiæ numeratam. Raimundo Alphonſus filius fuerat, Alphonſo Raimundus, qui tunc temporis regebat Occitaniam; nec emptionem vnam proferebat in titulum, ſed præterea nitebatur poſſeſſione, quam ſeptuaginta anni confirmaſſent. Et verò Ludouicus Rex, ductâ primùm Eleonorâ, in Alphonſum Raimundi patrem eam ob rem contenderat, & cum eo conuenerat, datâ ſorore Conſtantiâ Raimundo in coniugem: ſic ab iure ambiguo, ad arma ventum eſt. Nec dubitabat Henricus, quin momento Toloſanum exueret; ſi quidem præter exercitum, quem numeroſiſſimum ex Anglis, Scotis ipſiſque Francis inſtruxerat, detrahebat opem hoſti vndecumque. Nam Berengarium Aragoniæ Regem affinitate deuinxerat, & Trincauellum Biterrenſem Comitem, atque Guillelmum Toparcham Monſpelij ab Raimundo

LVDOVICVS IVNIOR.

LVDOVICVS IVNIOR. abduxerat, vt is circumseptus omni ope destitueretur. A Franco abesse longius; quin & ipsi apparari quod ageret, Theobaldo Blesensi Comite adornato, vt impeteret Franciam, si Tolosam versus Rex moueret. Iis accuratissimè designatis, Anglus in Cadurcos arma conuertit, & statim Duconam seu Cadurcum primariam vrbem expugnat; premotúsque vlterius, ad Tolosam ipsam castellis circùm occupatis copias admouet. Raimundus ad primum classicum implorauerat, quæ vna supererant, Franci subsidia, nec surdum appellabat. Ludouicum enim præter publicam regni vtilitatem, ne hostis tam opulentâ prædâ ditaretur, sui etiam stimuli incitabant, odium in Eleonoram, indignatio in Henricum, qui ductâ libidinosâ & turpi coniuge, adipisceretur turpitudinis præmium, & cliens repentè partiretur cum Rege Franciam. Ideò curâ belli studiosè susceptâ ducit ipse in Occitaniam militem, & Tolosam celeritate magnâ contendit. Aduentus fama Henricum conterruit; spésque à Blesensi ceciderat, quem Henricus Bellouacensis Episcopus, & Robertus Drocensis, Regis fratres, in Normanniam cum clade repulerant; quamobrem Anglus abstinendum à prælio ratus, abscedit à Tolosatibus, & Duconâ munitâ præsidio, in Normanniam suam se recipit; certus belli in Franciam mouendi, vt in fonte & capite Tolosanum conficeret. Ita bellum motum, sed incursione duntaxat & direptione, nullo facinore memorando; fœdúsque placuit, quo à bello discederent Reges, & contracta affinitas vinculum fœderis, Henrico Regis Angli maiori filio sponsâ Margaretâ Ludouici filiâ, quam è Castellanâ susceperat: eadémque Henrico seniori tradita, quæ Anglicis moribus imbueretur: Vexina prouincia assignata in dotem. Præterea cum Raimundo Tolosate pax icta est; iuri vxoris Henricus se abiudicauit;

Anno 1160.

Pax inter Reges.

iudicauit, eâ conditione, vt Tolosanus Aquitani clientem se profiteretur, & Raimundus quamprimùm Ricardo Henrici minori filio, Aquitaniæ Duci iam renuntiato, fidem clientelarem iuraret. Pacem compositam tertium Regis coniugium hilarauit; nam alterâ vxore in secundo partu demortuâ, prolis masculæ cupidissimus, tertiam duxit, Adelasiam Theobaldi veteris Campaniæ Comitis filiam; eiúsque fratres strenuissimos duces vt demereretur, iisdem filias ab Eleonorâ susceptas in vxores dedit, Mariam Henrico Campaniæ Comiti, & Alisiam Theobaldo Blesensi, affinitate vtrinque prosperâ. Nam præterquam quod Campani fratres Regi addictissimi fuerunt in posterum, Rex ipse ab Adelasiâ quinto pòst anno suscepit filium, quem Philippum dixit; & agnatum infanti Adeodati nomen; quòd multis precibus & obsecrationibus à Deo petitus, ceu cœleste munus implorantibus impertitus esset. Sed id donum posteà. Nunc Pontificis Alexandri III aduentu in Franciam, pax Reges inter firmari visa est: is quippe cùm à Friderico II Italiâ pelleretur, more maiorum se recepit in Franciam; & tam humaniter quàm reuerenter exceptus, vtroque Rege pedite, & (quæ religionis veneratio erat) fræno iumentum Pontificis deducente; ille sollicitè ambos ad pacem hortatus, ad restinguendum odij fomitem se impendit.

LVDOVICVS IVNIOR.

Philippi natiuitas.

Anno 1165.

Alexander tertius in Frãcia.

Sed radices penetrauerant altiùs. Nouis causis vetus bellum recruduit. Guillelmus Aruerniæ Comes, quem Ducis Aquitani clientem dixi, cùm Henrico detrectaret obsequium, ab eodem armis impetitur: idem ille Ludouicum appellat supremum Dominum, qui de iure & iniuriâ iudicaret. Accessit aliud leue in speciem, sed re grauissimum. Sacra pecunia quæ Ierosolymam mitteretur ad subleuandas Christianorum res in vtro-

XXVI. *Nouum inter Reges à bellum.*

LVDOVICVS. IVNIOR. Anno 1170.

que regno legebatur; Henricus quod in prouinciis Franciæ lectum esset, Turonibus in Ecclesiâ asseruari præceperat: eam ob rem noualis; quippe Ludouicus eam pecuniam simul cum suâ deferri Ierosolymam à legatis suis intendebat, quod Ecclesiæ Turonensis patronus esset & conditor; contra obtendebat Henricus, Turonensem se Comitem, lectam è suis pecuniam, & à suis deportandam, nec mutasse dominum, quòd in loco sacro deposita foret. Apparebat quæri nodum in scirpo; nihilominus arma correpta; agri vtrinque direpti, vastatæ vrbes, ipsa Turonum vrbs capta, incensumque primarium templum; saxis & lignis Regum noxam luentibus. At post varias clades, molestissimas populis, nullius emolumenti Regibus, pax tandem coaluit; vinculum Henricus iunior, Ludouici gener, quem se Angliæ regno allecturum breui pater spopondit; dum ipse filius pro Andegauis atque Cænomanis Franco Regi clientelam iuraret, idémque officium pro Aquitaniâ Ricardus frater præstaret. Et quidem Henricus pollicitis stetit, admisso in consortium regni Henrico filio. Verùm concordia non perstitit diu. Primùm animis pugnatum est, ob Thomam Cantuariensem sanctissimum virum. Is cùm Henrico minus obsequentem se gereret, & iura Ecclesiæ propugnaret, ab eodem vexatus impotentissimo iracundiæ, & ab Angliâ pulsus, transmisit in Franciam; vbi commendante Alexandro Pontifice, ab Ludouico exceptus est, ad amicitiam & familiaritatem admotus, & omni defensus solicitudine, nequid in eum Henrici furor delinqueret. Quâ tutelâ vt exacerbatus Henricus, sic eiusdem Antistitis morte Ludouicus affectus est. Nam vir piissimus cùm reuertisset in Angliam, nec patrocinium rerum sacrarum abiiceret, à percussoribus per summum nefas in Ecclesiâ suâ est cæsus; Henrico,

Pax & nouum bellum.

Thomas Cantuariensis.

Henrico, vt vulgò creditum, assentiente. Cumulauit occasionem belli Henricus filius, ingratus sanè & impius, sed in paterni sceleris vindictam genitus. Is superbiâ morum & arrogantiâ tumidus, fastu regij nominis atque consortio ad obtinendum regnum incensus, in Patrem rebellat; aderántque in partibus tam mater Eleonora, infensa coniugi tum ob eius stupra tum ob sua, quàm fratres Ricardus & Godofredus; imò Ludouicus socer exercitum scripserat, vel in gratiam Generi, vel in odium æmuli. Grauissimum idem inter Anglos bellum; cuius seriem perscripserunt Annales Anglici. Ludouicus, vt occasioni incumberet, & infensissimum hostem obrueret, in Normanniam penetrans, Vernolium obsidet, transmisso in Angliam milite, qui hostem distraheret, & in suo percelleret. At Ludouico irrita cecidere consilia; Henricus traiecto freto Vernolium aduolat, submissóque in castrum præsidio, Francum obsidione pellit. Nec felicior in Angliâ res; Francis victis, & ad decem millia, si Polydoro credimus, interfectis. Henricus liberato Vernolio, in Armoricam tendit, sibíque vindicat prouinciam rebellantem; ea quippe cum Godofredo minori natu filio in Henrici fratris partes transierat, & Godofredus Constantiam Britanni Comitis vnicam filiam in sponsam duxerat. Eam dum expeditionem obit Henricus; Ludouicus instaurato exercitu, adiunctóque Henrico genero, & Philippo Flandrensi Comite, ad Rhotomagum Normanniæ caput se applicat, vrbíque expugnandæ omnem machinam mouet. At propugnatores pro amplitudine vrbis numerosi, eâ fortitudine hostem repulerunt, vt Henrico spatium datum sit immittendi subsidij, & ipse postmodùm cum toto exercitu in vrbem sit admissus. Desperatâ itaque expugnatione, & bello difficillimo, sequestro Theobaldo Blesensi Comite,

LVDOVICVS IVNIOR.

LVDOVICVS IVNIOR. Anno 1176.

Comite; pax tertiùm inter Reges ſancita, reconciliati cum patre liberi, reſtituti captiui captáque oppida, & Adelaſia Ludouici filia Ricardo Aquitaniæ Duci deſponſa; eadémque ob ætatem teneram Henrico ſeniori dum adoleſceret tradita. Quo demùm fœdere Ludouicus quieuit, ſeu ſenio iam debilitatus, ſeu odio. Nec ratio ad renouandum bellum defuerat, ob Henrici patris turpitudinem; quippe dicebatur Adelaſiæ poſtquam adoleuiſſet pulcherrimæ vim intuliſſe. At Ludouicus contumeliam ſeu ignoraret ſeu diſſimularet, ſe regno continuit; imò in Angliam religioſus Princeps tranſmiſit, Thomæ Cantuarienſis inuiſurus cineres ſacros: eâdem religione ad S. Iacobi Compoſtellam antè profectus. Nec omiſit inſtitutum à patribus morem coronandi filium: celebrata Rhemis inunctio, ipſo Henrico Rege adſtante: & Rex ſequenti anno, vitæ ſexageſimo, piè mortem obiit; calamitoſus alienâ culpâ, nempe vxoris, quam Furiam Franciæ rectè nuncuparis; à quâ in ipſum bellorum ſeries deuoluta, detractâ parte regni potiore, & in heredes neceſſitate belli tranſcriptâ; cæterùm pius, fortis, ſimpléxque animi; quanquam plerumque magna conſilia euentu fallente.

Anno 1180.

XXI. *Philippus Auguſtus, nomine II.*

Philippus viuo Patre futuram magnitudinem iam delibauerat: nam in blaſphemos iuſtas pœnas ſanciuerat, & Comœdos ſcenicos exturbauerat regno, & quoſdam Procerum auaritiâ & crudelitate graſſantes in ſubditos armis compeſcuerat; in quibus numerantur Stephanus Sancerræ Comes; Philippi auunculus, & Humbertus Toparcha Bellijoci, abuſi Ludouici ſenio & indulgentiâ. Et ſuperſtite patre Iſabellam vxorem duxerat, annis quindecim nondum impletis; ea Iſabella Hannoniæ Comitis filia, Philippi Flandrenſis neptis; cùm enim Flandrenſis apud Ludouicum præpolleret gratiâ, careretque liberis, eas

nepti confecit nuptias, aſſignatâ in dotem Arteſiâ, præter ſpem hereditatis totius. Mox Philippus vnus regni compos in Iudæos ſeueritatem exeruit. Ij magno numero Franciæ vrbes inſederant, fœnoribúſque grauiſſimis exhauriebant familias; Lutetiæ maximè graſſabantur, priuatæ hirudines, & beneficij ſpecie moleſtiſſima damna importantes. Ij iubentur toto regno excedere, rebus non mouentibus fiſco addictis, ſolutis debitoribus, modò quintam crediti partem Regi perſoluerent; parcitúmque dumtaxat amplectentibus fidem Chriſtianam. Iudæos edictum, Coterellos vis preſſit; fæcem populi, immanéſque prædones, qui Bituriges diripiebant, rebus ſacris & Sacerdotibus infenſi maximè; cæſi ad ſeptem millia, cæteri fugâ tecti & latebris. Perpurgato regno, ad incrementum publicum Rex ſe accingit, & de repetendis Veromanduis cogitat. Ij ab Ludouico dati erant Flandrenſi Comiti, in regiminis ſpeciem, reuerâ, vt ſperabat Flandrenſis, retinendi in poſterum; eóque gratiam apud patrem impenderat, & aduerſus filium affinitatem; erántque in Veromanduis arces, Sanquintinum & Perona, in Picardiæ finibus, quæ Flandriam tegerent Franciâmque compeſcerent. At quæ Flandrenſi ratio retinendi, ea Philippo repetendi erat. Ideò de reſtituendo Comes appellatus; *permiſſum ei regimen, dum liberet Regi; regni bona abalienari non poſſe; quod diu poſſediſſet, id priuatæ vtilitati adſcribat; non iuri aut titulo poſſidendi.* Reponebat Flandrenſis; *ſibi in clientelam à Ludouico Veromanduos datos, ob officia in regnum præſtita; nec beneficium eſſe, ſed mercedem atque præmium operæ; paratum ſe clientelam iurare; ſi Rex ad vim ſe conuertat, repelli vim poſſe, ſeruarique præmium, quod ius poſſeſſio & aſſidua in regnum officia contuliſſent.* Verborum pugnam arma excuſſerunt. Rex conſcribit

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Iudæi pulſi.

Coterelli oppreſſi.

Veromandui recepti.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

scribit exercitum, scribítque Flandrensis; iâmque oppositi erant, cùm Flandrensem sub ipsum discrimen metus absterruit; ideò reposcit colloquium, habitóque sermone cum auunculis Regis, Theobaldo Blesensi Comite & Guillelmo Archiepiscopo Senonensi; eâ lege in pacem itum est, vt Flandrensis Regi Veromanduos restitueret, Sanquintino dum viueret & Peronâ fruiturus: quas tamen postea Philippus recepit, Comitatu Valesio attributo Flandrensi. Eâ expeditione parta Regi gloria, cuius augendæ ab Oriente illuxit occasio. Christiani qui Palæstinam insederant deturbabantur vrbibus suis; ægrè Ierosolyma regni caput stabat; ac ni continuò subueniretur, extrema omnia ingruebant. Missi ergo qui à Latinis, impensiùs à Rege Franciæ, opem flagitarent: & auditi à Philippo legati, & amicissima verba, & præsentissimam opem referebant; numeroso è Francis lecto exercitu, cui præter ducem nihil admodùm deerat. Philippus eum se designabat, cùm ab Angliâ turbarum sementis atque belli enascitur. Henricus iunior fato sine liberis fungitur; ideò Margareta vidua Franci soror in Franciam redit. Eius dotem frater Vexinam regionem, quando nulli forent è coniugio liberi, postulat reddi; præterea Ricardum appellat, de præstandâ pro Pictauis clientelâ. Cùm Angli cunctarentur, & occuparent temporis commodum, Philippus armatus in Aquitaniam penetrat, captísque aliquot oppidis, ad Rodulphi castrum copias admouet. Nec morantur Angli, ducúntque exercitum, quo solueretur obsidio, aut pugna iniretur; cùm à Pontifice Vrbano III missi Legati pacem conciliant; eâ lege vt de controuersia Curia Franciæ disceptaret: ita se Angli profitebantur clientes, & moderatum animum Francus qui sibi subditos pateretur in Iudices.

Palæstinæ calamitas.

Primũ in Anglos bellum Anno 1185.

XXVIII. Dum Reges priuata exercent odia, ingens detri

detrimentum Christiana res patitur. Saladinus Ægypti Sultanus, magni vir animi, victoriis pluribus reportatis, Palæstinam propemodùm totam inuaserat; expugnauerat Solymam, Guidone Rege capto, & cum immensâ Christianorum turbâ abducto in vincula; quódque propudiosum, Cruce sanctissimâ, adorando humanæ salutis pignore, raptâ, & in Ægyptum post contumelias multas delatâ. Christianos Principes ignominia pupugit, præsertim Francum & Anglum, qui ad Gisortium colloquuti, incensi oratione Archiepiscopi Tyrij, voto ad expeditionem sacram adstricti, iureiurando firmarunt mutuam pacem, & sacrosanctas dum redirent inducias. Ad maiorem religionem in colloquij loco, Crux visa pingi in aëre, eodémque in campo, quem sacrum ideò dixerunt, alia è lapide erecta est; vt ambitio, vindicta, & odium, dignitate mysterij vincerentur. Signati Cruce Regum exemplo quamplurimi; Hugo Burgundiæ Dux, Ricardus Aquitaniæ; Philippus Flandriæ Comes, Theobaldus Blesensis, Roconus Perticensis, cæteríque nobiles, quibus Rex pro tubâ foret atque aculeo. Imò assensu Comitiorum, quæ eam in rem Rex euocauerat, in belli sumptus vectigal impositum longè opulentum; vt qui hærerent in patriâ decimam partem prouentuum penderent, itémque decimam bonorum mobilium; immunibus tamen Cartusianis Monachis, Bernardinis, & Nosocomiis; quod ideò vectigal Saladinæ Decimæ dictum est; vt singuli, quà operâ quà pecuniâ honestissimam societatem belli inirent. Erátque Philippo ad profectionem haud leuis stimulus, quod nuper Ludouicum filium suscepisset, lætissimâ populorum gratulatione; nec videretur discrimen tam graue, à quo pars sui melior seruaretur. Cùm in sacrum iter feruerent omnia, tertio post votum socrosanctum

PHILIPPVS AVGVSTVS. *Rex vouet sacram expeditionem.*

Campus sacer.

Decimæ Saladinæ

Anno 1187.

PHILIPPVS AVGVSTVS. *Secundum in Anglos bellum.*

ctum mense, tumultus nouus profectionem excussit. Ricardus Aquitaniæ Dux, qui cum patre iusiurandum præstiterat, repentè in Occitaniam versus, Tolosanum Comitem armis aggreditur. Litem veterem & iam antè diremptam suo vt rebatur tempore instaurabat, cùm Philippus belli sacri curis implicitus, votóque adstrictus, ad alia se conuertere nec vellet nec posset. Verùm Francus superos mortaléſque testatus, quod vi à sacrosancto proposito auelleretur, inuadit Aquitaniam, castríſque pluribus expugnatis, Leurosium obsidet, munitam arcem & validam, in quâ obsidenda res contigit, quam miraculo Rigordus adscribit. Summi erant æstus, & aquarum penuria contabescebat exercitus; cùm repente sicco cœlo nullíſque imbribus, riuus castris interfluere cepit, eâ copiâ vt hominibus iumentisque sufficeret, vbérque fluxit dum obsidio tenuit; alueo iterum post arcem captam exarescente. Nec dubitauerint Deum per prodigia blandiri piis Principibus, & futuris gentium dominis, cùm visum fuerit, elementa subiicere. At Philippus dum Ricardum ab Tolosatibus auocat, ipse ab Aquitanis pari modo abducitur; nam Henricus adiuncto Ricardo, è Normannia in Franciam irruens, diripiebat agros & vastabat. Ideò Francus, omissâ Aquitaniâ, arcibúſque firmatis præsidio, regreditur quam celerrimè, cupidissimus pugnæ, capítque Vindocinum sub ipso itinere: at se Rhotomago Henricus recepit, abstinens pugnâ, ratus factum satis quod Aquitaniam tam incommodo hospite liberasset. Interea breues induciæ sub hyemem factæ, afflixítque Anglum magna rerum conuersio. Lues intempestiua ab Ricardi ambitione. Is diuturnam patris vitam pertæsus, moræque impatiens quæ regnum differret, ab Henrico sceptri consortium flagitat: iniquitatem voti prætexebat

Aqua cœlitus præbita.

Ricardus in patrem rebellat

falsa

falsa iuris specie : postulabat sibi desponsam Alisiam Franci sororem in vxorem tradi, cum ea consortium regni reposcebat ; vt quâ conditione Henrico fratri nupsisset olim Margareta, eâdem sibi Alisia soror enuberet. Reponebat Henricus, conditionem fratrum diuersam ; id promissum fratri non Ricardo ; Alisiam vxorem habeat, quando desponsa est ; at in regnum Angliæ præcox non inuadat ; imò expectet, dum à patris obitu maturescat cupiditas. Et ius Henricus auctoritate & potentiâ tuebatur. Ideò Ricardus ad Philippum transit, & de patris acerbitate multa conquestus, præsertim quod sponsam in ignominiam Franci retineret, cupientem Regem in Henricum impellit. Mota versus Cœnomanos arma, & captâ Nogento, ad ipsam Cœnomanum traductæ copiæ. Ad famam aduentus, Henricus oppido fugæ propior exiens, festinat ad Turones, vrbem amplam & validam hosti obiecturus. At Philippus expugnatâ Cœnomano, Henricum sequutus, tendit ad Turones, admotúsque ad Ligerim, ingentis animi indolísque fortissimæ indolem præbet. Quippe vrbem tegebat Ligeris, detraxerátque Anglus nauigia, ne transmitti posset, & decurrebat præceps amnis vndísque tumidus : cùm Philippus inter primos equitum inuectus in ripam, & cunctandi impatiens, aquas lanceâ explorat, repertóque vado contra spem omnium, equum immittit, amnémque transit omnium primus : ingenti lætitiâ turmæ sequuntur, admissóque tergo equitum pedite, ad vrbem applicatur exercitus. Is gratulantium Regi impetus fuit, vt illicò ad muros Ribaldi Regis successerint, (ita vocabant lectissimos militum & audacissimos, qui primi omnium se committebant periculis) sociísque vrgentibus vrbem expugnarint. Chinonem Henricus confugerat, cladísque nuntio actus in tædium, paucos intra

Phi-lippvs Avgvstvs.

Rex Ligerim transit.

Ribauds du Roy. Henrici Angli mors.

tra dies vitâ cessit: morte vel suâ, vel illatâ à filio, loris equestribus præfocatus. Sanè cùm primùm Ricardus ad cadauer accessit, vis ingens sanguinis ab mortui ore & naribus in eum prorupit; iustâ parricidij accusatione. Ita Ricardo regnum confectum est, & cum Philippo pax, vrbes captas vltrò donante, & abstinentiâ redimente concordiam.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

XXIX. Nimirum Philippum implendum votum vrgebat, rebúsque publicis semel compositis; quanquam affligeret priuata calamitas, nam Isabellam charissimam coniugem efferebat, Palæstinam vnam voluebat animo, in eámque intendebat vigilantissimas curas. Sanè expeditionis celeberrimæ in proximos Reges ardor inuaserat. Nam præter Ricardum, qui votum ipsum cum Philippo susceperat, Fridericus Imperator tandem cum Pontifice Vrbano III contractâ pace, forti magnóque exercitu in Asiam properabat; erátque summa expectatio omnium; tergeminæ illæ & bellicosissimæ gentes quam fortitudinis operam ponerent. Apparatis omnibus Richardus Philippum conuenit Parisios, & constituto de viâ consilio, profectus est Massiliam, soluturus inde, classe ab Oceano per Herculeum fretum traductâ. Philippus posteaquam regnum Adelasiæ matri, filiúmque vagientem in cunis, & Guillelmo auunculo Rhemensi Archiepiscopo regendum commisit, regendíque leges ipse conscripsit, à sancto Dionysio petitis vexillo & baculo, Genuâ quò classem præmiserat, spei plenus soluit. Et primùm fœda tempestas iactatam classem cùm magno periculo per Tyrrhenum mare disiecisset, tandem ad Siciliam scilicet Messanæ portum applicuit; in quem postea Rex Anglus appulsus est. Nec tenentibus portum procella sua defuit; quæ longè grauior non nauigia modò & vectores, sed ipsos animos afflauit turbine atque agitauit. Tancredus Rex obtinebat

Regis profectio.

Anno 1190.

Appulsus in Siciliam;

tinebat Siciliam; eò euectus, non ortu quidem & incunabulis, sed suffragiis populi: nam Guillelmo sine liberis mortuo, postremo è Guiscardorum familiâ, Tancredum substituerant Siculi, quem & à Rogerio Guillelmi auo quanquam impari matre natum asserebant. At ipsi cum Anglo dirimendum erat quid controuersiæ: nempe Guillelmo Ioanna Ricardi soror enupserat, agebátque in regno, dum ipsi Tancredus restitueret dotem. Petitionem Ioannæ aduentus fratris intendit, & Ricardus à Siculo solutionem debiti flagitat. Siculus cùm pecuniæ excusaret inopiam, molestúmque hospitem profecturum breui arbitraretur; Anglus dolo comperto commorari statuit, donec sorori dos persolueretur. Extemplò offensio Principum irrepsit in subditos; rixâ exortâ, Anglis quotquot Messanæ agebant plebis tumultu necatis, Anglus in castris furere, & prorumpere in excidium vrbis. Verùm intercedente Philippo conciliata pax, pernegante Tancredo facinus, & solutionem dotis pollicente. Quam nihilo magis cùm solueret; Anglus, iracundiâ moram omnem vincente, suos è castris eductos Messanæ admouet, tantóque impetu, ferro, igni, scalis, ariete vrbem impugnat, vt vi in eam proruperit, magnâ ciuium cæde, & facultatum direptione. Serius pœnâ Tancredus sapuit, & supra dotem vim magnam pecuniæ Anglo numerauit. Reconciliato Siculo Francum ab Anglo noua res disiunxit. Ricardus Henrico mortuo Adelasiam sibi desponsam intactam dimiserat, causatus virginem violatam à patre, nouúmque coniugium cum Berengariâ Garsiæ Nauarræ Regis filiâ iniuerat; eo rerum articulo Berengaria in Siciliam appellit, ad contrahendum coniugium. Hinc Philippo dolor, eò grauior, quod vetabatur prorumpere, iusto in speciem Ricardi repudio, legitimam sponsam nullius iniuriâ admittentis.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Turba in Siciliâ.

PHILIPPVS AVGVSTVS. mittentis. E dolore ſuſpicio timor & odium inſtaurata, eáque animorum orta diſſenſio, quæ ſancta corrupit conſilia, ſpémque intercepit glorioſiſſimæ expeditionis. Tandem poſt multam altercationem verborum, vere appetente, negante Anglo profecturum ſe niſi confectâ æſtate, Rex Meſſanâ ſoluit, velis in Syriam datis, Angli moram & contumaciam multùm incuſans.

XXX. *Rex Ptolemaidem venit.* Et quidem deploratis Palæſtinæ rebus, ſubſidia noua expetebantur. Fridericus Imperator, magnâ in rerum gloriâ, tam Græcorum victor quàm Saracenorum, traductis per Aſiam copiis, non longè Antiochiâ amne ſubmerſus, ſeu natans, ſeu lapſu equi præceps, florentiſſimas res lugendo caſu afflixerat. Et tametſi Fridericus filius ſuſceptum exercitum ad Ptolemaidis obſidionem duxiſſet; quæ vrbs in Phœniciâ magni momenti ad expeditionem ſacram videbatur; morbis tamen vulgatis, tum ipſe interiit, tum Germanorum tantus numerus, vt pauci admodùm ſupereſſent. Perſtabat tamen in obſidione Guido Rex Ieroſolymæ, redemptis auri vi vinculis, cum Henrico Campaniæ Comite, obſeſſo propior quàm obſidenti, & Saladinus terrori erat, affuturus vrbi magno exercitu; cùm Philippo adueniente, ſuſcitatæ ſpes, & redintegratus militum animus. Philippus illicò ſe ad murum admouit, applicitæque machinæ labem intulerunt, quæ capax irrumpentes Francos admitteret. Inhibitus tamen à Philippo Francorum impetus Anglum præſtolante, cui communicaret victoriam, & laboris immuni partem præmij traderet. Ille ſerius poſtquam Meſſanâ ſoluiſſet, moras etiam viæ in nauigando nexuerat. *Ricardus Cyprum occupat.* Primùm tempeſtate obortâ, in plures Inſulas claſſis diſiicitur; deinde ex calamitate regnum nouum enaſcitur. Cyprum Iſaacus Rex obtinebat, Græcus gente, & Manueli Imperatori affinis; ille Anglos

glos quos in Cyprum procella effuderat, pro misericordiâ in naufragos, auarè & crudeliter habitos, bonísque spoliatos compegit in vincula. Quin & Ioannam & Berengariam, hanc Ricardi sponsam, sororem illam, portu interdixit, permisítque furentibus ventis, nullâ ratione dignitatis aut sexûs. Ricardus quem vel iniuriæ vmbra efferabat, Cor Leonis ob militarem audaciam dictus, collectâ classe Rhodo in quam confugerat soluens, Cyprum inuadit, victum aliquot prœliis Isaacum capit, regnóque eiectum ablegat Tripolim, vinctum catenis in ludibrium aureis. Tum potitus regno, impletúsque prædâ, tandem vela conuertit in Syriam; faustáque nauigatione, naui occurrens, qua Saraceni Francorum habitu, vt custodias fallerent, tecti plures vehebantur, spe auxilij Ptolemaïdem submittendi; in eam irruit, mergítque fluctibus, raptis in vincula Saracenis. Qua auctus gloriâ, ad Christianorum castra appellit. Illicò obsessi, cùm extrema vrgerent omnia, recénsque Anglus muro immineret, vrbem dedunt, redemptâ magnis pecuniis prædâ, & pluribus Christianorum solutis, tum sanctissimâ Cruce Regibus traditâ. Verùm id lucrum multo Francis stetit; nam morbo aut ferro plures extincti sunt; hôc Albericus Franciæ Marescallus, & Rotrouius Comes Perticensis; illo longè plurimi, Philippus Flandriæ, Theobaldus Blesensis, & Stephanus Sancerræ Comites, cæteríque è nobilitate præcipui; morbo inter arma, hoc est in ipsâ mortis officinâ plerumque grassante. Quin oblata seges Ricardi iracundiæ in vsu victoriæ; primùm ab Austriæ Duce Leopoldo, qui palmâ superbior, post vrbem redditam vexillo suo supra turrim erecto, trophæum victoriæ spectante Rege posuerat. Id Anglus cum ignominiâ deturbari iussit, cæsis aliquot Germanis qui vim repellebant, & iure quidem, quanquam longâ haud multò

post

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Ptolemais capta.

Ricardi ferocia.

post facinoris pœnitentiâ. Alterabilis causa victi Saraceni, qui pro verâ Cruce ligneo trunco substituto, pœnâ propagatâ in plures cæsi sunt ad septemdecim millia; victimæ sacrosancto pignori debitæ, cuius reuerentiam inuidebant vel hostibus.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

XXXI. *Inter Francum & Anglũ dissensio.*

Ea belli sacri præludia: Saladinus & Ierosolyma, ille vincendus, hæc recipienda, iustum opus erant, Regúmque negotium. Sed quæ animos in Siciliâ diremit discordia, eos planè diuulsit in Syriâ. Plures præter æmulationem causæ accesserant. Ricardus vbi primùm in Phœniciam appulit, ob quæsitam regno Cyprio gloriam, prædámque vberem, summam opinionem concitauerat sui; plerosque afficiebat illicium nouitatis, & opum splendentium lux præstinguens, Pisanos maximè & Genuenses, quorum amor vtilitate constabat. Contra Francus morbi sæuitiâ imminutus; qui reliqui erant pecuniæ inopes, commeatu absumpto, liberalitatem alterius penuriâ suâ commendabant. Præterea Philippus Conradum Montisferrati Dynastam fouebat studio, Guidonem Lusinianum Ricardus, infensos inuicem odiísque oppositos; vt qui Reges non auderent palam contendere, pro clientibus singuli clam decertarent. Quid quod Ricardus constituta ab delegatis vtriusque gentis infringeret, & abusus viribus quibus præpollebat, ad arbitrium omnia regeret. Hæc Philippum vrebant, & à grauissimâ quâ decubuerat ægritudine nondum confirmatum, quando pugnare in æmulum nec vires nec religio patiebantur, cogebant ad necessarium reditum. Et de Flandrensi Dynastiâ solicitus, mortuo Comite, existimabat in rem suam fore, si coram adesset, & tantam hereditatem in se vel sibi obnoxium deriuaret. Vbi profectionis vox inaudita est; exclamare Ricardus; *ius gentium & iurisiurandi vinculum appellare; eò expeditionem sacram desinere;*

Ob Philippi profectionẽ.

desinere; eò Palæstinæ recipiendæ consilia; vt vno oppidulo expugnato, euanescant arma atque dispereant. Per se non stare, quin rapiatur in Saladinum exercitus; comparata arma, milites, animos; corrumpi omnia vnius Franci inuidiâ, cui fortitudo Anglica molestia esset. At quem lateat eiusdem ambitio atque improbitas, parantis reditum, vt ditiones Anglorum destitutas Rege statim inuadat, & Saladino propemodùm fœderatus, Christiani Principis spolia referat. Opponebat Philippus; *molestissimam ægritudinem, laborantem se morbo tantùm non oppressum, spectari omnium oculis valetudinis imbecillitatem; posse primum à Syriâ regredi qui primus venisset; postquam Ricardus tantùm temporis in expeditione insumpserit, tunc enimverò de reditu cogitet. Ipsum familiam dumtaxat abducere: decem millia Francorum peditum superesse, quingentos equites, quos Eudoni Burgundiæ Duci committeret, stipendio in triennium auctos; nemini ingratum fore, præterquam hosti Christiani nominis, si Princeps Christianus saluti consulat, & cælo patrio valetudinem instauret. Ad ditionem Angli quod spectaret, aduocaturum se superos testes, illibatam fore atque sacrosanctam. Siquid contentionis fortè oriatur, præstolaturum se quinquagesimum diem, postquam Ricardus se in regnum receperit.* Hoc præstito iuramento, traditísque Eudoni copiis, Philippus in Europam soluit, & Romæ consalutato Celestino Pontifice, acerbum iniuriæ sensum in Franciam tulit, animúmque in Ricardi superbiam vlceratum.

Iurisiurandi religionem absoluit mox Ricardi calamitas, an abrupit. Ille in Syriâ, Germanis & Italis deserentibus castra, tamen Eudone comite feliciter multa confe-

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Rex in Franciam regreditur.

XXXII. *Ricardi fortuna varia.*

PHILIPPVS AVGVSTVS.

cerat; instauratis quæ iacebant diruta oppidis, ac Saladini profligato exercitu, imminebat Ierosolymæ; cum repente Eudone Burgundo morte prærepto, iter vertit, ac reditum in Angliam parat. Intempestæ profectionis causa varie traditur; siue auri vis à Saladino recepti, siue morbus quo conflictatus est; siue à Philippo timor, cuius mentem forsitam ex suâ metiens, Sacramenti vinculum intutum admodùm arbitrabatur. Titulo tamen Regis Ierosolymitani gauisus est, specioso sanè at inani; quo à Guidone Lusiniano donatus, eidem Cyprum Insulam regendam permisit; quam in plures annos Lusinianorum gens, orta è Pictauis; variâ sorte, bella inter domestica & externa, non ignauè rexit. Sic tantæ famæ bellum vnâ vrbe stetit; gentésque fortissimæ, quæ perterrefecerant Asiam, hoc posuerunt operæ pretium; tam incertus est fœderum exitus, & plurium vtilitas omnium damnum est. Simul cum Ricardo bellum ab Asia in Europam vectum est; primò ipsius vinculis, mox libertate. In Adriatico procella iactatus, naufragio ad Istriæ oram depulsus est; cúmque in Normanniam vix geminæ ducerent, Germanica & Francica illam ingressus est, Templarium indutus, ne dignosceretur. Lynceis tamen odij oculis, ab Austriacis agnitus, & Duci Leopoldo traditus, contumeliæ memori, quam impunè Ptolemaïde tulerat, hostiliter habitus, tetrum in carcerem ferreósque nexus coniectus est. Nec vnius vindictâ calamitas desiit; nam postquam Leopoldus fecit satis iniuriæ suæ, Regem vinctum seu ferocem belluam Henrico Imperatori pretio vendidit; vt in vno capite grassaretur plurium vltio; viri fortis quidem sed arrogantis superbiâ, vincula inter, famem, & contumelias, tumidissimum

Cyprii regnum

Ricardus in vinculis.

dissimum fastum deprimente. Regis carcer Angliam in graues ærumnas impulit; ea quippe diuulsa inter Ioannem Ricardi fratrem, & Guillelmum Eliensem Episcopum regni Cancellarium; cùm is regimen à Ricardo traditum, ille regium sanguinem ambitioni prætexerent, ciuilibus turbis laborabat. Cùm ecce tertius Philippus in Normanniam penetrat, hostis turbas suum commodum ratus. Iusiurandum excusabat, quod iam diu à Palæstina Ricardus abscesserat, vnde effluxerat quinquagesimus dies; se non appetere aliena, qui repeteret sua, Verigum Comitatum, Margaretæ sorori dotem. Iámque plura subegerat oppida, cùm quartodecimo mense vinculorum, persolutâ immensâ pecuniâ, ab Imperatore Ricardus dimittitur, quanquam Ioanne fratre obnixè pugnante, oblato maiore pretio si retineretur. Solutam caueâ belluam dixeris, collecto furore tandem erumpente. Prima vindictæ pabula, Ioannes frater & Philippus hostis; ac quidem Ioannes impar ad Philippum confugit; in quem ideo belli conuersus impetus. Pax autem inter Reges conuenerat, dum de libertate Ricardi agitur, commodis Franco conditionibus, ne intercederet; sed cum vinculis pax abrupta. Hoc bello quod triennium tenuit, Philippi gloria paulùm imminuta. Vernolium obsidebat, cùm renuntiatâ Ioannis defectione, qui Ebroicense præsidium, milites Francos plerosque nobiles, specie conuiuij nefariè trucidauerat, & fratri hoc flagitio reconciliatus, Ebroicas tradiderat; cohortes rapiens vt de proditore pœnas repeteret, & vindictæ irritus fuit, & exercitum Ricardo aduenienti obiecit. Nam timore subito miles conterritus, fugam cepit, plurimis ab hoste persequente cæsis. Postea variis hinc

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Philippus Normanniam inuadit.

Ricardi libertas.

Bellum inter Reges.

PHILIPPVS AVGVSTVS. inde direptionibus grassati sunt; cùm ad Blesas Ricardus Philippi sarcinas diripuisset; magnâ iacturâ, præter aurum & supellectilem pretiosam, instrumentorum, quibus iura regni describebantur; & Philippus Ioannem ad Ruellium castris spoliasset, Dieppámque vrbem peruastasset; nullo alio incremento

Rex inter Reges. quàm odij. Tandem vtroque Rege legiones ad prælium promouente, sub clangorem tubarum, immutatus repente Ricardus, au-

Anno 1195. res quas obstruxerat hactenus Pontificis Legato præbuit; actúmque de pace ipso in campo, ad vlmum inter acies mediam, solis Regibus sine arbitro colloquentibus. Dum colloquerentur, ab radice vlmi ingens anguis prodiit, erectâ ceruice sibilóque terribilis; sed abstrusit se illicò, postquàm Reges nudo imminent ferro. Nec ideò pax extra periculum fuit; iam inspectis Principum gladiis, vtrinque miles ruebat in prælium; vix repressus illorum dextrâ & clamore: à bello ad pacem tam difficilis transitus. Illâ constitutâ se Philippus recepit Parisios, cuius vt fructus ad subditos pertingeret, multis miseriis conflictatos, frumentum ex horreis, aurum ex ærario effudit tam liberaliter, vt quod parsimonia pluribus annis collegerat, piissimus luxus statim prodegerit. Et varia calamitas afflixerat Franciam, præter bella, fames, orta præsertim ex grandine; quæ superiore anno telorum instar contorta è nubibus, contriuerat segetes, vites arborésque absciderat, greges necauerat atque

Grando funesta. armenta, ædiúmque tecta confregerat, plerisque tantâ crassitudine globis, vt gallinæ ouum

XXXIII. excederent.

Sanè videbatur delictum Regis Multifa-

Rex Engeibergam dimittit. riam luem exciuisse in subditos; eò grauius quò apertius, & in nouem annos contumaciter perstitit, occallescens in humanas pœnas

cœle

cœleſtéſque. Odium & amor cauſæ oppoſitæ in effectum vnum confluxerunt. Rex poſtquam è Palæſtinâ reuerterat, æſtu ætatis, (nam agebat annum viceſimum quintum), ad nouum impulſus coniugium, Iſembergam ſiue Engelbergam, Valdemari Daniæ Regis filiam, multo ardore in vxorem ambiuerat. Illa à Canuto fratre mortuo patre tradita, celeberrimo Aulicorum cœtu Regi nupſit Ambiani. Erat ſpectabilis pulchritudinis flore, ſed neſcitur quo fato, ipſo nuptiarum die, ſic ab ea Regis horruit animus, vt intactam auerſatus dimiſerit; nullâ alienæ voluntatis causâ, niſi fortè veneficij; aut mutabilitatis humanæ, auerſantis illicò quod deperierit; nec Germana virgo, morum Franciæ rudis, ſat inſtructa illecebris ad capiendum Regem credita eſt. Tres proximos annos vterque coniugum cœlebs egit; donec Philippus, tori impatiens, ſoluturus matrimonium vetus vt contraheret nouum, Epiſcopos euocat, & prætextu affinitatis, quanquam gradu haudquaquam vetito, iis iudicantibus, reſoluitur nexus. Rex haud multo poſt Mariam ſiue Agnetem Meraniæ Ducis filiam lecto nuptam admouet, conclusâ cœnobio Engelbergâ. Canutus ſtatim apud Celeſtinum conqueritur, legéſque diuinas atque humanas appellans, Legatos impetrat, qui in Franciâ de totâ re diſceptarent. Sed illi cœtu Præſulum conuocato Pariſiis, fauentibus Regi Præſulibus, nihil promouerunt. Interea Celeſtinus moritur, ſuccedit Innocentius nomine III. qui rem vrgens, coacto Viennam ſiue Diuionem Concilio per Petrum Legatum, Franciam vniuerſam interdicit ſacris; tremendo Sacramentorum iuſtitio, vt Templis omnibus paſſim occluſis, & cadauera inſepulta iacerent, & præter baptiſmum Chriſtiana res nulla obire-

LVDOVICVS CRASSVS.

Anno 1193. *Nouam Coniugem ducit.*

Sacris interdicitur. Anno 1198.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

tur. Tunc excanduit impotens Princeps, & irâ in Clericos, cùm in Pontificem minùs posset, efferbuit; quos eiecit templis, & facultatibus spoliauit. Intestinum eiusmodi bellum, cum Sacerdotibus an cum Deo contractum, ad annum sequentis seculi primum inualuit, quo Suessionem vocato Concilio, Octauiano & Ioanne legatis Pontificiis, causa mirum in modum disceptata est & diiudicata. Philippus gregem Canonici iuris peritorum qui causam propugnarent suam deduxerat; ita per dies quindecim altercatione mutuâ res distracta, & Iustitia iuris caligine inuoluta. Narratur cùm pro Rege omnes certatim dicerent, nec Reginæ vllus causam susciperet; in medio cœtu pulcherrimum Iuuenem constitisse, tantáque facundiâ pro miserâ Virgine perorasse, vt Rex iniuriæ conscius, clam vxori conciliauerit animum. Sanè cùm lis distaret ab exitu, eam ipse vt finiret, primo mane, salutato nemine Iudicum, equum inscendit, atque Engelbergam eiusdem equi tergo impositam secum abducit, Legatis renuntians litem absolutam, & pronuntiatum nouo facto iudicium. Ita solutus intricatissimus nexus; nec alium Iudicem præter se Rex nouit; quanquam ab vxore duodecim annis abstinuit, perstante alienatione vel veneficio; mirâ Reginæ patientiâ, quæ toto tempore sibi vacans rebúsque cœlestibus, alienam culpam in beneficium vertit. Agnes relicta dolore contabuit; tolerantiâ veram iniustámque coniugem secernente.

Engelbergam recipit.

XXXIV. *Tertiũ cum Ricardo bellum.*

Dum hac domi ærumnâ Philippus vexatur, & suâ quidem culpâ, nouo foris bello turbatur, pacatum & stantem conditionibus Anglo lacessente. Nempe Ricardus rixæ immodicus, à Canuto Dano impulsus, & cupiditate agente, commodo rerum articulo,

Philippum inter anguſtias deprehenſum, tum interdicti Pontificij, tum dubiæ Francorum fidei, ad extrema agi poſſe exiſtimabat. Et cœlum calamitatem Franciæ viſum portendere; cùm aſſiduis per duos menſes imbribus, eruperunt ripis ſtagna & fluuij, tantóque ſpatio campos inundarunt, vt terreret animos primi diluuij metus aut imago; nec reſtituta eſt ſerenitas agris, donec poſt multas preces ieiunia & ſupplicationes, tandem ſigno Crucis compreſſæ ſunt aquæ, atque alueis redditæ. Tempeſtatem cœli bellum excepit. Ricardus Vierzonum in Bituricibus caſtrum cepit diruítque; quòd Toporcha, Franciæ Curiam in diſceptandâ lite appellaſſet: tum Andeliam Inſulam, circumfluente Sequanâ obiectam Normanniæ, inuadit arce impoſitâ; quanquam ex pactis neutrius Regum foret, & poſitus vtríque terminus, & reclamaret in facinus Gualterius Archiepiſcopus Rhotomagenſis, contorto in operas cenſuræ fulmine, imò cœleſte prodigium minaretur, ſanguine in artificum veſtes depluente. Nec Philippus hæſit armis repellendis; dum Ricardus tentabat Armoricos, ac nepoti Arturo intercipiendo incumbebat, ipſe in Normanniam inuadit, & expugnata Danguto, copiis cingit Aumaliam, verberátque machinis. Anglus Conſtantiâ Arturi matre captâ, poſtquam Arturum Armorici tradiderunt Philippo, tutiorem rati extranei fidem quàm patrui, ad liberandam Aumaliam quæ iam altero menſe obſidebatur exercitum ducit. Nihil cunctatus Philippus properanti occurrit, prælióque conſerto victum fundit fugátque, & memoratur Alani fortitudo, qui Ricardum lanceâ equo excuſſit, in primâ acie generosè certantem, à ſuis tamen ereptum periculo. Aumalia victoriæ fructus capta & direpta. Intra men-

PHILIPPVS AVGVSTVS. *Inundationes.* Anno 1196.

Vierzon.

Isle d'Andely.

Dangut, Aumale.

Alain de Dinan.

Ph. PHI-LIPPVS AVGV-STVS.

Gailon.

sem Ricardus subsidio ab Anglis petito, receptísque tribus millibus Niuicolinorum (ij ab extremâ Valliâ immanitate supra veteres Normannos barbari) instaurat exercitum, & Gailonem obsessurus, dum ad vrbem munimenta exploraturus accedit, genu grauiter balistâ læditur, & postmodùm ad incrementum doloris, noua illa subsidia internecione delentur. Philippo hactenus suffragata felicitas ad Ricardum vertit, afflixítque calamitas à quo refugerat. Creditur Dei supplicium lacessitum; nam præter Pontificias diras, & depulsos bonis Ecclesiasticos, Iudæos in Franciam reuocauit, quos tantâ laude eiecerat; siue pecuniâ donatus, quam donantibus fœnore multo Franci refunderent; siue vt sacris viris molestiam facesseret. Ita porro calamitas cepit. Ricardus in belli socium, Balduinum Flandriæ Comitem aduocauerat. Ille tametsi omnia Philippo debebat; nam eo promouente obtinuerat Flandros, eiusdem neptem vxorem duxerat, & superiore bello impetrauerat pacem; tamen quod Artesiam Regi dedisset, Comitatu Artesiæ tunc primùm condito, & in Ludouicum Philippi filium transmisso, vt regionem amplam reciperet, professus se Anglo socium arma adiunxerat. Iam Ricardus San-Valerium impositum Somonæ oppidum, situ opportuno, expugnauerat, cùm Balduinus Atrebatum Artesiæ caput cingit obsidio. Philippus ne iacturam grauem pateretur, temerè in Artesiam penetrat, & propemodùm in vincula. Nam cùm cœlo vdo imbribus, riui & amnes agris inundassent, circumquaque disiectis ab Flandro pontibus, lintribusque distractis, Rex in hostico deprehensus, cùm nec progredi posset nec regredi, leges pacis quæ libuerunt Flandro admisit. Sic captum Atrebatum, & sequenti anno

Philippi infortunia.

Artesia Comitatus.

Saint-Valens

Arras.

anno fanum Andomari. Illicò noua temeritas nouum periculum cumulauit; quippe proiecto in omne discrimen animo, cùm Rex belli munia passim susciperet, Ricardus vt opulentam prædam implicaret, ponebat retia quoquouersum; nec incassum collocata Gamacium inter & Vernolium, Rege incauto Anglicis copiis circumcluso. Via ad euadendum supererat, si Rex festinanter regrederetur, & fugâ se in sua reciperet; eràtque auctor Menesserius, veteranus Centurio clarúsque militiâ, fugam vt præriperet; Regi nihil probrosius vinculis; fugam honestam, quæ seruaret regnum vnius capite. At ille cui nec os Mortis terrorem incuteret, nec vlli hactenus terga vertisset, discrimen præsens saluti antetulit, certus animam fortitudini debere non fugæ: ideò selectis ducentis sexaginta equitibus, paríque numero peditum, in hostem inuadit, viámque ferro in confertissimâ acie explicans, periculo saluus eripitur. Versus Gisortium properabat, cùm obiicitur in nouum discrimen: Epta amnis ligneo ponte iungebatur, qui repente festinantium turbâ depressus in amnem corruit; vix medium Rex equitans prætergressus ruinâ deiicitur, & in subiectas vndas præcipitatur; sui tamen compos sub leti faucibus, equo hærens natanti, in ripam euasit; suæ post Deum salutis artifex: plures mersi è Ducibus, captiui è nobilitate præcipui, quos ruina pontis insequenti Anglo obiecerat. Induciæ postea, promouente Calisto Pontifice, arma hostilia repressêrunt; cùm Ricardi mors bellum exciuit. Is cùm Calusium castrum in Lemouicibus expugnaret, thesauri vt scribitur cupiditate, sagittâ læditur, leui admodùm vnlnere; at saucius cùm nec vsu mulierum temperasset, erat

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Saint Omer.

Philippi fortitudo.

Chalus. Ricardi mors.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

enim in eas pronior, acerbato vulnere extinctus est; capto castro, & donatâ percussori vitâ: fortissimus haud dubiè, magníque animi; nisi superbiâ, libidine & auaritiâ, imperatorias laudes maculasset.

HISTORIÆ FRANCICÆ,

LIBER OCTAVVS.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

I. Philippi bellum cum Ioanne Anglo. Anno 1199.

RICARDVM mors acerrimum Philippo æmulum ſuſtulit, bellum haud extinxit; imò cupido per nouas ſpes recruduit, & diuiſo Anglo opportunitas Franco parabatur. Succeſſores duo Ricardo exurgunt, Arturus nepos & Ioannes frater, nam abſque liberis vita exceſſerat. Arturus patrui tabulis ſcriptus hæres, ius & potentiam obtendebat;ius quidem, quando ex Gaufrido natus, genito ante Ioannem, feudorum lege patrem referebat; potentiam verò, quod iam Britonum Dux, & regnum iniens Philippi voluntate ſupremi Domini, promouentibus Francis contenderet. At Ioannes potentiæ & iuri opponebat ambitionem & fraudem; illâ An-Angliam totámque Franciam abſorbebat,hâc eludebat vim, artéſque peſſimas inſtaurabat crudelitatis atque periurij: & Eleonoram matrem conciliauerat, magni ponderis in

PHILIPPVS AVGVSTVS.

quam partem se daret; Anglos præterea Philippi odio demerebatur. Philippus inter æmulos medius, se ad Arturum statim applicuit; vel iustitiæ gratiâ, vel charitate in iuuenem, vel odio in Ioannem; vel priuatâ vtilitate; quod ab incauto adolescente plura posset haurire commoda, quàm à Principe veterano, regnandi & fallendi artibus instituto. Eas ob res Arturo auxilium tutelámque pollicitus, re ipsâ præstat, tradens Andegauos, & in Turones Pictauósque ius concedens; præterea instructo exercitu in Normanniam subit, campum verè Martium. Ioannes impar viribus se tegebat vrbium muris, missóque in Angliam Cantuariensi Episcopo, qui popularium tentaret animos, præstolabatur dum Philippi æstus deferueret. Et is quidem captis Ebroicis, pluribúsque illo in tractu oppidis, ceu confecto bello ad sancti Dionysij acturus gratias venerat. Opportunè interea Ioannes freto transmisso, ab Anglis exceptus, regnum inuerat, auctúsque viribus, mirâ celeritate repetitâ Normanniâ, imminebat Philippo, iam bellum renouanti, & Lauerdinum castrum obsidenti. Promouerat insuper *Des Roches.* Ioannis causam Guillelmi Rupij solers industria, qui Arturum rapuerat, & patruo conciliatum adiunxerat. Res ad pugnam spectabat, cùm Cardinalis Capuani Pontificij Legati intercedentis solicitudine, post inducias breues pax icta est. Cuius vinculum Blanca, Alphonsi Castellæ Regis filia; eadem nata ex Eleonorâ Ioannis Angli sorore; Ludouico Philippi filio, Eleonorâ auiâ pronubâ, in vxorem data; donante patruo Comitatum Ebroicensem, & occupata à Rege Castella. Et Blanca illa est, quæ Franciæ imò Orbi Ludouicum peperit, instituítque sanctissimum Regem, quem mortales colerent, præferrent altaria, cœlum exornaret; debentibus Francis præclarissimum ornamentum Anglo & Hispano;

Anno 1200.

Blanca. Regina

paño; adeò incertæ sunt res humanæ, vt summum beneficium sit hostium munus. Eâ pace Arturum deserebat Philippus, (tradebátque Ioanni Britones atque Andegauos,) quem modò tanto studio promouebat; ita vtilitas norma Principum est; nec pudori aut amori locus, vbi commodum pollet.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Nec alius pacis præter Blancam fructus, nam paulò pòst Reges in bellum arserunt. Æmulis & cupidis causæ non deerant. Ioannem accusabat Philippus, quod promissis non staret; & alia obiectans, instaurato cum Arturo fœdere, inducit in Normanniam militem. Arces plures vi expugnat; in quibus memorandum Gornæum, quod situ validum & munimentis, cessit industriæ: nam perfosso lacu, & aquis in subiectos muros effusis, vndarum impetu munimenta collapsa sunt, & aquis torrentibus vrbs ipsa immersa. Ioannes ad diuersa intentus, venabatur Arturum; qui iam Franci ope in spem erectus, cùm Mirebellum in Pictauis obsideret, interceptus à Rochio, patruo traditur; ac ferro grauis per vrbes trophæi instar deductus, tandem Cherburgi vitam claudit. Varia de auctore necis & modo scribuntur; satis constat arcessitam à Ioanne, siue in carcere, siue in maris littore inter ambulandum; & sublatum in iuuene æmulum regni, hostémque domesticum; quando regnantibus, plerumque affinitas arctior, odium maius est. Exhorruit ad impiissimum facinus Gallia; Philippum interfecti mater Constantia vt supremum Dominum appellat, conqueritur de parricidio, pœnásque efflagitat. Nec ille cunctatur; ac parentans Arturo mortuo, quem viuum cupiditati donauerat, de hac cæde, aliísque in Aquitaniâ patratis, reo diem dicit apud Curiam Parium. Cùm se ille non stitisset, solemni iudicio de parricidio damnatur; ditione omni, quam intra Oceanum obtinebat, fisco addictâ,

II. *Cum Ioanne bellum secundum.*

Gournay.

Mirebeau.

Cherbourg.

Arturi cædes.

Anno 1202.

Ioannes damnatus.

dictâ, & Coronæ restitutâ. Ad exequendam sententiam, quò se primùm Philippus conuerterit, Normanniam impetens an Aquitaniam, mihi incertum est, laborántque Annales eâ in parte ambagibus; constat in Pictauis Ioannem grassatum, in Normanniâ Philippum; ego vtriusque arma seorsum persequar. Ioannes odiis apud Pictauos nobiles deflagrabat, indignum ob flagitium quo Arturi cædem cumulauerat. Vocatus aderat nuptiis Isabellæ Adhemari Enculismensis Comitis filiæ, quibus Hugoni Marchiæ Comiti speciosissima virgo iungebatur; post epulas choreâsque cùm ad coniugem sponsa duceretur, ipse interceptam thalamo suo admisit, & pro vxore deinceps habuit, maximâ sponsi & omnium offensione, in quos contumelia recidebat. Nuntiato bello ille vt Aquitanos à Franco auerteret, è Normanniâ progressus in Pictauos, expugnat Turones, incendítque, quod fauissent Arturo propensius; tum Pictauium, Augustoritum veteribus, copiis cingit. Ibi auersis Superis victus & cæsus est. Nam vt ciues narrant, cùm à quodam Clerico proditore noctu in vrbem admittendus foret: ille vrbis claues quas apud Præfectum erat suffuraturus cùm sollicitè conquisitas non reperisset, fuit inane consilium atque proditio; eluxítque miraculum primo mane, cùm Præfectus templum ingressus Deiparam Virginem precaturus, quam impensè colebat, in eius Simulacri manibus claues inspexit. Imò & ipsâ nocte prodigium auctum; quippe ad portam Angli præstolantes, furore subito tacti diuinitus, versis in se armis, se mutuò conciderunt, donec dies orta furorem discussit: potentissimâ Mariæ tutelâ, quæ subsidia vel ab hostibus parat. Ioannes seu miraculo territus, seu clade afflictus, omisit Pictauos, in Normanniam Philippi successibus reuocatus. Etenim ille

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Isabellam rapit;

Conte de la Marche.

Pictauium miraculo seruatum.

Philippus Normanniã subigit.

amplissi

amplissimam prouinciam propè totam subegerat, primùm armis, dein hostis ignauiâ, Cadomo spectantis inter vxoris illecebras vrbes turmatim in Franciam confluere. Rhotomagus vna supererat, quà munimentis, quà dignitate prouinciæ caput, in quam totus Martis impetus ruit. At ea sicut expugnata fortiter, ita propugnata; ciuibus ingenti animo Principi suo fidem testantibus, quà erumpendo, quà irruentem Francum repellendo; tandem intercisâ spe omni auxilij, cùm & Ioannes obsessorum preces despiceret; illi miseriis & fame enecti vrbem Regi & corpora, immunitates pacti, dediderunt. Sic vberrima regio Anglis erepta, Francis reddita est, annis supra ducentos nonaginta circiter, postquam ab iis auulsa vi fuerat. Iam Philippo metente victorias, & verè Augusto, ab Deo & summo Pontifice reconciliatis.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Anno 1204.

III.

Eodem anno ingens conuersio Constantinopoli nouum Principem dedit: qui euentus quando ad Francos plurimùm pertinet, non abs re in eorum Historiam inseretur; paucis tamen, vt abiunctus à Rege, & membri instar diuulsi à corpore. Res vna tentata, quod in humanis solemne est, confecta alterâ, Deo conatus nostros ad consilia sua moderante. Palæstina cùm grauiter premeretur, suásque miserias apud Christianos Principes deploraret, auribus Regum auersis quas suum bellum implebat, concitauerat plerosque Nobilium. In Franciâ Fulco Nulliensis in Bria Parochus, diuino afflatus spiritu, expeditionem sacram, per vrbes, castella & municipia, insinuabat plebi & Dynastis; imò verba opere fulciens, patratis haud paucis miraculis, auctoritatem comparauerat dictis. Huius impulsu dabant militiæ nomen omnes passim, tum è populo, tum è nobilitate præcipui; maximè in Campaniâ: inter Proceres recensentur Theobaldus Comes Campaniæ, Balduinus

Balduinus Imperator Constantinop.

De Nully en Brie.

nus Flandriæ, Bonifacius Marchio Montisferrati, Simon Monfortius, Gualterius Briennensis, Mathæus Mommorantius, aliíque familiarum illustrium plures. Summum imperium Campano delatum, eo morte prærepto, id Bonifacio traditum; quo nec tantisper vsus est; Francis Proceribus ductu suo singulis Palæstinam petentibus; & iis qui Venetias ad elocanda nauigia venerant Venetorum arte traductis ad alia. Nam ad obsidendam Zaram deducti sunt, arcem in Dalmatiâ validissimam; & eâ expugnatâ, Constantinopolim adiunctis Venetis nauigarunt; Monfortio iam antè in Franciam regresso. Expeditionis nouæ ea ratio fuit. Cùm ad Zaram pugnarent, aduolauit è Germaniâ Alexius adolescens, aduersus Alexium patruum implorans auxilium. Ille fratrem Alexium Isacium Constantinopolitano potientem Imperio, per nefas deturbauerat, coniectum in vincula orbauerat oculis, quanquam ab eo beneficiis affectus plurimis, ac nuper è Saracenis redemptus, ac nepote compacto in carcerem, thronum conscenderat. Adolescens clam fractis vinculis, ad Philippum Irenes sororis coniugem Germaniæ Imperatorem confugerat, & ipso promouente ad Zaræ castra. Ergo fratricidium, & tyrannidem patrui detestatus, Francis & Venetis ostentabat iustissimam causam; facilem affirmabat expeditionem, inermem tyrannum, flagrare omnium odiis, depulsum iri leuissimo motu: & spe mercedis vrgebat animos, vim ingentem auri pollicitus; militem & commeatum ad bellum sacrum; & ad Pontificem demerendum, Ecclesiam Græcam adiungendam Romanæ. His impulsi stimulis Franci, ac maximè Veneti, quorum intererat Constantinopoli præpollere, imponunt nauibus militem, Francorum sex millia, quatuordecim Venetorum. Quis credat hoc milite expugnatam

pugnatam amplissimam ac munitissimam ciuitatem, Orientis Principem, atque tot gentium refertam spoliis? primùm Galata subacta, tum portus inuasus; ac sexto pòst die scalis admotis vrbs capta, quâ parte pugnabant Veneti, Dandulo Duce quàmquam oculis capto fortissimè omnium præliante. Fugâ tyrannus in tumultu euasit; Isacius è squallore & vinculis throno redditus est, Alexius filius in consortem adlectus; & laus restituta Iustitiæ, pœnâ criminis & Innocentiæ præmio. His admirabiliter perpetratis, fœderati Alexium de promissis appellant, ille cùm implendis non esset; nec enim Græci assentirent Romanis vlla vi, nec tantam pecuniam exhausto ærario inops conficeret; nectere moras & excusare se, & mox nolle peragere quod nequiret. Sic oborta amicos inter dissensio malum domesticum peperit: coniurarunt in Principem ciues, ac duce Alexio dicto Murzuflo, qui solium occupauit, Alexium necant; Isacio sene præ dolore animam agente; & in fœderatos se instruunt. Intermedia hyems bellum continuit; donec vere appetente, alterâ aggressione fœderati vrbem expugnarunt, Murzuflo fugiente, & opulentissimâ prædâ diuisâ victoribus. Prædæ caput Imperium fuit; quod vtriusque gentis suffragiis Balduino Flandrensi Comiti datum est, tunc annum tricesimum secundum agenti, & capaci amplitudinis tantæ; qui præter fortitudinem, participatam ipsi cum aliis, mansuetudine & castimoniâ præclarissimus erat; quæ virtutes illo æuo rarissimæ, & licentiæ Principum odiosæ. Monferratensi Peloponnesus & Thessalonica concessæ, ob modestiam laudatissimo, qui Flandrensi æmulo suffragatus, nec inuidit Imperium, nec contempsit. Quæ sequuta sint, præclarissima Francorum facinora, Imperium per quinquaginta annos obtentum, Græci Annales vel in contumeliam

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Constantinopolis capta.

tumeliam

PHILIPPVS AVGVSTVS. IV.

Hæresis Albigensium.

tumeliam suam perscribunt : mihi ad alia festinanti his vacare non licet, nec versari extra prouinciam meis rebus occupatissimo.

Et reuocat ipsam in Franciam amplissima res, euentuum illustrium parens, quâ dignitas parta Ecclesiæ, & opulentissima ditio Regno tandem asserta est. Ea Albigentium hæresis, orta, propagata, pressa,& euulsa. Lubet autem plurium annorum materiam simul percurrere, ne sæpius falcem in vnam messem iniiciam, & pòst expeditior ad Philippum regrediar. Quanquam non sit animus singula pro dignitate exponere : sacrorum Annalium id muneris est : delibabo quantùm in Francicam rem & gentis gloriam contulisse videbitur. Albigensium hæresis orta siue à Manichæis,siue à Valdensibus, siue ab Visigothis Arrianis, siue ex omnium colluuie pestilens fœtus, Occitaniam totam inuaserat atque Vasconiam, & iam serpebat in Salyis. Multis damnata Conciliis, præsertim Albigæ, quæ vrbs est Tectosagum, anno supra seculum centesimo septuagesimo sexto, Albigensis reportauerat nomen ; siue ob inflictam eo loco pœnam, siue quod radicitus eam circùm vrbem inhæserat. Eatenus Ecclesiæ telis hoc est sacris fulminibus depugnatum erat ; cùm Raimundus Comes Tolosanus Hæreticorum caput, Petrum Legatum Pontificium è prouinciâ pellit, contumeliosè habitum, cæditque vt creditum est,per vnum è stipatoribus in Occitaniæ finibus. Ob diram cædem visum Innocentio Pontifici auctoritatem potestate armãdam,& Tolosanum exercitu compescendum. Vt is è Francia proxima immitteretur, Legatus Pontificis Philippum conuenit, precatúrque ne Ecclesiam indefensam sinat ; ducat ipse militem ad offocandam in latibulo Hydram ; vel filium ad honestissimum bellum præmittat ; id Christianissimi titulo gloriosissimum præludium

fore.

fore. Philippus testatus nihil sibi religione patrum antiquius; rerum suarum difficultatem obtendit, imminere potentissimos hostes Othonem & Ioannem; nec se nec filium abesse à regni capite sine periculo posse; de cætero nihil omissurum quod foret in Christianæ rei incrementum. Nec intra verba stetit; nam Raimundum dominij iure spoliauit, vberémque prouinciam occupanti concessit; atque adhortatus Proceres vt defensum Ecclesiam irent, bellatorum quindecim millia instruxit, persolutis stipendiis; dedítque facultatem vt palam in Franciâ ad sanctissimam expeditionem haberentur delectus. Ac tanto ardore data sunt nomina, vt Crucigeri ad quingenta millia numerarentur, quorum pectori Crux annexa erat, ad eorum discrimen quibus Palæstina militia erat, humero affixâ Cruce; Præsules Proceresque quamplurimi sponte conscripti sunt. Tolosanus ad tanti exercitus famam perculsus, Legato Pontificio Valentiæ occurrit, ac demissione & imbecillitate prævalidus, iugum subiens quod imponeretur, iuratus mandata exequuturum, impetrat pacem, ac tempestatem obortam discutit. Enimuerò vt absolueretur ab hæresi, reum se ac pœnitentem constituit. Sancti Ægidij quod castrum erat in Arecomicis, ante Ecclesiæ fores, nudus iurauit in Corpus Christi Sacrosanctum, impleturum se quæ iuberetur; tum Legatus stolâ collo supplicis iniectâ, quasi capistro eum ducens, nudatos humeros virgis cædit, dum ad aram procederent, ad quam nexu sacro solutus est, & restitutus Ecclesiæ. His perfectis, inter Crucigeros adscribi voluit, ac susceptâ Cruce, ne qua suspicio de pœnitentiâ oriretur, aduenienti exercitui se adiunxit, simúlque cum ipso Biterras obsedit. Ea vrbs cùm Hæreticos contumacius propugnaret, ipsáque imbibisset luem, capta, direpta, & incēsa est; trigin-

ta

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Anno 1208.

Saint Gilles.

PHILIPPVS AVGVSTVS. V.

ta ciuium millibus nullo sexûs ætatísve discri- mine ferro deletis. Carcasso ne pœnā similem pateretur, pacta conditiones victorē admisit.

Monfortius Dux Crucigerorū.

Tam felici expeditione, placuit Proceribus vnum deligere, penes quem administratio foret victarum vrbium; & recusantibus Burgundo & Niuernensi, Simon Comes Monfortij in Carnutum finibus, quanquam & ipse renitens modestiâ, in id muneris lectus est: hic ab Amalarico Roberti Regis spurio stirpem ducebat, fortitudine bellicâ, & probitate morum commendatus. Et facinoribus expectationem omnium vicit; Volcas Tectosages magnam partem subiiciens, armorûmque terrorem latè circumferens. Verùm & municipia pura ab hæresi cùm occuparet, inuaderet in Aginnates & Cadurcos in dotem ab Anglo traditos Ioannæ Raimundi vxori; Conuenas, Fuxienses, & Bearnenses implicaret belli incommodis, quanquam ipsorum Dynastæ alieni essent ab Albigensium tabe; ideò & ambitionis suspicionem iniecit, & Tolosano metum ne specie religionis exueretur omni ditione. Is maturè damno occurrendum ratus, aduolat Romam, prostratúsque ad Innocentij pedes, condonati sceleris pœnam deprecatur, & versâ ad misericordiam oratione, ab Pontifice veniam omnium impetrat, litteràsque ad Legatum commendatitias, nequid è Tolosano decerperetur, dum amplius causa cognoscitur. His munitus litteris in Occitaniam venit; at cùm vrgerent nihilo secius tum Monfortius tum Legatus, & hic Tolosates sacris prohibuisset, Raimundus inops auxilij externos appellat, Othonem Imperatorem, & Petrum Aragoniæ Regem. Ab hoc tantisper incolumitatem nactus est. Etenim cùm Monspelij Monfortius pro Comitatu Carcassonensi clientelam Petro Aragonio præstare vellet, haud quaquam admissus est; dicente Aragonio,

gonio, ipsi administrationem duntaxat commissam, non dominium propriúmque mancipium; & præterea Nobiles à Monfortio ad Tolosanum conuertit, tantúmque curâ & auctoritate perfecit, vt breui tempore Monfortium ciuitates propemodùm omnes iam milite vacuum destituerint. Verumtamen cum Crucigeri examinum instar identidem in eiusdem castra confluerent, palámque Romæ Legatis instigantibus is promoueretur; tandem Raimundus ne videns viuénsque spoliaretur, Tolosam secedit; seque hostem apertum professus Monfortio, ad defensionem omnia comparat. Nec vocanti Aragonius defuit, iam Monfortio vel ob gloriam inuidens, vel ob ambitionem infensus; præterea Comitum cliẽtelarium, Fuxiensis, Conuenensis, & Bearnensis, causâ susceptâ, quos Monfortius bello & Pontificiis minis agitabat. Ac primùm Aragonius intercessione apud Pontificem, patronum egit miserorum, si quid gratiâ & auctoritate conficeret; at irritâ deprecatione, Monfortio apud Pontificios præpollente, victorem Saracenorum exercitum per Pyrenæos deducit; auctúsque Comitum clientum copiis, ad Murellum tenue ad Garumnam oppidum centum millia militum admouet. Tuebantur oppidum pedites mille, equites octingenti, præda potius quàm præsidium; nisi Dux Monfortius, Deusque causæ palam propitius, plura millia repræsentassent. Nec eâ temeritate Monfortius erat, vt copiis adeò imparibus decertaret; quamobrem nihil non tentauit vt conditiones æquas impetraret; sed cùm omnes ab superbo hoste repellerentur, vt salutem desperatione, vel honestam mortem consequeretur, toto milite in castra irrumpit. Supra fidem est reportasse victoriam; at victus fugatúsque est tantus exercitus; viginti millibus cæsis vel demersis; quódque intendit admirationem,

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Pugna ad Murelum.

Anno 1213.

vno

PHILIPPVS AVGVSTVS.

vno duntaxat equite, octo peditibus inter victores desideratis ; tanti est pugnare Dei auspiciis, cœlique ductu arma tractare. Et ipse Monfortius opima spolia retulit, decus imperatori rarissimum : quippe in pugnæ æstu cum Aragonio congressus, acerrimè præliantem corripit, deiectúmque equo humi affligit ; parcebátque generosissimus victor, nisi miles gregarius cæde plurium hostium efferatus, (ducentos Aragonios iam obtruncauerat,) in Regis guttur ferrum immersisset. Ita cæsus fortissimus Princeps, & Catholici titulo insignis, hæreseos victima, quam propugnauit nemo impunè. Ab hac victoriâ Mônfortius cæteris prosperis vsus est ; & Pontifice & Lateranensi Concilio ; & Philippo Rege, à quo in clientelam admissus est ; & Ludouico Principe ducente in Hæreticos militem ; sed quod caput est, parum prosperè Deo. Nam cùm in posterum sibi militaret non religioni, Tolosæque obsessæ ac tantùm non captæ incumberet, obsessis prorumpentibus lapide ictus occubuit, spésque consepultas tumulo intulit. Rapto Duce solutæ sunt copiæ, Raimundus in ditionem totam receptus, hæresisque conualuit, futura Ludouici Sancti prouincia. Sed ad Philippum interpellata nos reuocant.

VI. *Philippus Pictones occupat.*

Et verò Philippus subactâ Normanniâ rem vrgebat, conuersúsque ad Ligerim promouebat victoriam. Iam ducum ope latè circum amnem populos ad se adiunxerat : Guillelmus Rupius Cænomanos Turones atque Andegauos Ioanni ob Arturi cædem infensissimus eripuerat Anglis, Henricus Regis Marescallus, præter vrbes duas Rupellam & Niortum, domuerat Pictones ; ij gubernandi Touarsio traditi ; Philippo Britones assentiebantur, nuptâ Constantiâ Guidoni Touarsij fratri, & flagrante in vindictam filij. Aquitania vincenda supererat ; cùm Ioannes tandem

Vicomte de Touars.

dem veternum excutiens cum numeroso exercitu Rupellam appullit, & mox inuadit in Pictones, Touarsio & Guidone fratre, summâ beneficiorum obliuione, rebellantibus in Philippum. Ille carpens hostis vestigia arcebat ab arcium oppugnatione: & Ioannes recessit vno dumtaxat castro expugnato, & incenso Andegauo, quâ in vrbe maiores habuerant originem; vt vel in patriam scelus propagaret. Post eius discessum Pictonibus Britonibúsque receptis, in biennium induciæ pactæ. At Ioannes reuersus in Angliam nouam bello materiam serit. Monachos Cantuarienses, quòd Archiepiscopum quem ipse auersaretur dixissent, expellit cœnobio, inductísque Canonicis, munere Archiepiscopum interdicit. Innocentius Pontifex eâ de iniuriâ appellatus, postquam Ioannem precibus minísque frustra aggreditur, tum demùm Angliam Sacrorum vsu prohibet, & Regem grassantem sæuius ad extremum ab Ecclesiâ segregat, & aliquantò post fide & obsequio Anglos exoluit. Imò ne vanum fulmen atque irritum foret, Philippo per Legatum Pandulfum suadet, sanctissimum bellum vt moueat, in Angliam inuadat, Tyrannum in ipsâ immanitatis officinâ mactet, hostémque infensissimum, superorum odium atque mortalium, vnó semel ictu conficiat. Sponte currenti admouebat calcar, in publicis regni Comitiis Suessione rem proponit Philippus; *Ludouico filio parari posse regnum amplissimum; adolescentem spei tantæ capacem; tranquillitatem comparatum iri, si Francorum hostes in ipsorum corpus coalescant: imò Anglorum id votum esse, postulantium & flagitantium crudelem belluam amoueri à ceruicibus suis.* Vno consensu decreta expeditio, & designata pecunia. Conscribitur miles, instruuntur nauigia, & iam ad ostium Sequanæ stant quingenta in anchoris. Ioannes apparatu tanto perter

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Annò 1206.

Ioannes diris deuotus.

Philippus parat expeditionem in Angliam.

PHILIPPVS AVGVSTVS. *Ioannes absolutus.*

perterritus, in summas adductus angustias, cùm præter externum domesticus hostis timeretur; erat enim apud omnes odio; statuit contumeliæ speciem regni iacturæ præuertere, & appellato Pandulfo Legato Pontificis, qui eâ de re plurimùm adnitebatur, vt res perditas quoquomodo restituat, se & regnum Pontificiæ Sedi profitetur obstrictum, clientelam iurat; ac recipit in singulos annos se sterlinos mille persoluturum. Hac satisfactione placatus Pontifex velificationem immutat, admittit Ioannem in gratiam, nexu sacro soluit, pium Ecclesiæ filium nuncupat, subditos ad obsequium reuocat, & Philippo interdicit, ne quid in Angliam tentet, quæ modò ad Romanam Ecclesiam pertineret. Id tametsi molestissimum videbatur Philippo, hostis perdendi eripi opportunitatem, ipsi obtendi inuiolabilem clypeum, immensam pecuniam in sumptus impensam, impulsu Pontificis susceptum id bellum, & interesse gloriæ suæ, quod tantus exercitus nullo facinore dimittatur: tamen non existimauit irritandum Pontificem in hoc rerum articulo; nec immemor quantùm in vxoris negotio laborasset, à Ioanne abstinuit, & militem instructum in Flandrum conuertit. Sanè Innocentij magna auctoritas, qui præter Raimundum Tolosanum Principem, vt taceam Othonem Imperatorem, potentissimos Reges subiecisset pœnis, eísque extorsisset voluntatem sceleris aut facultatem.

VII. *Bellum Flandrense. Renaud Comte de Bologne.*

Flandrensi bello Reginaldus Francus facem accendit. Erat hic Dammartini Comes, Philippo charissimus, idémque Comes Bononiensis, Idâ Bononiensi in vxorem ductâ Philippi beneficio. Porrò aduersus superos mortaléſque ingratus, cum regni hostibus Othone & Anglo clandestinis agebat consiliis; spretâ vxore concubinarum greges palam ductabat; vexabat acerbissimè subditos, maximè

ximè in Clericos immanitate barbarâ sæuiens; quæ ob flagitia sæpiùs diris deuotus, tandem Rege bona in pœnam occupante, regno minarum plenus ad Flandrum profugit, Simone fratre secum abducto, & hospitem lue rebellionis afflauit. Flandriam regebat Ferdinandus Comes, filius Sancij Portugalliæ Regis. Nam cùm Balduino Flandrensi Comiti duæ essent filiæ; postquam is ad Constantinopolitanum thronum euectus est, cura Virginum collocandarum penes Regem fuit; cuius auctoritate Ioanna natu maior nupserat Ferdinando, Comitatu in dotem accepto; minor Burcardo Auesnio: at Ferdinandus vt obtineret tam opulentum coniugium, Philippo tradiderat fanum Andomari & Ariam, vrbes Artesiæ, veluti Dynastiæ huius appendices, & semel donatâ Artesiâ dimittendas. Mox Ferdinandum detractæ duæ vrbes afficiebant magis quàm plurimæ comparatæ; vnde incendente Reginaldo eas vt reciperet, cum Othone & Ioanne fœdus init arcanum, quod latuit, donec Philippo Anglicam expeditionem paranti renuit arma adiungere; nec vllâ conditione, vel reddendis vrbibus, effici potuit quin secederet. Philippus ab Angliâ prohibitus, iniuriæ memor, in Flandriam vertit, & ducto mari terráque exercitu, oppressurus hostem irruit ferox. Yprâ & Cassello captis, Gandauum obsidet, circumductâ classe ad Suinæ littus Damúmque oppidum. Appellatus interea ab Flandrensi Anglus, Guillelmo Salisberiensi, fratri spurio, Duci egregio tradit classem armatam, qua ille vectus ad easdem Suinæ oras applicuit. Extemplò in Francorum classem impetum facit; vacuámque milite, quem prædæ cupiditas in proximos agros distraxerat, haud ægrè profligat, pluribus nauium demersis aut captis, tum Damum oppidum fretus proditione ciuium obsidet. Ad hæc nuntia Philippus, omisso

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Ferdinandus Flandriæ Comes.

Suinæ & Dam.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Gandauo aduolat Damum, cæsiíque hostibus quos egressos classe deprehendit, educto vrbe præsidio,& nauibus commeatu,reliquas quæ in portu stabant, ne prædæ hosti forent, incendi iubet, flammísque pariter Damo iniectis, proditione compertâ,magnâ celeritate Gandauum repetit. Nec diu ciuitas propugnantem exclusit, statim admisit victorem, simúlque tota Flandria, fide datâ immunitatum. Philippus acceptâ in sumptus belli pecuniâ, dirutis Insulis, & nudato muris Casselio, patratâ vltione regressus est. Digresso Rege Ferdinandus qui ad Hollandos confugerat, ex iis Frisiísque lecto exercitu, Reginaldo armorum socio reuersus in Flandriam, passim excipitur, captóque Tornaco Francos expellit. At paulò post maior rerum moles in Philippum incubuit,& à Flandriâ recuperandâ prohibuit tantisper. Plurimi hostes Ioannis consiliis in vnum insurgunt; omnium caput Otho Imperator, & odio infestissimus. Hic filius Henrici Saxoniæ Ducis, idémque Ioannis è sorore nepos, diu Philippum capitaliter oderat; quà in auunculum propensione, quà Philippi offensionibus; quippe Imperio ipsum inter & Philippum Henrici Imperatoris fratrem disceptato, Rex Philippi partes propugnauerat acriter,Othoníque obstiterat,At postquam Philippus ab Ancherafo Palatino Comite cæsus est,& Othoni assensu Pontificis cessit Imperium, illa odium in Regem tandem exeruit.Enimverò nuper Pontificias diras incurrerat, propter Siciliam & Tusciam occupatas; vt qui hostes Regis, iidem Ecclesiæ forent. Nam Ioannes quamuis in speciem conciliatus Pontifici, inquinabat se omni flagitio; ac nuper Saracenorum Principi adstringendam fidem obtulerat, vt se clientelâ Pontificis vindicaret. Adsciti in societatem quamplurimi, Ferdinandus Flandrensis, Guillelmus Brabantiæ Dux, Otho Limburgi

Otho & fœderati in Philippum.

Limburgi Dux, Philippus Comes Namurcensis, Reginaldus Bononiensis, Comes Salisberiensis cum Anglis auxiliaribus; tantúsque exercitus, vt peditum centum quinquaginta millia numerarentur; Equitum qui iure baltei insignirentur mille quingenti; præter alios quorum numerus est prætermissus: nam plerique vt ad prædam certam aduolabant: iamque Proceres partiti erant opulentissimum regnum, vt Ferdinando Parisij cum Francica Insula cederent, Veromandui Reginaldo, Anglo trans Ligerim prouinciæ, Othoni reliqua; síque spem optimam vincendi conceperant, vt currus traherent onustos catenis atque compedibus, quibus Rex nobiléque capti vincirentur. Quin & Mathildis confecta iam senio, Ferdinandi amita, nupta quondam Philippo Elsacio Flandrensi Comiti, vt in societatem belli veniret, & nepoti opitularetur, consulerat Magos, à quibus responsum tulerat; pugnatum iri, deturbatum Regem conculcandum equorum vngulis, nec sepeliendum, & partâ victoriâ Ferdinandum ingenti pompâ ingressurum Parisios, quæ verba præclara in speciem insanam spem in Procerum animis excitabant. Quanquam euentus docuit, quæ Dæmonum dictis fides habenda sit. Nec odio suo Ioannes deerat, magno exercitu transportato in Aquitaniam, vt eam in partem Philippum distraheret, mediúmque inter hostes effugio nullo opprimeret.

PHILIPPVS AVGVSTVS

VIII. *Philippus aduersus hostes progreditur.*

Has inter angustias Philippus animum non despondit; Ludouicum filium mittit ad Ligerim, qui Ioannem retunderet; ipse Peronæ lustrato exercitu, quanquam numero admodùm impare, causæ præfidens, occursurus hosti, educit copias. Otho cum fœderatis agebat Valencenis, consulens in quam regni partem irrueret, cùm audito Francum mouisse, & iam Tornaco imminere, ipse pariter

PHILIPPVS AVGVSTVS. *Mortagne.*

educit exercitum, & ad Mortauiam castra figit, munitque operosè, ne cogeretur ad pugnam inuitus. Vtraque castra octo milliaria disiungebant, aciemque conserere peroptabat Philippus; sed erat temeritatis præcipitis ire expugnatum munitissima castra, per angusta loca paludosa atque lutulenta, quorum difficultate miles vinceretur: & verò hæc mens hostium erat, aut infringere morâ Francorum impetum, aut si ad pugnam inconsultò procurrerent, opportunitate loci cladem inferre. Rex hostium perspecto consilio, immutat propositum, & versus Hannoniam ad diripiendos agros exercitum mouet. Otho re per speculatores compertâ, ratus metum Philippo iniectum, extemplò motis castris toto exercitu abeuntem insequitur. Eáque insequentis celeritas fuit, vt nihil propius actum sit quàm vt incautum Regem obrueret. Guarinus ex Hospitalium ordine, ad Siluanectenses Infulas designatus, militiæ peritissimus quam diu in Palæstina tractauerat, cum Vicecomite Melodunensi, percepturus quid hostes tentarent, relicto exercitu, collem ascenderat & speculabatur; cùm repente aduertit quadrato agmine fœderatos incedere; nulláque morâ celerrimè ad Francos inuehitur, commonétque imminere hostem, & pugnam inferre. Franci fessi viâ solísque æstu, ibant solutis ordinibus, in Bouinensibus campis; cùm vocati in consilium, an pugnandum foret, an progrediendum, vno propemodùm ore oportere progredi statuunt. *Nunc militem fatigatum æstu ac labore, ineptum ad pugnam; distare propius riuum, quem si transmittant, fossam obiecturos se hostibus, cuius beneficio prælientur & vincant; ij fortunam subeant qui aggrediuntur; at lacessiti sedulò caueant, & se aleæ sortis eripiant.* Hæc sententia inualuit; reclamante Guarino plurimùm, & cladem exercitus nuntiante

tiante; si hostes, quod euenturum foret haud dubiè, deprehenderent diuisas copias, & transmisso priore agmine, delerent posterius. Ergo prima acies iubetur incedere, dum in postremâ Rex hæret, armísque exutus ad leuandum æstum recumbit sub fraxino: vixdum pontem, qui ligneus iungebat riuum, primi ordines prætergressi erant, cùm strepitu excitatus Rex, monitúsque hostem incurrisse iam & velitari, ac discrimen esse ne postremum agmen deleatur, si ingruant hostes, agnoscit Guarini prudens consilium, certúsque prælij, iubet extemplò reuocari ordines primos, ædémque fortè proximam ingressus, Petro Ecclesiæ Principi sacram, paucis precatus, & implorato in Ecclesiæ hostes auxilio, mox egressus, lætis oculis ac præsagis victoriæ Duces contuitus, arma afferri, séque indui iubet; tum ad milites inflammandos nouum & inauditum orationis genus excogitat. Aram spectante exercitu erigi imperat, in ea reponi Coronam & sceptrum, nam tunc cum Regibus gestabantur, tum ipse intecto capite, dextrâ erectâ, vocémque intendens, ita fertur locutus. *Franci Proceres, vósque commilitones fortissimi, qui modò ad huiusce Coronæ propugnationem vestra corpora in discrimen obijcitis; ecce obtestor vos, si quem digniorem qui illam impleat censeatis, is eam habeat; vltrò me abdico, ac depono sceptrum; modò contendatis, ea vt integra & illibata seruetur, nec sinatis ab ijs discerpi, quos Deus ab piorum cœtu segregauit.* His generosissimis verbis permotus exercitus; vno simul ore conclamatur: *Viuat, & regnet æternùm Philippus, viuat Augustus, coronam in perpetuum habeat, ad eam seruandam, vitam si millies suppetat, impendemus.* Tum procumbentes in genua, benedici ab eo flagitant: ipse dum Clerici lectos in pugnam concinunt Psalmos fulgentem galeam induit &

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Philippi oratio.

PHILIPPVS AVGVSTVS. conſcenſo equo ad primos pugnantium aduolat. Simul vt viſus eſt, pugnam immutat, parturítque victoriam. Etenim hoſtes cùm ad Regem totum exercitum adeſſe crederent, vt ipſi & toto exercitu depugnarent; qui in frontem inuehebantur, inhibito prælio, ad dextram ſe flectunt, & protensâ longiùs acie, vtrinque alas ad duo millia paſſuum explicant. Hac temporis morâ duo præclariſſima commoda Regi parta. Nam fulgorem ſolis atque æſtum tergo excipiens, eadem in hoſtium oculos vertit; tum primo agmini regrediendi ſpatium datum, & Guarino caſtrorum Præfecto diſtribuendi militem, quem ſic diſpoſuit. Primum agmen ne inuolueretur explicuit; ducebatque cornu dextrum Eudo Burgundiæ Dux, læuum Petrus Comes Drocenſis, poſtremum agebat Galterius ſancti Pauli Comes; Philippus in mediâ acie refulgebat, Galone Montinio vexillum regium præferente: & Regem inuitum tegebant Proceres obiectu corporum, præter ſelectiſſimam Nobilium turmam ad tutelam eius vltrò deuotam. Eodem ordine hoſtes in primi agminis dextro cornu Ferdinandum locauerant, Reginaldum in læuo, Imperator mediam agebat aciem, totis viribus Philippo ingruens. Calebat maximè, nempe die Iulij viceſima quinta, ac ſub meridiem; & ardor Martius cœli æſtu maior bellatorum animos incendebat.

Conte de S. Paul.

Galon de Mõtigny.

IX. *Pugna Bouinenſis.* Anno 1214. Et ecce bellicum canentibus tubis, Guarinus velites ad delibandam pugnam immittit: ij ab Hannoniis Sagittariis excepti, cæſis magnam partem equis, infunduntur in aciem, pugnántque pedites. Mox equites cataphracti directis haſtis impetum faciunt, latéque hoſtem quà graſſantur fundunt. Momento temporis miſcentur equites peditéſque, & ſtricto ferro pugna conſeritur. Spectabatur in primis Ferdinandus Flander, qui animi corporíſque

poriſque memorabili robore, inter ordines tum ſuorum tum hoſtium dimicans, modò ducis modò militis exequens munus, quà voce quà gladio, incitabat ſuos, hoſtes feriebat. At in Regem vis tota pugnæ incubuit, vt is ſe quem profeſſus erat coronâ digniſſimum exhiberet. Siquidem in eum vnum fœderatorum arma collimabant cum odiis: Otho præcipuè tres Germanorum turmas, numero animóque terribiles, quæ in necem Regis iurauerant, ſeu alas fulminis inuehebat: pro vexillo præferebatur in curru Aquila aurea palo affixa, Draconem vngue geſtans; tum in aciem Regis tergeminum illud agmen infunditur. Vires Francis haud pares, Regi ſuperior animus erat; poſtquam obiecti equites diſiecti aut cæſi ſunt, ad turmam Nobilium qui propugnabant Regem deuentum eſt; pauci numero, nam centum admodùm per horæ ſpatium decem millibus obſtiterunt, Rege in primis fortiſſimè præliante. Verùm vi obruente virtutem, & ipſi cæſi ſunt, & Philippus obtruncato equo humi deiectus, vnguliſque quadrupedum conculcatus. In tanto diſcrimine, Montinius vexillum demittebat erigebátque identidem, vt in opem Regis Francos euocaret; at excludebant confertiſſimi hoſtes auxilium, & erat Francis coram ſe ſingulis quo pugnarent. Regem interea vis diuina eripuit. In iacentem Reginaldus irâ frendens ruebat, expedito ferro confoſſurus, cùm non aſpectabili dextrâ repellitur, torpentibus neruis, oculíſque præſtrictis; nec à miraculo diſtat, quod ille Montinius Petrúſque Triſtanus ſuis corporibus obtexerunt Regem illibatum, dum is à Petro Antiſſiodorenſi in recentem equum imponitur. Tunc enimuerò incredibili animi robore in hoſtem irrumpit; peperítque victoriam, quod eo propemodùm momento Franci dextro cornu profligatis Flandris victores

Philippus Augustus.

Regis periculum.

onustus in custodiam missus est. Sic gloria genti Francicæ comparata; quam diuino arbitrio, Guarini prudentiæ, Regis fortitudini, suæque debeant. Otho ab fuga Imperio excidit, Friderico æmulo præpollente, & retrusus in Saxoniam, ignominiæ plenus interiit. PHILIPPVS AVGVSTVS.

X. Hæc Philippus in Flandriâ, dum in Andegauis Ludouicus filius Anglum pellit. Ioannes magnâ classe Rupellam appulsus, adiunctis Comitibus Marchiæ & Lusiniani, Vasconúmque Proceribus, transito Ligeri, inuadit Andegauos, ipsámque vrbem Andegauum quam antè incenderat, sitûs opportunitate perspectâ, accuratè munit vallatam mœnibus, futurum aduersus hostes propugnaculum, tum nequid progresso vlterius metum à tergo incuteret, excurrit in Britones, Nannetas vrbem primariam inuasurus. Nuper obtinuerat Britones Petrus Drocensis, è stirpe regiâ, ductâ in vxorem Alisiâ, vnicâ Constantiæ & Guidonis Touarsij filiâ; ille cum Roberto fratre Ebroicensi Comite ac selecto milite agebat Nannetibus, hostémque excepturus extra munimenta educit copias, prælio in capite pontis conserto; quo victus & captus est, ipsáque vrbs in potestatem victoris redacta. Ioannes tam felici successu, Andegauos repetit; circúmque infert arma victricia. Quo rerum articulo si perrexisset vlterius, Parisios regni caput aggrediens, vel Regem in Flandria circumcludens, haud dubiè perniciem certam inuehebat. Sed auertit Deus prudentissimam mentem. Ad ripam Ligeris castrum erexerat Guillelmus Rupius clarissimus ille regni Marescallus, & appellauerat Rupem Monachorum: Ioannes eam vt spinam reuelleret, quasi leuem operam patraturus de via, victorem exercitum castro circumfundit. Arci Rupius præsidium imposuerat fortissimos milites, dignos quibus Francia immortales habeat gratias. Cùm à

Ioannes Anglus à Ludouico victus.

Nannetes.

Pierre de Dreux.

La Roche aux Moines.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

victoribus omni oppugnandi genere premerentur, cùm foris vrgerent balistæ machinæ atque arietes ; cùm per sex hebdomadas quiescendi spatium diu noctúque non permitteretur ; ij tantâ fortitudine arcem propugnarunt, vt hostium generosissimis interfectis, carceres Anglo posuerint, eosdémque Franco amouerint. Nempe Ludouicus, imparibus admodùm copiis, nondum ausus Anglo frontem obuertere ; modò cùm is hæreret ad remoram, imminueretur exercitus, primúsque ille terror cum existimatione deflueret ; tunc aucto milite, ne perirent propugnatores fortissimi, statuit confligendum. Ioannes furore percitus exitium comminatus obsessis, patibula plura erexerat, quibus tandem capti affigerentur, iisque ad spectaculum fossam vallauerat ; cùm audito Ludouicum instructo exercitu aduentare, terrore quodam improuiso perculsus, seu conscientiâ scelerum, seu diffidentiâ militum, vasa colligi iubet, amnémque transiri ; ipséque inter primos festinatione præcipiti trans fluuium euadit. At dum in castris dux miléſque properat, & per tumultum alius alij moram creat, Ludouicus interuenit, & perturbatos confusósque aggrediens, magnam stragem edit, plerisque inter fugam amne demersis. Ioanni pauor ita mentem mouit, vt quanquam Ligeris hostem amoueret, concitatissimo equo aufugerit, nouem leucis vno cursu lustratis. Hæc dies Ludouico Andegauos Britonêsque restituit, poterátque donare Pictauos ; nisi Patris clementia an moderatio pacem victo donasset. Nam Ioannes Parthenij hærens, à Philippo inducias in quinquennium postulat impetrátque : libertati assertus Petrus Britonum Dux, & Franciæ comparata tranquillitas ; Rege ab tot ærumnis sibi suísque honestum otium indulgente, nec Martis aleam prouocante, prospero iactu locuplètatus.

Ioannes fugatur.

cupletatus. Et obseruanda Ludouici victoria eodem die parta quo Bouinensis; patrem inter & filium consensu mirifico naturæ an fortunæ: sanè cum Philippus Ptolemaïde profluuio sunguinis laboraret, eodem morbo Ludouicus infans vexatus est; eodémque tempore vterque tam dissitis locis conualuit; conformante naturâ quod perfecit similitudo victoriæ. Philippus ad Siluanectum Abbatiam Victoriæ condidit, inductis sancti Victoris Monachis, in geminatæ palmæ monumentum; ísque locus selectus, vt volunt, quod cursores à patre & nato missi laureati ibidem occurrerint, felíxque nuntium communicauerint; Deo casus omnes ad incrementum gaudij moderante.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Albatia Victoriæ.

XI. At illicò noua turbarum Seges enata est; pax Ioannem defecit in Anglia, cui in Franciâ hæserat. Eâ res quoniam ad Regem & filium multùm pertinuit, nostri muneris est. Ioannes in Angliam reuersus, & nullâ sollicitudine belli distractus, sibi continuò hoc est vitiis suis redditus est, auaritiæ & crudelitati. Cùm in facultates omnium & corpora grassaretur, vrbium & Procerum immunitates omnes extinxisset, templa & anathemata diripuisset, Sacerdotibus eiectis, spoliatis, & cæsis; tandem Angli vno consensu iugum excutiunt, & in Principem rebellantes, quem Tyrannum nuncupant, Philippum conueniunt, natúmque Ludouicum in Regem expetunt. Negotium impeditum admodùm erat atque intricatum; quippe erant soluendæ induciæ, iuratæ in quinquennium, nulla Ioannis in Francum iniuriâ; nouo bello intercedebat Innocentius Pontifex, Ioannem propugnans, iámque Anglos Proceres sacro telo percusserat, & Legatus Pontificius Vvalo aduenerat, qui Regi & filio interminaretur fulmen, si constitutam pacem infringerent: tum Francis tam diuturno bello fatigatis, quid

Ludouicus iter in Angliã parat.

Anno 1215.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

nouæ ærumnæ & pericula noua arcesserentur? Contra, odium vetus & recens gloria contendebant. Præclara Philippo occasio capitalem hostem opprimendi, comparandæ gloriæ Ludouico, & regni quærendi. Cùm eam in partem propenderet Rex, & Ludouicus vehementissimè bellum flagitaret; iámque patre vel inscio vel dissimulante, Coronam Anglicam admisisset; Legatus Vvalo haberi consilium postulat, ac Regem precatur, ne Ioannem vllo modò perturbari sinat; illum clientem Ecclesiæ constitutum, iure optimo Regem Angliæ esse, & momenti periculosi rem fore, si Principes rebellionem foueant atque promoueant; tum versâ ad Ludouicum oratione, multis deprecatur, ne in Angliam eat, néue Pontifici imò Ecclesiæ bellum nullâ causâ indicat; nihil ipsi cum Angliæ Rege negotij; si gloriâ belli flagraret animus, in Palæstinâ Saracenos, imò ipsâ in Galliâ Albigenses esse, qui profligarentur.

Legati oratio.

Philippi responsio.

Ad hæc Philippus contestatus in Romanam Ecclesiam obsequium, & in Pontificem pietatem, affirmauit nusquam suo consilio, multò minus auxilio Ludouicum filium impugnaturum Ecclesiam; verùm audiri oportere, quid iuris habeat in Anglicum regnum; non continuò impugnare Ecclesiam, qui ius persequatur. Tum vnus Procerum à Ludouico eam in rem designatus orationem eiusmodi habuit: *Molestissimum est Ludouico Principi contendere cum aduersario, quem paterno hactenus affectu coluit, quémque in Iudicem præoptaret, si res pateretur, nec foret arbiter idem qui actor est; Pontificem Innocentium loquor, cuius venerandam & mortalibus cunctis sacrosanctam auctoritatem agnoscimus atque reueremur; ita tamen vt conscribatur terminis suis, & quæ in cœlestibus pollet, à terrenis abstineat, & comparata iura non rapiat. Nam Angliæ regnũ iure collatum*

Oratio pro Ludouico.

Ludouico quis neget? Ioannem excidisse ob nepotis cædem Sententiâ Parium iam iudicatum est; ipse mox conscius imbecillitatis id in Pontificis manus deposuit, séque imperio quod pessimè gereret abdicauit; Angli Proceres vno vrbium populique consensu ob immania scelera eiecerunt Principem atque eiurarunt; nunc quid causæ est, cur Pontificis vna auctoritas tot rationibus Tyrannum eiectum restituere possit atque stabilire? Iubebit infectum auctoritas illa quod factum est? Impediet, ne crudelissimo Arturi parricidio nefarius prædo sese polluerit? vetabit ne spoliauerit templa, aras diripuerit, Sacerdotes necauerit, omne flagitij genus patrauerit? prohibebit, ne ipse sceptrum abiecerit, ac coronam exuerit? id enimverò ne Deus quidem. An ergo auctoritas rem perfectam & quæsitum ius immutauerit? At, inquiunt, Ioannes Pontifici ius regni concessit, se clientem constituit, clientelarem Angliam fecit. Enimverò ius gentium appello, & regnorum leges. Quis Regum vnquam, absque Procerum Ordinúmque assensu, eiusmodi nexum regnis imposuit? tu nobis iugum detrectantibus dederis? tibi Sacramento iurauimus, nusquam Pontifici; non in eas leges ius imperandi concessimus; largire quod tuum est, abstine alieno. Abalienato Ioanne, Ludouico ius partum est: nam & ipse à Proceribus regni delectus est, & vxoris iure propinquior; quippe Blanca Eleonoræ filia, semel eiecto Ioanne cum posteris, vna superest è stirpe regiâ, ad quam hereditas iusta perueniat. Quid ergo Legatus alienis rebus se immiscet? quid auctoritatem flagitioso prædoni obtendit? quid facultatem peccandi prorogat? quid calamitatibus Anglos inuoluit, in clientelæ præmium & defensionis? quin atrocissima scelera in supplicium vocat? quin iustitiam amat pietatem atque sanctitatem? finitque Principem innocentissimum

PHILIPPVS AVGVSTVS.

frui-

PHILIPPVS AVGVSTVS.

frui iure suo, regnúmque obtinere, quod à naturá & eligentium voluntate assequitur. Ad hæc Legato Pontificis diras intonante, solutum est consilium. Mox apud patrem subdubium adhuc atque ancipitem adeò prece Ludouicus contendit, ius vxoris allegans, cui paternum obsequium obesse haud posset, vt eo non abnuente expeditionem susceperit, & Caletio septingentis nauibus fretum transmiserit.; spe omnium certâ, florentissimo exercitu, fortissimísque ducibus transportatis.

XII. *Ludouicus dictus Rex Angliæ. Douures.*

Tanto apparatu Ludouicus ad Tanetum insulam applicat, mox Sanduici portu exceptus, versus Londinum Anglis deducentibus iter instituit. Erántque omnia sub ingressum fausta, nisi militaris culpa infelicem exitum contraxisset. Vna stabat à Ioanne Dubris, celebri ad Oceanum portu, firmáque munimentis; in eam Ioannes confugerat, ceu in asylum perditarum rerum, vnde & Ludouico exscensionem arceret: sed eo Sandiuici excepto, veritus ne in arce obsideretur & concluderetur, deductis quas ex Aquitania legerat copiis, procul in Vintoriam se abdit magnis itineribus; arce commendata Huberto Burgensi viro fortissimo. Eam recenti exercitu, integrâ famâ, Anglísque fauentibus, si obsedisset illicò Francus, expugnare haud ægrè poterat, & amoliri obicem, quo interclusus est rerum cursus; sed cùm prosperitas alliciat, ærumnæ auertant, Londinum ad coronam decursum est, militaris labor prætermissus.

Humbert de Bourg.

Anno 1216.

Igitur magno plausu Procerum, omniúmque Ordinum, Londini inungitur Ludouicus, ac præstitis mutuò iuramentis, vrbe cum exercitu egressus, Australem Angliam domat ac subigit. Dum latè vagatur per Angliam, admittítque prouincias, increpatur grauiter à Philippo; *quod Dubrim arcem intactam dimittat, hostium portum atque præsidium, &* prope

propemodùm in visceribus telum; vnde aliquando rebus suis malum mórsque immineat; accingat se ad expugnationem, reuellátque omninò scrupulum, ne is in saxum & molem ineluctabilem crescat. Culpâ Ludouicus seriùs agnitâ, Dubri exercitus partem admouet, alteram tradit Niuernensi Comiti qui Vindesorium obsideret, castrum alterum quod Ioannis præsidio tenebatur. Verùm vtrobique præfectorum fide & strenuitate, res Angli stetit, Franci vacillauit. Quippe Vindesorium cùm arctissimè premeretur, Ioannes vt Anglos nobiles ab obsidione auerteret, delectis copiis in eorum arces & municipia inuadit, agros diripiens, grassánsque cædibus atque incendiis: illi vt hanc luem amolirentur, factâ spe Niuernensi Ioannis incauti intercipiendi, solutâ obsidione ad Ioannem aduolant; at ille admonitus à Niuernense, vt creditur, quem haud temerè proditionis incusant, euasit incolumis, votum assequutus, Vindesorij libertatem. Nec Dubris commodiorem exitum sortiebatur. Etenim Huberti Præfecti admirabilis fortitudo Ludouicum totúmque exercitum repellebat, ita vt Franci frequentissimâ clade imminuti, desperatâ oppugnatione, amotísque procul tentoriis, ad famem & lentam obsidionem confugerint; extrema omnia comminante obsessis Principe, & castra in vrbis speciem conformante, vt iam non armis sed patientiâ pugnaretur. Inter has moras Angli sensim à Franco deficiunt: momentum ingens Vvalo Pontificius Legatus, qui post Ludouicum in Angliam properans, & ad Ioannem Secedens, Ludouicum ipsum interdixerat sacris, Anglos proceres, cæteróśque omnes, qui in Regem eum agnoscerent. Accessit Vicecomitis Melodunensis vera aut ficta confessio; qui ad mortem Londini decumbens, affirmauit Ludouicum statuisse Anglos nobiles, quorum

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Dubrim obsidet.

PHILIPPVS AVGVSTVS. *Ioannis mors.* rum ope eſſet regnum aſſecutus, de medio tollere, ceu proditores, poſtquam imperium ſtabiliuiſſet. Deinde Ioannis mors præcipitauit nutantes animos, magno humanæ ſpei ludibrio; quid enim optatius Ludouico, quàm æmulum tolli? porrò inde noui regni naufragium. Ioannes iam impleto ſcelerum cumulo, omni crudelitate permiſſâ militibus, quibus miſerorum direptio pro ſtipendio foret; ſimul cum iis ſuo ſupplicio plexus eſt. Nynam amnem vado tranſmittebat, plauſtra & currus vehens refertiſſimos ſpoliis, in quos omnes opes è direptis templis congeſſerat; cùm repente vado incerto, vel amne inſurgente diuinitus, plauſtra, currus, milites vno impetu euertuntur, vndíſque nullo incolumi immerguntur; Pharaonicam ſtragem referentes, Ægyptiis iam ſceleribus pares. Ioannes qui in ripa ſtabat, necdum ſe aquis permiſerat, tantæ cladis moleſtiâ affectus, contrahit febrim, & voratis intemperanter malis perſicis, morbo intenſo, diem vltimum claudit. Quanquam alij venenum à Monacho Ciſtercienſi propinatum ſcribant, in vltionem vaſtati Cœnobij, ipſo Monacho præbibente, & ſimul cum Ioanne inter cruciatus diros expirante: tantus vltionis furor, vel exitio ſuo ſæuientis.

XIII. *Henricus III. Rex Angliæ.* At Vvalo ſtrenuus miniſter Pontificis, plurimos Procerum atque Epiſcoporum Glouerniam conuocat, ad coronandum Henricum Ioannis demortui filium. Hic decennis puer, ætate & miſeriâ commouebat Anglorum animos; *quid enim in patre puer innoxius deliquiſſet? cur regno tot maioribus deducto ſpoliaretur? pœnas ſcelerum Ioannem dediſſe; eiectum, extorrem, odioſum, & deteſtabilem omnibus; recipiat iura regius puer, nec culpam luat alienæ noxæ. Sanè alienum Principem ſemper Anglis futurum incommodum, Vnis Francis dignitates communicaturum; tum*

tum profanas tum sacras, vetus gentium odium restingui non posse; malè aptari corpori arcessitum caput. Hæc Legatus Pontificius postquàm declamarat, in Ludouicum & sectatores instaurabat diras; diebus Dominicis, palam in templo, frequentissimo cœtu, contorto fulmine. Ita religione amorem in Principem promouente, plerique Nobiles Glouerniam conueniunt, & Henricum huius nominis III. nuncupant Regem; eúmque post Sacramenta tum populo tum Pontifici præstita, custodiendum Guillelmo Pembrocij Comiti supremo regni Marescallo tradunt; penes quem esset armorum imperium, & depellendi Franci negotium. Verum Ludouicus acceptâ Ioannis morte, ratus prona omnia, imbellémque puerum flocci pendens, Londinum regni caput ne ab hostibus occuparetur illicò profecturus, Hubertum Præfectum de Dubri dedendâ appellat. *Ioannem fato functum, qui de regno contendat superesse neminem: quid ipse suorum calamitates vltrà prorogaret, nullo compendio, nulla fidei gloriâ? nam quæ fides hactenus fuerit, modo in rebellionem deficere; nec contumaciæ si se obfirmauerit spei aliud esse, præter supplicium atque patibulum.* Tum promissorum illecebras si flecti se fineret adiungebat. Sed Hubertus fidelitate mirabili in spem & metum munitus, & inuictum testatus animum, respondit; *sibi non Regem defore, dum superesset patri Henricus filius; hunc se Regem agnoscere, huic militare, nec arcem dum spirauerit animus vlli alij dediturum.* Ita Ludouicus soluit obsidium, Londinúmque profectus, minora circùm castella occupat, non sine prælio multóque sanguine. Maximè ad Lincolniam Franci sanguinis multum est fusum. Vrbe captâ arci imminebant, vrgebántque admotis machinis, concussis Saxorum mole & impetu muris. Pembrocius vt vrbem reciperet

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Ludouicus Dubri abscedit.

Cædes an Lincolniā.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

peret castrúmque seruaret, Henricianis omnibus conuocatis, vim militum instruxerat, aduentabátque ad præbendam opem. Aderat in Pembrocij castris Legatus, æstúque solito arma incendens, pridie expeditionis spectante exercitu Ludouicum diris iterum deuouet, suúmque militem impertitâ noxarum veniâ, ad prælium vt ad bellum sacrum dimittit. Apparari subsidia Franci compererant, sed spreto hoste præfidentiâ solitâ securi agebant, cùm eum adesse iamiam admoniti, diuiso munere partim ad portas vrbis interiori vallo se muniunt, partim ad arcem saxis obruendam sese expediunt. Angli similiter copias diuidunt; partem tradunt Falcasio qui in arcem vi penetret, partem ipse Pembrocius in vrbem immittit. Vtrobique pugnatur acriter; quando Falcasio in arcem admisso, & cum præsidio prorumpente in vrbem, Pembrocio simul effractâ portâ inuadente, vbique pugna, mox strages, tandem victoria. Nam Perticensi Comite Francorum Duce fortiter præliante inter primos cæso, Franci intercepti passim enecantur, paucis admodùm fugâ liberatis. Ab eâ pugnâ res Francorum in deterius ruere, Angli ad Henricum transfugere, ciuitates atque prouinciæ ipsum appellare, ac breui præter Londinum Anglia vniuersa deficere. Ludouicus quem animus in calamitate non deficiebat, à Philippo operiebatur subsidia, cùm nuntio tristi percellitur. Instructam à Blancâ classem (quippe Pater ne Pontificem offenderet, bello Anglico abstinere se profitebatur) Eustachio Monacho commissam, Angli Proceres nauali prælio profligauerant planè atque demerserant; iámque Pembrocius ingenti exercitu Londino minabatur obsidium. Præterea nuntij Romam missi à Ludouico testabantur, Pontificem vibraturum fulmen Ecclesiæ, nisi ab Anglia abscederet. Ideò Ludouicus aduersis omnibus, nomen pacis à

Ludouicus ab Anglia abscedit.

Vvalone iniectum admisit, & pax iurata, turpibus Franco conditionibus; qui regressus in Franciam, reportauit ab expeditione tantâ documentum, frustra seri regna in sterili solo hoc est alieno; nec facilè noua imperia sobolescere, cùm veterum radices animis hæserint. Hac pace aliquot annis Franci recreati, donec Philippus vitam impleuit, anno quinquagesimo nono; largâ pecuniâ in bellum sacrum & in pauperes legatâ; dictus Augustus, ob splendorem rerum & robur animi; idémque regni Propagator, quod Normannos Andegauos Turones Aruernos, & Aquitaniæ multam partem regno comparasset; excelsis animi dotibus, tum belli tum pacis, supra maiores instructus; pronior ad iracundiam, & propositi, vel in prauum tenax; assiduis exercitus bellis; dignus quem circumstarent pericula, è quibus maior semper emersit.

PHILIPPVS AVGVSTVS.

Philippi mors.

Anno 1223.

XIV.

Ludouicus ob magnitudinem animi Leo dictus, iam natus triginta sex annos, inunctus Rhemis, regnum auspicatur, tranquillis omnibus, nullâ re præter Regem mutatâ. Nam optimus Princeps, aduersus patrem piissimus, & potestatis iam ante particeps, videbatur regnum prorogasse potius quam incepisse. Tranquillitatem veterator callidus perturbauit. Balduinus Byzantinus Imperator, à Ioannizzo Bulgarorum Rege captus, coniectúsque in vincula, crudelissimos inter cruciatus vitam posuerat: hæc fama constans: iámque Henricus frater Balduino successerat, regebátque Imperium cùm repente nouus Balduinus exurgit in Flandriâ. Hic primùm latêre, & paucis admodùm innotescere; tum rumore gliscente, viuere Balduinum charissimum olim, concitato amore & desiderio, prodire è latebris, dare se pluribus, & narrare quæ contigerint sibi, aduersa & prospera. Iam ætate senior, plures enim intercesserant anni, quadam oris conformitate

Ludouicus VIII. Rex.

Balduinus fictus in Flãdria.

LVDOVICVS VIII.

formitate fallebat; sícque omnia componebat ad verum, vt Flandris noui Principis cupidis fucum facere procliue admodùm fuerit. Quippe Ferdinando adhuc agente in vinculis, spe tenui libertatis, ipsi muliebris pertæsi imperij, in obiectam fraudem vltrò proruebant. Iam passim pagi, municipia atque ciuitates admittebant Principem, & calamitosissimum senem miserati euehebant ad solium. Ioanna Comitissa rumore percita, hominem in colloquium vocat, ac fraudem egregiè obtegentem, precibus primùm dein minis agentem, appellantem naturam & iura gentium, ipso naturæ ductu sub laruâ retegit, depellítque fallacem. Ille accusatâ natæ perfidiâ, omnia questibus miscet, tantúmque perficit fraudis textu, vt de patre admittendo, & expellendâ ingratissimâ filiâ Flandri agitarent. Ioanna enimuerò cum patre orba, cum marito vidua, & cum locupletissimo dominatu inops, ad Ludouicum supremum Dominum confugit, appellátque de fraude iudicem. Prudentiæ negotium haud armorum erat. Eamobrem Rex cum Legato Pontificio & Proceribus Peronam profectus, veteratorem euocat, promissâ incolumitate, ac Flandrensi imperio, si Balduinum se probet. Et ille eò promouit audaciam, vt se Regi in conspectu Procerum sisteret; cui percontanti quæ Balduinum haud quaquam laterent, cùm ignorationem obtegens, ad respondendum moram flagitasset, fraude compertâ saluus emissus est; sed paulò pòst in Flandriâ deprehensus, in furcam est actus; iusto doli premio, nusquam his fraudibus diu fallentibus. Quanquam Ioanna apud Flandros laborauit inuidiâ, ceu parricidio cùm scelus plecteret perpetrato; sic ægrè vulgi sensus expugnatur, & ignaræ plebi error innatus est.

Ludouici cũ Anglis bellum.

Ludouici prudentiam fortitudo excepit; huius materia Anglicum bellum. Philippo mortuo,

tuo, Henricus Rex Angliæ, adolescentiâ æstu Martio incalescente, in spem venerat recuperandæ Normanniæ, ac ditionum quas Ioanni patri Philippus abstulerat; spei iuris speciem induebat, quod Ludouicus in legibus pacis sancitæ in Angliâ, eas prouincias se redditurum iurauerat, si quando regno potiretur. Quare Henricus de conditionibus Francum appellat, nec incertus responsi, exercitum parat, ad obtinenda vi quæ negarentur. Ludouicus de conditionibus compellatus, in eas primùm ab Anglis peccatum affirmat; Anglos nobiles qui stetissent à partibus suis spoliatos vitâ aut facultatibus; addebátque plurima in fœdus delicta, vt eiusmodi inuestiganti non desunt; sibi Anglus imputet, si leges violentur atque infringantur.

LVDOVICVS VIII.

XV.

Sauari de Mauleon.

Eo responso bellicum insonat; primúsque Sauarus Mauleonensis, in Pictonibus nobilis, spectatissimâ in Anglum fide, Pictonum vrbes Anglo adiungit. Ludouicus cum Henrico Imperatore ad Lotharingiæ fines colloquutus, ictóque fœdere, cum legionibus ad Pictones tendit; Sauarúmque campis exclusum, Niorti quò refugerat obsidet; adeóque premit, vt is liberum egressum cum sarcinis pactus vrbem tradiderit. Eodem impetu Angeriacum captum. Iámque in Pictonibus atque Santonibus vna Rupella supererat, etiam tum magni momenti emporium; quam Sauarus Anglo asserturus valido præsidio instruxerat, & præerat ipse, obstinatissimus propugnandi. Regis digna expeditio quam obiret; ideò omnibus machinis & militari totâ industriâ muri verberantur; quibus tandem cùm ad extrema vrbs ageretur, Sauarus in Angliam misit, qui stipendia præsidiariis poscerent; deiectos animos instaurari posse pecuniâ; si repræsentetur, spem fore vrbis defendendæ, donec inuehantur nauali classe auxilia.

Ludouicus Rupellam capit.

LVDOVICVS VIII.

auxilia. Anglus auaritiæ incusans militem, importuno scommate cupiditatem lusurus, arcas plures mittit ad Sauarum, nummis vt scribebat, refertas; vnde militi numeraretur stipendium. Iis reseratis nulla pecunia, sed Saxorum ingens numerus coram spectatus est: quo intempestiuo ludibrio indignati milites Sauarum ad dedendam vrbem adegerunt; sic hostium ope in munitissimum emporium Frãcus admissus. Sauarus ab Anglo in proditionis crimen vocatus, admonitúsque de imminente periculo, ad Francum transfugit, deinceps egregiè in eum fidelis. Almericus Touarsius ad partes regias similiter accessit; iámque Lemouices & Petrocorij abdicauerant Anglum, & ad Garumnam omnia Regi obsequebantur. Anglorum interuerterat opem Falcasius Betfordij Comes, qui suscitatus à Ludouico sic Angliam ciuili bello turbauerat, vt de Aquitaniâ cogitandi tolleretur facultas. Verùm post illos motus oppressos, Henricus conuocatis comitiis, ad ditiones Gallicas récuperandas ingenti pecuniâ designatâ, exercitum legit, tradítque Ricardo fratri classe deducendum. Ille ad Burdigalam trecentis nauibus applicat, & Sanmacario primo impetu capto, Regulam stringit obsidione. Hic mora properanti obiecta, vrbs fortiter propugnata vim irruentium fregit; & imminebat Ioannes Argentanus Franciæ Marescallus, qui opem ferret. Ideò Ricardus cùm nec vrbem capere, nec honestè posset abscedere, fingit se Argentano occurrere, vt Duranij transitu arceret, & reuera soluit obsidium. Argentanus cùm medius amnis intercederet, vt hostem educeret, ipso spectante Limelium in Petrocoriis castrum capit; ac diripit; tum Bergeracum maioris momenti oppidum & ipso immoto expugnat. Ita Ricardus pertæsus molesti spectaculi, & conscius infirmitatis, impetratis in annum

Et Anglos expellit.

La Reoule.

Limeil.

induciis,

induciis, claſſem in Angliam reuexit, vno dedecore opulentior.

LVDOVICVS VIII. XVI. *Rex in Albigenſes.*

Rebus ab Angliâ tranquillis, Honorius III. Pontifex Ludouicum per Legatum hortatur vti in Albigenſes bellum ſuſcipiat. Illi à Simonis Monfortij nece receptis viribus Duce Toloſano Volcas infecerant, & lue latius ſparsâ trans Rhodanum virus intulerant. Simoni Amalaricus filius ſucceſſerat, in ius quidem & pietatem, in exiſtimationem & fortitudinem haudquaquam; (rara enim illarum opum hæreditas) ideò ius ſuum in Toloſanum Comitatum Regi donauerat, acceptâ Comeſtabilis dignitate, quam modò Mathæus Mommarancius geſſerat; erátque iam ab temporibus illis honorifica, & poſt abrogatum magnum Seneſcallum, auctoritatis plurimæ tum in domo regiâ, tum in bellicâ adminiſtratione. Ludouicum præter religionem & voluntatem Pontificis, incendebat cupido expungendi dedecoris; nam iterum poſt Anglicum bellum, viuo etiamnum Philippo, exercitum duxerat in Toloſanum, & Toloſâ pluſculos dies obſeſsâ, reuerſus in Franciam erat, nullo operæ pretio præter vnius Marmandæ oppugnationem. Nouam itaque expeditionem indicit, & Anglo Pontificiis cenſuris ne quid moueret prohibito, magno Crucigerorum concurſu, adſcribit militem, quem ipſe duceret. Volcas petenti occurrebat Auenio, vrbs in Cauaribus patenti agrorum planitie, quam ſitu munitiſſimam omni opere Albigenſes communiuerant, erexerántque validiſſimum propugnaculum, quo Volcas tegerent & vltra Rhodanum hoſtem auerterent. Ergo in eam primus ruebat bellantium impetus. Et gnari ciues diſcriminis, ad Regem miſerunt, qui profiterentur obſequium. Sed eo aduentante, concionabundi hæreticorum obſtinatiſſimi concitauerant in pertinaciam ciues: *Ludouicum religioni*

Connestable.

Auenio obſeſſa & capta.

LVDOVICVS VIII.

religioni suæ perinfensum, deleturum omnes internecione, sacra ac profana omnia perditurum; certam spem in fortitudine positam, salutem omnium in singulis esse. Cur tam egregia munimenta, cur in propugnaculis impensa opera atque pecunia, cur tandiu ad oppugnationem se comparant; si armorum ad strepitum lucémque inanem gregum instar inermium se hostibus tradant? His permoti renuntiant Regi, vrbe admitti præter ipsum atque familiam nullum posse. At ipse deliberatus intromittendi exercitus, vrbem circumsedet, omníque machinarum genere oppugnare aggreditur. Obsessi se tuentur intrepidè, pluribúsque irruptionibus fortissimos cædunt; in quibus Guido sancti Pauli Comes, generosissimus & bellicâ arte clarissimus, præter duo militum millia. Nihilo Secius vrgebatur obsessio, iámque muris magnam partem labefactatis, ad extrema admoti hæretici vrbem dedunt, admittúntque victorem. Rex ne indulgentia promoueret scelus, ducentos è nobilioribus abducit in obsides, seditione principes suspendio necat; pœna reliqua, quod clementiæ fuit, in Saxa & cæmenta effusa est; diruti muri, oppletæ fossæ, & trecentæ è sublimioribus domus euersæ sunt. Hoc vno facinore debellatum erat, nisi hyems proxima, & vulgati per exercitum morbi obstitissent: nam omnes Volcarum vrbes pœnâ exterritæ certatim obsequium suis cum clauibus victori Auenionem deferebant; vnáque supererat mali caput Tolosa; quæ se pabulorum inopiâ tuebatur; quippe Raymundus omnia circum corruperat, pratis etiam aratro vastatis. Dilata in sequentem annum prouincia; Præfecto exercitûs Imberto Belliiocensi Auenione relicto. Rex versus Parisios iter cepit: sed in mediâ viâ interceptus, Mompenserij quod castrum est in Aruernis, morbo pestilenti animam edidit;

Regis mors. Anno 1226.

delibato

delibato vitæ anno quadragesimo; inter coniugis Blancæ amplexus & effusissimas lacrymas. Obsequentissimus filius, maritus amantissimus, & felicissimus pater: nam ad patris nutum vel ætate grandis se omninò finxit, adamauit coniugem arctissimè, eique regni administrationem commisit, dum adolesceret filius; numerosam ab ea suscepit sobolem, & omnium instar Ludouicum: Roberto secundò genito legauit Artesiam, Alfonso Pictones atque Atuernos, Carolo Andegauos atque Cænomanos, & virtuti ne quid deesset, conceptâ morte in religiosâ expeditione. LVDOVICVS SANCTVS.

XVII. *Ludouicus Sanctus Rex.* Blanca suscepto regimine in acerbissimo luctu, nec immemor filij dum maritum deflet, Ludouicum duodenos annos implentem Rhemis inungi curat & coronari. *Extemplò visa Proceribus noua res, regnare feminam, & fortissimis viris imperare: ab Hugone Capetio rem intentatam; filios maturos regimini capessiuisse imperium; si adiutores tantisper habuerint, eos patruos proximósque affines, non è gynecæo mulieres. Vnam primis annis Constantiam Roberti coniugem aspirasse ad regimen, sed abiectam illicò; & meritò, quæ ambitione omnia perderet. Non aliud expectandum à Blanca.* Hæc Procerum animis sensim innasci; mox radices agere atque erumpere, vbi Blanca suo nutu atque arbitrio gerebat omnia; illis nihil impertiebat pecuniæ, aut ditionis, regiminis quantùm libuisset. Maximè omnium Petrus Britanniæ Dux acerbissimum animi sensum testabatur; huic Ludouicus pater quædam castella commiserat; ea reposcebat Blanca, adeò noua non largiebatur; sic conspiratio breui eo annitente coaluit. Principes recensentur, Robertus Britanni frater Comes Drocensis, Theobaldus Campaniæ Comes, Enguerrandus Coucyus; gemini Hugones, alter Marchiæ Comes, alter sancti Pauli; Comites Pon- *De Coucy* *De Ponthieu.*

Lvdovicvs Sanctvs.

De Provence.

Raymundus Tolosanus à Blancâ subactus.

tinienſis & Niuernenſis, & quem primum appellare oportuit, Philippus Bononienſis Comes, Regis patruus, in quem reiectâ Blancâ conferendi regiminis inibatur conſilium. In eandem ſpem vocati erant, Comites Toloſanus & Phocenſis Prouinciæ. Primùs omnium re nondum maturâ Toloſanus erupit: ille Raymundus huius nominis VII. & poſtremus, qui iam ab Monfortio variam belli expertus aleam, nunc ab obitu Ludouici Toloſâ egreſſus, ceu fractis repagulis graſſabatur, occupato caſtro Saraceno. Blanca in primordiis datura ſpecimen ſui, gnara vim famæ à principiis naſci; lecta ſubſidia mittit Imberto Belliiocenſi Dynaſtæ, (ſunt Belliiocenſes Burgundos inter & Lugdunenſes) quibus ille auctus Volcas aggreditur, Raymundo imminet, ac ſe Toloſam recipientem cingit obſidio. Iſtud amplarum vrbium fatum eſt, vt amplitudine ſuâ corruant, tótque hoſtes ſæpe includant quot ciues, maximè cùm alimenta deficiunt. Ciue & milite referta Toloſa, frumenti inopiâ laborabat, incuriâ Principis, parum trepidantis qui bellum inferret. Modò cùm immineat fames, & defectionem ciuium metuat, legem accipit à victore, iurátque in
Anno 1227. conditiones, ſibi deterrimas, Franco quam optimas. Earum potiſſimæ; vt Regi in ſumptus pecuniam daret, ditionem traderet quæ trans Rhodanum eſſet; Hæreticos deſereret, pœnis afficeret, ac Hæreſim ipſe eiuraret; Ioannam filiam quam ſuſceperat vnicam, daret nubendam Alfonſo fratri Regis, atque in dotem Toloſanum Comitatum; qui regno annecteretur, ſi coniuges nullis liberis vitâ excederent. Vt promiſſa iſta, ita perfecta ſunt. Abdicauit Raymundus hæreſim, nudus caput, pedes & brachia; inſtituta Toloſæ vniuerſitas ſtudiorum ad litteras propagandas, & Inquiſitio ad hæreſim reuellandam. Reginæ Ioanna adhuc tenera dùm adoleſceret tra-

dita,

dita, & Raymundus ipse Parisiis turri Luparæ inclusus, dum cætera implerentur. Trincauellus Biterrensis Comes accessit victoriæ, qui tumultuari ausus, breui compressus, legem admisit. Ita ductu feminæ difficillimum bellum conclusum est, quod plures annos plurimósque duces tenuerat; adeó infirmæ sunt mortalium vires, ✱ Augustis & Monfortiis vna mulier præstet. Coniuratio Procerum hoc successu adeò non intepuit, vt efferbuerit maximè. Marchiæ Comes intonabat omnium auribus, exacerbans dolorem animi. *Quandiu vni feminæ obtemperabimus viri? præstolamur vt nos in gynæcæum ableget, pensa distribuat, & ad colum agat, qui arma nescimus? Nos fortasse orti ex Francis illis fortissimis, qui Regum imperia vix patiebantur, quibus obsequij merces erat ipsum imperium, qui regebant quæ gererent, tam Principum socij quàm ministri, & in consilia euocati prius quàm in castra scilicet nos è vulgo promiscui, plebeij nos atque ignobiles, in nexum nati atque seruitutem? At cui feminæ præstamus obsequium? nempe Hispanæ atque extraneæ; quæ maiorum mores vel nescit vel spernit: quæ genio suæ gentis res nostras contaminat; quæ materna stirpe ad Angliam spectat: vt posteri nos præclarissimos habeant, dignósque vnde originem ducant, qui rerum fastigio imposuerimus feminam, peregrinæ stirpis atque inimicæ. At si auos & posteros negligimus, nostra nobis ratio flocci erit? Tolosanum respicite, cogitate quæ misero inter vincula mens sit, quis animus; perpendite imperium, copiam, delicias, libertatem, in seruitutem, inopiam, carcerem & vincula defecisse: hæc vobis imminent, hæc stant in foribus; nec putatote, superbissimam feminam quieturam vnquam, dum emineat aliquid, quod metum ipsi vel suspicionem inijciat.* Eiusmodi plura Marchiæ

LVDOVICVS SANCTVS.

Coniuratio Procerum.

Blanca distrahit coniuratos.

Comes; ſpe omnium tacitâ,ſi quiſque admi- niſtrationis partem capeſſeret.

Ea conſilia Regina ſolertiſſima femina cùm aperuiſſet, irrita vt faceret, induſtriam primùm, tum vim adhibuit. Ferdinandum Flandriæ Comitem, diutino carcere macera- tum, vinculis ſoluit,gratiæ & dignitati reſti- tuit: ille oppoſitus coniurantibus clypeus; nam fama,peritia,ſocij,animus in eo paria,& præter memoriam beneficij vindictæ cupidi- tas ſumma erat. Nam Petrus Britanniæ Dux conatum omnem intenderat, vt ſoluto cum Ferdinando coniugio,Ioannam Flandriæ Do- minam vxorem haberet; nec ipſa Ioanna, pertæſa ſolitudinis, repugnabat; niſi Blanca obſtitiſſet, Britanni magnitudinem ſuum damnum rata.Erecto propugnaculo,clam ho- ſtem aggreditur.Philippus Regis patruus Ca- letum in Comitatu Bononienſi,pagum adhuc vno portu commodum, cingebat mœnibus & munimentis,vt receptum haberet tutum con- iurantibus, & excipiendo Anglo poſticum; eius animum Regina ſuſpicionibus implicat; ſocios fraudi eſſe, inire clam ipſo conſilia, & conſtituiſſe,poſtquam ipſius nomine amouiſ- ſent Reginam,Enguerrando Coucyo regimen tradere? quibus ſuſpicionibus ſolerter inie- ctis, ſic Philippus permotus eſt, vt repudiatâ coniuratione, ſe Blancæ addixerit,odio in ſo- cios capitali. Expugnato Philippo, Theobal- dum Campaniæ Comitem,opibus & cliente- lis prævalidum, nouo telo adoritur. Erat illâ pulcritudine formæ conſpicuâ, quæ necdum ætatis anno quadrageſimo defloruerat, tantâ venuſtate, lepore,& elegantiâ ſermonis con- iunctâ, vt efficaciſſimis oris illecebris perua- deret in omnium animos,ac perſuaſos in om- nem partem inflecteret. Eius amore diu fla- grauerat Theobaldus, in ſinu dum viueret Ludouicus, paulò apertius ſolutâ Blancâ & liberâ; ſed acerbius ab caſtiſſimâ feminâ ha- bitus,

bitus, indignans ad coniuratos accesserat, amore operto potius quàm extincto. Vt eundem in regni commodum suscitaret, Regina excipere hominem blandiùs, alloqui suauiùs, allicere oculis, & testari beneuolentiam; tum inflammatum & coniectum in spem nuptiarum, auellere ab sociis, & in regis partes traducere; quippe castissima femina non putauit vel leui culpâ in pudorem delinquere, si cum insano iuxta insaniam ageret, & naturæ donis publicum scelus auerteret. His munita præsidiis arma in reliquos parat, contractóque exercitu suspectos in iudicium vocat. Illi cùm abnuerent se Parisiis sistere, vbi Ferdinandus & inimici cæteri præpollerent; designatum est ad ius dicendum Vindocinum; quam illi vrbem vltrò admiserunt, spe insidiarum, quibus Rex intercipi posset, & gubernaculum ipsi arriperent. Iam Ludouicus se in viam dederat, & Montem Ericum peruenerat, cùm renuntiatur equitatum Stampis & Corbelij collocatum, quo circumclusus abduceretur. Eo loci hærens rescribit ad matrem, de periculo monet, & quid facto opus sit consulit. Blanca in amantissimi nati discrimine, Parisienses quod auxilium proximum vocat, & optimates in conclaue admissos profusa in lacrymas sic hortatur. *Arcessiui vos in lacrymarum solatium, & opportunum calamitati subsidium; Ludouicum colendissimum Regem coniurati armato milite Monte-Erici obsident; tentatum flagitium non patratum; vestrum est optimi ciues intercedere, & patrandum nefas excludere. Quid vos moror pluribus? Rex captiuus propemodùm, implorat Parisiensium opem, sperat illorum fide se ereptum iri, hanc vnam flagitat, hac se pascit, hac nititur, huic vni salutem commendatam cupit. Si post vota Regis, amantissimique Principis, dolorem meum lacrymásque consulitis, si afflictissimæ matri attenditis; en fletus,*

LVDOVICVS SANCTVS.

Montlehery.

Estampes Corbeil.

Reginæ oratio.

LVDOVICVS SANCTVS.

en mœrorem perspicitis, en calamitatis tristissimum metum; obtestor vos per eas lacrymas, per non aspectabilem doloris aculeum, malo occurrite, Regémque supplicem è manibus hostium vindicate. Hoc sermone Parisienses incensi, arma expediunt, numeroso agmine ad Regem conuolant, reducunt saluum Parisios, optatissimúmque matri restituunt. Sic irritæ coniuratis insidiæ, nec aperta vis processit commodius.

XIX. *Et alios vincit.*

Illa primùm in Theobaldum Campanum erupit. Eum coniurati versari in Aulâ passi hactenus erant, vt exploraret Reginæ consilia, ipsísque propalaret; at Reginæ fidus quæ animo voluerent indicabat, & patefactos dolos opprimebat; quid enim Amor non euoluat & explicet; Re perspectâ conspirantes vt hominem à Regina abducerent, spem faciunt Yolandæ in vxorem ducendæ, quæ sola Petro Britanno in liberis erat, & vorabat hamum incautus, cùm Regina rem discutit, & coniectu oculi Amantem in nexum restituit. Tum coniuratis excitatum odium & vindictæ flamma in Campanum: & commodè is acceptâ contumeliâ ab Roberto Regis fratre, tantùm non puero, quòd amorem aperiret imprudentiùs, in Campaniam secesserat, cùm geminato telo à Coniuratis impetitur. Primùm Cypri Reginam Alisiam arcessiuit; ea Henrici Campaniæ Comitis filia, quem à liberalitate Largum dixerunt, post Amalarico Cypri Regi nupta, hereditario iure reposcebat Campaniam, excludebátque Theobaldum patruum secundò genitum; quando in Franciâ Dynastiæ omnes, regno excepto, admitterent imperium feminarum. Præterea ius armis promoturi, in Campaniam penetrant Duces Burgundiæ & Britanniæ, fœderatis adiunctis; diuersísque itineribus, vastatâ latè regione, Trecas conueniunt, Comitis sedem, vrbémque tanto impetu adoriuntur, vt vnâ

Coniurati in Campanam.

Ioinuillij

Ioinuillij fortitudine tantiſper ſeruata ſit. In extremis erat, cùm Rex adoleſcens ducto exercitu in ſalutem Campani aduolat: ca prima expeditio Regis, & fortiſſimi animi inuictíque in cæteris præiudicium. Caſtra poſuerant fœderati inaperto pratorum æquore, implebántque tentoria effuſam planitiem, vallo circùm ac foſſâ munitam; cùm Rex adueniens ad expugnanda caſtra ſe comparat. Illi perculſi tam forti propoſito, ad Regem mittunt, qui obſecrarent ne in prælium iret; ſe in Regem ſuum bella non gerere; nuſquam in regnum arma expedire, multò minus in Principem; ſe ius vnius feminæ propugnare, quod cùm æquiſſimum foret, iuſta eſſe arma quæ id defenderent. Ad ea Ludouicus reponit; ſe veniſſe in opem ſocij & clientis, obiecturum in diſcrimen vitam vt ſaluus ſit: quod ad feminam ſpectat, de iure ſuo apud Iudicem agat; ſe conſtitutum ſubditis à Deo arbitrum, ſi appelletur, ex iuſtitiâ rem diſceptaturum. Poſt id dictum rem vrget, nec vllam pacis mentionem admittit, dum fœderati in Campania agerent; iis depulſis Reginam Cypriam audit, damnátque patruum in quoſdam annuos reditus, ac pecuniam in itineris ſumptus; Sanciens inter arma iuſtitiam, & æquitatem tumultui bellico conferens. Blanca interea non oblita ſolertiæ, à Campano egente pecuniæ vt nepti ſuæ faceret ſatis, emerat ditiones Bleſenſem, Carnutenſem, Sancerram, & alia oppida, & coniurationis detexto ſubtegmine, pleroſque à trunco auulſerat, hoc eſt à Britanniæ Duce. Nam Comites Caſtilionius & Pontinienſis ad ipſam conceſſerant; Drocenſis expugnabatur muneribus, Marchiæ Comes ſpe regiæ affinitatis, quam Blanca oſtentabat, Comitis filiâ ab Alfonſo ducendâ: ita Britannus abſcedentibus ſociis ſolus deſeritur, iam aptior recipiendo metui quàm iniiciendo. Igitur in

LVDOVICVS SANCTVS. *A Rege pelluntur.*

Anno 1228.

Britanniæ Dux in officium redactus.

LVDOVICVS SANCTVS.

angustiis deprehensus, Henricum appellat Angliæ Regem, dum acerba hyems Francos amoueret. At Ludouicus per sæuitiam frigoris ducto exercitu, vrbem Andegauum rectâ tendit, quam Anglis ereptam Ludouicus pater Britanno concesserat; eáque in potestatem redactâ, Bellemium arcem inexpugnabilem creditam, muro perfracto, deditam accipit. Ea inter discussa hyems erat, & Henricus magno exercitu in Britanniam applicans, exceptus Nannetis; Rege operiente ad Britanniæ fines quò se impetus verteret. Verùm bullæ instar, is breui crepuit atque euanuit. Quippe Angli Proceres in conuiuia & lusum effusi, præeunte Henrico, nullâ belli memoriâ, ceu ad nuptias non in aciem euocati, dies noctésque absumebant potationibus; donec dilapidatâ pecuniâ & omni militari instrumento, nobiles ganeones reuecti sunt in Angliam, vorato quantùm licuit hospite; totâ expeditione in aluum congestâ. Petrus destitutus apprecante fratre impetrauit inducias, & postmodùm ope Anglorum iterum euanescente; superbiâ & arrogantiâ positis, clientelam Ludouico Andegaui professus est. Et ille Petrus est, quem Britanni sui *Maucler*, hoc est malum seu imperitum Clericum nuncupant; non quod Regi clientelam iurauerit; præstabat enim Franciæ feudatarium quàm Normanniæ esse; sed quia litteris apprimè eruditus, & Iuris tum ciuilis tum Canonici peritissimus, cum Britannis Ecclesiasticis diu disceptauerit, & in eos doctrinâ nempe ipsorum armis pugnauerit. Sic Blanca coniurationem grauissimam depulit ac dissipauit; solertiam & pulcritudinem, quæ mulierum tela, conferens in compendium regni: adeò imbecillitati & suum robur est; nec colus fusúsve vna est sors feminæ. Quanquam Blancæ industria in Scholasticis Parisiensibus multùm laborauit; qui ab ciuibus malè affecti cùm

Bellesme.

Petrus Maucler.

Vniuersitas reuocata.

cùm vrbe abſcederent, periretque Vniuerſitas litterarum parens; fuit contendendum vt reuocarentur; ſtudioſis ægerrimè pacatis; vt ingenij vſus liberrimus eſt, & Muſarum cultus à vi abhorret.

LVDOVICVS SANCTVS. XX.

Regis cum Margarita coniugium.

Inter has turbas adoleſcebat Rex, iámque regni adminiſtratione ſuſceptâ, ætatis anno viceſimo, de poſteris cogitauit. Raimundo Berengario Prouinciæ Phocenſis Comiti quatuor virgines liberi erant, mares nulli: Margaritam natu maximam, inſtitutam eximiè, præclarámque virtutibus, Rex vxorem ducit: par enimuerò clariſſimum, ac dignum in quod cœlum omnibus donis deplueret. Tum Rex fratribus parauit coniuges; Roberto Comiti Arteſio Matildim filium Brabantiæ Ducis, Alfonſo Ioannam Toloſanam, iam antè deſponſam, Pictauienſi Comitatu in Ducatum erecto. Hæc omnia Blancæ arbitrio gerebantur; quæ regimen depoſuerat quidem, ſed in optimo filio ſtabiliuerat inconcuſſum imperium. Statim ex Alphonſi nuptiis difficillimum bellum erupit. Ioanne Rege Angliæ mortuo, Hugo Marchiæ Comes eius viduam Iſabellam Inculiſmenſem in matrimonium duxerat; ſuperbiâ & faſtu regio dote præcipuâ. Quippe mulier aſſueta imperio, quanquam ad minorem traducta coniugem, Reginæ titulum apparatum & ſpeciem præferebat; nec vxor, erat ſe matrem oblita, cui liberi eſſent Henricus Rex Angliæ, & Iſabella Friderico Imperatori enupta. Et maritus dignus cui Regina nuberet, è gente Luſinianâ, quæ Cypro & Ieroſolymæ ſtirpes Regum ab extremâ Galliâ in Orientetem longè propagaſſet. Accedebat Iſabellam inter & Blancam, iam conceptum ab Ludouici & Ioannis bello priuatum odium, morúmque diuerſitas, cùm hinc plura vitia, hinc virtutes omnes elucerent. Quid quod Alfonſi coniugium contemptum & contumeliam infe-

Anno 1234. Conte de Provence.

Bellum cum Marchiæ Comite & Rege Angliæ

De Lusignam.

LVDOVICVS SANCTVS.

rebat; abruptâ ſpe Comiti elocandæ filiæ cum Alfonſo; & iniunctâ neceſſitate clientelam apud eum ipſum profitendi, quam Comes vni deberi Regi affirmabat. Tot cauſis exacerbantibus animam feminæ; his illa vocibus Hugonem coniugem increpat. *Vides nos ludibrio eſſe, & iactari contumeliam noſtram omnium verbis. Affinitatis regiæ conceperas ſpem, & merueras quidem; & id Blanca ſanctè promiſerat; nunc fallente ſpe, & illuſis promiſſis, Hiſpana mulier Toloſanam antetulit; hoc eſt nobiliſſimæ virgini Valdenſem hæreticam, ſæpius ab Catholicorum cœtu ſegregatam. Nempe hac iniuriâ me affectam Hiſpana voluit, & veteres inimicitias tuo damno perſequitur. Breui ſpectabimus raptam illam ab hæreſis fæce, imminere capitibus noſtris, iugum imponere, legem ferre; & ego quæ nupſi Regibus, quæ Reges peperi, coram Orbis retrimento & lutulentâ feminâ genuflectam? Id auertat Deus, cuius maximè nutu ſceptrum tracto: nam adhuc in Henrico filio Angliam moderor, in Iſabellâ filiâ compos ſum Germaniæ; nec me ita mei oderint liberi, vt viliſſimæ feminæ ſubiectam velint & ſupplicem. Quare ſi tibi ſeruitutis animus & mancipij eſt; ad nexum, ad ignominiam propera; mihi ſtatutum eſt, vel in extremam Angliam fugere, vel hic ad vltimum ſpiritum depugnare, donec contumeliam grauem depulero. Nec me vel Pictones vel Angli deſererent, ducámque ordines femina, látente viro, & turpitudinis labem ſuſtinente.*

Iſabella oratio.

His accenſa verbis indignatio Comitis, & deliberatum inter coniuges bellum; cui Guido, Luſiniani Comes adiunctus eſt; pluréſque nobiles, ac miſſi ad Henricum Legati, qui excitarent in opem matris filium, Regémque ad recipiendas prouincias inflammarent. Iſta dum clanculum promouentur, Ludouicus cum aulico comitatu agebat Picta-

Ludouicus adit periculum.

uij;

uij, adducto Alfonso, qui Procerum clientelam admitteret; cùm renuntiatur Comitem Marchiæ legere militem, & multis sociis bellum apparare. Inermis propemodùm & imparatus ad vim repellendam, periculum industriâ atque ingenio declinauit. Ad Marchiæ Comitem vltrò se contulit, honorificè inuisurus in speciem, metu dissimulato, beneuolentiam prætulit; tantúmque perfecit, quà pollicitis, quà in superbam feminam blandimentis, vt è Pictonibus saluus euaserit, magnis itineribus se Parisios statim recipiens. Hinc periculi memor, & fratri Pictones asserturus, cum valido exercitu versus Ligerim properat. Hugo fœderatis adiunctis, vt Regem procul distineret, Vastiniam inuaserat, & munitas arces Gotofredo Lusiniano tuendas tradiderat. Primus Regis impetus in eum inuectus, captæque arces, præsertim Nouentum, quo se Gotofredus incluserat, non incruentâ dimicatione. Tunc Rex transito Ligeri irrumpit in Pictones, inuisurus hostem an hospitem nouo apparatu.

LVDOVICVS SANCTVS.

Le Gastinois.

XXI. Regis celeritas Isabellam in furorem egit: illa in Ioannis scholâ erudita flagitiis, perditissimos adornat homines, qui venenum Regi obiicerent; iíque deprehensi sunt, dum puluerem venenatum cibis inspergerent, & confessi crimen in patibulum acti. Quin rumore sparso sicarios à vesanâ feminâ immissos, qui incautum Regem perimerent, ad custodiam eius designati sunt armati milites, quem multò maximè non aspectabiles Angeli tuebantur. Ille nihilo seciùs progreditur inter pericula, & Fontenæo copias admouet. In hanc vrbem Comes dùm Angli expectantur, & infringatur impetus Regius, strenuissimos miserat, duce filio, fortissimo iuuene. At Ludouicus obsidionis lentæ impatiens, impressionem in vrbem imperat; primâ Franci repulsi, & Alfonsus saxo læsus;

Rex Veneno tentatus.

LVDOVICVS SANCTVS.

alterâ Rege ipso pugnante, vrbs capta & direpta, in æstu victoriæ milites cæsi, & templis exceptis ædificia diruta. Interea Henricus ab Angliâ exercitum transportauerat, & Comiti adiunctus, postquam matrem consalutauit, & ingentibus promissis erexit, Taleburgum se contulit, munitissimam vrbem vnde bellum, provt ferret commodum administraret. Taleburgum ad Carentonum amnem positum est; nunc mutato vt credibile situ, si tunc trans amnem fuerit, quod euincit Historia, quod cis fluuium modò inspicitur. Ad oppidum amnis ponte iungebatur, quo vno ad vrbem patebat aditus, cætera fluuius aquis torrentibus & profundis, præaltis ripis & munitis arte defendebat, munimenta Anglo prætexente; ponti imminebat arx, quâ tecti milites atque inoffensi hostem propellerent. Hoc gemino munimento tum naturæ tum artis exclusus Rex, ab animo & fortitudine aditum conficit. Extemplò pontem oppugnari iubet, primúmque agmen immittit; subito impetu vallum in fronte pontis erectum euertitur, & in ipsum pontem inuaditur: verùm postquam miles in arcto conclusus est, patuítque telis & sagittis, quas ab arce & fluuij ripis hostes effundebant; tunc regressus impetus, plures cæsi, plurimi saucij, quíque supererant perturbatissimè recesserunt. Ludouicus verbo parcens, suos castigaturus exemplo, non ignarus periculi, hastile vibrans, sociis octo Equitibus, quos ad latera inter præliandum semper admittebat; primus omnium in pontem irrumpit, & statim munimentum in medio ponte obiectum expugnat; tum vltrà progressus sub densissimo telorum hostilium imbre decursо ponte ad arcem euadit. Enimuerò in magno salutis discrimine; quippe spissi hostes, non missilibus modò, sed hastis, contis, clauis & gladiis, propiùs inuecti; eò audaciùs, quod

Taleburgũ expugnat. Taillebourg.

vnus

vnus propemodùm in plures pugnaret, eum omni parte tundunt & verberant. Ille tot inter ictus intrepidus, quà clypeo impetum retundebat, quà gladio promptissimum quemque feriebat, nam hastam iam hostes infregerant, immotúsque periculo vnus densissimam aciem propulsabat. Etenim numero tandem obruitur, iámque socij equites deficiebant, cùm Franci milites Regis discrimine in furorem acti, desperanter in amnem proruunt; & natatu in oppositam euadentes ripam, per aquas, per tela, per munitiones, per hostes, ad Regem penetrant; animisque aucti tam forti spectaculo, trepidationem hosti, mox effusam fugam iniiciunt. Henricus à fugientibus raptus peruenit Santonas; eóque ardore insequuti sunt Franci, vt plérique promiscuè vrbem ingressi, errorem non cauerint, donec ab hoste iam securo prælij capti sunt. Scio hanc pugnam à Parisio Anglo scriptore aliter narrari; sed ideò non est quod Ioinuillio fidem derogemus, Regis coætaneo, cui pro nobili & antiquâ prosapiâ veritas maximè in amore fuit. Ludouicus post victoriam Santonas aduolat, paraturus oppugnationem. Verùm Anglus iam collegerat vasa; nam nocte quæ pugnam excepit, Henricus simulans se in Francos palantes victoriâ prorumpere, vrbe eduxit suos, viáque oppositâ magnâ celeritate Blauiam aufugit, & Burdegalam inde conscensis nauibus, deserto vitrico, abiectáque spe quam in Anglia ceperat eluendæ paternæ infamiæ. Regem vrbes cæteræ ad Duranium admiserunt; Proceres omnes appellauerunt clementiam Regis; ac Marchiæ Comes ad eandem confugit nullâ amplius spe belli instaurandi. Dictæ victo leges, & castris ereptis pluribus ablata occasio rebellandi; præterea Alfonso clientelam præstitit; vxoris superbiâ mirum in modum depressâ; furore & sceleribus frustra tentatis,

LVDOVICVS SANCTVS.

Anno 1242.

Xaintes.

Blaye.

LVDOVICVS SANCTVS. XXII.

tentatis, vindictâ, quam non patrauerat, in se receptâ. Anglo flagitanti concessæ induciæ. Regi ad bellum nouum facultas permissa; quod tamen auctoritate potius quàm armis gestum est.

Rex socero in Tolosanum auxiliatur.

Nam quod pro vitrico Anglus præstiterat, modò idem Francus pro Berengario præstat, & ipso socero. Ille nempe à Raimundo Tolosano bello vexatus, & fermè à ditione depulsus, generi opem supplex implorabat. Porrò huius motus causa altius retexenda est, quoniam ad Regis dignitatem confert. Fridericus Imperator Ænobarbi ex Henrico filio nepos, auo similis in Pontificibus impugnandis, ab iisdem Ecclesiâ atque Imperio erat interdictus. Istius cùm retineret possessionem, Gregorius IX. Pontifex Ludouicum Regem vocauerat in subsidium; quod vt impetraret commodiùs, Roberto Regis fratri Imperium obtulerat, Friderico impio rapiendum. Id tametsi Rex generoso animo recusasset; haud iustum esse affirmans, Principem Christianum nullâ belli causâ throno deiicere; & Roberto fore splendidius, quod frater Regi Franciæ esset, quam dignitatem nemo eriperet, quàm si diceretur Imperator, quod à mortalium penderet arbitrio: tamen Fridericus exinde Regi semper infensus, (quòd improborum est eos odisse, vnde pœna timetur scelerum) molestiam quantùm licuerat non desinebat facessere. Nam colloqui cum eo Valcolorij expetiuerat, ea mente vt incautum interciperet, nisi Rex magno comitatu facultatem sceleris excussisset; & bellum palàm non ausus inferre, Tolosanum incitabat, subministratâ pecuniâ, vt quoquomodo Regem perturbaret. Ideò dum ille bello Anglico distinetur, eundem Tolosanum impulerat, vt Berengario Phocensis Prouinciæ Comiti, vexato à subditis arma inferret; ita persequutus geminum odium, & in

Fridericus Regi infensus.

Regem,

Regem, afflicto socero, & in ipsum socerum, quem clientem Imperij, addictum tamen Pontifici, multò peius quàm Regem oderat. Berengario cum Phocensibus subditis diu bellum erat, Massiliensibus præsertim iugum detrectantibus; & anno præterito Tolosanus Berengarium iuuerat; nam cognati erant; & Dominorum interest, in obsequio esse qui subiiciuntur; nunc mutatâ mente Friderici impulsu, opem præbet Phocensibus, cognatum impetit, & annitentibus Massiliensibus, eiecto Comiti subrogatur. Rex tempestiuè Anglico bello confecto, Berengario venturus in subsidium, copias instruit, & versus Prouinciam ducit. Tolosanus perterritus victoris aduentu, derelictis Phocensibus & nouo dominatu, Tolosam secedit. Ita Regi obtemperant omnia; restituitur in ditionem Berengarius; datur Fuxiensi Comiti, vt in posterum vni Regi clientelam iuret, quod à Tolosano defecisset omnium primus; ipsi Tolosano ob filiam factum ignoscitur. Hactenus auctoritas rem confecit; mox pugnatum solerti prudentiâ. Etenim Berengarius restitutus imperio, cùm Massiliensibus parum se traderet; nec odio quo eum subditi prosequebatur vllum finem speraret, maluit ab eis secedere, quàm alere tumultus fomitem; ita ad Amedæum Sabaudiæ Comitem diuertit, cuius sororem in coniugium duxerat; abductáque filia Beatrice, tranquillum exilium prætulit turbulento imperio. Ex iis quas susceperat filias Beatrix quartò & vltimò genita destinabatur hæres opulenta; nam pater sororibus pecuniam in dotem largitus, huic charissimæ Phocensem Prouinciam designabat. Tolosanus huius prædæ appetens, patri profugo reconciliatus, filiam in coniugem impetrauerat; vna mora dispensationis à Pontifice obtinendæ ob affinitatem. Regi ea res nuntiata, & perspecta quantùm

LVDOVICVS SANCTVS.

Berengarius restitutus.

Filiam dat nubendam Carolo.

tùm sibi obesset, mentem mouit obturbandi coniugij. Nam Tolosanus ob hæresim suspectus admodùm, si tantâ ditione vires intenderet, augeretur nocendi facultas, promptâ semper & paratissimâ voluntate; si verò liberos susciperet, turbarentur pacta cum Alfonso, & Ioannæ nuptæ eriperetur hæreditas. Ideò Rex cum Pontifice egit, ne cognationis vinculum solueretur; ac vt in fonte riuum occluderet, à Berengario Beatricem fratri Carolo impetrat; nuptiásque conficit, Phocensibus in dotem promissis; quos & obtinuit, Berengario paulò pòst vitam amittente. Carolo in patrimonium Andegaui & Cœnomani concessi: ísque est à quo Regni Neapolis origo profluxit; Ludouici laude amplissimâ, qui fratrum commoda sua ratus, inaccessus inuidiæ, infirmitate alienâ non fulciebatur; in se nactus vnde regiæ dignitati sufficeret.

LVDOVICVS SANCTVS.

XXIII *Ludouici sanctitas.* Pacem regno partam Sanciendis legibus Rex constituebat, inducebátque quantùm poterat probitatem morum, expulsis histrionibus & Comœdis, luxu represso, & pœnis in publica vitia promulgatis. Sed idem gnarus, viam præceptorum sterilem esse, exemplo doceri efficacissimè, vitam suam instituit speculum morum atque sanctitatis, vt quando ipse omnibus ad spectaculum propositus foret, omnes in se inspicerent vitæ normam & morum regulam. Verùm Rex sanctissimus sibi adeò in hac asperitate indulsit, vt assiduis afflictationibus corporis; quod ieiuniis & verberationibus infringebat, & attentis meditationibus, quibus animum intendebat curâ indefessâ, in grauissimum morbum inciderit, & deploratus à Medicis ingenti omnium luctu & dolore, ad leti fauces admotus sit. Iam conclamatus, admirabilitate magnâ reuocatur ad vitam, receptáque cum sensibus voce, iubet illicò Crucem ad se deferri, & audiente

diente Parisiensi Episcopo vouet in loca sancta expeditionem. Diu sanctum bellum voluebat animo,& stimulante fortitudinem pietate,ardebat sibi & religioni incumbere. Desiderium incenderat Innocentius IV.in Concilio Lugdunensi primo, quo Fridericus diris afflatus est, & Christiani Principes, Ludouicus potissimùm, incitati ad Palæstinam liberandam. Et verò acerbissimæ calamitates illam obruebant.Sultanus Saracenorum Princeps Sede imperij in Ægypto fixâ, vberrimâ illâ prouinciâ,latè in Arabiâ,Palæstinâ,& Syriâ dominabatur. Nuper Barbacanus Corosmiorum in Perside tyrannus à Tartarorum Chamo depulsus,à Saphadino Sultano Ægyptio Palæstinam & Syriam perdomandas obtinuerat : (nam ab Gualterio Briennensi & Proceribus Cypriis, tum Ierosolyma tum castra plurima tenebantur :) & strenuè bello functus, expugnauerat Ierosolymam, capto Gualterio ; Palæstinam totam subegerat, Cypriósque munitis locis exegerat. Digna omninò Ludouico prouincia. Conuocatis Procerum Comitis, propositóque consilio,plurimos sanctæ militiæ socios habuit : Præsules haud paucos ; Gilbertum Rhemensem, Philippum Bituricensem,Robertum Bellouacensem, Garnerium Laudunensem, & Guillelmum Aurelianensem ; in Proceribus, fratres Robertum Alphonsum & Carolum ; Guillelmum Flandriæ Comitem,Arcembaldum Borbonium ; Hugones sancti Pauli & Marchiæ Comites ; aliósque nobiliores Equites. Scoti etiam plerique adiuncti. Quin & Margarita Regis vxor,fratrúmque coniuges, seu affectu ductæ, seu religione, ablegatis Aulæ deliciis, se ærumnosæ viæ dederunt socias. Omnibus summâ diligentiâ comparatis, Lugduni Pontificem Innocentium Rex salutauerat, & impertitus benedictione Massiliam aduenerat, inde soluturus.Hîc postremum vale colendissimæ

LVDOVICVS SANCTVS.

Vouet bellum sacrum

Gautier de Briēne.

simæ

LUDOVICUS SANCTUS.

Anno 1248.

Cyprum venit.

ſimæ matri Blancæ dixit; quæ complexa chariſſimum ſupra quàm dici poteſt filium, auelli ab eo ſolo animi deliquio potuit; quaſi animâ in amantiſſimum natum tranſeunte, & vitam abdicante, quæ abſente filio mors futura eſſet. Illi procuratio regni à Rege tradita, & inſtitutio liberorum; vt ipsâ præſente, non videretur abſceſſiſſe Rex integer. Soluentem Maſſiliâ nauigatio proſpera in Cyprum detulit, Inſulam ad expeditiones ſacras opportunam, tum inſtaurandis viribus, tum commeatu vberrimo deportando. Henricus è Guidone Luſiniano primo Rege ortus, patre Amalarico, tenebat inſulam, ac Ludouici ſumptibus ingentem copiam cibariorum parauerat, vini præcipuè & frumenti, quorum in agris aceruatim cumuli ſpectabantur. Exceptus Rex Francus ſummâ lætitiâ, moráſque diutius traxit, fratrem Alfonſum opperiens; quem Raymundi ſoceri obitus in Franciâ diſtinuerat, dum Occitaniæ res componeret. Mora ea Cypriis peperit commodum, Francis damnum. Nam hi peſtilentiâ afflicti, ſextâ parte imminuti ſunt; illi cùm partibus laborarent, diſtraherentur inter Præſules Latinum & Græcum, & ciuilis diſcordia immineret, graſſans incendium Rex oppreſſit, pacémque inter Præſules conciliauit, Latino in officium reuocato. Per id etiam tempus oratores Chami Tartari Regem conuenerunt, beneuolentiæ teſtandæ gratiâ, & iungendi cum eo fœderis, ad Sultanum Ægyptium profligandum; quippe Tartarus nuper Chriſti cultum imbuerat, Saracenorum hoſtem ſe profeſſus; munera hinc inde donata, nullo legationis effectu: ſiue Chamo diſtracto ad alia, ſiue calamitate noſtrâ mutato. Interea mors Saphadini Ægyptij, belli propoſitum immutauit; etenim cùm in Palæſtinam arma colliminarent, ad Ieroſolymam recipiendam; cuius coronam Aliſia Regis Cyprij mater acceperat, iámque

antè

antè in Syriam cum exercitu venerat; Sultani interitu visa est Ægyptus bello commodior, speratísque successibus. In ea, morte Principis incerta omnia & titubantiâ; Sultani filium longè abesse; dum Satrapæ inter se dissentiunt, occupari posse discordes, & truncum inermem detracto capite, vinci haud ægrè. Sanè ab Ægypto vt Palæstinis mala profluxissent, sic posse dimanare solatium; in radice arboris ramos & folia simul tolli. Quare Damiata munitissima & opulentissima Ægypti ciuitas in primum impetum designata. Quo constituto Ludouicus Henrico Comite mille octingentis nauibus è Cypro soluit, peruigilio Pentecostes, tranquillo mari serenóque cœlo. Sed illicò procella coorta dissipauit classem ac disiecit; vt ad Limessi caput, qui in eâdem Insulâ pagus est, Rex lustratis nauigiis compererit disiecta plurima, duobus Equitum millibus desideratis: nihilominus tenuit cursum institutum, & in viâ receptis Principe Peloponnesi & Burgundiæ Duce, qui hyemem traduxerant in Syriâ, Damiatam nauigatione faustâ inuectus est.

LVDOVICVS SANCTVS.

XXIV. *Rex capit Damiatã.*

Est Damiata, quæ an Pelusium veterum non satis liquet, in secundo Nili ostio posita, aliquot à Mediterraneo milliaribus, ingens ciuitas, opulenta diuitiis, & commoditate sitûs prævalida; longitudine quàm latitudine amplior, Nili aquis tota propemodùm communitur; nam quà longitudo porrigitur amnis præterfluit; latera quibus in latum patet idem amnis alluit in fossas admissus, circumseptus geminâ loricâ mœnium; cætera vrbis pars triplici murorum ambitu cingitur; sed in agri planitie munitissimo; ad voluptatem totus circùm ager in hortos diuisus, Nili beneficio spissis arboribus opacatur. Fluuij alueum quà decurrit ingens turris ex cocto latere defendebat; è qua prodibant catenæ ferreæ ad vrbis muros in oppositâ parte annexæ, vnde nauigla

gia portu arcerentur & coërcerentur. Nunc Saraceni Christianorum exploratâ classe magno numero equites peditésque portum obuallant, egregiéque dispositi impenetrabilem aciem stantes obiiciunt. Ad illorum conspectum Francorum ardor intepuit, pluribúsque videbatur præstolandum, disiectæ naues donec adueniant, iunctísque viribus irruant plures. At secus Regi visum est, moram omnem generositate animi abrumpente; *nihil ipsis cunctatione periculosius; nullum esse locum in quo sistant, nullum figendis anchoris portum; si procella rursus exurgat, si naues agitet, quod asylum, quem receptum in proximo fore, in quem confugiant? hac prolatione erectum iri hostium animos suorum infractum; sibi constitutum ad Damiatam exscendere, per ipsam quam spectabant hostium aciem, pérque portum tam accuratè occlusum, ad muros vrbis captámque vrbem euadere.* Simul exscensionem indicit in diem posterum. Sole illucescente ad tubarum sonitum expeditur classis; verùm cùm ob malaciam se loco naues mouere non possent, in lembos & minora nauigia Rex cæteríque inscendunt; tum ad littus inuecti propius, cùm necdum ad solum applicarentur, Rex impos cunctationis primus omnium in vndas prosilit, quibus humerorum tenus immersus est, & scutó dependente ceruicibus, minaxque gladio refulgente, pergit ad hostem intrepidus. Protinus Henricus Cypri Rex, aliique Proceres & Tribuni exemplo Regis aquis infunduntur: vnóque impetu ad littus proruunt. Rex exceptis hostium iaculis, Francis imperat lanceas solo infigerent, quas valli instar aduolanti hosti prætenderent: nam sex equitum millia proruebant, qui hoc hastilium claustro repressi, mox pauore quodam conterriti, vertunt terga, rapiûntque in fugam peditem, portu inuadentibus libero. Sultanus nuper

LVDOVICVS SANCTVS. Anno 1299.

nuper electus tunc aberat,agebátque animam morbo an veneno. Portum tenentibus vrbs expugnanda supererat, illibatis munitionibus; cùm nouus timor propugnantium infregit animos. Dum illi inclusi mœnibus de repellendo hoste deliberant, ecce lamentabili spectaculo deterrentur. Mulieres è suis progressæ domibus ad Curiam aduolant, & infantem quæque læuâ præferentes, dextrâ pugionem, minantur patribus necem liberorum,nisi vrbe extemplò excedant,& salutem omnium præstent; *cunctantibus imminere famem, seruitutem, ignominiam, vim pudoris, cædémque infantium; malle se vno ictu fœtus perimere, quàm vorare belluarum instar, vel permittere furori hostium,nam ad se quod spectat, non defuturum ferrum, quo pereant.* Hæc ore iactabant, simul pugiones tenellorum faucibus admouebant. Hoc spectaculo emolliti patres,cùm nihil de Principe renuntiaretur, se vxorum insaniæ dedunt, & pretiosissimis rebus secum deportatis, nocte concubiâ cum liberis & coniugibus in proximos montes diffugiunt, immissis in ædes ignibus,vt prædam & tecta hosti præriperent; an testati ignauiam, qui patriam quam tueri nollent incenderent. Fulgore ignium Francos excitante, primùm fraudis aut stratagematis inuasit suspicio; dein clarâ die missus est Comes Artesiæ qui rem exploraret. Ille cum milite postquam ad murum illæsus euasit, portam perfregit, ingressúsque spectauit solitudinem vrbis atque incendium; renuntiauit victoriam; tunc ignes restincti, direptúmque prædæ quod superfluit flammis. Rex nouâ in vrbem pompâ inuectus est; institutâ Christianâ supplicatione, quâ Cruce prælatâ incedebat ipse humili habitu, aperto capite,nudísque pedibus,religioni non victoriæ litans; oblitúsque se Regem, vt Christianum meminisset.Captâ nullo sanguine munitissimâ

LVDOVICVS SANCTVS.

LVDOVICVS SANCTVS.

tissimâ ciuitate, consultatum est quid agendum foret. Placuit operiri, dum Alfonsus Pictauiensis conuocatos è Franciâ Nobiles castris adiungeret, qui soluisse iam Massiliâ dicebatur; vt totis viribus hostem impeterent, vinceréntque faciliùs. Perniciosum consilium, quo instauratæ Saracenorum res, datúmque spatium resurgendi, qui primo illo terrore opprimi poterant: túncque indulta Francis vitiorum commoditas, in mala bonis haud rarò traductis. Nam Proceres in voluptates statim immergi; luxu, conuiuiis, scortationibus bona absumere atque prodigere; Tribuni & milites in libidinem omnem sese effundere; corrumpere virgines quas deinde prostituant; ac fuisse nullum Barbaris vitium quod Christiani non obeant; quasi ædes & tecta hospiti turpitudinem inspirarent. Piissimus Rex postquam edictis, propositis pœnis, curâ, & exemplo, æstum libidinis coërcere non potuit, iubet militem inauspicatâ vrbe abscedere, & in castris subtentorio degere; simul ipse quod imperat præstat. Verùm nec eâ industriâ refractus impetus aut refrænatus; imò occasio nouo flagitio præbita: cùm enim milites, consumptis stipendiis, annonâ quam dissipauerant laborarent; diripiebant ij mercatores, qui in castra frumentum & alimenta inueherent; ita augebatur penuria, & fames ingruebat, mercatorum absentiâ; iámque frustra latrocinia erant, cùm nihil rapientibus præberetur; adeò in bello nihil pace ac tranquillitate molestius.

Damiatā vincẽtium vitia.

XXV. *Ludouici prima ad Massoram pugna.*

Iis incommodis laborantes Alphonsus erexit, qui sub Octobris finem adueniens, aduexit milites & commeatum. Statutum illicò vt ad expugnandam Ægyptiam Babylonem, quæ Cairus est duceretur exercitus. Inter superiores moras Saraceni, dū Sultani filius expectatur, quem in Orientem dimiserat Pater, Secedinum bellatorum fortissimum regno præ-

præfe

præfecerant: ille arceſſitis ab Syriâ & Arabiâ copiis, ad alterum Nili ramum inſederat, hoſtem trāſitu prohibiturus. Ludouicus incomperto vado, tranſitione fruſtra tentatâ, inſtituit in amne medio molem erigere, quâ in alteram ripam deductâ, ſicco per vndas exercitum transportaret. Secedinus comperto conſilio, omnem contra conatum intendere ne perficeretur; operas telis & ſagittis conficere, machinis prouoluere ſaxa ingentia, Græcóſque ignes iaculari, quibus obrueretur ſolum, incenderentur ligna & arbores, & ingratus labor diſturbaretur. Sic abrupta moles, & tranſitûs ſpes: cùm Beduinus (ij Arabes inter Saracenos Hæretici, tum ipſis tum Chriſtianis infenſi, vt lucri fert opportunitas) Regi pecuniam pacto vadum amnis monſtrat. Eo Francorum primi poſtquam in oppoſitam ripam proruperunt, obuios fundunt, tantóque impetu perſequuntur, vt per vrbem Maſſoram ſimul cum fugientibus rapti, interuallo longo decurrerint. Agmen ducebat Robertus Arteſiæ Comes Regis frater; fortiſſimo animo, ſed audace & viribus præfidente. Hic dum regreditur ouans victoriâ, iter inconſultò per Maſſoram inſtituit. At Maſſorenſes recepto ex trepidatione animo, nouum pugnandi genus vſurpabant; nam apertis portis, aditúque permiſſo, vicos & compita impedimentis obſtruxerant; tum è feneſtris, proiecturis ædium, planíſque tectorum atriis, vim tantam Saxorum, telorum, imbrium, trabiúmque proiiciunt, vt ſubiectos Francos mactauerint; nempe trecentos Equites, totidemque Templarios, ipsúmque Arteſium Regis fratrem; & Rodulphum Coucyum, toto orbe geſtis & fortitudine celeberrimum iuſtâ temeritatis pœnâ, quæ abuſa magnitudine animi, ſe in cæca pericula induit; ſat partum gloriæ rata, ſi pereat. Interea Saracenorum exercitus in tranſmittentes

LVDOVICVS SANCTVS.

Roberti Arteſij audacia & cædes.

Raoul de Coucy.

—— LVDOVICVS SANCTVS.

tes Francos euocatus, solutis imgressos vadum ordinibus, plures trucidabat; donec Franci superato amne conscripserunt agminis formam; tunc dimicatum acerrimè, & præbitus fortitudini locus. Spectati in paucis Carolus Dux Andegauorum, Imbertus Bellijocensis Franciæ Comestabilis, Maluesinus, & Ioinuillius; sed spectabilis maximè virtus Regis, cui præ cæteris labor pugnæ & victoriæ laus adscripta. Præfulgebat galeâ aureâ, coruscante dextrâ acinace, & supra totum agmen supereminens humeris, tum clauâ tum ferro hostes obtruncabat. Dixisses robur inditum cœlitus; committebat se in spississimam aciem, quò vincebant hostes aduolabat, nutantes Francos ope instaurabat; occurrebat in diuersissimis locis, & vbique præsens confidentiam suis, terrorem hostibus inferebat. Semel illum sex è Saracenis incluserant, iámque freno abducebant equum, cùm is ense fulmineo viam aperuit, his depulsis, illis trucidatis. Tot facinoribus inuenta victoriâ; & postquam Secedinus imperator hostium cæsus est, ipsi fugati sunt, occupata castra, & rapta spolia; quódque Francis gratissimum fuit, ingentes illæ machinæ, & pyrobolariæ fabricæ victoribus cesserunt. Ea iactura Saracenos plurimùm afficiebat; ipsáque nocte irruerunt in castra, vt reciperent machinas, sed repulsi fortiter nouâ ignominiâ primam cumularunt. Nec ideò animum aut spem abiecerunt; sed duce in demortui locum suffecto, ad nouum prælium instruunt vires. Ille vt arte iam inflammatos accenderet, detractum Roberto Artesio sagum militare, (nam victores rapuerant spolia) sicut erat auro & margaritis illusum, in concione ostentat, affirmátque ereptum Regi interempto; *Trepidare iam Christianos fugámque instruere; totum illorum robur in Rege positum; verè ipsum caput fuisse, quo reciso,*

Rex pugnat.

Altera Regis pugna.

reciso, corpus reliquum, vitâ & animâ destitutum, in cadauer effluerat. Quare irruant fortes, castra & spolia sua recipiant, & necem sociorum vlciscantur in peremptoribus. Rex de consilio per speculatores admonitus, aciem vniuersam in octo agmina distribuit, præter turmam quam ipse duceret. Sic per ea pugnatum fortunâ variâ. Primo agmine Carolus frater Saracenorum impetum tulit, ac vacillabat sub onere, nisi Regis ope recreatis incumbens viribus, tandem peruicisset. Pari exitu Guido Crimelinus & Balduinus frater, qui secundum agmen ducebant; Guido Castillionius, qui tertium; Maluesinus & Flandrensis Comes, qui quintum & sextum, Saracenos perfringunt, & in fugam pellunt. In quarto septimo & octauo aduersam sortem Franci experti sunt. Siquidem Sonnatus Templariorum Magister, qui quartum agmen ex Equitibus suis conflauerat, altero oculo in transitu amnis orbatus, nunc vitam amittit, suis internecione deletis. Nec felicior Iosserandus Ranconius, cui septimum agmen commissum, ob partam gloriam bellíque peritiam; qui tricesies septies victor initis prælijs; nunc deserente fortunâ victus est, cæsúsque grandinantibus ictibus. Alphonsum Pictauiensem, quem postrema acies sequebatur, calamitas afflixit propè par; nam interfectis in agmine suo fortissimis, abducebatur ab hostibus, cùm fortè laniorum & mercatorum turbâ occurrente ereptus est; ratis hostibus, sepositos in pugnam milites, victísque facilius quòd se victoriæ securos crederent. Nihilominus victoria penes Regem fuit; post acerrimam triun. horarum dimicationem, terga vertunt hostes, persequente victore, & ingentem stragem inferente. Erátque debellatum hac palmâ, si Franci institissent, perculsis Ægyptiis tum clade tum metu, & passuris iugum quod im-

LVDOVICVS SANCTVS.

Iosserand de Rancon.

LVDOVICVS SANCTVS. XXVI.

poneretur. Sed quoties malum id deplorabunt Annales, & victorem Annibalem in Francis exscribent!

Causæ calamitatis Francorum.

Omnia hactenus magnâ fortitudine & felicitate pari processerant, nunc temeritas & imprudentia calamitatem arcessent ac infortunium. Ea primùm ex superbiâ orta & arrogantiâ; cùm duces geminatam victoriam sibi adscribunt Deique atque humanarum rerum immemores, se inuictos prædicant, hostem spernunt, & pietatis obliti, in delicias & voluptates turpes reuoluuntur. Animaduertit luem piissimus Princeps, admonebítque identidem sibi vt cauerent. *Quid agimus, commilitones charissimi? deturpamus victoriam factis; eóne vicimus, vt in Deum auctorem victoriæ delinquamus? ea gratiarum actio, id beneficij monumentum, vt maleficia & iniurias rependamus? Nimirum hæc nostris armis, nostris viribus parta victoria? non Deo auctore & promotore quæsita est? Præstabat vinci, profligari, & cædi in acie, quàm criminibus victores pollui; intemerati & integri caderemus; nunc scelerum noxarúmque pleni superſumus, Deo infensi, diuinæque Iustitiæ scopus atque materia.* Hæc vniuersis & singulis Ludouicus, sed voluptas altiùs in animos penetrauerat, quàm vt auelli verbis & monitis posset.

Superbia,

Negligentia;

Mox superbia negligentiam peperit; quasi media in Franciâ tranquilli agerent. Latè agros insternebant cadauera, ea cùm tumulare vel vrere oportuisset, labori vt parceretur, in proximum Nilum coniecta sunt; quo vno facto gemina pestis enata est. Cadauera secundo amne in pontem deuecta, primò quædam lintribus adhæserunt; tum nouis accedentibus emerserunt ex aquis, mox nouum pontem ad ligneum erexerunt; dein putrescentia æstu solis, aërem proximum tetris vaporibus corruperunt. Rex deprehensâ re se-

Morbi.

riùs,

riùs, per conductas operas expediuit amnem pontemque, cadaueribus euolutis, & in profluentem eiectis quæ Saracenorum forent, quæ Christianorum sepulchro conditis. Verùm in iis tractandis & permouendis, tantus erupit fœtor, tanta contagio, vt nullus euaserit contrectantium, quin lue vitam amiserit; & præter operas haud pauci accesserant, vt affines amicósve dignoscerent,& Christiano officio fungerentur. Dein pernicies altera ex iisdem cadaueribus Francos inuasit. Cùm enim quadragesimale ieiunium esset, piscibúsque milites vescerentur, ex alimento pestis incubuit; quippe pisces diu esca è cadaueribus raptâ, & vorati ipsi intemperantius, toxicum immedicabile fuere vorantibus; crura ad tibiam exarescebant, cutis nigrescentibus maculis veneni indicibus pungebatur; ôs vlcere fœtido putrescebat; adnascebatur caro gingiuis quæ cibum arceret; postremáque calamitas, fluens naribus sanguis proximam mortem significabat. Accedebat fames tantis incommodis, hoste inualescente, & commeatus intercipiente, vt exercitui præter virus & pestilentiam alimentum non esset. Eas ob res Ludouicus cum Melexala de pace agi patiebatur; is Sultani demortui filius, redux è Perside, vt gratum habuit compellari se de pace, ita in spem debellandi actus, abruptæ paci bellum antetulit. Rex ne hæreret in Libitinæ sacrario, versus Damiatam recessum indicit; & ægrotos nauigiis imponens, adiuncto præsidio, qui secundo amne deferrentur, ipse ponte vltra amnem reduxit exercitum. Et in eo peccatum præfectorum socordiâ, seu præcipiti metu; cùm præfestinantes neglexerint pontem abrumpere, vt à Rege imperatum erat; patuítque persequentibus via quæ recedentibus. Ergo Saraceni in postremum agmen inuecti, clamore incondito magnóque impetu,

LVDOVICVS SANCTVS.

Rex in recessu pugnat.

morbis & fame inualidos adurgent. Gualterus Castillionius Eques fortissimus postremam aciem, Rex primam ducebat; qui tumultu percepto pugnantium, quanquam æger valetudine & absumptus curis, è primâ in postremam aciem reuolans, immistúsque pugnantibus, dextrâ & voce firmaturus; suos *Eia*, inquit, *Franci*; *eia Christiani*; *macti animis milites*; *ecce me charissimis vobis paratum commori*; *Eram incolumis primâ in acie, salutem abieci, vt quemlibet vestrum morti eripiam*; *certum est vos meo corpore tegere, præstabo saluos, aut vitam impendam quanquam spes salutis est atque victoriæ;& idem Deus est per quem ter vicimus, hostes iidem quos vicimus; Dei ope tuti ruamus in prælium; is obtendet scutum impenetrabile, & inexhaustas vires dextris sufficiet.* Simul irruebat in Barbaros, obuiósque mactabat. Verùm obrutus turbâ periisset, iam circa cæsis passim Nobilibus; nisi duorum Equitum præclaro & immortali facinore raptus neci foret. Godofredus Serginius primus Regem texit obiecto corpore, exceptisque hostium telis, ipsum æstu labore & ægritudine deiectum, Carelium in proximum vicum ad recipiendas vires abduxit. Alter Gualterius Castillionius, vt Regi tutum præstaret receptum, viam quà erat arctior occupat, vnúsque innumeris Barbarorum telis oppositus, dum vita superest irruentes arcet; illi eminus telis sagittísque, hastis clauis & gladiis cominus premunt atque impellunt; hic loco immotus infigitur, & accedentibus funestus identidem, sagittis tandem confossus, & cruore mille vulneribus erumpente, animam egit in iisdem viæ angustiis; & hostibus iter etiamnum mortuus præpediuit. Dignus quem Francia Græco Leonidæ, & Horatio Romano comparet; nec eo infelicior, cùm vitam posuit; quippe honesta mors, summa vitæ felicitas.

[Margin notes: LVDOVICVS SANCTVS. — *Godefroy de Sergines.* — *Gautier de Chastillon.* — *Rex capitur.* Anno 1249.]

felicitas. Tunc Saraceni perfracto obice Carelium irrumpentes Regem capiunt, eiúsque fratres Alphonsum & Carolum; & præcone quodam temerè proclamante, iussisse Regem vt arma ponerent, plures qui adhuc fortiter depugnabant, armis abiectis, dedidere se vinculis; nec sors nauigiorum commodior, quæ in Sultani naues inciderunt; ægris occisis, sanis in seruitutem seruatis: vt è victore nuper exercitu, ducibúsque fortissimis, nemo vnus nisi ad vincula superesset; ita citò humana gloria deflorescit, & captiuitatis eadem est quæ triumphi materia.

LVDOVICVS SANCTVS.

XXVII. *Margarita Damiatã seruat.*

Perditas res sustentabat quadantenus vna Damiata, quam Margarita Regis vxor tenebat; erátque spes tum vrbe reddendâ, tum soluendâ pecunia, quam immensam Regina custodiebat, captiuos nobiles redimi posse ab hostibus. At spem sua calamitas deturbabat. Vrbis præsidium ex Genuensibus & Pisanis cõstabat, qui auditâ clade, extemplò abscedere, sua committere nauibus, séque fugâ eripere, metu impellente constituunt. Tam præcipiti fugâ patebat vrbs Barbaris, pecunia regia, Regináque ipsa prædæ erant. Nec eam proprius dolor patiebatur publicæ rei intendere; nam præter acerbissimum sensum ex Regis vinculis & exercitus clade, imminente partu vexata cruciatibus, iacebat in lectulo, & ægra corpore simul animóque; infirmum erat nutantibus rebus præsidium. Attamen, quæ in femina admirabilis fortitudo, dolores habuit in potestate, & aduertens salutis cardinem in Damiatâ seruandâ positum, Præfectos præsidij ad se euocauit, lectúmque circumstantes breui hac oratione affata est. *Regem, sponsum colendissimum, Proceréfque captos audiuistis. Ita est, Tribuni fortissimi; nos hac Deus calamitate afflictos voluit. Quanquam superest naufragantibus anchora, & nisi animus simul cum re conci-*

Margarita oratio.

LVDOVICVS SANCTVS.

dit, est quod fortunæ vulnus percuremus. Damiata superest integra, muri supersunt & propugnacula, erecta sunt validissima munimenta, & nisi nos socordiâ nostrâ deficimus, tegunt etiamnum, & propellunt impetum hostium. Imo salutem Regis Procerúmque constituant; & pretium tot illustrium capitum muri repræsentant. Attamen trepidare militem audio, & fugam instruere; quasi præter vrbem vlla spes superet, & occurrat nauigijs salus, quam intra munimenta reliquerint. Quæ malùm illa amentia, & præposterum salutis studium, deserere instructissimam ciuitatem, arma proijcere, ac in ipsam mortem irruere? quasi Sultani naues non impleuerint Nilum, non occupauerint ostia, non obsederint mare; aut aliud sit hostium votum, quàm nos deserere munimenta, metum concipere, fugam apparare; & in perniciem certam incurrere? Ego femina, & naturæ mollitudine ad timorem facta, hic attamen persto, gnara timori nihil securitate commodius, & periculum quod vltrò arcessitur, ineptè metui. Potui ad nuntium cladis, prima omnium, deportatâ mecum pecuniâ, naui aufugere; potui vos turbatissimis rebus deserere; nisi spes in retinenda vrbe affulsisset, & vestris animis plus inesse roboris credidissem quàm nauibus. Quare per acerbissimum dolorem apprecor, per animi corporísque dictos cruciatus, per vincti Regis proximam libertatem, erigite militum animos, instaurate ad defensionem vrbis tutissimæ; portas claudant, stent intra munitiones, tueantur se propugnaculis, muros hosti obijciant; imò somnum securi capiant, sat ad vincendum si se incluserint. Vobis porrò quæ gloria, quis famæ splendor, quæ nominis apud posteros dignitas, cùm Regem Franciæ raptum è vinculis, regno restitutum; cùm tot Proceres è telo seruatos, vestræ fortitudini debebit Europa; cùm vos grauissimam for-

taun

tuna noxam emendabitis animi robore, laudem æternam consequuturi in posteris. Ita Regina Præfectos adhortata; vt excusationem omnem abscinderet, promisit se suppeditaturam quidquid annonæ militum opus foret, & largituram Præfectis quantùm, reposcerent. Sic pudore metum profligante, Præfecti ad custodiam vrbis persuasi. Præbuítque tam largè Regina quod promiserat, vt impensæ in præsidium factæ trecenta sexaginta librarum millia exhauserint; cùm quadringentis millibus capti redempti sint; Præfectis æquâ parte cum Barbaris thesauros regios diuidentibus. Sed prudentissima mulier haud parcebat pecuniæ; lucrum rata eam perdere, quæ Regem seruaret. Filium in ea calamitatum serie peperit, quem Tristanum quasi luctus & tristitiæ partum appellauit. Regem interea calamitas erigebat, & quamuis vinctum, eripiebat victoriæ. Primò satis humaniter habitus est, dum valetudinem recipit; deinde barbarè & crudeliter; tormenta interminante Sultano, quibus constantiam viri infringeret; & Rex immotus, admirationem virtutis peperit. Quam auxit ingenuo contemptu pecuniæ; cùm enim Sultanus in pretium redemptionis Damiatam vrbem & quingenta librarum millia à Rege posceret; ille de tanto pretio haud quaquam litigans, cùm vltrò conditionem admitteret; demiratus Sultanus in captiuo liberalitatem, & reputans eum supra humana esse quem cupiditas auri non vinceret, nec ipse vinci omninò voluit; *Per Mahometum,* inquit, *verè Francus summus est, at cùm existimauit dedecere amplitudinem suam de tanto pretio litigare, ego quintam partem illi remitto.* Quod & præstitit. Adeò suus virtuti triumphus est, & augustissima inter vincula dignitas: ite auari, & pecuniæ parcite, quæ virtutis in manibus largitionibus crescit. Hoc

LVDOVICVS SANCTVS.

Regis constãtia & virtutes cætera.

LVDOVICVS SANCTVS.

pretio fœdus contractum est, quo Franci nobiles redimerentur; nec pretium libertati suæ constitui Rex vllum passus est, affirmans supra omne pretium Regem Franciæ esse. Ad libertatem comparatis omnibus, Sultani cædes prima consilia perturbauit. Ille Emiris host est Satrapis suis inuisus, quod eorum munera nouis hominibus impertiret, eorumdem coniuratione, alligatis crimini Mammalucis, securitate summâ perimitur: captiuo in vinculis tuto, dum victor in solio trucidatur; tam incerta rerum humanarum est series. Hac mutatione euersum iri fœdus videbatur, quomodo enim Emiri Sultani starent arbitrio, quem è viuis modò sustulerant? tamen nihilominus rapti admirabilitate virtutum, Regi imperium deferebant; & hæc sententia valuisset, nisi religioni suæ pertimerent. Ita instauratum fœdus, iuratæ in decennium induciæ; Réxque cum Proceribus liberatus, Alphonso fratre in obsidem dato: præbitúmque à Rege specimen geminum, tum religionis, tum in barbaros fidei. Nam in iurandâ pace, cùm Saraceni per execranda Sacramenta fidem adstrinxissent, recusauit Rex iusiurandum insolitum vsurpare, quo pietas lædebatur: & numeratâ pecuniâ, redditóque Alphonso, admonitus Barbaros in numerando deceptos, & detractâ decem librarum millia, continuò eam pecuniam transmisit, quanquam ipsi ex pactis plurima violassent. Ita Rex Damiatâ redditâ, conscensis nauibus cum fratribus Ptolemaïdem vectus est, augustior & admirabilior à calamitate, adeò Christiano fortuna lusus est, & quæ impiis scopulus, piis amplitudinis gradus est ac stabilimentum.

Sultani cædes.

Rex liberatur

XXVIII.

Rex perstat in Syria

Postquam Rex omnium gratulatione Ptolemaïdem venit, vxorèmque charissimam pro amore mutuo salutauit, illicò nouo doloris sensu afficitur. Plerique Proceres vno de reditu

ditu cogitant, & longioris pertæsi absentiæ, vnam habent in votis patriam. Iam Comes Flandriæ ac Dux Britanniæ rectà in Galliam soluerant, Regis fratres vrgebant reditum pertinaciter, ipsíque Regi suam sententiam suadebant. *Sat ærumnarum & miseriarum perpessos; sat fortitudini datum & religioni; dandum spatium instaurandis viribus; è tanto exercitu quid supersit? pauci admodùm, ægri, afflicti, rerum omnium inopes, & ægrè nouis vinculis pares; quid hac infirmitate tentari, nedum confici possit? an non præstet regredi in patriam, vires reficere, & nouam instruere, si res ferat, expeditionem?* Iis Rex vnà Christianorū calamitatem opponebat, se in eorum opem bellum suscepisse, plerosque adhuc in vinculis agere, conatum omnem adhibiturum se vt subleuarentur. Preces & obsecrationes adiungebat, quibus cùm fratres ab discessu arcere non posset, vt proficiscerentur honestius, eos in Franciam misit, in speciem vt tranquillitati regni consulerent; ipsorum culpam prudentià suà & patientià imminuens, an angens: cæteros precibus & auctoritate continuit. Illic imminutis copiis cùm nequiret patrare ingentia, pietate & liberalitate Christianis plurimùm commodauit. Primùm pecuniam benignè largiendo, Palæstinorum inopiam subleuabat, redimebat captiuos, instaurabat templa, sacrásque Reliquias inquirebat. Tum à Sultano Damasci appellatus de fœdere in Emiros Ægyptios contrahendo, renuntiauit Emiris, an iuratæ paci stare vellent: illi ne geminum hostem euocarent, stare velle respondent, ac Legato regio quidquid reposceret largiuntur; nimirum ducentos Nobiles quos nondum emiserant, & ducenta librarum millia nedum persoluta, ac Christianorum capita, quæ in trophæi speciem Cayri muris affixerant, passi sunt detrahi. Ita lex à victo data vincentibus.

LVDOVICVS SANCTVS.

Quid in Syriâ egerit.

LVDOVICVS SANCTVS.

Verum postea conciliato cum Emiris Damasci Sultano, prohibitus Rex promouere arma vlterius, & præter quasdam arces & oppida instaurata, ad prima religionis munera reuocatus. In quibus vnum dignum Historia; quòd equitando cùm in Christianorum cadauera incurrisset, quos in prælio nuper inito Saraceni peremerant; piissimus Rex equo exscendens, ad ea tumulanda sese accinxerit, primúsque cadauer regiis humeris imposuerit; pium facinus hoc verbo commendans; *fratres mei sitis mihi auxilio, ad Martyres Christi sepeliendos*; modestiâ simul & charitate prælucens. Et nouo mœrore profligatus est insuper, spectaculo trecentorum Nobilium, quos orbatos oculis Saraceni dimiserant; iisque postmodùm reuersus in Franciam Nosocomium Parisiis condidit, quod hactenus perstat; dictum à numero vicies quindecies repetito; in regiæ pietatis & Christianæ patientiæ monumentum. Sed obseruanda in paucis Assassinorum Principis ad Regem legatio. Ad vrbem Tyrum celeberrimam vetustate, regio est angusta admodùm, excelsis montibus circumsepta; in præruptis montium iugis castella decem posita sunt, quæ nidos dixeris rupi affixos; at vbi iuga se in valles demittunt, agri amœnissimi, prata vernantia, limpidi fontes, susurrantes riui, ligna frugifera, cœlúmque mitissimum, locum constituunt ad voluptatem omnem percommodum. Terræ hunc angulum Beduini insederant, Mahometani quidem, sed magno à Saracenis dissensu, ortu Arabes, & appellatione Arsacidæ siue Assassini. Ij Principi vni obtemperabant, quem ob prudentiam & auctoritatem nuncupabant Montis Seniorem. Diu ille quantumuis inter angustias illas conicctus, in proximos remotósque Principes imperium siue tyrannidem vsurpauerat, missis cùm libuisset sicariis, qui designatos confi-

Hospital des quinze-vints.

Rex Assassinorũ eiusque legatio.

cerent;

cerent; vnde Europæ vniuersæ terribilis, imperabat regnantibus, exigebat tributa, pro exercitu homulum vnum alterumúe immittens. Porrò suos ad omne nefas arte comparabat, nam infantes ad singularum gentium mores, vsum, lingnam, vestem, instituebat perquam accuratè; iam puberes & grandiores ætate in hortos illos ad delicias consitos deducebat, permisso & quæsito quidquid voluptas ad blandiendum sensibus donat; arcessitis etiam per artem Magicam oculorum ludibriis visísque mendacibus; præceptoribus identidem in teneros animos insinuantibus, has voluptates vmbras esse tantùm & primam delineationem earum, quas ipsorum Princeps in alteram vitam appararet, si fortè præsentem in obsequio præstando impenderent; ad quas obtinendas mors gradus foret, & optatissimus aditus. Ita institutos, & in mortis non contemptum modò sed cupiditatem incensos, proiectos alebat in quoduis facinus; vltrò Sicariis vitam ponentibus, quam crederent transituram in securum & interminabilem voluptatum vsum. Qui tunc imperabat, Ludouicum de quo tam præclara audierat, per Legatos conuenit, minatúrque exitium præsens, nisi tributum cæterorum instar qui sceptrà tractarent, exigenti pendat. Rex intrepidus minas minis pro tributo rependit, iubétque Legatos referre Principi, nisi statim ob temerariam legationem excuset se, & commodioribus verbis se expurget, pœnæ comparet se, visurus intra suas arces, qui merita supplicia pro flagitiis exigat. Princeps hac fortitudine animi territus, per Legatos Regi se excusat, additis pretiosissimis donis; quibus sua etiam Ludouicus rependit; ingenti periculo magnitudine animi superato; adeò vitam nihil custodit intentius, quàm eius contemptus. Sed diu est quod Franciam viduatam Rege stylus deseruit.

LVDOVICVS SANCTVS.

LVDOVICVS SANCTVS. XXIX.

Pastorum in Francia tumultus.

In ea post auditam Regis captiuitatem, Rusticorum turbæ tumultum difficilem concitauerant. Plurimi in diuersis prouinciis, primùm quidem non improbando consilio; abiecto vomere conueniebant, vt signati Cruce ad liberandum Regem in Orientem proficiscerentur. Proba quidem voluntas, sed statim effectu praua, & in regni detrimentum conuersa: quippe corrupti homines, & deteriorum cupidi, quibus Francia haud vsquam caruit, Pastoribus illis immisti, bonam mentem detorquent in pessima, & corruptos etiam veneficiis animos flagitiis sceleribusque contaminant. Momento Francia intestino flagrat incendio; pagi & municipia à Pastoribus occupantur, prædantium furorem vix vrbes excludunt; in templa maximè & Sacerdotes debacchatur insana rabies; Aureliani præsertim, ministri altarium omnes cæsi, templa direpta, pérque omnes ordines furor grassatus est. Blanca ad compescendam insaniam laborabat; primùm industriâ, si furentes indulgentia sanaret; mox armis, ferro ad insanabilem plagam admoto: quo demùm tumultus oppressus est; octo Rusticorum millibus apud Bituriges cæsis; reliqui vel in supplicium rapti, vel clam dilapsi, & aratro redditi, sociorum pœnâ sapuerunt in posterum. Alter præterea ingeniorum tumultus Blancam exercuit, Dominicanos inter & Parisiensem Vniuersitatem; illis Doctorum cathedras in Vniuersitate vt par erat, in doctrinæ sedem & præmium efflagitantibus; quibus tandem Reginæ gratiâ post plurimam altercationem potiti sunt; Guillelmo de sancto Amore in Dominicanos acerrimè contendente, quæ prolixè describere, sin minus otiosi foret, sanè non cogitantis præclara & ingentia superesse, quibus dignius stylus impendatur. Inter has curas Blanca amoris desiderio vitam deposuit; nam cùm accepisset Regem, quod haud verum

Dominicani in Vniuersitatem admissi.

Blancæ obitus. Anno 1251.

verum erat, voto se obstrinxisse diuturnioris moræ in Palæstinâ, amantissima mater dolore ob absentiam filij contabescens, quanquam haberet reduces Alfonsum & Carolum, febrim contraxit, quâ emortua est sexagesimo tertio vitæ anno. Præclarissima regendi artibus mulier, digna quæ sanctitate Regem imbueret; cuius vox illa est, omni apophtegmate clarior. *Vide, fili mi, malim te mortuum, quàm letali culpâ infectum spectare*; quâ admonitione, in puero peccati odium capitale, & eum amorem excitauit virtutis, vt inde vir postea confirmatus sit; qualem colit posteritas. Eadem imperij paulò cupidior existimata est; nam & coniugi sic adhærebat, vt vel in castris sub eodem tabernaculo ageret, & Regem filium nec cum vxore versari sineret; nisi solliciti amoris hæc fuerint. Sanè imperio tam egregiè vsa est, vt in laudem sit, illud ambiuisse. Alfonsus interea regni administrationem suscepit. Matris interitus Ludouico reditum in patriam persuasit, ac tametsi piissimus Princeps ægrè auellebatur ab regione charissimâ, tamen curâ regni sollicitante, quod euocabat Rectorem, se lentè comparauit ad reditum. Instructis omnibus, magnam copiarum partem, multámque pecuniam Godefredo Serginio tradidit, claro fortitudine & prudentiâ Duci, qui Christianam rem tueretur, & Saracenum repelleret; ipse in nauim conscendit, & ad Ieram Prouinciæ Phocensis insulam appulit. In nauigando cùm in arenariam molem nauis impegisset, & carinæ trabe altè perfractâ, Rex transire in aliam vrgeretur, ad vitandum periculum, abscedere renuit; quippe, inquit: *cæteris iuxta ac mihi sua pretio salus est, si hanc nauim deseram, quid septingentis vectoribus fiet, qui in eam meis auspiciis inscenderunt? præstat cum eis periclitari, quàm ventis & fluctibus derelictos permittere*. Sic fracta naui incolumes euecti

LVDOVICVS SANCTVS.

Blanca obitus.

Anno 1251.

Regis in Franciam reditus.

LVDOVICVS SANCTVS. XXX.

Rex Flandriam pacat.

Burcard d'Auesnes.

De Dampiere.

cti sunt, bis seruati; tùm charitate Principis ne desererentur, tum diuinâ in eum curâ, tuti in quassato nauigio.

Regem regno redditum turbæ Flandricæ statim implicatunt. Vnius feminæ intemperantia causam malo geminatam ediderat. Illa Margareta Ioannæ Comitissæ sine liberis mortuæ soror atque heres, quæ primâ ætate Burcardo Auenienfi tutori suo nupta, duos ab eo mares susceperat, Ioannem & Balduinum: verùm cùm Burcardus sacris ordinibus initiatus foret, soluto coniugio iussu Pontificis, Margareta nouum contraxerat cum Guillelmo Dampetrio nobili quodam Campano, à quo pariter tres liberos genuit, Guillelmum, Guidonem, & Ioannem. Dampetrio mortuo continuò lis inter fratres exoritur, & quanquam Rex constitutus Iudex, Flandriam secundò genitis assignasset, matre legitimos vt dicebat spuriis anteferente, & primò natis concessisset Hannoniam, eâ pœnâ vt Leo quem in insignibus præferebant, linguâ & vnguibus truncaretur, quod natu maximus intemperantius matrem meretricem dixisset; attamen primogeniti obnitebantur sententiæ, & Rege in Palæstinam profecto, in vterinos fratres bellum excitarant. Guillelmus vterinorum maximus cum Rege discesserat, in Guidonem fratrem Burcardi filij arma commouerunt, Guillelmo Holandiæ Comite fœderato; cuius ope Guido victus & captus est, & obnoxia victori Flandria. Margareta, noua liberis inter se pugnantibus Iocasta, Reginam regnique Proceres appellauit; quibus auxilia ministrantibus, internecino grauissimóque bello discerpta est Flandria, quandiu Rex in Palæstinâ distentus est. Is nunc regressus Burcardi filiis diem dicit, vt de gesto bello rationem redderent, ac Guidonem captum restituerent libertati. Illi cùm obsequi detrectarent; nempe augebat animos Guillelmus

lelmus Holandus, nuper Friderico mortuo ad Imperium euectus; Rex Carolo fratri committit exercitum, quo rebelles in officium cogerentur. Et verò victi sunt, ipsáque Hannonia præda victoribus fuit. Nec ideo bellum extinctum est, Guillelmo Imperatore rebelles fouente, & Guidonem adhuc in vinculis retinente. Quamobrem Ludouicus rem transacturus beneuolè in Flandriam venit, scripsítque ad Guillelmum amicus litteras eâ de re; quibus ille intumescens, ducto exercitu in Flandriam ruit. Sed continuò mutatâ sententiâ, vertit in Frisios, qui excusso obsequio rebellauerant, à quibus commisso prælio victus & cæsus est; vt qui rebelles fouebat contumaciter, à rebellibus necaretur, & periret ferro quod exacuisset. Eius filius captiuum reddidit; ita Flandriæ restituta pax, & Hanoniam Burcardi liberis clementia Regis redonauit. Exemplum iustitiæ sequutum est illicò temperantiæ specimen. Henricus Rex Angliæ post repressam Vasconiam flagitauerat à Ludouico regressum per Franciam, & Rege indulgente magnâ celebritate excipiebatur. Parisiis præsertim magnificentia Regis exhibita, Anglo per dies plusculos perhonorificè habito. Eo loco Ludouici verba adscribit Anglus scriptor Parisius, quæ ego si omiserim, in pietatem Regis præuaricer; nam cùm hic familiariter cum Henrico colloqueretur de expeditione sacrâ quam obiuerat nuper, in has voces prorupit; *Amice mi Rex, quantas ærumnas corpore animóque pertulerim, quandiu pro Christi amore peregrinatus sum, vix vllus sermo exponeret. Omnia mihi aduersa, ipsa etiam prospera, contigerunt; nec minus Deo altissimo gratias retuli. Imò ad meipsum meditatione reuersus, & in mentis penetralia reuocatus, magis gaudeo de patientiâ, quam mihi Deus tot inter mala largitus est, quàm si orbem vniuersum armis profligassem.* Hic

sanctissim

LVDOVICVS SANCTVS.

Rex cum Anglo pacem contrahit.

Regis in Deum amor.

LVDOVICVS SANCTVS. sanctissimi Regis admirabilis sermo, triumphantium laureis curribúsque tantò est præstantior; quantò sublimius, terram despicere, cœlum & cœlestia sapere. Ibidem pax ab vtroque Rege sancita est; magnâ Franci gloriâ, Angli compendio. Siquidem Ludouicus cupidus restinguendi belli perpetui, quo duæ gentes ab tanto tempore conflagrabant, & fortasse conscientiæ scrupulo, Henrico prouincias multas largitus est: nempe Lemouices, Cadurcos, & Petrocorios; præterea si Alfonsus sine liberis obiret, Aginnates & Santones. Enimverò pace in præsentia firmâ & certâ, sed nutante in posterum atque effringendâ; cùm hosti animus ad insurgendum, atque arma ad bellum hinc sufficerentur. Et obseruatum est eâ solâ re optimum Regem discessisse à Consilij sui sententiâ, cui alioquin perlibenter assentiebatur. Hac iacturâ redemptus est honor; quandoquidem Anglus Regi Franco se clientem dedititium palam professus est. Instauratum est aliquantò post gaudium publicum, affinitate inter Ludouicum & Iacobum Aragoniæ Regem contractâ, quâ Isabella Aragonij filia Philippo Regis primogenito data est nuptui, & ad pacem conciliandam iura inuicem donata; Aragonio quidquid iuris in Catalauniam Franco esset; huic vicissim, quod Aragonio Nemausi, Carcassone & Biterris competeret. Ita heredi pacem vndecumque Rex stabiliebat, inde maximè vnde bellum difficillimum erat oriturum. Porrò huius femina in fratris Caroli nouo regno iacta, cuius primordia accuratè texenda sunt; cùm hinc bellorum moles incubuerit Franciæ, Neapoli sæpe sub stylum vocandâ.

Anno 1255.

Anno 1262.

XXXI. *Sicilia donata Carolo Andegano.*

Friderico acerbissimo Pontificum hoste Tarenti mortuo, Conradus filius aditâ hereditate Imperium & Siciliæ regnum appetebat. Deiectus Imperio curâ Pontificum, cùm Sici-

liæ

liæ regnum vsurpasset (in eo recensebatur Neapolis, & quod modò Neapolitanum regnum constituit) à Manfredo fratre spurio, veneno peremptus, vt creditur, Conradino filio etiamnum puero, spem regni bellúmque ingens dimisit. At Manfredus patratâ cæde Neapolim aduolans, rumore sparso de obitu Conradini, regnum in fratricidij præmium comparat; ac statim firmitatem daturus potentiæ, Constantiam maiorem filiam Petro Aragonio Iacobi filio collocat; militémque adsciscit, etiam ab Africâ Saracenos, quibus Luceriam commendat munitissimam vrbem; animúmque, quod peius est, in eorum consuetudinem immersus, penitus tradit. Alexander Pontifex eo nomine IV. successor Innocentij; cùm spectaret Friderico sublato, adeò pestem Ecclesiæ non extinctam, vt exsurgeret noua perniciosior, & perstare in regno Sueuæ gentis spurium, hoc est teterrimam vomicam, statuit eum omninò perdere, & carcinoma serpens resecare. Eam in rem cùm arma Ecclesiæ non satis pollerent, ad regnum Anglicum se conuertit, quod iam Pontifici stipendiarium erat, atque Edmundo Henrici Regis secundò genito regnum Siciliæ donat, quod paternâ ope armísque Anglicis occuparet, & Manfredo pulso mancipatum Ecclesiæ obtineret. Verùm Henricus diuexatus bellis ciuilibus, de alieno cogitare non potuit, qui suo semel iterúmque deiectus, vnâ Ludouici solicitudine atque prudentiâ, suo tandem solio restitutus est. Vitam interea Alexander amiserat, successerat Vrbanus IV. qui ex humillimâ sorte ingentes animos in tiaram ferens, spe irritâ Angli subsidij, se ad Francos confert; visúsque est Carolus Regis frater, aptus qui regni voto arduum bellum susciperet; nam ipsum Regem studium tranquillitatis, & sua sanctissimi animi temperantia, ab eiusmodi bellis auocabant. Contrà incitabant

LVDOVICVS SANCTVS.

Carolus in regnũ vocatus.

LVDOVICVS SANCTVS. citabant Carolum plura. Indoles Martia, quieti infensa, armorum cupidior; ambitio regno par, quæ Andegauorum angustis terminis non concluderetur; Beatrix vxor, Reginæ titulum flagrantissimè ambiens, quippe tres sorores nupserant Regibus, vrebátque muliebrem animum æmulatio tanti fastigij, & videbatur Phocensis Prouincia ad Italicam expeditionem percommoda, mari admota, & portubus frequens, vnde exercitus bellíque instrumenta ventorum benecio facilè transportari in hosticum possent.

La Prouence.

Massilienses domiti à Carolo.

Præterea magnâ famâ gloriæ Massilienses Carolus nuper domuerat. Etenim illi iampridem indomiti, & in Dominum peruicaces; iugo excusso præsidium internecione deleuerant, Carolum iuxtà ac Berengarium haberi posse ludibrio rati. Sed rebelles Carolus arctâ obsidione quà mari quà terrâ cinctos ad deditionem coëgit, ac supplicio principum, metum in posterum reliquis & sibi securitatem peperit. Eas igitur ob causas appellatus est Carolus, facilémque assensum ob easdem is præbuit.

Rex assentitur.

Rex primùm quidem hærebat ambiguus, ac memor repulsi quondam Imperij, auersabatur eiusmodi regnum; at deinde assensit, ne videretur in Pontificem rogantem durior, aut inuidere incremento fratris; quem etiam foras emittere non molestè ferret, hastiludiis & similibus pugnantium scenis agitantem Nobiles, & paci infensum, quam vnicè Rex optimus procurabat. Attamen consensu magis quàm ope rem ipsam promouit, vt veram mentem facto aperiret; fratri indulgens quod ipse renueret; quasi vaticinaretur sanctissimus Princeps, futuram posteris suis malorum fontem Neapolim, & sementem calamitatum feracem. Hæc dum Vrbanus ageret, morte præreptus est; nec Clemens IV. successor omisit consilium, imò

vrgens

vrgens vehementius rem tandem confecit. Itaque valido exercitu ex Andegauis & Phocensibus suis contracto, vxore mundum muliebrem ad instruendum militem diuendente, mari Carolus Ostiam appulsus, Romæ Senatoriâ dignitate ornatus, inauguratur Siciliæ Rex, vltra Pharum ac citra patentis, eiusdémque regni clientelam Pontifici iurat, persoluendis in singulos annos quadragenis nummorum millibus. Tum receptis terrestri itinere legionibus, quas Guido ex Flandris suis conscripserat, ducebátque Gillonius Brunus, Comestabilis Franciæ, veteranus miles, à Rege in belli regimen designatus; versus Campaniam tendit. Eum perpetuus felicitatis tenor deduxit; siquidem Lirim amnem, munimenta Casertino Comite deserente, cuius vxori vim Manfredus intulerat, transmisit; castrum sancti Germani, situ, operibus, atque præsidio, longè validissimum, leui operâ cæsis propugnatoribus expugnauit: victorémque exercitum ad Manfredi castra in Beneuentanis agris admouit. Maufredus integro milite ac frequenti videbatur superior: attamen Carolus suadente Bruno Comestabili pugnam capessiit. Quippe Brunus peritissimus rei militaris, qui sub tabernaculis incanuerat, affirmabat, *pugnam aggredientium esse; quæri Coronam à Carolo, non expectandum donec ab hoste vltrò deferatur, eripiendam esse defendenti, nec eripi posse nisi à pugnante eodémque victore. In hostico pugnare contra Carolum singula, solâ cunctatione ipsúm periturum, spem non regni modò sed salutis, in prælio positam atque victoriâ.* Ita confectum prælium, anceps admodùm & periculosum, quo prostratus equo diu de salute laborauit Carolus, ac tandem victor cæso Manfredo reliquos hostes fudit fugauítque. Neapoli exceptus, Neapolitani regni primordia posuit, cui tunc adiuncta Sicilia, mox abrum-

LVDOVICVS SANCTVS.

Carolus in Italia.

Gillon le Brun.

Manfredum vicit.

LVDOVICVS SANCTVS.

penda, & subiit in curarum ingentium molem, postmodùm doctus quanta mala Coronæ orbis includeret. Regnum Ierosolymitanum annexum est Siculo, quoniam Fridericus vtriusque titulum præferebat, quasi vni Regno sat turbarum non foret. Quæ deinceps sequuta sunt, Conradini motum, pugnam, & necem, variósque noui Principis casus, narrant quibus ea Sparta contigit, ego abstineo alieno, meæ Gentis damno aliquantò post in eandem orbitam reuocandus.

XXXII. *Regis virtutes publicæ & priuatæ.*

[illegible]uat interea in Ludouico tantisper hærere, & virtutes Sanctissimi Principis adumbrare vel leuiter; nec in Historiæ leges peccauero, dum regnandi legem, & regnantibus formam sanctitudinis exemplo describam. Postquam restinxit bella ciuilia, externísque fomitem omnem amouit, ad vnum pacis studium sese adhibuit; porrò ad veram pacem atque sinceram, quam virtutes facerent, non ad spuriam illam & adulterinam, quæ vitiis & voluptatibus sese immergeret. Eam ob rem Iustitiam induxit, vitia relegauit. Ius dicebat ipse accuratè, tam inopi promptus quàm diuiti, explorabat rem diligenter, suauiter attendebat dicentibus, & æquum, nihil cunctatus, pronuntiabat. Parisiis in hortum prodibat, modesto habitu & infra Principem, explicatis insidebat tapetibus, pomeridianis horis causas disceptando: æstate ad Vicennium saltum sæpissimè ibat, & ad quercum familiariter assidens, aduocatis iuxta Proceribus, admittebat singulos quibus negotium esset; ac præconem agens, clamabat, accederet si cui lis foret: in otio lusu & ambulacro, Themidis solium sacrariúmque constituens. Potentes nullo discrimine si peccassent in pœnam vocabat. Enguerranus Coucyus è stirpe regia, omnibúsque regni proceribus consanguineus, ægerrimè vitâ donatus est, omni Principum cœtu deprecante, constituente supplicium Rege, quòd tres adoles-

Enguerrand de Coucy.

centes in venatu deprehensos suspendi iussisset. Idem Rex iustitiam exigebat ab aliis, delectu iudicum exquisito, nullisque curis parcens ne peccarent, & si forte delinquerent vt corrigerentur. Promulgatis legibus radices scelerum resecabat: blasphemas in Deum voces acerbè plexuit; aleam interdixit, ganeas & lupanaria vetuit; duella seu priuata certamina, luem iam inde grassantem in Franciâ, penitus sustulit; tantúmque perfecit solicitudine, vt exterminatis litigantium tricis atque calumniis, æquum iustúmque regnaret, nudáque veritas refulgeret in tribunalibus. Iam erga Deum hominésque magnificus, largiebatur opes impensè: templa, cœnobia,& xenodochia plurima condidit; longam eorum seriem Annales referunt. Sanctam Ædiculam adamauit in paucis, quàm ad Palatium regium ædificauit, locupletauit reditibus; instruxit Lipsanis toto orbe conquisitis immenso pretio, iis maximè quæ ad Christi patientis necem attinerent; nam circa illam afficiebatur mirificè; contraxerátque eum in locum, coronam spineam, spongiam sitienti oblatam, lanceam, crucísque adorandæ fragmentum; quæ Christi Domini mors consecrauerat. Liberalis in milites, quorum fortitudinem auro rependebat; in Comitiis Procerum, Regibus excipiendis, fratrum nepotúmque coniugiis, regiam pompam magnificentissimus exhibebat; gnarus virtutes coniugari inter se, nec priuatæ modestiæ obesse munificentiam publicam. Tametsi erat ad bellicas artes procliui indole, tamen litteras & litteratos homines coluit; Historiæ amantissimus, quæ vera Principum schola, Vincentium Bellouacensem iussit historiam scribere quam tractamus. Parisiensem Vniuersitatem arctè amplexus est, affirmare solitus, se passurum tolli è regno mediam facultatum partem, potius quàm Vniuersitatem Parisiis; debétque totus orbis

LVDOVICVS SANCTVS.

Sainte Chapelle.

LVDOVICVS SANCTVS. *meminisset in Ægypto exhaustæ, quanquam idem sit animus, alias vires, aliud corporis robur existere, tentari supremum Numen nullo compendio, cùm pericula quibus opprimimur, prouocamus. Si pium Principem miseret Syriæ, misereat Franciæ, æquam sortem vocantis & retinentis; retinentis ius melius, tam Franciam quàm Palæstinam periclitari absentiâ suâ, quid eriperet se suis, vt se exteris daret? nexum iustitiæ arctiorem esse quàm charitatis, quid alios seruet, si subditos perdit?* Hæc præclara in speciem Rex cùm audiret, pugnare contumaciter noluit; erat enim in suos mitissimus; sed operiens opportunitatem, Comitia conuocat, adornátque Legatum Apostolicum Simonem Briensem (& is postea Pontifex Martinus IV. tunc Vrbano mortuo Sedes vacabat) qui habitâ de sacro bello oratione, ad expeditionem omnes inflammaret. Rex arreptâ occasione suscipit bellum; se Cruce signat, simúlque tres liberos, Philippum natu maximum, Petrum Alensonium Ducem, & Ioannem Tristanum Comitem Niuernensem. Plurimi Proceres Regem æmulantur, Alfonsus frater, Theobaldus gener, idémque Nauarræ Rex & Campaniæ Comes; Robertus Artesius Regis ex fratre nepos, Guido Flandriæ Comes, Ioannes princeps Britanniæ, Guicardus Bellilocensis Mompenserij Dominus, Guido Lauallius, & selectus flos nobilitatis. In Hispania simul & Anglia intonabat classicum sacrum, & quidem in Hispania Iacobus Aragoniæ Rex Alfonso Castellæ Rege excitato, comparauit exercitum, inscendítque naues Barcinone, sed tempestate iactatus, retrò flexit. Constantior Eduardus Angliæ princeps, qui mutuatus à Ludouico pecuniam, militem scripsit, deduxítque cum Rege in Africam, vel vt Angli scribunt in Syriam. Carolus Siciliæ Rex, expeditionis magna accessio, qui cùm

Simon de Brie.

D'Alençon.

Guichard de Beaujeu

Gui de Laual.

Ierosolymæ Regem se diceret, fructum belli videbatur lecturus, & alieno labore rem suam quærere, eximiam classem instruebat. Rex profecturus, petitis de more à sancto Dionysio vexillo & baculo; regni regimen dedit Matthæo Vindocinensi sancti Dionysij Abbati, & Simoni Claromontano, Toparchæ Nellio; quorum fides & prudentia exploratæ. Margarita coniux sponsum charissimum ad nauem sequuta, cùm vetaretur vlterius progredi, recusato regimine, se in Vicenarum castro conclusit, Regis absentiam precibus & solitudine prosequuta. Regem Aquismortuis expedita classis operiebatur; triremes apparauerant Ansaldus Doria, & Philippus Cauoconcius Genuenses; erántque sub signis cataphractorum equitum millia quindecim, ducenta peditum; ingens exercitus, Orientis perdomandi potens, si primordiis rerum humanarum constarent exitus. Cùm in procinctu Rex esset, petendæ Palæstinæ consilium abrupit Carolus, & conuertit in Africam. Negabat Ægyptum profligari posse, nisi primùm Africa subigeretur; in eo littore magnas vrbes positas, vnde Sultanus bello & pace commeatum perciperet; commodorum fonte intercepto, alueum exsiccandum, & destitutam Ægyptum sub iugum ituram. Spem illucescere, si Tunetum appulerint; cuius vrbis Rex per legatos desiderium in Christi fidem testatus, pollicebatur se eam admissurum, postquam Christiani portum tenuissent, præbituri vim ad subditos compescendos, si fortè ob mutatum Principem tumultuarentur. Et quidem Tunetanus hanc spem obtulerat, sed Punicâ fide, & in fraudem promptâ. Erat & Carolo emolumentum priuatum; vt Tunetanus victus tributum persolueret, quod olim Siciliæ Regibus appendebat; præterea tegebat Siciliam, orâ illa maritimâ in fœdus & societatem vocatâ. Ea expeditio Regi persua-

LVDOVICVS SANCTVS.

De Clermont Seigneur de Nesle.

Aigues mortes.

Expeditio in Africam.

Hh

LVDOVICVS SANCTVS. XXX.

Rex Flandriam pacat.

Burcard d'Auesnes.

De Dampiere.

cti sunt, bis seruati; tum charitate Principis ne desererentur, tum diuinâ in eum curâ, tuti in quassato nauigio.

Regem regno redditum turbæ Flandricæ statim implicarunt. Vnius feminæ intemperantia causam malo geminatam ediderat. Illa Margareta Ioannæ Comitissæ sine liberis mortuæ soror atque heres, quæ primâ ætate Burcardo Aueniensi tutori suo nupta, duos ab eo mares susceperat, Ioannem & Balduinum: verùm cùm Burcardus sacris ordinibus initiatus foret, soluto coniugio iussu Pontificis, Margareta nouum contraxerat cum Guillelmo Dampetrio nobili quodam Campano, à quo pariter tres liberos genuit, Guillelmum, Guidonem, & Ioannem. Dampetrio mortuo continuò lis inter fratres exoritur, & quanquam Rex constitutus Iudex, Flandriam secundò genitis assignasset, matre legitimos vt dicebat spuriis anteferente, & primò natis concessisset Hannoniam, eâ pœnâ vt Leo quem in insignibus præferebant, linguâ & vnguibus truncaretur, quod natu maximus intemperantius matrem meretricem dixisset; attamen primogeniti obnitebantur sententiæ, & Rege in Palæstinam profecto, in vterinos fratres bellum excitarant. Guillelmus vterinorum maximus cum Rege discesserat, in Guidonem fratrem Burcardi filij arma commouerunt, Guillelmo Holandiæ Comite fœderato; cuius ope Guido victus & captus est, & obnoxia victori Flandria. Margareta, noua liberis inter se pugnantibus Iocasta, Reginam regnique Proceres appellauit; quibus auxilia ministrantibus, internecino grauissimoque bello discerpta est Flandria, quandiu Rex in Palæstinâ distentus est. Is nunc regressus Burcardi filiis diem dicit, vt de gesto bello rationem redderent, ac Guidonem captum restituerent libertati. Illi cùm obsequi detrectarent; nempe augebat animos Guillelmus

lelmus Holandus, nuper Friderico mortuo ad Imperium euectus; Rex Carolo fratri committit exercitum, quo rebelles in officium cogerentur. Et verò victi sunt, ipsáque Hannonia præda victoribus fuit. Nec ideo bellum extinctum est, Guillelmo Imperatore rebelles fouente, & Guidonem adhuc in vinculis retinente. Quamobrem Ludouicus rem transacturus beneuolè in Flandriam venit, scripsítque ad Guillelmum amicus litteras eâ de re; quibus ille intumescens, ducto exercitu in Flandriam ruit. Sed continuò mutatâ sententiâ, vertit in Frisios, qui excusso obsequio rebellauerant, à quibus commisso prælio victus & cæsus est; vt qui rebelles fouebat contumaciter, à rebellibus necaretur, & periret ferro quod exacuisset. Eius filius captiuum reddidit; ita Flandriæ restituta pax, & Hannoniam Burcardi liberis clementia Regis redonauit. Exemplum iustitiæ sequutum est illicò temperantiæ specimen. Henricus Rex Angliæ post repressam Vasconiam flagitauerat à Ludouico regressum per Franciam, & Rege indulgente magnâ celebritate excipiebatur. Parisiis præsertim magnificentia Regis exhibita, Anglo per dies plusculos perhonorificè habito. Eo loco Ludouici verba adscribit Anglus scriptor Parisius, quæ ego si omiserim, in pietatem Regis præuaricer; nam cùm hic familiariter cum Henrico colloqueretur de expeditione sacrâ quam obiuerat nuper, in has voces prorupit; *Amice mi Rex, quantas ærumnas corpore animóque pertulerim, quandiu pro Christi amore peregrinatus sum, vix vllus sermo exponeret. Omnia mihi aduersa, ipsa etiam prospera, contigerunt; nec minus Deo altissimo gratias retuli. Imò ad meipsum meditatione reuersus, & in mentis penetralia reuocatus, magis gaudeo de patientiâ, quam mihi Deus tot inter mala largitus est, quàm si orbem vniuersum armis profligassem.* Hic sanctissim

LVDOVICVS SANCTVS.

Rex cum Anglo pacem contrahit.

Regis in Deum amor.

LVDOVICVS SANCTVS. sanctissimi Regis admirabilis sermo, triumphantium laureis curribúsque tantò est præstantior; quantò sublimius, terram despicere, cœlum & cœlestia sapere. Ibidem pax ab vtroque Rege sancita est; magnâ Franci gloriâ, Angli compendio. Siquidem Ludouicus cupidus restinguendi belli perpetui, quo duæ gentes ab tanto tempore conflagrabant, & fortasse conscientiæ scrupulo, Henrico prouincias multas largitus est: nempe Lemouices, Cadurcos, & Petrocorios; præterea si Alfonsus sine liberis obiret, Aginnates & Santones. Enimverò pace in præsentia firmà & certâ, sed nutante in posterum atque effringendâ; cùm hosti animus ad insurgendum, atque arma ad bellum hinc sufficérentur. Et obseruatum est eâ solâ re optimum Regem discessisse à Consilij sui sententiâ, cui alioquin perlibenter assentiebatur. Hac iacturâ redemptus est honor; quandoquidem Anglus Regi Franco se clientem dedititium palam professus est. Instauratum est aliquantò post gaudium publicum, affinitate inter Ludouicum & Iacobum Aragoniæ Regem contractâ, quâ Isabella Aragonij filia Philippo Regis primogenito data est nuptui, & ad pacem conciliandam iura inuicem donata; Aragonio quidquid iuris in Catalauniam Franco esset; huic vicissim, quod Aragonio Nemausi, Carcassone & Biterris competeret. Ita heredi pacem vndecumque Rex stabiliebat, inde maximè vnde bellum difficillimum erat oriturum. Porrò huius semina in fratris Caroli nouo regno iacta, cuius primordia accuratè texenda sunt; cùm hinc bellorum moles incubuerit Franciæ, Neapoli sæpe sub stylum vocandâ.

Anno 1255.

Anno 1262.

XXXI. *Sicilia donata Carolo Andegauo.*

Friderico acerbissimo Pontificum hoste Tarenti mortuo, Conradus filius aditâ hereditate Imperium & Siciliæ regnum appetebat. Deiectus Imperio curâ Pontificum, cùm Sici-

liæ

liæ regnum vsurpasset (in eo recensebatur Neapolis, & quod modò Neapolitanum regnum constituit) à Manfredo fratre spurio, veneno peremptus, vt creditur, Conradino filio etiamnum puero, spem regni bellúmque ingens dimisit. At Manfredus patratâ cæde Neapolim aduolans, rumore sparso de obitu Conradini, regnum in fratricidij præmium comparat; ac statim firmitatem daturus potentiæ, Constantiam maiorem filiam Petro Aragonio Iacobi filio collocat; militémque adsciscit, etiam ab Africâ Saracenos, quibus Luceriam commendat munitissimam vrbem; animúmque, quod peius est, in eorum consuetudinem immersus, penitus tradit. Alexander Pontifex eo nomine IV. successor Innocentij; cùm spectaret Friderico sublato, adeò pestem Ecclesiæ non extinctam, vt exsurgeret noua perniciosior, & perstare in regno Sueuæ gentis spurium, hoc est teterrimam vomicam, statuit eum omninò perdere, & carcinoma serpens resecare. Eam in rem cùm arma Ecclesiæ non satis pollerent, ad regnum Anglicum se conuertit, quod iam Pontifici stipendiarium erat, atque Edmundo Henrici Regis secundò genito regnum Siciliæ donat, quod paternâ ope armísque Anglicis occuparet, & Manfredo pulso mancipatum Ecclesiæ obtineret. Verùm Henricus diuexatus bellis ciuilibus, de alieno cogitare non potuit, qui suo semel iterúmque deiectus, vnâ Ludouici solicitudine atque prudentiâ, suo tandem solio restitutus est. Vitam interea Alexander amiserat, successerat Vrbanus IV. qui ex humillimâ sorte ingentes animos in tiaram ferens, spe irritâ Angli subsidij, se ad Francos confert; visúsque est Carolus Regis frater, aptus qui regni voto arduum bellum susciperet; nam ipsum Regem studium tranquillitatis, & sua sanctissimi animi temperantia, ab eiusmodi bellis auocabant. Contrà incitabant

LVDOVICVS SANCTVS.

Carolus in regnũ vocatus.

LVDOVICVS SANCTVS.

citabant Carolum plura. Indoles Martia, quieti infensa, armorum cupidior; ambitio regno par, quæ Andegauorum angustis terminis non concluderetur; Beatrix vxor, Reginæ titulum flagrantissimè ambiens, quippe tres sorores nupserant Regibus, vrebátque muliebrem animum æmulatio tanti fastigij, & videbatur Phocensis Prouincia ad Italicam expeditionem percommoda, mari admota, & portubus frequens, vnde exercitus bellíque instrumenta ventorum benecio facilè transportari in hosticum possent. Præterea magnâ famâ gloriæ Massilienses Carolus nuper domuerat. Etenim illi iampridem indomiti, & in Dominum peruicaces; iugo excusso præsidium internecione deleuerant, Carolum iuxtà ac Berengarium haberi posse ludibrio rati. Sed rebelles Carolus arctâ obsidione quà mari quà terrâ cinctos ad deditionem coëgit, ac supplicio principum, metum in posterum reliquis & sibi securitatem peperit. Eas igitur ob causas appellatus est Carolus, facilémque assensum ob easdem is præbuit. Rex primùm quidem hærebat ambiguus, ac memor repulsi quondam Imperij, auersabatur eiusmodi regnum; at deinde assensit, ne videretur in Pontificem rogantem durior, aut inuidere incremento fratris; quem etiam foras emittere non molestè ferret, hastiludiis & similibus pugnantium scenis agitantem Nobiles, & paci infensum, quam vnicè Rex optimus procurabat. Attamen consensu magis quàm ope rem ipsam promouit, vt veram mentem facto aperiret; fratri indulgens quod ipse renueret; quasi vaticinaretur sanctissimus Princeps, futuram posteris suis malorum fontem Neapolim, & sementem calamitatum feracem. Hæc dum Vrbanus ageret, morte præreptus est; nec Clemens IV. successor omisit consilium, imò

La Provence.

Massilienses domiti à Carolo.

Rex assentitur.

vrgens vehementius rem tandem confecit. Itaque valido exercitu ex Andegauis & Phocensibus suis contracto, vxore mundum muliebrem ad instruendum militem diuendente, mari Carolus Ostiam appulsus, Romæ Senatoriâ dignitate ornatus, inauguratur Siciliæ Rex, vltra Pharum ac citra patentis, eiusdémque regni clientelam Pontifici iurat, persoluendis in singulos annos quadragenis nummorum millibus. Tum receptis terrestri itinere legionibus, quas Guido ex Flandris suis conscripserat, ducebátque Gillonius Brunus, Comestabilis Franciæ, veteranus miles, à Rege in belli regimen designatus; versus Campaniam tendit. Eum perpetuus felicitatis tenor deduxit; siquidem Lirim amnem, munimenta Casertino Comite deserente, cuius vxori vim Manfredus intulerat, transmisit; castrum sancti Germani, situ, operibus, atque præsidio, longè validissimum, leui operâ cæsis propugnatoribus expugnauit: victorémque exercitum ad Manfredi castra in Beneuentanis agris admouit. Maufredus integro milite ac frequenti videbatur superior: attamen Carolus suadente Bruno Comestabili pugnam capessiit. Quippe Brunus peritissimus rei militaris, qui sub tabernaculis incanuerat, affirmabat, *pugnam aggredientium esse; quari Coronam à Carolo, non expectandum donec ab hoste vltrò deferatur, eripiendam esse defendenti, nec eripi posse nisi à pugnante eodémque victore. In hostico pugnare contra Carolum singula, solâ cunctatione ipsum periturum, spem non regni modò sed salutis, in prælio positam atque victoriâ.* Ita confectum prælium, anceps admodùm & periculosum, quo prostratus equo diu de salute laborauit Carolus, ac tandem victor cæso Manfredo reliquos hostes fudit fugauítque. Neapoli exceptus, Neapolitani regni primordia posuit, cui tunc adiuncta Sicilia, mox abrum-

LVDOVICVS SANCTVS.

Carolus in Italia.

Gillon le Brun.

Manfredum vincit.

LVDOVICVS SANCTVS. penda, & subiit in curarum ingentium molem, postmodùm doctus quanta mala Coronæ orbis includeret. Regnum Ierosolymitanum annexum est Siculo, quoniam Fridericus vtriusque titulum præferebat, quasi vni Regno sat turbarum non foret. Quæ deinceps sequuta sunt, Conradini motum, pugnam, & necem, variósque noui Principis casus, narrant quibus ea Sparta contigit, ego abstineo alieno, meæ Gentis damno aliquantò post in eandem orbitam reuocandus.

XXXII. *Regis virtutes publicæ & priuatæ.* ...uat interea in Ludouico tantisper hærere, & virtutes Sanctissimi Principis adumbrare vel leuiter; nec in Historiæ leges peccauero, dum regnandi legem, & regnantibus formam sanctitudinis exemplo describam. Postquam restinxit bella ciuilia, externísque fomitem omnem amouit, ad vnum pacis studium sese adhibuit; porrò ad veram pacem atque sinceram, quam virtutes facerent, non ad spuriam illam & adulterinam, quæ vitiis & voluptatibus sese immergeret. Eam ob rem Iustitiam induxit, vitia relegauit. Ius dicebat ipse accuratè, tam inopi promptus quàm diuiti, explorabat rem diligenter, suauiter attendebat dicentibus, & æquum, nihil cunctatus, pronuntiabat. Parisiis in hortum prodibat, modesto habitu & infra Principem, explicatis insidebat tapetibus, pomeridianis horis causas disceptando: æstate ad Vicennium saltum sæpissimè ibat, & ad quercum familiariter assidens, aduocatis iuxta Proceribus, admittebat singulos quibus negotium esset; ac præconem agens, clamabat, accederet si cui lis foret: in otio lusu & ambulacro, Themidis solium sacrariúmque constituens. Potentes nullo discrimine si peccassent in pœnam vocabat. *Enguerrand de Coucy.* Enguerranus Coucyus è stirpe regia, omnibúsque regni proceribus consanguineus, ægerrimè vitâ donatus est, omni Principum cœtu deprecante, constituente supplicium Rege, quòd tres adoles-

centes in venatu deprehensos suspendi iussisset. Idem Rex iustitiam exigebat ab aliis, delectu Iudicum exquisito, nullisque curis parcens ne peccarent, & si forte delinquerent vt corrigerentur. Promulgatis legibus radices scelerum resecabat: blasphemas in Deum voces acerbè plexuit; aleam interdixit, ganeas & lupanaria vetuit; duella seu priuata certamina, luem iam inde grassantem in Franciâ, penitus sustulit; tantúmque perfecit solicitudine, vt exterminatis litigantium tricis atque calumniis, æquum iustúmque regnaret, nudáque veritas refulgeret in tribunalibus. Iam erga Deum hominésque magnificus, largiebatur opes impensè: templa, cœnobia,& xenodochia plurima condidit; longam eorum seriem Annales referunt. Sanctam Ædiculam adamauit in paucis, quàm ad Palatium regium ædificauit, locupletauit redditibus; instruxit Lipsanis toto orbe conquisitis immenso pretio, iis maximè quæ ad Christi patientis necem attinerent; nam circa illam afficiebatur mirificè; contraxerátque eum in locum, coronam spineam, spongiam sitienti oblatam, lanceam, crucísque adorandæ fragmentum; quæ Christi Domini mors consecrauerat. Liberalis in milites, quorum fortitudinem auro rependebat; in Comitiis Procerum, Regibus excipiendis, fratrum nepotúmque coniugiis, regiam pompam magnificentissimus exhibebat; gnarus virtutes coniugari inter se, nec priuatæ modestiæ obesse munificentiam publicam. Tametsi erat ad bellicas artes procliui indole, tamen litteras & litteratos homines coluit; Historiæ amantissimus, quæ vera Principum schola, Vincentium Bellouacensem iussit historiam scribere quam tractamus. Parisiensem Vniuersitatem arctè amplexus est, affirmare solitus, se passurum tolli è regno mediam facultatum partem, potius quàm Vniuersitatem Parisiis; debétque totus orbis eius

LVDOVICVS SANCTVS.

Sainte Chapelle.

LVDOVICVS SANCTVS.

eius curis Sorbonæ Collegium; quod Robertus Sorbonus instituit, Cameracensis primùm Canonicus, mox Parisiensis, liberalitate Regis, quem confitentem audiebat, opes nactus, quas in præclarissimam rem impenderet. Iam ad Christianas virtutes infra dignitatem regiam longè incubuit; nisi tamen est maximus, qui infra fastigium se demittit. Grauiori delicto nusquam se implicuit. Zelum in Deum sacra expeditio, vitæque clausula, luculentè docent; semel adstans baptismi ceremoniis, legatis Tunetani Regis spectantibus dixit; *Regi vestro renuntiate, me libenter quod vitæ superest in obscuro carcere acturum, onustum ferro mersúmque tenebris, modò ipse eiúsque subditi lauacro sacro eluerentur.* In pauperes totum se charitate mirificâ profundebat; eorum plures habebat in comitatu quos aleret, maiori numero diebus festis; iis cibos regios manibus regiis ministrabat, nudo plerumque capite; iisdem detergebat lutum è pedibus, curabat vlcera saniosa, & leprosis alimentum in os ingerebat; egenis toto regnô latentibus, quos inquirebat sagaciter, subministrabat pecuniam, tanto sumptu, vt consiliarij conquererentur; nescij quantùm in iis largitionibus lucri esset. Tantâ morum innocentiâ sæuiebat in se asperrimè; catenis ferreis vltrò vapulans verberanti humeros subiiciebat, cilicio carnem perdomabat, vexabátque ieiuniis; vt sanctum diceres, mores si spectares; reum, si duritiem quâ secum agebat. In curandis strumis seu scrophulis signum Crucis primus adhibuit, præmisitque ieiunia, preces, & Sacramenta sanctissima, ad patrationem miraculi, quod Franciæ Regibus admirabilitate perpetuâ Deus condonauit. Hæc è multis pauca delibasse suffecerit; quibus sanctitudinem assequebatur Rex optimus, superísque & mortalibus iuxta charissimus, comparabat regnum nusquam desiturum.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ,

LIBER NONVS.

I.

LVDOVICVS SANCTVS.

Ludouicus apparat ſacrum bellum.

ONSENESCEBAT in hoc virtutum ſtudio Ludouicus, cùm Chriſtianorum in Oriente calamitas primos fortitudinis ſpiritus excitauit. Ea ſumma erat, & imminebant extrema miſeris. In Græcis nulla ſpes, imò ſuus metus ſuáque infortunia; ab Tartaris deſerebat auxilium, quos bella ciuilia auocabant, & in perniciem ſuam continebant, pactæ finiebantur induciæ, Saracenorum potentiſſimas vires an oppida pauca repellerent? Ideò appellati Chriſtiani Principes, Ludouicus in primis, quem ſuus in Deum & proximum amor multò ardentius compellabat. Poſtquam in Conſilio ſuam mentem aperuit, repugnare omnes & intercedere. *Quid annis & curis confectus propemodùm noua bella tentaret, nouiſque ærumnis immergeret ſe? valetudinem abiectam planè atque deploratam, vix ipſum è palatio in ſacram ædem ſine deliquio progredi, miſeria*

meminiſſet

meminisset in Ægypto exhaustæ, quanquam idem sit animus, alias vires, aliud corporis robur existere, tentari supremum Numen nullo compendio, cùm pericula quibus opprimimur, prouocamus. Si pium Principem miseret Syriæ, misereat Franciæ, æquam sortem vocantis & retinentis; retinentis ius melius, tam Franciam quàm Palæstinam periclitari absentiâ suâ, quid eriperet se suis, vt se exteris daret? nexum iustitiæ arctiorem esse quàm charitatis, quid alios seruet, si subditos perdit? Hæc præclara in speciem Rex cùm audiret, pugnare contumaciter noluit; erat enim in suos mitissimus; sed operiens opportunitatem, Comitia conuocat, adornátque Legatum Apostolicum Simonem Briensem (& is postea Pontifex Martinus IV. tunc Vrbano mortuo Sedes vacabat) qui habitâ de sacro bello oratione, ad expeditionem omnes inflammaret. Rex arreptâ occasione suscipit bellum; se Cruce signat, simúlque tres liberos, Philippum natu maximum, Petrum Alensonium Ducem, & Ioannem Tristanum Comitem Niuernensem. Plurimi Proceres Regem æmulantur, Alfonsus frater, Theobaldus gener, idémque Nauarræ Rex & Campaniæ Comes; Robertus Artesius Regis ex fratre nepos, Guido Flandriæ Comes, Ioannes princeps Britanniæ, Guicardus Belliiocensis Mompenserij Dominus, Guido Lauallius, & selectus flos nobilitatis. In Hispania simul & Anglia intonabat classicum sacrum, & quidem in Hispania Iacobus Aragoniæ Rex Alfonso Castellæ Rege excitato, comparauit exercitum, inscendítque naues Barcinone, sed tempestate iactatus, retrò flexit. Constantior Eduardus Angliæ princeps, qui mutuatus à Ludouico pecuniam, militem scripsit, deduxítque cum Rege in Africam, vel vt Angli scribunt in Syriam. Carolus Siciliæ Rex, expeditionis magna accessio, qui cùm

LVDOVICVS SANCTVS.

Simon de Brie.

D'Alençon.

Guichard de Beaujeu

Gui de Laual.

Ierosolymæ

Ierosolymæ Regem se diceret, fructum belli videbatur lecturus, & alieno labore rem suam quærere, eximiam classem instruebat. Rex profecturus, petitis de more à sancto Dionysio vexillo & baculo; regni regimen dedit Matthæo Vindocinensi sancti Dionysij Abbati, & Simoni Claromontano, Toparchæ Neslio; quorum fides & prudentia exploratæ. Margarita coniux sponsum charissimum ad nauem sequuta, cùm vetaretur vlterius progredi, recusato regimine, se in Vicenarum castro conclusit, Regis absentiam precibus & solitudine prosequuta. Regem Aquismortuis expedita classis operiebatur; triremes apparauerant Ansaldus Doria, & Philippus Cauoconcius Genuenses; erántque sub signis cataphractorum equitum millia quindecim, ducenta peditum; ingens exercitus, Orientis perdomandi potens, si primordiis rerum humanarum constarent exitus. Cùm in procinctu Rex esset, petendæ Palæstinæ consilium abrupit Carolus, & conuertit in Africam. Negabat Ægyptum profligari posse, nisi primùm Africa subigeretur; in eo littore magnas vrbes positas, vnde Sultanus bello & pace commeatum perciperet; commodorum fonte intercepto, alueum exsiccandum, & destitutam Ægyptum sub iugum ituram. Spem illucescere, si Tunetum appulerint; cuius vrbis Rex per legatos desiderium in Christi fidem testatus, pollicebatur se eam admissurum, postquam Christiani portum tenuissent, præbituri vim ad subditos compescendos, si fortè ob mutatum Principem tumultuarentur. Et quidem Tunetanus hanc spem obtulerat, sed Punicâ fide, & in fraudem promptâ. Erat & Carolo emolumentum priuatum; vt Tunetanus victus tributum persolueret, quod olim Siciliæ Regibus appendebat; præterea tegebat Siciliam, orâ illa maritimâ in fœdus & societatem vocatâ. Ea expeditio Regi persua-

LVDOVICVS SANCTVS.

De Clermont Seigneur de Nesle.

Aigues mortes.

Expeditio in Africam.

LVDOVICVS SANCTVS. *De Varennes.* II. *Tuneti frustra obsessum.* Anno 1270.

sa; classísque Aquismortuis soluit, Admiralio Florentio Varenio; cladem nostram inuectura in Africam, vt in Asiam primùm.

Classem nauigantem magna & turbulenta tempestas excepit; seiunctæ naues & in diuersas plagas dissipatæ; perfracta pluribus armamenta, plures in scopulos & Syrtes allisæ; aliquot mersæ naufragio; quasi elementa sanctissimi Principis morti intercederent; sed tertio die in Sardiniâ classis collecta est, & paucis desideratis, post damna iustaurata, ceptum iter in Africam instititit. Ad oram Libyæ, quà Mediterraneum mare porrigitur, non procul à celeberrimâ per Romanas clades Carthagine, maris Sinus in medias terras protenditur, quo desinenre vrbs Tunetum occurrit: ea muris, fossis, turribúsque præcincta, duplici ad mare munimento defenditur; primùm insulâ ad portum obiectâ, in qua turrim erexerant barbari; tum ipse portus situ munitissimus, & saracenorum classe instructus. Francorum imperus in Insulam statim conuersus, ipsa occupata, expugnata turris, cæsíque Barbari; eáque est insula, in quâ postmodùm Turcæ Guletam arcem exædificarunt: tum vniuersa classis in portum inuecta; naualíque prælio classis hostium victa ac demersa, portus inuasus, miléſque ad Tuneti muros expositus. Pugnatum deinceps ne ad vrbem propius Franci accederent, & conformarent obsidium; prorumpebant sæpius Saraceni, toties repulsi; donec barbarus Rex decem millibus armatorum in castra irrupit, aspero prælio & cruento, quo tandem victus est, necati plurimi, & vincentibus permissa obsidio; nam validissima munimenta expugnationem excluserant. Lento igitur famis beneficio Franci confisi, circùm agros vastabant ac diripiebant; sed ipsi primùm loci incommodis conflictati sunt, in agro sterili, aquâ

aquâ & pabulo deficientibus; ita in alieno bellantibus euenit, vt quam hosti calamitatem inferunt sentiant primi, & famem excipiant ipsi qui faciunt. Aquæ penuria, & intemperies cœli æstuantis, haud multò post morbos procrearunt, acutas febres, sanguinis fluxum, & eiusmodi ægritudines, quæ in vulgus militum statim sparsæ, Tribûnis postmodùm implicatis, haud paucis letales erant. Ideò ad commodiorem auram captandam, & procurandam aquarum copiam, Rex soluto ad tempus obsidio, secessit in vallem aliquot milliaribus vrbe distantem, Carthagine haud procul, militémque in castris habuit. Tunetani ob discessum Regis audaciores, ad castra accedere, Francos lacessere, quietem nullam permittere, ac si qui ad pabulandum prodirent, intercipere atque conficere. Hoc belli genere Francorum vires breui afflictæ sunt; nam conclusis castrorum ambitu cùm deessent plura, morbi instaurati iam serpebant contagio, & in pestilentiam degenerabant. Ludouicus cùm hostis accederet, educebat è castris militem, cupidissimus pugnæ; sed barbari Numidarum instar, quorum solo insederant, recedebant; minutis præliis atque improuisis carpere hostem contenti, permissâ nusquam decretoriâ pugnâ. Rex elusus sæpiùs, castris se inclusit, Carolum fratrem operiens, quem instructâ classe breui adfuturum nuntiabatur. Nec ideò tamen hostem exclusit. Contagio iam Proceres attentabat atque perimebat; Legatus Pontificius eâ absumptus erat, Philippus Regis filius febri corripitur; Tristanus alter Regis filius vitam morbo finit, tam raptus in paternâ calamitate quàm natus, Réxque ipse ingenti dolore animi affectus, ob natorum totiúsque exercitus luem, laborat tandem cruento effluuio, ac[illegible] lente insuper ardentissimâ febre. Quo m[illegible] o prostratus, iámque gnarus admotum

LVDOVICVS SANCTVS.

Regis morbus

LVDOVICVS SANCTVS. *Et oratio ad Proceres.*

te ad peregrinationis humanæ terminum, conuocatos Proceres, & vultu mœstissimo lectum circumstantes, ita alloquitur. *Iam ad vitæ metam, Amici charissimi, me hic morbus tulit, iam sto ad carceres vitæ alterius, gestioque lætitiâ hoc breui limite seiunctus à Domino. Si quid obturbaret gaudium animi, vni vos lætanti inspergeretis mœrorem, quos è Franciæ commodis, suisque singulos ædibus raptos, in hæc incommoda vitæque periculum euocaui. quanquam hallucinor, nam Dei causâ bellum suscepistis, & signati Cruce iurastis militiam Deo, conditori omnium & moderatori: quæ res mihi ingenti solatio est, cogitanti cui Imperatori Sacramenta dicitis, quem sequimini Ducem, Deum nempe Optimum Maximum, cuius bonitas vos seruatos volet, seruabit potentia, cuiúsque auxilium nullâ barbarie, nullâ gente, regione nullâ conscribitur. At rogo vos plurimúmque obsecro, vt quæ cogitatio morienti mihi solatio est, eadem superstitibus vobis subsidio sit, & meo in exitu memineritis Dei, qui me vt spero in vitæ alterius præmium euocat. Vetat ille luctum vestrum ac lacrymas, nec decet lugere vos dum lætitiâ perfluo. Ita est, charissimi, gratulationes non fletus exposco, cùm nec vobis ipse eripiar, sed præcurram, metámque attigero, ad quam stadiis omnium curritur. Vos ergo memineritis esse in cursu, imò in castris, ineundâ non in barbaros pugnâ, sed in ipsum Tartarum, principésque Tartareos. Id bellum, hæc acies, in quam vos expeditos semper optauero; Sacrosanctâ Cruce in baptismo signati, iurastis in virtutum cultum, Deique obsequium, nunc si desertores militiæ ad teterrimum hostem transfugitis, si gulam, auaritiam, impietatem, atque libidinem, quibus armis in Deum pugnatur, capessitis; næ vos ignominiam contrahetis, turpissimam omnium, quam fortasse nulla expungant sæcula.*

Auertat

Auertat Deus hanc à vobis noxam, imò Deum vt fecistis hactenus colite, immensis beneficiis amorem rependite, eripiet ille vos seruabitque periculis, iam aduentat frater, cuius ope non salutem modò sed amplam victoriam reportetis: interim habetis præsentem filium, hunc vobis trado Regem & parentem, qui se maiorum gloriâ dignum exhibeat.

LVDOVICVS SANCTVS.

III. Sic Proceres alloquutus, Philippum filium apprehensum dextrâ, ad virtutem præclarissimis monitis adhortatur, quorum summa hæc est. *Amantissime fili, præ cæteris omnibus Deum ama, sed impensè, & quantùm mortalitas feret, toto animi nisu; ita ipsi nunquam facesses molestiam, nec vllam noxam letalem contrahes, iturus in cruciatus omnes, eam vt non Patres. Erga pauperes tenero sis animo ac benigno; miseris solatio sis, & quantùmlicuerit adiumento. Doma cupiditatem, nec ipsius causa vectigal aut tributum exegeris; quæ necessitati debentur, non auaritiæ aut effusioni. Adscisce in socios, qui probi sint & prudentes, Regum pestem impios amolire. Audi sæpissimè Dei voces qui referunt, eásque admitte in penitissimam mentem. Summo Regum domino preces funde; coram Altissimo submitte fastigium; quantùm enim Deum inter & mortalem distat? Stude existimationi veræque gloriæ. Ne sinas audiente te aliorum famæ obtrectari; Dei, Beatæ Virginis, aut Sanctorum cultum, verbo vllo lædi, aut proferri vocem quæ in malum agat. Inopi iuxta ac diuiti ius suum tribue. Largire famulis, sta promissis, grauis sis cum iis, non familiaris. Redde extemplò, si quid alienum possideas. Pacem compara subditis, pretiosissimum donum; ipsorum immunitates ne violes. In Christianum Principem bellum ne moueas; sin coactus moueris, parce insontibus & sacris ædibus. Obserua Iudices, & inquire*

Oratio ad filium.

an iustè iudicent. Tum demùm adiunxit. *Oro te, fili mi, vt me emortuum, Missarum, precum, & largitionum subsidijs, toto regno prosequaris. Iam tibi benedictionem impertio, vberrimam quam vllius vnquam patrum precatus est filio; obsecrans Trinitatem sanctissimam vt te omnibus malis eripiat; maximè ne vitam in peccato mortali amittas, vt simul ipsi in æternis tabernaculis immortalem vitam peragamus.* Mox incremento morbi ad extrema applicitus, sacris religiosè susceptis, iubet se humi cinericitio strato imponi, sanctósque obsecrans, quos studiosè coluerat, Iacobum, Dionysium, atque Genouefam, brachiis in Crucem collectis, sanctissimam animam cœlo dedit; anno vitæ quinquagesimo quinto. Summus profectò, ac dignus æternâ Francorum memoriâ; Christianis Regibus exemplum & norma, qui pietatem & religionem, priuatas vt videbatur virtutes, publicas fecit, dum throno intulit; docuítque posteros integritatem vitæ cum diademate posse sociari. *Eum vicesimo septimo post obitum anno Bonifacius Pontifex sanctis adscripsit; rarissimum hactenus in Regibus decus; & verissimus triumphus de orbe terrarum, quem nemo vincit efficacius, quàm qui temnit. Et patrata miracula præluserunt Pontifici, imò consequuta quamplurima; quibus Deus Ludouici gloriam testatam voluit, vitámque impensam, magno laudis fœnore compensare. Nam statim ab obitu mutati oris splendor receptam cœlo animam referebat; genas macie & ægritudine deformatas rubicundus color minio pinxit, subrisit os suauiter, lætíque oculi iucundos aspectus visi effundere. Ex pluribus quos susceperat liberis, duo lecti diuinitus ad stirpem regiam; Philippus natu maximus, tunc vicesimo sexto ætatis anno; & Robertus minimus, Claromonti in Bellouacensibus

[Margin notes: LVDOVICVS SANCTVS. — *Regis obitus.* — Anno 1270.]

bus Comes, à quo Borboniorum familia, longo pòst annorum tractu, in Francorum solium euehenda. Ingens continuò mœror Francos inuasit; vt plerumque iacturâ raptum bonum agnoscimus: occurrebant animo Regis dotes, periculi facies; se destitutos omni ope credebant, quos destituisset Rex optimus; tunc seriò noxas & delicta sua incusabant; quæ cœlestem iram lacesserent, tantúmque Principem rapuissent indignis. Nec dubium est, quin Barbari profligassent perterritos, si in hoc articulo castra impugnassent, sed Deus hanc auertit hostibus mentem; iámque inter superos Rex admissus, inuigilabat suis, opémque præstabat. LVDOVICVS SANCTVS.

IV. Etenim ipso die quo vitam posuit, ad oram Libyæ Carolus Siciliæ Rex appulit, annonam vberem validúmque militem vehens classe. Tunc præbitum catastrophes humanæ spectaculum; cùm ab Italis pompa, gaudium, festinus tubarum sonitus, vexillorum explicatus fulgor, ab Francis mœror pallens, silentium altum, desperatio belli, ac trahentium fata languor spectarentur. Continuò Carolus ad charissimi Regis cadauer, erectum in feretro, postquam lacrymas, gemitus, precésque effudit, traductus ad sollicitudinem belli, languentium animos excitauit; ac primùm recentes copias, ne læderentur morbi contagio, seiunxit à Francis, mediásque hostes inter & Francos locauit. Nec ab armis diu temperatum. Cùm equitum turma intercepta à barbaris & deleta esset, totum exercitum Carolus ad pugnam eduxit; (nam Philippus Rex, valetudine æger, iuniórque annis, patruo tot victoriis claro tradebat imperium) nec Saraceni detrectabant prælium, quod tamen nouo more nouáque industriâ commiserunt. Effusos in planitiem campos arena sternebat, quà expassa in latum, quà in colliculos pressa; & commodùm Auster vehemens

Philippus III. dictus Audax.

Caroli Regis in Africã aduentus.

Saracenorũ Strategema.

PHILIPPVS AVDAX.

in Francorum vultus auras perflabat; eâ opportunitate barbari vsi, memores artis antiquæ, vento commilitone, latioribus palis instructi, ad pugnam procedunt; quibus Sabuleta mouentes grauiter, vento impellente, tantùm pulueris in ora & oculos, tam caliginosos arenæ nimbos euoluerunt, vt Francis regrediendum in castra fuerit, secum optimè actum reputantibus, quod eo turbine tumulati non fuerint, & viui arenariis molibus conditi. Eo successu Afri elati, ad certamen seriò se accingunt; Christianos semel posse profligari, morbis abiectos Francos atque imminutos; qui ex Italiâ & Siciliâ venerint, tirones admodùm, timidos atque ignauos, in fugam potiùs quàm in pugnam trahi. Ita ingentem exercitum Tunetanus contractis vndique copiis, ad Christianos admouet, telorúmque iactu lacessit. Carolus vt audaciam aleret, lentè aciem explicans, suo strategemate pugnam instituit. Nam Italis in agmine medio collocatis, imperat vt primo congressu simulato metu fugam arripiant, Francos ad alas porrigit, dein signo dato ad pugnam emittit. Post breuem velitationem. Itali fictâ egregiè trepidatione, primùm loco cedere, dein turbari, tandem fugam sumere, & terga vertere. Illicò barbari clamore inconditо, solutis ordinibus, ceu victoriæ compotes, persequi, & hærere fugientium tergis; at ij postquam penitus in intimam aciem rapti sunt; tunc repentè os & ferrum conuertunt, & incautos telis gladiísque excipiunt. Franci qui eatenus de industria hæserant, in latera & terga hostium effunduntur, inclusósque magnâ cæde sternunt. Sic victoria erepta victoribus, instaurata ars Parthica, Mars dolo armatus, & Numidis suus Marius redditus. Hoc consilij opus, istud fortitudinis. Castra fixerant barbari Tunetum inter & Francum; munitissimo vallo excludebatur.

Vincuntur à Carolo.

debatur Francus; vrbi per lacum annectebantur, quo annonam & cætera commoda deuehebant. Eam vt commoditatem Franci auerterent, triremes compingunt, quarum partes committi facilè ac resolui possint, easque dissolutas ad lacum deferunt; tum instauratas conscendunt, ac palustrem locum in lacu occupant; vbi posito ipsâ eâdem nocte munimento, naues hostium prohibent, intercipiúntque commercium vrbis. Tunetanus aggressus frustra hunc reuellere scopulum, tandem ad decretoriam pugnam se comparat. Instructi vtrinque exercitus ordines explicant; cùm solo metu pugnatum & victum est. Vbi Franci equites demissis lanceis in hostes inuecti sunt; illi periculi facie territi saluti vt consulant, primi quidem in secundos ordines se recipiunt, illi in tertios; ita momento vniuersa acies conturbatur, & effusa in præcipitem fugam, terga impunè cædentibus præbet. Hæc ingens victoria, quæ Tunetum vrbem expugnabat; gnarúsque infirmitatis Rex barbarus, hostes quos ferro non vinceret, auro aggreditur. Missi de pace caduceatores. Et quidem Francis bellum perplacebat; *Vrbem ad extrema actam, vno admodùm conatu capi posse; ignominiosum Franciçæ gloriæ, rem confectam deserere, & lucrum pro laude hoc est infamiam domum reportare; quàm id turpe sui Regis memoriæ atque cineribus, quos infectâ expeditione victos potiùs quàm triumphantes reueherent.* At Carolus pacem appetebat: Francos morbis perditos, iam ægritudinem in Italos suos irrepere; Tunetum haud tam facilè expugnari, expugnatum seruari difficilius, ab ægro milite, tanto maris spatio. Præterea consequebatur optatum, Tunetano Rege tributum pendente; & Philippus Rex morbi tædio Franciam cogitabat, ne quid noui mutato Principe oriretur. Ideò pax cum Tunetano

PHILIPPVS AVDAX.

Barbari funguntur.

Pax cum Rege Tunetano.

PHILIPPVS AVDAX. contracta, iis conditionibus quas victores darent; vt præsentis belli rependeret sumptus; tributum Carolo aureorum quadraginta mille quotannis solueret, captiuos Christianos libertate donaret; securum mercatoribus commercium foret, ac facultas in Tunetano regno Christum prædicandi. Impletæ conditiones,& victores versus Siciliam nauigarunt; ambiguâ gloriâ,his pacem laudantibus,illis arguentibus,quæ victoriam vt putabant certam oppressisset.

V. *Francica classis naufragium.* Reges nauigatio prospera Drepanum intulit; classem reliquam quæ soluerat seriùs dirissima tempestas adorta est. Peruenerat in conspectum Drepani, cùm inhorrescente subitò pelago, procellámque mouentibus ventis, naues reciprocante fluctu inter se concuti,armamenta infringere,diuerberare sese instar arietum,aluum quassare atque dissoluere, mox hauriri vndis atque absorberi. Et in portum atrocitas mali penetrauit, quâ triremes fractis rudentibus solutæ anchoris, ad naues raptæ sunt procellæ turbine,& ad sæuissimum prælium instaurandum actæ. Eminebat in primis regia, dicta Gaudij nuntia, nunc *Porte-ioye.* cladis causa, tristissimæque necis instrumentum: eâ amplitudine alui & materiæ firmitate princeps cæterarum,æstu impellente maximam stragem intulit nauibus; mox illam verberatam prorâ conquassabat, aliam allisâ puppi aperiebat;mox conuersa in latera comminuebat nauigium dextrum, iterum agente fluctu læuum obruebat, animatum scopulum diceres, qui inquirat naues atque persequatur, vehátque naufragium quoquò se verterit. Spectabatur illa summis in fluctibus, remos inter fractos, auulsa gubernacula, vela direpta, comminutos malos, quódque longè funestius,submersorum cadauera,diuulsisque membris partientium funera. Nulli mortalium in tanto numero incolumitas obtigit,

præter

præter paucos, quos idem turbo ad Tunetanum portum reuexit, a Rege barbaro amicè habitos, & calamitate naufragij subleuatos. Imò nec Regibus prosperum iter, nec mœroris expers reditus contigit. Drepani Theobaldus Nauarræ Rex, morbo vitam clausit, præstantissimus iuuenis, nec indignus quem Ludouicus affinitate adiungeret; vxor Isabella Ludouici filia, tergemino defuncta funere, patris, fratris & coniugis, cùm nec liberos vllos suscepisset, in itinere ad Massiliam obiit, intercludente mœrore spiritum, & amore charissima capita reposcente. Et Philippum Regem suus dolor affecit; postquam Monte regali ad Panormum patris viscera direptámque ossibus carnem tumulauit, pergens in Italiam, Calabriámque pertransiens, dum transmittit fluuiolum vado, Isabella coniux equo impingente in saxum prolabitur, lapsúque prægnans iam octauo mense ægritudinem contrahit, quâ viuis rapitur, anno vitæ vicesimo quarto; coniuge raptam lugente, vbi nullus periculi terror, quæ tot ærumnis belli & pelagi superstes fuisset. Quatuor liberos Regi pepererat, quorum duo Philippus & Carolus fastos implebunt. Nec tot funeribus mors quieuit; Alfonsum Regis patruum, suauissimum moribus atque piissimum, fratrísque Ludouici indefessum in expeditionibus Comitem, Corneti quod castrum in Tusciâ, morbo rapuit; nec Ioanna vxor superuixit, eiusdem socia indiuisa; quibus sine prole mortuis, impleta est conditio à Blanca sancita, & Tolosates cum Occitania regno restituti, præter Pictones quod Alfonsi patrimonium fuerat. Inter hæc Italiam decurrebat Philippus, & Viterbij adhortatus Cardinales, vt tandem conuenirent ad eligendum Pontificem; nam iam alterum annum distrahebantur odiis atque sententiis, tum Cremonæ pactis Venetos inter & Genuenses induciis, quos

PHILIPPVS AVDAX.

Varia Principum funera.

Annò 1271.

Regis in franciã reditus.

intestina bella consumebant; ac Mediolani exceptus perhonorificè, tandem per Alpes in Franciam venit; ac Parisiis sanctissimi patris Lipsanis mandatis tumulo, quæ suis ipse humeris succollabat, Rhemis solemni more inunctus est, & ad regni regimen se accinxit.

PHILIPPVS AVDAX.

VI. Verùm diu quieto esse non licuit. Motus ab vltimâ, Vasconia pacem perturbauit In eâ duo Proceres, Armaniacus Comes, & Girardus Insulæ Iordani Dominus, ob iura quæpiam contendebant: ille viribus atque opibus erat superior, hic animi fortitudine defectum potentiæ cumulabat. Semel cùm Armeniacus ad Casaubonum castrum, quod Girardi erat, magno amicorum & militum comitatu præteruceheretur, Girardus id contumeliæ adscribens, Comitem eductis suis assequutus, in eum armatus irruerat, fratrémque Comitis perimens, cæteros in turpem fugam egerat. Armeniacus pudore & dolore arma comparat, & Comite Fuxiensi sororio in subsidium euocato, Girardo interitum ruinámque castri intentat. Ille armis impar, Regem vt supremum Dominum appellat, ipsius tutelæ castrum committit, in id inductis Magistratibus Regiis, emendaturus sententiâ Regis si quid deliquisset: Nihilominus milites castro admouent militem, vi expugnant, passímque omnes trucidant, Regios etiam Magistratus, Girardo per pseudothyrum elapso: Illicò apud Regem maiestatem violatam suis conqueruntur; vnum præ cæteris Fuxiensem Comitem accusantes, auctorem cædis, & quia in Regem dixerat plurima intemperantiùs. Rex contracto magno exercitu, vt auctoritatem sanciret principiis, versus Aquitaniam copias ducit; ac Tolosæ dum agit; comperto Fuxiensem; quem arma appetebant, se Fuxio castro inclusisse, militem in eum rapit. Nempe Comes Rogerius Bernardus, confisus arcis

Motus in Aquitania. Comte d'Armagnac, Seigneur de l'Isle Iourdain. Casaubon.

inexpugnabilis munimentis, abductis secum ex Albigensium fæce facinorosis prædonibus, sperabat posse infringi vltionem Regis; qui more iuuenum tam citò affectus poneret quàm suscepisset. Fuxium erat in vertice montis, circùm abruptis asperrimísque rupibus scopulosi, vno aditu arcto admodùm atque difficili. Montem castris miles circundedit, tantúmque perfecit improbitate laboris, vt per iuga rupium saxorúmque duritiem, tortuosum variis anfractibus iter ad arcis fossam deduxerit. Eàdem viâ timor ad Comitem penetrauit, peruicítque vt se Regi suáque traderet: datus in vincula, Bellocadium ductus est; annuo carcere expians rebellionem: donec deprecatore socero Gastone Moncadio, restitutus in Regis gratiam, vxorem, liberos & ditionem recepit. Et ipsi Moncadio appellandum fuit patrocinium Regis. Eduardo Angliæ Principi ob quædam feuda ille obnoxius, magnísque in Aquitaniâ ob nobilitatem & potentiam nominis, eundem comitari in expeditionem sacram detrectauerat, etiam compellatus. Eduardus è Syriâ redux, auctúsque regno Anglico, quod Henrici patris morte adiuerat, memor iniuriæ, Moncadio ad præstandam fidem diem dicit. Ille iniuriam contemptu auget, lictorem Anglum in vincula agit, armatúsque obsequium negat. Bearnium, quæ ditio Moncadij erat, Anglus inuadit; Gasto infirmior cùm fide incolumitatis datâ se Regi sisteret, retinetur; ac vix multa pollicitus liberatur. Illicò liber delusam fidem incusans, quæ vi promiserat inficiatur deberi, iterúmque militem ad vim repellendam conscribit: Bello instaurato intercedit Philippus, litémque in Parium curiam euocat, quando sibi ambo clientelam iurassent; in curiâ multa in Eduardum contumeliosa cùm intemperanter effudisset Moncadius, Regémque Anglum singulari certamine prouocaret; cùmque

PHILIPPVS AVDAX.

Beaucaire.

PHILIPPVS AVDAX.

que ob rem acerbissimè Anglus quereretur; Philippus rem arbitrio disceptans, damnauit Moncadium, vt verbis illatam iniuriam, excusaret verbis & sarciret. Sic flexis genibus, collo reste adstricto, ab Eduardo veniam flagitauit supplex; demissione arrogantiam, & contumeliâ suâ alienam obliterans; ditio & iura damnato steterunt integra; fuítque intra verba pœna vt culpa, & Franci intererat, non ditari Anglum Comitis spoliis. Eduardus Rex pro Aquitaniâ præstitit postmodùm clientelam. Ab iis turbis quietis aliquantùm regno indultum est, Regíque ipsi nouum coniugium comparatum. Cœlebs quartum annum agebat, castimoniâ magnâ, quod Principi in ætatis flore inusitatum, suorum impulsu suscepta vxoris cogitatione, Mariam selegit sororem Ioannis Brabantiæ Ducis, corporis formâ animíque dotibus claram, eámque Parisiis excepit celebritate quam maximâ; præbitum omnibus Equitibus tum externis tum indigenis hospitium, epulæque solemnes per dies octo, quibus vrbs regia ludis conuiuiísque se tradidit; Francis maximè omnium, in lætitiam Principum se conformantibus. Ab gaudio publico & alacritate ad religionem Philippus transiit. Gregorius X. Pontifex dictus, post longissimam illam Cardinalium altercationem, & ab extrema arcessitus Syriâ, vt & illâ morâ interregnum produceretur, ad instaurandas Ecclesiæ res afflictas magno illo iustitio, locum aptum Concilio Generali à Rege impetrauerat, Lugdunum commodissimam excipiendis & alendis Patribus ciuitatem. Venienti Lugdunum Pontifici Rex occurrit, & honorificè deducto præter vrbem aliquot circum castella tradidit, & corporis stipatores, ad tutelam & securitatem, rediítque Parisios, curâ Nauarrici belli iam à proximo anno susceptâ. Porrò quia res momenti est maximi: tribúsque difficillimis bellis implicuit

Rex Mariã ducit. Anno 1274.

Concilium Lugdunense secundum.

plicuit

plicuit Franciam, Hiſpaniam, atque Italiam; ea operoſiùs pertractanda. Si tamen ſemel præfatus fuero, in bellis Franco-Hiſpanicis, quæ deinceps in noſtra ſecula magno Europæ damno propagata, vix conquieuerunt, me nullo gentis meæ affectu, vel extraneæ odio perſcripturum hiſtoriam, ſed vnâ veritatis luce, quantùm aſſequi potero, ex vtriuſque gentis Annalibus rem indagaturum, gnarus ſuas cuique populo virtutes eſſe & vitia, nec vni nationi ſcribi Hiſtoriam, ſed Orbi terrarum.

PHILIPPVS AVDAX.

VII. *Nauarræ regnum.*

Nauarra in Hiſpaniâ ſita eſt, quà ad Occaſum Pyrenæorum iuga porriguntur; pars olim Cantabriæ, fortiſſimorum militum ferax; poſtea Vaſconum ſedes, bellicæ gentis, & ſupra cæteras ferociſſimæ. Inter Caſtellam veterem & Aragoniam poſita, & per ipſos Pyrenæos prolata intra Galliam, quaſi eorundem regnorum vel pars vel particeps, ipſorum Regibus cupiditatem obtinendi mouit. A Gothis Regibus, ante Roderici calamitatem, cum Hiſpaniâ cæterâ tenebatur; poſtea inundantibus Mauris & Hiſpaniam inuadentibus, montium beneficio & locorum aſperitate defenſa eſt; donec haud multò poſt Garſias Ximenes, oriundus è Franciâ & Bigerrorum Comes, reportatis è Mauro haud paucis victoriis, regnum inſtituit, quod Sobarbriæ dictum eſt. Alij regni eiuſdem primordia ad Ignatium Ariſtam, hoc eſt martium atque bellatorem, aliquot annis inferiorem adſcribunt, eundémque Bigerrorum Comitem; à quo ad Sanctium Fortem Nauarræ Reges prognati ſunt. Ab Ariſtâ eodem Nauarræ mutata Inſignia, ob victum clade ingenti Miramolium, Viridem nuncupatum: nam cùm agmen hoſtium catenis ferreis circumcinctum abruptis clauſtris perrupiſſet, eam ob rem in ſcutum rubrum catenas ferreas variis inter ſe modis implicatas, auro inſculpſit,

Comte de Bigorre.

PHILIPPVS AVDAX.

insculpsit,& ad depingendum Viridis nomen Smaragdus in medio refulgebat. Porro Sanctius Blancam sororem in matrimonium dederat Theobaldo quarto Campaniæ Comiti; è quibus natus Theobaldus posthumus, in Nauarræ regnum post obitum patris flagitatus. Siquidem Sanctio sine liberis decedente, cùm regni ius ad sororem spectaret, Theobaldus mortui nepos solemni legatione ad sceptrum vocatus, opulentam hereditatem

Anno 1234.

adiuit. Isque est Theobaldus, quem Blancæ amoribus suauiter insanientem Annales describunt. Ab eo Theobaldus filius hoc nomine secundus, spectatâ Regum serie, regnum suscepit; idémque decessit Drepani, dum ex Africâ domum repeteret. Ipsi Henricus frater successerat, ob pinguedinem alui Crassus dictus; qui ductâ Ioannâ Artesiâ, Roberti Regis fratris filiâ, vnicam prolem ex eâ susceperat, Ioannam matri cognominem; quam moriens adhuc biennem Reginam dixit, matríque impensè mandauit, vt cùm mors sibi contigisset, filiam in Franciam duceret, eámque Principi Franco collocaret. Rege vitâ casso, matrem implendæ voluntatis regiæ cupidissimam retinebant Nauarri & ipsi in factiones duas diuisi. Potior & validior vocabat Petrum Aragoniæ Principem, altera infirmior Alphonsum Castellæ Regem; illius duces Sanctius Montacutus comitiorum suffragiis dictus regni curator, & Armengandus Pompelonensis Antistes, religione auctoritatem publicam sanciente; istius Garcia Almorauides, multæ inter populares potentiæ. Vterque Principum iuris speciem prætendebat ambitioni; Castellanus veterem clientelam, à Nauarrâ Castellæ præstitam, Aragonius adoptionem Sanctij Regis, quâ Iacobo patri ius quæsitum,& quadraginta aureorum millia Theobaldo primo in expeditionem sacram mutuò data. Ius Principum vt amat fieri

Ad Campanos delatum.

Sanche de Môtagut.

fieri arma promouerunt. Primus Alphonsus Ferdinandum filium in Nauarram cum exercitu mittit; qui aliquot oppidis occupatis, ob locorum difficultatem sese continuit. Nec lentior Petrus Aragonius iuri fulciendo; & ipse Sosium ad regni fines cum exercitu progressus, cùm Nauarrorum pars maxima ad eum inclinaret, faciles habuit Proceres, qui ipsius filiò Reginam virginem desponderunt, cum regno in dotem; quas si nuptias non assequeretur, penderentur ipsi centum quadraginta librarum millia, in belli sumptus, quod in Castellanum susciperet, stantem in captis oppidis, necdum regni titulo abstinentem. Interea dum disceptant, præda elabitur; quippe Ioanna vidua neutri partium se credens, clam abductâ filiâ, profugit in Franciam, Regi cognato ac Roberto fratri regnum prolémque committens. Sanè dignum depositum, quod Francia omni ope seruaret; etenim in illâ virgine Ioanna crescebat, tot artium mater, quæ pòst Regi nupta, Nauarram in Franciâ tot monumentis ornauit. Philippus continuò postquam virginem Philippo filio vxorem despondit, vt regno consuleret, ac factiones opprimeret, nobilem Equitem Eustachium Belmarcasium, prudentiâ clarum, Pompelonem mittit, præficitque regimini, Montacuto exauctorato. Regis auctoritas Castellanum continuit, & factiosos aliquantisper coërcuit; donec idem furor cum accessione recruduit. Quippe duces quos antea partes seiungebant, Montacutus & Almorauides, nunc in Francum ceu communem hostem conciliati, communicatis viribus, populum concitant, & intra Pompelonem ipsam Francos securos aggrediuntur. Ii fortè in sepositâ vrbis parte habitabant, quâ tecti & muniti factiosos repellunt: eo repagulo prohibitus furor in proximos agros reuoluitur; Francorum villas funditus diruunt, vites reuellunt,

PHILIPPVS AVDAX.

Ioanna Regina in Frãciam delata.

Beaumarche.

Francicæsi.

Anno 1275.

PHILIPPVS AVDAX. uellunt, arbores ad radicem cædunt, atque vltrà insanientes, nutricum vberibus raptos infantes saxis allidunt; effusi in liberos, cùm patribus arcerentur. Imò in seipsam promota est rabies, dum Montacutum alterum ducem, nobilitate ac potentiâ principem, cùm pertæsus tot cædium inclinaret ad Francos, nefariè peremit; pœnas dantem quas ipse instruxerat.

VIII. *Pompelo capta.* Renuntiato furore ciuium, Philippus exercitum parat, tradítque Roberto Artesio præclarissimo iuueni, adiuncto Imberto Bellijocensi Comestabili: ij viginti quinque millibus hominum in expeditionem ductis, Pompeloni se admouent. Breui pugnacissimis aggressionibus rebelles ad extrema acti, quanquam se fortiter propugnarent, spe vnâ Castellani subsidij nitebantur. At ea mox euanuit; postquam Almorauides qui factionem alebat, noctù profûgit, miserósque deseruit, ad Hispanum secedens. Tum demùm furor in metum deficiens, vincentium clementiam appellauit; ac ciues dum agitant de conditionibus cum Comestabili, Vascones milites prædæ cupidi & vindictæ, scalis admotis in muros euadunt, vrbémque captam quàm atrocissimè diripiunt; frustra repugnantibus ducibus; in corpora primùm libidine, tum ferro sæuitum, postremò flammis in ædificia; pœnâ tam insontibus quàm reis illatâ; adeò malè æqui persequutio bello committitur. Patrato supplicio Robertus Pompelone substitit, tum ad debellandas factionis reliquias, tum Hispano vt inuigilaret; cui extemplò Rex suas belli vices referebat; nec sine merito. Nam Ludouicus, quem in posterum ob virtutes suas nuncupabimus sanctum Blancam filiam Ferdinando Alphonsi Castellæ Regis maximo filio nuptui dederat; eam maximè legem stipulatus, vt Ferdinando Alphonsus pater regnum illibatum traderet moriens,

Causa belli cũ Hispano.

riens, exclusis liberis cæteris; aut, si fortè filius præmoreretur, eiusdem liberis ex Blancâ susceptis regnum auus dimitteret; eámque ob rem Ludouicus ius in Castellam quod ipsi per Blancam matrem obuenerat, Blancæ filiæ, Ferdinando coniugi, & suscipiendæ proli condonabat. Contracto coniugio, Ferdinandus in regni spem & propè consortium ab Alphonso admotus, dum bellum in Mauros comparat, morbo corripitur, vitámque amittit; relictis ex Blancâ duobus filiis, Alphonso & Ferdinando. Iis haud dubiè ex conditione & naturæ lege regnum debebatur; cùm exurgit Sanctius demortui frater, sibíque regnum deberi contendit, qui Alphonsum patrem superstitem proximo sanguinis gradu contingeret, à quo nepotes longiùs amouerentur. Eo consilio bellum in Mauros suscipit, gnauiter gerit, fortiter conficit; tum victor ad demerendos Proceres se impendit, comitate, liberalitate, blanditiis, iísque artibus quas ambitio forti magnóque animo subministrat. Nec frustra laboratum; Procerum studio sceptro designatur, & ipse Alphonsus volens nolens abducitur à nepotibus, Sanctioque se tradit. At Violanta Alphonsi vxor, miserta impuberum, eos cum Blancâ matre clam ereptos in Aragoniam ducit, Iacobi fratris committendos fidei. Verùm paulò post Iacobo mortuo, Sanctius cum Petro successore tam vehementer contendit, vt miseri adolescentes in Xatiuâ arce concluderentur, ne in Franciam effugerent; matri Blancæ ægrè permissum, vt remigraret in patriam. Sororis lamentis Philippus commotus, regium exercitum instruit, ducítque ad Pyrenæi fauces, promoturus vlteriùs, nisi proditio vetuisset. Alphonsus accedentis potentiâ territus, Robertum Pompelone agentem accersit; vt de ineundâ pace rationem inquirerent; Robertus potestate factâ à Philippo,

PHILIPPVS AVDAX.

Castel

PHILIPPVS AVDAX. Castellanum adit; ac primùm commodas impetrat conditiones. At subitò Alphonsus postquam ei redditæ sunt ab ignoto litteræ, mutatus in alium, læto vultu Robertum contuitus; *Mihi*, inquit, *amici sunt in aulâ Franciæ; en his admoneor litteris, Philippum Regem in Franciam regredi, attritus & imparibus ad bellum copijs; eâ de re certiorem te facio.* Ideò Robertus suspicatus datas à proditore litteras, Pompelonem redit, tum excurrit in Franciam, proditorem in supplicium vocaturus. Is erat Brossius, qui pœnas postquam æquissimas pependit, Philippus denuò de Hispanico bello cogitauit; *La Brosse.* Blanca vrgebat, nepotes in Aragonicâ arce claudebantur, Sanctius regnum iam capessebat; propterea nouo exercitu ad Bearniæ fines instructus contendit. Res ad arma spectabat, cùm Eduardus Rex Angliæ, qui nuper Eleonoram Alphonsi filiam vxorem duxerat, agens deprecatorem, impetrat vt Reges amicè controuersiam disceptaturi colloquerentur. Eam in rem Philippus continuit copias, ac Marsanum venit, Baionam Alphonsus; sed Sanctij artibus metuentis ne detrimento suo pax coalesceret, discesserunt, Reges infectâ re. Mox annitente rursus Eduardo, Tolosam Francus & Aragonius conuenerunt; sed Aragonio adhærente penitus Sanctio, nihil perfectum est; imò nec impetratum, vt captiui iuuenes soluerentur. Hac spe abruptâ, tunc demùm belli studia Philippus instaurat, & exercitum versus Hispaniam ducit, exacerbatis Francis Proceribus, & Sanctij artes ferro resecturis. Cùm nouam machinam è cœlo euocat Castellanus: ea Nicolaus III. Pontifex, ex Vrsinorum familiâ, qui Francis infensus, veritus ne fortè Castellam subigerent, & ferociores euaderent, auctoritate Pontificiâ bello intercessit, diras comminatus Philippo, ni armis abstineret;

ſtineret; abſtinuítque mitiſſimus Princeps, maluítque gloriæ quàm religionis iacturam facere: quanquam eâ integrâ ſuum ius perſequi, & alienam iniquitatem premere licuiſſet. Ita Sanctio fuit impune flagitium, pupillíque Principes ſteterunt in cuſtodiâ, Francicæ gloriæ non leui maculâ. Porrò atrociſſimum cum Aragoniis bellum imminebat, quod priuſquam aggrediar, iuuat fortunæ luſum cum Broſſio, diludij inſtar Tragicis actibus interſerere.

PHILIPPVS AVDAX.

IX. *Broſſij fortuna & caſus. Pierre de la Broſſe.*

Petrus Broſſius vili & plebeiâ origine, Ludouici ſancti primùm Chirurgus, Philippo filio, neſcitur quâ arte, ita ſe inſinuauerat, vt primùm beneuolentiam, mox ſummum imperium in eius animum aſſecutus ſit. Ipſius commendatione iam à Ludouico rebus ſupra ſuam ſortem adhibitus, cùm ſtudium & induſtriam exhibuiſſet; ſtatim à Philippo mox Rege cubiculo præficitur, animóque auidiſſimo adminiſtrationem capeſſit omnium. Duobus intendebat potiſſimùm; primùm vt auaritiam per omne nefas impleret, tum ne quis alter in gratiam Regis irreperet; in eam quaſi arcem tutiſſimam recipiens ſe, vnde in totum regnum vſurparet imperium. Donec cœlebs agebat Philippus, nihil erat pertimeſcendum magnoperè; at poſtquam Mariam Brabantiam duxit, & blandimentis vxoriis emollitus eſt ſenſim, timere cepit ſeriò Broſſius, ne vni ſuccumberet feminæ, qui tot viros depulerat; néve amor riualitatis impatiens amicitiam pelleret. Metum eiuſmodi incendebat odium; cùm Regina, & ipſa æmuli forſan impatiens, aut miſerta regiæ ſeruitutis, vel indignans in viliſſimo capite ali tot ſcelera, palam obtrectabat potentiæ Broſſij, eiúſque crimina Regi deferebat intrepidè. Ille igitur de ſalute ſuâ ſollicitus, in Reginæ perniciem totus incumbit; gnarúſque nihil nouercæ priuignis odioſius, eam intendit machinam ad patrandum

Reginã Broſſius accuſat

PHILIPPVS AVDAX.

dum nefas. Erant Regi ex Isabellâ priore coniuge liberi ; sparguntur voces per emissarios Broſſij, quibus Reginæ in eos odium declaratur ; eam cum familiaribus conqueri, & deplorare miseriam suam ; *frustra se nupsisse Regi nisi Regem pariat, se fore pro dimidiatâ vxore, & concubinâ propemodùm, quæ primis liberis clientes procreet ; sanè filio suo, nam vnum pepererat, ex Rege nato deberi imperium, non aliis quos Philippus priuatus & subditus genuisset* : in eam rem congerebantur exempla, & prauè acta describebantur in legem. Iis rumoribus crimen comparatum aggreditur Broſſius, & execrando facinore fulturus potentiam, Ludouico regiæ prolis maximo propinat toxicum. Statim improuisa mors, certáque indicia signabant venenum; in præcipiti morbo, stomachi resolutio, conuulsiones atroces ; mox in cadauere punctis liuidis cutis maculata, & corruptio viscerum. Nec de occultando flagitio laborabat Broſſius, modò auctor lateret ; imò postquam indubitata signa percepta sunt, primùm suspicionem in Reginam mouet, dein adornatis testibus ipsam accusat. Contra Regina parricidium regerit in auctorem, Broſſiumque appellat ; rapi in quæstionem postulans, qui ministrassent ægroto. Verùm Broſſius artibus prauis sic animum Regis implicuit, vt opinio veneficij in Reginam vnam inclinaret. In iis animi angustiis Rex audit. Niuellæ in Flandriâ vnam esse in cœnobio Virginum (Beguinas vocabant) quæ occulta expromeret, ac nuntiaret futura ; ad eam consulendam Petrum Baiocensem Episcopum, & Matthæum Abbatem sancti Dionysij legat. At Episcopus Broſſio affinis, occupat primus ad Virginem ire, rogátque postquam audiuit parricidæ nomen, ne id socio proferat ; ita aduenienti Abbati nihil certi dictum, & Regi renuntiauit Episcopus, se reum à confitente Virgine accepisse,

accepisse, nec eum prodi sine flagitio posse. Rex indignatus in Præsulem, legatos alios ad Virginem mittit, quibus illa tacito parricidâ, immunem ab eo scelere. Reginam affirmat, iubétque Regem ab eâ suspicione liberum agere. Ioannes interea Brabantiæ Dux Parisios aduolat, sororis innocentiam contestatur, & accusantibus duellum intentat. Attamen perstat in his procellis Brossij gratia, imò in nouum turbinem perseuerat. Robertus Artesius postquam ab Alfonso discessit, & in Nauarram regressus est, audit Regem soluto exercitu rediisse in Franciam, & causas accuratiùs sciscitans, comperit commeatus penuriâ tantum exercitum defecisse, corrupta pabula, detractam annonam, & vastatam Bearniam ne militem alat. Ex quibus signis feram, vt credebat, indagans, Parisios venit, & Brossium proditionis accusat, quod cum Hispanis communicaret consilia, & perdidisset exercitum. Verùm cùm testes ad conuincendum deficerent, emergebat reus periculo, & in noua crimina consurgebat; nisi casus, aut prouisor casuum iustissimus Deus argumenta criminis subministrasset. Quidam nuntius Meloduni morbo correptus, Abbatem accersit, eíque epistolam tradit, quam vni Regi vt obsignata erat deferret; tum vitam morte subitâ claudit. Abbas, vt rogatus erat, rem præstitit; Rex litteram resignatam Consiliariis legit; nec de eâ rescitum est aliud, nisi quod Brossij sigillum præferret, & ipse statim apprehensus, paulò post necatus est suspendio; spectantibus & summoperè lætantibus Ducibus, Burgundiæ, Brabantiæ, & Artesio Comite; quos semper infensos habuerat; seu suo merito plura ob scelera, seu more Procerum nouis hominibus inuidentium, & sibi credentium eripi quod non assequuntur. Nunc ad Aragonium bellum me conuerto, vesperásque siculas, quæ quanquam celeberrimæ.

PHILIPPVS AVDAX.

PHILIPPVS AVDAX. X. rimæ, & omnium intextæ Historiis, prætermitti à me sine incuriæ & negligentiæ notâ non possunt.

Vesperas Siculas quæ præcesserint. Huius tantæ cladis originem indaganti, vna occurrit, Caroli Regis cæca prosperitas; ab ea quippe Nicolai metus Petri Aragonij cupiditas, Francorum licentia, Ioannis Proçhytæ vltio, & furor Siculorum, simul orta & propagata sunt. Prospera Carolo in secundissimis rebus fluebant omnia; locupletissimo regno fruebatur; Vicarius Imperij dictus Senatorque Romanus, Romæ ac cæterâ in Italiâ agebat principem auctoritate; ingens erat potentia, fama percelebris; vt vnus in Europâ potentissimus haberetur. Tot fortunæ dona vastum animum nondum impleuerant: ius Ierosolymitani regni assequutus, à Mariâ Friderici Antiocheni Principis filiâ, ambiebat Constantinopolitanum Imperium, (quod obtinebat Michaël Paleologus) quæsito iure à Balduino secundo, cuius filiam Beatrice mortuâ coniugem duxerat. In eam expeditionem, classem ingenrem Neapoli & Messanæ instruebat. *Nicolaus Pontifex.* Nicolaus Pontifex in hoc rerum cursu primus Remora nauiganti fuit: vir summus præclarísque dotibus ornatissimus, diu potentiam Regis suspectam habebat; siue priuatim affectus iniuriâ, ob repulsam affinitatem, aut nepotem cæsum; siue publicis rationibus, sedi Pontificiæ tantam auctoritatem incommodam ratus, eundem ergo impulit, Anno 1278. vt vicariatu Imperij ac Senatoriâ dignitate sese abdicaret, affirmans iam electo Imperatore Rodulpho, frustra Vicarium superesse, ac Romæ Senatorem præsente Pontifice superuacaneum. Ea res Caroli hostibus ad eum impetendum visa opportuna. Illorum *Ioannes Prochyta.* capitalissimus, quanquam in speciem vilis & aspernabilis, Ioannes Prochyta, inferendi mali stamen contexuit. Ille patriâ Salernitanus,

nus, vir solerti callidóque ingenio, dominus Prochytæ quæ in Puteolano sinu Insula est, Friderici Regis primùm vt scribunt Medicus, dein Manfredi atque ipsius Caroli Consiliarius, constupratâ a Francis vxore; exorsus proditionem, & deprehensus, fugâ se eripuerat, facultatibus omnibus spoliatus. In Aragoniâ profugus, Reginæ Constantiæ gratia in Aulam admissus est, ac vindictæ face inflammante ingenium, commentus est in Francos & Carolum quid tentaret. Sicilia visa est scena furori aptissima. Eam Præfectis administrandam dederat Carolus, quorum auaritiâ & negligentiâ miseri Siculi opprimebantur: ij maximè procacem Francorum libidinem incusabant, quibus nullus virginum pudor, nulla castimonia matronarum illibata foret aut intentata. Conceptum consilium Prochyta cum Petro Aragoniæ Rege communicat; ac tametsi ille id primùm reiecerit, tamen impellente Constantiâ vxore, & paternum regnum vt affirmabat ab inuasoribus repetente, in eam penitus mentem se induit, parauítque sedulò quæ necessaria forent. Visum & Prochytæ noua præter ea arcessenda præsidia. Viterbij Nicolaum Pontificem conuenit; impetrâtque assensum, & Aragonio ius regni Siculi; tum Constantinopolim profectus, Michaëlem Imperatorem iam apparatu Caroli perterrefactum, ad conspirandum cum Aragonio impellit; ita rem partitus, vt pecuniam Græcus, classem & militem Hispanus sufficeret. Nec omisit Siciliam, principes ad defectionem inflammans, modúmque tradens excutiendi imperij. Hæc omnia mirâ calliditate & solertiâ obita, Franciscani veste operiente perditissimum caput, quam de industriâ vsurpauerat, vt Francos falleret; alioqui mirabilem in modum improuidos atque dissolutos, & temerè supra fortunam suam præfidentes. Spectantibus ad exitum

PHILIPPVS AVDAX.

Sicilia.

PHILIPPVS AVDAX. Anno 1280. *Nicolao Martinus succedit.*

ſingulis, improuiſa mors Nicolai turbauit conſilia, non oppreſſit. Martinus IV. in demortui locum ſuffectus eſt, qui natalibus Gallus, parum aptus ad ſuſceptam rem videbatur. Et tentatus ab Aragonio, adeò non facilem aurem præbuerat, vt ab eo vectigal quod Aragonia Sedi Pontificiæ pendebat exigeret. Nec ideò Prochyta deſpondit animum, ſed inſtauratis ad ſcelus Siculis, Conſtantinopolim iterum aduolat, atque ingenti à Michaële pecuniâ ad bellum donatus, eam ad Petrum defert, iam inſtruentem copias & validiſſimam claſſem. Is apparatus cùm vicinis Principibus ſuſpicionem moueret; affirmabat Petrus in Mauros Africanos bellum adornari; eámque in rem, vt à pluribus ſcribitur, à Philippo Rege quadraginta librarum millia mutuò ſumpſit. Attamen cùm vrgeret Pontificius Legatus, quam partem Africæ, quámue Mauricam gentem appeteret, reſpondit ſe internum induſium flammis traditurum, ſi arcanum ſuum fortè exploraſſet. Et verò ſummâ dignum eſt admiratione, rem propemodùm vulgarem, tot inter capita participatam, tribus annis continuis, latuiſſe Francos, nec vllâ rimâ deprehenſam hanc lucem; adeò cæca eſt confidentia, tecta & oculata cupiditas. Sed iam aderat deſignatus facinori dies; nempe ipſe Paſchatis, vel ab ipſo primus aut ſecundus, religioſiſſimus Chriſtianis, & maximo lætitiæ ſenſu celebratus, cùm à meridie, campanis ad veſpertinas preces pulſatis, furor tam diu compreſſus, ceu ſigno dàto, Panormi primùm, & continuò per vniuerſam Inſulam erupit. Duces coniurationis adiunctâ plebe, proclamantes Francorum tyrannidem extirpandam, eos primùm qui in vicis aut compitis occurrebant confodiunt; tum in ſingulorum ædes inuadentes, nullâ ſexus aut ætatis ratione, promiſcuè viros, infantes, ſenes, matronas, virgines,

Veſperæ Siculæ.

virgines, furore insano conficiunt, miseratione omni restinctâ. Et eò prouecta est cædentium rabies, vt ipsas etiam matronas Siculas, quæ Francis nuptæ conceptum vtero fœtum ferrent, ipsi affines inauditâ barbarie ferro mactauerint, vterúmque ad extrahendum partum secuerint. Imo in ædes sacras ac religiosas dira vesania penetrauit; qui Franci ministrabant altaribus à collegis suis perempti sunt; religiosi Sanctorum Benedicti, Dominici ac Francisci adscripti familiis, à fratribus suis interfecti crudeliter; vt iam nullo humanitatis affinitatis aut religionis vinculo, in odiosam gentem cuncti sæuierint. Ita duarum horarum spatio per Insulam Franci omnes interfecti, & carnificina sæuissima per sontes & insontes grassata est: expunctâ quidem sanguine fœlicitate libidinis, sed maiori crimine, cùm scelus infra pœnam foret. Vnus Loti instar, ab dirâ strage seruatus est, & virtuti suæ donatus, Guilelmus Porcelletus in Prouinciâ Phocensi nobilis, quem Mamertini venerandum morum probitate, ereptum periculo, naui imposuerunt securum tot inter funera, quem inermis virtus stiparet. Quæ hanc cladem sequuta sunt, Messanæ obsidium, Petri in Siciliam aduentus, singulare certamen oblatum Carolo, Petro prouocante, eodémque eludente inane & irritum, Caroli Claudi vincula, ipsiúsque Regis tot inter ærumnas molestissimum funus; narrant quibus Neapolitanum regnum materia est: ego ad Franciam meam me admoueo propius. Sicilia in posterum, vt ab Italiâ quondam mari auulsa fuerat, ita à Neapoli furore cæco distrahitur, præmiúmque turbarum Aragonio stetit. Sed vnius Dei est regna & imperia, vel in præmium tradere vel in pœnam, & in seris nepotibus auorum delicta plectere. Sanè Petro Pontificiis diris afflato Sicilia haud læta obtigit, non multò

PHILIPPVS AVDAX. Anno 1282.

Porcelletus seruatus.

post in Aragoniâ suâ, imo tantùm non alienâ, pereunti.

PHILIPPVS AVDAX. XI. *Bellum Aragonium*

Carolo Rege Siciliæ morte rapto, Martinus Pontifex aliquantò post vitam clausit, cui suffectus Honorius IV. pariter odium in Aragonium, & beneuolentiam in Francum suscepit. Ideò instauratis in Petrum execrationibus, quem & regno deiectum Martinus significauerat, ne inania forent fulmina ad Philippum legat, & Aragoniæ regnum Carolo secundo filio, genito ex Petri sorore Isabellâ donat. Euocati Proceres à Philippo admittendum id censent, quando Aragonia stipendiaria foret Pontificis, ísque donaret cui supremum imperium esset. Magnâ celebritate Carolus inauguratur in Franciâ, cùm iam Philippus frater Nauarrę Rex ductâ Ioannâ virgine diceretur. Ab quæsito iure ad vsurpandam possessionem vires impēsæ sunt. Conscriptis copiis, omnibus Cruce signatis,

Anno 1285. seu ad sacram expeditionem, & præsente Legato Pontificis, Narbo vrbs in extrema Occitania designata; ac sub signis conuenerunt peditum millia octoginta, equitum cataphractorum viginti, stabántque in anchoris naues ac triremes centum & viginti. Hic apparatus non Aragoniam modò appetebat, sed Castellam ipsam, quæ Ferdinandi liberis restitueretur; nam auus Alphonsus diem obierat, ac testamento nepotes hæredes scripserat, Sanctio filio exhæredato, & paternis diris deuoto. Ad ea exordia accessit Iacobus Aragonius Petri frater, Balearium Rex, qui capitali in fratrem odio, vltrò ad Philippum desciuit. Petrus interea vt se in tantam potentiam cōmuniret nihil prætermiserat; ideo Francum abducturus, in Nauarram arma intulerat, vsque omni Tudelam vrbem impugnauerat. Sed Ioannis Laræ Præfecti virtute ab eâ depulsus, vastatâ regione Cæsaraugustæ sese abdiderat. Inde Principes in auxilium

implorabat;

implorabat; Rodulphum Imperatorem, & Sanctium Castellæ Regem; istum ob commune periculum, quia & ipse Francorum armis designaretur; illum, Gibellinam factionem excitando, quæ potentiâ Pontificum exscinderetur. At ij rogati se singuli excusabant; Castellanus, quòd bello Maurico distineretur, nec vellet Francum exacerbare, quem mulcere admodùm cuperet; Germanus & suo in Heluetios bello implicabatur, nec iis erat viribus quas in Romanum Pontificem Francorum fultum auctoritate exereret. Ita Aragonius vno se in tantam potentiam nitebatur; nec despondit animum, aut omisit quidquam quod fortitudo desideraret. Ager Ruscinonensis primus Marti obiiciebatur, præsidia in oppidis eius imposuit, tum exercitum vltra Pyrenæos in Catalauniam reuocauit, primum Francorum impetum hoc præclaro aggere repressurus. Philippo opportuna primordia contigerunt; Perpinianum Ruscinonensium primaria vrbs illicò Iacobo Aragonio tradita, & ab eo Regi in fidei pignus commissa; tunc properatum est ad oppida cætera expugnanda; nec vllum præter Elnam (quam appellant Gennam alij) repugnare ausum. Eam vir fortis spurius Ruscinonensis propugnabat; & spem fecerat Aragonius immittendi subsidij; attamen incumbente toto exercitu, vi capta est; & litatum Marti omnium sanguine. Vnus fato ereptus spurius quem dixi, tum suæ fortitudini tum clementiæ regiæ salutem debuit; quippe in campanariam turrim cùm se recepisset, pugnabat tam egregiè, vt Rex admiratione virtutis vitam non roganti donauerit. Nec se ingratum vir fortis exhibuit. Pyrenæorum fauces atque aditus sic obstruxerat Petrus, & defendebat selecto milite, vt penetrandi vlterius spe sublatâ, Francus otiosus citra repagulum ageret. Ruscinonensis seruatus moram abru-

PHILIPPVS AVDAX.

Le Roussillon.

Elna capta.

PHILIPPVS AVDAX. pit;gnarus locorum Francis nouum iter aperuit, & per rupium anfractus calléſque inuios, eóque ſecuros, quòd pauciſſimis admodùm explorati forent, vltrà montes exercitum fide ſummâ deduxit; obſtupuítque Aragonius imminere hoſtes è montium iugis, quaſi volatu aut Magicâ arte illibatis præſidiis vecti eſſent. Quare ſuis iam metu perculſis, præſtolari non auſus integros, robore militum in Gerundam iniecto, in interiora regni ſe recepit, bellum ex occaſione capeſſiturus. Franci ex montibus in Emporitanum agrum effunduntur, ſubitóque impetu vrbes obiectas in poteſtatem redigunt, Petramlatam, Figueroam; atque maritimas Empuriam Rhodopénque; in hanc admiſſa claſſis commeatum omnem ſuppeditabat, alebátque exercitum, deportatis è Francia luculenter cibariis. Vna vrbs Gerunda ſcopuli inſtar, felicem curſum perturbauit, ac poſtremò naufragium intulit.

Girone.

Roſes.

XII. Eſt Gerunda in colliculo poſita, circùm effusâ agri planitie; ſuperiora vrbis templum ornat munítque, turri eminente quæ ſit arcis inſtar, Gerundellam vocant; in decliui priuatorum tecta exurgunt, inferiorem vrbem amnis Thera cingit, ripis præaltis atque arduis tranſitu; oppidi ambitus validis muris ſaxeíſque turribus communitur; defendebat interiora præter lectum militem Raymundus Cardonæ Vicecomes, peritiſſimus militiæ dux, & hoc rerum ſtatu Aragoniæ fulcrum. Franci poſtquam caſtris poſitis vrbem obuallarunt, tunc admouent ad murum machinas. Verùm Raymundus crebrò vrbe erumpens conturbabat omnia; incenſis plerumque machinis aut euerſis, & caſtris variâ ſtrage confuſis. Erumpenti faciebat animum, & parabat opportunitatem Rogerius Comes Fuxienſis, iam Bearnij Dominus ſocero mortuo; ille Raymundo affinis, & Philippo clam infenſus

Gerundæ obſidio.

Viconte de Cardone.

infensus ob priorem noxam, recentiori memoriâ pœnæ quàm veniæ, communicabat cum obsesso consilia, aperiebat per occultos nuntios Francorum commoda atque incommoda; vt nunquam erumperet nisi magno Regis detrimento. Per has moras cùm prolataretur obsidio, Petro Regi erectus est animus, modúsque defendendæ vrbis quæsitus. Selectis peditibus bis mille, quingentis equitibus, loca insidiis opportuna insidens, vrbem inter & portum Rhodopensem, commeatus intercipiebat, & rationem belli disturbabat: virgultis tectus, latebrísque conuallium, vel toto exercitu erat impetendus, ita soluebatur obsidio, vel diuisis agminibus; quæ si infirma erant, profligabat; si validiora, continebat se saltu. Rodulpus Neslius Comestabilis tectum latebris frustra eliciebat ad pugnam, nusquam progredientem nisi viribus superiorem. Tandem Comestabilis cautum & callidum intercepturus, trecentos è toto exercitu fortissimos equites seligit, eductósque castris ita alloquitur. *Selegi vos, commilitones fortissimi, ad liberanda castra, profligandum hostem, & ignominiam eluendam. Nec imminuam periculi magnitudinem, trecentos dumtaxat in Petrum Aragonium, copiásque ex Aragoniis lectas duco, & prouocaturus. Audistis latronem hanc viam insedisse, grassari in nostros, & commeatus diripere. Rectà in eum tendimus; imus eductum grassatorem è latebris, veteres nouásque iniurias vindicamus. Nam ij sunt Siculi illi sicarij, qui confoderunt populares nostros & affines. Lugent etiamnum cruenta cadauera, tot insontium funera reposcunt vltorem, vt pudeat nondum elutam nostri nominis maculam. Iam nos circumstant morientium animæ, præstolantur vltionem æquissimam, inflammant iræ iustissimum fomitem, futuræ nobis in clypeum, sociásque certaminis. Facessat in numero tam*

PHILIPPVS AVDAX.

Petrus Rex pugnat.

Raoul de Nesle.

Oratio Nesly Comestabilis.

PHILIPPVS AVDAX.

impare metus; pauci quidem pugnabimus, sed insontes, & insontium vindices, & Diuina instrumenta iustitia; in plures pugnabimus, sed in sicarios, iam conscientiâ scelerum exagitatos, in reos humana diuinaque iustitia: atque vtinam quam plurimi adessent; vtinam omnes furiosi illi carnifices è Siciliâ conuolassent, vt vno simul prælio, & pœnas sontibus conficeremus, & parentaremus cæsorum manibus? Post hæc dicta, suos ad prælium ducit, sed incompositos, hostem vt falleret, & confuso de industria agmine. Petrus è speculâ exploratam turmam, prædam ratus, suos disponit ad latera, & in Francos magno clamore infunditur. Illi extemplò contracto agmine, postquam Sagittarum grandinem exceperunt, effusis equis inuecti in pedites, clauis & gladiis hostem disiiciunt; tum in equites directis lanceis irruentes, quamquam atroci prælio victoriam parant. Aragonius Rex prælìabatur egregiè, sed ictu lanceæ discerpto ore, equi habenis abducebatur captiuus, cùm repente loris ense abscissis, equum calcaribus præcipitauit in fugam, séque eripuit; cæteri vel in pugnâ cæsi, vel in fugam acti. Eo prælio Gerundæ muri cum propugnantium animis conciderunt; detractâ spe subsidij, & fame miserorum corpora depascente, victor admissus est; nec tamen sine Fuxiensis proditione. Nam in vrbem ad pacta concilianda ab Rege missus, Raymundo quem renitentem plurimùm affirmabat deditionem persuasurus, cùm difficilia omnia fingeret, impetrauit conditiones opulentas deploratissimo militi, quem fames proximo triduo enecabat.

Petrus saucius fugatur

Gerũda capta.

XIII. Gerundâ captâ, Catalaunia patebat victori, & iam Philippus de promouendis armis cogitabat, cùm lustrato exercitu aduertit imminutas copias, desiderari magnum militis numerum, infrequentem in legionibus peditem,

Philippus in Frãciã regreditur.

tem, tam rarum equitem, iumenta deficere; vno verbo exercitum nouæ expeditioni imparem esse. Quippe morbi, æstu solis, atque soli intemperie contracti, maximam militum partem absumpserant, languentibus qui superstites erant, deformato vultu, & infirmissimis viribus. Illa infortunij noxa, hæc imprudentiæ & temeritatis; quâ Rex vltrò classem debilitauit, dimissis Genuensibus & Pisanis, quorum naues stipe conduxerat; vt sumptibus parceret quos hauriebant nauigia, perniciosâ parsimoniâ reliquias militum rapiente. Nam Rogerius Lauria celeberrimus ille mari victor, Tarento in Brutiis expugnatâ, Aragonio Regi opem laturus cum classe aduolat, naualíque prælio cum Francis commisso, quos auxilia iam destituerant, capto Admiralio Enguerrano Balliolo, cum triremibus quindecim, haud ægrè vincit; aliis duodecim in Rhodopensem portum confugientibus. Nec illarum sors melior, quibus ipsi Franci iniecerunt ignem, ne occuparentur ab hostibus, recepto milite, & Gerundam abducto. Hac clade mutatum Regi consilium, statutúmque in præsentiâ reuertendum in Franciam. Autumnus iam adolescebat, morbi plerosque Principum afflictabant; Rex ipse febri correptus ceperat de se sollicitus esse; ideò Gerundâ munitâ iter per Pyrenæos versus Franciam captum. Scribunt Hispani in sacrilegij pœnam hanc pestem afflatam; quod Franci Diuorum templa violassent, diripuissent donaria, & Narcissi sepulchrum, qui vrbis Tutelaris est, disturbassent: Institutum iter in sua pericula incurrit. Insederant montium fauces Aragonij, è superiore loco infestabant valles, modò à tergo, mox à fronte, lentos vrgebant, properantes arcebant, nusquam non aliquo in festinatione cursus intercepto. Gestabatur infirmus Rex à lecticariis; hinc rupes inter abruptas, crebras insidias, hostiúmque

PHILIPPVS AVDAX.

De Bailleul.

Rex moritur.

Anno 1285.

PHILIPPVS AVDAX. incurſus,agitatione & ſuccuſſu lecticæ,morbo aucto , Perpiniani animam emiſit ; vitæ anno quadrageſimo, tanto apparatu in triſtiſſimum funus deſinente. Erat hic naturâ miti,& pronâ ad hauriendos pietatis ſenſus ; ideo patris ſtudia æmulatus, abſtinentiam, caſtimoniam, & aſperitatem in corpus exercuit ; ſed virtutibus regiis multùm impar,Broſſio obnoxius, & indole ad alienum ductum molliore. *Le Hardy.* Audax appellatus eſt ſeu Confidens;nullo quod ſcribatur peculiari facinore,crediderim quòd in eâ naturæ mollitudine , intrepidè in belli pericula ſeſe obiiceret. Extemplò Franci Gerundâ cæteríſque oppidis relictis,ſecuritatem cum Aragonio pacti, ſe in Franciam receperunt,nullo tanti belli operæ pretio,præter Regum funera. Nam menſe proximo Petrus febri ex vulnere conceptâ interiit. *Petri Aragonij mors.* Aragoniæ regnum illibatum ad filium Alfonſum peruenit ; Iacobus & Fridericus ſecundò geniti Siciliam deinceps obtinuerunt, propagato in vltimam ſtirpem imperio.Ita vnus annus præter Pontificem tres Reges extulit, in æſtu rerum, dolore, ſpe & metu,qui vehementiſſimi ſunt affectus, perturbatos atque agitatos. Dixeris apum examina furore cæco pugnantia, quas iniectæ terræ pugillus compeſcit.

XIV. PHILIPPVS IV. *Pulcher dictus* Philippus filius,ductâ matrimonio Ioannâ, iam Nauarræ Rex, inunctus eſt Rhemis, ætatis anno decimo ſeptimo,vel viceſimo,vt volunt alij ; Pulchri nomen ob egregiam oris corporíſque formam aſſecutus , magnâ curâ ab Ægidio Romano optimis litteris inſtitutus. Eo adhortante creditur Regum primus *Parlamenti Pariſienſis inſtitutio.* Parlamenti Pariſienſis deſignaſſe formam : nam cùm Ægidius habitâ oratione, grauiter de litigantium miſeriis, & Iudicum iniquitate conqueſtus eſſet. Philippus conſtituit , vt Parlamentum , quod hactenus arbitrarium fuerat , conſtabátque ex Proceribus regni, in poſterum fixâ Pariſiis Sede , ius petentibus diceret,

diceret, appellabátque ipse ex Præsulibus atque Proceribus quotannis Iudices. Ac primùm non toto anni cursu ius pronuntiabant, sed post festos Paschatis dies & Sanctorum omnium celebritatem, binis mensibus in singula tempora designatis; ac postmodùm Palatio Regis ad Sedem concesso. Idque Parlamentum est, seu Iudicum curia, de quo in posterum tam frequens mentio, quodque à Sagatis ad togatos transiens, à regni curis ad litigantium tricas, tamen Senatoribus dignam asseruit, pro regni incolumitate contendit, & sanctissimorum Iudicum ferax, intaminatos Magistratus omni æuo exhibuit. Constitutâ Iustitiâ Philippus à bello Aragonico alienus; seu quòd eo fratri Carolo quæreretur regnum, ingenti Franciæ detrimento; satis habuit curà & sedulitate libertatem Caroli Claudi Neapolitani Regis conficere, quâ tandem anno tertio post ærumnas multas perfectâ; ab Anglia bellum repentè exarsit, quod Flandricum postea, tristissimum fœtum luci dedit. Belli causam gens altera in alteram confert: Anglus Francum accusat, quod duas naues ad Normanniæ littus delatas diripuissent Normanni, ac constitutam pacem primi infregissent, Francus Anglum insimulat, quod Pictonum Santonúmque oras peruastasset, & Rupellam clandestinis consiliis occupare tentasset. Ego crediderim causam belli vtrinque quæsitam, & cupientibus animis arcessitam. Eduardus Angliæ Rex ob Siciliæ regnum collatum in Francos iam antè flagrabat inuidiâ; accesserat odium, ob Richardi patruelis necem à Simone Monfortio illatam, Carolo Rege Siciliæ spectante, nec vindicante, instigante præterea vtriusque gentis æmulatione, haud dubiè captabat opportunitatem bellandi. Hactenus distinebatur variis bellis cum Scotorum Regibus, quibus multâ gloriâ & fructu vbere tandem impletis, nam Regem

PHILIPPVS AVDAX.

Bellum Anglicũ cum Eduardo primo.

PHILIPPVS PVLCHER.

Scotis dederat, intus partâ securitate se ad externa conuertit; hócque consilio contraxit affinitates, quibus vota faciliùs promoueret. Tres filias tribus Principibus nuptui dedit; Eleonoram Henrico Barrij Duci, Margaritam Ioanni Duci Brabantiæ, & Ioannam Gilberto Glocestriæ Comiti. Guidonem Flandriæ Comitem pari vinculo nexuit, pactis eius filiæ nuptiis cum Eduardo filio: Præterea vt Germaniam deuinciret, Adolpho Nassouio Imperatori centum librarum millia mutua dat, inito fœdere vt inuaderet Franciam. His instructus opibus, ingentem classem apparauit, in speciem vt in Palæstinam mitteret, & Ptolemaïdi à Saracenis obsessæ suppetias iret. Verùm captâ Ptolemaïde & euersâ, cùm instaret nihilominus classi instruendæ, & prætextu amoto pateret consilium, ab eo Franci quasi à certo hoste cauendum putarunt. Inde direptæ in Normanniâ naues, vastata ora Santonum, ac demùm bellum illatum inuicem ac repulsum. Id antequam prorumpat, Philippus ab Anglo Flandrum dirempturus, eum in Aulam arcessit cum filia, vt saltem in speciem, ipsius collocandæ facultatem à Rege posceret. Ille vt commodiùs falleret, in Aulam venit; sed extemplò in custodiam mittitur, nec eâ soluitur, nisi repudiato cum Anglis fœdere; filia in pignus fidei detenta est; alteróque pòst anno dolore contabuit, quod nuptiis & Diademate prohiberetur. Armis etiam iura præluserunt, dictáque Regi Eduardo dies, vt se ad Parlamentum sisteret, ob perfidias patratas in Dominum, & ille Edmundum fratrem Parisios misit, morbum excusans qui nauigationem vetaret. Franciæ Pares excusatione reiecta, cùm ipsum Regem præsentem exposcerent, ille laruâ depositâ reponit ferociter, se ditiones clientelares Franco abdicare, quas breui compararet ferro, suæque fortitudini non vili obsequio

acceptas

acceptas referret. Ideò à Parlamento contumax & rebellis pronuntiatus est, omnísque Aquitania regno adscripta. Scio scriptores Anglos ingentem victoriam hic referre, quam Robertus Tiptostus suæ classis Præfectus nauali prælio reportasset; cuius nostri Annales cùm non meminerint, crediderim tumultuario prælio Francos victos, cuius vt fieri solet, victores exaggerauerint gloriam, victi imminuerint.

PHILIPPVS PVLCHER. Anno 1293.

XV. Bellū in Aquitania.

Parlamenti sententiam exequutus Comestabilis Neslius, in Aquitaniam ducto exercitu, simul vt visus est Burdegalam cepit. Rogerius Bernardus Comes Fuxiensis fomitem prompto incendio apparauerat. Ille seu proditionis ad Gerundam eluendæ cupidus, seu innato in Anglos odio, clam Burdegalensium animos sollicitauerat, vt abiecto Anglorum iugo impotentius dominantium, se permitterent Regi. Occupatâ, Burdegalâ, tota propemodùm regio se vincenti tradit. Angli in duas arces Garumnæ impositas, Rionum & Potensacum sese recipiunt; eásque omni solicitudine muniunt, dum ab suo Rege instruuntur auxilia. Et ille domi rebellione nouâ perculsus, Vallis Aquitanorum exemplo deficientibus, postquam hæsit aliquandiu dubius in vtram partem conuerteret se, tandem domestica externis præferens, subigendos Vallos sibi sepofuit, & Ioannem Britannum cum Tiptosto classis Præfecto in Aquitaniam misit. Iámque Franco ab Germaniā decesserat metus, Brabantino Duce emortuo, & excitato in Adolphum Imperatorem Alberto Austriaco, qui in æmulum odio, & cupidine Francicæ pecuniæ, molestissimum ac funestum bellum comparabat. Rex præterea ad classis hostilis famam nouum scribit exercitum, quem Carolo fratri, Valesio dicto ob Ducatum Valesium, tradit. Verùm classis Anglica præuertit exercitum. Ea postquam

Riō & Potensac.

PHILIPPVS PVLCHER. *Saint Seuer.*

quam Rheam in Santonibus Insulam impetu primo diripuit, Burdegalam accessit; vnde repulsa Neslij fortitudide, milite exposito, oppida latè grassans circùm inuadit, quorum caput Sanseuerinum ad Laturrum amnem; ac Baionam iam validissimam magníque momenti, capto Aspremontio vrbis Præfecto, peragitata cum ciue consilia occupat, Vasconiam dum Angli insident, Carolus Valesius transmittit Garumnam, Neslióque adiunctus, Anglos vicem suam passos campis pellit; ac castella quæ proximè Burdegalam infestabant, Rionum & Potensacum, expugnare aggreditur. Ea decimo quinto suprà Burdegalam milliari, geminam Garumnæ ripam premebant opposita, & immisso Vasconum nouo præsidio exquisitissimam defensionem instruxerant. Franci duces partiti militem, vtramque simul arcem impetunt machinis, Rionum Valesius, Potensacum Comestabilis. Et hic primus castro potitus est, tunc adiunctus Valesio, vi Rionum expugnat; Vascones trucidati, Angli ad redemptionem seruati; arces solo dirutæ, monumenta victoriæ ipsâ victoriâ euertente. Dein festinatum ad Sanseuerinum, quod in mensem tertium obsidionem extraxit. Eo capto Baiona vna supererat quam Angli tenerent, cùm Carolus Valesius reuocatur, Roberto Artesio in eius locum suffecto; Edmundo Eduardi fratre pariter in Aquitaniam misso: at noui duces quid egerint haud certò constat, nisi quod Edmundus diem morbo obiit, & induciæ in aliquot annos contractæ sunt,

Fuxiensis & Armaniacus conciliati.

Quarum interuallo Rex Comites Fuxiensem & Armaniacum, sororios, graues inimicitias exercentes, à duello abstraxit, & litem ab armis traduxit ad iura. Ii Gastonis Moncadij Bearnij Domini filias in matrimonio habebant, Margaritam Fuxiensis, Amatam Armaniacus; Gasto testamento Constantiam natu

maximam

maximam quæ nupſerat Regi Aragonum heredem ſcripſerat, eíque ſubſtituerat Margaritam, ſi ſine liberis ſoror moreretur. Impletâ conditione, Fuxienſis Margaritæ coniux hereditatem totam adiuerat; Armaniacus eam diuidi poſtulabat,& quoniam obſtabant teſtamenti tabulæ, eas falſas affirmabat, & à Fuxienſi confictas. Hac iniuriâ Fuxienſis vehementer offenſus, in certamen Armaniacum prouocat, quod Parlamentum aliarum probationum defectu admiſerat;iámque Giſortij ſpectante Rege in arenam deſcenderant; cùm ipſe Rex ſaluti conſulens tam illuſtrium Procerum, vi pugnam dirimit, inuitóſque abducit; publicis litteris à duello prohibitos conteſtatus, litémque ad tribunal Iudicum reuocat, Comites iram habuerunt in poteſtate; quanquam ferociſſimi animis. Et vera generoſitas tam affectum domat quàm inimicum.

PHILIPPVS PVLCHER.

XVI. *Bellum cum Flandro.*

Pacem interea vnius virginis mors abrupit; Philippa Guidonis Flandrenſis Comitis filia, quam dixi retentam Pariſiis, ægritudine animi deſiit viuere. Tunc pater, ſublato pignore ratus fidem liberam,& inſtaurato in Regem odio, fœdus cum Anglo renouat, ſpondétque Iſabellam alteram filiam iis quibus ante conditionibus,vno fœderis ſcopo vt iunctis viribus capitali bello Francum impeterent:Et Adolphus in partem belli adſcitus, Germanos plurimos conſcribebat. Flander his munitus præſidiis, ſuperbiam primùm atque audaciam in Regem armat;nam quod hactenus inauditum erat, perfecialem bellum indicit, nullâ clientis in Dominum reuerentiâ. Rex vehementer hac proteruitate offenſus, poſtquam Rhemenſis Archiepiſcopus Flandrum anathemate percutit, totámque Flandriam ſacris interdixit; primo vere Florentiſſimo exercitu in eam inuadit, copiis inconſultò euocatis ab Aquitaniâ.Flander

Anno 1296.

PHILIPPVS PVLCHER.

der primum hostis impetum vt muris frangeret, tribus filiis partitus copias, ad Brugas cum parte maximâ collocat castra; è filiis Robertus Insulas, Duacum Guillelmus, Ioannes Cortracum propugnanda suscipiunt. Rex bipertitus exercitum, Roberto Artesio partem tradit, qui agrorum populatione Flandrum comprimeret, dum ipse Insulas obsidione cingit. Ea copiarum diuisio spem Flandro fecit tentandi prælij; subsidia nuper ab Imperatore acceperat, credebátque Artesium incautum, soluto populationibus milite, intercipi posse & deleri. Eo consilio celeriter educit militem, & ad Artesium properat ad Furnas agentem. Artesius intrepidè militem ad prælium sistit. Id atrox conseritur, victúsque Flander in fugam agitur; quàm ferociter sit pugnatum clades ostendit; cæsis Flandrensium sexdecim millibus, Comites Belmortius & Iuliacensis capti sunt; præda ingens penes victorem cum gloria fuit. Ducem Artesium vt victoriæ decus ita doloris sensus affecit; nam Robertum vnicum qui supererat filium ea pugna sustulit; adolescentem fortissimum inter primos ordines tot confossum vulneribus, vt expirauerit, sed partâ victoriâ; diuiso patre luctum inter & gloriam, dum luget mortuum quem gratulatur victorem. Francorum res promotæ plurimùm eo prælio; quippe Eduardus profectus ab Angliâ, adiungebat se Comiti, viréſque magnum in modum augebat. Aquitaniam propè totam receperat, quam Philippus Flandri opprimendi cupidior, Artesio reuocato, inuadenti obiecerat. Idem Turbauillam, Anglum quidem, sed proditorem, & agitantem cum Franco consilia, occupauerat, affecerátque supplicio; generum Ducem Barrensem instructo exercitu immiserat in Campaniam, vastantem agros atque vrentem; haud dubiè si aduentantem se Flander expectasset, graue incom

Pugna Furnensis.

Anno 1297.

incommodum Franco illaturus. Verùm contraria omnia contigerunt. Nam ſub Comitis cladem adueniens, cum eo Gandauum receſſit; ſtrage conterritum metúque ſtupidum confirmaturus: ſimúlque audit Ducem Barrenſem à Gualtero Crecyo victum & fugatum, magnáque ignominiâ in ditionem ſuam retruſum. Hic victoriæ fructus; ſtatim alterum Philippus percepit, redditis Inſulis; quibus illicò Brugæ, Caſſetum, Cortracum acceſſerunt, & Flandria inferior vniuerſa; metu quaſi contagio peruadente in oppida, & munitionum clauſtra diruente. Hæc dum aguntur, Bonifacius Pontifex omni contentione ſatagebat, conciliandæ inter Reges paci; eámque in rem Carolus Claudus Neapolis Rex profectus ad Philippum, adiuncto Sabaudiæ Comite, tantoperè enixus eſt, vt in biennium inducias impetrauerit; Rege Flandricas vrbes obtinente interea. Ita bello ad tempus ſopito, Regum Legati coram Pontifice, in quem arbitrum ſponte conuenerant, dum ſuam quiſque rem diſceptant, nouæ controuerſiæ & moleſtiſſimæ omnium fons erupit. Quippe Bonifacius ab arbitro deflectens in Iudicem, Legatum in Franciam mittit, qui Regem iuberet inſtaurare inducias, dum amplius Pontifex de iure cognoſcit. Extemplò Francico agendi modo & iubendi verbo commoti, Regi auctores ſunt vt Pontifici in hunc ſenſum reſpondeat: *Se promptum eſſe Apoſtolicæ Sedi obtemperare in ijs quæ ad animum pertinent; at quantùm ad regni ſui adminiſtrationem ſpectaret, neminem eſſe mortalium quem ſuperiorem agnoſceret; vnum eſſe Deum, cui ſubiectus foret, ab eo vno ſibi regnum commiſſum, illi vni regni benè aut ſecus geſti rationem conſtare.* Eo reſponſo Bonifacius, vt erat ingentis animi, concitatior, Pontificias litteras ad Reges ſcribit; quibus imperabat vt pacem conficerent;

PHILIPPVS PVLCHER.

De Crecy.

Turbæ Regis ad Bonifacio.

PHILIPPVS PVLCHER. ficerent; iisque Philippus quasi belli auctor designatus, restituere illicò quæ occupasset in Aquitaniâ & Flandriâ iubebatur. Eæ litteræ infenso animo à Rege acceptæ, & primum odij semen, quod postea totius orbis offensione, & vtriusque Principum damno, prorupit in Bonifacium. Philippus interea, vt Flandro, in quem erat propensior Pontifex, incumberet totus, pacem cum Anglo ferit, restitutis aliquot in Aquitaniâ oppidis, & Margaritâ sorore in vxorem datâ. Nec Anglus à Flandro abscedebat inuitus, post ortam Gandaui seditionem, qua plures Angli incauti cæsi sunt, & ipse in discrimen vitæ adductus. Sic amorem Principum odiúmve sua ipsorum vtilitas agit ac conuertit.

XVII. *Bellum in Flandros renouatū.* Finitis induciis, numerosum exercitum Carolus Valesius in Flandriam ducit. Occurrit Robertus liberorum Comitis maximus, victúsque primo impetu regionem totam milite inopem victori obiicit. Eum ciuitates certatim appellant, & infelicem Principem eiurantes, vltrò in potestatem vincentis concedunt. Iam Gandauenses deditionem pacti cum Carolo, occasioni inuigilabant tradendi Comitis; eáque res Comitem in extrema quæque impellebat. Ideò propior desperationi, cùm vndecumque immineret exitium, maluit hosti quàm subditis permittere se, & proditionem occupare, quam ipse nullius scelere perpetraret. Explorato Valesij animo, ad eum cum liberis supplex accedit, & humili gestu professus miseriam, sic implorat clementiam. *Habes hic, Princeps generosissime, profligatum hostem atque debellatum, & patratam victoria metu victoriam. Vicisti præsentiâ, quem arma vicissent, & contumaciam quam tot aduersa nondum infregerant, domuisti. Audieram Aragonios in Italiâ, Anglos in Aquitaniâ, tuis armis victos & subactos; nunc famâ nominis Flandros domas;*

mas; maiori laude; quia in alias palmas admisisti socios; hæc vna tua est, & consortis expers. Ita est, Princeps, difficillimum bellum tua dignitas stitit, confecit auctoritas, debellauit majestas, & animos armis illibatos gloria vicit. Eam ob rem, spero, monumentum potentiæ tuæ non aspernaberis; promouebis clementiâ quos erigis indulgentiâ, & apud Regem auctoritate defendes, quos virtute ad Regem adducis. Vide quantùm clementiæ tuæ confidimus, non eam appellamus, non miserias nostras obtendimus; eæ tibi notæ sunt & perspectæ, & clementia tua nobis innotuit: vnum precamur, vt apud Regem promoueas supplices, vt qui ipse es conformes Principem, vt Dominum places clienti infensum, & fatenti crimen leuiorem pœnam conficias; nam donari veniâ, tam supra spem quàm flagitium est; quam cùm semel donaueris, sat miseris indultum est, quibus permissum sit culpam agnoscere & deprecari, & ad luitionem pœnæ perdurare. Ita alloquutus, se, duos filios, & quadraginta optimates, potestati victoris tradidit. Valesius mirum in modum lætus, quod arduum bellum tam parato exitu terminaret, iubet Comitem bono animo esse, spem veniæ facit, regiam clementiam ostentat; demissione exarmari Reges, quos ferocia atque rebellio in arma egerant. Hac spe fultus Comes ad Regem pergit; precésque supplices ad appellandam clementiã fundit. Verùm contra spem durum atque imperuium Philippum reperit. Ille postquam supplici exprobrauit audaciam & obstinatã perduellionem; siue in fratrem Valesium inuidentiâ, seu inueterato in ipsum Comitem odio, siue cupiditate tam opulentæ prouinciæ; siue gratiâ Enguerrani Marinij, qui vt Regis vnus potiretur expellebat Valesium; siue his singulis causis conuenientibus; Comitem, cæterósque dedititios compegit in carcerem;

PHILIPPVS PVLCHER.

Comes Flandriæ se Valesio tradit.

carcerem ; & quod durius visum atque inhumanius, seiunxit patrem à liberis, singulis vrbes singulas in custodiam designans ; cæteris abrogatis quæ statuisset Valesius. Præterea anno proximo ipse in Flandriam pergit, totam captis obsidibus potestati subiiciens; vnde abscedens, vt Valesio integra contumelia esset, Castilionium Proregem constituit, abducto secum Valesio. Et quidem mirum est, fortissimum Principem offensi animi sensum continuisse, nec vllo consilio machinatum vindictam ; adeò Regum inualescebat auctoritas, & ad fastigium admoti propius, impensius demittebantur obsequio. Attamen Valesius, vt dolorem absentiâ mitigaret, vocante Bonifacio profectus est in Italiam, Constantinopolitani Imperij spe susceptâ; nam vxorem duxerat Catharinam Balduini filiam, quem Constantinopoli eiecerat Palæologus. In eam spem dictus à Pontifice Sedis Vicarius, Guelfos armis iuuit à Gibellinis oppressos, totâque Etruriâ ad factiones extinguendas contendit ; præsertim Florentiæ, Nigrorum atque Alborum partibus scissæ, Albos qui Gibellini erant in exilium egit; in quibus Dantes Aligerius, Poëta clarissimus, ob exilium Franciæ perinfensus, & Regum stemmati : quanquam ciuibus furore Cadmæo in se mutuò sæuientibus, Princeps vrbe excessit, quam exscinderet citiùs quàm pacaret. Tum Caroli Claudi Neapolitani Regis classem in Siciliam duxit, Fridericum Aragonium expulsurus ; sed illicò bellum in pacem desiit, quâ tota Calabria Carolo reddita, seruante Friderico Siciliam, cum nouâ coniuge Eleonorâ Caroli filiâ. Ac postmodùm euanescente Imperij spe, Valesius in Franciam clade Flandrensi turbatam rediit, cumulatus gestarum rerum ingenti gloriâ, & coram sui contemptus pœnam inspecturus.

PHILIPPVS PVLCHER. Anno 1300.

Valesius in Italia.

Eam

Eam Caſtilionij Proregis Flandrenſis ferebat aſperitas, alebat & confirmabat Flandrorum patientia iam in furorem deficiens. Quippe Caſtilionius ratus perdomandam ipſorum contumaciam, & quorum amorem beneficiis aſſequi debuiſſet, eorum odium metu & terrore comparans, exercebat acerbiſſimas pœnas in peccantes, extinguebat immunitates, euerſas Cortraci & Caſſeti arces inſtaurabat, excitabat nouas, futuras ſingulis vrbibus compedes, paſſimque omnium vel operam vel pecuniam ad moleſtiſſimæ rei fabricam exigebat; vt miſeri ſibi vincula cudere ſuo ferro ſuiſque manibus cogerentur. Cùm eam in rem opulenti vt ſit grauiſſimum onus in tenuiores reiicerent; hinc Brugis primùm orta ſeditio, quâ tota mox exarſit Flandria, bellúmque difficillimum natum eſt. Artifices quorum Brugis ingens eſt numerus, de iniquitate vectigalis queſti, conſurgunt in diuites, vrbíſque præfectum illorum fautorem adorti, ædes expilant, famulos obtruncant, ac ſeditionem vrbe totâ propagant. Digni nouæ militiæ duces, quidam Petrus textor, modò effracto carceré ſolutus vinculis, & Ioannes Bridanus Lanio, vt quam in mactandis pecoribus exercebat artem, eam in Francorum cæde inſtitueret. Iis anteſignanis in diuitum lares irrumpitur, & ſupellex pretioſa in prædam rapitur; tum furoris incremento ſatietas prædæ in cupiditatem ſanguinis verſa; Francis maximè ad implendam iram deſignatis. Nullum iis aſylum, locus nullus quem vel religio ſacroſancta defenderet. Penetrant veſani in ipſorum domos, raptos è laribus mactant crudeliter, diſcerpunt in fruſta, diripiunt cruentis manibus viſcera, leto multiplici perimunt, ſe contaminant cæſorum ſanguine, laudíque eſt fœdaſſe vultum tabo & cruore, ſéque totos miſerabili ſanie perfudiſſe. Dein ædibus flammas ſubiiciunt, incluſóſque

PHILIPPVS PVLCHER. XVIII

Tertiò bellum inſtauratur in Flandria.

Brugarum ſeditio.

Anno 1302.

PHILIPPVS PVLCHER.

inclusósque horrendis comburunt incendiis; hastis excipientes, si qui fenestris prosilirent in atrium. Sub ipsa altaria confodiunt supplices, sacríque parietes atque adeò aræ augustæ sacrificiis inquinantur imbre sanguineo: iam vrbs tota cruore diffluit, passímque cadauera suis artubus trunca, & Nobilium capita hastis affixa, in plebis ludum spectantur, & furoris materiam. Momento eadem rabies per vrbes cæteras dirâ Francorum strage concitatur; vnúmque Gandauum Præfectorum curâ in officio perstitit, multísque Francis pro asylo fugientibus fuit. Guido Comitis filius Iuliaci exul, repentè aduolat, & conscripto milite rabiem insanientium regit, ac seditionem in bellum auertit. Regem inaudito nuntio armabat vindicta, cùm suus etiam tumultus Parisiis grauiter periclitantem continuit. Iam antè Anglico bello, ob noua tributa plebs oppressa expostulauerat; mercium partem primò centesimam, dein quinquagesimam vi adactâ persoluerat; postremò bonorum omnium tam mobilium quàm solidorum quinquagesimam partem; vnde nata vox illa, apud posteros adeò celebris, populorum odio detestante, Malatoltio, voce Francicâ *Maletoute*; quasi malè tolleretur, quod contra fas vt dicebant ipsi exigeretur. Modò nouum tributum accesserat, auctore quodam Musciato Florentino, priuato nemini in speciem onerosum, reuerà graue cunctis, & commercio quàm perniciosum. Nam monetæ materia parte tertiâ suo pretio minor cudebatur; vnde repentè tanta confusio in emptione rerum exorta est, vt Parisiis plebs furore percita arma rapuerit: Et pax in prouinciis laborabat, ob vectigal aliud nuper impositum, quo mercatores in libras singulas singulos solidos numerabant. Parisiis vt in capite totum regnum commotum est, ac pacatum mox. Primus impetus in Barbetam tributi redemptorem

Parisiis tumultus excitatus.

rem

rem prorupit, cuius domus duæ direptæ sunt atque euersæ; tunc vesana plebs, pudore & reuerentiâ profligatis, ad ædes Regias, quæ in Templo erant, seu Templariorum hospitio, aduolat præceps, clamoribus & minis adeò personans, vt nemini in ædes pateret aditus exitúsve; eáque audaciâ vt cibos regios à ministris illatos humi proiicerent atque proculcarent. Rex prudenter dato furori spatio, postquam ille aliquantulùm conquieuit, prodit è regia, & qui turbulentissimi erant apprehensos, affligi patibulo ad portas vrbis iubet: lustratâ his iustitiæ victimis ciuitate, cæteræ prouinciæ exemplo territæ, & recreatæ solatio, tributo in libras singulas abrogato. Hæsit aduersus Templarios in animo Regis offensio, mox illorum pernicie proruptura; quoniam dicebantur tumultus vocibus aluisse, ob ingentes facultates maximè omnium tributis obnoxij.

PHILIPPVS PVLCHER.

XIX. *Francorum clades ad Cortracum*

Pacatâ seditione, conscriptum tanto sumptu tantáque curâ exercitum Roberto Artesio Rex commendat, præclarissimo duci, quem in Flandros odium vetus, & noua ad Furnas victoria, in vilissimæ plebis supplicium propellerent atque incenderent. Erant in exercitu quinquaginta peditum millia, equitum duodecim; præter imperatorem præfecti & tribuni palmis in Italiâ atque in Franciâ inclyti; Proceres magni nominis, Ludouicus Comes Claromontius, Regi affinis; Maioricæ Rex, Neslius Comestabilis, Comites, Eusianus, Marchiæ, Tancaruillæ, Aumalij, Sancti Pauli, Castilionius Prorex, aliíque quamplurimi; cuncti ad victoriam vt rebantur certam, reipsa in perniciem & propudiosam necem irruentes. Flandri illicò rebellione incepta, vt ducem quærerent, miserant ad Ioannem Comitem Namurcensem, rogatum vt Flandriam propugnatam vellet, oblato imperio, & ciuitatum obsequio. Nec ille abnuerat, immensámque

PHILIPPVS PVLCHER. que turbam collegerat, non tam militum, quàm hominum, plebem inconditam, seditioni aptam haud bello. Ideo vbi primum Artesius in Flandriam venit, flamma & ferro in mortales agrósque sæuiens; terrore iniecto maxima multitudo hostium effluxit; relictis viginti admodùm millibus, quos metu perculsos ægrè ad Cortracum Namurcensis retinuit. Ad eos rectà pergit Artesius, habitóque de ratione pugnæ consilio, ipsum inter & Comestabilem contentio oritur. Nam Comestabilis censebat abstinendum pugnâ; hostes metu & periculi facie in desperationem agi non debere; qui etsi vincantur, minimam gloriam pro ingenti discrimine comparare victoribus; defatigandos assiduis velitationibus; facilius postea toto exercitu obrui posse & deleri. Contrà Artesius, cæcus odio, suísque palmis fretus, vilissimam hostium turbam, numerum exiguum, metum & trepidationem ingerebat; Franco probrosum, quod tam diu non vicisset; posse hostem vno equorum impetu proculcari, & qui moram afferret, Longobardum sapere, aut lupinam pellem. Ea verba Comestabilem insimulabant proditionis, qui filiam Guillelmo Comitis Flandrensis filio collocauerat; iísque Senex fortissimus vehementer offensus, respondit Artesio; se in conflictu penetraturum, quò ipse non peruaderet; animísque per eiusmodi probra inflammatis, tam præcipitanter in pugnam decursum est, vt nec postremum agmen expectauerint, quod sexto adhuc milliari distabat. Flandri beneficio loci se tuebantur. Ad Cortracum campus est Grœninga dictus; in eo fossa ingens ad bicornis lunæ formam deducta, excipiebat è proximis agris aquas, in Lisam fluuium quas effundebat; nulli in ripa aggeres, nulla munimenta, solo æquabili, vtroque margine in superficiem aquæ desinente; quis credat immunitum locum

Anno 1302.

cum atque indefensum salutem & victoriam suis peperisse? Franci magno impetu, loco non explorato, in hostem procurrunt, in decem agmina partiti equites, legionibus à tergo locatis. Primus omnium Comestabilis contumeliæ memor suum agmen ducit, & pulu ereo turbine inuolutus, nam decima Iulij dies agebatur, citatis equis in patentem fossam præcipitatur; similiter alterum agmen pari cursu paríque lapsu deuoluitur; ita tertium, ac deinceps reliqua; vt breuissimo temporis spatio florentissimum equitatum hauserint aquæ, & paludosum cœnum immerserit. Etenim ripæ altæ admodùm erant, aquæ lutulentæ & aggesto limo impeditæ; ita tum equi tum equites primo ingenti lapsu excutiebantur, tum impliciti cœno atque limo, & armorum pondere prægrauati, enatare non poterant, aquísque mersi necem hauriebant. Adstabant ad ripam alteram Flandri, otiosi propemodùm spectatores, vnísque oculis pugnæ intenti, telis & contis si qui forte eminerent cædebant. Tandem agmen postremum perspecto periculo, retrò cessit; Sed tam trepide & confusè, vt legiones turbauerit, ordinésque dissoluerit. Flandri timore hostium deprehenso, petito quà incipiebat fossa circuitu, in perterritos irruerunt, magnámque stragem ediderúnt; quanquam fuga seruauit plurimos, Flandro insequi vel minus auso, vel spernente. Hæc clades Francis ingenti fuit tum ignominiæ tum iacturæ; nullus è profunda voragine saluus emersit; Proceres omnes Nobilésque præter Comites Claromontanum & Sancti Pauli, aquis absorpti sunt; victores spolia è cadaueribus rapuerunt, quorum speciosissima, inaurata calcaria octies mille, quæ gestare nobilitate duntaxat insignibus fas tunc erat; eorúmque plurima in templo Cortracensi appensa; iustè quidem, cùm victi calcaribus solis depugnassent. Arte-

PHILIPPVS PVLCHER.

PHILIPPVS PVLCHER.

sius tot bellis superstes, fato paternæ temeritatis, miserè periit; aquâ spiritum elidente, quem tot enses, lanceæ, hastæ, & machinæ frustra petierant: similiter Guido Lusinianus Comes interiit, eiúsque testamento Rex heres dictus Comitatus obtinuit, Marchiæ, Enculismæ, & Lusiniani. Estque illa strages tantoperè Flandris celebrata; nullo sanguine paratâ victoria, & se ipsum hoste profligante.

Nouus Regis exercitus.

Rex tanto damno inflammatus potius quàm terrefactus, nouum extemplò exercitum contrahit, & numerata intra mensem, sexaginta peditum millia, equitum decem; adeò Francia ferax militum est, suóque Regi accommoda. Nihil tamen gestum tanto exercitu; cùm sub Autumnum in Flandriam inuasisset, imbres assidui amnésque inundantes vetuerunt progressum, & Rex infectâ vltione reuertit; accedente etiam suspicione in Proceres, quam Eduardus Flandris clàm cupiens excitauerat. Mox in annum datæ induciæ, tantâ Flandri gloriâ, quanto Franci probro. Et Guido Comes solùtus est carcere, si Flandros subditos in obsequium reuocaret; sed cùm ij prosperitate túmidi pacem omnem excluderent, Guido Compendij custodiæ se restituit, obiítque paulò pòst, octogesimo vitæ anno; quam longam est passus potiùs quàm egit, assiduis calamitatibus conflictatus. Sed Philippum ne ignominiam citò elueret, prohibebat difficillima cum Bonifacio controuersia, quæ huic bello media interuenit, raptâ in oppositos sensus Europâ; eáque dissensio ad scriptores peruenit, aliis Pontificias, aliis Regias partes tutantibus. Ego Spondano adhærebo potissimùm, qui mihi visus præ cæteris nullo affectu veritatem vnam indagasse.

XX. *Regis cũ Bonifacio controuersia.*

Bonifacius Anagniæ in Campaniâ natus, è Caietanorum gente illustri, magnas virtutes & aliquot vitia in Pontificatum intulerat. Magni

PHILIPPVS PVLCHER.

Magni vir animi, diuini humanique iuris scientiâ clarus, multâ rerum experientiâ, per honorum gradus ad supremum vectus, iurium Ecclesiæ accuratissimus custos, ambitionis & auaritiæ insimulabatur. Dicebatur per fraudem irrepsisse in solium, persuasâ Cœlestino Pontifici abdicatione; reuera ope Caroli Neapolis Regis, spe factâ recuperandæ Siciliæ, thiaram induerat. Sub initia Philippo Regi fauebat admodùm, auo Ludouico in Sanctorum albo descripto, erántque mutua duos inter Principes concordiæ & beneuolentiæ signa. Primus discordiæ fons, Bonifacij vel ambitio, vel Pontificiæ maiestatis asserendæ cupido. In pace Francum inter atque Anglum sancienda, cùm leges pro potestate dixisset, Francorum odium excitauit; quasi is tentaret dominium temporale, quod vocant, vsurpare in Regnum, Regémque suo obsequio & regni regimen mancipare. Ea res vtriusque studiis agitata atque disceptata, verborum vt fit aculeis & contumeliis, animos Aulicorum mox Principum diuellit sensim, & ad proximam flammam composuit. Columnas fratres Cardinales Bonifacius dignitate eiecerat, deturbatos persequebatur acerrimè, interdicturus orbe terrarum; ij ad Philippum confugerant. Exacerbatis inuicem animis Bernardus Apamiensis Episcopus subiecit incendium. Is antè ab Bonifacio, abnuente Rege, in eas inuectus Infulas, Episcopatu tunc primùm condito, nuntius à Pontifice ad Regem missus, linguæ intemperantiâ animíque audaciâ, concordiæ, si quod erat adhuc, vinculum rupit. Regi obnuntiat, vt omnibus prætermissis ad bellum sacrum se conferat, vetat indictas decimas ad alium vsum conuertere, atque incredibili procacitate, Regem à Pontifice deponendum minatur, nisi obtemperet. Indignatus Rex in hominis impudentiam, correptum Narbonensi Archie-

PHILIPPVS PVLCHER.

piſcopo in cuſtodiam tradit; alioqui de pluribus noxis accuſatum. Id poſtquam reſciuit Pontifex; nouas ad Regem litteras aſperrimas ſcribit; quibus teſtatur, ob eius contumaciam, Franciæ regnum deuolui ad Apoſtolicam Sedem: ex litteræ Iacobo Normandio Archidiacono Narbonenſi traditæ, eidémque ereptæ ſunt, & ab Arteſio ſpectante Rege in ignem coniectæ; attamen ſolutus eſt Apamienſis Epiſcopus, & vnà cum Iacobo Archidiacono iuſſus à Franciâ procul faceſſere. Continuò conuocata Regni comitia; in quibus plura Bonifacio obiecta, vnde Pontificiâ Sede indignus cenſeretur; vetitúmque ne quis Eccleſiaſticorum Romam ſe conferret, néve vllam pecuniam quauis causâ mitteret; adhibiti præterea cuſtodes ne diplomata Pontificia deferrentur in Franciam, & miſſus Petrus Flotta Conſiliarius Regius, qui hæc Regis nomine ſignificaret Pontifici. Flotta intrepidè legatione defunctus, omnem ſpem reconciliationis abrupit; ſiquidem Bonifacius, frequentiſſimis Cardinalibus acerbiſſimè de Rege conqueſtus, Antiſtites omnes è Francia Romam in Concilium euocat, tradítque prolixam Flottæ epiſtolam, quâ amaritudinem animi demonſtrabat. Ea epiſtola tametſi multa in Regem grauia continebat, tamen quòd plurima etiam mitigaret, Flottæ mollior viſa, qui Regi in Pontificem concitando incumbebat totus, ab eodem ob prolixitatem contracta in epitomen, aſperrima tantùm cùm referret, Regem & Conſilium in acerbiſſimam iracundiam impulit. Quare vetiti proficiſci Romam Antiſtites, & moleſtiſſimæ litteræ ad Pontificem datæ. Quibus ille mirum in modum inflammatus in Regem, ad eum regno deturbandum, præter Flandros, quorum rebellionem incenderat, Eduardum etiam Anglum appellauit, & Albertum Auſtriacum Imperatorem, regnum Franciæ inuadenti donans;

nans; quæ cùm frustra forent, Alberto Regi amico fœdere adstricto; ad sacra fulmina conuersus, Regem anathemate perculit, vniuersam Franciam interdixit sacris, ipsósque Francos Regis obsequio solutos edixit. Ad ea fulmina retundenda, habentur iterum regni comitia; in quibus repetitis in Bonifacium accusationibus, ab eo ad futurum Concilium prouocatur; tum Nogareto significandæ Pontifici appellationis munus impositum. Hactenus concertatio intra verba fuerat, quæ verbis etiam sanari poterant; nunc ad rem atque flagitium peruersitate agentium tanta lis incidit. Tres potissimùm viri consilium ineunt euertendi Pontificis; Sarra Columna, Nogaretus, & Plessianus. Columna Cardinalibus expulsis affinis, & flammâ vltionis flagrans, machinabatur necem Pontifici; Guillelmus Nogaretus Aquitanus nobilis, tam scientiâ iuris quàm militiâ clarus, contumeliam vnam comparabat; Plessianus qui in Comitiis accusatorem in Pontificem egerat, Nogareto assentiebatur. Ita consilium intra contumeliam stetit. Quâ perficiendâ Columna & Nogaretus profecti in Etruriam, Staggiæ propè Senas tantisper consident, dum reliqua apparantur. Agebat Bonifacius Anagniæ ad molliorem auram captandam; cùm re totâ ad facinus constitutâ, primâ luce septimo die Septembris, Columna Nogareto Comite, cum trecentis equitibus, & phalange peditum, quos è Caroli Valesij copiis collegerat clam, intra Anagniam admittitur, ab aliquot ciuibus quos auro redemerat, & Philippum Regem inclamans, ad Pontificias ædes cum armatis aduolat. Bonifacius de periculo monitus, ingenti animo incursurus vltrò in necem, vestes Pontificias induit, ac confidens solio, hostem præstolatur. In Palatium coniurati irrumpunt, ac Nogaretus, cui significandæ appellationis munus incumbebat,

PHILIPPVS PVLCHER.

De Nogaret.

PHILIPPVS PVLCHER. cùm ad Pontificem accessisset, cui duo adstabant Cardinales, cæteris metu aut consilio dilapsis,& multa ille ad contumeliam & contemptum ingereret; postremò minatus est se Lugdunum eum deducturum, vt à Concilio spoliaretur,qui alium spoliasset; ad quæ respondit Pontifex, animo firmo atque intrepido; se libenter à Paterinis pro Christi fide atque Ecclesiâ mortem subiturum; quibus verbis Nogaretum notabat; nam Albigenses Hæretici dicti Paterini,& auus Nogareti viuus ob hæresim conflagrauerat:eâque voce compressa Nogareti ferocia. Nullâ aliâ contumeliâ,triduum Pontifex in custodia fuit,direpto interim Palatio, in quod congestæ multa gaza, & luculenta pecunia. Tandem Anagnauienses pudore impulsi,correptis armis Francos inuadunt, & vrbe expellunt, patratâ Bonifacij libertate; quâ ille vsus Romam proficiscitur,grauissimam vindictam meditans.Sed ob animi æstum ac dolorem, in febrim incidit, qua tricesimo quinto post contumeliam die,viuis ereptus est; ardore febris dolorem animi concitante. Illáque est Tragœdia, omnium Historicorum scenis celebrata; quæ funesta Actoribus, tum primarum partium tum secundarum; Pontifice emortuo, Franciæ regno ad nouum ramum traducto, consciísque flagitij supplicium Deo vindici pendentibus. Ita quiddam in humanis sacrum est ac religiosum, quod vltionem mortalem excludit,cuíque vnus Deus pœnam debet. Benedictus XI. eodem anno Pontifex dictus,Regem & Regnum exsoluit anathemate,résque vniuersas in integrum restituit, præter Sarram & Nogaretum, quos percussit iterato ac nouo fulmine.

XXI. *Bellum tertiò infertur in Flādriam.* Annuæ interim cum Flandris decurrebant induciæ; nec ideò armis cessatum est. Flandri in Comitem Hollandiæ, eodem Namurcensi duce, bellum conuerterant, primùm euentu

euentu haud pœnitendo. Verùm Philippus, ne hostis periret hostibus suis, suppetias Hollando veniens, classem tradit Grimaldo Genuensi; cuius ope nauali prælio victi sunt Flandri, capti Namurcensis, aliíque duces, & in Franciam ducti. Eóque auspicio post elapsum annum maioribus quàm ante copiis Rex in Flandriam penetrat. Flandri præcone publico exciti, ad patriæ defensionem conuenerant immenso numero, atque occurrerant hosti; primores, artifices, senes, iuniores, sacri viri, profani, nullo discrimine; vno omnium voto, focos & lares ab exitio præsenti tutari. Rex ad Montem pabulanum castra posuerat, Duacum inter & Insulas; Flandri haud procul, quà se agri demittunt, curribúsque castra circummunierant. Franci nec hostium numero nec munimentis deterriti, castra inuadunt, totáque acie in quatuordecim agmina distributâ, partim in castrorum portas irrumpunt, partim in currus reuulsis palis conscendunt. Atrocissima pugna conseritur; balistarij ab hostiū curribus quos insederant, quasi è machina maximā cladem subiectis inferunt; vrgent ad portas selecti milites deleturi ignominiam Cortracensem; nihilominus ea Flandrorum oppugnantium fortitudo fuit, vt post horarum plurium dimicationem Franci recesserint; non tamen absque emolumento, abductis Flandrorum haud paucis curribus, & cibariorum toto commeatu. Hac iacturâ Flandri vehementer affecti, rem suscipiunt furoris plenam, quæ Francos propiùs ruinæ admouit. Opperiuntur dum cœnæ tempus adueniat, (nam tunc militi erant capiendo cibo horæ assignatæ) ac sub vesperam, cùm ipsis quo vescerentur suppeteret nihil, luporum instar, quos vesana fames in prædam agit, Guillelmo Iuliacensi duce, improuisi in Francorum castra inuadunt. Ii armis depositis, aurâ frigidiore, quâ

PHILIPPVS PVLCHER.

Mons en Peuelle.

Anno 1304.

PHILIPPVS PVLCHER.

pugnæ æstum discuterent; & agebatur Augustus mensis, securi inter tentoria raptos hosti cibos absumebant, cùm is repente in castra prorumpit. Primo impetu turmæ Equitum Valesiana & Sampaulina quæ excubabant disiiciuntur; tum quadrato agmine in tabernaculum Regis inuaditur. Ingens totis castris fit consternatio; primùm occurrit metus & trepidatio, dein periculum præsens quod metum excutit, mox ad arma curritur, & pugna iterum ab armis prohibet; eques ab equo arcetur, à vexillo pedes; turbat hic equitem, hunc eques dissipat; cibos inter ac merum effunditur cruor; ac passim voces intonant Flandrorum, Cortracensem cladem & præsentem gulam exprobrantium cæsis. In Regem maximè hostium furor inuehitur; tabernaculum explorauerant, sed sub initium cùm Rex eos latuisset, nullâ insigni notâ deprehensus, spatium fuit tum ipsi tum paucis custodibus depugnandi. Ille primus omnium vno ense dimicationem totam exhausit; circùm Nobiles Parisienses, quibus eo tempore Regis custodia committebatur, mirabilia sub ipsius oculos perpetrarunt; Gencianum maximè Rex laudauit, qui suo pectore plurimis plagis exceptis, dum tegebat ipsum, occumbit, Parisiensibus cæsis noua Nobilium turma, iam instauratis animis aduolat, & Regi circumfusa fortiter dimicat. Francus interim è trepidatione recreatus, iam par pugnæ erat, osque obuertebat, cùm Iuliacensis inter primos ordines pugnans occiditur. Ducis letum Flandros absterruit, Francos excitauit; ij postquam se posse vincere animaduertunt, ingenti impetu irruentes Flandros loco mouent, recedentes cædunt, & castris depulsos magnâ strage conficiunt. Semel inclinata victoria deuoluitur præceps; Flandri vincuntur, amissis triginta sex millibus; cladis reliquiæ Ipram & Insulas confugiunt. Nec incruenta

cruenta Francis victoria stetit ; plurimi è primoribus cæsi, è Nobilibus quingenti ; Comes Antisiodorensis à Rege ob præclara merita defletus, Sancerræ Comes, Ioannes Comitis Burgundiæ filius, anno decimo tertio nondum impleto, tirocinio primo quo veteranum exscripserat ; Anselmus Chevreusius, qui Oriflammam gestabat, extincti sunt. Vno consensu laus maxima ad Philippum pertinuit, cuius fortitudine hostis regressus est, & militi spatium exsurgendi datum. Rex vt aliquando bellum profligaret, Insulas obsidione obuallat ; cùm iterum Flandri instar apum nouum exercitum conflant, septuaginta hominum millibus ; & à Rege intrepidè poscunt pugnam aut pacem. Attonitus Rex vnde tantus exercitus defluxisset : *Nunquam erit*, inquit, *belli finis ; credo Flandros è cœlo pluere* ; ita prudenter admisit mentionem pacis ; gnarus frustra in Hydram pugnari, cùm exciso capite noua repullulant. Fœdus in has leges contractum est ; vt Guido Comes Flandris restitueretur (nam eius obitum Rex occultuerat) vtque rebellibus parceretur, indictâ in pœnam pecuniariâ multâ ; interim Insulæ & Duacum vrbes obsidum loco traderentur. Iis implendis, post Guidonis mortem renuntiatam, Roberto filio Flandria traditur, ac tandem pax constituta est, post varias clades ; breui tamen reuellenda post tempore ; natiuo quodam gentes inter proximas odio, dum singulæ ius aut dignitatem tuentur ; & fortior infirmiori vim infert, repellit infirmior.

PHILIPPVS PVLCHER.

XXII. *Clemẽs V. Pontifex.*

Flandrico bello confecto, Philippi curæ circa Romanum Pontificem incubuerunt. Benedictus post absolutum Regem & Regnum, nono mense ab electione veneno raptus est. Tum Cardinales in factiones diuisi: princeps alterius Caietanus Bonifacij nepos, alterius Vrsinus Cardinalis Pratensis ; ille pa-

—— trui famæ, hic gratiæ Regis dum intenderent, contrariis studiis suffragia cætera dirimebant. Tandem mense vndecimo in hanc pactionem conueniunt, vt Bonifacij nepos tres Gallos nominaret, è quibus Pratensis die quadragesimo quem libuisset ad Pontificatum seligeret. Appellauítque Bonifacianus tergeminos, quos infensissimos Regi existimaret. In iis erat Bertrandus Gout, Aquitanus nobilis, Burdigalensis Archiepiscopus, Regi aduersissimus omnium, quod Aquitaniam obtinente Valesio, tum ipse tum affines, malè habiti & multati essent. Attamen Pratensis eum antè perspectum, agnitúmque dignitatum percupidum, aptum iudicauit qui præponeretur. Itaque clam nuntium ad Philippum mittit, & de pacto certiorem factum, monet vt omninò Burdegalensem conciliet. Philippus re susceptâ strenuè, in Santones aduolat, euocatúmque Bertrandum docet modum quo tiaram adipisceretur, si bonâ fide inimicitias deponeret. Bertrandus tam immensæ lucis splendore perstrictus, cùm sponderet omnia, potissimùm ad sex postulata iuramentum adhibuit. Primùm, vt ampliorem ob Bonifacium læsum donaret veniam, vt ea Nogareto & sociis impertiretur; decimas in quinque annos legi permitteret, ad refundendos sumptus Flandrici belli; Cardinales Columnas dignitati restitueret, Bonifacij damnaret memoriam; postremò id concederet quod suo tempore Rex flagitasset. Iis perfectis, Pratensis nuntio clam à Rege accepto, Burdegalensem Antistitem in Pontificem dicit. Consequuta statim ex pactione electio, ac significata Bertrando, qui assumpto Clementis nomine, & erat quintus ea appellatione, Lugdunum venit, ibidémque ab excitis Cardinalibus tiara cinctus est. In æde sancti Iusti obita est celebritas, magnâ Principum Procerúmque frequentiâ; aderant enim

Philippus

PHILIPPVS PVLCHER.

Anno 1305. *Lugduni coronatur.*

Philippus, eius frater, & filij, Duces Burgundiæ, Britanniæ, & Lotharingiæ, Proceréſque plurimi; Rege ſtudiosè Pontificis gratiam ineunte; Angliæ & Aragoniæ Reges appellati non interfuere. At caſus improuiſus celebritatem funeſto omine maculauit. Cùm equitans Pontifex ab ſancti Iuſti in inferiorem vrbem deſcenderet, atque eius equum Carolus Valeſius & Ioannes Britanniæ Dux freno deducerent (eo munere Rex aliquot paſſus erat functus) & ad latus adequitaret Rex ipſe; murus quà incedebant iam fatiſcens vetuſtate, tunc collabens ſpectantium numero, ruinâ ſubitâ in prætereuntes effunditur, & oppreſſis cladem multiplicem infert. Eâ obtriti Britanniæ Dux, Gailardus Pontificis frater, aliíque haud pauci; Valeſius læſus grauiter, Rex ægrè ereptus; & ipſe Pontifex equo deiectus eſt, tiaráque excuſsâ carbunculus ingentis pretij periit. Siniſtrum omen calamitates Italiæ ipſiúſque Franciæ impleuerunt: in præſentia Rex ſibi admodùm gratulans, ob amicum Pontificem, de promiſſis appellat, habuítque omninò memorem. Nam abundè Clemens donauit omnia, vno excepto quod Bonifacij non damnauit memoriam, ne ab ipſo geſta cætera omnia reſcinderentur, & Reſpublica Chriſtiana perturbaretur ſummoperè. Plura tamen vltra pollicitum præſtitit; nam in Gallia fixit Pontificiam ſedem, Pictauij primùm, mox Auenione; quæ vrbs Prouinciæ Phocenſis ad Neapolitanum Regem pertinebat; in quâ plus ſeptuaginta annis egerunt Pontifices, magno Chriſtianarum rerum detrimento; cùm Roma ac patrimonium Eccleſiæ ab Legatis Cardinalibus adminiſtraretur; imò & Franciæ luctuoſa vicinitas, ſerie miſeriarum calamitoſum regnum obruente. Nempe Dei res malè homini ſeruiunt; nec æqualitas eſt

PHILIPPVS PVLCHER.

sacri & humani, sacro commercio deterente humanum.

PHILIPPVS PVLCHER. XXIII

Templariorum destructio.

Rex Pontificis compos, rem nouam aggressus est, quæ similiter gentium famâ omniúmque scriptis celeberrima est, Equitum Templariorum perniciem atque exitium. Ii ab nobilibus Francis Hugone Payenio & Godefredo S. Audomaro primùm instituti, Christi anno post millesimum atque centesimum duodecimo, ad peregrinos iuuandos, vestem albam induti quam Crux rubra distingueret, multa præclara in Palæstinæ tutelam, & Saracenorum cladem præstiterant; dicti Templarij, quòd ipsis ad habitandum, ædes Ierosolymæ ad Salomonis templum assignatæ essent. Piorum munificentiâ ingentibus copiis comparatis, lapsu, vt fit, temporis in deterius mutati, rerum copiâ voluptatum matre, primò in luxum, gulam & libidinem effusi, tum in auaritiam & rapinam, vt quod peribat vitiis, instauraretur & vitio; pessimè apud Christianas gentes audierant. Philippi maximè contraxerant odium, quod in tributis pendendis, querulis vocibus & seditiosis concitarent plebem; & in tumultu Parisiensi designati essent turbarum principes. Eas ob causas Rex in eorum perniciem diu incumbebat: nunc implendi desiderij illuxit occasio. Quidam Templarius Montis-falconis ad Tolosam Prior, ab Magistro Equitum ob graues noxas Parisiis coniectus in carcerem, socium eiusdem custodiæ nactus est quendam Noffum Florentinum; quicum participato consilio ministros Regios appellauerat, iisque retexerat nefanda scelera, quibus vniuersus Templariorum Ordo contaminaretur; Ea erant hæresis, apostasia, idololatria, atque Sodomia. Quibus ad Regem nuntiatis, plurimi Equitum capti sunt, in custodiam traditi, ac de flagitiis requisiti. Rex qui in illos acerbam iram collegerat, plerosque fatentes

tentes vbi comperit reos, accuſationem ad Clementem Pontificem defert, vrgétque ſummoperè vt rei condignis ſuppliciis plecterentur, atque Ordo tot ac tam grauibus facinoribus implicitus deleretur. Et hoc eſſe creditur poſtulatum ſextum, quod ſuo tempore Philippus dixerat enuntiandum; quanquam & id valdè incertum ſit; cùm alij ad Romanum Imperium referant; quod Francorum regno peroptabat reſtitui, quódque pòſt Alberto Imperatore occiſo, incenſis votis à Pontifice flagitauit. Pontifex grauitate criminum motus, ea de re ad Chriſtianos Principes ſcripſit, propoſuit capita ſcelerum, ac iuſſit in ſingulis prouinciis, in quibus Templarij agerent, quæſtionem haberi, iis interim carceri mancipatis. Ea inquiſitio aliquot annos tenuit, ne quis temerè & præcipitanter actum calumnietur, ab anno currentis ſeculi ſeptimo ad vndecimum, quo Concilium Vienneſe celebratum eſt à Clemente; eodémque Ordo Templariorum abrogatus penitus atque extinctus eſt; Equitum bona addicta Hoſpitalariis, qui iam ante ſub Rhodienſium Equitum nomine innotuerant; exceptâ Hiſpaniâ, in qua eorumdem bona ad bellum Mauricum deſignata, qui viui Equites ſupereſſent, pro grauitate ſcelerum plecterentur; inſontibus vita, & ad eam ducendam ſumptus præberentur. Id Concilij decretum à Rege continuò executioni mandatum; plurimíque viri tum Pariſiis tum in prouinciis igne abſumpti; facultates datæ Hoſpitalariis; quanquam priuatorum plures in eas inuaſerint; & momento propemodùm celeberrimus Ordo, non in Francia modò, ſed in Chriſtiano orbe extinctus eſt, magno omnium gentium Principúmque conſenſu. In quibus Scriptorum calumniam arguas, qui Regis auaritiam, & abiectam Pontificis ſeruitutem, in re tanti momenti accuſant, quaſi inſontes corúmque

PHILIPPVS PVLCHER.

Anno 1311.

Excuſati Pôtifex & Rex.

PHILIPPVS PVLCHER.

eorúmque criminum incomperti damnati sint. Enimuerò tametsi concesserim Regem indignatum in eorum perniciem conspiraffe, nec singulos iam horrendis flagitiis inquinatos; quis tamen Credat Pontificem plerósque innoxios, si fuissent eiusmodi, tantæ ignominiæ tantísque pœnis subiecisse, nullo emolumento, vt Regi duntaxat obsequeretur? qui tam fortem atque intrepidum in tuenda Bonifacij memoriâ se exhibuisset, in perdendis Innocentium turbis ignauâ quadam & crudeli indulgentiâ consensisset? quid de auctoritate Concilij, quod vno suffragio extinguendum Ordinem censuit? quid de cæterorum Regum & Principum voluntate, qui refragante nullo in Templariorum perniciem assenserunt? an à Franciæ Rege conciliati? an similiter cupiditate opum illecti? Hæc mihi persuadent calumniam haud dubiè in Regem conflatam; aut à Templariorum affinibus, in quos infamia & iactura tanta redundabat; aut à populo conflagrantium pœnas miserante; aut Scriptorum indole, in peius detorquentium dubia, & regnantibus affingentium crimina; vt quibus nequeunt potestatem detrahere, innocentiam detrahant. Et verò figmentum est, quod de Mola Equitum Magistro, & Guidone fratre Delphini Viennensis scribunt; eos tum Pontifici tum Regi ad Dei tribunal dixisse vadimonium; atque intra quadragesimum diem raptum morte Pontificem, Regem anno vertente; cùm constet Clementem vitam produxisse ad annum seculi decimum quartum; nec verosimile sit Regem vltione flagrantem reorum supplicia in tertium post Concilium annum distulisse. Locum fraudi an fecit, quod eodem anno Rex & Pontifex, mensium plurium interuallo fato concesserunt. Sed de his satis; libuítque tam multa, ad vindicandam innocentiam Principum, vulgi inuidentiæ

tiæ calumniísque obnoxiam. Nunc repetenda series rerum quas prætermiseram.

PHILIPPVS PVLCHER. XXIV

Bello Flandrico ad finem vergente dolor grauissimus Regem affecerat. Ioanna coniux charissima prærepta est morte; præclarissima dotibus animi corporísque, pietati doctrinam & fortitudinem iunxerat; in viros sacros supra modum addicta; litterarum amore, quarum peritiam haud vulgarem hauserat, Nauarræ Collegium Parisiis celeberrimum condidit atque ornauit; princeps in consiliis dicebat sententiam, assueta etiam arma induere, & dum consors in castris ageret, copias ducere. Illius obitu Nauarræ regnum ad Ludouicum primò ex se natum deuoluitur, quo is iubente patre inauguratus, in Nauarram se contulit; ac præsentiâ tumultus compescuit, quos longa regnantium absentia concitauerat; regressúsque in Franciam trecentos è primâ nobilitate adolescentes obsidum loco deduxit. Tum Lugduni turbæ consopitæ. Eam vrbem vindicabant sibi Archiepiscopi; siue donatam ab Imperatoribus, & Arelatensis regni appendicem; seu in feudum commissam ab Guiscardo Comite Forisiensi. In præsentiâ obtinebat Infulas Petrus è familiâ Sabaudiæ Comitum, vrbémque admotam ad Sabaudiæ limites sibi asserere cupiens, eâ ministros Regios prohibebat; ciues sibi adiunxerat, vel priuatim conciliatos, vel à Rege ob tributa abalienatos. Ludouicus vrbem quà metu quà auctoritate pacauit; & vt radicem semel reuelleret, iura Archiepiscopi redemit pretio, regiísque annexuit, vrbe iam florentissimâ in potestatem Regis traductâ. Ipse Rex Parisiis hastiludia frequentiâ magnâ concelebrabat, sacram admodùm ob causam: nam Pontifex cùm Palæstinum bellum indixisset; Philippus ad eam expeditionem nobilitatem regni exciuerat, susceperátque cum tribus filiis sacram Crucem, plurimis

Ioanna Nauarræ Regina.

Ludouicus Rex Nauarræ.

plurimis Procerum ad pium votum adlectis.
PHILIPPVS PVLCHER. Verùm frustra hic conatus fuit; Regi tum motus Flandricus, tum priuatus dolor, mors denique excusserunt expeditionem. Nascebatur bellum in Flandriâ; Roberto Comite promissam pecuniam repræsentare cunctante; & pigneratæ vrbes rebellionem parabāt. Ideò missus cum exercitu Valesius ad vim inferendam; & Rex ipse grauibus exactis vectigalibus nouū conscribebat; sed procella vtramque Flandri auertunt, conciliato magnâ pecuniâ Enguerrano Marinio; qui primùm expeditionem Valesij irritam fecit, regiam mox continuit, interceptis tributis, & in vsus suos conuersis. Et quidem reclamabat vehementer Valesius, & proditionem expostulabat, quanquam incassum, Rege obsequente, & ad Marinij nutus conformato. Bellum præterea domesticus dolor excluserat. Tribus filiis Rex vxores dederat; Ludouico Margaretam Burgundiæ Ducis filiam, Philippo Ioannam filiam Othelini Burgundiæ Comitis, ac Carolo Blancam Ioannæ sororem. Earum duæ quanquam maritos formosissimos Principum nactæ, incendente libidine patiebantur adulteros, adeò procaciter abusæ licentiâ quam sibi fecerant, vt maritis flagitium innotuerit; Ioannâ etiam in suspicionem vocatâ. Ii quæ silentio debuissent obruere retegentes, ad Regem adeunt, de scelere expostulant, efflagitantque supplicium. Habitâ quæstione, Ioanna innocens, Margarita & Blanca sontes dictæ, & carceri perpetuo mancipatæ; adulteris mors per acerbos cruciatus illata. Vindicta crimen extinxerat, non ignominiam, quâ afflatus Rex, quod in familiam suam tantum flagitium peruasisset, contraxit morbum; quo lentè absumptus, viuere desiit, anno supra quadragesimum octauo postquam inceperat.
Anno 1313. Ad mortis fauces, agitante conscientiæ morsu, significauit filiis, quantùm angeretur ob vectigalia

Bellum Flandris ostensum.

De Marigny.

Adulteria in domo regia.

Regis mors.

vectigalia regno indicta, ea se vt iniusta rescindere, ac rogare filios & iubere pro potestate,ca vt abrogarent atque extinguerent: sed malè exigimus, quod ipsi non præstitimus; facta exemplo sunt, verba dispereunt. Huic fuere plura pro virtutibus vitia, generositate & pietate, quæ Capetiorum virtutes, nulli inferior, alebat ambitionem, nec implebat tamen;designabat plura, pauca efficiebat; addictus Marinio, cuius auaritiæ & gloriam suam addixerat; peccauit in Bonifacium,cupiditate vindictæ, in mortuum etiam suscitatæ; vexauit subditos immensis tributis,nullo fructu,nisi vt quæ malè legerat,male effunderet. Infelix in posteris, quos breui tempore regnantes deinceps, ceu fulgetra vidit Francia, illucescere & euanescere.

LVDOVICVS HVTINVS.

XXV. *Ludouicus X. Hutinus dictus.*

Ludouicus natu maximus regnum primus suscepit, nec vitæ spatio, nec gestis memorabilis. Continuò in Marinium exarsit Procerum,Valesij maximè odium.Ille Philippi dominus ad nutum administrauerat Franciam, contractísque immensis opibus per fas & nefas, conflagrabat inuidiâ publicâ; priuatim inimicus Valesio,cuius gloriam in Flandricis bellis detriuerat, & in consiliis auctoritatem infregerat. Nec ignarus Marinius quantæ inimicitiæ sibi imminerent, nocte quâ Philippus decesserat, thesauros regios ex castro Luparæ,cui erat Præfectus,in securum locum extulerat; sibi inde amicos & aduersus inimicos præsidium paraturus. Verùm inuigilans vltioni Valesius, Regis fratribus, Philippo Comite Pictauiensi, & Carolo Comite Marchiæ, adductis in sententiam suam, palàm in Concilio euocari Marinium iussit.Quem præsentem percontatus, quid regiâ gazâ factum esset, respondente Marinio, se rationes optimè positurum, & instante Valesio,eas in præsentiâ poneret; ille insolenter affirmat, se ipsi

Mariniĳ accusatio & supplicium.

LVDOVICVS HVTINVS.

ipsi Valesio dimidium alterum dedisse, alterum fratri ad alienum æs dissoluendum, quâ audaciâ excandescens Princeps, Mentiris, inquit; tunc impudentissimè Marinius, Per Deum, refert, tu ipse es. Enimverò in hæc verba nudo ferro perimebat Valesius hominem, nisi spectantium preces & Regis veneratio tenuissent ruentem. Ille à lictoribus in custodiam datus est, & accusatio sedulò instituta. Ea in saltu Vicenarum apud Regem obita, Hauerio Aduocato accusatoris partes sustinente; multáque ad odium excitandum congesta; Franciæ calamitates, immensa vectigalium onera, bella improuidè & infeliciter gesta, quorum omnium fons arcessebatur Marinius. Dein speciatim crimina designata: immensæ opes quas comparauerat, recensitis reditibus & ædificiis sumptuosis; accepta à Flandrensibus pecunia, vt ab eis bellum auerteret; tributa & vectigalia in vsus proprios deriuata; mercatores plurimi nullo flagitio quàm opulentiæ spoliati; peculatus, & plurima aureorum millia plebi imposita; resignatæ & immutatæ regiæ litteræ; Regis ipsius lacrymæ, contestantis se à Marinio proditum; postremò epistola à Ioannâ Reginâ sub mortem perscripta, quâ Marinij scelera Regi aperiebat. Ad hæc cùm Marinius temporis moram reposceret; res tam graues repelli momento sine quæstione non posse, instruendam accusationem, & audiendum in singulis reum; iámque Rex eò propenderet, quia postulatum æquum videbatur; Valesius ne reus elaberetur, nouum crimen profert; nempe vulgari famâ Marinium in salutem Regis coniurasse, eiúsque vxorem cum quodam veneficio & feminâ eiusdem artis peritissima conuenisse, vt Regem perimerent deuotis imaginibus; quæ ratio perimendi iis temporibus inualuerat plurimùm; seu ipsis veneficiis, seu credulâ superstitione timentium. Rex

periculo

periculo territus, extemplò Marinium Valesio dedit; cuius sententiâ aliorúmque Procerum damnatus patibulo, postero die suspensus est, affixúsque furcis, quas nuper ipse instauraue-rat; nescius hanc sibi domum poni, in quâ animum redderet; mox euersa statua, quam in Palatio ad pedes Regis erexerat. Estque ille vna victimarum, quas identidem humanarum rerum conuersio mactat, præbétque in exemplum Deus, ad compescendas cupiditates mortalium; quibus plerumque fastigium summum, patibulum est. Attamen Marinius in calamitate quàm prosperitate modestior, dum ad mortem duceretur, conuersus ad plebem, clamoribus atque petulantibus verbis insectantem, id vnum repetebat; Boni viri, Deum pro me orate.

LVDOVICVS HVTINVS.

XXVI. *Bellum in Flādros.*

Dum hæ turbæ Aulam agitabant, sibi nouam coniugem Rex conficiebat, Clementiam Caroli Martelli Regis Hungariæ filiam; quæ dum ad regni fines accederet, Margaritam clausam in carcere offocari linteis iussit; tum cum nouâ vxore Rhemis inunctus est. At curæ illicò in Flandrense bellum conuersæ sunt. Cùm Flandri multa polliciti pauca præstarent; indignatus Rex, & deleturus contumeliam patris, exercitum scribit, ducítque in Flandriam, sed incommodo tempore, mense Septembri. Nempe hoc anno cœlum frequentibus pluuiis inundauerat, vt nec segetes nec vuæ maturuissent, intumuerant amnes; Lisa maximè, & Cortracum petentibus Francis iter occluserat; præterea solum ita penitus aquis immaduerat, campis latè in continuum cœnum conuersis, vt commeatus vehi nullatenus possent, triginta iumentis ægerrimè dolium vini trahentibus. Quò factum vt exercitus quoquò se verteret luto immersus, & paludoso cœno inuolutus, diu cum solo luctatus, ne aquis tandem obrueretur, regressum parauerit, ac se multo labore in Franciam receperit;

ceperit ; sed prius impedimentis & tabernaculis igne combustis ; cùm affixa luto ceu aues visco captæ euelli & explicari nequirent. Sic bellum istud vnos in Flandria rogos sumptibus Francicis excitauit. Metus tamen Roberto Comiti iniectus, qui Regem conueniens, in nouum fœdus iurauit. Nec eo diu frui permissum est. Rex haud paulò post vitam amisit ; veneno præbito tam vehementi, vt paucissimis horis animam egerit; nec vnquam parricidij auctor compertus est. Agebat ætatis annum vicesimum quintum, regni secundum ; somnij instar ostensus & raptus ; qui iam gratiam plebis collegerat, tributis expunctis ; quanquam Iudæos admiserat, grauissimum vectigalium. Hutini agnomen habuit, quod linguâ veteri tumultum sonat & seditionem; quia nempe à patre ad tumultus premendos erat designatus ; vel quia puer inter æquales ad pugnas & bella aptus videretur. Ex priore coniuge nata est puella, cui Nauarræ regnum proprium fuit, & ea postmodùm Philippo Ebroicensi Comiti, Philippi Audacis nepoti, nupta est ; Clementiam coniugem iam quinto mense prægnantem reliquit; quæ quidem marem peperit, cui Ioannes nomen fuit ; isque intra octiduum morte ereptus est. Ita cum Rege spes stirpis periit ; infante tam ignaro cui nasceretur, quàm cui raperetur.

LVDOVICVS HVTINVS.

Regis mors.

Anno 1316.

XXVII *Philippus V. dictus Longus.*

Philippus cum fratre Carolo & Valesio patruo Lugduni agebat; eò à Rege missi vt Cardinales vrgerent ad eligendum Pontificem, iam alterum annum dissentientes, atque contendentes. Repentinâ morte fratris acceptâ, continuò Parisios aduolat, & Parlamenti suffragiis designatur partus Regij tutor, Regníque gubernator, dum Rex annum impleret decimum octauum. Regina fœtum masculum parit, quo statim mortuo, Philippus regnum capessit, Rhemísque solemni ceremoniâ inungitur.

inungitur. In quâ obseruatum, Mathildim Artesiæ Comitissam, & Philippi socrum, dignitate Paris functam esse, Paresque inter Coronam regiam sustentasse; iis indignantibus manum ad colum natam immisceri dextris virilibus. Hæc magnâ celeritate, & occlusis templi foribus perfecta, ne quid turbæ oriretur; Valesio & Burgundiæ Duce dissentientibus, atque affirmantibus ad Ioannam Hutini filiam pertinere regnum. Id diuersis causis contendebant Principes; Burgundus vt Agneti matri obtemperaret, quæ Ioannæ puellæ auia, neptem imponi solio vehementer optabat; nec id Burgundi commodis oberat. Valesius rem suam agebat, & priuato studebat emolumento, quod vbi assequutus est à Philippo, haud ægrè regni Comitiis controuersiam permisit. Et iudicatum vno omnium calculo, Philippum legitimum esse Regem; lege Salicâ, & inuiolatâ consuetudine excludi feminas à regno Franciæ; cámque sententiam Proceres omnes scripto & iureiurando firmarunt. Hoc stabilito, Rex vt affinitatibus deuinciret Principes, quas susceperat filias nuptui collocat; Ioannam natu maximam Eudoni IV. Burgundiæ Duci, assignato in dotem Comitatu Burgundiæ; Isabellam Guigoni Delphino Viennensi, & Margaritam despondet Ludouico nepoti Roberti Comitis Flandriæ. His nuptiis sancitum, vt Ludouicus Roberto auo (nam pater decesserat) heres foret, bellúmque diuturnum Francum inter & Flandrum extingueretur; Flandri soluerent Regi intra annos viginti, ducenta librarum millia, darentúrque in pignus arces Insularum Duaci & Betunæ. Pace constitutâ, legati à Roberto Brusio Scotorum Rege excepti sunt, fœdúsque antiquum duo inter regna instauratum; adiunctum præterea, vt si fortè in altero regno de futuro Rege controuersia foret, Rex fœderatus comitia ad dicendum illum conuocaret,

PHILIPPVS LONGVS. Anno 1317.

PHILIPPVS LONGVS.

uocaret, quique dictus foret, eum omni ope asserere & stabilire ille contenderet. Rex interea memor expeditionis sacræ quam vouerat, ad eam comparabat omnia diligenter, colligebátque Francorum beneuolentiam, quos vectigalium onere liberos fecerat, cùm à vilissimæ fæce plebeculæ interturbatur regni prosperitas. Primam molestiam facessunt pastores, qui, quod sub Ludouico Sancto tentauerant patres, ab impostoribus persuasi, Palæstinam armis agricolarum liberatum iri; ab aratro & vomere ad arma & militiam conuolant, in turmas conueniunt, séque in Syriam duci efflagitant. At cùm illos plerumque alimenta deficerent, Iudæos diripiebant passim atque obtruncabant. Et memoratur Iudæorum furor, quorum quingenti confugientes in turrim, cùm omni telorum genere pastores aliquandiu repulissent, mox telis saxis & lignis deficientibus, suos etiam liberos in expugnantium capita iaculati, tandem sè suis manibus confoderunt, prærepto inuadentibus scelere. Nec pastoribus sors commodior obtigit, in quos ciuitates passim consurrexerunt, victósque haud ægrè appendebant arboribus, vt ex agris profecti iisdem restituerentur. Ea lues in Occitania maximè sæuiebat; quam & nuper Leprosorum cum Iudæis coniuratio in periculum graue coniecerat. Dicebantur Leprosi Iudæorum impulsu fontes & puteos veneno infecisse, ad luem communicandam potantibus. Ea accusatio vera an falsa plebem extemplò concitauit in miseros; quotquot obuij erant, vrebantur; furórque grassatus est, donec edicto Regis Leprosi Nosocomiis conclusi sunt, & Iudæi regno expulsi. Inter hæc sacræ profectionis impedimenta, Rex quartanâ febri diu vexatus, corrupto iecore vitam clausit; regni anno quinto, vitæ vicesimo octauo; nullis liberis præter feminas relictis, pietate & prudentiâ non

Regis mors. Anno 1321.

vulgarii;

vulgari; benignus in subditos; literatorum amans, maximè Poëtarum; moribus facilis commodúsque; & magnâ virtutum spe, si exercendi materia suppetiisset. Longus dictus est, quod staturâ procerior esset, & aliquantò tenuior.

PHILIPPVS LONGVS

XXVIII. *Carolus IV. Pul[...] dictus.*

Carolus Philippi frater refragante nemine auspicatur regnum, imò adiungit Nauarræ titulum, siue administrator pro Ioannâ nepte; seu regio nomine, eandem vt spuriam & natam adulterio, sceptro excludens. Daturus sui specimen, irrogatis in celebres reos suppliciis, sanxit cultum iustitiæ. Totam Vasconiam conturbabat flagitiis Iordanus Insulanus; erat illi ad grauissima scelera facultas & audacia; vir ad omne nefas proiectus, matronis stuprum, vim sacris ædibus, necem opulento cuique inferebat; in priuatos se tutabatur criminibus nouis, in Principes affinitate Comitis Flandrensis, & Ioannis Pontificis, cuius neptem habebat in matrimonio; ipsiúsque gratiâ prædoni teterrimo Philippus condonauerat plura. Vnum tandem scelus cumulauit cætera: lictorem Regio nomine vadimonium denuntiantem cùm mactasset, apprehensus, ductúsque Parisios, suspensus est Parlamenti sententiâ; frustra Pontifice pro iniquissimo capite deprecante.

Iourdain de l'Isle.

Nouam item victimam odio publico Rex parabat, nisi improuisa mors intercepisset infamiam. Ea Gerardus Guetta, Philippi Thesaurarius, qui humili loco in Aruernis natus, Regis compos, publicíque ærarij, tum immensas opes collegerat, tum ampliorum auidus, Regi auctor fuerat, vt tributa vetera restitueret, nouúmque grauissimum in additamentum apponeret. Annuebat Rex cùm morbo correptus, culpam agnoscit, discedítque ab instituto consilio; at perseuerauit odium in consultorem; ideóque apud Regem nouum accusatur; & repetuntur pecu-

De la Guette.

CAROLVS PVLCHER.

nia publicæ, quas plurimas ille collegiſſet, nullo in publicam rem emolumento. Habetur quæſitio per tormenta; in quibus inuicta quidem pertinacia animi, at fracta corporis infirmitas; etenim cum pernegaret in ſua commoda quidquam deriuatum, augerentúrque cruciatus, in febrim incidit, quæ opibus pleno vitam eripuit. Rex vindicatâ per has pœnas iuſtitiâ, curâ & ſolicitudine Flandros liberat bello inteſtino. Robertus Comes Flandriæ ſenio grauis deceſſerat; huic nati erant Robertus, & Ludouicus ex primogenito nepos; Robertus ditionem repoſcebat, quòd patri propinquior foret, Ludouicus quòd primogenitum repræſentaret, ipsumque auus in contrahendo cum Philippi filiâ matrimonio heredem dixiſſet. Controuerſiâ in Parlamento diſceptatâ, Rex Ludouicum Comitem iuſſit; miſſúmque in Flandriam ab inſidiis & vi patrui tutatus ſæpius, facto firmauit quod verbo ſanxerat. Hæc in ſinu pacis, quam ſtatim bellum geminum infregit. Caſtella primo, Anglia ſecundo materiam præbuit; quanquam euentu admodùm diuerſo. Cantabri Philippo Longo regnum moderante, Ioanna Regina vagiente in cunis, & Nauarrâ negligentiùs adminiſtratâ, Gorritiam arcem improuiſi occupauerant; eam ad Guipuſcoæ limites poſitam affirmabant ſui iuris eſſe & ditionis. Poſtea Carolo in regnum aſſumpto, Pontius Mortanius Nauarræ Prorex ab eo dictus, vindicaturus iniuriam, atque adeò arcem recepturus, conſcribit copias, (quas Hiſpani ad ſexaginta hominum millia, falsò enumerant) eáſque penitus in Guipuſcoam immittit; ferro & flammis agros peruaſtans ad Beotibam oppidum. Cantabros Ægidius Onezius dux bello clarus octingentos admodùm ſub ſignis habebat; quem tam imparem numerum haudquaquam auſus ad pugnam ſiſtere, temeritatem

Clades in Nauarra.

De Mortain.

Gil d'Onguez.

meritatem hostium in subsidium exciuit. Ij ad Beotibam inconsultò in conuallem arctam penetrauerant, quam iuga montium includebant, imminebántque supernè; Onezius extemplò rusticorum turbâ collectâ, iuga occupat, dolia vinaria saxis implet; tum ea in subiectos hostes prouolui, vim ingentem telorum & sagittarum effundi, moléſque lapidum proruere in præceps rusticos iubet. Id cùm strenuè obiissent, & maximam partem iam protritæ essent Francorum copiæ, ipse cum selecto milite per fauces irrumpit; proximáque clade attonitos haud ægrè fundit, deletque penitus; paucissimis fugâ aut latibulis rupium seruatis. Et celebrata vulgari carmine apud Hispanos victoria, ignominiam victis victoribúsque laudem exaggerat.

CAROLVS PVLCHER.

XXIX. *Bellum cum Anglo.*

Carolo ad eluendam infamiam non defuit animus, opportunitas defuit. In Occitaniam conscripturus copias venerat, cùm Anglicum bellum curas à Nauarrâ in Aquitaniam vertit. Ab vnius hominis temeritate duo Reges commissi. Dynasta Montpesatij Anglo subditus arcem ædificabat in Francico solo; Regij magistratus eam cùm occupassent ac Regi addixissent, Montpesatius Angli opem implorat. Eam vt præstaret Senescallus Burdegalensis immittit milites, arcem inuadit, Francorum præsidium ferro delet, & ad contumeliæ grauitatem, Nobiles quosdam necat suspendio. Carolus anteaquàm ad arma procurreret, ad Eduardum Regem Angliæ mittit, qui expostulent de facinore, & satisfieri flagitent; præterea reposcant Clientelam pro Aquitania. Eduardus vt rem protraheret, Edmundum fratrem ad Regem delegat, dátque palam in mandatis vt satisfaciat, clam cunctari, atque discedere re infectâ iubet. Id egregiè Edmundus præstitit, multáque Regi pollicitus; ea Eduardus Rex vt exequeretur, Am-

Sire de Montpesat.

CAROLVS PVLCHER. blæum secum abducit, qui in Angliâ satisfactionem admitteret. Verùm ipsum Princeps de viâ remittit, minatus mortem si pergeret; tum in Aquitaniam venit, ad repellendum bellum se comparans. Carolus geminatis affectus iniuriis, Aquitaniam ob rebellionem Ducis sibi adiudicat; tum Valesio patruo ad eam subiugandam exercitum tradit. Ille vt quâ prouinciâ bellicas laudes adolescens inceperat, eâdem senior gloriam definiret, primùm in Aginnates conuertitur, & Aginnum verbis compellatam ad deditionem impellit; quippe ciues Edmundo perinfensi, quod ipsos subsidiis diuexasset, virginisque ex honestâ familiâ vi stuprum fecisset, vltro iuerunt in potestatem Valesij. Cætera oppida primariam vrbem æmulantur, ac se Franco permittunt. Burdegalam ad Garumnæ cursum properanti, obiecit se Regula, scopulúmque erexit qui vincentium impetum frangeret. Ipse Edmundus communitam vrbem propugnabat, floréinque militum ciui studioso Angli adiunxerat. Nec se intra murum ij concludunt, fatigant Francos eruptionibus; vnâ præcipuè luctuosâ Francis, quâ Dynasta Sancti Florentini è fortissimis ducibus, cum legione totâ deletus est. Nihilominus Valesius animum supra pericula erigens, muro admouet machinas, & ipsa intra mœnia cladem illaturus, iubet attolli è ligno pegmata, quæ supra muros ipsos eminerent; vnde & lapidum moles eructatæ, & effusi imbres sagittarum, tandem infregerunt hostium robur. Nam cùm tectis protritis subruerentur ædificia, ac ruinæ multos opprimerent, & nemo se in conspectum daret, quin pateret telis, deditionem Edmundus pactus est; eâ lege vt vrbs vincentium foret, ipse in Angliam proficisceretur, fratri vt satisfaceret persuasurus; quod si minus perficeret, se Valesio traderet; quatuor Proceribus in obsides datis, prædésque fidei. Regulâ captâ

Anno 1324.

Regula capta. La Reole.

Sain Florêt.

Valesius,

Valesius, ad belli fontem castrum Montpesatium copias ducit, capítque obsessum, & in pœnam Domini funditus eruit; eiúsque ignominiæ dolore Montpesatius obiit. Confecto bello redit Parisios victor. Fuítque hæc generosissimo Principi postrema laurea; nam sequenti anno viuis ereptus est. Præclarissimus bello dux, & prudentissimus pace: qui victoriam visus sub signis habere, semper vicit; prouidente Deo vt à Francorum cladibus semper abfuerit: mansuetudine & comitate omnibus charus; regno quàm propè admotus, nusquam id tenuit; nam Regum pater, frater & filius, & dictus Rex Aragoniæ, eius titulum aspernatus, cùm inanis foret, se suâ sorte conscripsit, nec ambitioni quid regium præter laudem permisit. Sub obitum visus est pœnitere cædis Enguerrano illatæ; nam is quanquam iustè cæsus fuerat, indictâ tamen causâ, & vltionis libidine ad supplicium raptus. Ideò modestissimus Princeps iam extremo morbo suos iussit copiosè stipem largiri pauperibus, atque admonere, vt precarentur Deum, pro Domino Enguerrano Marinio, & pro Domino Valesio; sibi patibulatum præponens; adeò Christiana modestia triumphat de victoribus, & admotus ad mortem animus perspicacissimè contuetur mortalia. CAROLVS PVLCHER. *Caroli Valesij mors.*

Dum is erat æger, Aquitaniam noui motus turbauerant. E Vasconiâ tumultuarij prodeunt milites, & in proxima quæque ferores inuadunt. Ij dicti sunt spurij; credo quia è nobilibus nati, sed impari matre; iíque ipsi ab paternâ hereditate amoti, quæ legitimis deberetur, dum ad paternæ conditionis modum vitam instituunt, nec suppetit vnde sumptus faciant; eos per malas artes conficiebant. Et primò quidem priuatis latrociniis; deinde prædis palam raptis, cùm euentus succederet, opésque abundarent, ceu iusto exercitu conuenientes, remotiora corripiunt, & Garumnâ XXX. *Spurij Vascones.*

CAROLVS PVLCHER.

Alfonsus Hispanicus

transito, irrumpunt in Santonas, vrbémque primariam captam & vastatam flammis subiiciunt. Auctis prædâ plerique Angli sese immiscent; iámque prædonum cohors vniuerso regno terribilis est. Rex Alfonso Hispanico eos comprimendi munus imponit. Ille Alfonsi Regis Castellæ ex Ferdinando filio nepos, idémque nepos ex Blancâ filiâ Ludouici Sancti; cuius causâ dixi à Philippo Audace bellum Sanctio Regi ostentatum; ísque idem è custodiâ Aragonicâ profugus, se in Franciam vt in asylum receperat, spémque alens regni auiti, vxore ductâ ferebat posteros; nato iam Carolo, quem Comestabilem pòst Ioannes dixit. Verùm quod infortunium nascenti pro hereditate obtigerat, quódque adulto adhæserat, idem ad exitum Principem calamitosum deduxit; nam conserto prælio à spuriis victus & profligatus est; tanto dolore cladis concepto, vt vitam clauserit, ne in metâ quidem prosperitate decerptâ. Eduardus interea Isabellam coniugem ad Carolum constituendæ paci legauerat. Quippe Scotorum bello implicitus, atque Edmundo fratre perurgente, vt se honestè Aquitanico motu expediret,

Rex cũ Anglo.

Aquitaniam cum Comitatu Pontini filio Eduardo tradit; eúmque adhuc duodecennem cum Isabella matre in Franciam mittit, qui clientelam profiteretur, turbásque pacaret beneficio sanguinis & affinitatis. Nec secus quàm intenderet contigit. Isabella pacem à Carolo fratre impetrauit, non tantùm Aquitanis, verùm & spuriis illis; quibus tot prædationum data est venia, modò quiescerent, séque in sua reciperent. Eduardus Regi clientelam iurauit? ísque ille est, qui puer & supplex adductus in Franciam, vir & victor illi compedes cudet, fontémque calamitatum in plurimos annos aperiet; modò miser & fortunæ ludibrium. Etenim cùm mater diutius in Francia cunctaretur, nec marito se aut filium vellet

commit

committere, in potestatem spenserorum penitus tradito, apud Carolum vehementer institit Eduardus, vt coniux & filius reducerentur in Angliam; nec Carolus vltrà periculosos hospites retinebat. Quippe non placebat nouum consilium agitanti renouari bellum cum Anglo, & tædebat sororis quæ infamiam Mortemarij amore contraxerat; nam hic Anglus nobilis oriundus è Francicâ, effracto Londini carcere ad Isabellam euolauerat, credebatúrque amator pulcherrimæ feminæ stuprum inferre. Eas ob res Carolus destinabat illis custodes, à quibus reueherentur in Angliam vel inuiti; cùm admonita de consilio ab Roberto Artesio Isabella, clam cum filio & Mortemario ad Guillelmum Hannoniæ Comitem confugit; Rege haud molestè ferente, sibi hac fugâ necessitatem ereptam vel sorori vel consiliis suis nocendi. Quæ postmodùm Isabellæ contigerint, siue in Hannoniâ, siue in Angliâ, quàm graue & iustum de spenseris patre & filio supplicium sumpserit, vt victum maritum in carcerem egerit, filiúmque Eduardum in solium; narrant Angli fusiùs, quorum codices ex Tragœdiæ implent. Carolus ad eas immotus ingentem rem voluebat animo, ad Imperium Germanicum aspirabat. Ioannes XXII. Pontifex graues inimicitias cum Ludouico Bauaro Imperatore susceperat, ipsum interdixerat sacris, indignum Imperio pronuntiauerat, parémque æmulum suscitans, appellabat Regem ad occupandum Imperium. Nec ille aures appellanti obstruxerat, sed lentè festinans, inquirebat modos occupandi. Fœdus contraxerat cum Ioanne Bohemiæ Rege, & cum Leopoldo Austriæ Duce, & laborabat Pontifex ad conciliandos Germanos Præsules, cùm Rex morbo concepto, altero mense desiit viuere, anno dum regnaret septimo, cùm viueret post tricesimum quartò. Pius, liberalis, & fortasse consilio quàm bello aptior,

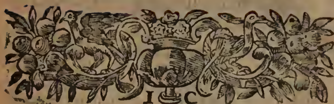
CAROLVS PVLCHER. It: bella fuga.

Rex de Imperio cogitat.

Caroli mors. Anno 1328.

CAROLVS PVLCHER.

dictus est Pulcher, quod patrem Philippum ore & corpore totum exscriberet, Carolum Bohemiæ Principem, qui postmodùm ad Imperium euectus est, in aulâ educauit puerum atque instituit, optimi Regis laudatorem egregium, & in posterum Franciæ strenuum defensorem. Primus Regum Decumas Pontifici legendas permisit, an vt particeps fieret? Ex tribus coniugibus nulli liberi, præter fœtum quem ferebat Ioanna, illíque tutorem Philippum Valesium patruelem dixit. Ita Philippi Pulchri ramus exaruit, tribus stolonibus breuissimo tempore marcescentibus. Nec occurrit Diuinæ vltionis alia ratio; nisi quòd hi Reges minùs reuerenter in Ecclesiam Romanam se gesserint; cuius dignitatem læsit in Bonifacio pater, maiestatem fortasse filij, dum eam in Franciâ locant, vsúmque rei sacræ in profanum vertunt. Sed non est mortalium in Diuinam mentem inquirere, & forsitan nobis quod in pœnam est, Deo est in præmium. Sanè nouam Regum stirpem exceperunt tot calamitates, vt iis præripi beneficium sit. Obseruet interim ista qui legerit, vt per trium Regum & fratrum funera Valesiorum stirps ad regnum promota est, sic eadem per trium Regum & fratrum funera desinet, stirpe Borbonia ad sceptrum vocatâ; adeò omnia in humanis intereunt, & quæ ortum præbent, ducunt ad occasum.

HISTORIÆ FRANCICÆ,

LIBER DECIMVS.

Iv Franciæ Regnum immotum perſtabat, dum vicina Imperia procellæ grauiſſimę quatiebant. Anglia bello aſſiduo cum Scotis attrita, nuper ciuili motu diuulſa, altè cruorem imbiberat necatis Principibus; Germania diuiſa pariter & diſtracta, præda erat Aquilæ verè bicipitis, pluribus de Imperio contēdentibus; Italia Guelforum & Gibellinorum factionibus ſciſſa, Germanos, Francos, & Aragonios paſſa, nunc per abſentiam Pontificū Tyrannis inualeſcentibus, ſingulis tam præclari corporis membris alebat carnifices; Hiſpania præter incubantes Mauros & viſcera depaſcentes, Caſtellanum modò cum Luſitano, modo cum Aragonio cōmittebat: Francia vna ab Ludouico Sancto tranquilla, exercita quidem Flandricis motibus, belliſque Siculis, ſed in alieno & de alieno, perſeuerabat integra atque illibata, per aliquot miſſiones ſanguinis

I. PHILIPPVS VI. VALESIVS DICTVS.

Europa ſtatus.

PHILIPPVS VALESIVS.

salute assertâ. Nunc calamitatum patietur vices, eásque tam graues, vt cogitanti vndè emerserit, videatur opus Diuinæ potentiæ, portum in naufragio, asylum in scopulo, vitam in tumulo, in desperatione salutem præstantis. Lubet intueri quibus gradibus in miseriarum voraginem florentissimum regnum prolapsum sit. Carolo vitâ functo, soror Isabella spem regni Francici concepit animo. Vt ambitiosum est feminarum genus, nec sibi limites potentiæ vllos constituit. Feliciter suis tumultibus expedita, necatis Spenseriis, marito è carcere in Sepulchrum acto nam venenum ebiberat, & euecto in solium Eduardo filio, Franciæ regnum prædam haud difficilem existimabat. Eduardus eo nomine tertius, ingentis animi iuuenis, quem nec Oceanus definiret, calamitatibus supra spem in sceptrum mutatis, ad Franciæ nomen erigebat se, & capace iam cupiditate opulentissimum regnum hauriebat. Id consequuturus oratores mittit, instructos magnificè, qui Regi suo Caroli mortui ex sorore nepoti Coronam poscerent. Habebant Franci de futuro Rege comitia, ac fœtui Regio quem ferebat mater, Philippum Valesium tutorem dixerant; móxque partu in lucem edito, cùm deterioris sexus is esset, de constituendo Rege consultabant. Admissi Oratores Angli pro Eduardo congerebant multa. *In Merlini vaticinijs vnum celebrari, quo prædicebatur regna Angliæ & Franciæ in vnum corpus coalitura; nunc felicissimum illud tempus illuxisse; æquum esse, vt quæ duo regna ab vno capite propagata forent, in vnum caput rursum conuenirent; Vitichindum Francis, Rodulphum Anglis, vtrumque Normannum, dedisse regnantium fontem æque originem; quàm iustum eodem relabi vnde incepissent. Nec id vtrique genti minùs commodum atque gloriosum, dum fortissimi populi, quibus separatim*

Eduardus regnum Franciæ petit.

Anglorum oratio.

ſeparatim gens nulla par foret, communicatis viribus atque conſilijs, imperium latè prorogabunt: & volentibus leges, nolentibus iugum & ſeruitutem imponent. Sanè internecinum bellum conſopitum iri, quo ſe mutuis cladibus Angli Francique conficiunt; futurúmque Oceanum non æmulorum limitem, nec repagulum hoſtium, ſed amicorum commercium, & poſſeſſionem fratrum indiuiſam. Ad ius quod ſpectaret; eſſe indubium; naturæ iure tranſire ad liberos hereditatem paternam, vocari ad ſucceſſionem qui proximi; & numerari ſanguinis gradus, vt qui propiùs ad truncum acceſſerint, plúſque illius ſanguinis hauſerint, admittantur ad legendam hereditatem, & remotiores excludant. Iſabellam à Philippo Pulchro natam eſſe, ſororem Caroli, nec vllum in Regis ſtemmate propinquiorem. At, inquiunt, à Diademate Franciæ repelluntur feminæ? quid ergo eas à regimine regni non excluditis? Blanca Ludouici mater patientibus vobis atque laudantibus ſemel iterúmque gubernaculum tenuit; Ioanna à Philippo Pulchro Regens ſcripta erat; cùm rem atque effectum permittitis, quid de inani iure contenditis? Tum ad Salicam legem eleuandam ingerebant plurima; *Eam incertam & confictam propemodùm; contrariam legi ſacræ, omniúmque gentium legibus; abrogatam Francorum vſu, apud quos feminæ feuda etiam primaria conſequebantur. Imò nec in eam peccari, cùm Eduardus Rex foret; in quem non caderet vel legis ratio, vel muliebris ſexus infirmitas. Sic Hugonem Capetium in Regem vocatum; quod à filiâ regij ſtemmatis ortum duceret.* Ad hæc adiungebant promiſſa ingentia, & argumentum ad perſuadendum efficaciſſimum, ſpem excitabant, partiendæ cum Proceribus prædæ, & opulenti pretij mercis quam venderent. Poſtquam copioſe oratores dixerunt; Robertus

PHILIPPVS VALESIVS.

PHILIPPVS VALESIVS. Artesius & ipse è regia familiâ, & cum Valesio arctâ beneuolentiâ vinctus, contra disseruit. *Vnâ lege Salicâ nitebatur oratio, ipsam æquæuam Coronæ Franciçæ, cum fundamentis simul stabilitam, inconcussam hactenus, nec vnquam euertendam, nisi per ruinam Regni casúmque Procerum. Eam docebat in primâ ac secundâ Regum stirpe inuiolatam, naturæ consentaneam maximè, cùm iniquum foret, viros militares obtemperare feminæ, ortu atque indole infirmæ admodùm, quæque nata esset vt regeretur. Feuda feminis permitti aliquoties, sed Regum indulgentiâ, quanquam Regnum inter & feuda multùm intersit, quando Regnum hereditas non est aut patrimonium, sed ius perpetuum atque immotum, cuius vsusfructus ad regnantes pertinet quidem, sed illibato iure & intemerato. Si admitterentur, feminæ, atque haberetur ratio sanguinis, quid Isabellæ cum regno? cùm superessent Hutini & Philippi filiæ, & modò è Carolo nata esset puella, num ipsæ propinquiores matertera? At Eduardus ab Isabellâ natus vir cùm sit, infirmitatem sexus exclusit, quasi ipsi exclusâ matre vel vmbra superet, & Reges contingat nisi matris sanguine & beneficio? Frustra spem iactari & promissorum illecebras; Francos haudquaquam mercatores esse, qui se & libertatem diuendant pretio; nec arcessendum vltra Oceanum Regem, præsente Philippo, quem natura, ius, Regnique leges Regem nuncuparent.* In eam sententiam à comitiis itum est, dictúsque Rex Philippus Caroli Valesij filius, Caroli Pulchri patruelis, ob eam rem vulgò Felix nominatus; quòd per trium Regum mortem adhuc iuuenis regnum compararet, quódque è duodecim stirpis Regiæ ramis cùm triginta admodùm Principes viuerent, ipse præ cæteris diademate cinctus est. Sed præcocem & præposteram appellationem

Philippus Valesius Rex.

Anno 1328.

acer

acerbiſſimâ poſt calamitate corrupit ; adeò nemo ante obitum felix dici debet. Rhemis magno Ordinum plauſu inauguratus eſt; Anglo repulſam patienter ferente.

PHILIPPVS VALESIVS. II.

Rex Nauarram dimittit.

Philippus ſceptri compos, abſtinentiæ ſpecimen illicò edit, Nauarræ regno à ſe abdicato. Et ipſi Nauarri pertæſi diuturnæ regnantum abſentiæ, regi à præſente volebant ; eámque ob rem celebratis comitiis, Ioannæ Hutini filiæ regnum delatum eſt, quæ iam nupſerat Philippo Ebroicenſi ; repulſo ſimiliter Eduardo, qui à Franciâ deiectus, Nauarram appetierat, vt Carolo Regi coniunctior. Philippus à nouis Regibus Campaniam & Brigiam habuit ; datis in permutationem Comitatibus Marchiæ, Mortauij, Longauillæ, & Enculiſmæ, præter pecuniam annuam ; ſua enim intererat à Lutetiæ portis amoueri longius Principes.

Remius in pœnam vocat.

Tum Petrum Remium Caroli Pulchri Quæſtorem primarium, peculatûs damnatum, ad patibulum miſit, ob arrogantiam & immenſas opes vulgò exoſum ; nam in bonis numerabat duodecies centena librarum millia, immenſas iis temporibus opes, quæque Regem æquarent. Iſque ſuſpenſus ad furcas Monfalconias, quas nouas ipſe nuper extruxerat ; quartus eo ſeculo, qui pecuniâ ditatus publicâ pœnas dedit; nec aliorum ſupplicio abſtinentiam didicit ; adeò picata eſt auri cupiditas, viſcóque ineluctabili animos implicat.

Bellum Flandrenſe.

Poſt hæc continuò Rex ad Flandrenſe bellum ſe admouit. Flandri Ludouicum Comitem aſſiduis rebellionibus diuexabant ; ſeditioſi conſurrexerant Brugis, qui vſurpato regimine, cæſiſque nefariè qui repugnarent, vrbem moderabantur ad nutum : in aliis oppidis Roberto patruo faces ſubmittente plebs exardeſcebat in Comitem, & in diſcrimen vitam ſæpe vocauerant, rebellione per diuerſa fœdera excitatâ potiùs quàm ſopitâ. Comes tandem in Franciam

PHILIPPVS VALESIVS.

confugerat, extorrísque à patriâ opem Regis calamitate ipsâ implorabat. Proceres ad consultandum adhibiti, abstinendum bello censebant: *Illo quæri haud multùm gloriæ, periculi plurimùm; vilem plebeculam & fæcem hominum in desperationem agi, quæ vel in ignauis terribilis sit; plus nobilis sanguinis in Flandriâ fusum his proximis annis, quàm superioribus in Ægypto & Africâ; maioris esse pretij Francum vnum è nobilitate, quàm opulentam in Flandria ciuitatem; ipsi inter se belluarum instar desæuiant, se inuicem lanient atque dilacerent, abscindantur ab omni commercio, sibique ipsi, quæ acerbissima pœna, relinquantur.* Haudquaquam Rex iis mouebatur, flagrabat animus militari laude, ratus regnum frustra comparatum, nisi iuuenile illud incendium magno facinore statim effunderet. Vrgebat itaque, miseriam Comitis contestatus atque Franciæ ignominiam, si diutius calamitosum supplicem pateretur. Cùm nihilominus resisterent Proceres, & affirmarent exhausto ærario expeditionem tantam temerè suscipi; saltem præstolandum opportunius tempus, cùm nunc æstas ad finem vergeret; Rex tantas moras vno verbo abrumpens, ad Gualterium Crecyum conuersus, nutu intendens quod desideraret; Tu, ait, quid censes? cùm ille voluntati Regis obsequutus respondisset; Haud cunctandum vlterius, & amatoribus Martis omne tempus esse opportunum; æquum, inquit Rex, censuisti; tibi assentio, & nemo credo mihi dissentiet. Ita vno verbo nodum Gordium secans, ipse validum exercitum in Flandriam ducit. Rebelles magno numero ad Cassetum, in erecto colle, castra posuerant, hostes patriâ prohibituri; Franci in subiectis campis sua metabantur. Ii cùm sponte impellerentur in pugnam, vt ab tuto loco Flandros educerent, copias diuidunt, iísque in

Regis ad bellum ardor.

Gautier de Crecy.

Pugna ad Cassetum.

in hostium oculis agros populantur. Flandri conspectis villarum incendiis, duci in aciem flagitant; se conuenisse tutandæ patriæ gratiâ, non vt otiosi collem occuparent, solísque oculis prosequerentur perniciem. Duces quorum princeps Nicolaus Rozequinus, arte piscator, cùm nequirent temeritatem compescere, censuerunt fraude & dolo armandam. Ergo pugnam polliciti, ad eam Francos prouocatum mittunt, diémque indicunt ab eo secundum, sancti Bartolomæi postridie. Tum Rozequinus fallendi certus, piscatorio habitu, in Francorum castra pisces it venditum; admissúsque nullâ suspicione, explorat omnia, militem, præfectum, tabernaculum Regis, ac cætera quæ audax consilium promouerent. Cuncta speculatus, ad suos regreditur, & in ipsum festi diem pugnam tacitus comparat. Franci dolum minimè suspicati, expectata in diem posterum pugnâ, incauti agebant; cùm repente Flandri triplici agmine, è colle nullo strepitu, nullo clamore, aut buccinæ sono exscendentes, in castra inuadunt. Ea in tres partes diuisa. Primam obtinebat Rex ipse, alteram Ioannes Bohemiæ Rex, tertiam Comes Hannoniæ. Primus impetus ac ferocissimus in tabernaculum Regis effunditur, Rozequino duce, cui nota omnia & perspecta erant. Multi Nobilium ad tabernaculum cæsi, dum Rex armatur; in aliis locis necati aliquot, donec Franci à trepidatione recreati, armis terribiles, ad sua quique signa conuolantes, repellunt impetum; mox Flandri recedunt, agménque instruunt ad iustum prælium. Quod tandem initur acerrimâ dimicatione; illinc fortitudine, hinc desperatione pugnantibus; donec ista oppressa, non victa est; cæsis in loco quem occupauerant Flandris; nemine terga vertente, tela aduerso corpore cunctis excipientibus. Istorum necata sexdecim millia; Franci, nisi id fidem

PHILIPPVS VALESIVS.

Anno 1328.

superet,

PHILIPPVS VALESIVS.

superet, duntaxat septemdecim; splenduítque si vnquam militaris Francorum gloria, quibus nihil ad exaggerandam laudem desideratum est. Eodem cursu victoriæ expugnatum est Cassetum; quod deletū ferro & flammis, pœnas dedit irrogatæ Regi contumeliæ; quem repertum Regem nuncupabant, Gallúmque pictum supra muros erexerant, concinentes in ludibrium tunc Regem repertum in sua munimenta subiturum, cùm hic gallus caneret. Ypra, Brugæ, & cæteræ ciuitates Comitem exceperunt supplices; & Rex victor triumphauit Parisiis, primariam Deiparæ Matris Ecclesiam equo vectus & coruscans armis ingrediens; obtulítque orbis Reginæ, instrumenta & monumenta victoriæ, Equum atque Arma; erectâ postmodùm in eodem Templo equestri statuâ; vt tam auctor victoriæ Deus, quàm Rex victor illucesceret posteris. Comes Flandrensis iustis in rebelles suppliciis auctoritatem sanxit; & Canuti pœna memoratur, perduellium principis, qui Regi traditus, per acerbos cruciatus necatus est; vt plurimorum quos trucidauerat neces, totidem, quantùm vni corpori licet, suâ rependeret.

III. *Contentio contra Ecclesiasticos.*

Regem bello functum contentio ciuilis excepit, eò intricatior, quò periculosiùs alteri parti se traderet. Diu querebantur Iudices Regij, *Ecclesiasticos in alienam iurisdictionem inuadere, nullam esse litem quam non occuparent, immiscere se omnium causis, sontes etiam imò insontes in forum suum vocare; & specie sacri fulminis quod vibrarent, perturbare singulorum res atque familias, & telum quod commissum in sacrarum rerum tutelam foret, in profanas impendi; vsu iustitiæ sus déque euerso.* Ob querelas graues Parlamentnm in Vicenarum saltum Rex conuocat; vbi in frequentissimo Antistitum Procerúmque cœtu habet orationem in Præsules

Anno 1329.

Petrus

Petrus Cunerius Aduocatus Regius, acerbè in sacros Iudices inuectus; quorum immunitates & immensam potentiam infringi penitus flagitabat. Respondit accuratissimè Petrus Bertrandus Episcopus Augustodunensis; & lite ab culpis Iudicum ad dignitatem Ecclesiæ solerter traductâ, multa de Ecclesiæ majestate dixit, de reuerentiâ religionis, de Francorum Regum pietate, euocauit è superis Carolum Magnum, Ludouicum Pium, Ludouicum Sanctum, eorum opem implorauit, vt quæ tam effusè donassent Ecclesiæ, ea conseruata in posteris vellent, adiunxit beneficia quibus ipsos Deus cumulasset, demùm tantâ eloquentiâ perorauit, vt Regi metum iniecerit immutandi quidpiam, efficacissimo apud pium Principem Diuinæ reuerentiæ argumento. Quare is postquam amicè admonuit Præsules, vt qui irrepserant abusus tollerent, parciúsque sacrum fulmen vibrarent, pronuntiauit, Ecclesiæ iura aucta se potiùs velle, quàm imminuta, sartásque & tectas immunitates iussit esse Præsulibus. Vnde Catholici nomen adeptus est: difficillimâ lite disceptatâ tam prudenter quàm piè. In vnum Cunerium promptum est odium publicum, cuius nomen simulacro informi adscriptum est: idque Parisiis in æde Deiparæ prostat loco obscuro, ad extinguendos cereos designatum, in angulo seu cuneo positum, vt annominatio cuneum inter atque Cunerium, tantum præclaro viro ludibrium esset, quantum statuæ dedecus foret. Expeditâ lite, ad clientelam admissi Proceres: quorum princeps cùm esset Eduardus Rex Angliæ, ad eam præstandam vocatus est. Et verò summa Philippi dignitas erat, vt qui cum ipso contendebat de regno, is clientem & subditum se profiteretur: atque ideò primùm Isabella Eduardi mater negauit, filium professurum, nec decere vt Regis filius coram Comitis filio

PHILIPPVS VALESIVS.

Petrus Cunerius.

De Cugneres.

Eduardus clientelam iurat.

PHILIPPVS VALESIVS.

lio ſeſe ſubmitteret, Eduardus tamen re deliberatâ, æquum peti cenſuit, & profectus eſt ad iurandam fidem, ſiue odio nondum in Philippum concepto, ſiue adhuc impar illi demonſtrando. Ambiani Rex venientem magnâ pompâ excepit; appellauerat Reges Bohemiæ, Nauarræ, atque Maioricæ, Proceres omnes, viróſque Nobiles, tum è Franciâ tum è fœderatis, ad maiorem Eduardi honorem an ignominiam, quòd tam multos ſpectaret teſtes demiſſionis atque obſequij. Primò diſceptatum, quibus verbis præſtaretur id officium, permiſſum vt generalia Anglus vſurparet, dum domi per otium quid maiores eâ in re egiſſent conſideraret, ac deinde ſpecialiter Regi ſeſe obſtringeret, quod & poſtea præſtitit. Interea magna vt interpretabatur contumelia ipſi illata eſt, Cùm enim ad præſtandam fidem accederet, Philippo Rege in ſolio conſidente, inductus Villoſo ſerio in purpuram tincto, pardis aureis vectem illuminantibus, capite Coronam præferens, cincto enſe, aureíſque calcaribus, iuſſus eſt Coronam, enſem & calcaria ipſa deponere, séque ad ſubditi cultum accommodare, iuſſúſque paruit, ſed altè in generoſum pectus penetrauit opprobrium, dedítque fomitem incendio quo conflagrauit mox Francia. Dolorem haud multò poſt cumulauit, quod Philippus affinitatem contraxit cum Ioanne Bohemiæ Rege, eius filia Bonâ Ioanni filio in vxorem datâ, cui ſororem Anglus obtulerat, nouâ repulsâ dolorem primæ, & contemptus ſenſum refricante. Igitur cùm Philippus communicato cum Ioanne Pontifice, & Benedicto ſucceſſore, huius nominis XII. expeditionis ſacræ conſilio, omnia in eam comparaſſet, ſtarétque Maſſiliæ magna claſſis in anchoris, par octoginta militum millibus, Regéſque Hungariæ, Siciliæ, Cypri atque Maioricæ, ſocij glorioſiſſimi belli accederent,

Rex

Rex aduertens Anglum tacitum se continere limitibus ,. & Europâ tota adstrepente vnum conquiescere , ad eum misit , qui rogarent nunquid ipse vellet in expeditionem sacram conferre. Nec vltra dolorem Anglus oppressit, dato Legatis responso, cùm Philippus sua sibi restitueret, quæ vsurpabat iniquius, se tam citò profecturum in Syriam, quàm Philippum ipsum. Quâ voce maleuolentiâ Angli deprehensâ , sacrum iter dimisit , ratus sua cuique quàm aliena esse potiora , nec aliis subueniendo prouocandam in se perniciem. Sed iam vrget belli Anglici moles , quod tenuit annos centum sexaginta , & calamitatum caput appetit Franciam. At primùm inquiro, quo fonte quáque origine hic ærumnarum æstus proruperit.

PHILIPPVS VALESIVS.

IV. *Causa belli Anglici.*

Ex summâ beneuolentiâ & arctissimo sanguinis vinculo, capitale odium & Vatinianum exortum est. Roberto Artesio cum Philippo, antequam is promoueretur in regnum, iucundissima vitæ atque officiorum omnium societas erat , vna voluntatum & sententiarum consensio ; ex priuatis commodis commune quoddam efficiebant ; imò vt agnationem sanguinis vincirent arctiùs, affinitatem contraxerant, sorore Philippi Artesio in vxorem datâ. Ideò de regno dum disceptaretur, Robertus contentionem omnem vt Philippus promoueretur intenderat , ídque perfecerat ; imò aliquandiu Regem inter & subditum eadem amoris significatio perseuerabat, cùm Philippus Artesij causâ omnia cuperet, & potentiæ quantùm sat ambitioni foret permitteret. Ea res Artesio veteris litis instaurandæ atque obtinendæ votum & spem fecit. Robertus Artesius qui in Cortracensi strage occiderat inteftato moriens , reliquerat liberos, Mathildim filiam , & nepotem ex Philippo filio iam præmortuo, Robertum hunc de quo sermo. Lis inter liberos continuò nata ; Ro-

Robertus Artesius causa belli.

berto

PHILIPPVS VALESIVS.

berto Comitatum Artesium reposcente, qui Philippum patrem natu maiorem repræsentaret; Mathildis contra quod propinquior patri quàm nepos foret,& quia Artesiæ consuetudine repræsentatio patris in filio vetaretur, eandem ditionem sibi afferebat. Iuris speciem potentia fulciebat: nam nupta Othelino Burgundiæ Comiti, susceptas ex eo geminas filias, nuptui dederat Philippo & Carolo, Pulchri Philippi liberis; quare controuersiâ in Parium Curiâ disceptatâ, Regis gratiâ & auctoritate, Artesia Mathildi adiudicata est. Et Robertus cùm iniquitatem iudicij questus in Artesiam inuasisset, Philippo Longo in regnum euecto, Mathildis genero, ab eâ pulsus est, nouáque iterum perculsus sententiâ, quâ Mathildi sanciebatur Artesia. In præsentiâ Philippo rerum potiente, existimauit Robertus articulum ad repetendam litem percommodum; *Mathildim iam vitâ decessisse, Reges generos quorum gratiâ nitebatur nullos esse, superesse in liberis præter vnam filiam neminem, illibatam in Philippo beneuolentiam, & beneficium nullo præmio repensum, summam sibi apud omnes ordines auctoritatem, iure se niti atque æquitate; fieri non posse quin postulatum tandem obtineret.* Primùm eâ de re cum Philippo Rege verbum facit; porrò eum duriorem expertus, quod constituta à duobus Regibus nollet reuellere, dicerétque Bellomontanum Comitatum in compensationem datum; tertiùm controuersiam in iudicium vocat, dicto die Ioannæ Mathildis nepti, Philippi Longi filiæ, quæ Eudoni Burgundiæ Duci nupserat; simul industriâ Dominæ Betunensis falsas confingit tabulas, quibus ab Roberto auo heres diceretur. Rex auditâ re, rogat Comitem, vt ab iniquâ lite abscedat; malè honorem pro quocunque bono commutari; tabulas premeret, ex quibus nihil aliud nisi falsarij nomen assequeretur.

Susceptas ex eo.

Beaumont.

Dame de Betune.

queretur. Ad eam vocem Artesius, vt erat præcipitis iracundiæ, negat se falsarium, prouocátque in certamen, qui sibi obiiceret rem tam turpem. Rex eâ prouocatione commotior, quâ peti se existimauit, respondit falsas esse tabulas, id compertum haud dubiè; illarúmque auctores daturos meritissimas pœnas. Exinde amicitiâ deficiente in odium (adeò Regum vitrea est beneuolentia, & summa illa dignitas parem nescit) capitaliter Comitem Rex persequutus est; nam Parlamenti sententiâ damnatus est vt falsarius, non modò à postulatis exclusus; sed & à Franciâ exulare iussus, bonis publicatis, & honore ignominiosè proscripto. Nec odium Regis intra infamiam stetit, pulsi Artesij coniugem liberósque in custodiâ habuit, quamuis coniunctissimos sanguine; ipsúmque Artesium Namurco quò profugerat per Episcopum Leodiensem expellit; ac feminam Betunensem quæ fabricauerat tabulas flammis addicit; mirantibus cunctis, quò beneuolentia prima euasisset, & extorrem miserantibus, qui tot beneficia vno facinore ac propè verbo perderet, essétque exemplo, quàm nullis limitibus conscriberetur ira impotens Principum. Namurco pulsus Artesius ad Ioannem Brabantiæ Ducem & affinem suum se recipit; nec tamen in eo perfugio quietem adeptus est. Quippe Rex inflammante satietate vindictam, cùm Brabantino nuntiaret bellum, nisi hospitem odiosum abigeret; ísque Artesium clàm haberet, si fortè ira Regis morâ defer rueret; Rex cunctationis intolerans, bellum repente Brabantino mouet, & in eum vicinos concitat, Episcopos Leodiensem & Coloniensem, Duces Iuliacensem & Gelrium; quorum copiæ ductore Eusio Comite Comestabili in Brabantiam ductæ, imparem Ducem spoliatum ibant ditione. Ille tamen quâ erat versus hospitem fide, extrema omnia pati certior,

PHILIPPVS VALESIVS.

Anno 1332.

Artesius pulsus in Angliam fugit.

PHILIPPVS VALESIVS.

certior, quàm profugum & affinem prodere, peribat victima hospitalitatis, cùm Artesius vltro excessit Brabantiâ, póstque actas Duci immensas gratias, calamitatem suam conquestus, quod nullibi agere quieto liceret, & Regi minas intentans, professus se quem erexerat deiecturum, occultus in Angliam transmisit, quæsito apud Eduardum asylo, quem sperabat ex inimico beneuolum atque amicum, quando in amicissimo acerbissimum hostem nactus esset.

V. *Artesius Anglo bellum insinuat.*

Eduardus exulem, quem æmulo infensissimum nosceret, lætanti animo & gratulanti excepit, dixítque Richemondiæ Comitem. Nec Artesius oblitarauit iniurias, sed tam illarum memor quàm beneficij, Eduardum in bellum Francicum inflammabat. Insinuabat identidem; *iustissimum esse bellum, quo repetuntur per iniuriam rapta, non agi de vrbibus arcibúsue quas Philippus in Aquitaniâ retineret, de toto regno, & quidem Europæ præclarissimo controuersiam esse, iam in iure quæsito plusquàm dimidium actum, quid hæreret, ac fortunæ donum cunctatione corrumperet? Sanè contumeliæ meminisset, quæ sibi Ambiani tot illustribus testibus irrogata, cùm potentissimus Rex, spoliatus ornatu regio, æmulo & inferiori non clientelam præstitit, sed indecorem mulctam & probrosam, ferrum modò accingeret quod vi atque iniuriâ discinxisset, coronam reponeret quam riualis iniquitas detraxisset, quámque donauerat ab proauis Regibus inconcussa successio: imò nouam Philippo detraheret, nato priuatis in laribus, & admodùm nuper illam cingenti. Nec tam arduum atque difficile id præstare, teneram arbusculam radices altas nondum immisisse, euelli posse haud difficulter, nunc Philippum flagrare inuidiâ, ægrè Proceres Regem ferre, quem parem senserant, cóque Dominum iusserant vt regnarent simul, Francos Principem*

pem

pem qui nasceretur amare & colore, quem ipsi fecissent inuidiâ prosequi & contemptu. Nauarræ Regem Philippo infensum, ob detractam Campaniam, alienatum Pontificem, Imperatorem hostem acerrimum, iis sociis tentari posse omnia, perfici plurima. Debellatos Scotos, Dauidémque Regem maximâ regni parte multatum, nunc victrices copias ducendas in Franciam, & triumphorum seriem maiori compendio propagandam. Cùm iis verbis Eduardi dolor, quasi ferro vulnus exacerbaretur, tandem bellum decretum est. Quod vt moueretur validiùs; primò de adsciscendis sociis laboratum, & in Germaniam maximè conuersa studia: nec ægrè in partes Ludouicus vocatus, dudum Franciæ hostis, quoniam omnia Pontificum tela quibus impeteretur, â Francis Regibus existimabat emissa, non dubius quin de Imperio tam Carolus quàm Philippus ipse cogitassent. Episcopus Lincolnensis orator in Germaniam missus, non modò Ludouicum adiunxit fœderi, sed Duces Brabantiæ, Gelriæ, Iuliaci, & seniorem Hannoniæ Comitem, (nam iunior Franco militabat) atque Coloniensem Antistitem, ad Flandriam quod spectat, in partes abierat, vrbibus admotis ad Franciam Comiti obsequentibus, cæteris quæ ad Germaniam cuidam Arteuellæ Gandauensi addictis, abdicatâ Principis auctoritate. Eduardus post Sancita fœdera, profectus ab Angliâ, Cagantiam insulam quæ Flandriæ erat, & præsidio tenebatur, vi primùm occupat, deiicítque præsidium, tum Antuerpiam se confert, vt Germanica fœdera arctiùs stringeret, vbi postquam à Ludouico Imperij Legatus seu Vicarius dictus est, confirmatis sociis, bellum Philippo per Episcopum Lincolnensem indicit, simúlque infertum in Aquitaniâ, tum in Morinis. Iam Philippus ad eum repellendum se comparauerat, nec in fœderatis quærēdis segnior,

PHILIPPVS VALESIVS.

Bellum ab Anglo instruitur.

Et à Philippo.

Reges

PHILIPPVS VALESIVS.

Reges Bohemiæ, Nauarræ & Scotiæ, Lotharingiæ & Austriæ Duces, Comitē Palatinū, & LeodiensemEpiscopum sibi adiunxerat. Conductis ex Hispaniâ & Genuâ nauibus, classem ingentem instruxerat, quam Testanerio Genuensi, rei maritimæ peritissimo, gubernandam tradit, Comestabilem in Aquitaniam mittit, qui ope Comitum Fuxiensis & Armaniaci ad Garumnam prouincias contineret, ipse numerosum exercitum conscribit, tantâ Francorum alacritate, vt soli Normanni ad profligandam Angliam maiorum instar sese obtulerint, deligendis equitum quatuor millibus, quadraginta peditum, quos stipendiis suis alerent, ídque ob initam à Rege gratiam, quod Ioannem filium Normanniæ Ducem dici voluisset. Tanto apparatu cùm Europa scinderetur in partes, primus Anglus mouit, & Cameracum obsidione cingit, ita enim cum Ludouico Imperatore conuenerat, vt ab

Anno 1338. Imperatoriâ vrbe belli initium faceret. Illam propugnabat Galesius Baumius Eques Sabaudus, accesserátque Comestabilis ab Aquitaniâ reuocatus, cum tribus equitum millibus, erátque spes Angli opprimendi, si obsidione perstaret, quare Artesius nono die illius soluendæ auctor est: *non occupandum regnum per vrbes singulas, semel rem vnius pugnæ aleæ committendam, ideò in regni viscera penetrandum, id decere legitimum Regem: nam tentare limites fore extranei.* Hoc consilio soluta obsidio, & ad Capellam Picardiæ vrbem promotus exercitus; ad quam Philippus castra posuerat. Continuò per feciales diem pugnæ dicit Eduardus, à Franco gratulante accepta est, & feciales splendidè habiti, donatíque muneribus. Dictâ die vtrinque exercitum Præfecti instruunt, in Anglico erant millia equitum quatuordecim, sexaginta peditum; in Franco equitum viginti octo, peditum quinquaginta;

Galois de Baume.

Admoti exercitus siue prælio.

erántque

erántque ſub ſignis quatuor Reges, Comites triginta ſex, vexilla Nobilium inſignia viginti ſupra ducenta; vt Europæ flos in id bellum conuenerit. Verùm Franci Proceres omninò abhorrebant à pugnâ; ſeu prudenti conſilio, quod vniuerſum regnum vno aleæ iactu adducere in diſcrimen nollent; ſeu religione quadam deterriti, quod Robertus Neapolis Rex, curioſus Aſtrorum inſpector, affinem Regem admonuiſſet, ne pugnam præſente Eduardo committeret, aſtra enim ſtragem horribilem comminari Francis, ſi ſecus agerent; íſque erat per vniuerſas copias diſſipatus rumor. Et Regi Proceres exponebant; malè pro gloriâ regnum in periculum vocari; ſi vincat, palmam inanem in præmium fore, ſi vincatur, totum regnum in iacturam. Quibus tametſi generoſiſſimum Principem haud dehortarentur, tamen cunctando & prolatando tantùm perfecerunt, vt inclinante in veſperum die, conſeri pugna nequiuerit, eámque in poſteram lucem Reges remiſerint. Franci interea rumorem ſpargunt, ſibi præliandi haud eſſe animum, ſed aciem inſtrui duntaxat in ſpeciem, vt facilius Anglum interciperent, & alimenta detraherent. Quo rumore ad Anglos delato, ſeriò pertimuit Eduardus, ne id hoſti conſilium foret, eò maximè quod deficiebant cibaria: & ipſa nocte reduxit exercitum, in Hannoniam primùm, tum in Brabantiam, accuſans Philippum, quod dicta die aciem non ſtitiſſet in prælium. Et Philippus ab eo inſequendo precibus ſuorum monitíſque prohibitus, ſe verſus Franciam recepit: Deo adhuc calamitatibus Franci indulgente; nam quid præter Numen infenſiſſimas gentes atque fortiſſimas, Reges priuatis incenſos iniuriis, ſub ipſa tela admotos, nullo ſanguine, abſque vllo obice diremiſſet?

PHILIPPVS VALESIVS.

Interciſa ſpe pugnæ Eduardus retinendis ſociis VI.

PHILIPPVS VALESIVS.

Artauella repulsus à Franco.

sociis incumbebat prudenter, quos temerè abalienabat Philippus. Flandri præcipuè magno erant momento, in quam partem se darent. Ii iam antè ab quodam artifice Iacobo Arteuella prorsus regebantur. Gandaui Artauella diu cereuisiam coxerat; erátque staturâ corporis firmâ & procerâ, valido robore ad staturæ modum, magno animo, præfractâ audaciâ, & ad quoduis nefas intrepidâ; ob quas dotes lato nomine in popularibus comparato, plebi acceptus, & facinorosorum asylum, in Gandauenses tyrannidem vsurpauerat, probo cuicumque terribilis, contrà improbis gratus, quorum vitia fouebat atque alebat. Incedebat sexaginta stipatoribus aut Sicariis cinctus, quorum aliquot ad sæuitiam eius conformati, leuissimo nutu designatũ quemlibet perimebant. Sic non Gandaui modò, sed in totâ Flandriâ nefarius vir se Principem gerens, morte damnabat, multabat exigebat tributa, leges condebat, magistratus dicebat, nemine auso iniquissimis iussis repugnare. Ille ab Eduardo primùm appellatus, vt Flandrorum arma suis adiungeret, quanquam multâ donatus pecuniâ, excusauerat se, tum recenti memoriâ pugnæ Casletanæ, tum ob pactum cum Benedicto Pontifice initum, quo Flandri promiserant se in Regem Franciæ nunquam bellaturos; si secus agerent, Pontifici in pœnam penderent florenorum bis decies centena millia, & sacris omnibus interdicerentur. Nihilominus Regibus ad pugnam accinctis, conscripserat copias ad Insulas expugnandas, quamobrem cùm ij infecto prælio discessissent, veritus Artauella ne allaborante Pontifice pacem contraherent, & ipse Philippo in prædam cederet, ad eum mittit, qui pacem peterent, iis conditionibus, vt Flandri abdicato Anglo reciperent Comitem, & Francus vrbes Flandriæ quas tenebat dimitteret. At Philippus conditionem aspernatus,

natus, Artauellam reiicit. Is ne ab vtroque Rege destitueretur, ad Eduardum Bruxellis agentem se confert, deductísque Flandricarum vrbium Consulibus, contrahit fœdus; Anglo lucrum ex alienâ socordiâ faciente. Erat præterea vnus obex tollendus, ne in Pontificiam pœnam Flandri incurrerent; nodus vt solueretur, Artauella auctor est Anglo, se Regem Franciæ nuncupet; ita pœnam imminentem vitari vel eludi posse. Quanquam Eduardo id videbatur ridiculum, se Regem dicere eius Imperij, cuius nedum minimâ parte potiretur; tamen vt Flandros obtineret, iurísque auctoritatem palam omnibus faceret, se Regem Franciæ dixit, adiunxítque Pardis aurata lilia; quo vano titulo gauisi sunt posteri, quanquam tam possessione deiecti postea, quàm primùm erant iure destituti. Sed ambitio sibi gaudet illudere, & cùm cibo solido vesci nequit, fumo se pascit. Eduardus stabilito fœdere, in Angliam transmittit, cuius oras classis Francica populabatur, & in Hantoniæ portum irruperat; relictâ vxore Gandaui, ceu charissimo fidei pignore. Nec Flandros spes aut metus distraxerunt ab Anglo; frustra Philippo conditiones optimas offerente, & commodiores quàm quæ anteà rogabantur: & Benedicto Pontifice interdicta incassùm pronuntiante; quibus primò quidem Flandri perculsi sunt, sed consuetudine stuporem vincente, desierunt timere, quæ nec vitam nec vitæ vsum eriperent. Philippus, qui sapere alienatione Flandri debuerat, nouo errore priorē cumulat, Hannoniæ Comite à partibus suis diuulso. Nam cùm Franci Aspram vrbem contra ius cepissent, ac captam incendissent, Comes hactenus in Philippi copiis adscriptus, excandescens iniuriâ, quia Aspra suæ erat ditionis, ad Eduardum defecit; bellíque calamitates tam intulit Francis quàm inuexit Hannoniis. At prohibere

PHILIPPVS VALESIVS.

Anglus Rex Franciæ dictus.

non potuit, quin castrum Thinepiscopium, quo Cameracum vinciebatur vt compede, Ioannes Philippi filius expugnauerit. Et memorandum in expugnatione telum, quo tandem capta arx, vincentium arte indecore & propudiosa. Nam cùm æstu ingenti cœlum efferueret, facileque ex corruptis corporibus virus contraheret; Franci machinis suis plurima equorum cadauera iaculabantur in castrum, quibus putrescentibus inualescebat contagium, & minabatur teterrimam pestem. Quo metu arx Ioanni dedita est, prius liberato per Comitem præsidio. Sed Marti num est satis, ferro & elementis pugnare; quid ea corrumpit mortalis ambitio, & in naturam suam cur peccare cogit.

PHILIPPVS VALESIVS. *Tum l'Euesque.*

VII. *Franci pugnâ nauali victi.*

Eduardus interea rebus in Angliâ constitutis, ad traiiciendum fretum se comparat; classi instructæ imponit militum quindecim millia, florem nobilitatis, atque militiæ Anglicæ robur; Præfectúmque se gerens, soluit intrepidè. Et erat omnino quod pertimescerent; nam classis Francica ad Sclusam & Blandebergam littus prætexebat, & scopulosam nauium seriem obiiciebat appellenti in Flandriam. Trecenta nauigia Franci numerabant, militum triginta millia, alij scribunt quadraginta; Præfecti tres peritiâ maris clarissimi, Testanerius Genuensis, Keruelius Brito, & Bahucetus Cænomanus; peritissimi equidem, sed plures pro imperio, quod consortis impatiens, tres non capit. Eduardus ad conspectum classis, cùm regredi nec pudor nec animus, nec necessitas belli permitterent, suos ad pugnam instruit; primâ fronte nauium maximas collocat; eâ serie, vt quam nauem implerent milites cataphracti, duæ ad latera tegerent Sagittariis plenæ; tum aliud agmen nauigiorum seiungit, quod pugnam spectaret, promoueretque; vbi opus foret, detractis identidem & in pugnantium opem missis

missis nauigiis ; fœminas quæ magno numero ad inuisendam Reginam naues inscenderant, in postremum agmen coniecit; destinato ad earum tutelam milite. Mox prudenter aduertens suorum ora oriente sole verberari, pugnam inhibuit, dum sidus se ad occasum conuerteret : quà morâ opinionem metûs hostibus fecit, auxítque forsan audaciam, sed simul temeritatem improuidam, lucísque præstinguentis incommodum attulit. Post pugnandi copiam, ad balistæ iactum naues impelluntur, statímque effusa telorum & sagittarum grandine, promotæ vlterius vncis impactis ad statariam pugnam se admouent. Tunc vtrinque strages horribilis, balistis & arcubus certo ictu in subiectum hostem collimantibus ; enimuerò miserabilior facies, cùm milite cataphracto in obiectam nauem traiecto, fluctus inter velut in solido, nullâ fugæ spe aut salutis, ferro brachia & capita detruncantur, oppletur pergula cadaueribus, exundátque sanguis in fluctus. Aliquot horis acerrimè dimicatum est, paríque fortunâ; imò visa victoriâ Anglo aduersari, Eduardi femore sagittâ saucio. Verùm cùm is nec pugnam omitteret, nec Angli, quos à fronte gloria, à tergo incitaret pudor, ardore primo decederent; Franci profligatis fortissimis, primùm vinci animo ; dein nocte appetente, conuersis proris quibus integrum erat, ad portum confugere. Mali causa princeps, quod triremes in quibus militum robur, prohibitæ vento pugnâ abscesserant ; tum Præfecti classem pro numero nauium non instruxerant milite ; postremò Angli sub Regis oculis pro gloriâ atque coniugibus præliabantur; Franci pro prædâ ; cuius cupiditas crescit ex facili, ex difficili perit; nec prædoni vnquam, nisi ex infirmitate hostis, animus est. Nocte ipsâ expugnatæ naues cæteræ ; nam æstu maris Anglos promouente, ventóque valido

PHILIPPVS VALESIVS.

Anno 1340.

PHILIPPVS VALESIVS. *Bahucet.*

vela implente, elementis pugnantibus Franci contriri sunt, & reliquiæ prælij profligatæ. Cæsa Francorum decem millia in ipsâ acie, plures hausti fluctibus, imo è captis necati plurimi, seruatis duntaxat Nobilibus; Bahucetus ducum vnus malo nauis suspensus est, quod Huntonem vrbem diripuisset immaniùs. Nec incruenta Anglis victoria, quorum occisa quatuor millia, præter Regis vulnus. Ille victor in Flandriam subiens, quanquam moderatè & pie se gerens, omnium summâ gratulatione exceptus, instaurato cum Flandris fœdere, centum viginti millia Tornaco admouet; quorum millia quadraginta Artauella conscripserat, educta ex officinis artificum. Porrò Philippus nauali clade nusquam perterritus, præsidiis vrbes firmauerat, parabatque exercitum quo hostem pelleret.

Tornacum obsessum.

Tornacum propugnabant Comes Eusius Comestabilis, ac duo Franciæ Marescalli, (nam ea vnius viri dignitas, iam admiserat duos) cum tribus millibus equitum. Cum ideò protraheretur obsidium, hostes pro militum ingenti copiâ, plurimas turmas od populandos agros emittebant. Postquam feliciter Comes Hannoniæ sanctum Amandum expugnasset, Flandros contraria sors afflixit atque disiecit. Dum ij Arcam diriperent, sancti Andomari præsidiarij milites, facto in palantes impetu, prædationi intentos haud ægrè profligant, & cæsis quinque millibus, prædam recipiunt. Fugâ seruati cùm in Anglorum castra euaderent, tantum metum popularibus suis iniiciunt, vt repente Flandri omnes, quasi hostis à tergo premeret, relictis castris abscesserint, & in municipia sua confugerint; quippe ineptus ad militiam ciuis, & malè castra permutat laribus, martisque ærumnas domesticis commodis. Eduardus hac copiarum parte imminutus, rem nouo consilio gerit: ad Philippum scribit, eúmque ad singulare

Arques.

Eduardus Philippum prouocat.

certamen

certamen prouocat; sat effusum innoxij sanguinis, priuatam esse contentionem vtrius regnum sit, ab ipsis vnicè disceptandam; si tamen socios pugnæ perciperet, centum sibi adiungeret, aut plures quanto numero vellet. Superscriptum erat epistolæ, Philippo Valesio. Rex prouocationem, vt par erat, ludibrio habuit; respondítque, epistolam non ad se perscriptam, quæ titulum non præferret; se iturum ad pugnam vbi commodum foret; ad duellum quod spectaret, si Eduardus Anglicum regnum in præmium vincenti proponeret, certamen placere; sin minus, haudquaquam par esse, rem certam & possessam in discrimen vocari. Anglus interea angebatur, quia præter defectionem Flandrorum, destituebatur pecuniâ, quam Proceres in Angliâ retinebant; porrò vnde stipem Germanis conficeret, flagitantibus, vímque ni soluere-tur minantibus? Tornacum excludebat spem deditionis, & quanquam ad diem duntaxat tertium alimenta suppeterent, ciues fortitudine supplebant penuriam, quam & Anglus ipse non nouerat. In iis difficultatibus lux pacis illuxit. Ioanna Valesia Philippi soror, eadémque Eduardi socrus, post mariti Guillelmi Hannoniæ Comitis obitum Fontauellam secesserat, in Cœnobium Virginum, vitámque in solitudine agebat sanctissimam; modò miserata belli miserias, & discrimen Regum affinium, progressa Cœnobio, tantùm curâ & auctoritate apud Reges valuit, vt inducias in decem menses impetrauerit, solutâ obsidione Tornaci; laudabili facto mulieris, quæ pietatis otium pio negotio interpunxit, & sanctam solitudinem sanctiori frequentiâ immutauit. His induciis quærebatur Pontifici spatium pacis sarciendæ, quam ab animis infensis minùs obtineret; eæ prorogatæ sunt in tres annos; datúmque odiis, vt mox acerbius ex flammâ tectâ erumperent.

PHILIPPVS VALESIVS.

Induciæ.

Philippvs Valesivs. VIII.

Blesensis & Monfortij contentio.

Nec ideò bellum quieuit omninò, sed à capite ad membra traductum, in Britanniâ noui Ducis occasione, infensos Reges & regna ipsa commisit. Ioannes IV. Britanniæ Dux, cum liberos qui succederent nullos haberet, ad proximos affines adiecit animum. Ij duo erant, Ioanna ex fratre neptis, & Ioannes Monfortij Comes, consanguineus frater; in virginem Ioannes pronior, eam Carolo Blesensi vxorem collocat, simúlque Britonum Comitiis designat heredem, repudiato fratre Monfortio, quem ex incestis nuptiis natum asserebat. Erat Carolus Ludouici Blesensis Comitis frater, haud dubiè à Philippo Rege propugnandus, quando Margaritam ipsius sororem Blesensis habebat in matrimonio. Ioannes à Tornacensi expeditione in Britanniam rediens, Cadomi morbo pressus animam egerat, Ioannâ nepte herede scriptâ; quanquam Monfortius præsens nihil non tentaret, vt à moriente impetraret tabulas. Hac spe deiectus, haud deiecit animum, sed equis incitatis Nannetas aduolans, ciuium assensu Dux appellatur, indicit comitia, & Lemouicum profectus, Ioannis gazas & opulentam pecuniam rapit, quam in eâ vrbe Dux reposuerat; gnarus sibi tantum iuris accessurum, quantum pecuniæ. Ea fretus quamplurimas Britanniæ vrbes, quà vi, quà deditione occupat: nec dubius quin Philippus Blesensem promouens, immissurus esset exercitum; huic æmulum parem vti instrueret, transmittit in Angliam, & commendatione Roberti Artesij, cui erat affinis, beneuolè ab Eduardo exceptus, & spe subsidiorum erectus, eidem pro Britanniâ clientelam præstat. Blesensis interea Philippum appellat, cuius auctoritate tam ipsi quàm Monfortio dies dicitur, vt in Parium Curiâ de iure disceptent. Monfortius regressus ab Angliâ se ad diem sistit, comitatu frequenti Britonum; sed cùm persentiret sibi

Regem

Regem iratum, veritus ne causâ simul & libertate excideret, mercatoris vestem indutus, clam profugit, séque Nannetas recipit. Mox sententiâ Parium Blesensi adiudicatur Britannia, eiúsque executio à Philippo Ioanni filio commissa. Ille parato exercitu, cui dederant nomina insignes Proceres, Comes Alensonius, Comes Blesensis, Duces Burgundus & Borbonius, Ludouicus Hispanicus, Eudus Comestabilis, alísque, capto Cantoncæo, Nannetas obsidet. Imparatus à milite Monforrius erat; ideò Britonibus auctoritate Regis deterritis, & Anglicam opem mari dirimente, cùm in arcem recepisset se, à præsidiario milite per proditionem Ioanni traditur. Videbatur bellum confectum in capite; cùm Claudia Monfortij vxor Ludouici Flandrensis filia, Francica verè Semiramis, nisi quòd Babylonicâ castior, pro captiuo coniuge filióque impubere rem suscepit. Ea femineis lamentis abstinens, & erecto supra sexum animo, post acceptum Rhedonibus nuntium, ipsam Rhedonum vrbem cæteráque in officio firmat, ac filium Ioannem in Angliam mittit, quo vel obside vel pignore Anglica subsidia impetraret. Ioannes interea Rhedonas obsidet, capítque, dedentibus ciuibus, qui direptionem metuerent; tum Hennobonum validam arcem oppugnat. Monfortia eam propugnabat, quæ repulso sæpius Francorum impetu, rem aggressa est militari audaciâ & fortitudine singularem. Cùm ex sublimi turri obseruaret Francos impressionem in murum facere, vniuersas copias eò aduolare, & relinqui sine custodibus castra; per oppositam portam trecentos educit equites, castra inuadit, diripit, atque incendit, & concitato tumultu cùm vetaretur in vrbem regressus, equites ad Auræum proximam vrbem agit incolumes, & quinto pòst die magno absentiæ fructu sexcentos equites, per obiectos hostium cuneos,

PHILIPPVS VALESIVS.

Monfortia Amazon egregia.

Rennes.

Hennebon.

—— PHILIPPVS VALESIVS. *De Manay.* ſalua ducit Hennobonum. Inter hæc generoſitatis ſpecimina, ſex Anglorum millia in ſubſidium Maunæus duxerat, & profligauerat Ludouicum Hiſpanicum plurium copiarum ductorem; cuius aduentu Bleſenſis perterritus, pactus eſt cum Monfortia in aliquot menſes inducias. Illa breui hoc interuallo Londinum profecta, maiores copias à Rege impetrat, quibus præficitur Robertus Arteſius, & cum iis reuecta in Britanniam Venetiam capit. *Vannes.* Verùm relicto Venetiæ Arteſio, poſtquam Rhedones exercitus ductus eſt, *Cliſſon, de Leõ.* Cliſſonius & Leo conſcriptis militibus Venetiam ipſam aggrediuntur; atque dum in murum irrumpitur, Arteſius læditur grauiter, cogitúrque per poſticum effugere; plagis obiens tranſmittendo in Angliam; vir militaris, & ad omne diſcrimen accinctus; infelix tamen, qui dotes egregias in patriam & Regem conuertens, fortis ſuo damno & probro fuerit. Eduardus ægerrimè amiciſſimi viri mortem ferens, ipſe magnum exercitum in Britanniam ducit, quam Ioannes non minoribus copiis obtinebat; iámque bellum totis viribus inſtaurabatur, cùm Legati Pontificij inducias in tres proximos annos exorant, fœderatis in eas admiſſis, & Monfortio liberato. Sed ea malacia non tranquillitas fuit; excitandâ in poſterum tum in Franciâ tum in Britanniâ tempeſtate, quæ clauum & armamenta confringet.

IX. *Rex Proceres necat.* Inducias Reges ludis & conuiuiis tranſigebant, eámque in rem ſuos quiſque Proceres euocauerat; vt diuerſo conſilio, ſic diuerſo euentu. Eduardus Comitiſſæ Salisberienſis amore accenſus, ordinem Tibialis faſciæ inſtituebat; dum Philippus vindictam an metum animo obtegens, haſtiludia pacíſque lætitiam prætendebat. Hac ſpecie cùm plurimos euocaſſet è diuerſis prouinciis Nobiles; decem è Britonibus, quorum princeps Oliuerius

Cliſſonus,

Cliſſonus, & tres è Normannis, in vincula agit, & proditionis compertos an ſuſpectos capite plectit. Vnus effugit inſidias Gotofredus Harcurius, & à Rege expetitus ſummoperè, ad Eduardum ſe contulit, inflammauítque præcipitem animum iracundiâ, quia Philippus innoxios Proceres, vnius criminis reos, quod fauere Anglo putarentur, vitâ ſpoliaſſet. In locum Arteſij admiſſus Harcurius; ſedulò bellum in Angliâ comparatum, & ad cæſorum vindictam non tantùm palam Eduardus ſurrexit, verùm in Franciâ ipſorum affines dolorem tacitum inſtigabant. Extemplò miſſi in Britanniam Monfortius, in Aquitaniam Lancaſtrius Comes Erbienſis, & ille paulò pòſt morbo extinctus, iſtius verò expeditio celebris. Siquidem obſidione Bergeracum cepit, & Comitem Inſulanum inſigni victoriâ profligauit; mille duntaxat equitibus decem hominum millia ſub veſperam aggreſſus, in fugam egit, captis ducentis è præcipuâ nobilitate, & tranſito Garumnâ, Aginnates ſubegit. Imò vlteriùs victoriæ inſtans Carentono tranſmiſſo, Enculiſmam armis obtinuit. Subito fulmine perculſus Philippus, Ioanni filio generoſiſſimo iuueni repellendi hoſtis prouinciam tradit, & ille partem exercitus, qui ſcribebatur ampliſſimus, illicò rapiens, circa Carentonum omnia oppida & ipſam Enculiſmam recipiens, Anglum recedentem Aquilonium vſque perſequitur, incluſúmque obuallat, centum hominum millibus in exercitu numeratis, vniuersâ penè Normanniâ confluente. Dum regni copiæ ad ſcopulum hærent, Eduardus ſpe Flandriæ obtinendæ conceptâ, ex Anglia ſoluens, Scluſam appulerat, deducto Eduardo filio, agebátque eâ de re cum Flandris. Artauella prouinciæ tam opulentæ ſpem fecerat, & ciuitatum Conſules eò loci adduxerat, tacito conſilio, donec in Eduardi conſpectum ven-

PHILIPPVS VALESIVS.

De Harcour.

De l'Iſle, Bellum Ang. us inſtaurat.

Aiguillon.

Artauella occiſus.

PHILIPPVS VALESIVS.

tum est. Tunc ad eos oratione conuersâ; *Longam intexit miseriarum seriem, quas perpessi hactenus bello erant; earum causam in Comitem Ludouicum transfert; ipsum Francum affectu mala omnia in ditionem suam intulisse, spoliasse pecuniis ciues, extorres depulisse è laribus, insontes necauisse quam plurimos; ac demùm Philippo Capitali hosti obtulisse prouinciam totam in direptionem & prædam. Iam abruptum obsequij vinculum & reuerentiæ; non habendum pro Principe qui prædonem se gerit, & abrogasse iam diu Comitem, qui Francis adiunctus calamitates tantas intulit patriæ. Ita libertati suæ redditis vnum superesse, vt sibi nouum Principem adsciscant, cuius beneuolentiâ atque potentiâ, tam foueantur intus quàm foris tegantur. Adesse Eduardum, à quo percepissent tam multa commoda, sperarent longè plurima; prævalidum ad infringendam Philippi tyrannidem, futurúmque defensorem vocarent; atque vt arctiore vinculo sibi annecterent, Eduardum filium pro potestate datâ à populo Comitem dicerent.* Consules re inexpectatâ attoniti, postquam exaggerarunt momentum; postulant spatium ad deliberandum cum ciuibus, & spe factâ reditûs, in sua quique oppida abeunt. Ciuitates singulæ audito Artauellæ consilio; *exclamant retinendum quem Deus & natura dedissent Principem; haudquaquam: eum qui secum natus, educatus foret atque institutus, cum extraneo permutandum; atque auctorem tanti flagitij tollendum è medio, & perniciosum consilium regerendum in caput.* Artauella diuturnâ felicitate metum restinguente, Eduardo pollicitus se solo aspectu ciuitates in sententiam suam adducturum, Gandauum vbi regnum inceperat se primùm confert. At prouidebat iustissimè Deus, vt quo in loco nata erat tyrannis, eo occumberet; & qui tot scelera pro-

mouissent,

mouissent, iidem exscinderent. Subeunti vrbem nemo occurrit; spectat ciues conuenire in compitis, se ferocibus oculis designari; voces audit obstrepentium, eum esse qui Flandriam vt patrimonium donet; quid vltra ipsi patiantur tyrannum? Per eas voces metu penitus admisso, domum abscedit, obstructísque foribus se in vim communit. At plebs incondita ex alieno metu collectâ audaciâ, ad domum properat, Artauellam poscit, & vim comminatur. Ille ad fenestram se offert; salutem precatur abiectissimis verbis, vnumquemque appellat de nomine, atque humiliter supplex sibi veniam flagitat. Postquam animaduertit mutatas hominum voluntates, nec locum esse precibus lacrymísve, tentat effugere per posticum, atque sibi consulere. Verum in effusam turbam incurrit, & ab iisdem cæsus est, quos antè vt mancipia ad nutum leuem circumagebat. Isque exitus fuit homuncionis, ex officinæ quisquiliis ad imperium euecti, & dantis popularibus pœnas, quas exegerat diu. Eduardus compertâ morte, Flandris iratus, irritam spem reuexit in Angliam, & ad belli rationem nouam se accinxit.

— PHILIPPVS VALESIVS.

X. Eduardus Normanniā vastat.

Nam certior factus, Ioannem Aguilonio pertinaciter adhærere, & constituisse arcem fame opprimere, quam expugnare vi haudquaquam poterat; ipse ad seruandam arcem & præsidiarios milites conscensis nauibus exercitum in Aquitaniam ducit. Sed ventorum reflantium vi tertiùm à cursu diuulsus, coactus est ad Britanniæ oram appellere, dum tempestas remitteret. Ibi otianti nouam mentem inspirat Harcurius. *Dimittendam Aquitaniam, in ipsa regni viscera penetrandum: Normanniam irruptioni valdè obnoxiam; in eam si inuadat, ingentia spolia, egregia commoda nullo periculo parari posse, ac substerni pontem quo ad Parisios properet.* Prouinciam

—— *vberem frugibus, refertam ciuitatibus atque* PHILIPPVS VALESIVS. *opulentam, admotam ad Lutetiæ portas, patere inuadenti; nullas arces, nulla munita oppida quæ vim excluderent; ciues & incolas diuturnâ pace emollitos; si quid roboris sit, id totum cum Duce ad Aquilonium confluxisse; rem cum imbelli turbâ & feminis fore. Addebat plures sibi affinitate & amicitiâ coniunctos, Philippo infensos, quorum ope loca percommoda & municipia obtineret: Normanniam verum Angliæ patrimonium, imò Regum patriam, quæ naturæ iure compellaret Principes suos; obsecraret sibi eripi seruitutis iugum, & quem in Guillelmo Victorem dederat, in Eduardo reposceret.* Eduardus iis persuasus, cursum obuertit, & ad plagam Constantiensem improuisus applicat. Anno 1346. Nauem egredienti omen contigit, quod Sinistrum in speciem dexteritate ingenij dextrum effecit; nam cùm grauiter lapsus ore prono in terram ruisset, & è naribus flueret copia sanguinis, aduertens id videri ominosum adstantibus, verbo fecit auspicium; annon, inquit, aspicitis, quonam modò me hæc terra alliciat? scilicet me dominum expetit. Illicò trifariam copias diuidit; vtque plura per loca populationem & terrorem spargeret, latè grassatores diffundit. Nec municipia modò & inualidas vrbes expugnat, sed quæ maioris nominis, Ariflorum, Cæsaroburgum, *Saint Lo.* Monteburgum, Carentenium, fanum Lantonis, patuere victori, turbâ agresti intra muros perfugiente, vt defenderentur, non vt defenderent, at qui muri metum propugnare possint? Iam Normannia inferior penes Anglum erat præter Cadomum; cùm Philippus tu- *De Grimes Tancarville.* multu excitatus Rodulphum Guinium Comestabilem & Tancaruillam Comitem, ex Aquitania reuocatos, ad Cadomum defendendum mittit, dum ipse indicit delectum militum, arcessitque ex prouinciis nobiles.

Vrbs

Vrbs nullo ambitu mœnium cingebatur, tecta vno latere Orno amne præterfluente, altero arce, quam Blanius Præfectus cum trecentis Genuensibus obtinebat. Implebat vrbem ingens mortalium numerus; nam præterquam quod populosissima erat, rusticorum turbam è proximis agris exceperat. Qui singuli metuebant, modo præfidentes & temerarij; adeò facilius in extremum vitium quàm in mediam virtutem itur; hostem spernunt, expetunt, nullóque ordine aggrediuntur prorumpere. Comestabilis gnarus quantùm interesset militem inter turbámque ciuium, statuerat pontem vrbísque portas defendere, nec sinebat petulantes prodire. Sed ij feroces in absentem hostem, cùm duci vim facturi forent, si esse durior pergeret, permisit quod prohibere non poterat; simul cum Tancaruilla pontis caput occupat, ciues vt reciperet, atque hostem persequentem repelleret. Nec ducem fefellit temeritatis opinio; vix in conspectum Angli venit Cadomensis, cùm adhuc illibatus à vulnere, proiectis armis fugam versus vrbem effusissimè capit; nec modò ad pontem, sed per ipsum amnem, qui vadosus fortè erat, in domos suas confugit quisque. At salutis via iter morti atque exitio præbuit. Eodem vado insequuti hostes, in vrbem inuadunt, vicósque strage & cruore implent. Pugnabant ad pontem Comestabilis & Tancaruilla, ignari vado amnem patere, cùm à tergo spectant captam vrbem, oppressique multitudine, hosti se tradunt, à multis ideò proditionis suspecti. Exin licentiæ militis vrbs permissa. Verùm cùm desperatio ciuium animos inflammaret, ad singulas ædes pugna instauratur; obstructis foribus è supernis locis Saxa tela trabes ciuis iaculatur, iámque imbelli sexu bellum propagante, vno pro milite inualescit multiplex. Eo pugnæ genere è fortissimis quingenti Angli ceciderant; cùm

Eduardus

PHILIPPVS VALESIVS.

De Blagny

Cadomus captum.

PHILIPPVS VALESIVS.

Eduardus irâ præcipiti abſcedere militem, atque vrbi flammas iniici iubet. Enimvero Harcurius miſertus popularium, calamitatem proximam deprecatur; ſupplexque ab Eduardo impetrat, vt pœnam in miſericordiam verteret, vinceretque clementiâ quos deſperatio ad extrema impulerat. Sic promulgatâ veniâ victori vrbem aſſeruit; ciui ſalus conceſſa, raptæ opes: ab arce Eduardus abſtinuit, & quidem prudenter; ne morâ ſuorum ardor tepeſceret, néve in alias vrbes obſiſtendi exemplum propagaretur.

XI. *Lutetiam concedit, & recipit ſe.* Poſtquam Normanniam populationibus atque incendiis peruaſtauit, ad Lutetiæ portas exercitum victorem admouit, circùm oppida & municipia incendit, domóſque regias flammis conſumpſit; per proditores admonitus, iam Philippum inualeſcere copiis, & ſtatuiſſe pugnam conſerere, ne ipſe in alieno tot circumcluſus amnibus interciperetur, receptum indicit; & reſtituto ad Poiſſiacum ponte Sequanâ tranſito, verſus Bellouacum iter capit. Dum regreditur, nouâ calamitate Philippum percellit; Ambianenſes ſubmittebant ad Regem turmam Nobilium, quæ cùm in Harcurium incurriſſet, oborto certamine, victa & profligata eſt; mille & ducenti interfecti, equi & impedimenta à victoribus abducta. Nouum vulnus vehementer Regis dolorem auxit; ille intolerabilem contumeliam ratus, ſi hoſtis poſt tot incendia elaberetur impunè; Somonæ, qui vnus amnis recedenti erat tranſmittendus, pontes ſubrui, & vada conturbari iubet (adeò pontem aureum non ſternebat) magníſque itineribus ſequitur regredientem. Eduardus ſextâ ab Ambiano leucâ ſubſtitit, dátque mandatum Præfectis caſtrorum vt vadum inquirant; ij cùm decurſâ Somonæ ripâ nullum reperiſſent, & hæreret inops conſilij Eduardus, Francus captiuus vadum latens commonſtrat, quo admodùm tuto duodeni

deni equites vna fronte procederent; verùm id patebat duas tantùm horas, cùm amnis humilior æstu Oceani non exurgit. Præterea ripam oppositam Godemarus Fayus occupabat,ac seu millia peditum equitésque millenos penetranti vadum obiiciebat: Nihilominus Eduardus opportunis horis vadum ingressus, pugnâ cum Fayo consertâ, in vlteriorem ripam transmisit, & hostili equitatu in fugam acto, proculcauit peditem atque disiecit. Vrgebat Philippus, peruenítque ad vadum vnâ horâ postquam Anglus transmiserat; iámque fluxu amnem implente prohibitus transitu, flexo itinere, Abbauillam venit, & ibidem ipsâ nocte quieuit, dum se legiones cæteræ assequerentur. Eduardus, ad ad Creciacum qui in Pontiuis pagus est, castra metatus, statuit frontem hosti obiicere, quando terga maiori periculo obuertebat. Eam in rem in colle modico aciem dirigit, tergum expassa arboribus sylua obuallabat, frontem & latera curribus texit, inani spatio, quò irruere copiæ & se recipere possent. Tum postquam accepit à speculatoribus eo die Francum non venturum, militem ad corpora cibo & somno reficienda dimittit;quanquam, cibi erat magnâ penuriâ,iam octauum diem castris solo pane Syluestriúmque arborũ baccis famem pellentibus.Postero die,qui Augusti erat vicesimus sextus, Philippus primo manè, postquam sacro interfuit, copias versus Cressiacum agit tumultuarius,quasi ad certam stragem prædámque indubiam, non ad pugnam iretur. Eques pedésque confusione pari incedebat; modò hæc legio præcurrebat citatiore passu, modò consistebat cursu fessa; mox altera concitabatur in cursum;ita nullo ordine agros impleuerant,cùm Regi speculatores renuntiant, Anglum haud fugere, sed instructa acie pugnam præstolari. Eam ob rem suadebant ducum seniores, vt

PHILIPPVS VALESIVS. De Faye.

Crecy.

Anno 1346.

Ordo ad pugnam Cressiacam.

PHILIPPVS VALESIVS.

inhibito in eum diem exercitu metaretur castra; in eâ perturbatione ad pugnam militem haud componi posse, iam instare meridiem, vix luce reliquâ turbam inconditam instrui in agmina posse. Et verò assentiens Rex sisti vexilla, & locum castris designari iubet; verùm cùm signa prima constitissent, quæ proxima erat legio rata primam ad pugnam instrui, vt ipsa prior ad prælium accederet, festinat occupare principem locum; quam festinationem prima legio adscribens contumeliæ, præfestinauit frontem obtinere; sic prauâ æmulatione violata imperia, Rexque ipse nolens ad pugnam inductus; adeo bellum disciplina atque obsequium regit, & vis destituta consilio in furorem transit. At ne prorsus inordinati procurrerent, Rex ægre à Proceribus impetrauit, vt acies in aliquot agmina distribueretur. In primo designata sex millia Sagittariorum; ij Genuenses stipendiarij ducibus Doria & Grimaldo; ducebátque agmen Ioannes Bohemiæ Rex; & hîc præclarissima in Franciam fide, orbus oculis properauerat Philippo venire suppetias, adduxerátque filium Carolum Romanorum Regem designatum; palam profitens se memoriam beneficiorum quæ acceperat à Franciâ non amisisse cum oculis, & vel cæcum rectà iturum Parisios. Carolus Regis frater Alensonius Comes, præferuidæ indolis alterum agmen ducebat, erántque in eo cataphractorum quatuor millia, duodecim peditum. Tertium conflatum cataphractorum duodecim millibus, peditum quinquaginta, Rex ipse cum turmâ Procerum deducebat. Et læuo omini quædam accepta sunt; primùm quod pedites hoste nondum viso, cæco impetu simul nudatis mucronibus proclamarunt, *Ad mortem, Ad mortem*: tum quòd ingens coruorum phalanx, infaustis clamoribus crocitantium, tetrâ nube Francos obumbrabat; sensitque

fenſitque ex crocitibus Bohemiæ Rex impuras aues olere cadauera, mortíſque eſſe prænuntias. Contra Eduardus à pietate ſumpto primordio, poſtquam totus exercitus ſacrificio ſancto interfuit, & ipſe cum Proceribus Chriſti ſanctiſſimo corpore paſtus eſt; copias ſimiliter partitur in tria agmina; primum Eduardo filio tradit, implenti annum decimumquartum, voluítque adoleſcentem impuberem in periculi frontem obiicere, vt primo tirocinio vel honeſtam mortem vel glorioſam victoriam aſſequeretur; cum eo equites octingenti, & bina Sagittariorum millia. Idem numerus in alterum agmen attributus; tertium ipſe ducebat; erántque in exercitu peditum millia vigintiquinque. Iuſſi omnes hoſtem ſilentio præſtolari, dum ad quingenteſimum paſſum accederet. PHILIPPVS VALESIVS.

XII. *Pugna Cresiaca.*

Diei medium illucebat, cùm Franci æſtu, cibi inopiâ, & curſu defeſſi, ad hoſtem admoti ſunt; & ipſam pugnæ proluſionem moleſtiſſimus caſus perturbauit. Subitò cœlum nubium velo inhorruit, fulgetríſque tenebras inter ſplendentibus, minantibúſque fulminis iactum tonitribus, effunditur nubibus torrens imber, eáque copiâ vt funibus arcuum aqua imbutis, Genuenſes iaculari abnuerint, excuſantes arcus ad pugnam ineptos. Cùm nihilominus vrgerentur, indignantes ſuccidunt funes arcuum & baliſtarum, & retrò greſſum vertunt. Philippus pertæſus ignauiæ, & angente iam ægritudine animi, iubet ſecundum agmen incedere, proteríque vngulis turbam illam viliſſimam. Dicto ocyus Alenſonius aduolat; Genuenſes oderat capitaliter, & cupidiſſimus pugnæ quam ij detrectabant, in ipſos irruit, cæditque obuios ferro, quod in hoſtem debuiſſet deripere. Nec ſe ideò ad pugnam expedit; nam illicò equi, peditum fugientium & morientium implicati corporibus, arcuum & baliſtarum quæ

humi

humi iacebant obicibus intricati, cùm inuo-
luerentur,& prolaberentur frequenter;eques
similiter humi procumbebat, & vetabatur ad
hostem ingredi. Ita Anglo pedici data facul-
tas progrediendi;ísque tuto ad equitem pro-
serpens,obuium quemque oblongis cultis in-
terficit. Interea Carolus Luxemburgius ag-
mine equestri inuehitur;cùm Angli Sagittarij
in fronte collocati, imbre telorum emisso,
equos pariter equitésque traiiciunt; tum
Eduardus iubet primum equitum agmen in-
cedere, prælium que acerrimum confertur.
Ioannes Bohemiæ Rex postquam audit fi-
lium inter hostes versari, nec enim præ cæci-
tate videre poterat, veteri martis incendio
suscitato,rogauit qui aderant se in confertam
aciem ducerent; ij inuiti obsequuntur; & ne
inter turbam ac tumultum pugnantium Rex
aberraret, eum fasciis ad equorum frena ad-
uinciunt, vnóque impetu in obiectos hostes
se abdunt. Ioannes post edita præclarissima
facta occubuit; repertúsque est postridie suos
inter reuinctus,sociis pariter occumbentibus;
dignissimis testibus generosissimæ cæcitatis.
Iam tertium agmen Rex ipse inuexerat,vnus-
que Eduardus iunior par adhuc erat tot co-
piis repellendis, cùm discrimen grauissimum
ab vna cohortium subit: ea ex gentium va-
lidissimis, Francis, Germanis, & Sabaudis,
magno impetu rapta, ad Principem penetrat,
vrgetque vehementer, cùm Eduardus Rex à
pugnâ etiamnum abstinens, & è summo col-
le spectator omnium, specimen ederet Im-
peratoris præclari, vnis oculis victoriam deli-
bans, imò verbo laudem augens. Nam cùm
ad eum periculum filij referretur,magno ani-
mo interrogauit, filius læsus foret, an mor-
tuus? responsóque accepto, Dei beneficio
integrum atque incolumem esse, *ite igitur*, in-
quit, *volo huius diei tota penes illum sit glo-
ria, redimat calcaria, noménque Equitis,*
suis

PHILIPPVS VALESIVS.

Ioannis Bohemi mors.

Eduardi vtriusque facinus.

suis impensis atque laboribus. Nihilominus decerptos ex altero agmine equites in opem misit, quorum aduentu recreatus Princeps, cùm iam supra ætatem mira perpetrasset, penitus profligauit, hostémque deuicit. Philippus stipantibus perpaucis, peregregiè ducis militísque officio functus, prope erat vt caperetur, iámque equo deiectus in recentem conscenderat, Ioanne Hannonio sufficiente; cùm ab eodem equum auertente, inuitus & nolens, femur & guttur saucius, pugnæ subripitur, recedítque Proceribus quinque comitantibus, Hannonio, Monmorencio, Belliiocensi, Anbignæo, & Monfortio, Ambianúmque eâ nocte peruenit. Nec eo die conclusa est calamitas Franciæ. Nam postero cùm spissima nebula lucem obscuraret, equitem peditemque Eduardus mittit diuersa in loca, qui hærerent fugientibus, vetaréntque ne conuenirent ad prælium. At eodem die milites è pluribus ciuitatibus lecti, rati nondum consertum prælium, ad Philippi castra properantes, incurrebant in vincentium arma, & appendix victoriæ cædebantur. Ita Rothomagenses Archiepiscopo cæso à quo ducebantur, Bellouacenses magno Priore Franciæ pariter occumbente, deleti sunt, alíique plures, vt iactura grauior, maiórque strages quàm pridie fuerit. Tunc Eduardus securus victoriæ, ad ipsius vsum se conuertit, ac primùm requiri inter mortuos qui dignitate præcellerent iubet, inuentique plures quàm par esset deuictæ Franciæ: præcipui Ioannes Bohemiæ Rex, Carolus Alenso, Ludouicus Blesensis Regis & sorore nepos, Dux Lotharingiæ, Comites Flandrensis, Valdemontius, Antisiodorensis, sancti Pauli, atque Harcurius, præter ingentem Nobilium turbam, numerata cæsorum triginta millia. Procerum funeribus Eduardus ipse interfuit, pullatus cum filio, Christianâ modestiâ palmæ gloriam temperans,

PHILIPPVS VALESIVS.

Noua post pugnam clades.

PHILIPPVS VALESIVS. temperans, testatus hanc lauream adscribendam Deo potius, quàm viribus vincentium. Et Philippum tantâ in strage victoria sua commendauit. Quippe Gotofredus Harcurius, ille nefarius proditor, atque Eduardi in eam expeditionem instigator palmarius, cum fortè in fratris Harcurij incidisset cadauer, cruore fœdum & puluere; adeò hoc spectaculo immutatus est, ita cædes tot popularium in animum penetrarunt, vt repentè in alium versus, Eduardo relicto præmiisque victoriæ, ad Philippum transierit, supplexque collo fune adstricto, non veniam scelerum, sed meritissimas pœnas poposcerit. At clementissimus Rex indulsit veniam, bonis reo & dignitatibus restitutis; hócque facinore Eduardi palmam forsitan vicit: adeò sua summæ miseriæ victoria est; & illud calamitatibus est solatium, vt etiam in se quod vincant supersit. Sic contigit clades Cressiaca, luctuosissima Franciæ; cuius indaganti causas, non occurrit verior, quàm Philippi Procerúmque temeritas, quos præfidentia contemptrix hostium, arrogantia, atque vindictæ cupiditas, in perniciem induit. Nec memorauerim in causis, quod elegantissimus scriptor cum plerisque scribit, tum primùm machinas æneas ab Eduardo in pugnam inductas, suísque fulminibus patrauisse victoriam. Nam consensu omnium, cùm id inuentum conferatur in seculum quod sequutum est, non est verisimile tantâ festinatione Anglum recedentem ingentes machinas tutò asportasse; quarum multis pòst annis nullus vnquam meminit, nec in Anglorum castris nec Francorum. Porrò res tam noua, atque effectus prodigiosi, centum annos in Anglorum cellis non delituisset.

Philippi clementia.

Causa cladis.

XIII. *Caletum obsessum.*

Eduardus postquam deliberauit, quam in partem verteret victrices copias, & abductus est à visceribus Franciæ, quam Seminarium

Martis

Martis agnouerat, ad truncanda extrema se addixit; gnarus totum corpus ad tutelam cordis exurgere, secus ad salutem pedis aut digiti. Ergo ad Oceanum ducto exercitu, statuit Caletum occupare, peropportunam ad Francica bella stationem, munitam vrbem, amplo portu & commodo, angusto freto diremptam ab Angliâ; quæ ponte propemodùm vnam alteri iungeret, & ex Insula continentem efficeret. Primùm existimabat prædam haud arduam, nec victori militi occlusuram portas vrbem vnam: verùm Ioanne Viennio propugnante, & frequentiùs erumpente, cùm percepisset eò vim non peruenturam, quò nequaquam metus perueniret, dimissâ oppugnatione, obsidium lentum instituit; sperans quod plerumque contingit, viros & munimenta fame obtinere. Eam in rem supplementis auxit exercitum; viginti Germanorum millia, quæ Marchio Iuliacensis adduxerat, castris adiunxit; classem oræ littorique imposuit, ne quid in vrbem ad fraudandam inopiam importaretur: ab coniuge excepit duo equitum millia, vicena Sagittariorum; accessitque Lancastrius vehens ex Aquitaniâ militem, clarúsque victoriâ latè propagatâ. Nam omnia videbantur in Philippum vnum fortunæ tela coniecta. Quippe Ioannes Normanniæ Dux post Cressiacam stragem à patre, vt dicebat, ad defendendum patrimonium vocatus, ab Aquilonij obsidione discesserat, magno animi dolore, quod post tantas ærumnas, tantam hominum, famæ, pecuniæ, temporísque iacturam, iuratus ipse non abscedere nisi arce captâ, cogeretur calamitatis paternæ series, litare suæ gloriæ malo alieno. Eius discessu metu & compede solutus Lancastrius, adiuncto Galterio Maunyo, qui Aquilonium tantâ laude in Ioannem propugnauerat, per Santones & Pictones vagatus liberrimè, Talleburgo & Pictauio

PHILIPPVS VALESIVS.

De Vienne.

Lancastrius in Aquitaniâ victor.

De Manny.

ctauio captis & direptis, ad Caletum Eduardum conuenerat. Præterea eodem cursu felicitatis, Philippa vxor ingenti periculo liberauerat Angliam, Dauide Rege Scotiæ, qui in eam cum quinquaginta hominum millibus penetrauerat, ruptis in gratiam Franci induciis, profligato, capto, & in custodiam tradito. Et inconcussa prosperitas naualem victoriam peperit; classe quam Philippus ad Caleti opem instruxerat victâ & deletâ ad Caletensium conspectum. Quin vt spem obsessis omnem interciperet, sibíque intercideret mutandi consilij rationem, Eduardus vrbem vrbi opposuit, castris in ædes ligneas conformatis, adiunctísque circa munimentis, beneficio classis recepto abundè ex Anglia commeatu. Attamen in hac mentis obstinatione, mansuetudinis specimen ingens exhibuit siquidē Viennius cùm superfluā turbam emisisset vrbe, vt cibariis parceret; eam per castra transire Eduardus passus est, recreauit cibis, erogauit singulis geminos sterlinos, erant autem capita mille septingenta, dimisitque incolumes; humanitatis maximo tam sensu quàm laude. At vrbem fames sensim adurgebat, frumento deficiente in dies, nec suffecto nouo; nisi quod aliquoties Maratius & Mestriellus, nauicularij Abbauillæi, forti audaciâ & dolis militaribus per hostium classem importabant annonam. Philippus interim euocabat copias diligenter, vrbísque charissimæ inuigilabat saluti; tot inter infortunia vno euentu commodo sustentatus. Flandri post Cressiacam victoriam Anglo adhærentes, flagitauerant vt Eduardi filia Ludouico Comiti suo nuberet. Erat Ludouici in pugnâ cæsi filius, quem Malensem vel Malanum appellant, quod Malæ in Flandriæ oppido natus esset, adolescens annorum quindecim, paterni affectus vt patrimonij heres, hoc est Franco beneuolus atque amicus. Primùm

Margin notes: PHILIPPVS VALESIVS. *Et Regina.* — *Castra Rex in vrbem format.* — *Ludouicus Malanus Regem sequitur.*

mùm itaque aſpernatus has nuptias, quòd negaret eius filiam ſe poſſe ducere, qui parentem ſuum peremiſſet; poſtea vim inferentibus Flandris, aſſentiri ſe ſimulans, deſponsâ virgine quam Eduardus ex Angliâ duxerat; ſolutáque cuſtodiâ vrbe prodiens ad aucupium, in Franciam citatiſſimo equo perfugit, deluſo Eduardo, relictaque Virgine ſub ſpem nuptiarum; magnâ Philippi lætitiâ, qui Comitem Brabantini filiæ iunxit, nouúmque ſibi conciliauit clientem. Flandri ob contumeliam efferati, ad expugnandam Ariam conuolant; ſed repulſi fortiter, inſtar fluctuum quos retundit moles, refluxerunt in ſua oppida. Philippus tandem conflato exercitu ducenta hominum millia ad Caletum ducit, hoſtem ab vrbis obſidio reuulſurus, aut nouo prælio commiſſurus regnum. Patebant duæ ad caſtra hoſtium viæ, arctæ admodùm atque difficiles; Prima ad oram Oceani, quà ſurgunt arenarij aggeres, altera per paludum voragines vno ponte iunctas; vtramque Anglus præmunierat tam accuratè, vt Franci ſpeculatores renunciauerint Regi inexpugnabilem tranſitum. Philippus nullâ aliâ ſpe occurrente, Eduardum in pugnam prouocat, ſi generoſitatis aculeo extra caſtra educeret: ille inſtar teſtudinis ſuis arcibus tectus, reſpondit ſe Caletum non pugnam quærere; porrò ſi Francum ageret tantùs pugnæ ardor, ſibi ad eam patefaceret aditum. Ita Philippus ſubleuendæ vrbis, modo interclufus, ne ſpectante ſe dederetur, cum tanto exercitu ægerrimus animo ad interna receſſit: nam præſtabat iacturam ferendo minuere, quàm arcendo augere.

PHILIPPVS VALESIVS.

Tunc Caletenſes omni ope deſtituti appellabant clementiam Eduardi; quam ille duriſſimus pernegat, iubetque ciues deliberatâ omnium nece ſine conditione vllâ ſe dedere; quod iam menſem vndecimum ſua arma ſuaſque

XIV. *Caletũ redditum.*

PHILIPPVS VALESIVS.

ſuaſque victorias retardarent. Ad eas voces duces & Tribuni, veriti ne Francus eandem ſæuitiam in ſe aliquando conuerteret, adeò precibus apud Regem ſuum contendunt, vt ille veniâ cæteris indultâ, ſex dumtaxat è primoribus tradi peticrit, quorum ſupplicio litaretur victoriæ, metuſque iræ regiæ propagaretur in alios. Itaque conuocatis in forum Caletenſibus Viennius palàm conditionem proponit; omniumque ſuffragio ſex eligendos, qui publicæ victimæ necarentur pro ciuibus. Aderat promiſcua hominum turba, viri, mulieres, ſeniores, & pueri; ſimulque ad hanc triſtiſſimam vocem, erumpit mæſtiſſimus omnium gemitus, clàmorque deplorantium calamitatem, quaſi iam in vrbem hoſtis peruaſiſſet, omniaque ferro, & flammis perderet. *Lamentabantur id præmium fidei, & fortitudinis fore, vt qui iis virtutibus fuiſſent principes, caderent ferro hoſtili, & digniſſimi præmio ſoli deputarentur ad pœnam. An non præſtabilius fuiſſet, prodere patriam, eiurare Regem, quàm tot incommoda pertuliſſe, quandò virtutem pœna aſſequitur? Quid Anglus clementiæ ſpecie ſæuiſſimam crudelitatem exercet? Omnes occidat, ſingulos perimat, nempè vnius criminis cunctos reos, fidelitatis aduerſus Principem. Quæ illa inuſitata barbaries, ciues cogere, vt ipſi meritiſſimos de patriâ populares, vt affines, vt progenitores de medio tollant; nam quid aliud deſignare ſex viros, quàm ad cruciatus & mortem rapere? Nos eos confodiamus ſuffragiis, quos debuimus obiectu corporum tegere? proſcribemus ad necem, quorum curis, vigiliiſque hactenùs omnium ſalus ſtetit? Veniat ipſe tyrannus diriſſimus, graſſetur in omnium capita, necabit inſontes, nullo adhuc parricidij crimine violatos.* Eius generis voces dum ſparguntur, paſſimque forum omnium lamentis & eiulatibus perſonat; exurgit Euſtachius à

Caletenſiũ fortitudo.

Sancto

Sancto Petro, opulentissimus clarissimusque ciuium,& præ reuerentia tumultu sopito, ita concionem alloquitur. *Conquiescite Ciues, lachrymarum, & querelarum desinite; quam vocatis crudelitatem hostium, clementia est, & fatum quod in tot hominum millia grassari poterat, intra sex capita reuocatum, beneficium est, non supplicium. Nec vos conturbet instituendus delectus, aut difficultas designandi ad necem quos vestris suffragiis ad magistratuum purpuram designastis; erunt qui vestros calculos eam in rem ambient; qui prehensabunt vos, qui pristinam dignitatem tanto honore cumulatam velint. Et verò quæ dignitas maior, quæ fœlicitas optatior, quàm animam pro salute ciuium ponere, mori pro Patriâ, & ad seruandam tot insontium vitam occumbere? Quis è nobis nuper, dum vrgebat hostis, dum vrgebamus, bellique munera suscipiebamus tam strenuè, quis felicitati non adscriberet mori, & suo sanguine murorum hunc ambitum, hancque ciuitatem ab incursu hostium tegere? Et reputamus ciuitatem in muris, non in ciuibus positam; pluris esse ligni, saxorumque congeriem, quàm patrum, coniugum, liberorum, atque affinium animas; in iisque seruandis parci cruoris erimus, quem toties profudimus ad defendendum fossæ, aggerisve perexiguum spatium. Hanc Superi mentem, hanc auertant infamiam. Et verò nequis existimet, me contra id quod sentiam loqui; ecce me primum omnium designo, qui Eduardo ad vestram salutem obiiciar; felix, si vno meo capite pro cæteris plectã. Quamquam haud dubito, quin plures alij Patriæ gratiâ, hanc mortem ambiant, velintque mecum gloriosissimum fatum oppetere, cui vtinam vnus solusque addicerer.*

Vix ea dixerat, cùm alter ciuis, cui nomen Ioannes Aërius, duoque fratres Iacobus & Petrus Visantij, aliíque duo, quorum nomina

PHILIPPVS VALESIVS.

D'Aire visant.

PHILIPPVS VALESIVS.

posteritati haud satis gratæ effluxerunt, vltrò ad generosam mortem se offerunt, & statim à Viennio inter suorum gratulationes, lachrymas, laudes, & lamenta, Maunyo Anglo ad vrbis portam traduntur, enarratâ constantiâ, & obeundæ mortis consilio. Ab eo ad Eduardum sistuntur, nudi caput & pedes, reste de collo pendente, clauesque vrbis tandem oblaturi. Rex haud quaquam eo spectaculo mollior, accersiri carnificem iubet, qui deditorum capita truncaret. Tunc Principes, Proceresque, tantæ virtutis admiratione, Regem apprecantur, vt calamitosis indulgeat, narrant factum, & meritò clarissimum laude exaggerant. Ille iracundiæ tenacissimus nusquam inflectitur; Legati Pontificij qui adstabant vrgent, adhibentque sanctissimas ad misericordiam preces: induratur peruicaciâ animi, quasi preces fusæ, noua erigerent munimenta, & vetaretur conceptam iram in Caletenses effundere. Cùm Regina comperto quid in tabernaculo Regis gereretur, ad eius genua procidit supplex, precatúrque per Dei misericordiam, per amorem mutuum, per charissima Thalami pignora, per fœtum quem gestabat vtero, vt sibi viros illos miseros condonaret. His precibus fracta est Eduardi durities, datíque coniugi præclarissimi ciues. Et forsitan ea clementiæ merces diuinitùs cessit, quòd Anglis postmodùm à totâ Francia pulsis, Caletum benignitatis trophæum stetit incolume; vixque iis post ducentos annos ereptum est, cùm iam hæresis antiquæ gratiæ corrupisset memoriam. Regina Ciues donatos præter libertatem vestibus & pecuniâ dimittit; Rex Caletum ingreditur, Ciuesque

Anno 1347. omnes vrbe deturbat, euocatis Anglis qui obtinerent coloniam; ratus frustra expugnari vrbium mœnia, nisi & animi ciuium expugnentur. Ad eam calamitatem accesserat in Britanniâ clades, qua Carolus Blesensis cum

duobus

duobus liberis, Ioanne & Guidone ad Rupem Erienſem, à Monfortiâ capti ſunt, & cum multis Britonibus Normanniſque Proceribus captiui in Angliam tranſportati.

PHILIPPVS VALESIVS.

Capto Caleto faciliorem Eduardus ſe legatis Pontificiis præbuit. Ij à Clemente VI. ad abrumpendum bellum ſubmiſſi, cum ab animis efferatis impetrare pacem haud poſſent, inducias obtinent: quibus aliquando belli furor ſopitur in ſpeciem, at reipſa vires inſtaurat, ad exurgendum validius. Eæ deinceps ad tertium annum productæ; nunc contractæ recens aſperrimo Martis inſultu interiunguntur. Godofredus Carnius Præfectus Sancti Audomari inſcio Rege cum Almerico Ticinenſi, Caleti Præfecto conſilia agitat clandeſtina, de Caleto tradendo, aureorum vicenis millibus dandis in pretium. Res non clam adeo fuit, quin innoteſceret Eduardo; ille Almericum in Angliam vocat, & præſentē aperta conſilia, proditionem retectam, modumque impetrandæ veniæ mōnſtrat, ſi Carnium prodat, & ruentem vltrò reti inuoluat. Almericus datâ fide Caletum reuertitur, (mirâ Eduardi confidentiâ, qui bis fidem fallenti fidem haberet,) diemque Carnio ad tradendam vrbem indicit. Sub eam diem vtrimque ad fallendum duces ſe comparant; Eduardus occultè ex Angliâ cum trecentis equitibus, & ſexcentis Sagittariis Caletum appulſus, in arce delitet; Carnius cum quadringentis equitibus Audomaro profectus, noctu ad vrbem aduenit, Ticinenſem appellat, aureos numerat, ſimulque arce admittitur Odoartus Rentius cum equitibus centum, qui eam obtineat. Illicò erecto ſublicio ponte in admiſſos Angli inuadunt, & ad deditionem impares adigunt; nullâ morâ Eduardus in Carnium irrumpit, & tantâ mutatione perculſum armis aggreditur. Carnium ſpes defecit non animus; iubet ſuos equis curſu iam

Roche d'Erieu

XV. *Induciæ inter Reges.*

De Charny.

Caletū fruſtra tentatum.

De Renty.

PHILIPPVS VALESIVS.

defessis exscendere, & quandò necessariò pereũdum esset, perirent, sed fortiter, & more Francico. Tunc certamen graue conseritur, quod in primam lucem extractum est; Eduardo accerrime & iam pro salute vitæ dimicante. Etenim cum in Eustachium Ribomontium incidisset, bellatorem fortissimum, ipse pugnator strenuissimus, totâ nocte consumptâ prælio, ter aduersarij viribus in genua procubuerat; donec die illucessente, cùm Ribomontius socios omnes, cæsos aut captos animaduerteret, regi quem haud nouerat ense proiecto se captiuum tradit: Fuítque illa Eduardo victoria omniũ gratissima, quæ non Regem sed fortitudinem suam coronatet. Carnium cæterosque captos humanissimè habuit ipsos eo die in cœnam suæ mensæ admouit, Principe Valliæ præministrante; ac Ribomontio præter laudem eximiam reportatæ pridiano certamine gloriæ, donauit prêcariam ex margaritis corollam, eúmque libêrtati restituit; verâ fortitudine hostem complectente, à quo potissimum, habet vt fortis sit. Per id belli facinus steterunt induciæ, vtque noctè patratum est, ita silentio tectum; Philippo non auso conqueri de Præfecto capto, cuius culpa pœnam incurrerat; Eduardo similiter haud expostulante, cuius beneficio summæque gloriæ res tota cesserat. Inter ea Philippi infortunia, duas Prouincias contractu Ciuili lucrata est Francia; vt dum bello deflorescerct gloria, aliunde sarciretur iactura. Iacobus Aragonius Balearium Rex, à Maioricâ expulsus à subditis, inopsque pecuniæ, Philippo Ruscinonem, vrbemque Monspelium vendidit, centum ac viginti aureorum millibus; iustaque fuit non pignoratitia emptio. Eo contractu Pyrenei dati limites Franciæ; altero & commodiore ij prorogati sunt Alpium tenus. Humbertus eo nomine secundus, Delphinus Viennensis, (vnde Delphini

De Ribaumont.

Delphinatus Fràciæ accedit.

vox mihi incertum est) partem Allobrogum qui ad Isaram iacent cum Valentinis, & Diensibus obtinebat, sedemque imperij Viennæ fixerat. Is pertæsus diuturni belli, quod Sabaudus Comes inferebat, vt se ac subditos iis ærumnis semel vindicaret, iam antè Delphinatum Philippo quibusdam conditionibus dederat: postea dolore oppressus, quod vnicum filium per imprudentiam necauerat, mundum abdicauit, seque sacræ Dominicanorum familiæ Lugduni addixit. Admisit renuntiantem Pontifex Clemens, vnoque die per plures ordines Sacerdotem inunxit, vt prauæ pœnitudini modum abrumperet. Porrò antè Monachi vestem quàm induisset, nullâ conditione Delphinatum Philippo donauerat; additumque ex merâ Regis voluntate, vt Regum primogenitus Delphini inposterum nomen, vsurparet, & Delphinatum haberet in patrimonium. Accensere an iis prosperis debeam nouum Regis connubium hæreo; sanè vt læta & iucunda primordia, ita luctuosus exitus, à thalamo ad feretrum breui interuallo. Ioannam Philippi coniugem pestis rapuerat; quæ lues ab Asiâ in Europam sæuissimè propagata, in Græciâ maximè atquè Italiâ, spississima funera cumulans, in Franciâ prima diù capita demetebat; cum Philippus subitum amorem concipit. Erat Blanca, Philippi Nauarri Regis filia, Caroli soror, dotibus animi, formaque corporis tam insignis, vt vulgò *Pulchra Sapientia* diceretur. Ea Ioanni Duci Normanniæ sponsa, postquam in Franciam ducta est, ac spectata, tam vehementi igne Rex inflammatus est, vt quam desponderat filio vxorem suam fecerit; atque adeò in tanto ætatis discrimine, conquerente filio sed in sinu, Virginem tenero ætatis flore iam senior duxit. Mors per eas nuptias ad ipsum irrepsit, ac mense septimo thalamo raptum tumulo intulit; frequen-

PHILIPPVS VALESIVS.

Philippus Blancam ducit.

Et moritur. Anno 1350.

PHILIPPVS VALESIVS.

tiori vt scribitur connubij vsu; cùm etiam licitorum sit intemperantia, & calor Virginis senile frigus extinguat. Blanca paulò post luci Puellam dedit; & ipsa toto vitæ cursu vidua perstitit, magna castitatis & temperantiæ laude; dicere solita, *Reginas Franciæ numquam bis nubere*; innuens credo, indecorum esse & turpe feminæ à prima dignitate amore tori decedere. Philippus extinctus est anno vitæ quinquagesimo septimo, calamitatibus clarus, si quis alius Regum; quibus videbatur & fœderatos suos inficere, quasque cum Regno ad hæredes seros transmisit. Quanquam eas non meruisse est visus, in Deum pius, liberalis in homines, in periculis fortis, domi grauis atque mansuetus, vt paucas è Regum dotibus desideraret. Attamen ob tributa grauia quæ Francis imposuit, suorum amore passim exciderat, primusque traditur Salarium vectigal instituisse, quòd Gabellam vocant, (vnde Eduardi Iocus Regem Salicum appellantis Philippum) quo sal vnum solis atque maris opus pretio distrahitur, venítque beneficium naturæ in rapinæ commercium. Et Francorum intemperantissimi mores, quibus procacitas, libido, luxus, proximúsque luxûs fœtus auaritia, corruperant procerum plebisque animos, tot infortunia, vt vitiorum pœnas, prouocabant; nam vicissim vt delicta Regum luit plebecula, ob noxas populi Reges plectuntur; reciproco membra inter capútque, mali atque pœnæ contagio. Et verò Philippus nihil pietatis in Deum omisit, vnde prosperitatem eliceret, nisi aliorum culpæ beneficij fontem obstruxissent. Litteras & litteratos odisse dicitur; & si eas non inuiderit filio, quem accuratè erudiri voluit atquè institui; credo conscius sibi, quantum malum esset ignorantia Principis.

IOANNES. REX. XVI.

Ioannes Philippi filius capessit Regnum, quadragesimo ætatis anno decurso, iam ante in

in regiminis partem admissus, expeditionibus belli plurimis obitis, susceptáque ex bonâ coniuge prole multiplici, præter indolem ad suauitatem & probitatem morum conformatam, magnâ omnium spe, vectus in solium. Verùm hæres Paterni infortunij, temeritate quadam præcipiti tot bona perdidit, claro documento, si desit prudentia, virtutes omnes in extrema vitia flectere. Perfectis inunctionis ceremoniis malo omine Regnum à sanguine auspicatus est, & quidem clarissimo. Rodulphus Comes Guinensis & Comestabilis Franciæ, quem ab Eduardo captum dixi Cadomo expugnato, tandem ab Anglo libertatem redemerat, octoginta nummorum millibus, quos si minus repræsentaret, Guinam vrbem Eduardo traderet. Ea altera pacti conditio clam cæteris erat, negabátque Rodulphus à se initam; sed iam antea suspectus, & Ioanni hauddubiè minus gratus, in carcerem mittitur, tertióque post die nullâ iudicij formâ eodem in carcere capite plectitur, proditionis cogitatæ reus, quã, vt dicitur, Duci Atheniensi sororio suo sub mortem passus est. Pœnam iustè illatam Guina postmodum capta ostendit. Perstabant induciæ saltem in speciem, nam in Santonibus & in Britanniâ se Præfecti mutuò lacessebant; nupérque Neslius Marescallus in Santonibus captus, idemque post in Britannia cæsus cum tribus hominum millibus fuerat; cùm ipse Eduardus Guinam occupat, in Bononiensi Comitatu vrbem Caleto haud procul. Fraudem sine dubio eam in rem impendit; siue Præfecti fidem auro mercatus; siue captiui Angli proditione, qui popularibus suis viam commodam fecit; vrbs noctu inuasa atque direpta; & Franci cùm eam tentarent recipere, malè multati repulsi sunt. Appellatus ob violatas inducias Eduardus, excusauit se Philippi exemplo Caletum ten-

IOANNES.

Comestabilis damnatus.

IOANNES.

tantis; præterea Guinam redemptionis pretium esse, promissum à Comestabile; se non delinquere, qui in suum inuaderet. Hoc doli successu Eduardus illectus, eandem artem vrbibus sancti Audomari & Nannetensium frustrà adhibuit: imò ad Audomarum Emericus ille Papiensis famosus proditor à Carnio captus est,& iustè in supplicium vocatus. Inter hæc resurgentis belli præludia, nouus Franciæ hostis & quidem permolestus exoritur, Carolus Nauarræ Rex cum Philippo fratre. Hic natus ex Philippo Ebroicensi Comite & Ioannâ Hutini filiâ, ita è regio vtrinque sanguine, Regis præterea gener; idémque ob morum improbitatem & peruersitatem Malus dictus; iam omni vitio deprauatis Procerum atque Nobilium animis; sibi Franciæ regnum affirmabat deberi; Salicam legem quæ excludat feminas nullam esse; natum se ex Ioannâ; amouendam stirpem Valesiam, quæ patrimonium alienum inuaderet. In id consilium iam plurimis conspirantibus, immiserat in Regem sicarios, à quibus nefariè confoderetur; sed retectum consilium frustra fuit; imò in salutem Principis cessit; qui eam ob rem stipatores corporis & custodes Prætorij, tum equites tum pedites sibi adhibuit. Prohibitus eo scelere Carolus, aliud nouum aggressus est; Comestabilem Regi carissimum de medio tollere. Is erat Carolus Hispanicus, Alphonsi filius, Ferdinandi nepos, qui cum Ioanne puero educatus, præclarísque ornatus virtutibus, sibi vnicè beneuolentiam Principis conciliauerat, dictus post Rodulphi mortem Comestabilis, Enculismensi Comitatu donatus, Regiæque auctoritatis Minister vnus & magister. Collimabat in eum vnum Nauarri inuidia, tum quod Regi charissimus foret, tum quod vnus praua consilia fide & sedulitate auerteret, tum

Carolus Rex Nauarræ, Franciam vexat.

Charles d'Espagne.

tum quod olim Enculisma penes Nauarrum fuisset. Concepto facinore dum executioni intendit, versatúrque in Normannia in conspirantium cœtu, audit Comestabilem Aquilæ in oppido proximo agere; eò missum, sibi vt inuigilet suisque consiliis; nihilque cunctatus, secum raptis sicariis, sub auroram Aquilam ingressus, iacentem in lectulo Comestabilem confodit, patratoque flagitio Ebroicas, mox Meduntum fugit. Rex audito scelere, quatriduum solus præ dolore delituit, augebatque ægritudinem quòd reo scelus impune foret; nam is erat conspirantium numerus eáque dignitas, vt vocari in pœnam haud possent, nec deberent, ne in maius flagitium impellerentur. Ij erant Harcurij fratres, Normanni Proceres omnes propemodùm, & ex ipsâ Aulâ haud pauci, qui si vrgerentur, Anglum excirent, & ad Lutetiæ portas admouerent. Quare Rex dissimulatâ vltione, ad Nauarrum mittit Cardinalem Bononiensem, aliósque Proceres, qui infractam concordiam vtcunque sarcirent. Ille quasi innoxius præmium criminis impetrat, nec ad Regem pergit, nisi Comite Andegauensi altero Regis filio in obsidem dato. Sic abstersо metu coram Rege sistitur, & ad quandam iudicij simulationem excusatâ nece, quam patratam ob iustas causas diceret, non vt Regi molestiam vllam facesseret; Iacobus Borbonius in perempti locum Comestabilis dictus, in eum manum leuiter iniicit, ac Reginæ, Ioanna Pulchri vxor, & Blanca Philippi vidua deprecantes ad genua Regis, veniam reo exorant, pœnâ in pecuniariam mulctam conuersâ, quâ pro necati animâ institutæ preces & sacrificia: magno Regis dolore, quando nihil acerbius, quam cui iustè pœnam debeas, iniustè parcere.

Marginalia: IOANNES. *Comestabilem necat.* Anno 1354.

XVII. Carolus pœnâ solutus, & metu, quod in facinoroso deterius, profectus in Nauarram,

IOANNES. *Nauarrus iterum turbas capitur.*

Rebellionis instrumenta colligit, pecuniam & militem; iisque instructus duo Nauarrorum millia nauigiis imposita in Normanniam ducit, & Chereburgum appulsus, fœdè loca vicina diripit. Erat in Normanniâ Carolus Regis primogenitus, quem deinceps Delphinum appellabo, idemque dictus Normanniæ Dux; qui iam animi solertiâ præditus, quâ deinde Principum clarissimus euasit, Nauarrum ita prudentiâ flexit atque mitigauit, vt ad Reg.m deduxerit, impetratâ rursum petenti veniâ. Nec is erat prouocandus hostis, finitis induciis, & bellum Anglo instaurante ferocius. Quippe Eduardus Valliæ princeps, qui Burdegalæ commorabatur, vastabat Occitaniam, & Narbonem vsque, & Carcassonem prædas impune abegerat, Francísque ducibus inter se discordibus, intactus per eorum copias recesserat in Aquitaniam. Rex Eduardus similiter Caleto in Morinos populationem intulerat, & post tentatum Hesdinum, Ioanne frustra in duellum aut prælium prouocante, prædæ plenus se Caletum receperat. Ergo Ioannes vtrimque appetitus, vt potentissimè vim tandem retunderet, euocat Regni Comitia, & belli necessitate ostensâ, pecuniam in necessarios sumptus efflagitat. Franci in tergeminum diuisi ordinem, omnia benignè & liberaliter spondent: Oratores pro Cleri ordine, Ioannes, Cranensis Rhemorum Antistes, pro Nobilitate Briennius Athenarum Dux, pro Populo Marcellus Parisiis Mercatorum Præpositus; omnium facultatis, atque ipsas adeo animas ad Regni salutem & tutelam deferunt, statimque in tributum consentiunt, quo triginta hominum millia alerentur. Dum id exigitur, & pendentibus singulis paulò grauius est, quod promittentibus cunctis videbatur leue, Nauarrus occasione vsus repetebat prima consilia, & rebellionem suboffensis animis inspirabat.

rabat.

rabat. *Quod*, inquiebat, *deliramentum, exsugi ab hirudinibus Aulicis, & auaritiæ patere prædantium, ne nos Anglus diripiat? Anglus si irruat, muris vrbium, munimentis, machinis, armis, viribúsque nostris repellitur, & plerumque præda est dum prædatur; at Regi per publicanos & redemptores suos sæuienti, penetranti in munitissimas vrbes impunè, in omnium tecta & penitissimas arcas inuadenti, quis obstiterit: nunc palam esse, tam Ioannem quàm Eduardum in regnum Franciæ vt in alienum irruere: qui diripiant prouincias atque populentur; alter palam & aperto bello; clam alter & pacis specie; vt hinc inde calamitosum imperium distractum in diuersa, verum legitimúmque Principem vocet. Eum se esse, ad quem iure sanguinis & hereditatis pertineret Francia; qui si regno iam anteà potiretur, auertisset calamitates quibus id obruitur; nec Eduardus tot Francis ad Crassiacum cæsis Caletum occupasset; nec Ioannes tributi nomine pauperiem omnibus fecisset, se tamen quanquam affectum iniuriâ, publicas curas haud deposuisse; paratum se ad sanciendam populi libertatem; si qui seruari ac defendi vellent, ad se confugerent, experturi patriæ patrem, quem iniustè Regem repulissent.* Iis sermonibus cùm Normanniam atque Picardiam ab Rege plurimùm abalienaret, Delphinus ad eum profectus, singulari virum deuincit industriâ, multáque pollicitus deducit Rothomagum, vt de conditionibus pacis conuenirent. Tunc Rex à Delphino admonitus, simulatâ venatione Rothomagum aduolat improuisus, admissúsque pseudothyro in castrum, Nauarrum deprehendit cum Delphino prandentem, & socios conspirationis. Simul omnes captos in custodiam mittit; & quibusdam ipso die in foro Rothomagensi truncata sunt capita, Comiti Harcurio, Grauillæ, Manbuæo,

IOANNES.

IOANNES. & Colineto. At Nauari frater, in eandem caueam impingendus, ad nocendi facultatem liber, iura gentium violata conqueritur, Regi per pacis speciem vim illatam; deinde reliquos coniuratos euocat, atque Angli opem efflagitat. Ita repentè bellum exardescit. Franci instant, & municipia Nauarro eripiũt; primùm Ebroicas, vrbem miseram, ferrum toties & flammas perpessam; & impugnabant Pontellum maritimum; cùm Dux Lancastrius adductis quatuor Anglorum millibus, eos vicissim ad receptum cogit. At is ingruente cum exercitu Rege, retrò cedit, quæritque effugium; cùm repentè Rex in Aquitaniam euocatur, & in nouum hostem imò calamitatem nouam abripitur.

Pont-eau de mer.

XVIII *Apparatus ad pugnam Pictauiensem. Cran & Boucicaut.* Eduardus Valliæ Princeps, post lætas Occitaniæ populationes, in alteram Franciæ partem conuersus, Aruernos atque Bituriges diripiebat; iámque prædas abegerat ad Auarici mœnia; deleuerat trecentos equites, quos in eum Cranensis & Boucicautus cõuenerant, & in Blesenses deflectens Romorantium vrbem & castrum expugnauerat machinis; cùm audito Regem cum exercitu aduentare, prædam ferens magnis itineribus per Pictones in Aquitaniam redit. Etenim Ioannes contractis copiis, Procerum atque Nobilium magnâ frequentiâ aduolabat ad Ligerim, cupidus prædatores intercipiendi, & exigendæ ob tot rapinas vindictæ. Tantâ celeritate Ligerim ac Vigennam transmittit, vt properantem Eduardum vno die antecesserit, & ipse Eduardus de consilio Regis certior factus, circumspiciénsque conclusum exitum, nisi victoria faceret, regreditur versus Pictauium, & milliari ab vrbe tertio locum seligit commodum, cui nomen *Maupertuis*, in quo castra ponit, séque communit situ loci atque industriâ. Surgebat tumulus, bis mille passus complexus ambitu; dumeta circùm horrebant sepésque densissimæ;

ſiſſimæ; hinc ſilua cædua, inde vineta intricata ſarmentis; via paulò demiſſior ad ſummum tumulum deducebat, ſed ita anguſta, vt tres dumtaxat homines ſimul admitteret, & hinc inde dumo altiſſimo texebatur. Eo in tumulo collocat milites Eduardus; ſi qua ſpatia minus ſepe ſpiſſantur, curribus implicat, foſſam circùmducit, in fronte Sagittarios diſponit, & quâ media via incedebat; iubétque equites ad ſummum tumulum præſtolari, pedibus quidem, ſed apparatis ad manum equis, quos in omnem euentum conſcenderent. Ribomontius ad explorandum hoſtem à Ioanne miſſus, obſeruata ſedulò omnia Regi renuntiat, ac rogatus ſententiam, quid agendum foret; cenſet, amouendos equos, equitem pedibus deducendum ad pugnam, prælongas lanceas decurtandas ad quintum pedem; quoniam, affirmabat, denſa inter virgulta longa haſtilia magis detrimento eſſent quàm vſui. Ribomontio ab Eduardi ſub Caletum pugnâ erat fama ingens, & celeberrima gloria; quamquam hoc conſilio ſat demonſtrauerit, quantùm ducem inter & pugnatorem interſit. Aliquot alij ſuadebant abſtinendum à prælio, circumcludendum hoſtem, pabula & cibaria detrahenda; neceſſariò intra diem tertium confecturam famem nullo periculo, quod nunc aleâ dubiâ tentaretur. Ad peiorem ſententiam Rex acceſſit, & quadrato agmine ad Maupertuſium contendit. Verùm cùm aciem ad prælium expediret, aduolat Talerandus Petrocorius Cardinalis, ab Innocentio VI. Pontifice ad conciliandam pacem Legatus; ac tametſi ab Rege ſæpius antè reiectus, nunc primis ſignis ſeſe obiiciens, Regem per Deum orat, ne pugnatum eat in eos qui ſe cupiant dedere, nullo periculo ſuam victoriam fore, leges tantùm dicat. Ægerrimè ad hæc verba ſe Ioannes ſuóſque continuit, diémque Cardinali permiſit, vt hoſtem ad deditionem

IOANNES.

Ribomontij error.

IOANNES. ditionem adduceret. Porrò Eduardus in eas venerat conditiones; vt iuratus Septennio ab armis in Franciam abstineret, prædam captiuos atque vrbes restitueret; demùm Burdegalam abiret viâ quæ Regi placeret. Eæ conditiones ab Rege repulsæ; nullâque placuit, nisi vt Eduardus cum centum selectis Equitibus se captiuum omninò traderet. Erat Regi indubitata victoria, & incendebant militarem animum, vindictâ iam flagrantem, tum Ribomontius, tum Cauuæus Catalaunensis Episcopus, inglorium & ignominiosum affirmans, si Rex ipse, tota Nobilitas, tantúsque exercitus, nihil aliud præter æqualem pacem conficiant. Ita Cardinalis repulsus, & quidem cum probro, quasi in Anglos propensior, lugens & calamitatem præsagiens, secessit Pictauium. Iámque illucebat funestissimus Franciæ dies, decimus nonus Septembris, cùm vtrinque ad pugnam instruuntur exercitus. In Francico omnia, ad amplitudinem, ad pompam, fastum tumidum, & ad victoriæ speciem comparata; quinquaginta hominum millia, centum & viginti vexilla, ipse Rex, eius quatuor filij, Proceres, ac totius penè regni Nobilitas; arma speciosa, aurum, gemmæ, purpura; quæ per lata camporum æquora, iucundissimum oculis præberent spectaculum. Contra in Anglico; octo hominum millia, virgulta inter sepésque latentium, sed tumore nullò, paratis in omnem euentum animis. Protinus ex Ribomontij sententiâ, equites relictis equis, abiectísque calcaribus, cum pedite in tria agmina diuiduntur: primum ducebat Dux Aurelianensis Regis frater, alterum Delphinus, in quo tres eius fratres; tertium ipse Rex, selecti equites trecenti, quos Marescalli ante peditatum educerent. Rex adequitans ordines, insinuabat; *iam adesse hostem, quem ipsi toties voto & desiderio præcepissent, spectari coràm prædatores*

Chaumian.

Anno 1376.

tores illos, qui nullo iusto bello, nusquam acie iustâ contenderent; sed vilem plebeculam diuexarent, fortes in timidos, in fortes ignaui; iam retrusas in latibulum suum vulpeculas, haud ægrè extrahi ac deleri posse: meminerint ipsi se pugnare sub Regis oculos, qui non exigeret, quin ipse præstaret. Nec Eduardus rem obibat instrenuè. Sagittariis ad vim repellendam compositis, egregius animi & militaris roboris iuuenis, pugnam Cressiacam singulis memorans, duces & milites inflammabat verbis. *Iam præiudicari victoriam, quod irruerent Franci, nec se obsidione ad extrema adigerent; quid fortibus optatius quàm pugnare, & à dextrâ victoriam non à ventre conficere? Non perterreantur hostium numero, eosdem esse qui ad Cressiacum immensâ multitudine profligati essent, palmæ memoriam nondum effluxisse, quàm plurimos sub signis esse qui vicissent; ipsum se reportasse victoriam, & si ex præteritis futura colligimus, deprehendere in animo ea victoriæ signa, quæ tunc percepisset. Spectarent aurum, purpuram, gemmas, & inaurata quibus Franci collucerent arma, ea sibi concessa spolia; opes Franciæ in hostilia castra confluxisse vt diriperentur; vno prælio, prædam, gloriam, & salutem referrent; atque arbitrarentur sibi vel honestam mortem obeundam, vel in vitam reliquam immensas diuitias, laudem incomparabilem, & honestum otium comparandum.*

IOANNES.

XIX. Delibata primùm per Francos pugna est, iussique trecenti equites se in viam quà patebat tumulus abdere, & ad superna per obstantem hostem irrumpere. Hinc prima mali causa, totiúsque fons cladis. Angli Sagittarij vtroque latere dumis tecti, prægrandes sagittas, & aculeis asperas in obiectos equos eiaculantur (nam equites sat arma grauia protegebant) eósque transadigunt: Saucij equi doloris.

Pugna Pictauiensis.

IOANNES. doloris impatientià agmen omne confundunt; alij in posteriores pedes se erigunt, alij retrò cum impetu vertunt. quidam occumbunt afflictis humi sessoribus, plerique in proximam aciem rapiuntur, pedites proterunt, locóque submouent. Ita impeditum primum agmen, dum retrò cedit, spatiúmque ad restituendos ordines quærit, in secundum infunditur, illudque pari modo permiscet ac turbat. Tunc erumpentes extra vallum Angli, quà equites, quà sagittarij, haud ægrè perturbatas acies aggressi per latera, fundunt atque disiiciunt. Et verò fuga fit & consternatio; è Francis plurimi in proximos equos insiliunt, séque stragi proripiunt: ipsi Regij adolescentes, Delphinus & fratres, Præfectis educationi ducentibus, inscensis equis abducuntur à prælio; vnus Philippus natu minimus, vixdum pubes, ad patrem instauraturus pugnam recessit; ita discessu Principum acies reliqua profligatur, vnúmque fugæ studium superest. Contemplabatur è summo tumulo Eduardus, ad quem eo momento conuersus Ioannes Chandosius, dux militari peritià clarus; *Eamus, inquit, mi Princeps, nunc victoria tempus est, ea nos vocat; Regem Franciæ aggrediamur, capietur haud dubiè; noui animum viri, nunquam terga vertet.* Eduardus continuò cum selectis ducibus, & grauiori equitatu, in confusa agmina impetum facit; iisque nullo negotio disiectis & fusis, tertium etiamnum integrum aggreditur. Enimverò prælium instauratur denuò, Francis sub oculos Regis generosissimè dimicantibus. Et memorantur in primis Athenarum Dux Comestabilis, & Borbonius Dux, qui ad Regis latera sub extremum spiritum depugnarunt; imò spectabatur ipse Rex liliato paludamento refulgens, fortissimè omnium prælians, Philippúsque filius, nouus Franciæ Scipio, tenero corpusculo quantùm licebat obtegens

Chandos.

Regis fortitudo.

obtegens patrem. Verùm cùm iniqua foret pugnæ conditio, pedibus omnes Franci certarent, pateréntque Anglis equitibus irrumpentibus, tandem agmen tertium victum ac fusum est. Deturbatum erat vexillum Franciæ, cæsúsque signifer Gotofredus Carnyus; iámque hostis victor in Regem & filium irruebat. Vnus filius propugnabat patrem, ac tametsi grauiter saucius, neglectâ salute, de vno patre erat solicitus, cùm à Rege iubetur se dedere; eóque facinore Audacis siue Imperterriti nomen adeptus est. Nihilominus Rex inuictus animo confertam turbam disiiciebat; audiebantur acclamantium voces, vti se dederet; imò comminantium mortem, si cunctatur; ille intrepidus versabat huc illuc gladium, séque admirabiliter tutabatur; tandem accedenti propius Morebequio equiti Atrebatensi, séque Francum dicenti, cæstu contradito, Rex dedidit se; nec sine periculo, irruente turba; detractúsque est digito pretiosus carbunculus, quem gestabat, eo se inuictum fore existimans; malè à lapillo securitate quæsita, quam à prudentiâ suâ non præstaret. Post Regem captum, fuga & cædes Francos obtriuit. In ipsâ acie cæsa sex millia, octingenti nobilitate præcipui, è Proceribus multi, Dux Borbonius, Comestabilis, Clermontius Marescallus, Carnyus, Guillelmus Barrensis, Cauuxus Episcopus pugnæ tuba, Rupifocaldius, Sancerra, Lauallius; aliíque plurimi. Nec ipso cædes campo stetit; victores insequuti fugientes ad portas Pictauij plures ceciderunt; occludentibus Pictauiensibus portas, ne simul victor admitteretur cum victis; videntúrque qui scribunt occisa decem Francorum millia, numerum vtriusque stragis meminisse. Captiuorum numerus propè immensus: in iis præter Regem & filium eminebant Borbonius, Pontiui Comes, Comites Eusius & Longauilla fratres, Comites

Tancar

IOANNES. Et Philippi filij. De Charny.

IOANNES. Tancaruillæ, Dammartini, Vindocini, Iuinuillæ, Andreghenus Marescallus, & Sintræus eques celeberrimus; cæteri tam frequentes, vt Anglorum, singulis quinque sexve fuerint; pluresque dimissi sunt à victoribus, redemptionem polliciti. Spoliorum opulentia supra fidem est; cùm Franci certatim quidquid domi pretiosum foret secum detulissent; derelicta à victoribus multa; vnæ gemmæ aurum & supellex argentea in prædam cesserunt. Estque illa clades post Cortracensem Francis ignominiosissima, temeritatis atque audaciæ proles; vt prodigio sit Francorum cæcitas, & supra omnem fidem; tam recenti Cresliacæ cladis memoriâ, (nam decem anni duntaxat intercesserant) eodem modo, eâdem amentiâ dimicatum, proiectámque victoriam, quam vnius diei cunctatio reportasset. At quam diuturnâ & lugendâ serie calamitatum, suam proteruiam atque insaniam luent! Rex ab Eduardo summâ humanitate & reuerentiâ exceptus, Burdegalam ductus est, & aliquot post menses Londinum; Eduardo pariter humanissimè & amicissimè Regem veluti hospitem accipiente; sed vt est honestissima triumphi species victum Principem magnâ pompâ deducere; ita est victo luctuosum solatium præbere pompæ materiam, & alienâ gloriâ suam ornare miseriam. Verùm hoc euentu par eximium fortuna composuit, Principes duos moderatione certantes; quippe Ioannes aduersitatem egregiè tulit, altissimo animo, & ad calamitatis sensum impenetrabili; Anglis mirantibus victam in trophæo suo fortunam, & Eduardus supra votum felix, ita prosperitatem habuit in potestate, vt nec verbis nec factis elatior, vllatenus modestiam læserit; imò annitente Petrocorio Cardinale, in biennium concessit inducias, quasi nouæ victoriæ sementem sereret, & prolapsum hostem nollet

obrueer

obruere. Præterea Dauidem Scotiæ Regem, iam nono ânno captiuum libertate donauit; an ratus supra mortalitatis fastigium esse, duos simul Reges habere in custodiâ. IOANNES.

XX. Delphinus & fratres erepti Pictauiensis cladis periculo, se receperant Parisios regni caput, vnde in corpus reliquum ordo & regimen propagarentur. Porrò Delphinus in procella sæuissima clauo se admouens, rerum administrationem suscipit, titulo Gubernatoris regni assumpto; nam Regentis nomen visum inuidiosius. Primùm duo erant momenti maximi procuranda, Regis capti libertas, & difficillimi belli gerendi ratio. Earum rerum quia pecunia instrumentum & machina erat, regni Comitia indicit Parisiis; ratus in tanta calamitate neminem esse, quin priuatis incommodis subleuatam rempublicam & ruinâ vindicatam vellet. Verùm secus quàm existimauerat contigit. Legati ex singulis vrbibus lecti, postquam Parisios conuenerunt; à seditiosis & turbulentissimis viris in contraria studia impelluntur. Duo præcipuè flammam ventilabant, Robertus Coccius Episcopus Laudunensis, & Stephanus Marcellus vrbi Parisiensi Præfectus, quem dicunt Mercatorum Præpositum: ij siue à Nauarri asseclis corrupti pecuniâ, siue ambitione & cupiditate regiminis, pertraxerunt Comitia ad quædam postulata quæ Delphino facerent; antequàm de subsidiis in regnum & bellum agerent. Erant ea; primùm vt Consiliarios omnes & ministros amoueret, ac vocatos in iudicium condemnaret; deinde vt Nauarræ Regem libertati assereret, regij sanguinis Principem, aptissimúmque, qui vt tempora perturbata erant, curâ & industriâ regnum subleuaret; postremò vt abrogato prorsus concilio, substitueret triginta sex alios, quos ipsi ex singulis ordinibus dicerent, iique vni de rebus publicis consulerentur. Delphinus

Parisienses primò tumultuātur.

Le Coq.

IOANNES. phinus ad eam tempestatem clauum inflectendum ratus, moram flagitat ad respondendum; variisque cunctationibus rem procrastinando Comitia soluit, responso in commodius tempus dilato. At quia vrgebat necessitas præsens, sibi fidos reique publicæ peramantes in singulas prouincias mittit, qui opem flagitarent, & auxilium in præsentem miseriam. Qui gnauiter functi officio, pecuniam impetrant, quæ triginta hominum millibus stipendio esset, dum de libertate Regis amplius consultaretur. Et Occitaniæ ea in re memorabile in Principem studium, cuius priuatis Comitiis, Armaniaco Comite moderante, decretum est, vt ad bellum nouem Equitum millia publica Ordinum stipe alerentur; néve dum Rex in custodiâ ageret, vir vllus aut mulier, aurum, argentum, margaritas, aut gemmas vesti adhiberet, iisve se ornaret; néve læto colore sese indueret, aut vestimenta ad ornatum incideret; Comœdis præterea & tibicinibus interdictis; rati lætitiæ sensum pro peccato esse, dum Rex suus lugeret in carcere; nec adeò priuatam esse calamitatem Principis, quin ad bonos subditos deriuaretur. Eam porrò laudem sibi Campani etiam vindicant. Delphinus post eas res vtcunque stabilitas, Metas profectus est, ad inuisendum Carolum Imperatorem, auunculum suum, vt à sapientissimo & amantissimo Principe admodùm iuuenis consilium atque opem exposceret. Et quidem in spem certam subleuatus est; verùm per absentiam eius inualescit Parisiis factio, cogitúrque Dux Andegauensis Delphini frater edictum abrogare, quod de monetâ nouâ propositum erat; & ipse Delphinus ad tumultum regressus, adigitur à seditiosis ad instauranda Comitia. Quibus euocatis, cùm eadem de Ministris Regiis flagitarentur, & in ipsum Delphini palatium seditiosi fecissent impetum, iisdem

Occitaniæ in Regem studiũ.

Tumultus renouatus.

iisdē Coccio & Marcello instigatoribus, amouentur veteres Consiliarij, & de republicâ me ritissimi; Petrus Forestius Cācellarius Archiepiscopus Rothomagensis, Simon Bussius in Parlamento Præses primarius; aliíquē, quibus fides & in regnum amor, fuit noxæ & pœnæ. Ex ipso etiam Parlamento plerique eiecti, subrogatis in eorum locum, qui maximè omnium nouis rebus & Nauarro studerent. Dum Francia laborabat in capite, sua etiam lues membra diuexabat. Nam in Normannia Philippus Nauarri frater, adiuncto Gotofredo Harcurio, proditore illo percelebri, agros incendebat; & in Britanniâ Lancastius expugnabat Rhedones; atque prouincias cæteras prædones diripiebant atrociter. Vnus famosissimus Arnulphus Cernollus è Phocensi Prouinciâ in proximas terras irrumpens, ac præcipuè in Cauares, quos populatus, Pontificem Innocentium Auenione obsidet, eóque audaciam vir nefarius promouet, vt receptis à Pontifice quadraginta nummorum millibus, Auenionem admitti voluerit, ad Innocentij mensam accumbere, atque instar Principis à ciue excipi; non tantùm impunitate partâ flagitio, sed pompâ & plausu. Harcurius interea proditionis geminæ pœnas luit, qui prælio fortè conserto, suis profligatis, cùm nec fugere vellet nec dedere se, post cæsos plurimos, securi quàm fortissimè dimicans, confossus lanceis, in trophæum suum incubuit. Et Lancastrius obsidionem Rhedonum soluit, siue induciis, siue Bertrandi Guesclini præclarâ fortitudine; quem Delphino Deus pugnatorem egregium instruebat, gente Britonem, Roberti Guesclini filium, adhuc adolescentem, primóque tirocinio efformantem, in quem mox euasit, Imperatorem clarissimum.

IOANNES. *De la Forest de Bussi.* *Cernollus prædo.* *Harcurius cæsus.* *Du Guesclin.*

XXI. Eas inter turbas factiosi Parisienses nondum quieuerant; duo adhuc ipsis erant conficienda

IOANNES. *Nauarræ Rex liberatus.*

ficienda, libertas Nauarri, vtque Cocius Antistes in consilium Regis adscisceretur. Primum fraus perfecit, Ioanne Pequinio Gubernatore Artesiæ in suas partes abducto, qui fallis indiciis ab arce Artesiâ Nauarrum Regem eripuit, deduxítque Ambianum; alterum audacia ipsius Antistitis, qui suffragante Marcello Delphinum adegit ad euocanda tertiùm regni comitia. In iis cùm seditiosè, sed ad sensum populi accommodatè, de regni miseriis perorasset, conquerens eas omnes ab iis qui ad consilia regia adhiberentur fluxisse, prouinciarum Legatis poscentibus, admissus est in Delphini consilium, ac statim pro audaciâ principem locum inuasit. Prouectâ in cupitum verticem ambitione, eam vt stabiliret, agit de reuocando in Aulam Nauarro; obtinétque haud ægrè Reginis deprecantibus, vt ipsi fide publicâ ad veniendum Parisios caueretur. Venit igitur magno fautorum atque Nobilium comitatu, & in sancti Germani diuersans, iusso erigi pegmate; vnde quondam Regibus erat consuetudo spectandi duella publica, euocat populum ad concionem. Erat ille naturâ ad dicendum factus, imbutúsque à puero eloquentiæ facultate, lubricam artem parauerat flectendi animos, & ad nutus suos conuertendi. Iis subsidiis, & miseratione ex calamitate carceris implente exordium, immensam quæ conuolauerat plebem ad suam mentem pertraxit. Parisios summis commendauit encomiis, miserias carceris exaggerauit, causam demonstrauit, quod publici boni studiosus, Ioannis Regis administrationi intercessisset; tum fusè Franciæ calamitates, tributa, cæteráque ex bellis infortunia ad molliendos animos enarrauit; contumeliosè de Ioanne & Eduardo loquutus, quos asseruit iniustè inuasisse in regnum, quod suum foret, se tamen iure suo decedere, ne nouo bello populares obrueret,

Parisios venit.

ret, satis sibi esse, si cum ipsis vnà contenderet, ad instaurandam publicam felicitatem, calamitatum causas abigendas, & liberandam Franciam tyrannis sæuissimis. Hæc grata in vulgus, magno omnium plausu excepta, nouum regnum Nauarro conficiunt, singuli in tutelam eius confugiunt, iurántque se in potestatem ipsius venturos. Nec mora, Marcellus conuenit Delphinum, exposcítque vt Nauarro Regi postulata concedat, atque illicò Laudunensis Delphini responsum occupans, dicit, ipsum paratum ad excipiendum Nauarrum. Ita Delphinus, inops opis atque consilij, intus prodentibus qui Nauarro fauebant, foris vrgente Marcello, & tumultu Parisiensium, pluribúsque iactatus iniuriis, inuitus postulatis Nauarri annuit. Primùm vt sociorum cadauera quæ etiamnum pendebant Rothomagi, refigerentur patibulo, & honestè tumularentur, restitutis bonis quæ fiscus rapuerat, tum vt vrbes & castra quæ in Normanniâ obtinuerat sibi redderentur, tertiùm vt pro iactutâ & incommodis grauibus numeraretur ingens pecunia, postremum vt quidquid egisset litteris publicis aboleretur. Iis impetratis, Rothomagum Nauarrus contendit, vt vrbes reciperet, ac patibulatos sepulchro conderet. Et quidem posttemum id celebritate magnâ exequitur, habitâ oratione ad populum, quâ proditores nefarios dicebat Martyres, qui mortem boni publici causâ obiissent: verùm alterum haud perficiebat, Præfectis vrbium recusantibus eum admittere, dum Rex apud hostes captiuus ageret. Ea Præfectorum seu fides, seu contumacia necem propemodùm Delphino consciuit, quippe Nauarrus Præfectorum duritiam Delphini voluntatem interpretatus, eum veneno aggreditur, è quo vita quidem incolumis, sed diu perstitit inualetudo, pilis & vnguibus decidentibus, & toto corpore adeò macrescente,

IOANNES.

Auctoritatem summã vsurpat.

Delphini ex veneno morbus

cente,

IOANNES. cente, vt ſceleto propius videretur. Submiſſus à Carolo auunculo Medicus natione Germanus, inuſto in brachium cauterio Sanauit Principem, monuítque vti fluere deſineret, mortem affuturam. Nauarrus poſtquam animaduertit conualeſcere Principem, prohibitúmque ſucceſſum criminis, ad primam artem verſus; Pariſienſes flabellis incitat, de violatâ fide conqueritur, Normannicas vrbes nullas reſtitui; palámque Delphinum ſignat, qui promiſſis haud ſtaret. Iam Pariſiis gliſcebat eam ob rem ſeditio, quam Marcellus vt incenderet, iubet omnem populum inſignia noua induere; vt capitia colore cæruleo viridíque diſtinguerent; rubrum alij ſcribunt; nam cæruleus Franciæ, ruber Nauarræ conueniebat; hoc quaſi vexillo furorem ad cædes proximas inſtruente. Nec vnam plebem agebat inſania, Vniuerſitatem ipſam inuadit, cœtum illum doctrinâ & pietate percelebrem; à quâ legati ad Delphinum miſſi, qui procaciter Nauarro promiſſa repræſentari expoſcerent, additæque minæ, ſi cunctaretur. Mox conceptam veſaniam vnius hominis cædes luci dedit. Quidam Macæus Ioannem Bailletum Quæſtorem Franciæ cùm necaſſet palam, in ædem ſancti Iacobi confugerat. Delphinus ratus originem mali comprimendam, mandat Roberto Claromontano Mareſcallo Normanniæ, & Ioanni Conflantio Mareſcallo Campaniæ, vt noctu ſicarium è templo rapiant, pœnáque iuſtâ afficiant; illi obſequuti ipsâ nocte hominem ad patibulum adigunt. Poſtero die, viſo cadauere, increſcit veſania: exclamat populus, violatam immunitatem Eccleſiæ, mortem inſonti oblatam, vindicandam in auctores, qui Nauarri petitis iuſtiſſimis refragarentur. Marcellus arreptâ occaſione, ſe ducem præſtat, agítque populum in Delphini palatium. Prima plebis victima Petrus Dacyus Aduocatus Regius, qui in viâ occurrens diſcerpitur;

Seditio renouatur.

D'Acy

discerpitur; tum furiosi in Palatium Regis inuadunt. Conuenerat Delphinus cum plerisque Proceribus in conclaue quod sancti Ludouici dicitur, agebátque de rebus ad Patrem in præsentiâ conscribendis, cùm Marcellus selectâ sicariorum turbâ in conclaue penetrat, & Marescallos duos Clermontium & Constantium ad Delphini pedes obtruncat; cruore Clermontij in Delphini os redundante. Quo furore Princeps perterritus; *Ecquid*, ait, *Sanguinem Franciæ vultis effundere?* negauit Marcellus, iussitque securo animo esse; tum caputium bicolor capiti suo detractum Delphino tradit; quódque Delphinum tegebat, tinctum in roseum obsoletum, & auro distinctum, capiti suo imponit, totúmque diem in trophæum violatæ maiestatis gestat. Cæsorum cadauera triduum plebi fuerunt ludibrio; fidesque in Principem eum exitum nacta est; adeò casus humanitatis incerti, vt virtuti asylum vel in amplexu amantis Principis non sit. Delphinus paulò post negotia prætexens, Compendium venit, séque tantisper furentibus rapuit; incredibili altitudine animi, qui ad clauum staret tot inter procellas; nec abiiceret se, quem eiicerent sui.

IOANNES. Anno 1358.

Marescalli cæsi.

XXII. *Iaqueria Rusticorũ tumultus.*

Porrò agitantem pœnas in rebelles nouus tumultus distinuit, suâ lue campos deuastante, ne calamitate rura vrbibus cederent. Ad vrbem Bellouacum, die festo aliquot rustici postquam incaluerant mero, de publicis rebus colloquentes, vt vulgò assolet, deploratâ miseriâ Franciæ, accersunt infortunij causas à Nobilitate, qua insignes Regem suum in pugnâ Pictauiensi turpi socordiâ prodidissent, & adhuc voluptatibus domi indulgerent, in addictos rusticos exercerent sæua imperia, dum Ioannes in custodiâ esset; expertes publicæ calamitatis; nisi quod singuli Interre-

ges forent, & vsurparet suâ quisque in ditione tyrannidem. Ad has voces subitâ correpti insaniâ, exclamant, delendam esse Nobilitatis illam progeniem, auerruncandam luem à Franciâ, hominésque perdendos, qui nemini commodi, cunctis essent perniciosi & detestabiles. Nullâ dictis morâ, quæ ad manum erant arma corripiunt, fustes, furcas, falces; atque in Nobilis domum, quæ fortè occurrit, impetum faciunt, (Franci Nobiles rure in castellis habitant) herum, coniugem, & liberos mactant. Confluunt rustici è proximo pago, & in aliud castrum irrumpunt similiter; statímque instar niuium accumulatâ prædantium multitudine, terribilis factio in omnia castra peruadit. Ea dicta Iaqueria, ab eo quem sibi imposuerant ducem, cui Iacobus Bonhomius erat nomen; vnde & Iacobi & Boni homines appellati; ac breui furor adeò inualuit, vt iam in Picardiâ, Artesia, & Briâ; Nobiles omnes castellis pulsi sint, castella incensa, facultates direptæ, necati quamplurimi, ingenti sæuitiâ & immanitate. Memoratur abominanda crudelitas; cùm semel castro expugnato, captum Dominum induerunt in veru, ad ignem assarunt, spectante coniuge, quæ post stuprum illatum, adacta est cocti mariti degustare carnes; tum in frusta concisa, proiecta est canibus pabulum. Atrocissima eiusmodi facta Nobiles omnes atque adeò Proceres ad exscindendam teterrimam vomicam concitarant; prima Meldis strages prælusit cæteris. Eam in vrbem Dux Aurelianensis Regis frater cum vxore secesserat, & in eam confugerant aliæ matronæ nobiles, circiter quadringentæ, tutæ vt rebantur munimentis vrbis, & Principis dignitate. Duodecim Iacoborum millia circa Parisios prædabantur, séque iis multi è plebe cupiditate prædæ adiunxerant, cùm audito Meldis Nobiles feminas agere,

IOANNES.

Anno 358.

Bonhoms.

Crudele facinus.

Rusticorum cædes variæ.

agere, continuò ad vrbem spolia rapturi aduolant. Pleræque vrbium magno in Nobiles odio fauebant Rusticis; Meldenses accedentibus portas aperiunt, excipiúntque ædibus turbam irruentem: forum ibidem vrbe in mediâ est admodùm tutum, ædificia Matronâ amne circùm ambiente; eum in locum se abdunt feminæ, propugnantibus Fuxio Comite, & Boatum Principe, quæ regio est in Aquitaniâ. Commodùm ij reuertebantur è Prussia, equitibus sexaginta stipantibus, compertóque in via Nobilium feminarum periculo, digressi Meldas, se suámque operam ad vim repellendam obtulerant. Nec passi à vilissimâ turbâ forum oppugnari, per apertas portas erumpunt; & armorum fulgore primùm perculsos, mox fortitudine militari fractos, mactant, proterunt, fundunt, cæsísque aut fluuio mersis plus septem millibus, cæteros in fugam agunt; ipsique vrbi flammas subiiciunt, quæ tam diros hospites excepisset. Adeò suam cuique Natura artem ingenuit: bellum Nobilibus atque imperium, agriculturam Rusticis atque obsequium. In Picardia Delphinus eosdem greges facinorosorum mactabat, cæsis viginti millibus, vno die sacro Ioanni Baptistæ; Dominúsque Coucyus institutâ per ditionem suam venatione, belluas teterrimas ferro & suspendio perimebat. Tandem eodem anno quo exorta lues compressa est; postquam Deo ob Nobilium noxas sat pœnæ datum est, & noua tortorum crimina suis etiam pœnis sunt obruta. Delphinus interea Regentem se dixerat, suóque sigillo litteras publicas muniebat, hac inscriptione; *Carolus Primogenitus Regis Francorum, regni Regens*; Eiúsque custodiam Ioanni Dormantio dederat; quanquam adhuc penes Laudunensem tota auctoritas foret. Oppressis Rusticis, plurimos Nobiles

IOANNES.

Captal de Buch.

Sire de Coucy.

Delphinus dictus Regens.

IOANNES. qui ad se confugerant sub signis retinens, adiunctóque ex Germaniâ milite, validum conflat exercitum, in quo triginta hominum millia recensita; & ad delendam Parisiensem iniuriam, ac Nauarrum sede imperij deturbandum, copias omnes versus Parisios ducit. Nauarrus per Delphini absentiam vrbem amplissimam, Marcello fautore, ad nutum flectebat; dictus erat populi comitiis totius Regni Dux, machinis muros vrbis instruxerat; Anglos euocauerat, quos commodis vrbis locis imposuit; eductísque quatuor militum millibus, in Campaniam bellum intulerat. Delphino admoto, arcessitur à Parisiensibus, quorum villæ conflagrabant incendiis, instabátque iam fames propior, pago Carentonio ab Regiis capto, & imposito ponte quo gemini amnes frenarentur: ideò celeriter cum suis aduolat, turbámque pauidam studiosè confirmat. Verùm cùm aliquoties erumpendo, per suorum stragem repelleretur, aduerterétque iam beneuolentiam vulgi senescere, seque ob illata incommoda iam odiosum, Sandionysium recessit; vrbi pacem aut auxilia valida curaturus. Illam nolens perfecit, modo quem minimè omnium intendebat.

Charenton.

Nam præter infortunium prius, nouo facto Parisiensium odium concitat. Cum Delphino fœdus tandem contraxerat, suis quidem rebus percommodum, pollicente multa Delphino, sed euentu difficile, cùm recepisset effecturum se, vt Parisienses trecenta nummorum millia ad redemptionem Regis conferrent. Eam pecuniam vbi à ciuibus flagitat; vulgò fremere atque indignari; *Eam esse Regis Nauarræ in bonum publicum solicitudinem: illum patrem patriæ, Parisiensium defensorem; eò curas, studia, & præclara promissa vertere; vt ipse sibi pararet conditiones*

XXIII *Delphinus Parisijs excipitur.*

ditiones pingues atque opulentas; at permolestas Parisiensibus, quibus facultatum flos diriperetur, haud placere pacem bello tristiorem; nec captis euenire posse acerbius, quàm bonis spoliari. Ita Nauarri postulata reiecta, & ipse plenus tædij præsidium Anglicum Sandionysium euocat. Eorum trecenti in vrbe substiterant, cùm rixâ ortâ inuaduntur à populo, cæduntúrque multitudini impares; iámque sexaginta necatis, propagabatur cædes in reliquos, nisi Marcellus aduolans ad tumultum sedandum, cæteros Anglos plebi obsequuturus condidisset in carcerem. At nocte proximâ ab eodem emissi, arcessitis Sandionysio sociis, Parisinos, quàm multi extra muros occurrunt, obtruncant in vindictæ solatium. Excandescunt ciues, instántque Marcello vt se ducat in grassatores, cunctanti minantur, & nolentem in Anglos propellunt. Ille tandem prodit, ac solerter ducit in locum diuersum, reducítque nullo hostium viso. Agmen regrediebatur perturbatum nullóque ordine; cùm Angli à Marcello admoniti aggrediuntur extremos, vincúntque haud ægrè, necatis sexcentis. Ideò in vrbe tumultus increscit; Marcellum ciues proditionis insimulant; iámque palam ad reuocandum Delphinum conspirant: accedunt viri probi, ac boni publici studiosi, proscindunt Nauarrum; quantum in periculum vrbem coniiceret, cæteráque damna exaggerant; suntque auctores, vt appellent Delphini clementiam, eiúsque obsequio se addicant. Placet consilium, & deprecantibus Ioannâ Reginâ, Legato Pontificis, atque Episcopo Parisiensi, impetratur venia à Delphino; & præter duodenos qui poscerentur ad pœnam, vrbi toti condonatum flagitium. Marcellus interea haud ignarus suo capite sancitum iri cum Delphino fœdus, agit cum Na-

IOANNES.

Marcelli mors.

IOANNES. uarro, prodendæ ac perdendæ vrbis hoc consilium init; vt nocte designatâ, portas sancti Antonij & sancti Honorati ipse recluderet; Anglos Nauarrósque admitteret; tum simul in inimicorum cædes decurrerent, obtruncarent incautos, & nemine iam repugnante, Nauarrum Regem Franciæ dicerent. Conspiratio cùm emanaret ad plures, quibusdam bonarum partium viris innotuit. In iis tres sempiternâ digni memoriâ, Ioannes Maillardus & Simon frater, ac Pepinus Essartius, vindicauerunt vrbem pernicie, magnámque gloriam magno periculo compararunt. *Des Essarts.* Ipsâ flagitij nocte, Ioannes Maillardus, comperto Marcellum horâ duodecimâ iturum ad portam sancti Antonij, quâ Nauarros admitteret, is selectâ amicorum turbâ venturum occupat, & postmodùm in accedentem rixâ commotâ, securi obtruncat; iustè diffisso capite quod tam praua consilia parturiebat; dein consortes disiicit; & continuò equo inscenso vexillum explicat liliatum; signum faustum Francis inclamans, quo sancti Dionysij nomine in pugnam aguntur. *Mont joye. saint Denis.* Ciues eo clamore exciti, arma corripiunt, se duci adiungunt, nulláque morâ Maillardo præeunte ad portam sancti Honorati conuolant; alteram turmam à Marcello designatam vt Anglos exciperet similiter inuadunt, necant aliquos, cæteros capiunt, vrbísque salutem & securitatem præstant. Primâ luce Maillardus conuocatos ciues docet quid proximâ nocte actum sit, omniúmque consensu qui capti erant damnatos, variis per vrbem suppliciis necat. Tum bini Senatores ad Delphinum missi, qui orarent vrbi vt parceret, expiatæ proditorum cæde, atque ipsi flagitanti plurimùm se restitueret. Eóque die ingenti omnium gratulatione vrbe exceptus est, & in Luparæ castro diuersatus, mutatis animis, & *Anno 358.*

ad

ad ſanam mentem conuerſis; adeò plebi nihil certum eſt, ſed voluntas mutabilis, nullâ boni malive conſtantiâ. At Nauarrus ſpe regni depoſitâ, in vindictam exarſit, auctiſque per fautores copiis, poſtquam agros vaſtauit crudeliter; caſtra atque vrbes quæ Matronam, Sequanam atque Oeſiam amnes coërcebant, vi occupat aut proditione, ſtringítque Pariſios lento obſidio. Et furorem auxit, quod aliquantò pòſt Pariſienſes Thomam Laditum ipſius Cancellarium, dum ab vno carcere in alium traducitur, humi protritum, nudum per cœnoſos vicos extraxerant, & in amnem proiecerant. Sed dum Nauarrus ſæuam perniciem regno infert, mox nouo repente conſilio, atque iniecto propè diuinitus cum Delphino reconciliatur. IOANNES.

XXIV. *Bellum cum Anglo*

Appetebat induciarum cum Anglo exitus, paxque bello deterior imminebat. Siquidem Ioannes Rex poſtquam Eduardo flagitanti in Franciam ſummum imperium obſtitit diu; dixítque ſæpius, *non tanti eſſe libertatem Regis, vt Regni ſeruitus eius pretium foret, paratúmque ſe mori in vinculis, vt in libertate Francia ageret*, tandem diutinæ captiuitatis pertæſus, in nouas conditiones conſenſerat; quibus non tota quidem Francia clientelaris Eduardo eſſet; ſed ipſi tot prouinciæ detraherentur, vt in membra diſcerptæ tenuis admodùm ſpes ſalutis foret. Nam cum ſummo imperio tradebantur Normanni, Cœnomani, Andegaui, Turonenſes, Pictones, Santones, Aquitani, & Vaſcones; in Picardia præter Caletum, Pontinium, Bononia, & Guinæ; vt reliqua Francia interdicta Oceano, ceu ab vbere infans raptus, expiratura breui videretur. Delphinus conuocatis comitiis eas fœderis leges perlegit, & in exordio fœderis obſeruatum, indignari omnes maximè, quod Eduardus Francorum ſe Regem appellaret,

IOANNES. Ioannem verò Regem Francum; reiectúmque omnium calculis instrumentum turpissimum; bellum præoptatum, atque vltrò oblatæ omnium facultates, ad asserendam Regni majestatem. Ea Francorum constantia fortissimúmque consilium immutauit Nauarrum; isque professus est ad procurandam patriæ gloriam se commoda sua abiicere; atque adeò pacem cum Delphino ferit; iustis conditionibus; vt sibi vrbes quas ante bellum obtinuisset restituerentur, admirantibus multis peruersitatem animi repentè conuersam, & diuino consilio rem assignantibus; aliis timori, cùm Anglo se haud vellet permittere, & Melodunum Regens obsideret, in quo tres Reginæ, Ioanna Nauarri matertera, Blanca soror, & Ioanna coniux, captiuitate haud procul aberant: imò haud paucis existimantibus bonam mentem à pessimo Principe simulatam, animúmque vitiis tam altè imbutum, haudquaquam posse virtuti patere. Eduardus postquam à Francis repudiatum est fœdus, constituit in eos deportare exercitum, tam numerosum, vt Regnum quod infringere pace non poterat, Marte obtineret. *Eduardi exercitus.* Ingentes eum in euentum instruxerat copias, excitáque omni Anglicâ nobilitate, vt quod obseruat Froissardus, mulieres duntaxat & senes dimitterentur in Insulâ, paucíque milites quibus arcium portuúmque custodia traderetur, ipse mille supra centum nauibus Dubri soluit, & Caletum appellit integris copiis; scribítque Villanius recensita in exercitu centum millia militum. Anno 1359. Atque is adulto iam Autumno, sub hyemem imminentem, non Franciam modò sed ipsum cœlum expugnaturus atque elementa, Caleto educit exercitum, & versus Campaniam mouet. In tria agmina dispertiuerat copias; primum agebat Comestabilis Marchiæ Dominus, medium ipse

ipſe Rex; poſtremum Princeps Valliæ, cum tribus fratribus, & ſelecto iuuentutis flore; medium inter & poſtremum impedimenta & commeatus ſex mille curribus vehebantur; obtinente immenſum ſpatium tanto apparatu, & ante prælium iam agente pompam victoriæ. Etenim Delphinus, cùm ad eas vires repellendas deficeret miles, quidquid armatorum erat in munitas vrbes coniecerat; imitatúſque Fabium ſeruatorem patriæ poſt Cannenſem pugnam, calamitates Creſſiacam & Pictauienſem prudenti formidine perſanabat: nec fuit agris inferenda vaſtatio, ita direptis ſuperiore bello per Nauarrum, vt ad iumentorum pabulum ne herbula quidem ſupereſſet. Eduardus inſtitutum iter Rhemos, vertit, eo conſilio vt capta vrbe, inauguraretur cœleſti chriſmate, nuncupatúſque Rex Franciæ, iam venerandus in cæteras vrbes admitteretur. Rhemos obtinebant Ioannes Cranus Archiepiſcopus, Comes Porcianus, eius frater Hugo, aliique Nobiles, cum præſidio valido; quorum fortitudine poſt repreſſum primum Anglorum impetum, cætera hyems confecit, atque acerbitas tempeſtatis. Nam ſub initium imbres aſſidui; tum niues frigidæ, mox pruinæ, gelu, & cæteræ hyemis aſperitates, ſic adſtrinxerant milites, continebántque in tabernaculis, nullis campis alimenta præbentibus, vt poſt alterum menſem Eduardus, obſeſſo quàm obſidenti propior, poſt temporis & iumentorum iacturam ſoluerit caſtra. Tum luſtrauit Campaniam, ſi quam vrbem indefenſam corriperet: ita Catalaunum, Darum, Trecas, & Antiſiodorum prætergreſſus, nullibi auſus intentare obſidium, Temodurum expugnat, deflectítque ad Burgundiam, prædas quæſiturus; quas poſtquam Burgundiæ Dux redemit ducentis librarum millibus, verſus Pariſios retrò iter

Ioannes.

Eduardi expeditio.

De Porcien.

Tonnerre.

—— flectit. Iam Nauarræ Rex nullâ causâ quàm
IOANNES. improbitatis infracto fœdere bellum agitabat, oppriménsque Normanniam, Delphinum & Parisienses premebat admodùm; cùm Eduardus exercitum ad vrbem admouet, lacessito ad pugnam Delphino. Ille se continens munimentis, nec quid Martis aleæ permittens, retundebat hostem immotus; iam Francis suo magno malo prudentibus. Quamobrem Eduardus, cùm eum nec ad pugnam cogere, nec vrbem expugnare imminuto exercitu posset, recessit in Britanniam, militem instauraturus; initóque nouo belli consilio, vt quando totam Franciam præter vrbes aliquot obtineret, iisdem alimenta eriperet, constituto ad singulas milite, qui obstructas agris excluderet, faméque vinceret, quæ pugnam negarent.

XXV. *Pax cũ Anglo ad Britiniacum.* Verùm postquam abscessit Parisiis, Delphinus præsenti defunctus periculo, passus est Legatos Pontificios, quorum princeps Andromus Roquius Abbas Cluniacensis, ipsum Eduardum de concilianda pace conuenire. Et primùm repulsi asperrimè, mox Lancastrio Duce in sententiam suam perducto, ipsius sermone induratam Regis mentem emolliunt. Quippe Lancastrius ætate, affinitate, & sapientiâ ex rebus gestis collectâ, apud Principem potens, incertos belli insinuabat euentus. *Nihil periculosius quàm hostem victum ad extrema impellere; seipse doceret, quis ad Cressiacum Pictauiúmque vicisset; ingentes exercitus ab exiguis profligatos; quod illos temeritas arrogantia & præsumptio agerent; istos calamitas prudentiaque mater necessitas continerent sub signis; iam stare à Francis victrices illas virtutes, transiuisse ad Anglos vitia; vt si contumacia accedat; in easdem clades haud difficulter incurrant. At quæ spes,*

ſpes, quàm incerta, quàm ſupra modum immenſa, expugnandi ſingulas tot munitas vrbes! cúmque recens validúſque exercitus, vnâ Rhemorum vrbe fruſtra tentatâ, penè conciderit; quantùm temporis, quantùm copiarum opus ad cæteras perdomandas erit! Iam gloriæ ſatis tot victoriis partum, recederet dum tot adhuc laudes integræ ſtarent, nec ſe amplius inuidenti fortunæ committeret; ſecurâ pace ſtabiliret parta, tumulóque iam propior futuris heredibus certam & iuſtam hereditatem pararet. Eius generis prudentiſſimis monitis Lancaſtrius Regis animum ſenſim inflectebat, repugnantem tamen, ambitione perſtante, quæ Franciæ regnum voto iam hauſerat. Sed Deus conſiliorum auctor, motórque mentium, nouo prodigio cunctantem Eduardum impeilit in pacem. Agebat tunc in agro Carnutenſi, diripiente circùm pagos milite; cùm repente ſæua tempeſtas exoritur. Venti vehementiſſimus turbo terram perflat, caliginoſæ nubes cœlum condunt, prægnantéſque fulminibus tum inuectam noctem fulgetris pellunt, tum horrendis tonitribus tetram necem in momenta intentant, & ecce nubibus prodigioſa grando effunditur, quâ tentoria excuſſa, iumenta cæſa quamplurima, ſaucij homines, perturbatus totus exercitus, putatúſque dies imminere orbi poſtremus. Et in animos grando penetrauit; ita cunctos terror & malorum ingentium perculit metus. Eduardus ipſe peruicaciſſimus omnium conceptâ formidine, humi ſupplex procumbit; ac conuerſus ad templum Deiparæ Carnutenſis, cuius apex longè refulgebat, pacem vouet, ſi procella deſæuiat, ſuperſitque incolumis: Sanè immenſâ ipſius gloriâ, ad quem vincendum euocanda fuit è cœlo machina; nec minore Franciæ, ad cuius ſalutem infirmis mortali-

IOANNES.

Pax parrata prodigio.

IOANNES. bus exurgeret Deus. Extemplò ad constituendam pacem dies dictus, locúsque Bretiniacum, pagus Carnutibus haud procul; missique à Delphino Ioannes Dormannus Cancellarius, Ioannes Melodunensis Comes Tancaruillæ, Bouciquautus Marescallus, & periti forensium rerum, quales Simo Bussius primarius Parlamenti Præses, & Ioannes Marasius Aduocatus: legati ab Anglo Lancastrius, Comites Norantonius, Varuicius, Suffolcius, & Ioannes Boatum Princeps. Intra octiduum conuentum est de conditionibus: quarum præcipuæ; vt Anglus Aquitaniam latissimis finibus & summo imperio obtineret, clientelari iure prorsus abolito; porrò in iis finibus continebantur Santones, Pictones, Enculismenses, Petrocorij, Cadurci, Lemouices, & Bigerri; præterea idem Rex Caletum, Pontinium, Guinam, cum adiunctis ditionibus iure supremo possideret, & ad Regis redemptionem, aureorum tricies centena millia Delphinus penderet, in præsentiâ sexcenta millia, cætera designatis temporibus. Contra Anglus iure cederet, quod vindicabat in regnum Franciæ, præcipuè in Normannos, Andegauos, atque Cœnomanos. Addita pleraque alia, in monumentis Francicis porrecta fusiùs; in quibus obseruanda Delphini solertia, qui cùm animaduerteret ad iniquas conditiones se adigi; in instrumentum fœderis aspersit scrupulos, vocúmque formulas; vnde postea commodiori fortunâ resilirent Franci à fœdere, illibatâ fide. Postquam vtrinque ea in pacta iuratum est, Eduardus reducto exercitu, profectúsque Londinum, Ioannem Caletum misit; vnde solutâ pecuniâ donaretur plenâ libertate. Porrò in tantâ regni miseriâ, exhausto ærario, agris iam tertium annum deuastatis, vrbibúsque fame propè enectis, cùm id auri colligi haud

Bretigny.

Conditiones pacis.

Anno 1360.

haudquaquam poſſet, Rex affinitatem cum Galeatio Vicecomite, Mediolanenſi Duce contrahi paſſus eſt. Ille opulentiſſimus Principum, & affinitatis regiæ cupidiſſimus, ſexcenta nummorum millia obtulit Regi, ſi filiam Iſabellam Ioanni Vicecomiti primogenito filio dare nuptam vellet. Eáque eſt calamitas, quam Villanius illius æui ſcriptor clariſſimus, & ipſe Italus, acerbiſſimam dicit, ac funeſtiſſimam omnium cladium; qua Regius ſanguis, & illuſtriſſimus orbe vniuerſo, in nouam familiam miſcebatur; paternâ miſeriâ pudorem virginis licitante. Dicta dos puellæ, Comitatus Virtutum, exilis in Belgica ſecunda ditio; quaſi ſuppuderet cognationem fateri, & dote imminutâ demeretur de probro.

IOANNES. *Regis affinitas cum Galeatio.*

Dos vertus.

XXVI. *Regis libertas.*

Pecunia perſoluta, datíſque obſidibus, Rex liber emiſſus eſt; obſidum magnus numerus, præcellentium dignitate; in iis Philippus Dux Aurelianenſis, Duces Biturix & Borbonius, Comites Andegauenſis & Alenſonius; è Proceribus præterea lecti, atque ex Franciæ primariis vrbibus clari ciues. Eduardus qui Caletum eam in rem venerat, poſtquam Ioannem opiparo excepit conuiuio, abeunti poſtero die Edmundum Principem duóſque filios Edmundum & Lionetum honoris cauſa viæ comites dedit; iíque pedites peditem Regem Bononiam vſque deduxerunt; piam voto concepto peregrinationem ad Deiparam Virginem obeuntem. Rex poſtliminio in ſolium reuocatus, recepto Nauarro in gratiam, Pariſiis lætitiâ ſummâ excipitur, donatus ab ciuibus, mille pondo argenti, fabrefacti in vaſa. Exinde fœdere implendo actum eſt; multæ prouinciæ detrectabant in poteſtatem Angli tranſire; Marchiani, Petrocorij, & Armaniaci, profitebantur ſe ornatos priuilegia

—— IOANNES. uilegio à Carolo Magno, ne vnquam à regno Francico auellerentur, & vehementer instabant ne id contingeret; verùm Rege contra obnitente, se Anglo dederunt. Rupellensium *Rupellæ fides.* fides in paucis enituit, qui nullo studio, nullis precibus, nullâ contentione prætermissa, ne à regno Franciæ abiungerentur, tandem perstante in sententiâ Rege, anno vertente Anglum admiserunt, antè testati se vi ad transitionem eiusmodi cogi, futuros Anglici iuris labiorum tenus, at mente intimâ Francici; insculptáque in animis lilia nunquam expungenda. Hæc Ioannes ingenuè & fide magnâ exequebatur, cùm Eduardus lentè & molliter occupatas arces dimitteret. Imò noua lues ex illorum præsidiis inuasit Franciam. *Tardi venius. Prædones vastant Franciam.* Etenim dimissi milites cùm plerumque sine stipendiis mitterentur, rapto viuere atque alieno assueti, in cohortes conueniunt, mox in legiones, & illatâ in proxima loca vastatione, iam exercitum conflant, & recensentur hominum sexdecim millia. Ij se Societates dixerunt, siue Tardiores, quod serius ad diripiendam Franciam, tot calamitatibus perditam venissent: nihilominus decursis Campaniâ, Burgundiâ, Niuernensibus, & Bellijocensibus, & vndique prædâ pro miseriâ temporum raptâ, in Lugdunensi agro hæserunt, incumbentes amplæ ciuitati, proximásque prouincias deuastantes. Ioannes ad rescindendam hanc luem, postquam sæpius Anglum compellauit, vt qui ipsi stipendia meruissent eos haberet in potestate, & ex lege fœderis pacatas ditiones contraderet; Saltem ad prædones opprimendos sumptus diuideret, militémque sufficeret; ad quæ postulata Anglo obsurdescente, ipse tandem Iacobo Borbonio mandat, conscribere militem, ac vomicam illam abscindere. Borbonius euocatâ nobilitate,

tate, è Burgundiâ, Delphinatu, ac Phocensi Prouinciâ, nouem hominum millia plerosque equites sub signa mittit, ducítque in prædonum turbam. Illi diuturnæ periti militiæ, artísque memores quâ sub Eduardo bis vicerant, ad pagum Brignæum, nono ab Lugduno vrbe milliari, castra ponunt in colliculo, eáque ratione copias collocant, vt inspectantibus partem dimidiam duntaxat obiicerent. Ea ars hostibus fraudem primùm, mox stragem intulit. Quippe Franci nobiles, indignati in prædonum turbam ceu in iustum hostem depugnare, speculati ipsos negligenter, ac dimidiâ parte conspectâ, paucissimos esse renuntiarunt; eáque mente incuriosè & socorditer eos aggressi sunt. Verùm ij fossâ & munimentis quæ deduxerant tecti, primò in accedentes vim maximam telorum & Saxorum effundunt; quibus posteaquam primum agmen protritum est atque perturbatum; ex auersa tumuli parte selectum equitatum immittunt, qui incautos hostes à tergo adortus, magnâ strage cædit, & in fugam agit. Necati plurimi Nobiles; Borbonius eiúsque filius grauiter Saucij, vix è pugnâ educti, Lugduni postridie expirarunt. Hac victoriâ sæuissimis grassatoribus ianua in omnes prouincias patefacta, & verò egregiè functi sunt munere; viris passim peremptis, stupratis per vim feminis, templis violatis, spoliatis altaribus, pagis oppidísque succensis; vt iam Anglicum bellum præ hac miseriâ lusus foret. Sed vt suam luem in plures prouincias spargerent, pluréſque simul diriperent, in duas turmas sese dispertiunt; altera minor numero, conflata ex tribus Vasconum millibus, duce Simone Batefole, Ansam occupat castellum ad Ararim, quartâ Lugduno leucâ,

IOANNES.

Brignaiu.

Anse.

—— leucâ, atque inde cis vltraque fluuium, in
IOANNES. Bellijocenses, Matisconenses, Hæduos, & Niuernenses, latè grassatur; altera amplior, se ad Rhodanum applicat, & duce Belgerante, Auenionem, Pontificem Innocentium, totámque Pontificiam Curiam, in prædam designat. Verùm Auenionem iam tertium prædatorum agmen stringebat: nam plurimi aliorum opulentiâ illecti, nomen in eandem militiam dederant, ductore quodam, qui se Amicum Dei, & inimicum omnium nuncupabat, & appellationem posteriorem implebat, obuios quosque perdiros cruciatus interimens. Iis Pontifex hostibus circumcinctus, frustra promulgatâ Crucigerorum militiâ, Marchionem Monferratensem famâ celebrem euocat; nec ille prædones ausus ferro aggredi; sed postquam duces conciliauit pecuniâ, reliquam turbam, iugentis prædæ factâ spe, in Italiam duxit; iísque copiis Vicecomitem Mediolanensem, infensum Pontifici profligauit. Batefoles ad bellum vsque Hispanicum in statione inuictus perstitit.

XX VIII. *Burgundia regno annexa.* Regno ita turbido, Ioanni hereditas vel lucrum obtigit. Philippus Burgundiæ Dux, ætate iunior, ductâ Margaritâ Ludouici Flandrensis filiâ, nullis liberis vitam amittit; postremus primæ illius stirpis Ducum Burgundiæ, à Roberto Roberti Regis filio per annos trecentos & triginta ad ipsum deductæ. Obtinebat præter Ducatum Burgundiæ, eiusdem Prouinciæ Comitatum, alióśque geminos Bononiæ atque Artesiæ. Ioannes statim Burgundiæ Ducatum inuadit veluti vacuum, affirmans eum regni Francici feudum, quod deficientibus liberis, regno vnde erat profectum restitueretur; cæteros Comitatus proximis heredibus tradit; Bononiam Ioanni Bononiensi

nienſi Philippi Ducis auunculo ; Arteſiam & Comitatum Burgundiæ Ludouico Flandriæ Comiti,nato ex Margaritâ Philippi Longi filiâ. Ita videbatur Ioannes heredum iura cumulaſſe & vota, niſi Nauarro Regi in Burgundiam iuris ſpecies cederet. Nam Eudo IV. Philippi demortui auus tres ſorores in matrimonium dederat, Margaritam natu maximam Ludouico Hutino, Blancam Carolo qui dictus eſt Pulcher, Ioannam minimam Philippo Valeſio ; ex Margaritâ nata Ioanna Nauarri mater, ex Ioannâ natu minimâ Ioannes Rex ; quamobrem Nauarrus ex maiori natus, totam hereditatem adibat, quam iniquè occupari à Rege aſſereret. At nunc ſenſus iniuriæ intra verba ſtetit, mox in apertum bellum proruptùrus. Rex poſtquam Burgundiam regno adiunxit, Auenionem proficiſcitur, acturus cum Innocentio ; egítque diutius, donec eo defuncto Vrbanus V.dictus eſt Pontifex. Venerat ſimul Auenionem Petrus Cypri Rex & Ieroſolymæ,Attaliâ Ciliciæ vrbe nuper captâ clarus, & flagitabat à Chriſtianis Principibus in Saracenos ſubſidia. Appellatus Ioannes, parum attentus in regni ſui miſerias, profitetur expeditionem ; ac die quo Chriſti Domini morientis defletur memoria, Crucem ab Vrbano ſuſcipit, cum Voldemaro Daniæ Rege, ad Pontificem ſalutandum adueniente. Sed cogitanti Palæſtinam nouum iter & tumultus nouus ſe obtulit. Principes quos Anglo datos obſides dixi, Aurelianenſis, Biturix, Andegauenſis, & Borbonius, quanquam liberâ in cuſtodia haberentur, pertæſi diuturnæ à Franciæ abſentiæ, nouum fœdus cum Eduardo compegerant ; vt à Rege ſecundas tabulas impetrarent, quibus abdicaret ſe imperio ſummo Aqui

IOANNES.

Ioannis itinera.

—— IOANNES. Aquitaniæ; tum vt Rex Eduardum liberum faceret de damnis à prædonibus regno illatis. Caletum Principes eam ob rem ducti, fœdus Ioanni oblatum, & discussum in concilio. Id autem obnitente Delphino reiectum ab omnibus, quamquam Rex pro inditâ bonitate id comprobaret; ac statutum nullas tabulas nouas conficiendas, cùm priores, Angli culpâ, non essent admissæ; porrò damna obtigisse ipsius etiam culpâ, qui ex fœdere milites suos non continuisset. Hæc dum aguntur, Andegauensis se fugâ proripit, venítque Parisios. Et quidem Rex pater acerbè succensuit, quod fidem publicam violasset, & ad regressum vrgebat, quem cùm ab adolescente libertatem omni officio præponente haud impetraret, nec vi optimus pater vellet conficere, ipse pro filio suum offerre caput constituit, & in Angliam proficisci, vt ab Eduardo nouas conditiones exoraret, bellíque consilium, si quod inde exurgeret, interciperet præsentiâ. Et hæc vera itineris causa; publicum bonum, paterna indulgentia, amor pacis, studiúmque belli restinguendi; non conceptus in feminam amor; quod in bonum Principem excogitauit calumnia. Nec ab eo consilio vllis suorum monitis, aut Delphini precibus amoueri se passus est; desiderio expeditionis sacræ admodùm flagrans, quam belli Anglici metus conturbabat. Ergo in *Ioannis mors.* Angliam delatus, comitante Petro Cypri Rege, lectísque Francorum Nobilibus, perhonorificè ab Eduardo excipitur. Sed mox pompa gaudij in luctum desiit; postquam Ioannes morbo inter festos plausus concepto cessauit viuere; anno ætatis quinquagesimo sexto; calamitate ad extremum spiritum

Anno 1364.

ſpiritum inſequente, vt in alieno animam poneret. Eduardus ſummâ magnificentiâ funus proſequutus eſt, reuectúmque eſt in Franciam corpus, quieturum tandem in ſepulchro. Erant Ioanni virtutes plurimæ, indolis bonitas, ſimplex & apertus animus, qui nihil ex occulto, nihil ex inſidiis ageret; ſumma fides, & quædam in promiſſis præſtandis religio; plerumque dicebat; *quando fides & promiſſi ſecuritas ab orbe exularent, ab ore & mente Principum numquam ablegandas*; ſumma generoſitas, fortitudo imperterrita in adeundis periculis, in ferendis aduerſis inuicta; in Deum pietas, in patrem obſequium, in ſuos amor; liberalitas in viros fortes & litteratos, in inimicos clementia, & quidem præclariſſima ſingula; niſi Prudentia defuiſſet; cuius defectu tot tantæque dotes, vel irritæ, vel degeneres in oppoſita vitia, calamitates magnas importarunt. Sanè graui detrimento fuit; quod leuior in proponendo, in exequendo conſtantior foret; mirâ mentis intemperantiâ, vt ſuſcepta leuiter vrgeret fortiter, nec admitteret aliorum conſilium quod ſuum regeret. Quid, quod nocuit aperta illa ſimplicitas; quando Regum pectus, quantumuis candidum & ſincerum, Sacrarij inſtar paſſim patere non debet; eſtque conſiliorum Principis vt perſonæ veneratio, quæ ſpectantes abſterreat. Felicior in liberis quàm in geſtis fuit; nam præter Carolum Regem, cœlitus datum ad paternos lapſus emendandos; duo filij clariſſimis Principum truncis ſtirpem poſuerunt, Ludouicus Dux Andegauenſis, Andegauenſem familiam, Regéſque Siculos propagauit; Philippus patri chariſſimus, Burgundiæ Duces progenuit:

IOANNES.

IOANNES. genuit : quamquam iste in posteris infensissimam patriæ luem dedit. Ioannes Biturigum Dux, liberis suis superstes, æuo diuturno orbitatem solatus, bonitate morum patri consimilis, senectutem vltimam ad nouas Franciæ calamitates prouexit.

HISTORIÆ FRANCICÆ,

LIBER VNDECIMVS.

CAROLVS postquam patris corpus Mausolæo maiorum condidit, nunc regiminis compos, quod gerebat antè precario, nouam administrandi rationem init. Quippe gnarus quas calamitates aui patrisque temeritas importasset Franciæ, statuit viâ contrariâ afflictam rem publicam subleuare, & solerti prudentiâ mederi vulneribus, quæ cæca generositas intulisset; verè Fabius Francicus, qui publicam rem cunctando restituit, & consilio fortunam subiecit. Nam regni sui mens, in conclaui abdictus, per fratres & legatos, seu per manus & ministrantia membra conficiebat pugnas & bella; & periculo subductus, nusquam committebat aleæ rem vniuersam. Ac statim regni primordia insigniuit victoriâ Deus. Ioannis obitu Carolus Nauarræ Rex in spem Burgundiæ experrectus, cùm Regem Carolum despica

CAROLVS V. SAPIENS DICTVS.

I.

Pugna ad Coquerelum.

Anno 1364.

CAROLVS V. dispicaretur, atque vt rebatur consilio inferiorem atque prudentiâ, quam fraude, dolo & simulatione metiebatur, sanè sibi audaciâ imparem duceret; palam arma parat, tumultúque Normanniam miscet. Rex instituto suo vim oppressurus, diem Proceribus indicit, sanctissimæ Trinitati sacrum, quo se Rhemis sisterent, ad inaugurationem obeundam; interim silentio militem euocat, tradítque Guesclino & Bouciquautio. Duo oppida ad Sequanam obtinebat Nauarrus, Meduntam & Meulancum; iisque amnem, vber alterum Parisiorum, ceu clauibus habebat in potestate. Ea duces Regij inuadunt, ac nullo strepitu, dolo militari, Meduntam primùm, dein Meulancum, leui periculo nullóque damno securi occupant. Nauarrus eâ iacturâ perculsus, copias contrahit, veniúntque in subsidium commodè Ioannes Grallius, Capitalis Bucchius, dux magni nominis, cum quadringentis equitibus, & Iouellus Anglus cum trecentis. Copiarum Dux Grallius dictus, iussúsque ad hostem pergere. Nec is longè inquirendus fuit; aduolabat eodem voto Guesclinus, occurrítque Grallio ad pagum Cocherellum, Ebroicis haud procul. Grallius Capitalis explorato hoste, & numerosiore perspecto, in tumulo virgultis atque arbusculis consito recipit militem, & præiudicatâ victoriâ, beneficio loci se tutatur, totâ acie in tria agmina distributâ; ac primum Iouellus, alterum ipse, tertium Maruellius nothus continebant. Eodem ordine distributos milites Guesclinus ducit, primum agebat agmen ipse conflatum ex Pictonibus, alterum ex Francis Comes Antisiodorensis, tertium Robertus Canolus, prædo ille insignis; erátque à tergo Vasconum legio, bellicosissimæ gentis, ductore Perdicca Albretio; quos studiosè ad signa Carolus euocauerat:

Mante & Meulan.

De Gralli, Captal de Buch

Cocherel.

euocauerat: ij militari audaciâ, centum ex suis designauerant, qui Capitalis vexillum per tela atque enses eriperent, aliósque triginta, qui Capitalem ipsum vi caperent atque abducerent. Vbi ad radices collis deuentum est, noua belli facies vtrinque spectatur. Guesclinus suos instructos in aciem sub signis continet, nusquam passus in tumulum inuadere; mirâ in iuuene moderatione, qui consilio sub æstum prælij Martem subiiceret; nec secus Capitalis se concludit septo, hostique eliciendo, direptos enses fulgentésque hastas ostentat. Postquam diutius in conspectu hæserunt, iámque Francos ardor solis perureret, receptu simulato Guesclinus militem iubet abscedere, præmissisque impedimentis & lixis, postremum agmen ordinem soluere. Tunc Iouellus haud dubiè ratus Guesclinum fugere, impetu raptus, dehortante multùm Capitale, decurrit in planitiem, cæteráque agmina simul in prælium trahit. Enimuerò Guesclinus voti compos, acie haud ægrè instauratâ, in hostem conuertitur, ac pugnam conserit. Eâ tempestate magnum Anglorum robur in Sagittariis erat, quorum grandes Sagittæ arcubus missæ, plerumque milites transuerberabant; eam in perniciem oblonga scuta Guesclinus parauerat, quibus agminis principes tecti, exceptâ grandine, integri ad hostem euadunt, miscetúrque prælium atrox. Vascones sui consilij memores, Capitalis vexillum primò eripiunt, tum ipsum non incruenti inter hostium tela præliantem egregiè capiunt atque abducunt; ac demùm post plurimam internecionem Guesclinus vincit. Nullus hostium fugam capessiuit; cæsi omnes aut capti, pugnatúmque dextrâ non pedibus. In captis præcipui, Capitalis, Grauilla, Iouellus, Roussillonius, Saqueuilla, aliíque; sed Grauillam Rex truncauit

CAROLVS V.

Sagittary Angli.

CAROLVS V. cauit capite, ob maiestatis violatæ crimen; Iouellus vulneribus paulò post obiit. E Francis haud pauci extincti sunt, in iis Belmontius Vicecomes, & Annequinus balistariorum præfectus, dignitate primi. Ea victoria, relata pridie inaugurationis regiæ, quâ Rex cum Ioannâ Borboniâ coniuge, magnâ Procerum frequentiâ, inunctus est chrismate; & nuntiata postridie palma omnium animos felici augurio hilarauit, cogitantium iam mutatam sortem, cœlóque auspice illucere Franciæ prosperitatem. Carolus reuersus Parisios, Ducatum Burgundiæ Philippo fratri, vt designauerat pater, constituit; iuuenémque fortissimum ad profligandos prædones, qui ferocissimi incubabant Franciæ legatum dicit. Porrò dum ille labore multo sparsam luem contendit opprimere, & Charitatem munitam ad Ligerim vrbem obuallat, capítque; tandem in Britanniâ lis illa ingens, Blesensem inter atque Monfortium, atrocissimâ pugnâ disceptatur & diiudicatur.

De Beaumont, Annequin.

Philippus Dux Burgundiæ

La Charité.

II. Iam anno post vicesimum tertio, quà armis, quà induciis, variè promota & sopita controuersia, ambitione Ioannæ Blesensis ad finem vergebat. Ea fœdus à marito ictum de diuidendâ Britanniâ rescindens; belli tuba, coniugem ad decretoriam pugnam impulerat: isque accuratè contractis viribus, ad Monfortium Auræum oppidum obsidentem, exercitum ducit. Bretiniaco fœdere excipiebatur Britannia, fásque erat Regibus pace illibatâ vtrinque opitulari clientibus; & Anglus Monfortio, cui filiam vxorem dederat; selectas copias duce Ioanne Chandosio celeberrimo victore submittit; Francus Blesensi affini suo Guesclinum & militem, quantùm bellum Nauarricum patiebatur; Britanni Nobiles suo quique addicti Principum, pars Monfortium pars Blesensem fouebant. Aduentanti

Blesensis à Monfortio casus.

uentanti Blesensi occurrit Monfortius, aciémque ad pugnam instruit; sed Belmanegrio Nobili Britone intercedente, alterum diem arma repressa sunt, dum ille conciliandæ paci incumbebat; cuius spem abrupit vel Chaudosij malignitas, vel Blesensis vxorij nimis cupiditas. Vtrinque acies tripartitò dispositæ; Monfortianam Chaudosio, Blesensem Guesclino, admiratione mutuâ instruentibus, præter sepositas ad subsidium cohortes, extemplò ad dimicationem aguntur. Atrocissima fuit, horísque octo per cædes mutuas incertâ victoriâ prorogata; demùm ad Blesenses clades conuersa est. Alterum agmen quod ab Antisiodorensi Comite ducebatur, vrgentibus Chaudosio atque Clissonio postquam apertum & dissolutum est, vincentium impetus in Blesensem totus incubuit, qui & ipse fortissimè dimicans cæsus est; tum Guesclino omni vi ad restaurandam aciem connitenti hostis vndique circumfusus, consummat victoriam; accedénsque Chaudosius Guesclinum excipit se dedentem, simúlque victi cæteri se in fugam agunt, sequuntúrque victores. Cæsa Blesiensium quinque millia; in iísque Britanni Proceres, Rupefortius, Riensius, Dinanus, Tornemina, & Pontius; capti cum Guesclino Antisiodorensis, Begus siue Blaisus Villanius, Raixius, Rohanius, & Leo. Victoriam duo potissimùm pepererunt; primum, quod Angli Sagittarij, post emissa tela, proiectis arcubus, arreptis securibus, in media hostium agmina se abdentes, equis crura abscindebant, obtruncabant deiectos equites, & lignatorum instar siluam hominum decutiebant: alterum victoriæ momentum, Hugo Caurelæus, qui turmas ad pugnandum sepositas, tam aptè & commodè immittebat in prælium, tam peritè & fortiter erigebat oppressos, vt ad eum maximè palmæ honor spectauerit. Ita cæsus est Carolus

CAROLVS V.

Beaumanoir

Begue de Vilaines. Raix, de Rohans, de Leon.

Cauvelé.

CAROLVS V. Blesensis, vir summè pius, eáque sanctitudine morum, vt Vrbanus Pontifex de eo in sanctorum album adscribendo sæpius egerit,(nec enim adscriptum satis mihi constat) isque per vitæ atque imperij quod ambiebat iacturam, ad immortalem vitam æternúmque regnum traductus est. Ioanna coniux, vbi mariti fatum edocta est, suóque dolori & afflictæ ambitioni obsequuta est diu, per generum Ludouicum Andegauensem Regem appellat, orátque suppliciter vt viduæ orphanisque liberis opituletur. Et Rex ad submittendam opem propendebat; verùm re in consilium missâ, cum dehortarentur Consiliarij, atque affirmarent; *Anglum haud dubiè in generi opem venturum, & Anglicum bellum è calido cinere surrecturum; nondum Franciæ persanatas plagas grauissimas; hærere in visceribus prædones, incultos agros, vacua oppida; dandum saluti spatium, nec nouo bello, eóque difficillimo calamitates primas instaurandas: impetrari pacem à Monfortio posse; maiori emolumento adiunctum iri ipsum ad Franciam, quàm nouo necessitatis vinculo Anglo adstringendum.* Eam in sententiam perductus Carolus, Cranensi Archiepiscopo Rhemensi & Bouciquanto Marescallo imponit munus adeundi Monfortij; eorúmque prudentiâ pax conuenit; iis legibus vt penes Monfortium tota esset Britannia; Ioanna se omni iure prorsus abdicaret; ea consequeretur Pontini Comitatum & Vicecomitatum Lemouicum; contenderet Monfortius ad libertatem Ioannæ liberis impetrandam, qui ab Anglo custodiebantur; ipsorúmque primogenitus Ioannam Monfortij sororem haberet coniugem. Sic pacata prouincia, restituta concordia; & in appendicem Britones duo viri præstantissimi Regi adhærent, Tanneguius Castellus & Oliuerius Clissonius, Oliuerij à Philippo Valesio intercempti

Blesensis sanctitas.

Tanneguy du Chastel Clisson.

terempti filius; cui Rex facultates patri raptas donauit; in eam præcipuè capturam intentus, vt viros eximios vndecumque allice-ret, séque communiret eiusmodi propugnaculis. Monfortius Regi ob Britanniam clientem se præstitit: atque postmodùm cum Nauarro bellum sopitum est, paxque sancita, curãte Grallio Capitale. Supererántque vni prædones amouendi à Franciâ, ea vt respiraret, ac subleuatą miseriis conquiesceret; quam luem Guesclinus in bonum patriæ natus, in Hispaniæ commodum nouo bello traduxit.

CAROLVS V.

III. *Guesclinus in Hispania.*

Ille à Chaudosio libertati nuper restitutus, promissis in pretium centum librarum millibus, quarum prædem se Rex constituerat, Vrbanum Pontificem Auenione inuiserat, eóque inducente susceperat bellum Hispanicum, Henrici gratiâ, quem Petrus Castellæ Rex, idémque immanissimus tortor, persequebatur ad necem. Vterque ex Alphonso XI. natus, vt diuersis natalibus, ita quàm diuersis moribus erant. Petrus ex iusto coniugio natus, quanquam postea suspicio fuit permutatum in cunis, & à Iudæa matre substitutum, regio infante morte prærepto; sceptro potitus, immanem tyrannidem exercebat in suos, grassans in Proceres, & promiscua Nobilium strage sese contaminans; inde Crudelis appellationem tristem consequutus. Huic Blanca nupserat, Borbonij Ducis filia Ioannæ Reginæ soror, virgo formæ specie & virtutibus animi per insignis, quæ sæuissimo Principi tradita, ab ipsâ nuptiarum celebritate sponso odiosa, & in custodiam postmodùm data, tandem eodem venenum præbente vitam amiserat; summo Hispanorum dolore, quibus feminæ virtus admirationi & amori erat; at Mariæ Padiliæ magnâ lætitiâ, quæ prauo amore Regem implicauerat, susceptis ex eo pluribus liberis. Ex publico odio nata Henrico spes, priuatas publicásque iniu-

CAROLVS V. rias vlciſcendi, & vindicandi paterni ſolij; nam tametſi ex impare matre Eleonorâ Guſmaniâ natus eſſet; tamen eximiè à naturâ ad virtutes regias comparatus, erat vulgò acceptus, & ſi facultas accederet, haud inuitis populis regnum obtineret. Primùm ad Petrum Aragoniæ Regem confugerat, dictúſque ab eo Comes Tranſtamaræ, bello fratrem Petrum vexabat: quod cùm lentius promoueretur, adiuerat Vrbanum Pontificem, & fratris immanitatem demonſtrans per ſingula Patre ſanctiſſimo ad flagitia perhorreſcente, ſpe & promiſſis plenus reuerterat; eúmque vt in Caſtellam deduceret, Gueſclinus Pontifici fidem addixerat. Quam vt impleret, prudenti conſilio ſtatuit Franciam magno incommodo liberare, ſimúlque excutere à Caſtellâ moleſtiam ſummam. In Francia præter Societates illas prædonum, quas ad Lugdunum cæteráſque prouincias dixi incumbere, finito bello Britannico nouæ acceſſerant, maiori numero, robore & crudelitate, quæ Regi ipſi pertimeſcendæ, impunè per omnia ſcelera prædabantur; eos populus Malandrinos vocabat, qui ſe ipſi magnas Societates dicebant. Gueſclinus rem apud ſe ſtatutam Regi proponit, prædonum illam colluuiem in Hiſpanicum bellum abducere, ac Rege totoque Conſilio applaudente, commeatu ab eorum ducibus impetrato, Belnam inter & Cabilonem in Burgundia vrbes eoſdem conuenit: erant præcipui, & ſuperioribus bellis clariſſimi, Hugo Caurelæus, Eques viridis, Mathæus Gournæus, Hugo Varennius, Gualterus, Huetus, è nobili orti proſapiâ, ſed à cunabulis innutriti armis; quibus pax funus, bellum vita & delitiæ forent. Iis vt erat magnæ inter viros fortes auctoritatis, perſuadet Hiſpanicam expeditionem; non quidem mouendam in Hiſpanos, ſed in Saracenos; oſtentatâ prædâ ingenti, cuius luce præſtinguere-

Malandrins.

tur

tur cupiditas. Deliberatâ profectione ductorum præcipuos Lutetiam ducit; qui à Rege excepti opiparè, donatíque præterea ducentis librarum millibus, mox regressi ad suos, terribilem illam prædonum copiam versus Hispaniam agunt. Guesclinus summum imperium obtinebat, Andreghenus Marescallus Franciæ deducebat ad limites regni, noménque dederant plurimi Nobiles, amore gloriæ, & studio perdiscendæ militiæ. Vtrùm Ioannes Borbonius Blancæ frater profectus sit, incertum admodùm; mihi non videtur in Hispaniam penetrasse. Institutum iter à Burgundiâ per Occitaniam; quòd cùm ad Auenionis muros deduceret, prædonum duces à Pontifice stipis nomine pecuniam flagitarunt; quando ipsi in Saracenos irent pugnatum, hostes Christianæ religionis; dedítque Pontifex ducenta librarum millia: an sponte, vt quam ocyssimè molesti hospites ditione sua facesserent; an vi, vt plures scribunt, ambiguum; sanè haud verisimile est, quod iidem affirmant, à Guesclino vim illatam Pontifici, cuius impulsu expeditionem susceperat, quíque in cæteris pietatem multam exhibuit. Iam peruentum erat ad fines Franciæ, erántque sub signis quadraginta militum millia; quibus tunc belli causam exponit Guesclinus, atque haud ægrè in sententiam suam adductos, occurrente Henrico, per Aragoniam in Castellam ducit. Quæ consequuta sunt, bellíque sortem variam, Hispanorum est enarrare, quibus maximè hac expeditione consultum est. Quo modo primùm Petrus expulsus sit, Henricúsque vectus in solium; vt ad Eduardum Aquitaniæ Ducem Petrus confugerit, ipsóque cum exercitu reducente, victo & capto Guesclino, rursum in regnum & scelera sua restitutus sit; postremùm vt deserente Eduardo, & liberato Guesclino, ab eo victus & profligatus sit Petrus,

CAROLVS V.

Anno 1366.

——— & ab Henrico fratre obtruncatus. Ea sunt
CAROLVS V. Hispanicæ scenæ argumenta;nostra nos distinent, nec sinunt in alieno vagari. Tædet tamen egregia Guesclini tum capti tum pugnantis facinora externis committere, quæ monumentis nostris dignissima sunt; sed supersunt, tanta est copia, quæ scribamus; & iam Carolus ad Anglicum bellum ducem suum euocat.

IV. Causæ belli flagrantis frigido nondū cinere non latent:vnam potissimam arbitror,iniquitatem conditionum,quas Breteniaci Francus promiserat;quas cùm vi potius quam voluntate vllâ admisisset,vi cessante interibat quod eas malè compegerat.

Causæ belli in Anglū moti.

Carolus in eum finem, postquam Angli Brugis dictâ die non comparuerant, ad excipiendum instrumentum quo Franci summum imperium in Aquitaniam abdicabant, contestatus erat per ipsos stare, quò minus ea conditio impleretur;nec postea instrumentum concesserat, quamuis Eduardus id vehementer reposceret. Tum ob prædonum Societates, Anglo sæpe ad sarcienda damna compellato, violatam legem fœderis Francus accusabat. Sic affectis Regibus,pace incertâ & vacillante, duo bellum videbantur differre, momentum occasionis, & miseria Franciæ. Ista dum tempore & curâ Principis subleuatur, occasio citius quàm Rex cuperet data est. Eduardus Princeps Valliæ,post Breteniacam pacem, donatus erat à patre Aquitaniâ, Gallicísque prouinciis, séque Burdegalam cum vxore & liberis contulerat, Aulámque instruxerat, vt magnanimus erat atque magnificus, quæ non saperet Principem, sed potentissimum atque opulentissimum Regem: nam præter sublimem animi indolem, tot partæ victoriæ exaggerabant superbiam, vt quos armis vicisset, eos & sumptu vinceret. Eam ob rem plurima cùm exigeret vectigalia, vno tandem Vascones penitus à se

ab

abalienauit. Regreſſus ab Hiſpanicâ expeditione, quod Petrus auri penuriâ ſtipem militi non ſuffeciſſet, imponit vectigal ingens in Aquitaniæ prouincias, quo familiæ ſingulæ nummum dimidium penderent. Cæteris prouinciis aſſentientibus, vni Vaſcones, gens Garumnam inter atque Pyrenæos, aſſueta libertati, & vectigalium plerumque immunis; primùm morâ ad deliberandum petitâ, dein Proceribus inſtigantibus cunctatione abruptâ, denegant tributum, & palam defectionem adornant. E Proceribus, quibus odioſum erat Anglorum imperium, Albretius, Armaniacus, Petrocorius, Conuena, & Carmanius Comites, ſuſcitabant flammam; moxque auctores ſunt, vt Vaſcones Regem Franciæ appellent, ceu ſupremum Aquitaniæ Dominum, ob iniurias ſibi ab Duce illatas. Eo conſtituto Lutetiam veniunt, Regíque ſupplicant, vt admiſsâ appellatione, quæ ab Eduardo Principe geſta eſſent, ea reſcinderet atque abrogaret. Se ab Ioanne Anglis tradi haud potuiſſe; vltrò maiores conceſſiſſe in Caroli magni poteſtatem, câ lege vt à Franciâ nunquam abſcederent; in præſentia nullo gentis conſenſu Anglum admiſſum; ſe penitus coaluiſſe in Franciæ corpus, & ab eo abſcindi ſine aſſenſu ſuo nequiuiſſe; poſtremò minabantur, ſi excluderentur à Francia, appellaturos ſe Regem Aragoniæ, nec amplius tyrannidem Angli perpeſſuros. Gratiſſima Carolo ea legatio fuit. Sed quoniam admiſsâ appellatione bellum ingruebat, adhuc imparato nec ad rem tantam ſatis communito, Comites dum amplius deliberatur benignè acceptos, Pariſiis ſuo ſumptu aiit, ſpe auctos promiſſiſque egregiis. Intendit lætitiam Caroli Delphini ortus; quamuis ſub belli conſilia genitus, eo demùm, magno ſuo malo vexatus eſt. Rex interea Proceres conuocat, iiſque aſſentienti-

CAROLVS V.

Vaſcones ab Anglo deficiunt.

Contes de Perigueux, de Cominges, & de Carmain.

Anno 1368.

CAROLVS V.

Apparatus ad bellum.

bus admissa est Vasconum prouocatio, scriptúmque ea de re instrumentum, quod à singulis Rex subscribi voluit: tum ad pecuniam obtinendam indicta Comitia; quæ oblata liberaliter. Rex iis prouisis, antequam apertum bellum prorumperet, res instruebat sagaciter. Clam Abbauillam & Pontini Comitatus oppida conciliat, vt indicto bello Anglum eiiciant; fœdus instaurat cum Castellæ & Scotiæ Regibus; Germaniæ Principes sibi adiungit quamplurimos, Margaritam Ludouici Flandrensis filiam, vnicam atque heredem, Philippo fratri vxorem impetrat, quanquam Eduardo Eduardi filio antè desponsam; Societates prædonum promissis expugnat; Nauarro vrbem Monspelium tradit, connitens sollicitè sibi vt vnus hostis Anglus superforet. Ac iuuabat propositum, quod clarissimi obsidum, libertatem pecuniâ pacti, in Franciam venerant, Duces Arelianensis atque Borbonius, & Guido Blesensis, præterea frater Biturigum Dux & Alensonius dimissi erant, vt conficerent pretium. Postremò ad implorandam opem diuinam conuersus, preces toto regno, sacrificia & supplicationes instituit, præit exemplo cæteris religione atque pietate, frequens in supplicationibus cum Reginâ, nudis vterque pedibus, munus imponit oratoribus sacris inflammandi populum ad necessarium bellum, doceant iustissimè susceptum à Rege, belli iusti spem præclaram esse; Anglos violatores iurati fœderis, plectendos haud dubiè à Deo periurij vindice. Et ij strenuè functi sunt munere, religione validissimo ad populum telo: ac memoratur Archiepiscopus Tolosanus qui Occitaniam opera Concionatorum continuit, peragránsque Aquitaniæ limites, vnis Religiosis sub signa euocatis, atque vnâ sermonis tubâ pugnantibus, vrbem Cadurcum & plurima oppida Regi adiunxit. Ita

Rex postquam omnia comparauit sedulò, in Parlamenti Curiâ Vasconum prouocationem admisit, legauítque qui eam Eduardo Burdegalæ significarent, Pelotum Iudicem Tolosanum, & Caponellum Equitem, diémque dicerent, vt se Regi supremo Domino sisteret. Ad quas voces respondit indignans, se iturum Parisios, sed indutum galeâ, & stipatum sexaginta hominum millibus. Missus postea in Angliam non fæcialis, sed Regis famulus, qui Eduardo Regi bellum denuntiaret; eodémque tempore, vt erat constitutum, Abbauillæi ac Pontiuenses, eiecto præsidio Anglico, Francum admittunt; Comitibus Sanpaulo & Castilionio ciuium animos conciliantibus.

CAROLVS V.

V. *Bellum cum Anglo.*

Belli obnuntiatio non improuisa Eduardo fuit; sed inexpectata Abbauillæ & Pontiui defectio; collectúmque rem cum temerariis Francis non ampliùs fore; sed cùm iis quos prudens calliditas iam armaret: ideò ab Eduardo conuocata Comitia, & ad bellum gerendum curæ adhibitæ. Verùm vt noua bellandi ratio repentè extitit, & noui Imperatores, ita noua propemodùm fata. Eduardus pater tot ærumnis fractus se Insulâ suâ continebat; filius ab expeditione Hispanicâ morbo contracto, in hydropem vergente, corporis malo vigorem animi relaxabat; quamobrem pater alterum filium Cambrigiæ Comitem in Aquitaniam miserat. Et quidem Chaudosius clarissimus ducum, victórque perpetuus, Vasconiam premebat, vrbésque singulas impugnabat; verùm paucis captis, repulsus à pluribus, cùm ad Pictones arma conuertisset, in leui & fortuito prælio cæsus est; adeò incerti sunt exitus Martis: nec securitatem vlla vnquam gloria vel facinora præstant. Interea Rex Cambrigiæ Comiti in Andibus grassanti fratrem Andegauensem obiecerat, Burgundum Lencastrio Caletum

Anno 1369.

CAROLVS V.

cum exercitu aduenienti. Sed vtrobique ostentatum bellum non gestum, Francis pugnâ abstinentibus, Anglis se in sua oppida recipientibus. At per eas moras Carolus Guesclinum exciuerat ab Hispaniâ, hyémsque effluxerat; cùm Andegauensis & Biturigum Dux gemino exercitu in Aquitaniam penetrant; eo consilio vt ad Enculismam iungerent copias, & Eduardum morbo vexatum, qui in eam vrbem secesserat, simul obsiderent. Guesclinus se Andegauensi adiunxit, benefactori suo, & ob militarem indolem chariori; vrbésque nullo negotio & in viâ pergens plurimas cepit, Moissacum, Aginnum, Tonnesium munitum & populosum municipium, & quarto die Aquilonium, inexpugnabilem Ioannis contumaciæ arcem; adeò in Imperatore stat bellum, vnúmque caput pro machinis & munimentis est. Inde copias soluit Andegauensis, reuocatúsque Lutetiam Guesclinus, dum iter per Lemouices habet, vrbem Lemouicum quam Biturigum Dux obsidebat; ad fœdus perduxit, ciues atque Episcopum alloquutus, Francósque intra muros constituit; nam in eo mens æquè prompta ac manus, & sæpe quiescente ferro linguam armabat. Tunc admodùm properabat, & erat in Picardia, quod cum præsentem expeteret. Robertus Knolus, dux bello præclarus, ab Anglia transportato exercitu, Bononiensem agrum, Artesiam, & Picardiam vrebat impunè, & ad Parisios vetante nullo admotus, prædis atque incendiis grassabatur. Quippe Carolus in proposito constans, abstinere pugnâ, hostemque morâ & cunctatione conficere, capitali pœnâ vetuerat, ne quis extra vrbium portas prorumperet; aquis torrentibus campos expassos obiectans, non aggeres; imò cum fumantia villarum incendia Parisienses ipsi commonstrarent, immotus respondit; *Angli fumum dumtaxat excitant,*

Guesclini facta.

Aiguillon.

tant, at is citò euanescet. Præstolabatur ducem cui militem atque arma committeret; isque mox aduenit arcessitus Guesclinus, & illicò Comestabilis dictus est, Moræo Fiennio spontè abdicante ob graue senium,& profitente regni Ensem, fortiorem suâ dextram appetere. Ac memoranda Guesclini modestia, qui recusatâ dignitate excusabat inscitiam, sed à Rege iussus hanc demùm admittit; vnum Regi supplicans, vt quando tam celso in apice omnium procerum pateret inuidiæ, ne quid de se Rex delatoribus crederet, donec ipsum audiret; Rexque affirmauit, alienari se ab virtute tam cognitâ nunquam posse: mox huic copias dat, quibus exercitum Anglum retunderet. Nec fefellit Regem viri virtus; nam Knollium Guesclinus ad Pictones accedentem, vt Anglis principibus sese coniungeret, per eadem hospitia sequebatur; nec se pugnæ committens, venabatur pugnandi opportunitatem. Ea se in Cænomanis obtulit, cùm Anglus spretâ Guesclini patientiâ, quam timiditatem interpretabatur, latiùs atque securiùs positis castris, quietem caperet; primo mane metatos longiùs Guesclinus excipit; cæditque octingentos. Exin reliquum exercitum ita vexauit, carpendo, incurrendo, cibos detrahendo, vt paucis diebus instar niuis effluxerit, Knollio reliquias ægrè in Britanniam deducente. Dum is arte pugnat; Eduardus iracundiam in Lemouicum vrbem effundit: nam excandescens quod ea vrbs, munita admodùm, Francos voluntate suâ excepisset, excitis fratrum copiis, vrbem inuadit, vímque omnem admouens, postquam ducto cuniculo pars muri euersa est, per eius labem irrumpit, permissámque vrbem furori militum, prædâ, cæde atque incendio perdit: cæsa ciuium quatuor millia, feminis atque infantibus haud vsquam parcitum; vni Episcopo ægrè indultum est; nihílque præ-

CAROLVS V.
Guesclinus Comestabilis.

Lemouicum captum & euersum.

CAROLUS V. termissum,quo intenderetur vrbis calamitas. Hæc postrema Eduardi prouincia ; nam in momenta morbus inualescens , exhauriénsque artem medicorum,adegit principem Angliam petere ; si forte natiuo cœlo afflictæ vires restituerentur. Simul morbo Londini raptus Gualterius Maunyus celeberrimus bello dux ; vt iam deficere fortuna Anglica, imò fortitudo fortunæ domina videretur. Nec rem erexit , quod Lancastrius Petri crudelis filiam natu maximam vxorem duxit;spe Regni Castellæ in dotem allatâ ; quippe Henricus Castellæ Rex in nouum hostem vt se communiret, arctius fœdus cum Francis pepigit,omnésque vires in opem intendit, gnarus in Franci victoriâ securitatem suam collocatam , nec se Anglo incolumi stare posse.

VI. *Angli nauali prælio ab Hispanis victi.* Hactenus bellum lentè & per gradus incesserat , ceu deliberante fortunâ in vtram partem conuerteret se ; mox versus Franciam cursu inuecta est, ac Eduardum deseruit ; neminem vnquam mortalium constanter amplexa, abcessitque eodem gradu quo antè accesserat , nauali prælio. Postquam Eduardus iunior in Angliam venit , fratérque Lancastrius cum nouâ coniuge pariter in eam soluit, Aquitania in Præfectos plures diuisa, patebat Franco inuadenti , atque oppida plurima expugnanti. Huic malo Eduardus vt mederetur , Comitem Pembrotium generum suum designauit in eam cum imperio mittere , simúlque classem instructam quam Guichardus Anglius deduceret, vir bello præclarus, reíque nauticæ peritissimus. *D'Angle.* Gnarus huius consilij Carolus , nam in Eduardi arcana sagacitate maximâ penetrabat, classem quam ab Hispano Rege acceperat , conflatam ex magnis nauibus quadraginta , destinauit ad Anglicam repellendam , iussitque in anchoris ad Rupellam stare. Huic Præfectus Bucca-

nigra

nigra erat, Hiſpanus vir, felici audaciâ,naualibuſque præliis illuſtris. Is cùm primùm Anglica claſſis ſpectata eſt, ſecundo venti flatu intercepto, improuiſus in hoſtiles naues inuadit. Teli iactum repente occupat, propiúſque accedens, longurios ferreos, globos, & quadra, inductíſque machinis Saxa ingentia, tanto impetu, támque ſpiſſo infundit, vt ruptis armamentis, malis fractis, obrutis tabulatis, armis, armatíſque perfoſſis, vim reſiſtendi Anglo excuſſerit. Nec hoſti proderat vnco naues affigere; nam præcelſa Hiſpanorum nauigia natantium inſtar ſcopulorum vecta in Anglica, ea demergebant partim, partim diffringebant; ita in noctem pugna protracta eſt.Prima luce cùm elabi Angli non poſſent, nec Rupellenſibus perſuaderent, vt ſua ad inſtaurandum prælium ſubirent nauigia, fortiter renouant dimicationem, qua tamen victi penitùs & profligati; cæſi omnes aut capti; captus ipſe Pembrocius, vnus in ſuâ naui pugnæ ſuperſtes; octo millia militum capta,& cum nauibus ad Caſtellæ Regem deducta. Ea clarus victoriâ Carolus ad ſubigendos Pictones animum appulit,& quando Rupella totius Regionis caput eſſet, & propugnaculum, ad eam ſe adiicit, auocátque Yuanum Valliæ Principem, iuſſum ad Caſtellam ire, & nouam claſſem diligenter inſtruere.Erat Yuanus Aimonis filius,Valliæ Principis, ab Eduardo ditione pulſus, patre ab eodem per ambitionem interempto, profugúſque in Franciam, atque ab Rege; pecuniâ, milite, & exiguâ claſſe donatus, benefactori gratus, ſimul vindictam in infenſiſſimum hoſtem exerebat.Iſta dum mari patrantur feliciter, Gueſclinus Comeſtabilis haudquaquam ceſſabat, poſt Lemouices & Rutenos Regi adiunctos, dum incumbit Pictonibus, vt conſilium Regis promoueret, à Pictauïenſibus appellatur, oblatâ ſpe occupandæ Vrbis, ſi

CARO-LVS V.

CAROLVS V. approperaret. Decursis intra vnum diem ac noctem leucis triginta, cum selectis turmis primo mane adstat ad portas, admissúsque ab appellantibus, vrbem magnâ lætitiâ occupat. Quæ multùm est aucta, cum post horam Capitalis Buschius ad muros spectatus est, ab ciuibus pariter qui fauebant Anglo excitus, sed illi frustrà celeritas fuit, anteuertente Guesclino, & cursus præmium occupante. Capto Pictauio plurimæ in Pictonibus vrbes Franco adhæserunt: Subisium oppidum vtrique partium cladis & triumphi materia fuit. Id impugnabant à Guesclino missi Pontij duo, quorum alter Brito; Picto alter; vrgebantque plurimùm; cùm Grallius Capitalis ad opem aduolat, & nocte concubiâ in obsidentium castra inuectus, militem cædit, capit, disiicit; ipsósque Pontios in vincula agit. Yuanus quem dixi Valliæ principem, iam ab Castella, cum instructa classe reuerterat, auditáque obsidione Subisij, non dubitauit quin ad opem Capitalis accurreret. Ergo siue militari peritiâ rem suspicatus, siue à speculatore admonitus, eadem nocte qua Capitalis prorumpit, ipse quadringentos educit equites, Carentonum amnem cimbis transmittit, prælatísque facibus, quas magno numero lixæ accenderant, repentinus Capitalem aggreditur; vtque victores in prædando fusi & palantes erant, haud ægrè vincuntur; capti Pontij recipiuntur, & ipse Capitalis vicem suam passus à captiuis suis abducitur. Ex belli sunt vices, quo nec ipsum pelagus mutabilius est. Tanti viri captiuitas molestissima Eduardo fuit; eo enim res Anglica iis in prouinciis nitebatur, obtulítque ad redimendum, captiuos quatuor etiam principes; sed Carolus virum liberari neutiquam passus est, à quo vno metuebat, laudabilísque fortissimi viri in Principem fides, qui postquam nullis Caroli conditionibus ab Anglo abstractus est,

eſt, quinquennio cuſtodia maceratus, tandem tædio captiuitatis emiſit animum; æquè gloriosè & fortiter, ac ſi confoſſus vulneribus in patrandâ victoriâ cecidiſſet. Continuò vrbes Pictonum & Santonum, præter Rupellam atque Touartium in poteſtate Franci conceſſerunt.

VII. *Rupella capta.*

Rupellæ Yuanus Vallius imminebat. Ille celeriter ab Henrico Rege impetratâ claſſe, mari vectus naues Hiſpanicas quatuordecim & triremes octo, pluribus adiunctis nauigiis, Præfecto Rodericio Rufo, ad Rupellæ oram admouerat. Inſidebat oſtium, quo mare arctiori alueo in portum peruadit, miſſiſque anchoris, occludebat obſeſſis exitum. Rupellenſibus prona erat voluntas Franci admittendi, ſed erecta arx intra vrbem ipſam, Anglicúmque præſidium, intercedebant tacitis votis. Attamen vt cupientibus nihil arduum eſt, Ioannes Chandorerius Vrbis conſul primarius, dolo militari in arcem penetrat, Anglicum præſidium capit, & vetante nemine Francum appellat; Porrò dolus eiuſmodi fuit. Centum dumtaxat Angli arcem obtinebant Præfecto Philippo Mancello, viro quidem forti, ſed feroce, & literaturæ omnis experte. Eum vocat Conſul ad prandium, ſimúlque optimates vrbis, conſilij ſui participes; exceptóque oppiparè, diploma exhibet ab Eduardo profectum, quo tam ciues quam præſidiarij milites, iubebantur luſtratione publicâ recenſeri; erat diploma munitum ſigillo regio, quod Mancellus agnouit, at cùm legendi imperitus eſſet, non aduertit fraudem, idque mandatum haud inſcriptum litteris, ſed fictum à Conſule ad dolum texendum. Ergo poſtero die ſuos ex arce educit, præter duodecim, ciueſque omnes Conſul alíique conſcij inſtruunt armis; nec iis arduum fuit, Anglos & Præfectum capere, ipſámque arcem inuadere; capti incolumes dimittuntur Burdegalam,

CAROLVS V. degalam; ciuésque liberi paciscuntur deditionem cum Franco, honestâ conditione, vt arx euerteretur, ciuitásque in posterum, nullo fœdere tradi extraneo; aut à Franciæ corpore auelli posset; quam eximiam fidem eorum posteri longâ perduellione fœdabunt. Ex quibus miror, venisse Anglis in mentem scribere, curâ atque industriâ Lancastrij; seruatam Rupellam, nec in Francorum manus peruenisse, ipso facto arguente mendacium, & in cæteris scribentium fidem eleuante. Sed diu est quod ferri furor peruadit in calamos, vt stilum exerant, qui ensem nequeunt; magno Historiæ & fidei publicæ detrimento. Guesclinus Rupellâ deditâ, Benonum Castrum expugnat: cuius Præfectus in odium Rupellensium postquam Anglum expulerant, sex adolescentes ex popularibus eorum suisque præsidiariis, auribus naribúsque truncatos, Rupellam miserat. Atque is vim repellebat strenuè, donec fossâ æquatâ Franci ad murum admoti, eum scutis protecti eruerunt ligonibus, & per apertam labem irrumpentes, Præfectum & milites in crudelitatis pœnam obtruncarunt. Tum vires omnes in Touartium conuersæ. Eam in vrbem Vicecomes cum primâ Pictonum nobilitate, Anglicisque præsidiis defensurus patrimonium sese receperat, eratque spes auxilij ab Angliâ submittendi; verùm ita machinis muros & munimenta quassabat Guesclinus, vt obsessi deditionem pepigerint, intrà tres proximos menses, nisi eo tempore Eduardus aut vnus filiorum cum exercitu regio opem vrbi inferret. Eo fœdere haud dubia pugna indicebatur: nam erat spatium ad copias vndique contrahendas, ac tametsi Carolus ab eiusmodi prœliis abhorreret, tamen postquam Comestabili bellum permiserat; idem eius felicitati atque prudentiæ relinquebat. Nec Eduardus in parando prælio segnior, qui collecto ex vniuersâ Angliâ

Touartium captum

Angliâ milite, cum filio Eduardo octingentis nauibus Dubri soluit; professus se ire vt perdita reciperet, aut relicta perderet. Verùm & in eo sortem aduersam expertus est, ventis obstinatè reflantibus, & appulsum in Franciam prohibentibus; vt plurimos dies ad Normanniæ, Britanniæque oras classem iactatam, soloque semper interdictam, tandem in Angliam suam reduxerit; clementis infensis, quibus diu ita propitiis vtebatur; adeò vitæ nostræ vel exigua breuitas ingentibus conuersionibus patet; dixitque in reditu, nullum Regem minùs arma induisse quàm Carolum, nec vllum sibi facessiuisse plus negotij atque ærumnarum. Nempe eâ procellâ atrocissimam pugnam auerterat Deus, qui Christiano parcebat sanguini; nam condictâ die, tres Regis fratres, Comestabilis, cunctíque principes, cum sexaginta hominum millibus, instruxerant aciem, hostem operientes; quo non comparente, Touartium nobiléſque Pictones Franco addicti sunt. Chiræum supererat validissimum castrum, quod obsidio Guesclinus cinxerat, vrgebátque summoperè Touartio reddito; cùm è proximis vrbibus Angli Præsidiarij ad liberandam arcem conueniunt, & Guesclinum aggrediuntur; ille primùm se intra aggeres suos continuit; nec dubius quin eodem tempore ciuis è castro erumperet, cohortes lectas in insidiis collocat, quæ ciuem, vt collegerat, erumpentem interceptum à tergo conficerent haud ægrè; tum ipse ex aggeribus prodiens, Anglos aggressus est, perculítque tam fortiter, vt nullo incolumi cæsi omnes aut capti sint. Hoc facinore subacti Pictones & ex singulis oppidis vi Angli aut sponte deiecti. Ioanni Biturigum Duci dati à Rege Pictones; iam lætitiâ in Franciam reuocatâ, & miseriarum sensum abstergente.

CAROLVS V. | Chiray.

VIII. Mox à Pictonibus in Britanniam bellum traductum

CARO-LVS V.

Britanniæ Dux pulsus.

traductum eſt. Ioannes Monfortius Britanniæ Dux, Eduardo ſocero,præter affinitatem, ſponte & gratâ beneficiorum memoriâ addictiſſimus, Franci ſucceſſus ferebat impatientius, ſæpè tentauerat bellum perſuadere Britonibus; ſe Anglo fortunam, atque imperium debere, participandam cum eo calamitatem, cuius proſperitate modo felix eſſet; ingrati animi fore, pro beneficiis obliuionem opponere. At ſurdis clamabat; nam Proceres cuncti, vel cenſu annuo à Rege donati, vel tranquillam pacem bello præoptantes, excuſabant, pacta cum Rege fœdera, nec vllâ causâ paſſuros ſe vt violarentur. Monfortius vt vi perficeret, quod vetabatur conſilio, Anglos euocat, plurimos præſidij loco in vrbibus atque arcibus locat, iiſque nititur Procerum potentiam atque autoritatem conuellere. Verùm iſti palàm rebellantes, in Anglos irrumpunt, pellunt, atque obtruncant; ad Regem vt ad ſupremum Dominum querelas deferunt, Ducémque accuſant, quod Franciæ hoſtem in ditionem ſuam euocaſſet. Eam ob rem dies Monfortio dicta; moxque imperatum vt ab Anglo deficiat, Regique Franciæ Domino ſuo pugnatum veniat. Cùm is cunctaretur, iubetur Comeſtabilis in Britanniam irrumpere, & prouinciam reo Duci detrahere. Nec mora; tota Britannia in venientis poteſtatem tradita; ac præter Breſtum arcem, & Auræũ vrbem, cætera omnia nullo ſanguine obtenta. Monfortius ad flagitanda auxilia in Angliam fugit, ac ea Eduardus validiſſima comparabat. Quippe Comitem Saliſberienſem cum octoginta nauibus in Britanniam mittit; ſimúlque ad Francum à Britanniâ auertendum Lancaſtrium cum eo quem inſtruxerat antè exercitu Caletum deſtinat. Primus Saliſberienſis Breſtum appellitur, & in arcem admiſſus, quam tenebat præſidium Anglicum, vrbem inferiorem, quia

Francum

Francum exceperat, ferro vastat & flammis. Comestabilis qui in Insulam Gersæam transmiserat, ad eam cladem reuocatus, Britanniam repetit, Anglísque imminens, castris tectos premit. Cum repentè à Rege arcessitur, Lancastrio cum Monfortio quadraginta hominum millia deducente, & terrorem quoquò se verteret inferente. Erat illi animus rem pugnæ committere, & fortunam Angliæ suscitare; sed cùm Guesclinus nusquam copiam faceret, torrentis instar per vastatos campos effluxit. Nam inundans in Artesiâ primùm, mox in Veromanduos, inuasit Campaniam, tum Burgundiam impetens, vnóque tractu Bellijocenses & Forisienses corripiens; mox pertransitis Aruernis & Lemouicibus, tandem Burdegala seu Oceani sinu exceptus est. Hærebat assiduus Comestabilis; modò latera modo terga carpens, detrahebat cibaria, viæ diuortia prohibebat, erectísque hinc inde molibus, furentibusque vndis constrictis alueo; amoliebatur pestem ab vrbibus. Ita tantus exercitus viam quidem signauit ruinis atque incendiis, sed nullâ vrbium captâ, nullâ arce, imminutus potissimâ sui parte, cùm hominum sex duntaxat millia superessent, ceu durissimâ procellâ iactatus, naufragium tandem in portum intulit; adeò sine ferro profligantur bella, & plerumque efficacissima pugna est, abstinere pugnâ. Discussa eiusmodi tempestate in ipsam Aquitaniam Rex peruasit, missúsque in superiorem Vasconiam Dux Andegauensis cum Comestabile, & quindecim peditum millibus, partim spontaneas deditiones excepit, partim armis obnitentes confecit. Sponte concesserunt, Condomum, Sammacarius, Monsmarsanus, aliæque vrbes. Vi adactus est Comes Fuxiensis, qui Andegauensem conuenit, ac Bearnium cæteráſque ditiones clientelæ Caroli subdidit. Interea Gregorio X I. Pontifi-

Carolvs V.

Exercitus Anglicus perit.

ce

—— ce qui Vrbano successerat contendente, pactæ

CAROLVS V. Anno 1374. induciæ aliquantisper arma continebant, dum vtrinque viri illustres Brugas conueniunt, ad pacem duos inter Reges conciliandam. Verùm is erat animorum ardor, cùm hinc Eduardus tot victoriarum fructu orbari, iacturam & grauissimam quidem existimaret; illinc Carolus reducem prosperitatem sine fructu omittere, stoliditatem putaret; vt à bello amoueri nequiuerint; cardine contentionis circa imperium vertente, quod summum Carolus in concessas vrbes vindicabat, Eduardus prorsus abnuebat, indignans se subiici ei, quem toties profligasset. Induciæ tamen in biennium proximum prorogatæ, quo tempore Coucyus vacuas militum legiones in Germaniam duxit, Austriam inuasurus, sibi hereditate materna quæsitam; at iuri arma extitere imparia; penuriâ & locorum difficultatibus exercitus, sponte solutus est, spésque expeditionis euanuit. Et per easdem inducias acerbissimam cladem Anglia passa est, in Principum fato. Primus morbo hydrope assumptus est, Eduardus filius, Aquitaniæ Dux, clarissimus in Europâ victor, & Franciæ triumphator perpetuus; virtutes eximias vno superbiæ næuo dispungens. Nec superfuit diu pater Eduardus, aliquot post menses morte subita correptus; magnus haud dubiè, dignúsque quem Anglia cum præclarissimis Imperatorum componat; vitæ media felicissima nactus, dura exordium exitúmque; vnus mortalium quibus vita longior miseriæ fuit; felices, si vitam felicitatis fundum contraxissent. Successorem dixit Ricardum Burdegalæ natum ex Eduardo filio, vndecim annorum puerum; patruo Lancastrio Regnum gubernante, Regem Guiscardo Anglico, Veterano Duce, prudentiâ claro.

Carolus V. *De Coucy.* *Eduardi mors filij & patris*

IX. Post elapsas inducias, magno animo bellum

lum in Anglos instaurat Carolus; sublato, Eduardo, prona omnia & secunda votis videbantur. Classem ingentem quam adornauerat, Ioanni Viennio Admiralio tradit; adiunctisque Hispanis nauibus, iubet oram Angliæ legere, & vastare; Quod egregiè præstitum, capto Plimontio, & orâ illa quæ Franciam spectat, direptâ impunè atque incensâ. Tum ad Ardras admotus exercitus; (nam sic Ardeam appello;) quarum præsidium toti Picardiæ atque Artesiæ molestissimum erat. Copiarum Dux Philippus Burgundus, qui vexatam vrbem saxorum grandine immissâ machinis, nec satis pro momento munitam, adegit breui ad deditionem, & viam Caletensibus arctiorem effecit, qua in Franciam ibant. Inde belli moles in Aquitaniam versa. Hanc pro rege Angliæ obtinebat Thomas Felletonius milite parum instructus, quod Anglia in Lancastrium iam turbas coquebat, & nuper odium nobilium graue contraxerat, nece Aimonis Pommerij, suæ genti charissimi, quem palam capite truncauerat, suspectum super amicitiâ Franciæ. Dux Andegauensis & Comestabilis ducto exercitu, in quem conuenerant Proceres, Coucyus Sancerra, Armaniacus, Albretus, & Yuanus Valliæ, singuli cum equestribus turmis; Bergeracum obuallant. Ea vrbs ad Duranium munitissima, Burdegalensis regionis clauis, cuius beneficio in Aquitaniam clauderetur aditus ac pateret. Felletonius vt obsessis opitularetur, exigua spe Anglici subsidij, Vascones appellat, quorum aliquot fidi adhuc perstiterant; ij Mucidantius, Rosemius, Durassius, & Langoiranus, nam Dominum Elparræ in Angliam miserat; eorum ope trecentis lancceariis congregatis, Yureti supra Regulam hæret, atque ad insidias pugnæ impotens versus, obsidentibus magna incommoda inferebat. Erat Regulæ machina bellica quam

CAROLVS V. *Bellum instauratum.* Anno 1377.

Felleton.

De Pômiers.

Bergerac.

Porcam

CAROLVS V.

Porcam appellabant; ea ex ingentibus tignis compacta, quæ facilè inferi, & dissolui possent, centum armatos capiebat, quos per rotulas ad hostilem murum admota, arcanísque machinulis supra pinnas erecta, hosti propugnanti obiiciebat; iniquitate loci superatâ, & marte quasi ex nubibus prorumpente. Missi Regulam trecenti lancearij qui machinam ad castra deferrent, & reditum Felletonius operiebatur, vt machinam simul & perductores diriperet. At fortè contigit, vt ducenti Lancearij in aliam rem à Comestabile missi, incompertis insidiis se ad trecentos adiunxerint; ita conserto in reditu prælio Validiores Franci vicerunt Vascones; capti Felletonius, & ij quatuor quos dixi Proceres; ac postmodum Bergeracum deditionem paciscitur. Ita Rex Carolus victorias propagabat foris, dum intus vitæ grauissimum discrimen subiit. Rex Nauarræ aliquot ante annis pacem Vernoni iurauerat, & sæpe in perfidiâ deprehensus, vt fidem faceret, liberos duos in obsides dederat. Nihil hactenus in fœdus peccauerat, cùm repentè execrabili flagitio coalitam pacem diuellit. Prosperitati Regis infensissimus, quam in dies stabiliri inspiceret, inuidiâ odium primum & naturæ peruersitatem vehementius inflammante, veneno tollere Regem aggreditur. Id vt perficiat, duos è domesticis donis illectos, in nefas immittit, persuadétque vt missi ad Regem specie famulandi liberis suis, qui obsides in Franciâ erant, Regi toxicum præberent; eorum alter Sacerdos, alter nobilis; de industriâ lecti, vt dignitas originis & conditionis suspicionem omnem amoueret. Ij in consilio deprehensi, & equuleo torti, fatentur parricidium, authorem accusant, ac testantur Nauarri in Regem odium nullo vnquam pacto mitigari aut restingui posse. Pœnis rei affecti, & in Nauarrum bellum extem-

Bellum in Nauarrũ.

plo

plò tergeminum motum. Comeſtabili aſſignata Normannia, Monſpelium Duci Andegauenſi, Nauarra ipſa Henrico Caſtellæ Regi. Et quidem Comeſtabilis Ebroicenſem Comitatum inuadit fœliciter, vrbes omnes expugnat; præter Ebroicas, quas poſtmodum Coucyus capit, Nauarrúmque tota regione victor deturbat. Similiter Andegauenſis Monſpelium occupat, & ditionem vrbi adiectam, & depulſi Nauarri Magiſtratibus, vexillum Franciæ erigit. Verùm aliquantò poſt cùm à ciuibus pecuniam grandem exigeret, ij ſeditione commotâ, à Nauarris forſan inflammati, Magiſtratus à Duce conſtitutos obtruncant, ipſius Cancellarium, & Amanuenſem, Præfectum vrbis, alióſque Regiarum partium octoginta, eorúmque cadauera in puteos proiiciunt. Andegauenſis alioquin ferocioris iræ, atque impotentis, tunc ad dirum facinus excandeſcens, reducto exercitu vrbem ſerò pœnitentem ingreditur, dignúmque pro flagitio meditatur ſupplicium; miſerabilium ſpectaculo nuſquam emollitus, (nam Conſules reſte de collo pendente claues afferebant, fœminæ & pueri lugubri habitu, ac voce ſupplici miſericordiam inclamabant) iubet ſingulos in palatium ſuũ arma deferre. Id vbi eſt præſtitum, imperat ſe in foro ſiſtant, in quo theatrum erigitur, mileſque diſpoſitus, turbam ciuium accedentem, & terribili mortis facie trepidantem, ne quis effugiat circumambit, mox in theatrum Dux ſcandit, dixítque ſententiam, qua vrbs Monſpelium omnibus ornamentis & priuilegiis ſpoliatur, in aureorum centum & viginti millia, & ſtipendia militum damnatur, muri turres & portæ maiores euertuntur; ſexcenti è ciuibus trucidantur, ducenti capite, totidem ſuſpendio, ignibus cæteri; omnium bona dimidia parte fiſco addicuntur. Ad damnationem acerbam Cardinalis Luna opponebat preces; is ora-bat,

CAROLVS V.

Monſpelij pœna.

Anno 1378.

bat, Clementis nomine, qui post Gregorij mortem Pontificatu in partes distracto, agebat Auenione; vt si reis minus ignoscere vellet, saltem vno die differret supplicium, breui hac morâ vires nec sibi deperituras, nec reis addendas, eo Pontificis precibus commodaret, vt nocte vna pœnam prolataret. Rem tam leuem non ausus denegare Princeps, reos in posterum diem dimittit, ambiguos an spem tenuem in tempore tanto conciperent. Ipsâ nocte, Principis ira deferbuit, primóque mane pœnam commutauit, indictâ leui pecuniâ, & seditionis capitibus in mortem raptis, vrbi cæteræ indulsit. Ita generosis animis ira tempestas est, quam si mora excutiat, serenitas redit; gaudétque animus indemnis aliis, sibi restitui.

CAROLVS V.

X. Interim in Nauarra graue bellum exoriebatur. Henricus Castellæ Rex ab Franco impulsus bellum indicit; nec causa deerat; quod Nauarrus ex superiori fœdere pecuniam pactus, Hispano adulteratam dederat, pro indole fraudulentâ, & nunquam non fallente, etiam per ipsam pacem & candoris commercium. Ille Petrum Mauricum Lugronij Præfectum inuitabat pretio, vt arcem proderet, finxítque permittente Henrico Martinus, vt Nauarrum se dantem in retia tandem apprehenderet; sed cum is mœnibus abstinuisset, cæsi quos immiserat equites, ipse fugâ elabitur; tunc promotum bellum; & Ioannes Henrici filius Pompelonem cum exercitu venit, Guardiâ, Vcanáque arcibus captis. Illicò obsidio Pompeloni admota, quæ protracta longius bellum extinxit. Nam Nauarrus profectus Burdegalam, obtentísque subsidiis vrbem communiuit; præterea Henricus Rex vitam amittit, reuocatúsque Ioannes filius ad nouum regnum constituendum, pacem cum Nauarro sancit, redítque in Castellam. Eos inter motus turbásque Europæ, Carolus Imperator

Bellum in Nauarra.

Caroli Imperatoris in Franciam aduentus

Imperator in Franciam venit; id summoperè ambiuerat, siue conciliaturus inter Reges concordiam, siue Franciam sibi alteram patriam, nepotémque Charissimum inuisurus; siue filio Venceslao cui vnicè studebat comparaturus Francorum beneuolentiam. Magnificè ac regiè exceptus infectâ pace in Germaniam rediit, memoratúrque ipsius donum, quo duo in Delphinatibus castra Delphino concessit. Abruptâ spe pacis, in bella grauius Reges incumbunt. Anglum premebat Britanniæ Ducis Calamitas, qui patriâ extorris, deiectusque imperio, in Flandriâ agebat; eum vt reduceret Lancastrius, cum valido exercitu, in Britanniam penetrat, fanúmque sancti Macloüij oppugnat. Ad vrbem seruandam Comestabilis cum exercitu aduolat, & castris locatis, ad alteram Rencij ripam, conturbat hostem velitationibus, pugnæ facultate semper interdictâ. Præterea cùm Maclouienses se egregiè defenderent, hyémsque instaret; Lancastrius soluit obsidium, copiásque multùm imminutas imponit nauibus, reuertítque in Angliam; Monfortio ad Flandrum veterem hospitem diuertente. Mox Auræum quod vnum ex eius partibus stabat, ad Regem accessit. Ergo Rex totius Britanniæ compos, vt victoriæ fastigium adderet, rem instituit, quæ & ipsam euertit victoriam, & euersum Ducem amplitudini primæ restituit; adeò fallax est humanæ mentis prudentia. Nam Rex sententiâ Parium ob perduellionem Ducem damnat, Britanniámque Regno adiungit. Eo iudicio alienati Britonum animi, paucísque exceptis quibus annuos sumptus Rex pendebat, vnanimi consensu Monfortius reuocatur: *Ab omni memoriâ prouinciam suam Duces habuisse, imò olim Regio titulo gubernatam; non ferendum in alienum imperium traducatur; perstandum ac moriendum in antiquissimi iuris tuitione, & ducendâ ad nepotes*

CAROLVS V.

Res tantæ in Britannia.

S. Maclou.

vltimos perpetuitate. Missus ad Monfortium Rohanius, datúsque ab Anglo Huo Caurelæus, veteranus miles, lectæque copiæ, quarum ope momento in totam Britanniam Dux admissus, præter vrbes paucas quas Franci tenebant, & copiosum exercitum instruebat in Anglia Buquingamius Regis patruus, quem in Franciam duceret, auerteretque à Britanniâ vindicem. Ille dum paratur; Guesclinus aduolauerat in Britanniam, & Diuano expugnato, contendebat bellum propagare, cum euocante Rege in Aquitaniam properat. Angli Duce Neouilla plures vrbes receperant, & inualescebant in dies. Testanerius prædo famosus multas prouincias diripiebat, valida castra obtinebat in singulis, in Aruernis, Ruthenis, Lemouicibus, Cadurcis, Gabalitis, Aginnatibus, & Bigerris; Ventadoreum ceperat in Lemouicum finibus castrum, & ab eo Burdegalam vsque, sexaginta occupabat, tum arces, tum oppida, campos latè opprimens, & pecuniarum pactionibus vexans, vt iam non prædo, sed tyrannus foret; Anglo fauente, atque subsidia ministrante. Ad eum deturbandum vrgente Andegauensi, designatus Guesclinus, qui iam multis castris inuasis, Castrum nouum obsidebat, arcem Mimates inter atque Anicium. Iurauerat, se non discessurum quin castrum caperet; cum repentino morbo correptus, paucis diebus interit, eodémque die obsessi deditionem pacti, claues in mortui feretrum deferunt, credo vt fides mortuo staret, quæ viuo semper integra fuerat. In martis scholâ natus propemodum atque eruditus, erat tamen prudentiâ ciuili & moderatione clarissimus, ad nutum Principis altitudinem animi temperans; à militaribus noxis alienus, sæuitiam & auaritiam ignorabat; imò & gloriam communicabat cum aliis, non tantum Principibus, sed & militibus, testatus eam seu cętera spolia in partes cedere;

Margin: CAROLVS V. — Testanerius prædo. — Ventadour. — Guesclini mors. — Anno 1380.

cedere; at præter eam, nullas opes accumulabat, solitus dona, & beneficia Regia partiri in socios; ideò passim cunctis charissimus, in summo gratiæ & potentiæ apice, quod rarissimum, sic inuidiam restinxerat, vt amori viuus, mortuus luctui singulis fuerit. Rex acerbo dolore mortem prosequutus, illi indixit solemne funus, ac Regium, in sancti Dionysij inter Regum Mausolæa, ad tumulum quem sibi ipse erexerat. Nec Procerum vllus Comestabilis dignitatem admisit, quanquam à Rege appellati essent, & Coucyus stirpi Regiæ affinis, & Saucerra Marescallus; affirmantibus cunctis, tam recenti Guesclini memoriâ; extinctum iri gesta cæterorum, & plus gloriæ forè in eo admirando, quam in æmulando. CAROLVS V.

IX. *Angli in Frãcia.*

Interea exercitus à Buquingamio scriptus Caletum aduenerat, & ducebant signa, veterani Duces Knollius, Persius, & Cauræleus tot victoriis inclyti. Destinauerat Buquingamius, in Britanniam applicare, vt Francorum reliquias, ab eâ prouinciâ prorsus depelleret; tum in Franciæ caput victor inuaderet. Sed magnâ classe, quam Ioannes Castellæ Rex miserat, à Britanniâ prohibitus, tuto & angusto freto Caletum transiuerat. Inde constituit in Britanniam transgredi, pugnam conserere si se occasio daret, latè grassari, prouinciásque totas deurere. Carolus primi consilij tenax, eo maximè quod rapto Guesclino mancus esset propemodum truncúsque dexterâ, iubet Duces continere in vrbibus militem, viam decurrenti hosti permittere, ac demùm tergo instare, lentos carpere, & cibaria intercipere. Aderant in exercitu Regio Duces, Burgundus, Borbonius, Barrensis, Lotharingus, & Viennius Admiralius; & ex iussu Regis tecti erant muris. Angli postquam Artesios, & Campanos vastauerant, Icauna transito penetrant in

CAROLVS V.

Cœnomanos, vnde in Britanniam facilè transgrederentur. Sartha amnis transcurrit Cœnomanos, ripámque alteram Clissonius munierat, ad hostem arcendum quà vadum fluuius patitur, palos infixerat, vallo & fossa ripam absciderat, & ipse cum nobilibus è prouinciis proximis munitiones ductas propugnabat. Quà iter erat Angli ad vadum accedunt, mediique inter hostium copias, nam à fronte Clissonius, à tergo Principes cum exercitu sequebantur, consilium à fortitudine ineunt. Quippe in amnis alueum vltrò præcipites, palos quà vncis refigunt, quà brachiis, & sagittas inter, quas balistarij Franci effundebant, intrepidi ad munimenta decurrunt. Ea audacia Francis stuporem primùm, dein trepidationem, mox fugam iniecit; ipsisque transitum tutum per relicta vada confecit; Accessit ad eorum salutem constituendam, quod Principes, procerésque deserentes exercitum, celeriter Parisios conuolarunt, ad Regem inuisendum, qui grauissimo morbo decumbebat. Etenim is postquam effluuium brachij sponte exaruit, memor fati proximi, quod olim eo signo Germanus medicus præsagierat se ad mortem seriò comparat, & febri correptus, ad regnum, & se quæ spectarent, diligenter componit, fratres arcessit, Duces Biturigum & Burgundiæ, atque Borbonium Ducem, sororium; Andegauensi omisso, quod præferuidam indolem non amaret, rebúsque Neapolitanis implicito haud fidendum crederet; arcessitis dat mandata consiliáque egregia, duo præsertim accuratè commendans, primum vt Delphino in Germania Coniugem quærerent, ne Rex Anglus præriperet, eamque nationem adsciscceret; alterum vt Oliuerium Clissonium Comestabilem dicerent, quem ipse explorauerat, dignúmque censebat tanto fastigio. Hæc Rex prudentissimus, nescius per eas portas

Regis mors.

proruptur am

proruptur am calamitatem in Franciam; quas felicitati patefaciebat. Tum dicto Regni Regente Philippo Burgundo, Regis Borbonio, datíſque in ſtipem pauperum centum ſexaginta millibus florenorum; anno ætatis quadrageſimo ſecundo, piè & Chriſtianè animam poſuit. Eodem anno quo Gueſclinus obierat; vt ſimul Francia columnis firmiſſimis deſtituta, propiùs ad præcipitium vergeret. Ille eſt Carolus meritò ſapiens nuncupatus, tantúmque nomen impleuit meritis, conſilio optimus, quod exigebat frequenter ab aliis, nulli mancipatus, quàm rationi atque iuſtitiæ. Habebat equites quos togatos & legum vocabat, quibus non pauciora quam armatis debere Regnum affirmabat, Præclaras leges condidit; quarum vna intemerata iuit ad poſteros, vt Reges anno decimo quarto, dicerentur maiores, & regnum ipſi adminiſtrarent; exiſtimans Regi & Regno perniciofiſſimam lucem eſſe, tutelam alterius. Idem appellatus eſt diues; quod prudenti parſimoniâ, tot inter bellorum ſumptus ædificia priuata, & publica, quæ multa erexit; præter erogatas liberaliter pecunias, in Nobiles, milites, atque egenos, Duodeuicies centum millia aureorum, in ærario reliquerit, nulla Regni vexatione collecta. Erat illi mira affabilitas, qua conciliabat omnium animos, ſagacitas in penetrandis aliorum conſiliis, ſuis obtegendis, litterarum amans & ſtudioſus, ad eloquentiam à naturâ factus, religionis cultor atque pietatis; vt nullum tot inter virtutes næuum deprehendas. Elugenda vitæ breuitas, quæ felicitatem Franciæ tam citò rapuit: & obſeruandum quàm æquâ ſorte cum vtroque Regno à Deo actum ſit; nam Eduardus in Anglia rapto primo filio, puero regnum dimiſerat, tribus patruis clauum occupantibus; in Francia ſimiliter Carolus, Gueſclino præmortuo, quem Eduardo prin-

CAROLVS V.

Anno 1380.

CAROLVS V. cipi opponebat, filio annorum duodecim, sub trium patruorum tutelâ, an prædâ, sceptrum committebat, æquâ sanè lance, quam illicò calamitates Franciæ depriment. Inuestigabat Nobiles studiosè, quos inopia premeret, iisque clam pecuniam largam submittebat, qua æs alienum persoluerent, suásque filias collocarent; ne nobilitatis stirps illa deficeret, quam ornamentum & fulcrum Franciæ nuncupabat.

XII. *Carolus VI. Dictus Idictus. Sauoisij.* Rectè à Sapiente Carolo constituta, Ludouici Andegauensis præceps ambitio conturbauit. Etenim & non vocatus adfuit morienti, & mortui supremum reuellens arbitrium, Carolum Sauoisium ærario præfectum corripuit, coëgítque pecuniam Regiam sibi tradere, tùm palam in regimen regni aspirauit; sibi debitum affirmans, quod è Regis patruis natu maximus foret. Contra Burgundus atque Borbonius obiiciebant tabulas Regis, quibus ipsi designabantur tum Regis tum Regni tutores; iamque contentio ad arma spectabat, euocato vtrinque milite, cùm Ioannes Maresius Aduocatus Regius rem proponit ad sopiendam litem percommodam. *Des Marests.* Est auctor, vt quando Rex ab decimo quarto anno distaret propius, regni administrationem ipse susciperet; nullo Regente, ac ipsius nomine & sigillo tabulæ regiæ munirentur. Contra vir grauis, magnæque in Parlamento authoritatis, *voluntatem mortui Regis opponit, sapientiam viri exaggerat, quid tam repentè violetur quod prudentiâ summâ constituit? standum scriptis tabulis, operiendum designatum tempus, rebúsque præponendos quos Rex appellasset.* Cùm dissensio iam inter togatos propagaretur, imminerétque ciuile bellum grauissimum; tandem Burgundo & Borbonio in publicum bonum de iure suo patientibus detrahi; Andegauensi Regni, armorum, atque ærarij administratio cessit,

Regis

Regis institutio Burgundo & Borbonio; Duci Biturigum Occitania & Aquitania traditæ. Tum Oliuerius Clissonus Comestabilis dictus. Ita turbæ consopitæ, & Rex ductus Rhemos. Nec obita sine motu inauguratio; Duce Andegauensi principem inter Pares locum ambiente, quem tamen ipse Rex Burgundo assignauit, quia Princeps inter Pares esset, & id munus Parium esset, non Ducum. Imò in conuiuio cùm Andegauensis aliquo interuallo à Rege proximus consideret, Burgundus in interuallo sedile apposuit, vt vndecumque staret integra dignitas. Festam ceremoniam gratissima populis rex excepit; cùm Regis liberalitate ab omni tributo vectigali atque subsidio plebs liberata est; resque omnes læsæ Maiestatis donati veniâ. Eam ob rem Rex Dilectus vulgò nuncupatus, & studia plebis vehementer incensa; ad priuatum commodum respicientis; nec cogitantis bonum publicum sine priuato incommodo stare non posse. Et euentus docuit præposterâ liberalitate datum, quod extemplò reposcendum fuit. Læta primordia Britannia Ducem ad sinceram concordiam impulerunt: suadebant britones nobiles, in primis Rohanius, Riensius, & Rupefortius, bello tandem desineret, & pacem subditis optatissimam daret; *Regis adolescentis obtineri gratiam posse; sepulta odia & inimicitias cum Rege Carolo; rationem habendam Britanniæ, quæ tot miseriis vexata & discerpta, efflagitaret pacem & quietem. Chariorem patriam esse quam Eduardi memoriam; sat Anglorum beneficiis hactenus datum; det cætera sibi, suis & patriæ, serátque posteros, quibus beneficiorum memoriam hereditariam linquat.* Ad eas voces legati ab Rege missi accedunt, Episcopus Carnutensis, Cheurcusius, & præses Cabiensis, fœdúsque obtinent; quo Dux Regem conueniret, flagitaret ve-

CAROLVS VI.

Dux Britanniæ reconciliatus.

CAROLVS VI niam, clientelam profiteretur, amicitiam Anglicam eiuraret, ac pecuniam indictam solueret. Tum Rex ipsi vrbes in Britannia restitueret, & Monfortiam ditionẽ, aliásque terras quas Regio fisco pater addixisset, Mox Angli

Anno 1381. nouo cum Britone fœdere abscesserunt, Duxque Monfortius pacatâ Britanniâ tandem potitus est; reuocatâ post annos plurimos tranquillitate atque concordiâ. Dein ad cumulandam lætitiam, Anglus in biennium inducias pactus est; cùm seditione domesticâ laboraret; quæ statim contagio quodam porrecta in Franciam; primum calamitati fontem aperuit.

Seditio Parisiensis. Andegauensis cùm in regni regimine vnum intenderet, immensam vndique pecuniam cumulare, vnde expeditioni Italicæ foret satis, post exhaustum ærarium, prima vectigalia restituebat, nouáque adiunxerat. Ea res cùm acerbissima populo foret; recens beneficium tantæ fontem lætitiæ, obliterari illicò atque expungi; ostensam spem quasi infantibus, atque illusis ficto splendore, imponi vera onera, pristinásque miserias. Hæc cogitãtibus Gandauensium occurrit exemplum, qui felici rebellione Comitem expulerant, séque ipsi magnâ criminum impunitate regebant. Parisiis primùm à vilissimis capitum orta seditio. Veteramentarius in forum prodit & facta concione plebem inflammat in vectigalium redemptores, agítque in ipsos, quorum ædes aliquot direptæ sunt, atque incensæ. Accedit tumultui Muliercula propola olerum; quæ vrgente publicano vt duodecim denarios in tributum solueret; sibi vim fieri exclamat, excitátque turbam operariorum atque baiulorum, à quibus miser ille occiditur. Et ij statim delibato sanguine furorem concipiunt, aliúmque mancipem in æde Sancti Iacobi obtruncant; tum Hugonem Aubrietum reum carcere effracto liberant, Ducémque ad insaniam regendam constituunt. Cùm ad

ad alias vrbes iam propagaretur amentia; Rex Coucyum prudentiâ & authoritate insignem clam mittit Parisios; qui solertiâ suâ plebem ab insaniâ ad obsequium reuocet; ille sagaciter in plebis consilia atque cœtus, sese insinuans, pœnitentiam impetrat, promissáque vectigalium liberatione, Regem vrbi restituit. Nocte proximâ quatuordecim è seditiosis in amnem proiecti, & pœna vltrà inhibita ne malum recrudesceret; maximè cùm vrgeret Rothomagensium seditio, qui mercatorem vi Regem dixerant & coronauerant; eiusque nomine edicta scripserant; quibus tributa omnia extinguebantur. At Rege accedente; seditiosis animus excidit; rogata venia & concessa, aliquot reorum in exemplum iusto supplicio datis. Ita prælusum domesticis malis, tirocinium miseriarum sequentium Francis ponentibus.

CAROLVS VI.

XIII. *Bellum in Flãdros.*

Ea seditio potissimum ab exemplo Flandriæ grassabatur, ad quam subleuandam Rex se armis cinxit. Dum bella Carolum inter & Eduardum Franciam atque Angliam acerbissimè diuellebant, pacata Flandria, atque omni bonorum copiâ diffluens, in voluptatum vt fit voraginem cæcam immergitur. Ludouicus Comes præit exemplo cæteris, luxu, conuiuiis & hastiludiis otium terit; adeóque Flandri ad Principis instar se fingunt, vt paucis annis intra ganeas & lupanaria, priuatis iurgiis, cæsa numerentur Flandrorum quatuordecim millia, adeò voluptatum perniciosus est vsus; per ea qua placent interimentium, & punientium quæ iubent scelera. Deinceps in corruptos flagitiis animos inuasit rebellio, apex criminum atque insania popularis. Non est animus hic vniuersam seriem mali perscribere; quomodo origo á Gandauensibus cepta; primùm quatuor viris, seditionis Tribunis, Boulæo, Boisio, Clerico, & Nuitæo, tum Philippo Arteuella Iacobi illius

CAROLVS VI.

ab Eduardo celeberrimi filio in Præfectum electo, atque immanitatem Patris suscitante, malum inualuerit; donec tandem victo Comite, atque profligato, Brugenses corripuerit, & totam propemodùm Flandriam hauserit. Ludouicus Comes in Franciàm profugus, Sapientem appellauerat, ope imploratâ, ad rebelles domandos; sed frustra, cùm Sapiens causatus bellum Anglicum, gauderet calamitate Comitis, quem habuisset infensum vtentem prosperis, quíque nuper vetante se Monfortium profugum excepisset. Post obitum Sapientis Artauella conscriptis centum hominum millibus Aldenardam munitissimam vrbem obsidebat, cúmque protractâ obsidione, rebelles in proximos agros excurrerent, & Nobilium castra euerterent, aliquot imprudenter in agrum Tornacensem, qui erat Franciæ, inuadunt, prædamque hinc agunt. Philippus Flandri gener, occasionem diu captatam arripiens, audaciâ rebellium exaggerata, Regi autor est & vehementer suadet, vt facinorosam amentiam plectat. Perducto in sententiam suam Bituricense, nam aberat Andegauensis, haud ægrè Regem in bellum impellit. Erat Adolescenti iam à teneris martia indoles, olim à patre tentata, iam atque demonstrata; quippe infans; obiectis simul coronâ & galeâ, illâ neglectâ, hanc ardenter rapuerat, & arma ad corpusculi modum fabrefacta induebat libenter. Quare persuasus Parlamentum Compendium vocat, & cùm difficilius Proceres assentirentur, atque incommoda multa obiicerent; refutabat obiecta Rex ipse, reponebátque hæc verba; *ita ita, qui audet nihil, comparat nihil.* Sic bellum decretum est, Regémque incendit, oblatus in somnis Ceruus alatus, quo ipse vectus, præclarum in aëre exerceret aucupium, vnde Ceruus volans huic in tesseram fuit, scutóque Franciæ Ceruos alatos in ful-

cra

cra adiunxit; appictis tribus duntaxat liliis, cùm anteà plura incerto numero ſparſa eſſent. Ad famam exercitus Artauella haudquaquam territus, Liſa amne ſe muniens, cœlique atque ſoli intemperie; iam enim Nouember Menſis incœperat; abrumpi pontes præter duos iubet, ad oppida Cominium atque Varneſtonum, quibus validum immittit præſidium; & mox eoſdem aduentantibus Francis effringi imperat. Regius exercitus in paludoſum ſolum luctatus, tandem ad cuſtoditos pontes euaſit, quos Comeſtabilis cùm abruptos videt, tumidúmque amnem intercipere tranſitum, hæret ambiguus, in quam partem ſe vertat, tam intercluſo aditu, quàm probroſo reditu. Verſantem in ancipiti Procerum quorundam expediuit temeritas. Sancyus, Ioannes Royus, & Henricus Maunius, dimidiâ infra pontem Cominæum leucâ, ſuâ quiſque cymbulâ in oppoſitam ripam occulti tranſmittunt, séque abdunt in alnetum proximum, opportunitatem operientes; iámque ſexaginta nobilitate illuſtres tranſierant, cùm Comeſtabilis de re admonitus, mittit Rieuſium affinem ſuum exploratum, quidnam audaces illi cogitarent. At Rieuſius militari gloriâ rapiente conſilium, eâdam cymbulâ amnem tranſit, eiúſque exemplo clariſſimi proceres, Rhoanius, Lauallius Longauilla, Touartius, Belmanerius, aliíque, & ipſe Sancerra Mareſcallus, præpollente impetu, Francis adeò proprio atque innato. Comeſtabilis renuntiato Procerum tranſitu, vt promoueret audaciam, quam vetare non integrum erat, iubet ad pontis exitum diſtrahi hoſtem, telis ſaxis, globíſque igneis, dum cymbis quibus arbitrium eſſet tranſmitterent. Petrus Boiſius Artauellæ Præfectus, pontem & Cominæum defendebat, nec eum tranſitus Francorum latuit; ſed cùm immineret nox, præſtolatus eſt lucem, qua Francos nocturno

CAROLVS VI.

CAROLVS VI. frigore adstrictos facilè profligaret. Et verò ipsam noctem Franci magnis incommodis peregerunt, luto & aquis magnam partem immersi, nullo cibo recreati aut somno, aura noctis frigidiore vexati, persliterunt vigiles, & sub primam lucem Boisium notis viarum compendiis decurrentem inspiciunt. Committitur prælium, Flandríque quanquam è cohortibus lecti vincuntur, Boisius Saucius ægrè à suis pugnæ eripitur, & Brugas defertur; cæsa quatuor hostium millia, via Francis permissa, ac refecto ponte, Rex cum toto exercitu amnem transmittit. Mox captum Cominæum, & præda miles oppletus. Cæteræ vrbes, Ypra, Cassetum, Furnæ, Dunquerca, Grauelinga, Regi vltrò delatis in castra clauibus patuerunt.

XIV. *Pugna ad Rosebeccam.* Artauella hoc exemplo nusquam perterritus confirmat audaciam, palámque exultans, quod Nobiles cunctos è totâ Franciâ optata sors in sua retia induisset, indicto per omnes vrbes delectu, Harsellam legatum cum parte copiarum ad Aldenardam dimittit; ipse cum sexaginta hominum millibus, ad Francos properat ad Rosebeccam oppidum, dimidiâ Brugis leucâ, inter aquas, imbres & frigora, castris positis incommodissimè affixos. Franci in spem pugnæ erecti, solutis castris hosti occurrunt, pugnáque ad Aureum-montem conseritur, inflammatis vtrinque animis. *De Vilers.* Petrus Villerius Ori-flammam ferebat; primam aciem ex Britonibus, & Normannis conflatam ducebat Comestabilis; aderántque Marescalli duo Sancerra & Blainuilla; tegebátque alas Comes Flandriæ cum sexdecim hominum millibus; agebat agmen medium Rex ipse, anno decimoquarto nondum impleto, comitantibus patruis Burgundo & Biturige, & Borbonio auunculo, Coucyo, Albretio, cæterísque Proceribus; in agmine postremo Comites Blesensis, Sancti Pauli,

Harcutius,

Harcurius, Castilionius, & Fera; ij æquum imperium obtinebant, militúmque omnium numerum implebant sexaginta equitum millia, præter peditem. Et constitutum vt cùm primum agmen inueheretur, ad latera secundum & tertium inuolarent simul, vt obrutum hostē omni ex parte cōciderent. Fuítque bono omini acceptum; primùm quod vbi ad pugnam explicata est Ori-flamma, disiectæ sunt nebulæ, & aëri parta mira serenitas; tum quod albus columbus postquam diutius super agmina imperterritus, volitauit, alteri è vexillis regiis insedit; tumultu tanto nusquam efferatus; Contra Artauella, memor palmæ Brugensis, pari modo aciem in vnicum agmen instruit; militésque allocutus, spe ingenti factâ victoriæ, iubet nobiles omnes proceréfque interimi, salute nemini præter Regem permissâ, cui ob iuniorem ætatem parcitum vellet, quemque Gandaui suo more post institueret. Hæc stultâ audaciâ postquam effudit, ita Flandros componit, vt densis ordinibus pugnam inirent, altero brachio adstricti inuicem, altero expediti ad prælium. Ita dispositi è Monte-aureo se in plana demittunt, graui errore, cùm tuto loco expectare hostem possent atque depellere. Primo impetu acerrimè dimicatur, statímque ad lanceas atque enses ventum, Francis sagittarios Genuenses amouentibus, & tela inter hostilia procurrentibus. Nec diu Flandrorum audacia fortitudini Francorum par fuit; à fronte & ad latera ferro decerpti; cùm primi ordines regrederentur in posteriores; sic tota acies in arctum redacta est, vt omnes immoti in eodem vestigio, manibus pedibúsque propemodùm alligatis, hostium ferro duntaxat patuerint; imò sibi præ angustiâ spatij perniciosi, se aggesti in cumulos suffocabant, & spiritum illibati ferro præcludebant. Ita pugna breui tempore in cladem versa, maximè vb. postremi

CAROLVS VI

Anno 1382.

CAROLVS VI. postremi ordines se in fugam dederunt; tunc cæteri à Franco pedite nullo negotio, vel obtriti clauis, vel ferro deleti. Cæsa scribuntur quadraginta Flandrorum millia, in quibus nouem Gandauensium millia. Ipse Artauella suorum turba oppressus interiit, & in fossâ repertus est, accumulatâ super cohorte Gandauensium; vt Gigantum instar pugnantium in Deos, quâ scandebat mole, eâ oppressus sit. Rex quæsitum cadauer arbori affigi iussit. E Francis quadraginta desiderati sunt; vt profectos in lanienam potiusquam prælium dicas. Postero die Cortracum inuasit victor exercitus; captúmque extemplò oppidum, atque direptum; imò incensum, preclaræque ædes versæ in cineres. Rex audito asseruari in maiori æde calcaria aurea Cortracensis cladis monumenta, & quot annis magno plausu à ciuibus memoriam celebrari, iussit ciuitatem flammis aboleri, ne suæ gentis in posteris extaret opprobrium; quanquam inutiliter saxa inflammantur, cùm memoria perstat, & post erutas moles in mentibus hominum trophæum superest. Aldenardæ illicò soluta obsidio; Boisius & perduelles qui superfuerant Gandauum se receperunt, (Brugæ vrbésque aliæ in deditionem acceptæ,) quod perseuerauit in scelere, nec à Rege expugnari iam adultâ hyeme potuit, præterquam quod auocabatur Parisios Francus, nata domi peste, dum alienam excinderet.

XV. *Malleatorũ Parisiensiũ seditio.* Restituta erant in Francia vectigalia, & exigebantur paulò acerbius; Nobilibus profectis cum Rege in Flandricum bellum, plebs duntaxat ciuésque in vrbibus agrísque hæserant, qui maximè, nobilitate immuni, tributorum onere premebantur. Ij memores calamitatum quas sub Philippo & Ioanne Regibus exhauserant, & reuocato in nobiles odio, quorum auaritiam & superbiam incusabant, statuunt iugum excutere, amoliri atque extinguere

guere infensas illas nobilium stirpes, atque inducere nouum regiminis genus, quo optimates administrarent res publicas, suásque fortunas procurarent ipsi atque promouerent. Id consilium Parisiis natum, subito in proximas vrbes propagatum est, Rothomagum, Rhemos, Aureliam, Trecas, Senones, Antisiodorum, serpebátque vlteriùs, magno publici boni illicio; iámque Parisienses in communem, vt dicebant, libertatem intenti, palam omnia comparabant ad rebellionem. Primùm omne armorum genus redimunt atque accumulant, loricas, lanceas, enses, sarissas; ac præcipuè ingentem malleorum ex ferro numerum, (quadraginta millia scribunt fabricata,) quibus equitum galeas perfringerent ac comminuerent; cúmque iis armis gloriarentur potissimùm, hinc nuncupati sunt malleatores. Dein arces regias euertere statuunt, Pulchritudinem in saltu Vicennarum, Luparam & Bastillam, quæ suæ vrbi compedes ponerent; Et Castelleto in ipsa vrbe diruto, festinabant ad alia, nisi à ciue, cui Flamandus nomen, pressus furor esset, dum certiora de Flandrensi bello renuntiarentur. Nam cum Gandauensibus communicabant consilia, natiuámque insaniam spe alebant, fouebántque literis. Iamque vt prodiret malum, præter vnum ducem nihil deerat, adeò vel in anarchiâ monarchia regnat, & pluribus regnum abolentibus semper Rege opus est. Ea post deuictos Flandros Regem in Franciam reuocant; ideò parte copiarum relictâ in Belgio, partem adducit, & in magno comitatu Procerum Compendium venit. Dùm Parisios accedit propius, ciues vt metum aduentanti incuterent, prodeunt armati triginta millia, in speciem pompæ, atque honoris, reuera terribiles & minarum pleni. At Rex Burgeti substitit, nec eos passus in conspectum venire, quatuor Proceres mittit, qui rogarent quam

CAROLVS VI.

Mallotins.

Beauté.

Chatelet.

CAROLVS VI.

quam ob causam armati prodirent, iuberéntque in sua quemque tecta abscedere. Obtemperant ciues, nemine turbam inconditam ad perducendum scelus regente, & maiestate Regiâ iam frangente audaciam; postquam repressi sunt, & conceptum metum intulerunt vrbi; Rex cum Ducibus, Patruis, Proceribus, & cataphractis equitibus vrbi succedit; incedebant equites pedibus, pars Regem antecedebat, pars subsequebatur, incœpítque pœna ad S. Dionysij portam, quam Rex subiens iubet tolli cardinibus, euelli septa, idémque effici in portis cæteris; vt spoliata ciuitas portarum claustris, pateret omnibus, iamque esset pagi instar ignobilis. Pergenti Regi mercatorum Præpositus, Consuléſque occurrunt, gratulaturi victoriam; iis inauditis, & contemptim repulsis, ad Deiparæ ædem Carolus tendit, supplexque gratiis ob victoriam actis, vexillum regium virgini donat, quod ad pugnam explicauerat Dein se Luparam recipit. Patrui interea Duxque Borbonius, vicos singulos decurrunt, catenas ferreas quibus claudebantur vicorum capita, asportari curant, publica arma inuadunt, ciuibus singulis, quæ domi habebant deferre in armamentarium iussis. Inuaserat omnium animos ingens terror, & magnitudo sceleris iam quanta erat obuersans mentibus, grauitatem supplicij suo vno modo metiebatur. Deliberatum an ciuitas permittenda esset rapinæ militum, & ad prædam tam opulentam anhelabant Britones maximè; sed ne pœna redundaret in iudicem, sibique Rex vehementer officeret, primariam vrbem, & tot diuitiarum fontem euertendo; prætera ne fontium pœnâ inuoluerentur insontes, vrbi parcitum est; at ciuium villæ, rusticæque deliciæ, traditæ sunt rapinæ militum; vnâ voluptate vocatâ in supplicium. Postea tributa omnia & vectigalia restituta, eáque palam locata redemptoribus;

suppressa

ſuppreſſa dignitas. Præpoſiti vrbis & Conſulum, trecenti è ſeditioſis ad necem delecti, atque in plateâ truncati capite; in quibus magno omnium ſtupore, Ioannes Mareſius Aduocatus Regius, alienæ culpæ ſupplicium luit. Ille venerandus canitie, rebúſque in togâ geſtis clariſſimus, iam inde à Philippo Valeſio notus, initiatus ordinibus ſacris dicendi arte in paucis peritus, in mortem rapitur, Patruorum Regis inuidia; quod pronior in Andegauenſem, ipſius rebus accuratiùs ſtuduiſſet, vnóque fratrum promoto amouiſſet alios; potentiore ad perdendum odio, quam beneuolentiâ ad ſeruandum. Et morti propior, compellatus vt à Rege veniam peteret; profeſſus eſt, *ſe in maieſtatem Regiam non peccâſſe, Regis patri, auo, & abauo ſe fidem atque obſequium præſtitiſſe; nunc ſi Regi ætas & peritia foret, alium ſibi futurum exitum, & nauatæ toties operæ præmium; ſe à Deo noxarum veniam flagitare, quem pro infirmitate hominis offendiſſet, & ſperare propitium pro infinitâ miſericordiâ.* Iſtæ ſingulos pœnæ, mox vniuerſos ingens metus corripuit. Regis præconio ciuitas omnis in palatij aream conuocatur, atque conueniunt viri, mulieres, pueri, famuli, regio milite per ſingulos aditus excubante, & reis ſupplicij faciem intentante. Tum in theatrum Rex ſcandit, ſtipatus Proceribus, ſedétque in ſolio; Dum Petrus Orgemontius Cancellarius, ille Mareſij extincti æmulus, turbam alloquitur. Longâ oratione Pariſienſium crimen exaggerat, immemorem tot beneficiorum animum arguit; peccatum in capite, quod exemplo cæteris eſſe debuiſſet; ſtatuiſſe Regem metiri pœnam flagitio, & quando vniuerſa ciuitas ſcelus contraxiſſet, in vniuerſam propagare ſupplicium. Vbi perorauit, & miſeri operiebantur ſententiam Regis, iamque enſes militum intentatos iugulis, mente præciperent, Ecce

CAROLVS VI.

Des Mareſts.

Pariſienſium pœna.

CAROLVS VI.

Ecce Duces Biturigum atque Borbonius, ad genua Regis prouoluti, appellant clementiam; matronæ simul crinibus ad miserationem effusis, totúsque populus in humum prostratus, misericordiam lamentabili voce inclamant; postquam diu metu & terrore puniti sunt miseri, id enim de industria intendebatur, Rex dedit veniam, & vni Diuites multati pecuniâ, quæ multa exacta est, Procerum emolumento, à Rege flagitantium quod iam publicum erat. In cæteras vrbes conscias criminis, par pœna sancita, & regendi cupiditas sanguine plexa, aut facultatibus.

XVI. *Angli è Flandria pulsi.* Vindicatam domi maiestatem Gandauenses rursum violabant. Ii post Artauellæ necem, receptis Ducibus, Boisio, Mitrio, & Atremenio, instauratâ insaniâ, Flandriam diripiebant, atque Ardemburgum vi expugnabant; imò clam cum Anglo communicatis consiliis, eum exciuerunt in Belgium, quem quasi Clypeum Francorum ensi obtenderent. Noruicensis Episcopus transmissum exercitum Caleti habebat; quem improuisus in Flandriam duxit, ac bello neutiquam denuntiato Grauclingam cepit. Comes hac procellâ attonitus, quam minùs cauerat, cum duodecim pugnatorum millibus ad Dunquercam se Anglo obiicit; sed magnâ clade fusus fugátusque Philippum generum appellat, opémque Franciam. Rex rogante Patruo, scribit exercitum, in quo tradit Froissartus numerata Equitum trecenta millia; eóque stipatus ad Anglum tendit; qui pluribus vrbibus occupatis, Ypram obsidebat. Verùm is ad copiarum famam dilabitur, nec Hugo Caurelæus veteranus miles se Bergæ munimentis tutum existimat; nam spectato è muris exercitu metúque concepto, nocte cum sociis proripit se. Mox tantas copias Rex domum reduxit, expeditione terrore confectâ; multâ quidem gloriâ ob depulsum Anglum, sed tacitâ

citâ ignominiâ, quod adhuc Gandauensibus impunita tot scelera forent; quibus eædem atque Anglis permissæ induciæ. Aliquantò pòst obit Ludouicus Comes, Malanus dictus, vtrâmque fortunam dum vixit expertus; ac Philippus gener, Burgundiæ Flandriam, Artesiam, alterúmque Burgundiam adiunxit; cui regiæ potentiæ nihil præter titulum defuit. Porro ea expeditio quoniam Vrbani Pontificis vno impulsu, ab Anglis tentata est, ísque Vrbanus Francicis rebus plurimúm obfuit, postulat locus vt graue vulnus Ecclesiæ retractem, & paulò altiùs repetam. Postquam Gregorius XI. traductâ Romam Pontificis Sede; Romæ mortem obiit; Et Cardinales ad eligendum Pontificem conclaui clausi sunt; Romani tum magistratus tum populus, minis intentatis, vsque illatâ, coëgerunt Patres ad eligendum Pontificem, qui Italus foret; ipsíque vim inter se testati, vt se periculo mortis eriperent, Bartholomæum Barrensem Archiepiscopum nominant, Románísque iterum vim afferentibus, tiara coronant; isque statim se Vrbanum dixit eo nomine VI. Perfectâ coronatione; ex sexdecim Cardinalibus, duodecim Vltramontani, specie captandi cœli commodioris, Anagniam recedunt; & libertatis iam compotes excusant vim Romæ illatam; ac testati nullam Bartholomæi electionem; postea Fundos secedunt, quæ Neapolitani Regni ciuitas est, fauente Ioannâ Reginâ, atque ex iuris recepti formulis, Robertum ex Comitibus Gebennensibus Pontificem dicunt, qui nomine Clementis VII. se extemplò pro germano Pontifice gessit; ac mox Auenionem pro maiorum instituto se cum Pontificiâ curiâ contulit. Ita exorto in Ecclesia schismate, ambiguísque in vtram partem se verterent Christianis, vterque Pontifex sibi quisque Principes conciliabat; & quidem Carolus

CAROLVS VI.

Schisma Vrbanum inter & Clementem.

Anno 1378.

—— CAROLVS VI. lus Regis pater Clementi Franciam statim addixit, tracto in partes Ioanne Castellæ Rege; contra Vrbano adhæsit Anglia; iam religione distrahente infensos animos: Nec Vrbanus parcebat curis, vt propagaret imperium, dicebatúrque Anglum inflammasse, vt in Regem Castellæ, Comitémque Flandrensem exercitus mitteret, pronuntiata eam in rem sacra militia, collectáque ingenti pecunia ad stipendium militis. Copiis bipartitis; partem in Castellam Dux Lancastrius duxerat, partem in Flandriam Episcopus dictus, sed & Franciam nouo fulmine Vrbanus percutit, Duce Andegauensi in Italica expeditione extincto. Cuius mali origo ab eodem fonte est arcessenda. Etenim Ioanna Roberti Regis ex filio neptis Neapolitanum Regnum obtinebat, iam annis grauior, & quartùm nupta Ottoni Comiti Brunsuicensi. Ea primùm vxor Andreę Regis Hungariæ sui affinis, nam Hungariæ Reges ab Carolo claudo ducebant originem; dicebatur ipsi ob mores asperiores mortem intulisse; ideò Vrbanus ipsi infensissimus, quod Clementem foueret, machinam adornat, quâ feminam odiosam opprimeret. Ludouicum Regem Hungariæ Andreæ perempti fratrem vehementer vrget, vt sopitam de fratre vindictam exigat, gratiam spondet atque auxilium; flagitat Carolum Dyrrachinum mitti, ex eâdem stirpe Caroli Claudi, cuius quartus filius Ioannes Dux Dyrrachinus, Caroli abauus erat, iúsque regni in hæredes transmiserat. Persuasus Ludouicus cum exercitu Dyrrachinum mittit, qui Romæ ab Vrbano Rex Neapolis coronatus, Neapoli vrbibúsque cæteris, victo & capto Brunsuicensi, exceptus est. Ioanna interim in castro obsessa, omni humanâ ope destituta, spem in Franciam adiicit, ac Ludouicum Andegauensem, quando maiores sui ab eâ domo profecti in Italiam essent,

Ludouicus Andegauensis moritur in Italia.

essent, adoptat in filium, scribítque hæredem. Ea adoptio Ludouici consilia in Italiam vertit, eamque ob rem Andegauensis à Sapiente Carolo amotus ab regimine regni, eâdem de causâ tanto studio in id aspirauit, gazam regiam rapuit, Franciámque quam regeret, totam in Italia spem vir ambitiosus, impenderat. At Ioannæ malum prohibere non potuit, quin illa à Dyrrachino caperetur, & aliquanto post in sacello dum orat laqueo extingueretur, iustâ forsitan primi flagitij pœnâ; sed ingrato Carolo & beneficiorum immemore, quibus cumulatus primâ adolescentiâ à Ioanna fuerat, habitúsque pro filio patrabat iam parricidium. Ergo Ludouicus vt necem indignam, sin minus arceret, saltem vindicaret; simúlque regnum relictum tabulis occuparet, validum scribit exercitum, numero viribúsque terribilem, nam quinquaginta millia pugnatorum erant, ex veterano milite; adscito Amedeo Sabaudiæ Comite, quem Viridem dicunt, præclaro & magni nominis Principe; ducítque primò in Phocensem prouinciam, in quam admissus in Italiam pergit. Sanè euentu infelicissimo, nam cùm Dyrrachinus se vrbibus contineret, nec pugnæ, quæ potior Francis ratio belli est, facultatē daret; tantus exercitus fame, ærumnis morbis, imo & veneno infectis fontibus profligatus & victus; morbo Amedeus Comes e viuis raptus est; & ipse Ludouicus ex dolore animi febri correptus paucis diebus extinctus est; Franciæ magnâ iacturâ, militum, atque existimationis. Tres genuerat liberos, quorum natu maximus Ludouicus, Neapolitanum regnum spe & nomine adiit, reipsâ Phocensem prouinciam; Clemente Pontifice & Carolo Rege expugnantibus Aquensium & Tarasconensium voluntatem, detrectantium obsequium Ludouici. At ea spes traducta in posteros, graues calamitates Italiæ pariet,

CAROLVS VI.

Anno 1384.

CAROLVS VI. XVII.

pariet, imò ipsi Franciæ; cui semper Italia, vel victa & domita, damno fuit atque dedecori.

Rex Isabellam ducit.

Francia sub eam cladem exultabat lætitiâ, & gratulatione festa personabat. Cameraci Rex Philippo Burgundo aderat duplici coniugio sibi Albertum Hanoniæ Comitem vincienti; nam Ioannes & Margarita Burgundi liberi, cum Guillelmo & Margarita ex Hannonio natis, iniuerunt connubium imò Rex ipse Isabellam Stephani Bauariæ Ducis filiam, ex paterno voto & Patruorum assensu vxorem ducit; excepta sponsa Ambiani, ingenti Regis; omniúmque Principum celebritate; ignorantium vt humana sunt gaudia, adduci Helenam quæ Franciam vreret, & ad ruinam propè admoueret. Pompa hæc non diu tenuit; finitis induciis, & Rege ad Flandricum bellum aspirante. Iam ante ad vexandos Anglos Vienniū Admiralium cum copiis in Scotiam miserat, vt adiunctus Scotis in Angliam ipsam inuaderet, suísque rebus prorsus addictam, ab Aquitania prohiberet. At nullus huius consilij extitit fructus; alienati sunt inuicem animi; Scotis incusantibus Francos, quod tam fœderatos quam hostes diriperent; iis contrà, Scotorum iniurias inhumanitatem atque barbariem insimulantibus; víxque temperatum ab armis, reiectis Francis, captiuóque Viennio, dum pro damnis, Scoto pecunia penderetur. Ergo ne simul spes domandæ Flandriæ euanesceret, in eam arma versa, ardórque militum. Erant in exercitu octoginta millia;nam Rex quadam animi vel altitudine vel immensitate, summa cuncta appetebat & exaggerata, nihil mediocre nihil vulgare passus; magna haud dubiè patraturus, si hos animos prudentia regeret, & paternum aliquid in auitas dotes infunderet.Vni in Flandriâ Gandauenses supererant; quorum perduellio tot

Anno 1385.

Belli Flandrici finis.

indurata

indurata sceleribus frangeretur. Ii nuper Damnonam ad Oceanum vrbem ex insidiis ceperant, magno ad commercium emolumento, & loco ad excipiendos Anglos opportuno. In eam primum ductus exercitus, circúmque positus, sed ambiguum quo tandem modo expugnata vrbs est; aliis longam obsidionem, & acceptam deditionem scribentibus; aliis vim extemplò allatam, captam vrbem, direptam, & flammis vastatam. Intercepto mari atque commercio, nihil Gandauensibus præter agrum & pertinaciam suam supererat; ea vt calamitate dometur, in agrum Carolus immittit copias; ferro, & flammâ villas, pagos, sacras etiam ædes perdit, eruit, atque incendit; steriles arbores atque frugiferas euellit radicitus, nulla relicta re vnde alimentum peti aut hospitium posset; mox cùm hiems immineret, redit in Franciam; proximo vere aggressurus vrbem iam spoliatam, suísque mœnibus clausam, vt carcere. Sed ipsâ hieme bellum feliciter quod cruore tanto constabat, prudentiâ & sagacitate confectum est, Gandauenses haud dubiè fracti miseriis, detractâ Damnonâ, vastatísque agris, iam nullâ spe opum, commercio aut culturâ ruris parandarum, sponte ad meliorem frugem propensi, pacem exoptabant, quæ tot calamitates depelleret. Obstabat vnus quem dixi Boisius, tum potestatis asserendæ quam inuaserat cupidus, tum pœnæ metuens, quam contraxerat tot patratis sceleribus: & adscitis consortibus tam potentiæ quam metus, obtruncabat crudeliter, si qui pacis verbum vsurparent. Attamen ciues duo, quibus bonum publicum sua salute foret antiquius, surgunt, Rogerius Crominus, & Iacobus Ardemburgius; ille lanius, hic nauiculator; vt quod ex plebe malum ortum erat, in ipsâ plebe remedium haberet: primúmque ciues latenter conciliant, dein prudenter

CAROLVS VI.

denter à Philippo Comite præteritorum veniam impetrant, atque immunitates in posterum; tum demùm palam & fortiter vexillum Comitis statuunt in foro medio; boníſque ciuibus in opem conuolantibus, nullo ſanguine ciuitatem ſuo Principi aſſerunt. Nam Boiſius terrore perculſus, cum Anglis abſceſſit, confugítque in Angliam, tuto receptu; ciuibus voto potientibus, atque in tyranni fugâ palmam collocantibus. Philippus in Flandriam totam admiſſus eſt; datúmque Franciæ in vnum hoſtem incumbere.

XVIII *In bellum Anglicum apparatus.*

Is Anglus erat, & proluſerat Borbonius aliquot oppidis in Santonibus captis, & in Caſtellâ ac Luſitaniâ auxiliarij Franci atque Angli pugnauerant. Siquidem Ioannes Caſtellæ Rex, & iure vxoris, Luſitaniæ Regem ſe profeſſus; cùm in Ioannem eiuſdem regni inuaſorem arma conuerteret; Luſitanus appellauerat Lancaſtrium, Francum Caſtellanus; pugnatúmque ſemel profligatis Francis & Hiſpanis; donec pax duos inter æmulos coaluit, & Ioannes Nothus Luſitaniam tenuit. Hæc dum aguntur, & Leo Armeniæ Rex depoſitâ ſpe ſubſidiorum in Franciâ hæret; Carolus Parlamento Procerum conuocato, de ratione belli Anglici conſultabat. Variæ deliberantes diſtrahebant ſententiæ, Cliſſonij, Coucij, Comitis ſancti Pauli, Vienij Admiralij, & plurium id conſilium erat, vt magno exercitu bellum tranſportaretur, in Angliam, ſemélque monſtrum enecaretur in capite. Eam in rem dicebat Viennius; *aliter debellari Anglum haud poſſe. Eos tranſmittere opportunitate captâ in Franciam, nullo incommodo deligere militem, quem ad prædam mittant; Aquitanos fortiſſimam gentem ſe iis adiungere, prædæ cupiditate, & gloriæ deſiderio, pugnare illos pro aris & focis, vnoſque hactenus qui Anglis tot palmas confecerint; quieturos tandem ſi bellum è prouinciis ſuis vltra*

vltra Oceanum traducatur, & spectatores otiosos fore alieni periculi; Nunc Angliam intestinis malis laborare; Regem & Patruos suspectos inuicem; in Lancastrium Ducem passim Ordines fremere, quod pecuniam totam ad Hispanicam expeditionem corraderet; suisque intentus, publica negligeret; Tum addebat *eam initam belli rationem, ad domandum hostem peruicacem; ita Græcos in Persidem immisisse exercitum, sic Romanos à visceribus suis auulsisse Annibalem, & sub ipsam Carthaginem Cannas vindicasse. Affirmabat sibi perspectam atque exploratam penitus Angliam, propugnaculis, & propugnatoribus vrbes destitutas, ineptum bello ciuem, paucisque exceptis, qui olim in Franciam transmisissent, cæteros otio & voluptatibus emarcuisse.* Accedebant Scoti ad eas rationes momentum haud leue; excusantes noxam priorem, pollicebantur se valido exercitu peruasuros in meditullium Angliæ. Ad ea Proceres assentiebantur, & ipse Rex magno animi impetu ferebatur; vnus contra Biturigum Dux repugnabat præfractè; *affirmabat eius generis expeditiones Francorum genti semper infensas; eos suis in finibus depugnare egregiè, hostem fortiter arcere, submouere & pellere; verùm in alieno, vbi prudentiâ & patientia fortitudini non sociæ modò, sed Duces sunt, imparem bello Francorum impatientiam, vnóque momento multa & præclara facinora deprauari.* Retexebat *expeditiones Italicas, quam sæpe aberrassent à scopo; nuper quid Andegauensi contigerat, ipsámque Angliam quàm parùm fœliciter Ludouicus VIII. inuasisset armis. Quid ingentem classem magno sumptu instruerent? num præstaret totas vires in Aquitaniam vertere, Anglos disiicere, ac primos Franciæ restituere limites, vasta æquora interfusúmque Oceanum?* Addebat suspicionem, imò

CAROLVS VI.

CAROLVS VI. periculum imminere à Britanniæ Duce, cuius litteræ ad Regem Angliæ interceptæ retegebant clandestina consilia. Hæc Regis Patruus, siue quia ad Regni bonum ita sentiret, siue in Cliſſonium æmulatione, quem auctorem transmissionis agnouerat; siue potestatis seruandæ cupidus, quam pace commodiùs tueretur, quam bello, ab Comestabili administrando; siue quietis & voluptatum amans, quas negotium martis opprimebat. Sanè Britanniæ Dux, confictas litteras affirmauit; atque ad restinguendam suspicionem Bresti arcem obsedit, quam Angli ex pacto fœderis nondum dimiserant, & consilium belli tantisper deferbuit, dum in Hispaniâ de Lusitaniâ decertatur. Verùm pøstquam Hispaniæ pax restituta est, & Dux Lancastrius Ioanni filiâ in matrimonium datâ, omnia iura in Castellæ regnum concessit; rediítque in Angliam; tunc rursus de Anglicâ expeditione deliberatum, & inflammata in bellum studia.

XIX. *Apparatus irritus.* Ad eam rem numerosissimam classem instruit Carolus, apparatæ mille & trecentæ naues, & ab vltimâ Hispali ad extremam Prussiam conductæ, quot in Oceano nauigabant; Proceres omnésque nobiles ad delectum vocati; sexaginta millia, ex infinito numero lecta. Fremebant viæ plaustrorum strepitu, vehebatur annona, atque omnis generis commeatus; tela & machinæ apparabantur, instruebantur nauigia, & arcessito ad pompam ornatu, pictis coloribus, imò & auro illuminabantur; vno verbo videbatur Francia in nouas sedes migrare. Comestabilis classem suam ex septuaginta duabus nauibus adornauerat, nouóque inuento ligneam vrbem fabricauerat. Ex prægrandibus tignis validísque asseribus, ingentem ædificiorum molem extruxerat; quæ instar vrbis compacta inter se atque diuisa, regium exercitum in hostico

hoſtico tegeret,atque propugnaret. Huic turres adiunxerat, muros, munimenta,tectíſque ſingulis ſua conclauia ad vſum diſtinxerat,vt cuique ſuæ ædes ſuaque commoda in ſolitudine forent. Tantæ molis trabes claui ferrei compingebant, atque committebant, quibus detractis ſoluta machina imponebatur in naues pluſculas, & vehebatur nullo incommodo. Scluſa Flandriæ vrbs claſſem excipiebat, atque apparatum, hínceque in Angliam tranſmittendus exercitus erat. Iam Brugas Rex venerat, dixerátque Regentem Ludouicum fratrem,Turonum Ducem, adiuncto Cancellario, cuius conſilio regnum adminiſtraret; ora Flandriæ nauibus curribuſque feruebat, & expectabatur ad profectionem, claſſis Comeſtabilis, quæ iam ex Britannia ſoluerat, & Biturigum Dux à Rege arceſſitus. Sed vnius hominis cunctatione,terribilis ille apparatus ſomnij inſtar euanuit. Ac primùm cœlum & pelagus interturbare conſilium viſa; ventis totâ æſtate reflantibus, procelloſo mari, & præter ſolitum intumeſcente. Et Comeſtabilem è Britannia ſoluentem tempeſtas excepit; tam atrox & fœda, vt claſſem diſiectam in varias oras effuderit; ſeptem ad Zelandiæ littora impulſæ; quinque impactæ in ſcopulos; maximè diuulſæ, quæ vrbem ligneam deportabant; quarum vna vi procellæ in Angliam acta, atque in Tamiſis oſtium pulſa, partem abruptæ molis hoſtibus intulit; quaſi cœlo indignante vim naturæ factam,elementorum vſum mutatum,imponíque vrbes oceano, quæ terræ debentur. Euadit Scluſam cum reliquis nauibus Comeſtabilis,Regémque ad profectionem vrget vehementer, & is ſponte ad eam ruebat; tenebátque vniuerſam claſſem vnica remora Biturigum Dux. Ille primi conſilij tenax, Auarici Biturigum nectebat moras,& aſſiduis tametſi nuntiis à Rege compellatus,vt properè in Flandriam ſe conferret,

CAROLVS VI.

Biturigis cunctatio.

CAROLVS VI.

classem apparatam, instructum exercitum, vnum ipsum expectationi esse & moræ, aduolaret extemplo, nec diutius afflantibus ventis vela subtraheret; tamen loco haud se mouebat. Verba quidem Regi per nuntios dabat, se affuturum prope diem, nunc se proficisci, mox leuem morbum, negotia publica modo prætexebat; tandem Auarico profectus, paruis itineribus, Parisios venit, hæsitque mensem integrum cunctando de industria, theatralibus Comœdorum ludis atque spectaculis tempus terens; donec voti compos sub Nouembrem medium se in viam dedit, atque expectatissimus mense exeunte Sclusam venit. Eius aduentus mirâ lætitiâ celebratus, plausu militum amotam remoram gratulantium, votisque incensis discessum optantium. At Biturix vocato consilio, nodum expeditioni nouum innectit; *negat Regi suscipiendam nauigationem, sacrosanctum caput non committendum ventis ac procellis; iam nimium quod toties obiuisset terræ discrimina, non oportere Principem vnde pendeant cæterorum fata, mitti ad pelagi scopulos atque tempestates; profecturum se cum Burgundiæ Duce, quicum bellum in bonum publicum administraret.* Aderat Carolus dum consulebatur, & affirmabat identidem profecturum se, & vel solum, si cæteri omnes deficerent, transmissurum Oceanum. Quâ re perspectâ, cum iam opportunum nauigationi tempus effluxisset; communi calculo omissa est expeditio, & in proximum annum prolata. Tunc enim verò Francorum lætitia in tædium & mœrorem conuersa; nobiles militésque facultates ad se instruendum impenderant, nunc bonis & spe cassi, inopes atque propemodum nullâ mercede, quasi exauctorati in tecta dimittuntur. Cæteri immensa tributa pecuniamque ingentem, ad militem classem atque annonam subministrauerant, rati oppresso tandem diu-

turno bello, fore vt exarescceret, fons ille perpetuus vectigalium; nunc spem interuersam, frustratam pecuniam, vectigalia perdita, & proximo vere grauiora imminere querebantur. At Flandri gaudebant immodicè, quod hospites tam molesti facessèrent, & qui cunctarentur eiiciebant molestius. Ad Anglos quod spectat, haud dubium est, quin classis, si commodo tempore nauigasset, imparatos atque attonitos deprehensura, rem prosperè gessisset; Verùm dato spatio ad obfirmandos animos; oram muniendam, portúsque claudendos, quo ij accuratè vsi & prouidè; stultæ erat temeritatis, sub hyemem, mari intempesto, tam arduam expeditionem suscipere. Ita vastissima illa belli moles leuissimo momento diffluxit, tantamque machinam vnius hominis dissensus afflixit. CAROLVS VI.

XX. Nec ideò Regi nouæ profectionis voluntas excussa, in ver proximum indicta profectio; ac munus datus Coucyo, vt in Normannia classem appararet; Comestabili in Britannia alteram. Quam cùm is curaret, improuisus scopulus spem totam nauigationis infregit. Erat Comestabilis Proceribus multis odiosus; Guesclini dignitatem non virtutes obiuerat; morum superbia, cumulandarum opum cupiditas, & multa in dictis factísque arrogantia, abalienauerant Principum animos; ac tametsi militari virtute atque peritiâ Princeps omnium esset, tamen vanus gloriæ tumor, defectúsque modestiæ, vnam illam dotem opprimebant; maximè cum inter & Britanniæ Ducem acerbissima odia erant. Et quidem ille à Ducis partibus olim stabat, in pugnâ Auræensi oculo altero orbatus; verùm postea à Carolo Sapiente abstractus à Duce, ipsi omne molestiæ genus facessebat, non tantum armis dum vigebat bellum, sed pace ipsa se Domino suo professus æmulum. Noua res Ducem inflammauit pe-

Capto-nius à Duce Britãnia captus.

CAROLVS VI.

nitus, atque in perniciem aduersarij impulit. Comestabilis Ioannem Caroli Blesensis filium magnâ pecuniâ ab Anglo redemerat, illíque Margaritam alteram filiam collocatam optabat; nam maiorem Rhoanio Vicecomiti dederat; hinc Ducis animo timor oboritur, ne homo superbus, & ambitiosus, litem veterem de Ducatu Britanniæ suscitaret, Ioannem Blesensem sibi opponeret, ac Regis gratiâ atque potentiâ in imperium tandem eueheret. Nec temerè suspicionem commouerat, quare vt perpetuum suis votis obicem amoliretur, statuit hominem de medio tollere. Eo consilio nobilium Comitia indicit Venetiæ, qua in vrbe versabatur plurimùm, scribítque amicè ad Comestabilem vt dignaretur, accedere. Ille accessit magnâ nobilium cateruâ stipatus, aptior ad faciendum metum quam excipiendum. Solutis Comitiis, in quibus Dux egregiè iram atque odium dissimulauit; Barones Clissonius excepit conuiuio, rogatúsque Dux, adfuit sub prandij finem, & cibis familiariter degustatis, conuiuas inuitat, ad inuisendam Herminiam domum, quam ad Oceani littus vrbe haud procul magno sumptu exædificabat: & speciatim Clissonium, quando ædificandi peritus foret atque studiosus, noua tecta obseruaret, erroréque carperet. In eam Clissonius, aliíque haud pauci se conferunt, Dux per singula conclauiâ spectantes deducit; ac cùm ad præcelsam turrim peruenisset, lassitudine simulatâ, rogat Clissonium vt ascendat, & accuratè munimenta omnia speculetur. Ille nihil suspicatus, postquam aliquot gradus scandit, foribus repente obstructis, ab armatis capitur, ferreísque compedibus grauis, in obscurum carcerem conditur. Lauallius Clissonij sororius ac Belmanerius eidem charissimus, qui cum Duce colloquebantur, ad strepitum pessulorum, sinistrum quidpiam

La Val. Beaumanoir

CAROLVS VI.

piam suspicati, Ducem orant suppliciter, vt ad ipsum accedant; at ille fractis erumpenti furori, repagulis, Lauallium dimittit, Belmanerium necem comminatus, in carcerem impingit; atque arcessito Baualano imperat, vt nocte mediâ Comestabilem culeo insutum, in subiectum mare præcipitet. Erat prudentiâ in paucis præditus Baualanus, amantissimus Principis, fide grauissimis in rebus probatâ; is posteaquam irrita monita atque preces adhibuit, vt Ducem ab sententiâ dimoueret, recepit se impleturum quod imperabatur; verùm apud se statuit, hac nocte rem intentatam omittere, vt pœnitentiæ, si pœniteret Principem, locus foret; sin perseueraret, pauculas horas haud defuturas, quin heri imperium exequeretur. Ita sapienti consilio se ad somnum recipit. Similiter Princeps it cubitum; cùm illicò curæ animíque angores Soporem excutiunt. Super Comestabilis imperatâ nece, conscientiam morsus acerbè vexant atque dilaniant; Primùm quidem vltionis suauitas, explendíque odij licentia, voluptate mentem diffundebat, mala, iniuriæ, contumeliæ, occurrebant, quibus Clissonius ipsum affecisset, erátque gratissimum dolori iustissimo tandem parentare. At retractanti iniurias irrepebat memoria beneficiorum, & vel inuito extorquebat miserationem, tum patratæ cædis inuidia, odium publicum, à Rege Franciæ bellum & vindicta implacabilis, ceu facto agmine irrumpebant in animum; dein deflagrante vltionis libidine, incendebat hominem facinoris probrum atque infamia, fidem publicam violatam; necatum virum amplissimæ dignitatis inauditum atque indemnatum, tot scelera vt priuato odio fieret satis; humanas diuinásque pœnas impendere; iamque cœlitus in caput suum fulmen intentari. Inter eas angustias nocte transactâ, nec delibato vel leuiter somno, primâ

CAROLVS VI.

luce accersit Baualanum, & quærit nunquid iussum suum impleuerit. Postquam is impleuisse respondit. Princeps mali quod præceperat impatientia, palmis stragulas pectúsque percutiens. *Heu me miserum*; exclamat, *ah Deus mi, in quam miseriam me conieci! heu Britones meos! heu Sponsam charissimam.* Inter hæc lamenta Baualanus abscedit, & ad confirmandam Ducis pœnitudinem, totum diē dolori permittit; quē miser reiecto omni cibo, & amicorum colloquio, in acerbissimo luctu consumpsit; donec sub vesperum Baualanus rediens, & Duci calamitatem suam deploranti, affirmauit Comestabilem saluum, vitámqme seruatam, dum tranquilla mens ab furore præcipiti sese reciperet. Tunc enimuerò virum Dux amplecti, gratulari prudentissimæ cunctationi, & se seruatum inobedientiâ famuli. Mox decem millia aureorum data in præmium tam felicis contumaciæ; admissúsque Lauallius, qui de libertate Comestabilis ageret, scriptæ illico conditiones, nihil Lauallio recusante; numerata Duci centum librarum millia, arces plures commissæ, fatente Clissonio se iustè captum, ob plura scelera patrata in Dominum. Quibus perfectis is liberatus est; vetitúmque flagitium ingens Baualani prudentiâ; tanti est affectibus moderari, non suis modo sed alienis, & iuuat in potestate haberi, qui se non habet.

XXI. *Comestabilis liberatus.*

Solutum ergastulo Comestabilem sui vicissim affectus incendunt, contumeliæ grauitas, pacti iniquitas, carceris squallor, probrúmque compedum, proximum teterrimæ mortis periculum, superbæ atque altissimæ menti subiiciebant vltionis faces. Ergo liberatus, altero die veredariis equis Parisios venit; atque ad genua Regis prouolutus, deplorat iniuriam, Regi potius quam sibi illatam, æquissimámque vindictam flagitat. Vocatâ re in consilium, cùm plerique omnes graue sup-

plicium

plicium exaggerarent, censerentque repetendas à Britanno pœnas; vni Regis patrui Bituricensis & Burgundus, inuidiâ & maleuolentiâ in Comestabilem, iniuriam eleuant; *Priuatum esse, Ducem inter suumque hominem iurgium, Clissonium temeritatis & inconsiderantiæ luisse pœnas; quid imprudenter inimico suo committeret se? persequendum publicum hostem armis publicis, non priuatas inimicitias; permittendas eas dolori ac sensui singulorum.* Ea sententia, quamuis indignante Rege & repugnante, obtinuit; ac demùm statutum vt Legati ad Britannum Ducem mitterentur. At Comestabilis doloris impatiens, quem adaugeret obex oppositus, reddito Regi Comestabilis gladio, in priuatam domum secessit; statimque filiam Ioanni Blesensi in vxorem tradit. Grauis tamen tempestas oriebatur, atque Britanniæ imminebat. Primùm legiones quas in Britannia Clissonius scribebat, audito eius carcere, signis raptis, rectâ viâ Erminiam ad eruendam arcem aduolabant; ac tametsi in viâ libertatem viri audiuerant, tamen castra ipsius multa receperant, expugnato in primis S. Maclouij fano. Nec erat dubium quin reuocaret Comestabilem Carolus; nam habebat charissimum, & armorum cupidus, militarem virum armísque clarissimum, complectebatur arctissimè. Nihilominus legatis adeuntibus, Episcopis Lingonensi & Bellouacensi, & Viennio Admiralio; & petentibus satisfactionem, Dux respondit arrogantiùs; se clienti iustè pœnam indixisse; satis ipsi esse quod à morte reus eriperetur; non fuisse animum Regi obesse regiisve consiliis; quem nunc adire sibi per negotia sua non liceret. Móxque haud ignarus eo responso Bellonæ facem inflammatum iri; vt se compararet; nouum fœdus cum Anglo contrahit; filiam Caroli Mali. Regis Nauarræ secundo

CAROLVS VI.

coniugio in vxorem ducit, & Gelrium Ducem, temerarium iuuenem atque improuidum, ad bellum Franco indicendum impellit: ita bello in plura loca disposito, sperat procellam à se dispellere & in hostem reiicere. Interea ingens ille ad Anglicum bellum apparatus secundùm euanuit, qui maximè vno Comestabile nitebatur. At verò dum Rex dolorem ob interuentum consilium alit; expedítque in Nauarrum atque Gelrium militem, tandem à Nauarro iustas scelerum pœnas exigit Deus. Carolus ille Nauarræ Rex, Malus dictus, mitiori pro tot flagitiis appellatione, ob frequentem libidinem contractâ inualetudine, natiuum calorem penè extinxerat, frigidissimo gelu per intimas venas inhorrescente; cutémque extimam peruadente; medici vt calorem illum suscitarent, præscripserant eum inuolui linteo, aquâ vitali imbuto. Rege inuoluto, & intra culeum insuto, cubicularius filum vt abrumperet, forficum defectu, id candelæ lumini admouet, cùm repente flamma decurso filo, fomite haud dubie rapiente, inuadit in linteum, & momento vniuersum incendit. Ita Rex impius conflagrauit incendio, vitam tamen in septimum diem protraxit, in acerbissimis cruciatibus, inter eiulatus & insanas desperantis voces; suppare vitæ stadio exitu, (nam & exarserat libidinis flammis, & belli facem Europâ totâ incenderat atque aluerat; & venenato puluisculo, viscera incendio subito corrodente, plures interemerat;) donec viuus flammis sepultus est. Eâ morte molestissimus hostis Franciæ periit; imò & nouus detractus, Britanniæ Dux. Etenim Carolo Malo filius alter Carolus successit, ab patris indole planè alienus atque consiliis, qui pace contractâ cum Franciâ, spem Britanni afflixit. Ille igitur partim metu, partim animi leuitate quâ in diuersa sæpe ferebatur, persuasus

Caroli Nauarri mors

fus à Regis patruis Blesas accedentibus, Parisios venit, & Controuersiam cum Clissonio Parlametno permisit; cuius sententiâ pacta prius inita rescissa sunt atque abrogata, imperatúmque vt à Duce pecuniam datam atque inuasa castra Clissonius reciperet. Eo iudicio sibi factum satis Comestabilis ratus, Aulæ se ac dignitati restituit; occlusit se Anglis Britannia, & in vnum Gelrium arma conuersa sunt; quanquam inter Ducem & Comestabilem odium perseuerauit; Duce haud restituente quod erat iussus & Comestabile generum impellente, vt Britanniæ nomen atque insignia vsurparet. Ad Gelrium quod spectat; Guillelmi Ducis amens superbia eò intumuerat, vt Regi per Fecialem bellum indiceret; & dolorem iniuriæ Rex dissimulauerat, Feciale donato pecuniâ & dimisso; verùm exacturus pœnam iniuriæ, ingentem exercitum scribit, ducítque in Gelrium. Erant in eo centum hominum millia, tantúsque apparatus, vt in immensum diffusus spatium, quatuordecim leucas obtineret. Ad Venceslaum Imperatorem legatos miserat; excusatum quod in ditionem Imperij penetraret, atque assertum nihil se contra dignitatem eiusdem Imperij moliturum. Properanti occurrit Dux Iuliacensis Gelrij pater, qui conciliantibus Coloniensi & Leodiensi Præsulibus, admissus ad Regem, veniam filio supplex implorat, insanam iuuenis arrogantiam culpat, satisfactionem & demissionem humillimam pollicetur; se postremò Regi suaque omnia in Vadimonium tradit. Cùm Regium consilium paternis precibus annuisset; ille ad filium conuolat, deductis iisdem Præsulibus, nec parùm laborauit, in frangendâ iuuenis contumaciâ, qui auiditate belli flagrabat, & sperabat hyemis iam imminentis sæuitiâ, perditum iri tantum exercitum; at patris minis absterritus, se vinci passus est,

CAROLVS VI.

Pax cū Gelrio.

CAROLVS VI.

ducique ad Regem; à quo veniam temeritatis petiit atque impetrauit; totâ Franciâ in bellum excita, ad rem tam leuem; vt verè apologum parturientis montis excripserit.

XXII. *Rex regnum administrat.* Huius tamen expeditionis extitit fructus, quod Rex administrationem regni suscepit, Auctores huius consilij Comestabilis, & Orgemontius Cancellarius, quibus Patruorum Regis auctoritas atque potentia erat dudum grauissimũ onus & molestissimum. Iis adiunxerat se Ludouicus Regis vnicus frater, Dux ante Turonum, mox Aurelianensis, Duce Aurelianensi Regis Ioannis fratre sine liberis mortuo, & quidem Ludouicus Valentinam Ioannis Galeacij Vicecomitis filiam vxorem duxerat; dato in dotem Comitatu Astensi, ac stipulante Galeacio, vt absque prole masculâ si decederet; omnis ditio ad Valentinam filiam eiusque liberos perueniret; eóque pacto in Mediolanum Aurelianensi stirpi ius quæsitum, quo in Franciam calamitates tantæ inuectæ sunt. Ergo in reditu, Rhemis habito Procerum Concilio, actum est de Regni regimine, primúsque rogatus sententiam, Asselinus Episcopus Laudunensis, & postmodùm Cardinalis, vir probæ pietatis, & integritatis; dixit, Regi tradendum sceptri regimen; iam impleuisse annum vicesimum, dotes animi atque corporis supra ætatem, omnibus admirationi esse & gaudio; non supersedendum, quin is vocaretur ad gubernandum, cuius maximè saluam esse nauem interesset. Ea sententia apud singulos tenuit; nec Regis Patrui dissentire ausit, ne apertè sibi imperium prorogarent: hæsit tamen in animo stimulus, mox in consultores exerendus; primúsque omnium Asselinus, haud multo post propinato veneno periit. Dimissi Patrui recesserunt, *Rex in Occitaniam venit.* Burgundus in Flandriam, Bituricensis in Occitaniam, sibi pridem traditam ad gubernandum; in quam euocauit aliquantò post Regem

gem ipſum ; etenim cùm Prouinciam acerbè vexaret atque diriperet, vrbes plurimæ apud Regem de Proregis peculatu conqueſtæ, Comeſtabile querelas promouente, eum impulerunt ad nouum iter aggrediendum. Itaque Carolus venit Auenionem, à Clemente ſummâ exceptus magnificentiâ, & Ludouico Andegauenſi patruele in Neapolis Regem coronato, expoſtulationibus Occitanorum intendit. Comperto quadraginta mille familias Proregis auaritiâ & rapinis familiarium, deturbatas bonis & laribus, in ſyluas & antra ad euitandam ſæuitiam confugiſſe, tutiúſque lupos inter & feras degere, quàm in mediis vrbibus, ſub redemptorum & publicanorum immanitate ; ad ſubleuandam Prouinciam, Toloſam profectus eſt. Illic Biturige iuſſo faceſſere, ac quodam Betiſaco, qui Proregis potentiam ad ſua flagitia detorquebat in pœnam vocato, audiebat querimonias, & damnum quantùm fas erat miſeris ſarciebat. Poſt conſtitutam Prouinciam, incitatis equis Pariſios venit, iuuenili luſu atque proteruiâ cum fratre Aurelianenſi ſponſione factâ ; vter velociùs Monſpelio Pariſios veredariis equis decurreret ; ac quinto die pauciſſimis horis anteuertit Dux Regi. Porro libet antequam auolet ; tantiſper cum eo in Occitania demorari, & Comitem Fuxienſem aduentantem, vt clientem ſe dicat, paulo attentiùs contemplari. Is Gaſto nomine, ob eximiam corporis pulchritudinem Phœbus nuncupatus, ornamenta corporis animíque aſſequutus quamplurima, totâ Europâ celebrabatur omnium ore. Membris ad dignitatem Principis conformatis, vultu, ſtaturâ, flauo capillitio, vigentibus oculis, mirâ dexteritate, firmoque robore: digniſſimus imperio videbatur. Nunquam caput vllo tegumento inuolucrat, ſemper eo nudo incedens, primum vt admirabilem comam oſtentaret, mox vt ſe in cœli intempe-

CAROLVS VI.

Gaſto Phœbus Comes Fuxienſis.

—— riem æstus & frigora induraret. Generosissimus atque fortissimus in Anglos affinésque Principes, multa bella gessit, victórque in omnibus famâ egregiâ, ac terrore iusto inuidiam oppressit, odiumque restinxit. Ditissimus ac magnificentissimus Principum habitus. Ædificia sacra & profana ingentia erexit, & plurima; illustrem atque amplissimam è nobilibus familiam alens, dona in meritos luculentissimè cumulabat: nec ideò subditos quibus charissimus erat diuexauit vnquam, sed ab honestâ parcimoniâ annuos reditus, & vectigalia iusta geminabat. Musicam ardentiore studio prosequebatur, siue quæ vocibus, siue quæ fidibus canit, ac perpetuo gratis concentibus aures & conclauia personabant. Litteras & litteratos diligebat impensè; eos potissimum donis ornans & beneficiis. Verùm vt indoles militaris erat, impotenti animo ad venationem atque aucupium ferebatur, atque alebat duo millia canum, & volucres ducentas doctas ad venandum; vt per ea felicissimus ac felicitate dignissimus haberetur. Duo tamen, vt est vita mortalium, grauissima infortunia passus est, quæ prosperitatis sensum infecerunt; alterum quod sine legitimo hærede, alterum quod inimico herede obiit. Erat illi filius Gasto nomine, ab sorore Caroli Nauarræ Regis susceptus, in spem patrimonij tanti educatus; ille ab Patruo pessimo bipedum quem inuiserat, donatus puluisculo quem patri porrigeret; vt cum ipso matrem reconciliaret, nam inter se diffidebant; forte in iurgio cum fratre Notho oborto, detectus is puluisculus est, & ad patrem delatus; eóque iubente cani in frustulo panis oblatus, vorantem extinxit illicò: Quamobrem Pater in furorem actus, postquam didicit donum à Nauarro profectum, non dubitauit quin Nauarrus filium ad parricidium instituisset. Eum itaque ægrè à Domesticis è manibus suis ereptum

CAROLVS VI.

CAROLVS VI.

ereptum carceri mancipat, & conuocatis Comitiis ignominiosæ neci destinabat; cùm adolescens miser atque innoxius repertus est in carcere animam egisse; seu dolore, infamia parricidij cum innocentia depugnante; seu sponte, alimentis abstinens, ne infortunio ignominia mortis accederet; aut forsitan, patris nutu immisso carnifice, sibi ipsi ignominiam & dolorem nouum indulgentis. Sanè hæc labes fœlicitatem Principis contaminauit; erántque in præclarâ indole turpiores næui; quod suspicax atque iracundus, ad sæuitiam atque vindictam vltrà æqui metas agebatur haud rarò. Eo animo exercebat inimicitias cum Vicecomite Castelbono Patruele suo; erátque molestissimum quod cæso filio eum hæredem habiturus foret. Quam molestiam vt auerteret, Regem conuenit, cúmque impetrare haudquaquam posset, vt ad nothum filium transiret hæreditas; Comitatum primò Regi donauit; mox quinquaginta librarum millibus vendidit; frustra tamen in ius & æquitatem pugnauit; nam eius post obitum Carolus recepto pretio Castelbono Fuxienses addixit. Fuit autem mortis ratio vt vita cætera singularis. Cùm sub æstum caniculæ ætatis anno post septuagesimum secundo, sed senectâ robustâ & viridi, Saluaterra Orthas profectus, in vrsum incurrisset, eum vt venationis erat amantissimus, persecutus venatusque; cœli intenso corporísque ardore, ad sumendum cibum in conclaue subit, quod à domesticis ad captandum frigus, vernantibus arborum ramis conuestitum, & ad subleuandum æstum instructum accuratè, tanto frigore incalescentem Principem afflauit; vt infusa ad accumbendum manibus frigida, exanimis procubuerit; ea duntaxat voce vsurpata; ah parce Deus mi; sic mors inter charissimæ & suauissimæ voluptatis vsum irrepsit; vt frustra pericula, bella, & naufragia

vitentur,

vitentur, cùm in ipso asylo vitæ atque alimento, quæ per ea caueantur occurrant. Hæc de Gastone Phœbo fortasse fusius, sed non pigebit hoc diuerticulo aliquantisper viæ regiæ tædium mitigasse.

XXIII *Variæ expeditiones.*

Interea cum Anglis pactæ in plures annos induciæ, domesticam quietem Franciæ & aliquot foris expeditiones pepererunt. Primùm in Aruernis & Lemouicibus grassatores extincti; quorum Duces Marcellus & Testanerius, famosissimus ille torrapinis prædo, à Biturgium Duce capti, arcibus euersis in quas confugerant, Parisiis supplicio palam necari sunt; affixis in arborum ramos scelerum sociis. Tum in Africam, ac postmodùm in Italiam deductæ copiæ. Expeditionis primæ ea ratio fuit; Genuenses internecinis cum Venetis bellis fracti & obtriti; ab Mauris

In Africã expeditio.

Africæ toto mari interdicebantur. Molestissimum erat iis quibus antea Pelagus regnum atque adeò luculentissimum fuerat, ab gentè vilissimâ deiici, suóque portu seu custodiâ clausos, gloriâ Imperij & commercij fructu spoliari. Eam ob rém auditis Francum inter atque Anglum induciis, erecti in spem hostem perdomandi, legatos mittunt ad Regem vtrumque qui auxilia flagitent; maxime ad Regem Franciæ, qui suæ stirpis Principem in expeditionis Ducem designet. Excepta in Francia summo plausu legatio; extemplò militares nobilium animi stimulo gemino religionis & gloriæ concitati, passim dant nomina; opúsque fuit ad impetum continendum edicto, quo vetabatur ne quis sine Regis concessu in delectum se daret. Major in dicendo Duce controuersia fuit; cùm Regis frater Aurelianensis, ad belli gloriam anhelans iuuenis, eam Prouinciam sibi deposceret; obstarent Patrui Burgundus & Bituri x, prætexentes imperitiam Principis adolescentiam; ipsi iam æmuli, & generosam indolem.

indolem oppressuri, detractâ laudis atque honoris materiâ. Ita eorum sententia designatus Dux Borbonius, veteranus iam Imperator, quique in Africâ, non ita pridē pugnasset. Adiuncti Proceres, cum Regis veniâ, Philippus Artesius, Eusius Comes, Beraldus Comes Claromontanus, Viennius Admiralius, Coucyus, Trimollius, Harcurius, Sancerra, Sullius, aliíque; quibus Angli magno numero accesserunt, multíque Bauari. Genua trecentis triremibus & centum nauibus soluit exercitus, in quo triginta militum millia, magna pars nobiles, Europæ flos delibatus. Procellâ iactati in Africam applicant, ipsámque vrbem cui Africa nomen aggrediuntur. Est Africa vrbs, veteribus Aphrodisium seu Phanum Veneris, posita in arcto ad Mediterraneum promontorio, quod vtrinque mari alluitur, & erectis munimentis defenditur; eam Rex Tunetanus, expeditione compertâ, egregiè instruxerat, dum cæterum exercitum Tunetum contrahit. Producta obsidio ad mensen alterum, quo postquam vrbs in potestatem concessit; ij ad Tunetum duxerunt copias. Verùm Tunetanus Rex ad priores artes se conuertens, quibus sui maiores Ludouicum sanctum profligauerant; ereptâ pugnæ facultate, quam ardenter Franci appetebant, cepit velitationibus, incursionibus, nocturnis & improuisis aggressionibus, hostes fatigare, vexare, atque opprimere; vt frangerentur belli laboribus, & nullâ victoriâ recrearentur. In eiusmodi impressionibus duo maximè Francis saluti fuerunt, quæ Dei tutelæ calculo omnium debebantur. Primum quod canis nullum h·rum proprium ab Europa sequutus, Christianis hæsit, ac Mauros quodam instinctu, vel diuino, vel naturæ odorans sagaciter, cùm accederent significabat latratu; vt iam pro vigilantissimo excubitore & sonorâ tubâ castris esset. Alterum

CAROLVS VI.

Anno 1390.

CAROLVS VI.

rum fatentibus Mauris, fuit indubitatum diuini præsidij signum. Nam Franci cùm totum diem sub signis stetissent, æstu & armorum pondere defessi plurimùm, nocte proximâ alto somno se dederant; & ecce Mauri toto exercitu irrupturi aduenniunt. Tam arctè sopor fessos artus adstrinxerat, vt latratu canis nusquam excitati, in magnam cladem incursuri forent; quando Mauris spectaculum improuisum obiicitur; primùm ingenti lumine perstringuntur; tum apparet Matronarum cohors, specie venerabilium & fulgore miro lucentium, quarum princeps dextrâ vexillum præferens, colore candido roseóque distinctum, excellebat præ cæteris, vestium luce, & totius corporis dignitate. Quo spectaculo hostes perterriti terga illicò vertunt, & se in sua castra recipiunt. Franci interim æstu, & grassantibus malis imminuti, spe obtinendi Tuneti depositâ Genuensibus pacem confecerunt; quâ soluti captiui, mari parta libertas, commercij securitas asserta; & classi omnes redditi, pars in Europam, pars in Palæstinam Religionis causâ nauigauit. Eam expeditionem excepit missus in Italiam nouus exercitus, vnde noua Burgundum inter, & Aurelianensem causa dissidij. Bernabus Vicecomes Mediolanensis in vxorem duxerat Ioannis an Iacobi Armaniaci Comitis sororem; ille à Galeatio patruele, & socero Aurelianensis Mediolanensi ditione expulsus, Armaniaci sororij opem implorabat; fouebatque Armaniacum Philippus, vt Aurelianensem deprimeret; contra hic rem soceri promoturus, suámque, quando vxori illucebat spes hæreditatis, contendebat ne Barnabo mitterentur auxilia; atque optabat vt patruelium pugnantium armis res permitteretur. Obtinuit tamen Burgundi auctoritas, vt Regis voluntate & stipe legeret exercitum Armaniacus; quem triginta millibus militum conflatum

Armaniacus in Italia.

conflatum in Insubres duxit. Sub initium fausta omnia, pluresque vrbes aduenientem excipiunt. Alexandria vincentem stitit, eripuitque victoriam. Vrbem expugnare aggressus, & soluto licentiâ milite, cùm hostilis exercitus nullus timeretur, perniciem sibi suisque confecit. Quippe Vermius peritus Galeatij Dux, captatâ occasione quam offerebat vberrimam effusus ad prædam miles & securè diripiens; in Francos inuadit; consertóque prælio in fugam agit: ipse Comes septem vulneribus saucius interfugam, dum siti oppressus, fonti se applicat, in ipso potu deliquio correptus procumbit, & ab hoste captus paulo post expirat; cæsa sex Francorum millia, reliquos fuga disiecit. Galeatius sensum victoriæ in clementiam vertit; nam Comitis corpus conditum aromatibus ad affines misit; captiuos milites donatos pecuniâ liberos fecit, ac fugientibus fugæ facultatem; vindictam honestissimam ratus, quæ hosti parcendo, diligendi se necessitatem imponeret.

CAROLVS VI.

XXIV. *Comestabilis casus. De Craon.*

In iis incommodis leuibus admodum, tranquillum & securum Franciæ otium, nouus & inexpectatus casus, vnius hominis furore abrupit. Petrus Cranensis Ludouico Aurelianensi familiaris admodùm erat, & in eius consuetudinem se penitissimè insinuauerat. Is malè passim audiebat ob vitia, idémque Ludouicum Andegauensem Dominum suum ad necessitatem mortis deduxerat; nam ab eo in Franciam missus dum ageret in Italiâ, vt pecuniam conficeret, afflictúmque exercitum subleuaret, ab vxore Ducis muliebri mundo diuendito; dum iter Venetiis habet, in vrbe peraccommoda voluptatibus hæret, Luxu & ganeis stipem militum absumens, dum exercitus inopiâ atque miseriâ soluitur, & ipse Andegauensis dolore animi vitam agit. Ille igitur eos mores ad Aurelianensem

CAROLVS VI.

ſem applicat, iuuenem in amorem mulierem proniorem; atque auctoritate, aureo imbre, & flore ætatis, machinis in imbellem Sexum validiſſimis, pudorem virginum, & nuptarum thalamos expugnantem. Ille aliquando amores Principis Valentinæ vxori aperuit; quam rem demùm ab ipsâ coniuge Princeps comperiens, Cranenſem aulâ pellit, causâ indictâ, tamque acerbè auctoritate Regis perſequitur, vt in Andegauis patriâ ſuâ intuto, vnum Britannia Aſylum patuerit, vnúſque hoſpes Monfortius; eorum perfugium qui in offenſionem Regis incurriſſent. Extemplò ab Rege querelæ ad Monfortium deferuntur, quod extorrem & Regi parum gratum excepiſſet, eamque ob rem Rex ac Britannus Turones conuenerunt; vbi mutuis expoſtulationibus incitati potius, quam pacati, receſſerunt; nouo tamen fœdere illigati, & Cranenſi facultate datâ hærendi in Britanniâ. At ille infortunij ferendi impatiens, dum auctorem veſtigat animo, in quem vindictam exerat, præter Comeſtabilem nemo occurrit, quem, quòd ipſe ſe inſinuaret in Principis gratiam, actum inuidiâ ſuſpicatur. Monfortius ſuſpicionis particeps factus, eam auget, & Comeſtabili infenſiſſimus, Cranenſem ad vltionem incendit. Concepto facinore, diem ac modum Cranenſis diſponit, Cuſtodem ædium quas habebat Pariſiis, iubet clam comparare loricas, atque alia arma, quibus quadraginta viri induantur; tum delectos ad cædem Sicarios ſingulos deinceps ad eaſdem ædes quadraginta mittit; & ipſe ad deſignatum diem; qui erat ſacro-ſancto Chriſti Corpori feſtus, menſe Iunio ſe in ædes ſuas abdit ignotus. Eo die Rex Proceres omnes cœnâ exceperat; nocte concubiâ, cùm in ſua redirent ſinguli, & fortè poſtremus omnium Comeſtabilis in palatium ſuum recederet, octo domeſticis

comitantibus

comitantibus; ecce Cranensis cum quadraginta sicariis in eum irruit, facibusque restinctis se Cranensem professus, qui ad petendam vindictam venisset, quadragenis ensibus solum, diffugientibus famulis, impetit. Et se Comestabilis breuiori quem gestabat ense aliquandiu texit; donec ferro in caput impacto, ex equo deiectus, in pistoris fores nondum occlusas prolabitur, omniúmque confossus ictibus, pro exanimi habitus iacet, sicariis fugâ se proripientibus, nondum redditis ciuitati portis, postquam in seditionis pœnam raptæ erant. Interea discurrentium strepitu ciuem excitante, spargitur rumor Comestabilem cæsum; quo perculsus Rex in locum aduolat, saucium inspicit, solatur amicissimis verbis, & Chirurgos iubet mederi vulneribus. Illi renuntiant quanquam plurima essent & grauia, lethale nullum esse, & Deo moderante nullum eiusmodi erat. Nam postquam saucius in pistoris fores deiectus est, percussores equo nusquam exscenso, ne tardarent fugam, ictus in iacentem infirmiores intulerant, & is loricam hamatam gestabat sub vestibus, qua ferri prius retusus impetus, & vetita mors ad viscera penetrare. Continuò patrata in sicarios quantùm licuit vltio; duo è fugâ retracti; truncantur dextra & capite; Cranensis ædes diruuntur funditus, Custos furcæ suspenditur; in Cranensem absentem mors pronuntiatur, facultates fisco addicuntur, & arces curante Viennio euertuntur. Hæc pœnæ præludia; Cranense incolumi, imperfecta duntaxat & inchoata leuiter videbantur: is verò à Britanno exceptus vnâ re infortunium suum accusabat, quod superesset inimicus, suis curis periculísque frustrà impensis. Et ad eum tradendum compellatus à Feciale Regis Monfortius, insolenter responderat; se Cranensem haud excepisse; ignorare vbinam gentium esset, eamque

CAROLVS VI.

que curam ad se minimè pertinere; séque flocci habere, quid iurgij inter Cranensem & Clissonium foret. Eo responso Rex exacerbatus, bellum parat Monfortio, & Italicæ expeditionis immemor, quam instruebat vt Clementem Pontificem, expulso Bonifacio, qui Vrbano successerat, toti Italiæ obseruandum ingereret, vna vltionis cupiditate flagrabat.

XXV. *Aurelianensis & Burgunda factio.*

Erat tamen quod voluntati pronæ obniteretur; nam in Comestabilem duo Regis Patrui, Burgundus & Biturix, dudum odium alebant, se ab eo dolebant administratione rerum deturbari; antea illarum regníque compotes, nunc auctoritate precariâ, atque occluso cupiditatibus suis ærario, se à gradu pulsos patiebantur ægerrimè, Proceréſque & Nobiles conciliabant ad creandam sibi factionem. Contra Comestabilis tametsi Regem in potestate haberet, tamen quoniam apud Francos sanguis Regius magni momenti est, Aurelianensem opponebat, quem blandimentis, regiis Donis, magnâ in suos munificentiâ sibi allexerat atque adiunxerat; adeo vt iuxta illi gratus ac Regi foret. Et ab iis cunis duas inter familias, Aurelianensem & Burgundam inimicitiæ ortæ sunt, quæ deinde Franciam disciderunt, & admouerunt ad perniciem vltimam. Ideò in decernendo in Britannum bello discrepabant sententiæ, distrahebantque consilium. Aurelianensis bellicum insonat; *atrox facinus sub aspectum Regis perpetratum, violatam maiestatem regni in Principe magistratu, Regem inter & Comestabilem neminem esse medium, vt qui impunè Comestabilem perimit, iam gradu proximo Regi immineat; quid tutum quid securum Principibus? Si in vrbe primariâ, ad fores regias, sacrosancto die, religiosis initiato mysteriis, in conuocatis palam nobilibus; grassatores, impunè virum innoxium, digni-*

tate

tate & perpetuis in regnum meritis, Regi regnóque toti charissimum, ad arbitrium mactent? quæ causa iustior belli decernendi, quam vt puniatur atrocissimum scelus, sanciatur iustitia, & ipsi Regi comparetur securitas. Bituricensis in eas machinas obiiciebat omnem industriam; primùm auctor fuerat vt compellaretur Britannus; dein affirmabat inimicitias Clissonium inter & Cranensem priuatas; eius quidem grauissimum facinus; sed indictas pœnas, quantùm ad iustitiam & terrorem satis; quid Britannum bello aggredi opus; cùm illicò Anglicum oriturum esset, quod tantis ærumnis curísque sollicitis nuper ipse Rex petitis induciis oppressisset? Verùm iis potentior Regis in Conestabilem amor, quo vrgente bellum in Britannum decretum est ac paratum. At paulò post nouus intercedit obex, Burgundiæ Dux; qui conquestus inconsulto se bellum indici, nec vocatis eam in rem comitiis, omnem artem adhibuit, ad profectionem Regis inhibendam; nam adornauit medicos, qui Regi valetudinem obnuntiarent; eum proximo morbo nondum recreatum, etenim Ambiani ardentissimâ febri cum discrimine salutis vexatus, infirmo adhuc corpore erat, & cœli magno æstu, periculum esse ne recrudesceret: Reclamabat populus, negabátque Regem inualidum debere pro vno Clissonio agi in bellum; Antistites atque vniuersitas Parisiensis grauibus admonitionibus dehortari Regem à bello conati; Biturix peritissimus ille morarum Artifex, omnia excogitabat vt impedimenta bello annecteret. Nec Regis ideò deferuebat ardor; imò Clissonio insinuante, nouis suspicionibus mentem implicabat; sibi iam non obtemperari, coqui arcana in Regnum consilia, & proditionem iis moris texi; visúsque est aliquoties atrâ bili cerebellum mouente, aliqua dicere quæ minus sanum hominem

—— CAROLVS VI. *Regis ſonticus morbus.*

hominem ſaperent. Eâ corporis animíque imbecillitate, cunctationem omnem abrumpens expediri copias iubet; ac paulo poſt Carnutum, dein Cœnomanum venit. In eâ vrbe, Patruorum arte moratus octiduum, tandem impatientiæ plenus & tædij, die quintâ Auguſti, ex vrbe verſus Britanniam tendit. Erat intentiſſimus caloris æſtus, quo equitabat Rex, capucium indutus, & pallium ex heteromallo ſerico, panni ſpiſſitate ardorem cœli adaugente; ibátque ſilentio, anxio animo, ac reuoluente quas ante conceperat moleſtias & ſuſpiciones; cùm duo caſus mentem bili afflatam in ſonticum morbum impulerunt. Prima res creditur à Burgundo Duce adornata, altera plane fortuita, & diuino conſilio, ad Franciæ ſcelera ægritudine Regis punienda. Itaque cùm Rex iter per ſyluam haberet, repente inter arbores vir ruſticus prodit, ſtaturâ ſupra modum procerâ, cute æſtu incoctâ, capillis hiſpidis ſquallidíſque, membra nudus, præter centones quibus medium corpus tegebatur; tum equum habenis ſiſtens, Regi terrificâ voce inclamat; *quô tendis Rex miſer, regredere, proderis*; mox ægrè ab equo adſtantium concurſu abſtractus, ſe in denſiſſimam ſyluam immittit; euanuítque ab oculis. Ea res melancholiam concitauit; at quæ conſecuta eſt concitatum ſparſit, & rationem planè deturbauit. Poſtquam Rex ſyluâ egreſſus eſt, elabentibus cæteris, ne commotus puluis officeret, equitabat ſolus, duobus ephebis ponè ſequentibus; alter Regis galeam induerat; alter lanceam demiſſam geſtabat, porrò hic poſtremus ſopore oppreſſus, forte lanceam in galeam ſocij præcedentis impegit; cùm ex illiſu ſonitus ederetur, ad eum Rex conuerſus, & quà perſtrictus fulgore galeæ, quà demiſſâ perterritus lanceâ, ratus ſibi parari inſidias, furore corripitur, & tumultu cogitationum ad repentinum ſpectaculum

culum adhærente, in Phrenesim momento agitur. Tunc quasi inter medios hostes versaretur, vt erat generosi fortissimíque in periculis animi, districto ense in Ephebos ruit, illi diffugiunt, & clamoribus proximos euocant: Aduolat Aurelianensis, statimque in eum Rex mucrone stricto inuehitur; necabátque ni se fugâ celeri proripuisset. Affluit vndique Aulicorum turba, & passim obuios furiosus Rex ferro tundit, iamque tres quatuorve mactauerat, cùm omnibus fugientibus, tandem cursu æstu & labore fessus, simul cum equo in fossam decidit, vnde eductus, Cœnomanum fertur. Hicque est morbus quo non modo Rex, sed misera Francia laborauit, tantis calamitatibus domi forísque vexata, vt diuinæ opis illustrissimum sit monumentum, quod superfuerit.

CAROLVS VI.

Anno 1392.

XXVI. *Regis morbus incurabilis.*

Continuò ad ægrotum adhibentur medici atque remedia; adstant Principes & beneuolentiâ grati, per vniuersas prouincias preces & supplicationes instituuntur; viæ ac templa feruent virorum & mulierum piè peregrinantium precibus, qui nudis pedibus misericordiam Dei compellarent. Verùm perseuerabat contumax morbus, exhauriebat medicorum artem atque remedia; Proceres omnes affines & charissimos respuebat æger; Deus precantium vocibus obduruerat; Réxque miserandus iacebat in lectulo, mente deturbatâ; & furore identidem irrumpente, se regi passus à nemine, præter Valẽtinam Aurelianensis coniugem, cui vtcumque ad capiendum cibum obsequebatur. Postquam inspectum est, morbum supra remedia furere, deliberatum est de Regente Regni designando; túncque primùm ambitus, mox discordia, postremò grauissima odia, Proceres & miserum Regnum disciderunt. Ambiebat regimen Dux Aurelianensis, vt Regi propinquior, eúmque promouebat Come-

CAROLVS VI.

Philippus Burgundus regens.

ſtabilis, cum totâ factione, iiſque qui incolumi Rege res adminiſtrabant; & ipſe Rex per lucida interualla, eam ſibi voluntatem eſſe declarabat. Burgundus contrà, immaturam oneri ætatem Aurelianenſis, imperitiam rerum, mores etiam & conſuetudinem vitæ obtendebat; iiſque accedente Biturige, & magnâ Procerum parte, quibus Comeſtabilis potentia foret odioſa, Regni Regens dictus eſt Regiſque curator, dum valetudini reſtitueretur. Primum Regentis facinus, (tu cætera à principiis collige) vltio fuit & petitus ſanguis. Poteſtas in Comeſtabilem & ſectatores eius conuerſa; initúmque conſilium ipſius damnandi ob peculatum. Et ille gnarus quæ inimici intenderent, ſaluâ pecuniâ, primùm montem Ericum ſe recepit, dein Ioſſelinum validam in Britannia arcem. Burgundus cum nequiret in truncum ſæuire, vltionem in ramos depromſit; nam Comeſtabilis ſummam præfecturam ereptam Cliſſonio, dedit Philippo Arteſio Euſio Comiti, viro qui è Regio ſanguine, & indole, vt Arteſij erat, præferoci, intrepidè conceſſum munus tueretur. Tum rapti in carcerem ſectatores Cliſſonij, Nouiantus & Riuerius; & Beguius Villanius; Montacutus diligentior Auenionem cum gaza ſe proripuerat; ſed Villanius haud multo poſt, amicis contendentibus, & conciliante fortitudine bellica, quâ inſignis erat, miſſus eſt carcere; alij duo ſuâ pecuniâ, & Iuuenalis vrſini gratiâ, vitam & libertatem mox aſſequuti ſunt. Vnus Cliſſonus ſibi vni ſalutem priſtinámque amplitudinem debuit: Etenim tuto in Britannia receptu, ſuis in Ducem copiis depugnauit triennium; móxque pace conditionibus æquis perpetratâ, Ducem ipſum generoſitate animi expugnauit. Quippe eius filium cùm in obſidem tradi & paternæ fidei pignus poſtulaſſet, ipſum traditum ad patrem remiſit,

&

& omni suspicione abstersâ, Ducem Venetiam conuenit, restinxítque eo facinore odium insanabile, quæsitâ in posterum amicitiâ firmâ & inuiolatâ, atque ita Clissonius in facultatum vsu, suæque amplitudinis perstitit, fremente Burgundo; longè aduersis clarior; vnde veram & securam prosperitatem adeptus est. Interea vnius medici curâ; cui nomen Guillelmus Herselæus, Laudunum patria, Regi restituta est valetudo; Deo actæ ingentes gratiæ, & ipse Rex religiosè in S. Dionysij Profectus, dona plurima obtulit, pietatem testatus. Nec vt vulgo creditur, in morbum recidit, tristi ludicræ saltationis euentu, quâ quinque ex charissimis aulicis; lanâ & stupis pice telæ adstrictis, in speciem agrestium hominum tecti; Rege ipso simili habitu deducente, admota iussu Aurelienſis face, flammis correpti sunt, & viui combusti; nam & Rex seruatus est à Ducissâ Bituricensi, stolâ fœmineâ in ipsum iniecta; & aliquanto post mentis compos Abbauillam venit, vt quæ res tum agebatur, pacem cum Anglo firmam contraheret. Verùm eâ in vrbe recrudescit morbus, nec sanandi spes occurrit; Herselæo medico vitâ functo, cæterísque ignaris, quo remedio Regi is consuluisset. Ergo Burgundo Regni regimen capessente, reuocantur cum Anglo induciæ, atque vt pax stabiliretur, Ricardo Isabellam Regis filiam in vxorem poscenti, impellente Arnaldo Corbiensi Cancellario, viro politicarum rerum peritissimo, pactæ sunt nuptiæ. Moxque ipse Ricardus magnâ Procerum vtriusque regni frequentiâ, Caleti Isabellam vxorem despõdet, & postmodùm in Angliam abduxit; quanquam illibatam ob teneram ætatem; nam octauum annum decurrebat, pace inter Reges firmâ & sancitâ; ingenti Franciæ gaudio, cui tandem liceret ab Anglico bello respirare; & Carolo feliciter con-

CAROLVS VI.

Rex ad tempus sanatus

Pax cũ Anglo.

—— ualescente ex ægritudine diuturnâ. Verùm ea felicitas pro somnio fuit,& obiectum dormienti ludibrium ; tam citò euanuit, & in tristissimum luctum repente desiit. Et delibata in Hungaricâ expeditione calamitas,quam in Turcos susceperant pro Sigismundo Rege Hungariæ, pleri que Franciæ nobiles ; quorum Principes Ioannes Comes Niuernensis Burgundi filius,Philippus Artesius Comestabilis, Coucyus, Viennius Admiralius, & Comes Marchiæ. Primò quidem re prosperè gestâ, & quindecim Turcarum millibus deletis à Coucyo ; sed postmodum orto Comestabilem inter & eundem Coucyum graui dissidio ; Comestabilis culpâ, pugnâ ad Nicopolin in Baiazetem Turcarum Imperatorem consertâ improuidè, Franci deleti sunt, fugati Hungari ; cæsi in acie Guillelmus Tremollius, Philippus Barrensis, & Ioannes Viennius, clarissimus bello Dux ; qui vitam illustrem dignâ morte clausit ; repertus exanimis, vexillum Imperatorium ambabus manibus tenere,in quo Deiparæ virginis picta imago. Comestabilis, Coucyus,& Guido Tremollius, vinculorum tædio lucem amiserunt ; redempti ex vinculis Comes Niuernensis, Comes Marchiæ, Barrensis, & Boucicautus ; reuersique in Franciam, luctum ex sociorum clade in multas familias reportarunt.

CAROLVS VI. *Hungarica exped.- tio.* Anno 1396.

XXVII. Eo infortunio prælusum sequentibus,quorum initium ab Angliæ casu.Richardus quem dixi, beneuolo in Franciam animo, studuisse paci, & Isabellam in coniugem adduxisse, repente Throno deiicitur, vitáque orbatur. Diræ tragœdiæ auctor, Henricus Lancastrij filius, Regis patruelis, qui ab exilio reuocatus, Ricardum vicit, cepit, ac necauit ; atque occupato solio in Regem se gessit ; Henricus dictus eâ appellatione IV. Rei gestæ seriem Angli narrant. Necis tristissimæ nuntius Regem

Rex Angliæ casus.

gem iteratò in morbum impulit, iterúmque Burgundus vocante nemine suscepit regimen; Isabella firmatis induciis dimissa in Franciam, dotalis pecunia & gemmæ seruatæ; quando Tyrannorum nusquam integra beneficia sunt. At Burgundo regni regimen haud tranquillum erat; Aurelianensi ad locum principem aspirante, & secundum spernente, atque accedebat vxoris ambitio, Valentinæ, superbæ admodùm, nesciæ cedere; quæ inflammabat coniugis animum, artesque varias ad conciliandam aulam vsurpabat. Contentionem incendit mors Ioannis Britanniæ Ducis, quodque est consequutum. Illi quatuor liberi erant; Ioannes successor, Arturus Comes Riquemontius, Ricardus Comes Stampensis, & Ægidius. Eos Carolus vt haberet in potestate, fratrem in Britanniam miserat, qui pupillos abduceret; verum Proceres Britones intercedunt, sibíque impuberum custodiam poscunt atque conficiunt. Aliquantò post eorum mater, Henrico Angliæ Regi patrueli, atque interfectori fratris, cùm nuberet; iidem Barones ne pupilli in Angliam deferrentur, Carolum appellant, ac venienti Burgundo Principes suos vltro permittunt. Id Aurelianensis inuidiam atque odium suscitat; cui molestissimum erat, Burgundo cum pupillis permissam Britanniam prouinciam opulentissimam. Iamque odia accusationibus palam gliscebant, seque mutuò proscindebant, regiíque morbi auctores dicebant; & eam in rem Aurelianensis, Iudicum, sententiâ, flammis subiecerat, quendam Ioannem Barrensem è Burgundi familiâ, magiæ postulatū, quasi ea arte morbum Regi fecisset: paritérque Burgundus duos Augustinianos necauerat suspendio, qui ab Aurelianensi ad curandum Regem admoti, inciso capite propè necauerant. Imo ex ciuili contentione ad bellum odia incli-

CAROLVS VI.

Dissidium Aurelianensem inter & Burgundū.

CAROLVS VI. nabant, nam Aurelianensis ad Guillelmum Gelriæ Ducem accesserat, turbulentum virum; & turmis equestribus Comitatus, in Franciam venerat; & Burgundus armabat quos obiiceret; cùm à Regina, & Bituricæ ac Borbonio Ducibus, aliquatenus reconciliantur. Interea Carolus è morbo respirans, auditâ Principum lite, iubet vt si in ægritudinem relaberetur, Aurelianensis pro Regente esset. Ac paulò post eo relabente, Aurelianensis administrationem suscepit; nec tamen in ea diutius hæsit; à Burgundo deiectus decreto Ordinum, quibus molestum Aurelianensis exhibebat se; tum importunè ingerendo Ecclesiasticis Benedictum Pontificem, qui successerat Clementi VII. vir Hispanus, minúsque passim gratus; Bonifacio nono vero Pontifice iam in Francorum animis præpollente; tum quod tributa plurima indicebat plebi iniucundus. Deiecto vix atque arma supererant; quæ vtrinque sumpta, ciuili bello implicabant regnum; iamque ad Parisios plurima equitum millia conuenerant, cùm curâ Principum & studio Arnaldi Cancellarij & Iuuenalis Vrsini, decernitur; vt neutri permissa administratio Reginæ esset ac cæterorum Principum, quorum suffragiis pluribus Regnum regeretur. Ad eam pacem stabiliendam, desponsa sunt eos inter coniugia; vt Carolus Aurelianensis natu maximus filius, Isabellam ab Angliâ reducem duceret; Ioannes Britanniæ Dux, Ioannam Regis filiam; Ludouicus Delphinus Margaritam Burgundi ex Ioanne filio neptem; nam Ludouicus Carolo iam natu erat primus; duobus fratribus natu maioribus quibus Carolus nomen erat, morte prærepti. Ea pacis larua infensos animos vtcunque inhibuit, donec Philippi Burgundi morte, noua & grauiora dissidia orta sunt. Is morbo extinctus est, dum è Flandria in Franciam venit

Aurelianensis Regens. Anno 1400.

Burgundi mors.

hit, commodioris cœli captandi gratiâ; atque in publico diuersorio inter hospitum turbam emisit animam, frustra palatiis tam multis erectis. Princeps haud dubiè magni animi atque intrepidi, cuíque Francia haud parum debeat; sed regendi cupidine, longè plurima bona interuertit, atque in filio hærede præterita beneficia omnino corrupit.

CAROLVS VI. Anno 1404.

Is Ioannes dictus, ante Comes Niuernensis, qui cum duobus fratribus ad Regem obsequij præstandi causâ se conferens, existimauit dimidiatam hæreditatem patris se cernere, nisi ad Franciæ regimen eueheretur. Eò itaque contentionem omnem intendit, instátque vt pactum Delphini cum Margaritâ filiâ matrimonium impleatur. Aurelianensis indignans nouum obicem potestati suæ exsurgere, ad eum amoliendum studium admouet, atque optato Delphini coniugio moras nectit, & in Flandriam profectum Burgundum, mox Caletensem obsidionem parantem, vltra progredi vetat. Iam ante Burgundus molestiam Aurelianensi facesserat; Etenim cùm is capessito regimine nouum subsidium Regis nomine plebi imponeret, Burgundus obstitit, beneuolentiam plebis colligens, simulato boni publici studio: In præsentia iratus, quod Caletensi obsidione prohibitus foret, statuit vi in consilio principem locum inuadere; daturúsque indolis specimen trucis ac ferocis, cui præ ambitione, perleue esset omne flagitium, octingentos equites armatos sub sagulis, Atrebate versus Parisios ducit: atque aduentans, audit, Aurelianensem cum Reginâ Delphinum rapuisse, & in Germaniam tendere. Etenim Aurelianensis percepto rumore de Burgundi aduentu, & de Parisiensium fide subdubius, Reginâ consiliorum consorte & comite, Delphino persuaserat vrbe egredi, in quâ salus in periculum vocaretur; præibant Corbelium versus

XXVIII. *Ioannes Burgundus patri succedit.*

CAROLVS VI. Regina & Aurelianensis, dum Ludouicus Bauarus Reginæ frater, armatis stipantibus Delphinum lecticâ vectum deduceret. At Burgundus profectione auditâ, equis incitatis Parisios venit; vrbémque nullâ morâ pertransiens, Delphinum haud Corbelio procul assequitur, & reuerenter precatur Parisios redeat; esse res tractandas, quæ præsentem ipsum reposcant. Intercedit Bauarus & Delphinum hortatur, vt Reginam matrem & Patruum consequatur; vetátque præterea ne quis in lecticam Principis manum iniiciat. Postquam altercati sunt aliquandiu, tandem præpollente Burgundo, conuersis lecticariis equis reductus est Delphinus; nec ab eo Bauarus abesse voluit; Reginâ & Aurelianensi ad rem nuntiatam, Melodunum tutam in vrbem celeriter euadentibus. Exceptus à Parisiensibus Burgundus instar triumphantis, egítque gratias ob rem gestam Vniuersitas, cuius tunc temporis ingens auctoritas, magnúmque momentum in quam partem se verteret. Et verò Burgundus, vt Parisios populosam vrbem atque regni caput sibi totam addiceret; obtinuit vt catenæ ferreæ redderentur, quas olim Rex ob seditionem admouerat, atque arma erepta restituerentur; prauo consilio, quo furenti gladius, furor belluæ, atque impotenti plebi nocendi vis permitteretur. Nec se minùs foris in Aurelianensem communiebat; quà libellis scriptis administrationem eius carpendo; quà delectu militum, ad vim opprimendam. Quippe Aurelianensis postquam acerbè de Burgundi tyrannide publicato scripto expostulauit, amicos & socios euocauit sub signa; iámque ciuile imminebat bellum; erátque Aurelianensis insigne in vexillis pictum, stipes nodosus cum Epigrammate *Inuideo*; Burgundi rutrum, cum voce *Teneo*; scilicet innuens, se hoc rutro leuigaturum nodos stipitis, séque obtinere quod

quod æmulus frustra percuperet. Ruentes in bellum, Procerum intercursantium cura continuit, effecítque vt totius controuersiæ disceptationem committerent Regibus Neapolis ac Nauarræ, ac Ducibus Bituricensi atque Borbonio; iisque satagentibus reconciliati sunt, obliteratâ eorum quæ gesta erant memoriâ. Imo ne odia nondum extincta recrudescerent, visum est consilio non abs re fore, si in aliquod tempus seiungerentur. Quare designata Picardia Burgundo regenda, Aquitania Aurelianensi, & quando Anglus vtrobique solutis induciis bellum inferret, vtrique datæ ad bellum gerendum copiæ. Enimverò à prudenti consilio noua odiorum seges enascitur; Aurelianensis in Aquitaniam ducto exercitu, Blauiam obsidet, fractámque machinis, ad deditionem impellit; sed conditione iniquâ, vt deditionem exequatur, vbi Burgum captum; sic admotæ illico ad Burgum copiæ; sed vrbe præualidâ, & egregio defensâ milite, iam Franco deficiente, abscedendum fuit Aurelianensi; neutrâ vrbe captâ, atque vt plerumque fit, spe incertâ certum lucrum perdente. Burgundus ad expugnationem Caleti, exercitum validum, ingentésque magno numero machinas comparauerat; cùm instructis omnibus vetatur à consilio Regis vltra conniti; fuitque id molestissimum obsequenti; quod iterum materia gloriæ detrahebatur; idque inuidiæ æmuli assignauit, qui sibi laudem fomitémque laudis præriperet.

XXIX. *Burgundus Aurelianensem necat.*

Eo aculeo stimulatus Parisios venit, dolorémque immoderatè auget, quod per interualla morbo remittente, Rex Aurelianensem complecteretur amantiùs, atque exciperet magnâ testificatione amoris; quare constituit semel vno ictu, tam importunum obicem tollere, atque Aurelianensem per occultas insidias obtruncare. Furore egregiè dissimulato, pridie quàm patraretur flagitium, ad facien-

CAROLVS VI.

dam concordiæ fidem, cum Aurelianensi interfuerat sacris mysteriis, simúlque cum eo se Christi sacrosancto corpore pauerat; laruam religionis terribilisque mysterij prætendens crimini, vt iam sacrilegium caput sceleris esset,& fratricidium appendix.Igitur ad nefas instructis omnibus, sub Nouembris finem, horâ de meridie septimâ, cùm Aurelianensis Reginæ adesset, ex puerperio decumbenti; vocatur Regis nomine à submisso ab Burgundo sicario; Rex autem longiùs ab Reginæ ædibus habitabat; tum Aurelianensis salutatâ Reginâ vt conueniat Regem egreditur, nullo comitatu, præter ephebos aliquot qui facem præferrent; duos domesticos qui vno equo inuecti, ac scutarium equitem, natione Germanum;ipse mulâ nihil suspicatus vectus incedit; domesticis aliis negligentiùs & per vicorum compendia consequutis. At cùm ad Barbetæ portam peruenit, ad quam collocati sicarij erant, equus quo domestici duo vehebantur, odoratus quidpiam, hinnire vehementius cepit;seque vltro in præcipitem cursum effudit, frustra sessoribus lora adducentibus. Mox in Ducem sicarij impetum faciunt,facibúsque restinctis,ipsum mulâ deiectum, gladiis securibúsque mactant, atque confodiunt. Ad primos ictus exclamauit miser, se esse Aurelianensem,cúmque illi geminatis ictibus dicerent, eum esse quem cuperent, impactâ securi in caput, effuso cerebro vicum sternit, alio ictu dexterâ manu truncatur; plurimísque perfossus vulneribus, nam octodecim percussores erant,emittit animam. Eques scutarius simili fato occumbit; is præclaro in herum amore,deiectum toto corpore texit, eo solatio se morientem sustentans, quod vitam domino vel morienti impenderet. Patrato scelere sicarij, quorum Dux erat Roletus Haquetonuilla Normannus, à quodam munere quo malè fungeretur ab Aure-

lianensi

lianensi amotus, vt conuentum erat in domum proximam flammas iniiciunt, viam quà fugiebant muricibus sternunt, ac securi se in Atrebatenses ædes recipiunt, quæ Burgundi palatium erant. Ita Aurelianensis in luto & sanguine, inultus iacuit, ac die consequenti in Cælestinorum æde sepultus est; cæsus ingenti quidem flagitio, sed non sine diuino numine, qui contumaciter partes Benedicti Pontificis tueretur, quique magnâ vitæ offensione, & bonorum morum pernicie, impune se adulteriis virginúmque stupris macularet. Agebat annum tricesimum sextum, ac tres reliquit masculos è legitimâ coniuge; quorum maximus Carolus, natus annos sexdecim, Philippus Virtutum Comes, Ioannes Comes Inculismensis; è primo Ludouicus, è tertio Franciscus nati, qui magnâ laude & gloriâ sceptrum Franciæ obtinuerunt. Eidem natus ex vxore Auberti Cannij, Ioannes Aurelianensis, Dunensis Comes, insignis ille bellator, spes Franciæ decus & columna; vt paternæ noxæ, tam egregius filius, sin minus laus, saltem venia sit. Perfectis exequiis actum est de inquirendis sicariis, mandatúmque Tribuno capitali, vt diligenter inquireret. Is comperto seruum coquinarium adhibitum à sicariis, vt egressum Principis exploraret, diuertisse in Burgundi ædes, facultatem à Burgundo petit, penetrandi in ædes ad hominem rapiendum. Conueniebant Proceres ad consultandum, ac Burgundus cum Siciliæ Rege patruele, & Bituricensi Patruo colloquebatur, cùm ad Tribuni vocem expallescit conscientiæ stimulo, hærétque ambiguus; Rex Siciliæ deprehenso pallore, ipsum seducit, orátque vt fateatur nunquid foret criminis conscius. Ille suo agitatus scelere, & terrore maleficij, prorumpit in lacrymas, & fatetur flagitium; quod aiebat prauus Dæmon in suum animum immisisset. Ad hæc Bituri-

CAROLVS VI.

Burgundus fugit.

CAROLVS VI.

censis cùm accederet,& rursum fatentem audiret, præ dolore exclamat, *hei mihi duos hodie nepotes amitto.* Quibus verbis Burgundus, horrore criminis in metum pœnæ iam deflectente, ex stupore reuocatus; dum duo Principes colloquuntur, ex conclaui se subducit, equísque celerrimè incitatis, fugâ se proripit, & ponte Sanctæ Maxentiæ abrupto, nullibi constitit,donec ad Artesiæ fines saluus euasit. Ea fuga auctor sceleris patuit, pluresque suspicione graui liberati. Continuò Valentina interfecti vxor ad Regem aduolat, miserósque liberos in squallore & luctu ostentans, vindictam iustitiámque efflagitat. Rex ingenti affectus dolore,nam fratrem diligebat ex animo, lugentibus liberis vindictam spondet. Verùm in eâ perficiendâ labor & opus est. Consultati eâ de re Proceres censent dissimulandum sensum iniuriæ; non agendum ad extrema reum, qui si veniam desperaret, seque Anglo adiungeret,vt pollebat viribus, opibus, ditione, & plurimâ apud ipsos Francos auctoritate,& vindictam repelleret,atque in regnum grauissima damna importaret. Ideò statutum, vt dilatâ in commodius tempus vindictâ,mitigaretur animus ferox, nec impelleretur in necessitatem noui flagitij.

XXX. *Burgundus Parisios venit.*

Ad eam rem Legati, Rex Siciliæ ac Bituricensis,qui animum eius explorarent. At ille iam conscientiæ callum obduxerat, & gnauiter impudens, affirmabat se dignum præmio patrasse facinus, quod Tyrannum immanem & odiosum cunctis sustulisset. Legati Principes ad eas voces, cùm exhorrescerent, rogaréntque, imo Regis nomine vetarent, ne Parisios se conferret; ille confirmatâ ad quoduis scelus audaciâ, se iturum respondet; ac magno comitatu Nobilium proficiscitur. Adsunt ad sanctum Dionysium Proceres, orantque vehementer, ne parricidio tam recenti, cruore

cruore Aurelianensis etiam tepente, in Aulam veniat, ac triumphum inulti sceleris coram instituat. Aspernatus monentes pergit vlterius, & à Parisiensibus ingenti plausu lætitiáque excipitur; nam Aurelianensem ob vectigalia oderant, atque occulta de cæde odia, modò palam, & securo risu expromebant, & discurrebant per vicos pueri, lætis vocibus Noëllum ingeminantes: quæ vox Christi Domini natalitium ortum significat, in magnis gaudiis vsurpata. Ductus hac pompâ in Atrebatenses ædes Burgundus, eásque contra vim muniens, prodiénsque in publicum magnâ frequentiâ stipatorum, audiri se à Rege postulat; nec vllo in contrariam partem hiscere auso, Delphino, Proceribus, Turbáque populi audientibus, oratorem inducit, qui pro se orationem haberet. Is Ioannes Paruus, Theologiæ doctor, gente Normannus, quem Franciscanum plurimi scribunt, negat Iuuenalis; vir quidem doctus & Celebris eloquentiæ, eóque ad fucum verbis faciendum lectus, sed præclaras dotes assentationis studio in prauum detorquens, priuati commodi studiosus, linguam & animum licitans pretio, tutelámque criminis propudiosâ nundinatione suscipiens. Oratione Burgundum defendit; ac quando cædem inficiari non posset, iustam esse contendit, pluráque in Aurelianensem impegit crimina, falsa pleraque & ad inuidiam ficta; quod inuadere regnum affectasset; studuisset conciliare Benedictum Lunensem, vt Rege ob impotentiam mentis amoto, eueheretur in solium; cum Anglo eam ob rem communicasset consilia; magos & veneficos adhibuisset, ad Regem extinguendum; vectigalia grauia indixisset, vt pecuniâ fretus voto potiretur; quod eâ arte multas illustres fœminas violasset; aliáque addidit orator proteruus ac mendacissimus, quibus necati Principis, tam dirè oblæderetur memoria.

CAROLVS VI.

Noël.

Iean Petit.

CA-ROLVS VI.

ria, quàm crudeliter vita esset erepta. Tandem post deblateratas multas ineptias conclusit, gratias pro tanto facinore Burgundo agendas, qui Rempublicam tyranno, & graui pernicie vindicasset; indignantibus bonis, & in sinu lugentibus; eò impunitatis prouectam audaciam, vt parricidium iam laudi verteret, ac doctrina Theologiæ iret in patrocinium sceleris. Eâ oratione Regina percipiens quæ Burgundi proteruia foret, cum fratre Bauaro Delphinum abducens Melodunum secedit; ac Regem potestati dominantis tradit. Ita Rex breui interuallo morbi, petenti Burgundo scelus condonat, scribítque tabulas suâ manu ac sigillo munitas, eâ verborum formulâ quæ reo placuit. Verùm hic dum ad nutum Regem moderatur & factionis contrariæ viros a dignitatibus mouet, subito Leodium euocatur, aduolátque ad Ciues in officium redigendos, qui Episcopum suum ipsi affinem expulerant. Eo absente inimica factio statim exurgit; nouíque actores in scenam subeunt. Valentina cum liberis, dato consilio, pullata & in mœstissimum habitum conformata, Burgundum accusat, nec vllum ad grauitatem facinoris adhibet oratorem; ipsa denarratâ re quam aduersarius fatebatur, perorantibus lacrymis, scriptum offert, quo mariti innocentiam comprobabat. Delphinus Regem ægrum referens, Proceribus adstantibus, respondet de cæsi innocentiâ constare admodùm, ad satisfactionem iniuriæ pœnámque criminis quod spectaret, consilium breui curaturum. Probatâ innocentiâ, dum de satisfactione deliberant, Burgundus subactis Leodiensibus, à Parisiensibus de inimicorum consilio certior factus, copias quibus Leodium vicerat, ducit Parisios. Continuò metu in Aurelianenses iniecto, ipsi, Regina, Delphinus, Rege simul abducto vrbe egressi, quam ocyssimè Turones fugiunt, locúmque æmulo vacuum deserunt. Ille

Concordia inter Burgundũ & Aurelianensem.

ingenti

ngenti ciuium gaudio admissus Parisios, Guillelmo Duci Bauariæ aures præbet, compellanti de concordiâ reuocandâ. Et erat Bauarus affinis vtrique partium, Turonésque profectus, tantùm contendit, vt ad deponendas inimicitias cuncti consenserint. Conducibile plurimum ad pacem fuit, quod colloquia dum habebantur, Valentina morbo extincta est; quippe vltionis impotens fœmina, cùm eò rem deduci spectaret, vt impunè parricidæ essent, inulti manes lugerent, atque sibi & liberis pro hereditate contemptus, inopia, & lacrymæ superessent, dolori succubuit, vitámque dedit Burgundi, non ferro quidem, sed auctoritati. Ita destituti defensoribus liberi, iubente Rege, conuentis à Bauaro pactis assenserunt, & in vrbe Carnuto, ea iurata sunt, & concordia inita. In maiori templo, erecto pegmate, & circumcluso, admissisque vnis Proceribus, Burgundus nitens genibus, per Dolangium Aduocatum suum veniam à Rege petiit; ob cædem Ducis Aurelianensis, eam tamen affirmans patratam in Regis regníque cōmodum; idémque Aduocatus præsentes Aurelianensis liberos rogauit, vt omnem vindictæ cupidinem ex animis tollerent, adiungente duntaxat Burgundo, *idque vos rogo.* Eaque satisfactione, quæ noua potius & acerba iniuria erat, in Euangelij codices pacem & concordiam mutuam Principes sanciuerunt, animis malè cohæsuris, quos necteret vinculum tam infirmum. At lætitiam eâ de pace conceptam fœdauit rebellio Genuensium. Ij septimo antè anno seditionibus turbísque domesticis fessi, à Rege impetrauerant Bucicautium, Marescalli filium, digni patris dignissimum fœtum, à quo regerentur. Et ille præclarus belli pacísque artibus, primo pœnis ac seueritate, deinde mansuetudine ac liberalitate, ita Genuenses perdomuerat, & conciliabat, vt ij per legatos, à Rege petierint Boucicauti

præfectu

CAROLVS VI.

Genua rebellat.

Bucicauti.

CAROLVS VI.

præfecturam perpetuam. Eam dum exercet vnius hominis pœnâ abalienat ciuium animos. Gabrielem Vicecomitem, Ioannis Galeatij spurium ob noua consilia suspectum, capite plectit, qui pecuniam multum à Florentinis promissam suo nomine cauerat. Ideo malè audiens quasi, creditorem innoxium arcessitâ noxâ sustulisset, & Mediolanum paulo post euocatus, existimatione deperditâ, perdit & Genuam. Quippe Ciues in absentem rebellant, Francos perimunt, séque tradunt Marchioni Monferratensi Aduolat quidem ad reprimendum motum Boucicautus, sed repulsus in Franciam redit; beneuolentiæ popularis exemplum, eum deprimentis, quem paulo antè efferebat ad Sidera.

HISTO

HISTORIÆ FRANCICÆ,

LIBER DVODECIMVS.

CONCORDIAM inter Principes initam Burgundi impotentia paulò pòst rupit. Erant tandem impletæ Delphini cum Margareta filia nuptiæ, & nouo vinculo Regiam affinitatem contraxerat, Michaëlia Regis filia Philippo filio Carolesij Comiti in vxorem data. Sic totius auctoritatis compos, quasi fortunam lecto excepisset, euehi supra omnium capita, regnum ad arbitrium moderari, suos promouere atque Aurelianenses studiosè deprimere. Potestas illicò in Tribunos ærarij versa, seu ad plebem arctius demerendam, cui eiusmodi homines semper odio sunt, siue ex eorum spoliis, vt priuatam opulentiam publico plausu conficeret. Ergo in eos ob pecuniam Regiam instituta quæstio, & ipse Burgundus sibi Ioannem Montacutum damnandum se posuit. Is primarius ærarij Præfectus, merito suo, & gratiâ Aurelianensis, ad id munus euectus; opes ingentes,

CAROLVS VI. I. *Burgundus Montacutum damnat.*

CAROLVS VI. Anno 1409. gentes, plurimam auctoritatem, & potentes affinitates parauerat. E duobus fratribus alter ad Insulas Senonenses, ad Parisienses alter prouecti erant; tres filias totidem Proceribus nuptui dederat, ac nuper filio Albresij Comestabilis filiam magno sumptu effusóque luxu vxorem adiunxerat. De peculatu apud Iudices postulatus, quod optimatum vel innocentium crimen est, & postremum fortunæ os vertentis telum, rem vrgente Burgundo damnatus est, & capite palam truncatus. Probus quisque ob supplicium innocẽtis ingemuit, & paratas opes accusauit; quæ dominum perderent, atque hospiti suo crearent perniciem. Triennio post veritas patuit & laudandi Cœlestini Patres, qui beneficij memores, quo Montacutus ipsis cœnobium Marcussij condiderat, lite instauratâ, & de flagrante inuidiâ damnati memoriam absolui curarunt; restitutus in perempti bona Carolus filius, & cadaueri exequiæ honorificè præstitæ. Burgundus interea cæteros Aurelianensium partium pergit fortunæ suæ subijcere. Albretius Comestabilis dignitate deijcitur; Cluquetius Admiralius deturbatur, cæterique omnes, quibus Aurelianensis gratia nunc flagitio est, bonis spoliantur & dignitatibus. Principes ad eam Burgundi Tyrannidem conuersis animis, ne aliorum malis inuoluerentur, egressi Parisiis, Giani *Gien.* quæ ad Ligerim vrbs est, conueniunt, Duces Bituricensis, Aurelianensis, Borbonius, & Britannus, Comites Alenconius, Armaniacus, Richemontius, Albretius, plurimique & ad societatem stabiliendam, Armaniaci filiam, quæ Bituricensis neptis erat ex filio Aurelianensi in coniugem locat, mox a... & militem legunt; & inde Aurelianensium factio quasi in contemptum ab aduersarijs Armaniaca dicta est. Nec fuit Burgundus in legendo segnior; cùm Regis Nauarræ & Brabantiæ

bantini Ducis intercessione, ad Bicestrum propè Parisios castrum de pace conueniunt; ea conditione, vt Principes quique ab Aulâ abessent, & se in sua reciperent, donec à Rege arcesserentur, interea res à designatis viris administrarentur; & regeretur à Bituricensi Delphinus. Sed altius in animum Aurelianensis iniuria penetrauerat, quam vt verbis vllis scriptísve fœderibus deleri posset; reposcebat sanguinem sanguis, & magno quidem fœnore ab vtraque parte refundendum. Primus Aurelianensis fœdus infregit; ac conquestus quod in viris designandis, qui res publicas gererent, plures è Burgundi partibus quam è suis appellati essent; Croyum nobilem, Burgundo charissimum, & ab eo missum ad Bituricensem intercipit; & per acerbos cruciatus inquirit de interfectoribus patris, & de Burgundi consiliis, nihil fatentem reposcit Burgundus, retinet Aurelianensis. Ita recalescentibus animis, post mutuas prouocationes, ad arma & sociorum opem recurritur; atque duodecim Equitum millia Aurelianensem sequuntur, Burgundum quinquaginta millia bellatorum. Hic vt viribus præpollebat, plures vrbes in Veromanduis capit; cúmque Mondiderij agit, à Flandris repentè deseritur. Ij affirmabant elapsum tempus quo receperant se militaturos; nec vllis ducis obtestationibus precibúsve, imò nec lacrymis prohibiti sunt quin abirent; ita cùm maximam exercitus partem conflarent, Burgundus seu in sicco destitutus, similiter abscessit. Eo discessu Aurelianenses iam superiores, ad Parisios cupiditatem admouent copiásque, cùm ea in vrbe Rex & Delphinus simul capi possent; & quidquid potestatem prætextu armaret, sed Petrus Essartius Burgundo fidissimus eos occupauit. Ille ante Præpositus Mercatorum, permittente Burgundo eiectus erat Parisiis, nunc vrbe exceptus,

CAROLVS VI.

Bicestre.

De Crouy.

Des Essarts.

CAROLVS VI.

Caboche.

exceptus, in Aurelianenses vt fœdifragos declamat, populum concitat, armátque ad publicam defensionem; accedit ad furorem plebis inflammandum quidam Caboquius, arte lanius, qui fautores Aurelianensium rapit in carcerem, ducem Bituricensem, effractis palatij foribus vrbe expellit; Rege instar pinnulæ ad proximum flatum se versante, & Delphino Burgundi soceri partes propugnante. At Bituricensis ad Aurelianenses transit; cúmque Burgundus validum exercitum instaurasset, ac Parisios redux Clodouæi fanum expugnasset, cepissetque Stampas Delphinus; Aurelianenses iam inferiores, publico fœdere Anglum appellant, clientelámque vt domino præstant. Verùm eo fœdere arma inimicis, sibi opem nullam confecerunt; Nam Burgundus ceu in perduelles inflammato Rege, scriptóque exercitu centum millium hominum, rectà Auaricum Biturigum tendit, quo fœderati receperant se, Anglicis auxiliis nondum submissis. Et ad eam vrbem inter armorum strepitum pax audita. Quippe egregiè propugnabant se obsessi, nec vnquam vrbis occluserunt portas; assiduis eruptionibus hostem infringendo; imò & morbi quasi subsidiarij milites in Burgundi copiis sæuiebant; tam multis intemperie cœli extinctis, vt opinio quamuis falsa increbuerit, fontes & puteos ab Aurelianensibus veneno imbutos. Tandem cùm Clarentiæ Dux iam phalanges Anglicas admoueret; Delphinus Burgundo plurimùm renitente, pacem præoptauit; cuius pacta erant, vt principes veniam à Rege poscerent; arces & viri vltrò citróque capti, redderentur; Obliterarentur factiosa Burgundi & Armaniaci nomina, & Anglo communi sumptu daretur pecunia. Dataque sunt iam vastanti Cænomanos ducenta quadraginta nummorum millia, & promissa plura; & ipse

Anno 1411.

ipse paulò pòst morte Henrici Regis reuocatus, properauit in Angliam.

Iam tertium fœdus inimicitiis Principum laruam obtenderat, ipsas adeo non pacauerat, vt mox ferociores ceu collecto impetu foras proruperint. Tunc à Burgundo cogitatum crimen, & seditio Parisiensium, res vtcumque tranquillas iterum perturbarunt. Delphinus à Burgundo defecerat, & Auarici obsidione explorato Burgundi animo, compertóque ob bonum priuatum non publicum agi, pellíque vno ambitionis momento, in factionem oppositam conuerterat studium. Ideo Burgundus, ne Rex cum Delphino deficeret, simúlque euanesceret cupiditatis prætextus, vir audaciæ roboratæ, statuit tres fratres Aurelianenses de medio tollere, vno ictu triplicem nodum scindere, tergeminúmque Gerryonem semel exscindere. Id consilium Petro Essartio fidissimo capiti aperit, locusque delectus Antisiodorum, quò conuenire debebant Principes, ad priuatas cuiusque res amicè tractandas. Verùm Essartius atrocitate tam horrendi criminis territus, potiorem æquitatem amicitiâ ratus, imo & veram amicitiam quæ vetaret flagitium, consilium declarat Principibus, & liberi Aurelianenses Delphinum conueniunt, arctiúsque fœdus cum eo colligant. Burgundus facinore deiectus, vt se & factionem penitus stabiliret, regni Comitia Parisios vocat, auditque Vniuersitatem grauiter in Administros regni conquerentem. Delphinus similiter in vrbe agebat, conatus animos à Burgundo diuidere, sibíque pro potestate adsciscere. In eâ contentione Essartius qui in Normanniam ante confugerat, sperauit se tutò posse versari Parisiis, imò non leue momentum Delphini rationibus fore: nam à Burgundo detectum crimen abduxerat; Itaque se in ciuitatem suam restituit. Illicò Burgundus

CAROLVS VI. II.

Burgundi scelus.

Seditio Parisiensiũ.

CAROLVS VI. gundus irâ & vindictæ face incensus, quòd sibi infensissimum coram agere impunè cerneret, in vulgus per emissarios nuntiat, venisse Essartium, vrbem vt proderet, conuenisse ipsum cum Delphino, vt prætextu hastiludij, admitterentur quingenti equites, quorum ope vrbem diriperet atque incenderet. *Iaqueuille.* Accedit Iacauilla in Bituricensis locum Prorex constitutus; iámque seditionis tubicem & antesignanus, populi fæcem ad tumultum vocat; nec desunt, Duces Caboquius ille lanius, Ioannes Trecensis Chirurgus, & Denisotus Caluomontanus. Per eiusmodi furoris ministros, Burgundus aggreditur potestatem Delphino pulso inuadere. Anno 1412. Ac primùm cùm flamma vltionis impotentius vreret, Essartium in Bastillam confugientem vim minatus sibi reddi curat, afficitque supplicio, capite in platea abscisso, & trunco corpore furcis affixo. Tum seditiosos caputiis albis indutos vt se dignoscerent, in Delphini ædes impellit, qui sibi quósdam Procerum dedi efflagitent, quos in supplicium rapiant. Delphino de Proteruia ac vi expostulanti, Burgundus interuenit, atque comminanti postquam is reponit, melius consulturum, cum ira deferbuerit, seditiosi impetu facto irrumpunt in conclauia, reuulsisque foribus Proceres quosdam, & Delphini domesticos rapiunt in custodiam; in iis Eduardus Barrensis Dux, & Priuerius; quorum ille emissus, hic in carcere cæsus causâ indictâ multíque alij per vim necati sunt, proiectis in profluentem corporibus. Móxque amentia eò promota est, vt turbulenti Delphinum ipsum inuaserint, capto custodes dederint, deiectúm que regimine, vt incapacem, & consiliis prauis, nimis obnoxium, decreto suo dixerint. Tum Regem adeunt, & per Monachum Carmelitam, monita quidem in speciem, sed re ipsa opprobria

bria pluresque contumelias in ipsum congerunt; coguntque Corbiensem Cancellarium, Præclarissimæ fidei virum exauctorare. Ac quoniam vna Reginæ domus adhuc integra ab vesania erat, in eam inuadunt similiter, Ludouicum Bauarum Reginæ fratrem corripiunt, matronásque nobiles quindecim, compingúntque in carcerem. Ea res pleró sque ciuium à Burgundo auertit; erántque haud pauci qui meliores partes tuebantur, quorum principes, Henricus Marlius primarius Præses Senatus, & Ioannes Iuuenalis Vrsinus, magnæ apud probum quémque auctoritatis. Nec Vrsinus sine elogio appellandus, qui ex illustri Vrsinorum familia Neapoli orta, ducens originem, è maiorum sago sponte ad togam transiens, diu in Curia Parisiensi Caussidicum egerat; mox ob fidem atque eloquentiam celebris Regi innotuerat, à quo Præfecturâ Parisiensi donatus, incorruptâ morum integritate, & prudentiâ singulari, tantùm auctoritatis comparauerat, vt ciuium animos, cùm abesset furor, ad nutum flecteret, nusquam potentiâ nisi in bonum vsus. Ille igitur vnà cum Marlio tantùm industriâ & solertiâ contendit, vt annuente Burgundo, cum Aurelianensibus qui armati concurrerant, Pontisaræ, nouum fœdus pangeret, quo quidquid patratum esset, condonaretur, soluerentur capti, passimque Principes vtriusque factionis admitterentur ad regimen. Id fœdus Parisiensium effusis gaudiis celebratum; simul campanæ omnes pulsatæ; biduo ludi festæque epulæ plebem tenuerunt; vt illa facilè ad extrema transit, & immoderatiùs quæ placent arripit. Corbiensis Cancellarius restitutus, statímque is ob graue senium, vltrò magistratu cùm se abdicasset, suffectus est Marlius; pacis auctor & tranquillitatis, quanquam incertæ admodum & nutantis.

De Marle. Iuuenalis Vrsinus.

Anno 1413.

CAROLVS VI. III.

Aurelianenses Parisiis excepti.

Etenim seditionis principes eâ haud satis fisi, clam Parisiis in tutiores Sedes confugerant, & Burgundus sensum iniuriæ à Delphino veritus, cogitabat secessum; sed gnarus quantùm vel in vmbrâ Regis auctoritatis apud Francos esset, statuit Carolum in Flandriam secum abducere. Eam in rem Carolum Saueusum conciliauerat, Regi charum, qui ipsum ad venationem vrbe educeret, equis dispositis in Flandriam recipiendum. Omniaque ad compactum conuenerant, nisi Bituricensis magnâ Procerum cateruâ simul cum Rege prodiens, siue suspicatus consilium, siue Francorum more Regem comitantium, excussisset proditionem; sic tacitus atque incomitatus Burgundus elapsus est. Illius absentiâ euocati extemplò Aurelianenses atque vrbe excepti; Delphinus exultat, compedem fractam; rescinduntur edicta Regia per Burgundum extorta; suas vices patiuntur fautores; ensis Comestabilis Albretio restituitur, atque Ludouicus Siciliæ Rex, iam totus Aurelianensium partium, Catharinam desponsam filio, patri Burgundo cum ignominiâ remittit; affinitatem eiurans, odiúmque facto atrocissimum . ians. At breuem serenitatem timor procellæ statim interturbat. Duces inter Britannum & Aurelianensem, orta contentio vter præcederet, alienauit Britannum, quippe Regis sententiâ Aurelianensi postpositus, ratione Regij sanguinis habita, molestiæ plenus discessit in Britanniam. Et Delphinus in quo auctoritatis cardo & momentum, in Burgundi partes propè abductus. Is vtebatur familiariter quatuor viris Burgundo addictissimis, eosque adhibebat in colloquium frequenter; ea res cùm Aurelianensibus suspecta admodùm esset, Regina vt suspicionem omnem amoueret, vi in Delphini ædes inuadi iubet, viròsque abduci, & in carcerem condi. Enimverò Delphinus acerbè conqueri,

conqueri, se in nouam seruitutem prolapsum, & appellabat Parisienses ad vim repellendam, & quanquam Aurelianensium precibus placatus in speciem, tribus tamen epistolis ad Burgundum scripsit, se captiuum, opem ad libertatem implorans. Burgundus acceptis litteris, occasionem arripiens, copias quas ante diligenter instruxerat, Parisios ducit, ad Regem domúmque Regiam à seruitute hostium vindicandam. Aurelianenses interea, conciliato Delphino, & in contrariam mentem perducto, octo equitum millibus vrbe exceptis, eiectis qui ciuium suspecti erant, vel in carcerem trusis, sic se intra vrbem muniuerant, vt Burgundus adiens, sperato & expectato frustra tumultu, inani operâ post aliquot dies regressus sit. Aduersarij læto rerum successu elati, vt Auarici obsidionem rependerent, regiis edictis Burgundum proscribunt, legunt exercitum in quo armaturæ grauis octodecim millia equitum, mouéntque in Burgundum, Rege simul & Delphino ductis; Parisiensibus ante exarmatis, & vicorum catenis in castra Luparæ & Bastillæ delatis. Primùm in Picardiam ductus exercitus, & post Suessionem captam, direptam, atque incensam, quæ Regi obsistere ausa esset; in Atrebates promotæ copiæ. Attonitus perculsúsque Burgundus Atrebato se communiebat, erátque spes feram aliquando in latibulo posse oppugnari. Nam Flandri quandiu Rex abstineret Flandriâ, opem denegabant; Niuernensis frater Regi adiunxerat se; vnáque ciuitas validum ac numerosum exercitum frustra excluderet. Iam hebdomade septimâ producebatur obsidio, rerúmque penuriâ laborabant obsessi, paucis diebus in potestatem venturi hostium; cùm intercedentibus Duce Brabantiæ & Comitissa Hannoniæ, de pace agitur. Fremebant Aurelianenses eripi palmam sibi è manibus, comprimi atque extin-

CAROLVS VI.

Burgundus Atrebate obsessus.

CAROLVS VI.

gui vindictæ incendium, belluámque inductam in retia ad furorem nouum expediri; sed assensus accommodandus fuit Delphino, qui omnino pacem appetiit, nec Burgundum prorsus perditum voluit. Arbitror, generosus iuuenis cum administrare regnum ipse vellet, duasque inter factiones positus, potestatem alterutrius pertimesceret, libratam vtramque lance æquâ voluit, ne præpollenti obnoxius foret; faciliùs clauum inter æquales moderaturus, quàm si alteram opprimendus attolleret. Ita pax contracta, reuocatis conditionibus quæ Carnuti conuenerant; Réxque admissus Atrebatum, Burgundi clientelam excepit; soluti mox exercitus, atque Aula Parisiis reddita. Et statim Delphinus propositum vrgens, perorante Episcopo Carnutensi suo Cancellario, administrationem regni capessiuit, tum ærarij; tum rerum quæ ad pacem bellúmque spectarent; quamuis Bituricensis aliíque Principes intercederent; quibus iam diuturnum regimen pro patrimonio erat. Hactenus Franciam miseriæ singulæ appetebant, dato identidem ad respirandum spatio; nunc turmatim faciunt impetum, ardore tanto atque frequentiâ, domestica mala extraneis cumulantibus, vt videantur omnia infortunia conspirasse in vnam, quibus diuino tantùm numine seruari potuit.

Pax Atrebatensis.

IV. Angliæ Regi Henrico IV. Henricus filius eius nominis V. successerat, qui stabiliendo nouo imperio, postquam inducias cùm Francis aliquoties protraxit, firmam vt pacem constitueret, Catharinam Caroli filiam, formâ pulcherrimam, geminâ legatione in vxorem petierat. Et primâ quidem repulsam passus, generoso Francorum consilio, qui fratricidæ filium affinitate regiâ indignum rati, nuptiarum spem interciderant; secundâ legatione petebat easdem nuptias sed armatus propemodum,

Bellum Anglicum

modùm, & victoris more. Nam expeditus proditione domesticâ, atque ad supplicium raptis auctoribus, ardens animi, gloriæque cupidior, sponsam quidem ambiebat in coniugem, sed maximam partem Franciæ optabat dotem, easdem prouincias ac eodem iure quas Bretiniaco fœdere Eduardus tenuerat. Cùm eæ conditiones grauissimæ Francis viderentur, Legatos honorificè exceptos infectâ re dimiserunt. Quamobrem Henricus, quo die cessabant induciæ eo exercitum iam paratum, nauibúsque mille & quingentis impositum, Sutantonensi portu versùs Franciam ducit: in eo erant grauium Equitum sex millia, sagittariorum viginti quatuor. Directa in oram Normanniæ classis, & Ariflorum in Sequanæ Ostio vrbs obsessa; ita vltioni & opportunitati bellum patrabatur; expugnandâ vrbe, in quam Piratæ se recipiebant, Angliæ spoliis dudum opulenti, & claudendo amnis ostio, quo Rothomagum totámque in Franciam quam plurimæ merces importabantur. Etouteuilla Præfectus vrbem propugnabat. Datum Duci Glocestrensi Regis fratri munus oppugnandi oppidi, dum Rex in proximo cliuo castris positis subsidia, si qua inducerētur, repellit; tegítque obsidentes. Et Glocestrensis primo machinarum impetu, tum ad muros actis cuniculis, vrbē die tricesimo septimo ad deditionem adegit; tam duris conditionibus, vt præsidio duntaxat emisso, ciues direpti sint, & magnam partem Caletum traducti. Enimvero propugnantium fortitudine imminutus erat Angli exercitus, vt præter morbos passim vulgatos, imminente iam hyeme, Caletum recedere ad instaurandas copias Henricus statuerit. Verùm, vt erat ingentis animi atque intrepidi, ne crederetur victi instar aut fugientis abscedere, placuit dimissis nauibus terrestri itinere per Normanniam, Picardiámque militari agmine ingredi. Consilium erat

Harfleur. Ariflorum capium.

CAROLVS VI.

aleæ plenum atque discriminis; nam tota Francia delectu feruebat, aduolabant Proceres, Nobilésque, ingensque exercitus imminebat ad Somonam, quem amnem omnino oportebat traiicere, & vastati agri commeatum omnem abscindebant: Henricus nihilominus pergit, & Eduardi abaui hærens vestigiis, eiusdem etiam felicitatem consequitur. Magnis incedebat itineribus, accurata in milites disciplina, lege propositâ, vt si quis ædem sacram violasset, capitale foret. Et obseruatur religiosi animi Principísque quem ambiret victoria factum eximium, quippe cùm audisset raptum esse de templo vasculum, in quo Sacrosanctus Christianorum cibus seruabatur, iussit exercitum totum eò loci consistere, nec se inde mouit, qui festinabat tantopere, donec repertus Sacrilegus, redditum vas, & de reo sumptum supplicium. Accedenti ad Somonam patuit vadum antea incolis inexploratum, transmisitque amnem, Peronam inter & Corbiam; Iam securus & Caletum properans. Sed Franci celeritate quam maxima iter occluserant, atque in Morinis castra posuerant, Taruannam inter, atque Hesdinium, ad pagum cui Azincurtio nomen, antè ignobilem, mox Francorum clade longè celeberrimum. Francicum exercitum regebat Albretius Comestabilis & Bucicautus Marescallus, viri peritissimi rei militaris; erántque sub signis Principes, Aurelianensis, & Borbonius, Duces Barrensis, Alençonius, & Brabantiæ; Comites Eusius, Richemontius, Niuernensis, & selecta ex vniuerso regno nobilitas. Quin ardebat ipse Rex copias ducere, pugnámque conserere, ab ea prohibitus ægerrimè à Bituricensi, qui memor cladis Pictauiensis, cuius pars fuerat, cùm Francos à prælio dimouere rationum momentis haud posset, Regem Delphinúmque Rothomagi inhibuit; affirmans minorem cladem futuram, si periret exercitus,

Henrici Angli pietas.

tus, quam si Rex ipse cum Delphino in necem aut vincula raperetur. At vero prudens animus præsagiebat quod accidit. Contra Franci ruentes in perniciem, crepabant arma atque victoriam. Iam Henricus hosti insequenti, & prouocanti ad certamen responderat, se suo non hostium arbitrio bellum gerere, venturum in prælium, vbi commodum foret; Caletum se ire; si Francis tantus sit præliandi ardor, se euntem ad certandum cogant. In præsentiâ postquam animaduertit, nullum saluti nisi vincat locum superesse, in id incumbens, prælium comparat. Nocte quæ diem Octobris vicesimum quintum quo pugnatum est antecessit, gemino subsidio confirmat militem, religione & confidentiâ. Indicit omnibus peccatorum exomologesim, eam ipse primus cum Tribunis & Centurionibus obit, imò militum plurimi, quod ea ætate sub discrimen vitæ haud infrequens erat, sibi pugillum terræ inuicem porrigunt, ad ceremoniam sacræ Eucharistiæ referendam. Quod postquam religiosè perfectum est, reliquâ nocte securos iussit saltare & canere, instrumentis musicis tubis & tympanis, ad faciendam hilaritatem adhibitis.

CAROLVS VI.

V. *Pugna Azincurtia.*

Vbi sol illuxit, copias disponit multùm imminutas; erant duntaxat tria armatorum millia, sagittariorum tredecim. Ideò ne immenso hostium numero obrueretur, vires arte & peritiâ supplendas censuit. A tergo erat colliculus Siluestri arbore vepretísque densis conuestitus, qui muri instar ab hoste tegeret atque defenderet; præterea iussit palos aptari, senos pedes oblongos vtrinque ferro indutos, quod singuli pedites præ se ferrent, atque in loco pugnæ infigerent, vt iis circumclusus & obuallatus exercitus, in hostium equites muniretur, eorúmque maximum robur infringeret. Tum vnum agmen ex vniuerso milite componit; in fronte Sa-

CAROLVS VI.

gittarios collocat, atque ad alas, duas prævalidas equitum turmas. Suum militem Franci in agmen triplex partiuntur, primum ducebat flos Procerum & Nobilitatis, Comestabilis Boucicautus, Aurelianensis atque Borbonius; alterum Duces Barrensis & Alençonius, tertium plurimi æquo imperio Proceres. Non initur pugnantium à Scriptoribus numerus, fatentibus cunctis, nobilitatem, omnem è regno excitam, atque vni Anglo sex septémve opponi. Aberat Burgundiæ Dux, qui se Belgio suo continuit, intutum ratus ad exercitum accedere, cuius imperium penes Aurelianenses totum erat; eámque ob causam prohibuit ne Philippus filius se ad hunc conferret, quanquam cupidissimus pugnæ adolescens, id vehementer arderet. Britanniæ Dux aliíque multi die quæ pugnam secuta est, aduenere. Ita dispositi promouentur vtrinque exercitus; at prima

Anno 1415.

Franci pernicies, quod ante in Creciaca & Pictauiensi pugna contigerat, ab Anglis Sagittariis. Ii in Francos equites qui proruebant temerè & incomposite, primùm eiaculantur Sagittas, equos sauciant atque transuerberant; tum in disiectos & solutis ordinibus palantes inuadunt; proiectis arcubus, gladios securesque corripiunt, & magnâ celeritate interfusi vagantibus, passim equos equitésque mactant & fodiunt. Postquam eo facto nutare cepit Francorum acies, Henricus cum armatis equitibus in eos irrumpit, & loco pulsos in agmen alterum disiicit: sic perturbatis confusisque agminibus, Proceribus Tribunísque frustra pugnantibus, vtrúque agmen profligatur, & tertium vix direpto ense in fugam agitur. Locus Franco difficilis erat, atque incommodus, angustus admodùm prohibebat ne se equitatus explicaret in latera, néve turmæ expediri commodè in aciem possent; vt plurimi turbâ oppressi sint,

ſint, ne dato quidem ad ferrum exerendum ſpatio ; tum in pratis humido ſolo & vliginoſo pugnatum eſt, in quo vix ſtare equi poſſent, & firmare veſtigia. Ita partim quà loci difficultate, quà ſua temeritate atque audaciâ, Franci victi, cæſi, & in fugam acti ſunt. Cæſi in acie quinquies mille, fermè omnes Nobiles, quorum Principes, Comeſtabilis, Dux Babantiæ, & Comes Niuernenſis, Ducis Burgundiæ fratres, Robertus Dux Barrenſis, Comites Martius & Vaudemontius; Boucicautus captus, dum in Angliam ducitur, expirauit ob vulnera ; & cæſus Dux Alenſonius, qui inſtaurato fortiter prælio, ſibi ferro in Anglico agmine viam patefaciens, ad Regem ipſum penetrauit, eius fratrem Ducem Eboracenſem occidit, ictúque in Regis caput impacto, coronæ partem deiecit, tandémque ab irruente turbâ necatus eſt. In captiuis quatuordecim millia numerata ; in quibus Duces Aurelianenſis atque Borbonius, Comites Euſius, Vindocinenſis, & Riquemontius ; Domini Harcurius, Cranenſis, Humerius, Caunius, aliíque. Angli è ſuis præter ſaucios plurimos, mille ſexcentos numerabant in cæſis. At Francorum adauxit perniciem, Bournouillæ facinus, qui in caſtra hoſtium indefenſa irruens, ea diripuit, cæſis calonibus & lixarum turba. Nam Henricus fugientium ſpectaculo motus, vertúſque ne victus hoſtis inſtauraret prælium, ſuíque ſeruandis captiuis & repellendis hoſtibus eſſent impares, necari captos iuſſit, plurimique perempti ſunt. Sic patrata ad Azincurtium victoria, quæ Anglis monumento gloriæ perilluſtri fuit, Francis temeritatis atque ignominiæ. Henricus flexo genu, Deo victori gratias egit; tum ſuos tum hoſtes, qui occubuerant nullo delectu, tumulari iuſſit; ducénſque captiuos Caletum, mox in Angliam venit ; nullâ re poſt victoriam tentatâ;

CAROLVS VI.

Quippè copiæ infirmæ admodùm erant; & præter salutem contra spem partam, tam insignis palma, & consequuta laus, pro pluribus prouinciis erat, vrbibúsque obtentis.

VI. Regi Parisios redeunti dubia erant omnia & suspecta; imminebat Burgundus, calamitatis pondus non leuamentum, qui periculum Franciæ immotus spectauerat, nunc in eam deiectam incumbens, adducit exercitum, æmulísque iam captis aut cæsis, non dubitat quin sibi prædæ futurum regnum sit. Bituricensis quanquam annis grauior, publicam rem tutatur egregiè; Parisienses compescit, Regi auctor est vt nouum Comestabilem dicat, cuius fortitudine & fidelitate fulciatur regnum; & arcessitus Ioannes Comes Armaniacus, socer Aurelianensis, cui commissus ensis; isque adduxit è Vasconiâ Nobiles, pro genio gentis, militares viros atque intrepidos, celebrísque prosapiæ; quales, Fimmarco, Castera, Goularsius, flammarensius, Casaubonus, Eusius, Termæsius, Arnæus, Negrepelisseus, & Terrida, qui in officio ciues continerent, & muris hostem generosè arcerent. His munitus præsidiis Rex vetuit Burgundo Lutetiam versus accedere; & pergenti nihilominus sic Parisiensium portas animósque occluserat, vt is pluribus frustra tentatis, quanquam Latiniaco capto, consumptâ sub spem inanem hyeme, tandem in Flandriam voti cassus abscesserit. Mox attamen visus spem suscitasse, Ludouici Delphini obitu, qui vicesimum annum delibans, morte raptus est, non sine veneni suspicione. Ille ab Burgundo prorsus alienus, cuius fraudes perspexerat, & spretâ vxore, nouis amoribus inescatus, Aurelianensium erat: quanquam medius partium aspirabat ipse ad regimen, quod iam capessebat, vtrique imperaturus, non seruiturus alterutri. Ioannes proximus frater Delphini nomen & spem regni suscepit,

Burgundus Parisiis exclusus.

Lagny,

Ludouici Delphini mors.

pit, totus ipse Burgundo addictus; siue vt fratri factionem opponeret, siue indole ad deteriora; & vxorem dixerat Hannonij Comitis filiam, Burgundi ex sorore neptem; agebátque in Hannonia, cùm frater obiit. Statim igitur tacitum fœdus cum Burgundo & Hannonio contrahit, quo ad eorum partes adstringebat se, tum Parisios venit. At Bituricensis, vt aggerem venienti opponeret, curat Carolum Delphini fratrem dici Gubernatorem Lutetiæ, ipsique in Consiliarios & Custodes assignat; Armaniacum Comestabilem, & Taneguyum Castellium, qui Burgundo infensissimi erant; præterquam quod Carolus Mariam Regis Siciliæ filiam duxerat, implacabili in Burgundum odio dissidentis. Ita Francia suorum ipsa malorum artifex, præter causas veteres calamitatum, nouas attexebat, & prudentiâ cæca nectebat sibi laqueum. Et verò Burgundus postquam animaduertit Ioannem Delphinum minùs pollere Parisiis, clam adornat coniurationem, quâ non modò Armaniaci, sed ipse Rex, tollendi essent è medio, & iam ad exitum perducebatur flagitium, ipso Paschatis die; cùm à muliercula declaratur, & diligentiâ Cancellarij atque Taneguij coniurati opprimuntur, atque in supplicium rapiuntur; ipsorum Caput Almenius Orgemontij Cancellarij filius, perpetuo carceri mancipatur, vir Ecclesiasticus, opúmque ingentium; vnâ ambitione ad crimen impulsus, cùm alia omnia tam abundè suppeterent. Inter has procellas illuxit quædam spes serenitatis, Sigismundus Imperator exceptus Parisiis. Ille ex Aragoniâ redux frustra tentatâ Petri Lunensis contumaciâ, vt ad Concilium Constantiense profectus, depositâ tiara, Christianæ reipublicæ bono consuleret; iter per Franciam habet, perrecturus in Angliam, si Reges posset conciliare, curásque omnes ad tollendum schis-

CAROLVS VI.

Sigismundus exceptus Parisiis Anno 1416.

CAROLVS VI. ma, & ſubleuandam Eccleſiam Regum & Principum ſimul traducere. Verùm nihil ab Franco Anglove, quod componeret pacem, impetrauit. Imo Franco offenſioni fuit; quod honoris causâ deductus in Curiam, & lite coram diſceptatâ, litigantium alterum cui ad cauſam impetrandam nobilitas deerat, ad ſe acciuit, & dato inſigni Equitem dixit; quod à Rege & Francis malè exceptum eſt, quaſi Imperator ius ſibi in Franciam arrogaret: atque ideo cùm in reditu Amedæum VIII. Sabaudiæ Comitem, Ducem vellet dicere, prohibitus eſt ceremoniam Lugduni obire, & in ipſam Sabaudiam remiſſus. Breui hoc interuallo ſopita diſcordia, mox recruduit. Bello in Anglum perſeuerante, cum eodem Burgundus priuatas inducias pactus erat quod Regi atque Conſilio permoleſtum fuit; ſubditum abſque Regis permiſſu cum hoſte paciſci. Et poſtmodùm detrimentum in Bituricenſis morte Francia patitur, hic ſuo fato obiit, ſenectute ad annos ſeptuagenos ſenos perductâ; extremum ruentis patriæ fulcrum; cui præter auaritiam rara vitia erant, moderata ambitio, cæteríque affectus; paci & otio quam labori & bello aptior; ideò iſtis infenſus, illa promouebat; deceſſit ſine prole maſculâ; vir magnificus, atque ædificandi percupidus, extántque pro liberis egregia profanæ magnificentiæ monumenta. Nec multò pòſt Ioannes Delphinus improuisâ morte extinctus eſt, ſiue, vt rumor inualuit, veneno à matre præbito, difficilem nati indolem verita; ſiue, vt ſimilius vero, vitæ intemperantia, vſuque libidinum, quibus indulgebat immoderatiùs; nec enim toxicum vllum perniciofius.

Bituricenſis mors.

Et Ioãnis Delphini.

Anno 417.

VII. Carolus poſtremus Regis filius, natus annos quindecim, cum Delphini appellatione regni regimen ad Armanicos totum deriuauit. Diſcordiâ tandem ablegatâ, & omni ſpe

Armanaci vulgo odioſi.

Burgundo

Burgundo abſciſſâ, videbatur regnum ſubleuari, atque in Anglum vires verti poſſe, communem hoſtem, réſque in Normanniâ non mediocriter promouentem. Penes Comeſtabilem adminiſtratio erat, & Conſules ſibi adſciuerant viros præclaros, Martinum Cancellarium, Taneguyum vrbis Præpoſitum, Dammartinum, & Cambienſem, quorum conſenſu vnanimi regebat rempublicam. Verùm idem qui tenebat clauum Comeſtabilis, is nauem, ſéque ipſum in ſcopulum & naufragium impulit. Præclaras dotes tria potiſſimum vitia inficiebant; parſimonia quæ auaritiam ſaperet, ſeueritas quæ accederet ad ſuperbiam; atque amor imperij, qui nimium ambitionem exſcriberet; ita odium colligebat in vulgus, tributa plurima indicendo, morum faſtu dignitatem tutando, & præfecturas tum ciuiles, tum militares ſectatoribus ſuis aſſignando. Excuſabat quidem ſe & virtutum ſpeciem prætexebat vitiis; inopiæ ærarij parſimoniam tribuens, ſuperbiam dignitatis curæ & tutelæ, & præfecturas ſuorum temporis neceſſitati, ne quis oppoſitæ factionis turbaret rempublicam; ſed malè populo per has laruas imponitur, & optimatum vitia ſub perſonâ patent. Porrò eorum ambitio moleſtiſſima poſtremò regnum peſſumdedit. Regina, immoderatæ potentiæ Comeſtabilis, vna obex erat; illa iam ab Regis morbo aſſueta intereſſe conſiliis, regimen vel totum vel in partem capeſſere, quia tunc Burgundo infenſa admodum erat, Comeſtabilem patiebatur, & loco principe excluſa, ambiebat) ſecundum. Enimverò ille Reginæ præſentiam ferebat impatientiùs, & ſiue impotentis feminæ ambitionem ſubueritus, ſiue omnem ſcrupulum amoliturus, ſtatuit Reginam ab conſilio amouere, & penitus deturbare. Ideò contumelias per gradus promouens, primùm Regis nomine abſtinere à conſilio iuſſit; dein per Del-

CAROLVS VI.

Regina aulâ pellitur.

CAROLVS VI.

phinum gemmas aurúmque factum abripuit, mox vnum è domesticis ipsi percarum, rapi ex aulâ, & fluuio mergi imperauit; postremò aula pulsam Blesam, dein Turones cum Catharina filia ablegat, orbatam domesticis, datísque custodibus, quorum acerbitas augeret miseriam, carcerémque efficeret, quod assignatum erat hospitio. Subita & improuisa conuersio tam altum odium in Reginæ mente ingenuit, vt in posterum inexpiabile, vel vindictâ patratâ, fuerit. Non in vnos Armaniacos conceptum est, sed in regnum, ipsúmque Delphinum, vt Isabella se Reginam matrémque oblita, regno & filio grauissimas ærumnas inuexerit, ad extremum spiritum odij pertinax atque vltionis. At quoniam muliebre ingenium ad vindictam acutissimum & celerrimum est; illa, exstincto vetere odio, se ad Burgundum applicuit, statuítque Catharinam filiam calamitatis suæ participem, Anglo tradere, ipsisque regnum, Delphino raptum conficere. Telam orditur primùm à Burgundo. Is Reginæ litteris compellatus, arma & consilia in Armaniacos instruit. Sic plures vrbes ad seditionem commouet, Rothomagum maximè; illis expeditis Parisios properat, captisque haud paucis oppidis, triginta hominum millia ad eos admouet. Verùm strenuitate & diligentiâ Comestabilis, tam oppressis intus seditiosis, quàm vi foris repulsâ, discessit ab obsidio, & ad proximas vrbes se conuertit; iámque Carnutum, Monsericum, Siluanectum, Pontisaram expugnauerat, cùm Turones celeriter aduolans Reginam opportunitatem parantem, dùm ad Diui Martini ædem proficiscitur, excipit, potitur vrbe, & Carnutum prædam spontaneam, ducit. Regina extemplò testata scriptis, attineri Regem captiuum ab Armaniacis, gerit se pro Regente, Parisiensem Curiam abrogat, gemináfque instituit,

Regina libera.

Ambiani

Ambiani alteram, alteram Trecis; Lotharingiæ Ducem Comeſtabilem dicit, nouóſque ad arbitrium regni adminiſtros. Interea Armaniaci ſeditionem Rothomagenſem compreſſerant, & caſtelli ope magnam vrbem reuocauerant ab inſaniâ, iis in pœnam raptis, qui necauerant Regios Magiſtratus. Contrà ſoluerant Siluanectenſem obſidionem, eratque in viſceribus regni bellum inteſtinum, Burgundis decuſſatam crucem colore miniato pro inſigni ferentibus, Armaniacis candidam. Eos inter motus Martinus V. oppreſſo ſchiſmate creatus Pontifex, legatos Cardinales in Franciam miſit, quorum curâ & diligentiâ pax Delphinum inter & Burgundum Ducem ſancita eſt; eâ conditione vt præteritarum rerum obliti, ſimul regnum concordibus animis adminiſtrarent. Idque fœdus præconio publico Pariſiis magno populi gaudio enuntiatum eſt. Atque ita ſcribenti Iuuenali Vrſino aſſentior potiùs, quàm Monſtreleto Burgundarum partium ſectatori, atque affirmanti reiectam pacem ab Armaniacis; credo vt Pariſienſium immanem ſæuitiam quæ conſecuta eſt excuſaret, culpamque in Armaniacos verteret.

CAROLVS VI.

VIII. *Armaniaci dirè Pariſiis necantur.* *Villiers Seigneur de l'Iſle-Adam.*

Pace promulgata, dum ſecurius Armaniaci agerent, tetrâ proditione Pariſiis in ſede imperij opprimuntur. Erat Pontiſaræ cum præſidio valido Villerius Inſulæ Adami Dominus, nuper ab Armaniaco ad Burgundum tranſgreſſus; ille clam adornatâ conſpiratione, per vrbis portam quam reſerabat Perrinus Clericus Conſulis filius, è puluinari dormientis patris claues ſuffuratus, noctu cum octingentis equitibus admiſſus, iuſto agmine ad Caſtelletum incedit, adiunctíſque quadringentis è conſpirantibus, ciuem per vicos ad res nouas concitat, repetitis clamoribus, *viuat Rex & Dux Burgundiæ*. Ad eas voces vniuerſus populus conuenit, armíſque

raptis

CAROLVS VI. raptis quæ sub manum erant, furcis, malleis, verubus, fustibusque; nam alia detraxerat Comestabilis; ad quoduis facinus se accingit. Eo affluxu Burgundi factio iam vrbis potens, in duo agmina copias diuidit, alterum tendit ad Sancti Pauli palatium, fractísque foribus Regem somno excitat, atque equo impositum per vrbem deducit, vt ea auctoritatis Regiæ specie vim atque amentiam suam obsignarent. Alterum agmen longè maiore insaniâ grassabatur; in Armaniacos conuersa rabies, violatæ ædes, atque heri interempti crudeliter. Festinatum in palatia Comestabilis, Præpositi, Cancellarij, nobilium & Magistratuum; & quotquot occurrunt trucidati nefariè. Primo tumultu Comestabilis è Palatio suo profugus in vicini inopis obscuras ædes abdiderat se; Taneguyus Castellus, immemor sui, curam omnem in Delphini salutem impenderat; aduolánsque in Palatium raptum è somno,

Anno 1418. & sicut erat linteo inuolutum, Bastillam detulerat; mox Melodunum transmiserat, substituerátque Bastillæ, socios qui è strage euaderent, excepturus. At crudelissima laniena vrbem implebat; audiebantur passim clamantium voces, *viuat Burgundus, Armaniacus pereat,* & promiscuè mactabantur viri, matronæ, pueri, quot suspecti Armaniacarum partium erant. Ita Marlius Cancellarius, Guerrius, Curiæ Magistratus, Consiliarij pecudum instar contrucidantur, & ipse Comestabilis ab hospite proditus educitur è tugurio, & in carcerem conditur. Agebat paulò mitiùs Regium agmen, temperánsque à cædibus, omnis generis homines rapiebat in carcerem, iísque Parisienses custodiæ omnes oppletæ sunt. Sed non ideo popularis furor desæuiit, die consequenti nouo œstro perculsi, carcerem custodiásque perfringunt Comestabilem necant, alιósque omnis gene-

ris ad mille ſexcentos, in iis Præſules Conſtantienſem, Ebroicenſem, Baiocenſem, Siluanectenſem & Santonum; alióſque Abbates haud paucos, nullâ religionis reuerentiâ; atque cadauera promiſcuè carris plauſtríſque impoſita, extra vrbem deferunt, atque inſepulta vel in profluentem coniiciunt, vel feris vulturibúſque in prædam deſerunt. Tria ad contumeliam ſeruata, Comeſtabilis, Cancellarij, & Guerrij, quæ poſtquam in palatio ad ludibrium omnibus patuerant, à fæce populi per lutum & vicos raptata ſunt triduum, & proiecta inter putreſcentia animalium corpora. Et Villerij obſeruata crudelis proteruia, qui è mortui Comeſtabilis tergo duas corrigias decuſſatas, dereptâ ferro cute, detraxit; vt Burgundi notâ inſigniretur vel mortuus. Taneguyus tentauerat quidem à Baſtilla in ciuitatem irrumpere, & comitantibus Rieuſio & Barbaſano cum armatis mille ſexcentis, pugnam in ipſa vrbe miſcuerat; ſed oppreſſus numero repulſuſque, quadringentis amiſſis, Baſtillam primùm dein Melodunum ad Delphinum confugerat. Extemplò Burgundus Diuione Pariſios venit, adducítque Reginam, incredibili Pariſienſium plauſu exceptus, capeſſitque cum ea regni adminiſtrationem, nouis Magiſtratibus & Præfectis ad nutum ſuum conſtitutis. Nec ideo in vrbe ceſſabatur à cædibus, aut conſcribebatur ſuam, intra materiam furor. Nam plebs rapinis vexata, cruorémque intemperantiùs ſitiens, Duce Capeluca carnifice, Lanienam inſtaurat, carcerem infringit, vinctos interficit, & opulentum quemque, Armaniacarum partium ſpecie, impunè cædit, ædéſque diripit. Equo inuectus Capeluca princeps incedebat purpuream, è ſerico indutus clamydem, versóque pollice confodiebat quemque ad libitum. Nec cædium erat finis, ciuéſque plurimi clam vrbe excedebant; cùm

CAROLVS VI.

Capeluca furor.

Burgundus,

CAROLVS VI.

Burgundus tandem tot miseriarum pertæsus, veritúsque ne furor ad se aliquando proserperet; prætextu expugnandi Montis-Erici, seditiosam turbam educit, mox Capelucam correptum suspendio necat, atque vrbi tranquillitatem restituit; post immensa flagitia, & patratam insontium sanguine vltionem. Pœnas ab aliis interfectoribus repetiit Deus; plerisque, vt scribit Monstreletus, morte impiâ raptis; nullâ criminum pœnitentiâ, aut veniâ, desperationem inter & furorem, & ipse Burgundus, cui per tot flagitia parabatur regnum, eodem fato aliquantò post cadet.

IX. *Delphinus pacem Burgũdo negat.*

Ille postquam Regem & Parisienses habuit in potestate ad Delphinum conciliandum incumbit. Aderant Delphino viri armis & consilio optimi. In bellis militarem artem collegerant, Rieusius Marescallus, Torsæus Balistariorum Præfectus, Aquila, & Barbasanus; erántque iuniores, sed egregio animo præditi, Stephanus Vignolius Hira dictus, Xantralij fratres, Petrus & Potonius, Vascones nobiles; Comes Dunensis Ludouici Aurelianensis filius, quorum in sequentibus præclara memorabuntur facinora. Promouebant arma consilio, Taneguyus Castellius, Vicecomes Narbonensis, Petrus Loria, Ioannes an Thomas Louuetius in Prouinciâ Phocensi Præses, & Robertus Massonius. Iis Delphinus instructus Præsidiis, se in Burgundi dolos & vim propugnabat. Burgundus castrum Coucyum Delphino eripuerat, cæso Præfecto Petro Xantrallio, meretricis quâ vtebatur, proditione: Contra Potonius Petri frater Burgundi turmas in fugam egerat & profligauerat; verùm cùm alterutro, & victore, semper Francia detrimentum pateretur; Legati Pontificis, qui post tumultum Parisiensem ad Sancti Mauri, vrbe haud procul, secesserant, tantoperè contenderunt,

La Hire, Xaintrailles.

tenderunt, vt pax iterum Delphinum inter & Burgundum conuenerit, vtroque in regni administrationem adſcito. Annuebat Delphinus, niſi à ſuis in diuerſum conſilium raptus foret. Docent *Burgundo ſummam eſſe perfidiam, nullam fidem, aſſuetum eum pactorum illecebris lethales obuelare inſidias; nociturum minùs apertum hoſtem quàm tectum.* Ita reiiciendæ pacis auctores ſunt. Cùm Anglus interea occupatâ Normanniâ, regni intima carperet, & ſuas res per Francorum turbas promoueret mirificè. Etenim Henricus ſublimis animi, atque illuſtrem gloriam appetentis, ne elaberetur occaſio, cum ingenti exercitu ex Anglia in Normanniam, venerat. Sub ſignis erant quinquaginta hominum millia; nobilitatis flos, Duces Clarentiæ, & Gloceſtriæ Regis fratres; Duces Exceſter, Varuicius, Sombreſſetus, aliique. Rex quarto aduentus die Tucham arcem cepit; breuíque tempore inferiorem Normanniam quà terrore quà vi, cum plurimis vrbibus ſub iugum miſit. Nempe Comeſtabilis vt ſe & Pariſios in Burgundum muniret, ex vrbibus præſidia euocauerat, atque inuadenti prouinciam nudam obiecerat. Præter Rothomagum regionis caput, duo erant oppida Cadomum & Larca quæ tenebantur præſidio & vim repellebant, nam Chereburgum iam Anglorum erat, turpi Ioannis Engennij proditione, qui acceptâ pecuniâ arcem tradiderat. Ergo Cadomum munitum cum arce oppidum Henricus aggreditur; vi vrbs expugnatur; miſeréque diripitur; arcem Fayeta & Montenæus Franci Nobiles duos propè menſes propugnarant; quo exacto tempore cùm auxilij ſpes nulla illuceret, vitam ſuorum pacti incolumen, deditionem faciunt. Et memorabilis Henrici pietas, qui vota ſacra ex auro atque argento plurima, quæ in arcem Normanni ex vicinis oppidis cuſtodiæ cauſa detulerant

CAROLVS VI.

Anglus Normanniam occupat.

Touques.

d'Engennes.

Caen.

tulerant

CAROLVS VI.

tulerant, suis quæque templis curauit restitui, ne minimo quidem delibato; quâ abstinentiâ non Dei modò, sed hominum gratiam conciliauit summoperè. Capto Cadomo, antequam Rothomagum aggrederetur Larcam impugnat. Est Larca oppidum situm ad Sequanam, quem ponte iungit, octo milliaribus Rothomago distans, & magni momenti ad immittenda vel excludenda subsidia; erátque in oppido Ioannes Grauillius, qui præclarè hostem exceptum, ab ponte capitis fortiter repulit. Nec Henricus ad pontem expugnandum pertinaciter instititit, sed amne noctu è superiore loco, clam transmisso, oppido militem admouet, deditúmque obtinet, cum è Franciâ nihil submitteretur auxilij. Tunc Henricus subactâ Normanniâ, Rothomagum tandem totis copiis obsidet. Erant in vrbe armatorum quindecim millia, quà ciues, quà Præsidiarij milites, expediti ad defensionem, certíque extrema omnia pati, antequam Anglum admittant. Nec Henricus ausus est armis consilium exequi: sed lentæ fami committendam rem censuit, quâ fortissima quæque deiiciuntur, & illibatis propugnaculis vrbes euertuntur. Eo consilio ciuitatem amne & solo excludit, tribus catenis ferreis ab vnâ ripâ in alteram ductis, spatio inæquali in fluuium mersis; iísque omnia nauigia prohibet; tum vallum præaltum latámque fossam castra inter atque vrbem obtendit, quibus tutus & tectus, tum ab vrbe commeatum omnem arcebat, tum se ab crebris eruptionibus muniebat. Et quidem breui in obsessam vrbem fames penetrauit, nec ideo præclarissimi ciues deiecti sunt animis. Sanè Rothomagenses nemo satis pro dignitate laudauerit, tantùm fidei, animi, patientiæ, & inuictæ ad extrema constantiæ, ne detraherentur Franciæ exhibuerunt, postquam erumpendo frequentiùs hostem non amouent,

Pont de l'Arche.

Rothomagum captum

amouent, faméſque iam graſſari incipit; duodecim mortalium millia, qui ætate bello impares forent, vrbe committunt, ac patiuntur miſerè in foſſis perire, Anglo tranſitum pernegante. Tum admoti ad extrema, Regem, Delphinum, Burgundum, de ſubſidiis mittendis compellant; ſupplices addictiſſimis precibus ſe ſeruari orant, & ſpe à Burgundo oblatâ, luctantur in miſerias, famémque intimam, iam cibo ad coria traducto, & egregiâ fidelitate ſe gloriâ ſuâ & laude paſcènte; Ac iam fame extincta erant quinquaginta hominum millia, ab Rege & Burgundo perierat tandem auxilij ſpes; cùm inopes omnium & ægrè afflictum trahentes ſpiritum, Anglum de deditione appellant. Ille haud ignarus quàm extrema vrbis calamitas eſſet, eam ſibi reddi nullâ conditione poſtulat, habendam arbitratu ſuo. Ciues egregij hoc reſponſo audito, perditum animum deſperatione armantes, ſtatuunt tecta incendere, quæ tueri non poterunt, armíſque correptis vnà cum vxoribus atque liberis vrbe prorumpere, in hoſtium caſtra irruere, ſibíque vel honeſtam mortem, vel ſalutem certam comparare. Henricus eo conſilio per proditores comperto, iram mitigauit, & meliores conditiones conceſſit, per quas in vrbem admiſſus eſt, octauo menſe poſtquam aggreſſus obſidium erat; Anno ſupra ducenteſimum viceſimo quinto, quo Anglis Philippus Auguſtus eam detraxerat. Subeunti vrbem Henrico prælata eſt cauda vulpeculæ pendens è lancea, credo ad retundendam Francorum ignominiam qui veteri ſcommate caudatos Anglos ſolebant appellare. Normanni derelicti à Francis, Anglo in poſterum conuerſis animis adhæſerunt, donec iterum priſtinam fidem cum victoribus Francis recipiant. At Burgundus cùm armis coërcere Anglum haud poſſet, pacem obiecit, habuítque

CAROLVS VI.

Anno 1419.

CAROLVS VI. buitque cum Henrico colloquium, ad quod Regina & Catharina deductæ sunt; si forte spectatâ pulcherrimâ Virgine Angli ferocitas mitigaretur, & ille admisit quidem amoris flammam, sed excandescens quod illicò Virgo iussu matris fuisset subducta, nec quidpiam à postulatis remittens, quibus Aquitaniam & Normanniam summo iure exposceret; solutum est colloquium; Anglo etiam interminante; obtenturum se, vbi libuisset, & regnum & Virginem, & depulsurum à Franciâ tam Burgundum quàm ipsius Regem; adeò prosperitate intumescebat superbia, & futura ex præteritorum cursu metiebatur.

X. *Delphini pax cũ Burgundo.* Deiectus spe pacis ineundæ cum Anglo, ad Delphinum se Burgundus conuertit. Et quidem Delphinus in eam propendebat voluntatis inclinatione; nam intus forisque dilapidari patrimonium suum permolestum erat, atque hoste gemino ingruente, alterum sanè conciliari oportuit. Igitur incumbit in concordiam, atque vt superbam Burgundi indolem ad æquiores conditiones perduceret, *De Gyac.* Gyaci nobilis coniugem adhibet, quæ apud Burgundum muliebri potentiâ præpollebat; quippe femina cui permiserit corpus, eius animum regit. Ipsius operâ perfectum est tandem, vt primùm ad Possiacum, deinde ad Melodunum Delphinus cum Burgundo conuenerit, contractis pactis, quæ ab vtriusque partis proceribus subscripta sunt; indictóque *Montereau.* Monterigoli ad Septembrem proximum nouo colloquio, recesserunt, Burgundus osculatus Delphini dexteram, & Delphinus Burgundum amplexus. Res vrgebat, etenim Henricus promouens felicitatem, Gisortium expugnauerat, atque Pontisaram, magno Parisiensium metu; quo factum vt Burgundus Regem, Reginam & Catharinam Trecas in fidam vrbem deduceret. Hinc bellum atrox &

à

à Delphino coquebatur atrociùs. Etenim ipsius familiares concordiam cum Burgundo initam vetiti, ad eam abrumpendam enitebantur summoperè. Hi olim Aurelianensi charissimi, & quà futuri domini sui vindices, quà vindictæ metu, ob iniurias Burgundo illatas, vt saluti suæ consulerent, in alienam conspirant. Auctores præcipui noui consilij Tanceguyus & Louuetus, qui apud Delphinum pollebant plus cæteris. Primùm iniquitatem conditionis obtendunt. *Quid cum Principe subditus partiatur imperium? consortem potestatis tuæ Burgundum pateris? quasi tu vnus sis impar regimini, aut monarchia Franciæ duos Reges admiserit? Ignoras quam lati ambitioni sint limites? vt qui contentus suo gradu non sit, qui Regi proximus, par esse cupiat; mox superiorem locum ambiturum, & amoliturum vnum illud caput per quod stat ne regnet. Sanè ea Burgundi virtus modestia & temperantia fuit, quas in suspicionem vocare non possis? Scilicet qui fratrem Regis peremit nefarius parricida, qui fratres tuos Delphinos geminos veneno sustulit, qui adhuc Regem & Reginam vt vilia capita in potestate habet, qui regnum præ regnandi libidine sus déque miscuit; qui Comestabilem, Cancellarium, cæterósque dignitatis tuæ studiosos immanissimâ nece extinxit; ille alium vel superiorem vel æqualem feret; nec reuocabit priora crimina ad obicem nouum amouendum? Caue tibi Princeps, per eas artes tibi paratur pernicies, ferrum aut venenum iamiam instruitur, & noua victima ad cultros ornatur: Nam de nobis non contendimus admodùm, peribimus quidem, & vltionem Burgundi quid vincat? sed tuæ necis vel prolusio vel appendix; hoc miseri quod dominum seruare nece nostrâ non possumus.* Eiusmodi sermonibus postquam Delphini mentem conturbarunt, aggrediuntur

CAROLVS VI.

tur quod caput erat peragere; suadéntque vt regni pestem semel extinguat: nec bellum nec pacem eo incolumi tutam esse posse, iustè ferro cædi, qui tam multos necasset, penes Delphinum Dei, & Iudicum esse potestatem; quem per Iudices iustè damnaret atque morte afficeret, eum per milites tot criminum reum in pœnam vocaret, ac quando Monterigoli se ille sisteret, præteritis sceleribus tolleretur impunitas, & futuris occasio. Ita Delphino Burgundi cædem persuadent; quæ vt patraretur tam tutò, quam secretò instituta esset, animi sensum altâ simulatione prætexunt. Aderat tempus constitutum colloquio, & Burgundus hærebat, excusans locum rei gerendæ incommodum, & faciliùs Trecis amplâ in vrbe conueniri posse. Contra Delphinus vt rem perageret, primùm per Gyaci coniugem suspicionem omnem amolitur, mox misso Taneguyo; tandem cunctantem & nescio quo naturæ sensu subtimidum, misso Episcopo Valentino, expugnat, & ad Lanienam adducit. Monterigolum oppidum est in Senonibus ad Icaunam positum, quà in Sequanam is amnis influit; tunc pons castrum ab oppido seiungebat; concessum Burgundo castrum, Delphinus exceptus oppido; in ponte medio exstructum cubiculum in quo Principes; colloquerentur, ligneis claustris hinc inde erectis. Burgundus cum cohorte armatâ castrum ingressus, stipatus decem Proceribus ad pontem incedit. Operiebatur in cubiculo Delphinus, totidémque Proceres, coniurationis participes; quorum Duces Taneguyus, Louuetus, & Vicecomes Narbonensis. Ad primos cancellos venienti Burgundo occurrit Taneguyus. Delphini nomine salutem ferens: At Burgundus hæret claustris inspectis, consulítque suos an pergeret; affirmantibus cunctis, nihil esse periculi, vltra pergit, & iam ad tertios cancellos peruenerat,

Burgundus à Delphino cæsus.

rat,

rat, cùm aduertens alios ponè claudi, cepit pertimeſcere ſeriò; attamen regreſſu vetito, metum diſſimulans ad Delphinum accedit, flexo genu ſummâ corporis inclinatione. Delphinus loricâ indutus, gladióque accinctus, pro ſalute, cum acrem vituperationem rependeret; Lorius Ducem apprehenſum brachio iubet exurgere; Tunc Burgundus haudquaquam dubitans, quin foret proditus, manum ad enſis capulum admouet; iterúmque Corius eo momento increpitans; *Etenim*, inquit, *in Dominum meum ferrum ſtringis?* & extemplo Taneguyus oculis in coniuratos coniectis, *nunc*, ait, *tempus eſt*, vocémque facto vrgens, ſecuriculam in Burgundum impingit, abſciſſóque mento humi ſternit. Ille conatur direpto enſe exſurgere, ſed coniuratorum gladiis ſecuribúſque perimitur, iacétque exanimis. E decem ſociis, vnus occiditur, Nouallius, qui vt Ducem defenderet ſtrinxerat ferrum; vnus Montacutus ſuper clauſtra inſiliens fuga ſe proripit, cæteri octo captiui ſ ruantur. Cæſi cadauer in ponte iacuit, ſpoliatum præter thoracem cruore infectum & ocreas, mox ad piſtrinum ſicut erat delatum, & ſequenti die abſque feretro & Syndone in ſacrâ æde terrâ obrutum eſt; è tantis opibus ne Syndone quidem reportatâ; quam vnam ad exemplum humanæ inopiæ Saladinus ille ingerebat mortalibus. Ita cæſus Princeps multipliciter reus, & diuinis humaníſque pœnis obnoxius, ſed iniuſtâ & importunâ planè ratione; inimicis Delphini adoleſcentiâ ad vltionem priuatam abuſis (nam is agebat annum decimum ſeptimum) & immenſis calamitatibus inuoluentibus Franciam. Sanè ferro Deus nuſquam parcit, & diuturnam facti pœnitentiam ab auctoribus petet.

Delphinus patratâ cæde litteras in prouincias ſcribit, quibus ſcelus excuſat, culpam in Burgundum

CAROLVS VI. Anno 1419.

Nouailles.

XI. *Fráci & Angli in Delphinũ.*

CAROLVS VI.

Burgundum vertit, se tentatum insidiis, vim à cæso illatam eámque inferentis malo repulsam. At Montacutus fidem litteris tollit, quo res gesta sit modo palam omnibus facit, & vt fit miseriâ misericordiam concitante, in Delphinum, eiúsque asseclas ciuitates fremunt. Regina imprimis nullis finibus furorem continens, sublato Burgundo, cùm se inopem, destitutam & aduersariis traditam crederet, quod vnum supererat Regiam auctoritatem armat in filium, vt parricidam proscribit, exheredatum & deiectum paterno solio. Parisienses similiter haud leuiore furentes insania, Moruillerium Senatus Præsidem ad Philippum Burgundi necati filium legant, cui se suáque omnia offerant, & ad vindictam ob iniquissimam cædem patris inflamment. Et ipse suo conflagrabat incendio; necatum per insidias patrem, per fidem publicam, per Sacrosanctum iurantium vinculum, per violata tum humana, tum diuina iura, exaggerabat sensum iniuriæ; turpitudine sceleris vltioni laudem conformante. Ergo Atrebatum conuocatis comitiis, cunctísque certatim opem pollicentibus, vt de Delphino, quem Comitem Pontiuensem dicebant, vindictam exigeret; ipse Trecas aduolat, séque Regi ac Reginæ optatissimum sistit, moxque in flagitium erumpente vindictâ, ne huic Anglus moram obiiceret, cum Henrico Rege pacem sancit. Conditiones non iniquæ modò, sed propudiosæ: Catharina Henrico data in coniugem, dos ipsum regnum Franciæ; vt viuo Carolo Regentis nomine Henricus regnum administraret, ipso demortuo Rex diceretur. Ita Franciæ corona clarissima, quæ ab condito regno imbecillem sexum depulerat, eo ne in minimam quidem partem admisso, modò vnius feminæ impotentiâ, in dotalem fundum conuertitur, furoris in vindictam ruentis appendix. Anglus Rex suâ sorte lætissimus,

Moruilliers.

mus, Trecas raptim venit, ſponſam ducit, & Regens nuncupatus versùs Pariſios cum Philippo tendit. Hique vt aliquo facinore inclareſcerent, vrbes in itinere poſitas quæ obtemperabant Delphino, expugnare ſtatuunt. Prima illarum partium ciuitas Senonum occurrebat, quæ vltrò deditionem paciſcitur; tum Monterigolum, deſertum oppidum, caſtrum captum, ac Ioannis corpus à filio refoſſum, miſſúmque Diuionem in Carthuſienſium ædem; Melodunum deinceps & Meldæ captæ ſunt; Melodunum quidem multo labore, & quinto pòſt menſe, fortitudine Preauſij & Barbaſani; quæ alimentorum inopiâ tandem fracta eſt; atque penuria eadem poſtmodùm Meldas aperuit; Præfecti Chiſæi incuriâ; qui captiuus, vt & Barbaſanus abductus eſt. Iis inſignes victoriis Pariſios expectatiſſimi veniunt; ſcribi non poteſt quàm effuſo omnium ordinum gaudio excepti; nempe amentiâ à capite in membra transfusâ. Ingreſſi ſunt equites Carolus atque Henricus, ille dextram occupans, hic ſiniſtram, magnóque comitatu Nobilium ex vtraque gente, poſt actas in Deiparæ gratias, in ædes Sancti Pauli receſſit Carolus, Anglus in Luparam. Mox ne iniqua poſſeſſio tituli ſpecie deſtitueretur, ob Burgundi cædem ſolemne iudicium inſtituitur. In atrio Palatij Regij cœtus inſtitutus; conſidebant in vno ſubſellio Rex vterque; tum Ioannes Clericus Cancellarius & Moruillerius; in medio atrio inter Angli fratres Clarencium & Betfortium ſedebat Philippus Burgundiæ Dux; deinceps, Epiſcopi, Proceres, & Conſiliarij. Tum exurgit Nicolaus Rolinus, qui pro cæſi viduâ & Philippo filio perorauit; conſequutus Petrus Marinius Aduocatus Regius pro infligendis in reos pœnis habuit orationem, & Cancellarius ſuſcepto in vicem Regis ſermone pollicetur iuſtitiam. Nec multo poſt ad marmoream me nſam D-

CAROLVS VI.

Preaux & Barbaſam.

Le Clerc.

phino & conſciis vadimonium dicitur;iiſque non comparentibus,Parlamenti iudicio,Delphinus perpetuò à Franciâ exulare iuſſus, indignus coronâ & exheres dictus;criminíſque participes ignominiosâ morte damnati. Nemine ad iniquiſſimam ſententiam refragante, ne naturâ quidem matrem appellante ; adeo vindicta in veſaniam indurerat;nam patrem excuſabat morbus, ſuáque poteſtate deiectus animus.Henricus poſteaquam ad nutum omnia fauſta eueniunt, vt ſe victorem Anglis oſtentaret, cum nouâ ſponſâ in Angliam ſoluit ; Clarentio fratre Gubernatore Pariſiis dicto , atque impoſito in captas vrbes præſidio , maximè Luparæ & Baſtillæ arcibus. Ita Francia quod tot antè annis horruerat , ſe Anglicam vidit,quódque funeſtius ſuâ ſponte, vltrò ceruicibus in iugum inſertis.

CAROLVS VI.

XII. *Delphini cura in hostes.*

At Delphinus poſtquam animaduertit praui conſilij quàm diuerſus à propoſito eſſet effectus, ſeriúſque pœnituit effuſi ſanguinis, cùm ſe peti tam inflammatis odiis cerneret, regnum , ſuámque animam in exitium rapi, contendendum omnino cenſuit, yt ſe propugnaret. In tot regni prouinciis paucas admodùm ſuarum partium numerabat ; eáſque vltra Ligerim,præter Andegauos ; vt ad regni fines pulſus videretur ; erántque illæ, Andegaui , Turones, Pictones, Aruerni, Biturices, & Occitani ; obſequij quidem in legitimum Principem ſtudioſi, ſed multùm inopes,& ob priora ciuilis belli incommoda, exhauſti propemodùm, & ad nouos ſumptus parum apti. Occitani præcipuè incorrupta fide illi adhæſerant ; ad eos ſeruandos curæ ſtatim traductæ , & quia Princeps Orangius à Burgundo miſſus , Aquis mortuis,Sancti Spiritus Fano, & Nemauſo captis , ncumbebat prouinciæ, Delphinus Comitem Fuxienſem Proregem dicit ; ratus ob viciniam atque potentiam opportunum qui Orangium pelleret. Verùm

Occitanis

Occitanis geminata per eum molestia ; quippe à Fuxiensi tributis supra modum grauati, cùm remedium morbo esset deterius, Delphinum appellant. Et ille obiuit expeditionem feliciter, Fuxiensi pulso, & receptis vrbibus, Nemauso & fano spiritus; inde pacatam prouinciam Carolo Borbonio Comiti Claromontio regendam tradidit. Aquas mortuas cogitabat, cum indidem ciues Burgundicum præsidium impositum ab Orangio aggrediuntur, vincunt, ac cædunt, eorumque corpora in lapideis cupis condiunt sale ; alludente pœnâ ad vulgare dicterium, quo Burgundi iam olim saliti dicuntur. Auditâ postmodùm Parlamenti sententiâ, ad Deum supremum omnium Iudicem, suúmque ipsius gladium prouocans, Parlamentũ Parisiense, & Vniuersitatem Pictauium euocat, vim Regi ab hostibus illatam expostulans. Ita dum fulcra solerter inquirit, Britanniæ Ducem alienat, & suâ culpâ. Margaritæ Clissonij filiæ ex Ioanne Pontiuensi Comite, erant liberi quatuor ; eorum natu maximus Oliuerius, à matre Monfortiorum familiæ infensissimâ impulsus, cum Delphino conuenit, vt Ioannem Britanniæ Ducem interceptum per insidias, Delphino ipsi traderet, pacto ob proditionem mutuo præmio. Cogitatum scelus inceptum est, Dux captus, in vincula raptus atque in carcerem; sed Pontiuensi ad consummandum crimen deficiente, Dux quæ peterentur, pollicitus, suis restitutus est. Sic Delphino nouus hostis exurgit, à quo deinde grauia incommoda inferentur. Huius auctor consilij, qui omnium propè, Louuetus ille Præses, importunè quidem atque iniquè ; nec Delphinum excuset, quod Britanniæ Dux vel in Anglum propenderet, vel neutri partium se addictum vellet; nam erat beneuolentia illicienda beneficiis, non odium graui facinore concitandum. Sed hæc illorum temporum calamitas erat, & vna

CAROLVS VI.

CAROLVS VI.

Loueti ciuilis prudentia, vt per insidias venena & cædes grassaretur ambitio, & pro iure vis esset, artésque perfidiæ. Ad iacturam illam sarciendam noui fœderati se Delphino adiungunt. Ludouicus Barrensis Dux, idemque Presbyter Cardinalis, interclusâ spe liberorum, Renatum vnum è liberis Ludouici Siciliæ Regis adoptat in filium atque heredem, eidémque nuptias conficit Isabellæ Caroli Lotharingiæ Ducis vnicæ filiæ: porrò familia Ludouici Regis Delphino erat prorsùs addicta. Præterea Orangius à Burgundo desciuit, quod Anglus ab eo pro Principatu clientelam exigeret. Tum etiam Scoti magno numero transmisso mari ad Delphinum accesserant; ducibus Ioanne Stuarto Comestabile Scotiæ, Comite Bonkentio, Thoma Setone, & Guillelmo Hamiltone; nam quanquam Iacobus Rex, ab Anglo nuper eam ob rem è custodiâ missus foret, vt Scotorum subsidia interdiceret Francis; tamen vetus societas præpollebat Regis imperio, erátque obsequio fides antiquior. Et eæ copiæ Delphino victoriam pepererunt. Dux Clarentius Angli frater Vindocinos atque Andegauos peruastabat; cùm audito Delphini exercitum Baugæi agere, Andegauo haud procul, & numero inferiorem; ad eum profligandum continuò tendit; nec Delphiniani detrectant prælium. Atrox id conferitur, quo Angli victi, cæsi in acie bis mille, & capti plures; ipse Clarentius fortiter dimicans cæsus est, cum Comitibus Kentio & Suffoltio. Scotorum eo in prælio laus præcipua fuit, & Comiti Bonkentio datus à Delphino Comestabilis gladius.

Anno 1421. Angli victi.

XIII. *Henricus ex Anglia redux.*

Ea clades Henricum ab Angliâ properanter exciuit; eo maximè quod Delphinus Carnutum vrbem obsidione cingebat. Nec transmisit incomitatus, ducebat in supplementum exercitus, sex equitum millia viginti quatuor sagittariorum; primóque aduentu Carnutes

soluit;

soluit; Delphino impare copiis recedente. Tum partitus bellum cum Burgundo, illi Picardiam, sibi Vindocinenses attribuit. Et quidem Burgundus Delphini Duces graui clade afficit, cæsis equitum sexcentis, & capto Xantrallio qui mox redemptus est, reddito Sanriquerio oppido; ediditque Burgundus quantumuis iunior fortitudinis bellicæ specimen. At Henricus cùm Vindocinum oppugnaret, crebrò & cùm strage à propugnantibus repulsus, post amissa quatuor millia, recessit inglorius. Nec ideò minus superbè atque arroganter cum Francis agebat. Nam redditas vrbes diripiebat crudeliter, violatâ quam iurauerat fide; captiuos plerunque enecabat fame, fœno illis in cibum oblato; amicas tributis grauissimis vexabat, vnúmque imposuerat nuper, quod pondo aureum dictum est; adactis ditioribus ob argentum factum, aliámque supellectilem, pecuniam immensam pendere. Præterea Proceres ceu vilia capita aspernabatur; & semel Villerium Marescallum, increpitum quod inter colloquendum auderet in os suum oculos tollere, & liberiùs respondentem, in Bastillam trusit, rapiebátque ad mortem, nisi multis precibus intercessisset Burgundus. Nuper effuso gaudio, vxoris reditum celebrauerat, ortúmque pueri, cui patris nomen Henricus datum est, cùm euocatus Delphini successibus, ad pellendum eum exercitum ducit. Quippe Delphinus cum viginti hominum millibus, Charitate oppido expugnato, Cosnum ad Ligerim impugnabat, & impetrauerat deditionem, nisi dicto die submitterentur auxilia. Id Burgundum premebat admodùm, cuius ditionis erat vtraque vrbs; Ideo ab Henrico militem flagitat; Henricus quanquam leui febriculâ tentaretur, exercitum ipse voluit ducere, at morbo increscente Meloduni subsistit, tradítque exercitum fratribus Betfor-

Carolus VI.

Saint Riquier.

Cosne.

Henrici mors

CAROLVS VI. dio & Glocestrio: verum Delphinus prudente consilio declinans à decretoria pugnâ, parcénsque militi, quem ægerrimè repararet, relictâ vrbe, ad Bituriges se recepit; Nec eum Angli persecuti sunt, graui Regis morbo inhibiti. Is cùm ingrauesceret ægritudo; ad Vincennatum nemus delatus, euocatis fratribus, regimen vtriusque regni constituit. Adhortatus ad concordiam, petiit vt filio suo loco Patrum essent; Franciæ regimen offerrent Burgundo, si recusaret, id capesseret Betfortius, Glocestrius Angliam administraret; nec in pugnâ Azincurtiâ captiuôs Principes liberaret, donec per ætatem Henricus filius regni capax esset; Carolum Valesium toto nisu depellerent; ac si tandem pax contraheretur, Normanniam & Aquitaniam summo iure haberent. Post ea monita, piè ac religiosè animam egit, ætatis anno tricesimo sexto, in flore ætatis & prosperitatis. Plures in morbo variant; Monstreleto assentior scribenti, sacro igne periisse, anum corripiente, & ad viscera peruadente. Virtutibus regiis summus Princeps, magnanimitate, prudentiâ, fortitudine, & militari peritia, superbiâ tamen & arrogantiâ morum incommodus; quam excusant labem vota toties faustis euentibus cumulata. Betfortius frater suscepit regimen, recusante Burgundo, proclamato postea in Regem Henrico pupulo, qui erat in Anglia, decimo vitæ mense vix decurso. Is regnandi obex Delphino sublatus, & alter secundo post mense pariter tollitur. Carolus pater vitæ anno quinquagesimo secundo, post multas demùm calamitates, quartanâ febri extinctus est; si quis vnquam Regum, corpore & animo calamitosus. Dotes egregias à naturâ acceperat, probam indolem, mali expertem animum, humanitatem morum & facilitatem; tum insigne præterea, corporis robur, vt clauâ impactâ

Et Regis Caroli.

Anno 1422.

paĉtâ equitem ipſumque equum humi proſterneret, & ſpiſſam lanceam ad genu infringeret; ſed ea dona corruperunt primùm Aulici, quibus à primis annis obnoxius fuit; tum Sonticus morbus; vt ſemper alienæ poteſtatis fuerit, tum æger, tum ſanus. Is morbi erat furor, vt ad permutanda lintea cogi, niſi adhibitâ vi non poſſet fœdore ſqualli-dus, & animalculorum turpium pabulum; donec inducerentur laruati homines qui renitentem ſpoliarent, nouáſque veſtes inducerent; aliquando repertus eſt *cæco* lateri ferrum infixiſſe, graui vlcere inde enato. Viginti ſex annos morbo laborauit; quos regnanti adeo non imputes, vt ne viuenti quidem annumeres. Nam quæ mors tam funeſtâ vitâ non optatior ſit: aut quale regnum, ſeruire, non ſubditis modò, ſed hoſtibus, atque in tyrannum furorem ſuum alere?

——
CAROLVS VI.

XIII. *Carolus VII. Victor dictus.*

Delphino Carolo patris interitus Regis titulum contulit, ſed inanem, & niſi aliunde opes ſuppeterent, pernicioſum. Tunc Eſpallij agebat, quod in Aruernis caſtrum eſt; vnóque die lugubrem veſtem indutus, conſequenti ſplendens purpurâ, poſtquam in ædicula caſtelli ſacro interfuit, erectum eſt vexillum Franciæ, ipſique vt Regi ab abſtantibus fauſtè acclamatum. Mox vt aliqua celebritate innoteſceret ſuis, quando Rhemi in poteſtate hoſtium erant, Pictauij coronatus eſt, quam in vrbem Senatum exciuerat, admiſitque Procerum aliquot clientelam. Verùm Regis titulo, nulla vtilitas ſolida inerat; nam ætas adhuc tenera, viceſimo anno nondum expleto; addictæ raræ prouinciæ, eæque adeo exhauſtæ, vt in Regem deſiderium & vota duntaxat conferrent; adhærentes proceres, ſed priuati compendij causâ, vt ſua quiſque in ditione regnaret; Regem infirmum quam potentem mallet, & ad arbitrium commiſſas ſibi gentes diriperet. Carolo in iis anguſtiis vna ſpes erant præclariſſimi Du-

ces, quorum animo & fortitudine recreatus,
CAROLVS VII. statuit, si pereundum esset, armatus perire, & regni spem ad extremum spiritum ducere. Vbi coronatus est, Rupullam extemplò proficiscitur; periculum erat, ne ea ciuitas arcanis Britanniæ Ducis consiliis cum adiunctâ prouinciâ eriperetur. In ea dum agit opprimitque insidias, nouis insidiis regnum propemodùm cum vitâ amittit. Etenim proditorum dolo, cum in amplo atrio haberet consilium, resectis clam trabibus quibus pauimentum innitebatur, atrium ruinam traxit, eáque inuoluti Consiliarij in discrimem præsens adducti sunt; Iacobus Preausij Dominus extinctus, Rex ægrè suorum ope seruatus, & saucius quidem; futuræ felicitatis præsagio, vt post graues ærumnas plurimáque discrimina, saluus tandem è ruinâ regni emergeret. Enimuerò magnæ constantiæ & pertinacis patientiâ opus. Et res primò permittenda aleæ Martis fuit, qui admodùm incertus, modo has, modo illas partes promouebat, Regem tandem vt infirmissimum obruturus, nisi è cœlo subministratum esset auxilium. Ioannes Grauillius Meulancum expugnauerat, illicò ipse à Betfortio expugnatus, atque vrbe deiectus; cùm ad Grauellam pugna Regis obscurum nomen illustrauit. Anglis bis mille hominibus è præsidiis proximis collectis, deuastabant Cœnomanos; cùm Ioannes Harcurius Comes Aumalius, cohortibus aliquot raptim contractis, hostes assequitur, ad Grauellam pagum in Cœnomanorum Britonúmque confinio, eosque aggressus post grauem dimicationem profligat; cæsis mille ducentis, & capto Polo Suffolcij fratre. Victoriæ laus Ioanni Hayo debita, Baroni Coulonchio, qui à tergo Anglos tam opportunè tunc inuasit, vt perturbatos in fugam egerit. Recepta ingens præda, & præter greges cæteros, duodecim boum millia:

Pugna ad Grauellam.

Anno 1423.

De Poole.

De la Haye.

CAROLVS VII.

lia. Et acceſſit ad victoriam, ortus Ludouici Delphini, Regis lætitiâ geminatâ; quanquam is poſtea patri damno erit, gaudiúmque præproperum longâ moleſtiâ compenſabit. Interea Betfortius, poſtquam Henricum ſextum dici Regem curauit Pariſiis, ipſe agens Regentem, ad expellendum perdendúmque Carolum vires intendens, nouam concordiam cum Burgundo & Britanno init. Atque vt fœdus per matrimonia vinciret arctiùs, ipſe Annam ducit Philippi Burgundi ſororem, & quoniam Britanniæ Duci vxor erat Caroli ſoror, fratri eius Arturo Richemondiæ Comiti datur Margarita, & Philippi ſoror, quæ prius Ludouico Delphino nupſerat. Porrò Arturus poſtquam in Azincurtiâ pugnâ captus erat, ab Henrico ſub fidem ſuam libertati præcariæ reſtitutus, eo demortuo, ceu ſolutâ fide, liber perſtiterat; vir ingentis animi, peritus militiæ, & vulgò militi charus probatúſque. Minuta prælia recenſere, quibus inuicem partes attollebantur & deprimebantur, vt leuis ſunt ad hiſtoriam momenti, nec ſcribenti animus eſt, nec legenti fructus. Iis itaque prætermiſſis ad illuſtriora conferam ſtylum. Et quidem Carolus geminam cladem poſtmodùm paſſus, moleſtiſſima regni rudimenta expertus eſt, cùm Betfortius Campaniam totam ſubigeret, miſſumque à Rege Tanneguyum depuliſſet; Stuartus Comeſtabilis ad tutandam prouinciam miſſus repentè ex itinere Creuantum diuertit; Audito id oppidum ab Anglis captum, Francicumque præſidium perfugiſſe in turrim, vnde hoſtem excluderet. Sed turri ad ipſius aduentum deditâ, Anglos atque oppidum oppugnat, omiſsâ curâ Campaniæ, excipítque à Rege nouum ſubſidium militum. Contra Betfortius ad ſeruandum oppidum copias ducit, & Icauna tranſito conſerit pugnam; inflammante partes æmulatione laudis & gloriæ;

Franci ad Creuantũ victi.

CAROLVS VII. cum hinc Franci & Scoti; illinc Angli & Burgundi pugnarent; gentes ab æuo vltimo æmulæ, odiisque mutuis nobiles. Dimicatum acerrime, ac tandem Scoti in fronte pugnantes victi, & erumpente ex vrbe milite, Franci à tergo cæsi; illorum mille ducenti, ferro necati Comestabilis Ventadurius Comes, Ducésque plurimi. Id detrimentum solabatur Carolus supplemento militum ab Galeacio Mediolanensi Duce submisso, tum ab Arcambaldo Comite Douglasio Scotis bis mille exceptis; datúsque Douglasio Ducatus Turonum, & in præmium fidei Scotorum cohors ad custodiam Regis designata; quæ postea ad nostra tempora perstitit. Et Tolongone in Bellijocensibus capto, eo permutato Comestabilis Regi & libertati est redditus. Verùm ad Vernolium in Normannia, noua grauíque strage obruitur.

Douglas.

XIV. *Pugna ad Vernolium* Gerardus Pallerius Vasco cum Yuriacum in Normannia oppidum expugnasset, continuò ab Anglis obsessus, deditionem paciscitur, nisi dictâ die mitterentur subsidia; quæ ratio propugnandi vrbes ea ætate inualuerat, vt alienâ celeritate non sua fortitudine starent. Rex vt oppidum conseruaret, omnes contrahit copias quas conflabant octodecim hominum millia, tradítque Comestabili, expeditionis sociis Douglasio, Fayeta Marescallo, Vicecomite Narbonensi, aliísque Proceribus. Ii vt erant fortitudine quàm prudentiâ clariores, dum iter faciunt, Vernolium obuium impugnant & quidem capiunt; attamen eo interuallo præstituta dies elabitur, atque Yuriacum Anglos admittit. Tum eâ curâ solutus Betfortius, vt Vernolium eriperet, legiones proximas euocat, octo millia sagittariorum, & grauis armaturæ equites mille octingentos, adiunctis Comitibus Salisberiensi atque Suffolcio; sed oppido iam capto, constituit pugnam Franco offerre, quando is aleæ iactus

Iuri.

iactus cedebat Anglis tam prosperè. Habito consilio Franci & Scoti Duces abstinendum à prælio censebant, præter vnum Vicecomitem Narbonensem, qui affirmabat, prælio repudiato, infractum iri fœderatos, confirmatum hostes, nec Anglos posse à Francia pelli, nisi victos. Nec dicto contentus; factum adiunxit, & cunctantes Duces sua temeritate in pugnam adegit, nam quas ducebat, raptis cohortibus in hostem mouit, Ducesque cæteri renitentes sequuti sunt, iam cùm integrum non esset absistere. Pugna committitur, atrox quidem, victoriâ per quatuor horas ancipiti, quæ demùm ad Anglos flexit, victis Francis. Longobardi in primo conflictu in fugam acti sunt; ij cum alas tegerent, reliquam aciem nudam atque apertam hosti obiecerunt, & sepositi à Betfortio bis mille sagittarij, tam opportunè in defessos Francos recentes inducti sunt, vt pugnam profligauerint, iámque nox inuoluebat lucem, & pudorem fugæ detrahebat. E Francis ad quinque millia occisi, in iis Bourentius Comestabilis, Comes Douglasius, Aumalius Harcurij filius, Ventadurius, Tonnerra, & Vicecomes Narbonensis; Capti Dux Alensoricus, Fayeta, Gaucurius, pluresque alij. Nec Anglis leui pretio stetit victoria; eorum cæsis duobus millibus; sæuitum in Narbonensis cadauer, & Burgundi cædes vindicata; discerptum in partes est, pluribúsque patibulis affixum. Ramburius alimentorum inopiâ Vernolium reddidit; séque adiunxit Xantralio exercitum naufragum colligenti. Eâ clade in summas angustias Rex adductus, iam oppidis pluribus certatim deficientibus, pecuniæ, spei, atque consilij inops erat. Iam per ludibrium ab Anglo Rex Auarici seu Biturigum dicebatur, quod ea in vrbe plerunque ageret, erátque tanta pecuniæ difficultas, vt palam cibum capere non ausus, ne innotes-

[Margin notes: CAROLVS VII. — Anno 1424. — *Ramburius.* — *Regis angustia.* — *Roy de Bourges.*]

CAROLVS VII.

ceret paupertas, foribus clausis pranderet, semélque est deprehensus ab Hira & Xantralio Castelloduni prandere, appositâ duntaxat caudâ veruecinâ, pullisque geminis; eò luxu regio decidente, depressóque fastigio; adeò calamitas magistra est temperantiæ, bonósque mores vel à Regibus exigit. Tot inter aduersa constituto Carolo, tabula vna superat, si Burgundi aut Britanni opem imploraret; & quoniam Burgundus tam recenti vulnere inexpugnabilis foret, ad Britannum conuersa sunt studia, qui leuiore affectus iniuriâ, quique maximè necessarius ad Cœnomanos atque Andegauos propugnandos, ipsámque Normanniam, si faueret Deus expugnandam. Ad Arturum fratrem, Richemondiæ Comitem adiecti sunt oculi, quando & bello Dux egregius foret, multi apud Britones nominis; & commodùm exorto ipsum inter & Betfortium iurgio, secesserat in Britanniam. Igitur ad Britanniæ Ducem Louuetus mittitur, qui fratri Arturo Comestabilis dignitatem offerat, & Ducis cum Rege beneuolentiam nectat. Negotium ab ipso limine prope afflictum est, quippe Britannus Loueto infensissimus, quem sui carceris grauissimíque periculi auctorem nouerat, ægrè ab eo violentas manus abstinuit; datúmque fidei publicæ, vt incolumis abscederet; moxque Rex Reginæ Siciliæ rem permisit, cuius industriâ pacati animi, profectúsque Arturus ad Carolum. Verùm is duras conditiones efflagitat; primùm vt Ducum Sabaudiæ atque Burgundiæ consensus accederet; tum vt qui Regi Britanni vincula persuaserant, ab aulâ facesserent; quando ipse inimicorum fidei permissum se nollet. Postulata enimuerò ardua & difficilia; sed necessitas perrumpit omnia, obicésque ferreos amolitur. Sabaudus consensum haud ægrè præbuit; Burgundus similiter contra spem omnem, Arturum sororium

Rex ad Britannum se vertit.

rium ad consilium nouum inflammauit. Et ipsi erat Anglis contentio, quam nisi Betfortius sagaci prudentiâ oppressisset, vel detrimento fratris, erumpebat in odium atque dissidium. Ex vnius intemperantiâ feminæ iurgium ortum. Ea Iacobina Hollandiæ & Hannoniæ Comitis filia, hæresque vnica; quæ primùm Ioanni Delphino nupserat, secundò Ioanni Brabantiæ Duci, annorum sexdecim adolescenti. At illicò mox mulier impotentis libidinis, mariti infirmioris pertæsa causata affinitatem, impetratâ à Benedicto pseudopontifice facultate, tertias nuptias cum Glocestrio contrahit. Brabantius non inuitus dimittebat coniugem, sed dotem retinebat, Hannoniam atque Hollandiam; & Philippus patruelis promouebat consilium, opem pollicitus. Contra Glocestrius dotem appetebat, bellúmque inferebat, minis etiam tentato Burgundo. Porrò in ea contentione, Philippus auerso ab Anglis animo, non difficulter in Arturi dignitatem consensit. Eo impetrato admisit quidem Arturus Comestabilis gladium, quem ei Rex ad Chinonem in conspectu totius exercitus tradidit, sed alterum implendum erat, vt designati aula excederent; nec Britanniæ Dux è Britannia legi militem sineret, quandiu ij cum Rege agerent. Ergo ad truncum admouenda securis, & dimittendi Tanneguius Castellus, Louuetus Præses, Massonius, Auaugourius, aliíque necis Burgundi participes. Verùm nec id sine graui ærumnâ perfectum est. Ægrè permittebat Rex diuelli à se Tanneguyum, quem patrem appellabat, cuíque salutem à Parisiensi tumultu debitam profitebatur; & Louuetius haudquaquam se pelli patiebatur; collocatam in Regem operam referebat, indignum fidos, veteres, tótque ærumnis probatos, vnius ob nutum, pelli munere, ac loco quem tam egregiè tuebantur. Ambitionem fulciebat

Burgundi cum Anglo iurgiũ.

Auaugour.

CAROLVS VII. fulciebat auctoritate Dunensis Comitis & Ioyeusij quibus suas filias in matrimoniũ dederat. Etiis explicandis laborabat Rex, cum mors illinc, hinc moderatio, expediuit nodum & secuit. Tanneguius vltro ab aula discessit, multísque precibus quasi beneficium posceret, discessu à lachrymante Rege impetrato, boni publici quam priuati amantior, *Bellocadium* secessit, Senescallus eius o pidi dictus, atque ibi vitàm reliquam tranquillè exegit, felici naufragio vectus in portum. At Louuetium filiæ mors quæ nupserat Dunensi afflixit, nam soluto vinculo Dunensis discessit ab socero, qui hoc fulcro orbatus Auenionem se contulit, cassæ ambitionis fomes & pabulum, quam in secessu quasi Erictheus seipso pasceret.

Beaucaire.

XV. *Arturus Comestabilis.* Aulá expurgatâ, sibíque vt Comestabilis affirmabat, Rege restituto, Britanniæ Dux eum Salmurij conuenit, clientelámque pro Britannia præstat, tum Britonibus Regi dare nomen permissum ; legítque Comestabilis validas copias. Atenim ipsum ampla cogitantem, & Martis operæ pretium meditantem, ambitio aulica statim distraxit. Quippe vt alti animi erat ; ingenuâ indole, bellatrice, atque adeo feroce, cum ius & æquum iuxta ab aliis quam à se coli vellet, Aulicos illos Regi gratiosos ferre non poterat: qui voluptatum plerumque ministri, aut ludicrarum rerum, vel à rebus seriis dominum amouent, vel administrationem ipsi capessentes, conturbant omnia, prauísque consiliis benè constitutas res perditum eunt. Et erat Carolus, tum propter ætatem, tum suâ indole obnoxius aliis, proniórque ad eiusmodi homines amplectendos. Eam ob rem amoto Louuetio, nec persanatâ infirmitate, nouus morbus nouáque beneuolentia Regi incubuit. Nam Gyacus admissus in gratiam, tum suis artibus, tum vxoris solertiâ. Ea Insulæ Iordanis Domina, (Catharina erat nomen) olim apud

Regi charos pellit.

Ioannem Burgundiæ Ducem potens, mox ob ipsum proditum Regi accepta, nequaquam se intra colum & fusum continens, immiscebat se negotiis publicis, prouexerátque ad summam gratiam coniugem; qua is vsus inconsideratius, non modo Regem ad nutum flectebat, sed ærarium spoliabat, pecuniæ publicæ molestus auersor. Ea res maximè Comestabilem pupugit, quod in tantâ pecuniæ inopiâ, circumflueret ad voluptuarios sumptus Gyacus, deficerétque stipendium militi, tanto publicæ rei incommodo. Ergo quod ab Rege nequibat impetrare, à fortitudine vel audaciâ suâ impetrat, Gyacum domi suæ Vxelloduni agentem aggreditur, cubili detrahit, raptúmque Regis-duni in amnem mergit, Saxo ad collum adstricto. Id facinus tam impunè fuit quàm immane; nam Carolus quanquam id molestè tulit; auctorem dignitate atque auctoritate pollentem vocare in pœnam haud voluit, & mox alter Camusius Beaulixus dictus, Gyaci malo nusquam perterritus, successit in eius locum & gratiam, eumdemque vitæ modum instituit. Quapropter in eandem pœnam mox incurrit, Pictauij iussu Comestabilis confossus à Petro Boussaco Franciæ Marescallo, in Palatij Regij limine. Post eam cædem reconciliatus cum Rege, necessitate, doloris & vindictæ sensum, expugnante, vt se in eiusmodi telâ communiret, Trimollium nobilem adolescentem, cuius amicitiæ fidebat plurimùm, Regi insinuat, qui gratiam occuparet, nullo, vt rebatur, suo detrimento vel reipublicæ. Sed malè adolescenti potentia & fauor creditur. Post aulicas turbas Comestabilis bello se accingit, & Pontorsone expugnato, quod in Britanniæ & Normanniæ finibus oppidum est; ad fanum Iamæ, in eâdem Normanniâ copias admouet, erántque in iis viginti hominum millia. Tutabatur oppidum Edmundus Sommerseti Dux, quod ante

CAROLVS VII.

Issoudum. Dun le Roy.

Le Camus. De Beaulieu.

De Boussac

La Trimouille

Pontorson.

Sainct Iame.

ante dirutum instaurauerat, atque muniuerat, erátque Anglorum præsidium admodùm validum. Ij ex oppido erumpentes Francos inuadunt, & multa cæde in castra expellunt, adeo subito metu perterritos, vt proxima nocte fugam inceperint, in sua quique dilapsi oppida, Comestabile frustra minas & preces ad coërcendos eos adhibente. Postmodùm Varuicius Pontorsonem recepit, coactúsque Dux Britanniæ pacem ab Anglo redimere; sed nec Comestabili diuturna cum Rege concordia fuit; nam Tremollio in intimam gratiam statim recepto, prior indignatio atque contentio illicò natæ sunt. Quippe molestum Comestabili erat, eum quem ipse Regi insinuauerat, sibi præpollere, iamque suo nutu omnia regere; Trimollius contra, quando ambitioni nihil modicum placet, Regis studio in se vnum conuerso, aliorum fortunam veritus, se in Comestabilem muniebat, & quoniam amor Regis vnum sibi munimentum foret, ab eo Comestabilem deturbabat; ferociam indolis quæ in tyrannidem flecteret, verbis exaggerans, & in culpam vocatâ postremæ expeditionis fortunâ. Ideo Comestabilis Aulâ exclusus, fœdus cum Proceribus contrahit, cum Claromontio & Marchiæ Comitibus, Boussaco Marescallo, pluribúsque, ad Trimollium expellendum, gratiâ Regis detrimento regni abutentem. Nec Segnior Trimollius ad se defendendum, fretus voluntate Regis copias instruit; sic in Francia alterum bellum enascitur, quasi non satis hostium aliunde esset, & regnum lentiùs in ruinam iret. Ita dum inter se Rex & Comestabilis in mutuam perniciem grassantur, variísque præliis atque vrbium direptionibus litant cupiditati atque amentiæ; Angli proferebant limites, capto Lauallio, & recepto Cænomano, turpi Francorum socordiâ, qui postquam vrbem ceperant, arce in Anglorum potentia

perse

perſeuerante, ſomno & quieti altè indulgebant, cùm Talbotius per arcem exceptus in ſopitos ruit, cædit, ac capit, vrbémque validam vno die captam, nocte proximâ recipit. Ad Montargium ſucceſſus felicior Francos iuuit. Eam vrbem Ricardus Varuicenſis Comes tribus hominum millibus obſidebat, erántque caſtra amne Lupia interfluente, in tres ſtationes diuiſa: miſſi ab Rege erant, ad inducendum vrbi commeatum armati ſupra mille quingenti, impar numerus, ſed egregij Duces Comes Dunenſis Hira, Gaucurius, atque Oruallius. Ij infra caſtra amnem aggreſſi, erectis in profluentem aggeribus; aquas refluentes in fontem, & pontibus, quibus caſtra committebantur infuſas, tandiu à curſu prohibent, dum ipſi ſingulas hoſtium ſtationes inuadunt, primam & alteram fundunt, & tutò commeatum in vrbem perferunt. Ex Anglis quà necati quà merſi mille & quingenti; cæteros Varuicenſis ſolutâ obſidione reduxit Pariſios. Sed ea lucis vmbra calamitatum nocte ſtatim euanuit.

CAROLVS VI. *Montargiũ liberatum. Loing.*

Quippe Angli leuiorum certaminum pertæſi, vt ſemel vltra Ligerim penetrarent, Regémque Carolum, ſuo vel cubili vel arce depellerent, Aureliam vrbem expugnare aggrediuntur. Eſt Aurelia vrbs in Belſia, ampla & munita, affluentem Ligerim ponte iungit, & Secalauniam obiectam prouinciam beneficio pontis opportunam ſuis commodis habet. Duo hactenus illibatam Anglis eam præſtiterant; tum egregia munimenta quibus cingebatur, tum Aurelianenſi Principi Londini captiuo fides data, ditionis eius dum captiuus eſſet nuſquam inuadendæ; ſed iſtum obicem amouebat cupiditas, & immenſum violatæ fidei præmium; alterum Comitis Sariſburij fortitudo amoliri atque infringere connitebatur. Erat Thomas Montacutus Sariſberius Comes, ad militiæ munera paratiſſimus Dux; ad

XVI. *Angli Aureliam obſident. Sologne*

CAROLVS VII. ad pericula adeunda audaci confidentiâ, inter ipsa prudenti consilio; nullo labore, nullâ vigiliâ frangi corpus, nullâ difficultate animus vinci; vt militum amor, spes, & fulcrum esset, eóque ductore nihil arduum admodum, inexpugnabile nihil videretur. Illi Guilielmus Comes Suffolcius, ac Ioannes Talbotius, Fomambergius, Glacidas, & Lancellotus, & ipsi præclarissimi adiuncti socij, decémque pugnatorum millia tradita, quibus vim vrbi inferret. Primùm proxima circum oppidula capiuntur; dein ad exitum pontis castra posita, ad Secalauniam excludendam; tum postremò miles vltra amnem deductus fossâ & aggere circumuallatur, erectis inter spatia castellis, tormentísque dispositis, vrbis

Anno 1428. pomœrium circumclauditur. Octobri medio cepta obsidio, in opportuna quidem tempestate; verùm obsessis claudebantur omnia, quæ obsidentibus procliuia erant. Propugnabant vrbem armati mille & ducenti; præter ciues ad repellendum hostem promptissimos, & cum imperio eminebant, Dunensis Comes, patrimonium fratris defensurus, Boussacus Marescallus, Hira, Santrallius, Gaucurius, Grauilla, & Vaucurius; atque haud multò post, traiecto Ligeri, cum ducentis equitibus,

De Culan. Ludouicus Culanus Admiralius Franciæ per obiectos Anglos in vrbem saluus peruaserat. Nullibi acriùs huius belli decursu pugnatum est; erumpebant Franci frequentius, & stragem plurimam hosti inferebant; vicissim hostium quà tormentis æneis, quà Sagittis obruti sæpius & repulsi. Exposcebant tamen subsidia, casuri in potestatem hostium ni submitterentur. Nec Carolus à se impetrabat, vt amoto Trimollio admitteret Comestabilem, magnâ parte copiarum fultum; sed inani adhærens beneuolentiæ, ægrè quatuor homi-

Borbonius. num millia conscripserat, quæ tradit Ludouico Borbonio Claromontio Comiti (is nuper

à

à Comeſtabile ad Regem tranſiuerat) in obſeſſam vrbem inducenda. In itinere audit amplum commeatum Anglos Pariſiis in caſtra vehere, futurúmque ipſis magno incommodo, ſi præripiantur cibaria. Euocato igitur ex vrbe Dunenſi, cum milite præſidiario in partem prædæ & gloriæ, ad Rouuræum pagum Anglos inuadit. Commeatum militumque præſidium Ioannes faſſolus Anglus perducebat; is repente curribus iuſſis conſiſtere, equites relictis equis pediti admiſcet, curribuſque in coronæ modum circumfundit, Sagittariis in fronte diſpoſitis. Franci poſtquam eos explorauerunt, in diuerſas ſententias ibant; nam Scoti eundum pedibus in hoſtem dicebant, Franci equis; atque in diſceptando primi omnium Scoti exſcenſis equis inuehuntur in prælium, Franci nullo ordine quà equis quà pedibus inſequuntur. Sed diſcordiam illicò ſua pœna excepit; Scoti dum temerè accedunt ſternuntur à Sagittariis; quingenti circiter cæſi. In iis Ioannes Stuartus, eiúſque filius; è Francis cæſi nobiles aliquot, Oruallius, Diuræus, Graua, atque alij Vaſcones; Dunenſis grauiter ſaucius ægrè ſeruatus eſt. Id prælium Halecum dictum eſt, quod ex iis maximè commeatus conſtaret, ſacra quinquageſima ineunte. Claromontius reliquum militem in vrbem inuexit, clade perculſum; egreſſúſque paulò poſt ad Regem perrexit. Leuamentum obſeſſis aliquantum fuit, Sariſberij mors; hic ſexageſimo die obſidionem dum vrget, proſpectátque è feneſtrâ hoſpitij in ſubiectam vrbem, tormento in feneſtram exploſo, fragmentis lapidum læditur, atque altero die emittit animam, grauiſſimâ haud dubiè iacturâ, quam Angli poſtea magno ſuo detrimento ferent. Interea Neuyllus, vir impiger ſtrenuúſque militiæ, in eius locum ſuffectus, vrgénſque ex conſilio mortui inſtitutam oppugnationem, ciuitatem

Pugna Halecum.

Rouuray.

ad

CAROLVS VII.

ad extrema egit. Nec iam amplius ſpes vlla obſeſſis in Carolo erat, cum ex calamitate ſua ſolatium elicere enituntur. Legatos mittunt ad Burgundiæ Ducem; qui enixè precantur, vt ſuorum patruelium cauſam ſuſcipiat; *nullâ eum iniuriâ affectum à Principibus Aurelianenſibus, eos paternæ necis haudquaquam conſcios; nam pluribus annis attineri captiuos in Anglia, qui pro ſalute regni depugnaſſent; quid libertate orbatos, contrà fas Angli ſpoliarent bonis? meminiſſent pacti & iuriſiurandi, & captiuis permitterent, vnde aliquando conficeretur pretium libertatis; nec armis opprimerentur innoxij; obiecti duntaxat iniuriæ, quia captiui & calamitoſi. Ipſe Burgundus miſereatur ſanguinis ſui, vrbem excipiat quæ ſe ipſi dederet, iuſtiſque Dominis conſeruaret, dum ſe redimerent.* Placuit Burgundo legatio, rémque æquiſſimam à Betfordio flagitauit. Ille poſtulatum in conſilium vocat; aſſenſu omnium repudiatum, negantibus Anglis ſe tantoperè in Burgundi commodum contendiſſe; nec venatori poſt curſum & Sudores eripiendam prædam è manibus. Ita hæc calamitoſis occluſa ianua; nihílque Carolo præter deſperationem relictum. Deliberabat quid agendum foret; conſulentibus plurimis, vt de ſalute ſollicitus, extemplò ſe in Delphinatum reciperet; ibidem Lugdunum vrbem, Aruernos, & Occitaniam defenſurus; atque operiretur dum durities fortunæ ſeſe inflecteret. Ibátque in eam ſententiam; niſi Maria vxor, ornatiſſima corporis animíque dotibus femina, interceſſiſſet. Ea deſperatis rebus ſpem fortiſſimo pectore faciebat; *tam præclaras fidáſque prouincias nuſquam deſerendas; id eſſe tantæ fidei præmium, vt Regi addictiſſimæ hoſti prodantur? quid infenſis atque inimicis accidere moleſtius poſſet, quàm vt tyrannidi Anglicæ obiiciantur? an non Lugduno atque*

Delphinatu

Delphinatu mox pelleretur, qui præ metu vberrimum Franciæ solum desereret? perstandum in loco ad extremum spiritum; nec saluti parcendum, qua subditi seruarentur. An Christiano Principi inter angustias vllas desperandum? quoties præsto cœleste auxilium implorantibus fuit? quoties adfuit calamitati propitius Deus? orarent ipsum impensiùs, ac sperarent submissum iri vel è cœlo subsidium. Iis vocibus confirmatus Rex, preces & supplicationes passim indicit. Et plerumque ipse in conclaue se abdens, perfusus lacrymis; Deum vehementiùs precabatur; misero adesset, subleuaret calamitatem extremam, & quod nascenti contulisset regnum, adulto seruaret.

CAROLVS VII.

XVII. *Puella Aurelianensis.*

Et verò Franciâ vnâ ope seruari poterat; & quemadmodum in theatralibus scenis, quando res ita inuolutæ sunt & perplexæ, vt explicari humanâ industriâ nequeunt, euocatur Deus è machina; Ita hoc tempore ad euoluendam Franciam malis, arcessendus fuit è superis Deus. Nec ipse regno amantissimo defuit; præstitítque auxilium, verum vt amat facere, ab re infirmissimâ atque in speciem despicatissimâ. Ea Virgo nata annos octodecim, è parentibus rusticis, ex Caulâ & pascuis ad militiam atque victoriam repentè euecta. Tam insignem euentum, quoniam ad laudem Franciæ supra cæteros eximius est, diuinámque opem contestatur ac præsens deploratis rebus auxilium, delibare paucis Scriptorem haud decet. Ioanna (Id Virgini nomen) nata erat Dam regij, in pago ad Mosam fluuium in Tullensi agro; pater Iacobus Darrius, Isabella Valleria mater, ex agrorum cultu vitam sustentantes, morumque integritate consolantes inopiam. Ioannæ à primâ infantiâ pascendæ oues traditæ sunt; simulque in virginis animum irrepebat Deus, erudiebat ad pietatem, immittebátque frequentiùs

Ieanne Darc.

CAROLVS VII. frequentiùs cœlites, maximè ſanctas Catharinam atque Margaritam, Virginitate & martyrio celebres, quarum conſortio caſtimoniam & fortitudinem in futuros euentus hauri[illegible]lam accedebat ad annum decimum octau[illegible], cùm inſuper viſo cœleſti nuntio, quem pie Michaëlem Angelum interpretamur, iubetur ad Franciæ Regem proficiſci, arma induere, liberare obſidione Aureliam, Regemque Rhemos ad inaugurationem perducere; diuinâ ope ea in facinora largè promiſsâ. Eo ſpectaculo ſæpiùs repetito, tantùm apud parentes contendit, vt eam duxerint ad Robertum Baudricurtium, qui pro *Vau-couleur* Rege Præfectus, Vallis-colorem proximum oppidum obtinebat. Is puellam primò deridiculo habitam, mox Conſtantem in iis quæ viſa affirmabat; imo antè Vaticinantem quod in Halecum prælio contigit; tandem honeſto cultu inſtructam, tribus ipſius fratribus Comitantibus, ad Regem mittit. Tunc Chinone in Turonibus verſabatur Carolus, mœrore ſe conficiens, cùm lectis Baudricurtij

Anno 1429. litteris, admittit virginem immiſtus Proceribus, puráque veſte quæ Regem tegeret; at illa nuſquam ante perſpectum ſecernit ab aliis, orationem modeſtam & prudentem habet; atque affirmat ſe immiſſam cœlitus ad liberandam Aureliam. Rex ne temere tam inuſitatæ rei fidem haberet, iubet puellæ mentem atque conſilium explorari, primùm à Proceribus, mox à doctis viris, dein à ſenatoribus Parlamenti; poſtremò à Reginâ probatâ virginis caſtimoniâ, in ſpem Diuinæ opis adductus, iubet illam armis cæteriſque rebus ad bellum inſtrui. At illa poſtulat ſibi enſem inquiri, locúmque deſignat, ædiculam ſanctæ Catharinæ de Fera-ſiluâ in *De Fierbois.* iiſdem Turonibus, & inuentum iri appenſum de tholo. Et is quidem repertus rubigine obſitus, cùm ad incrementum miraculi,

li, repentè ferrum detersa rubigine in tractantium manibus splenduit; visæque sunt Cruces quinque insculptæ in laminâ, & signata vtrinque lilia. Vexillū armis adiunxit puella, in colore candido sacrosanctis Iesu & Mariæ nominibus auro inscriptis; appicta ex vna parte Christi è Cruce pendentis icone, ex altera Angeli Mariam Virginem salutantis, albo lilio in vtriusque manu refulgente. Sic adornata cum modicâ militum manu pergit Aureliam, expeditionis sociis Culano Admiralio, Briensio Marescallo, & Dunensi Comite. Admota ad Anglos, eos per fecialem hortatur ab obsidione abscedere, se à Deo missam vt Carolum in possessionem regni induceret. Angli indignati, fecialem in vincula agunt, & contumelias in puellam iactantes, flammas comminantur, si in ipsam manus vnquam iniiciant. At illa primùm adhortata Francos ad pœnitentiam criminum, expulsisque feminis quæ ad libidinem ducebantur; cum ducentis equitibus viâ per hostes patratâ in vrbem inuasit; tum post confirmatos ciues spe ingentis subsidij, Blesiam per eosdem hostes regressa, vberrimum rerum omnium commeatum, atque septem hominum millia recipit, nauigiisque imposita post acerrimum prælium in vrbem immittit. Effusâ omnium ducum, militum, ciuiumque lætitiâ Virgo excipitur, coliturque pro cœlesti miraculo. Illa in Diuinam potentiam omnia referens, cuius viribus sua infirmitas niteretur, vti vrbem prorsus liberaret, post indictas adeóque obitas publicas preces, militem vrbe educit. Validissima hostium munimenta vltra amnem erant, tum quia eâ ex parte immittebantur subsidia, tum quia prouinciæ ex oppositâ parte obiectæ, Anglorum Imperio tenebantur. Præter continuam fossam, munitam aggere, per interualla Castella erexerant, valido defensa præsidio,

CAROLVS VII.

præsidio, quæ bastillas vocabant. In primam quæ Sancti Lupi dicebatur directus Impetus, atque amne transito, ductu Virginis; profligati ad bastillam Angli, quadringenti cæsi, peruenítque Castellum in potestatem Francorum; deinceps festinatum ad proximam, eademque fortitudine erepta est hosti. Consequenti die pugna instauratur, ducit Virgo ad bastillam pontis delectum ducum & copiarum. Castellum hostes in faucibus pontis posuerant, instruxerantque turribus, atque accuratè muniuerant, proximis aquis in fossam inductis; in eo spe capiendæ vrbis collocatâ, quod arcem castrorum & propugnaculum constituerant, fortissimis militum ad præsidium vocatis. Eam ob rem cruenta dimicatio ab horâ decimâ ad nonam vespertinam pugnantes tenuit; at flagrante quam maxime prælio, Virgo sagitta collum inter & humerum sauciatur; penetrante altius vulnere; quo Francorum animi cùm infringerentur, iubebat Comes Dunensis receptui caui. At illa profligato dolore, & ne vulnere quidem obligato, precata Comitem vt tantisper consisteret, dum ipsa Deum orat; instaurato diuinitus per preces robore, aggressionem renouat, atque tandem irrumpit in Castellum, magnâ hostium internecione, submerso Glacida, ruina ponticuli, dum recedit. Ita pons vrbi restitutus, atque aperta ingens prouincia. Angli continuis stragibus perculsi, octo suorum millibus imminuti, cùm inspicerent vrbem milite & commeatu instructam, obsidionem soluunt, & in proxima oppida se recipiunt. Liberata Aurelia erexit postea eodem in ponte victoriæ monumentum, quod hodie perstat; positis ex ære seruatoribus suis, simulacris; Christo Cruci affixo, Regi Carolo, & puellæ; quæ deinceps dicta est Aurelianensis; quasi in eâ ciuitatem transcripta, quam virtute suâ seruasset; imo velut in eâ

ortum

ortum duxisset, in qua sua primùm laus nata atque adulta mirificè foret. Rex tum illam tum fratres & posteros nobilitate donauit, adiunxitque futuræ Illustrissimæ genti Insignia; Impressum Scuto Cæruleo ensem argenteum, Capulo & Cruce aureis; cuius mucroni inniteretur Corona aurea, geminis liliis hinc inde appictis. Atque appositè, vt Imago assertæ Franciæ iret in posteros, ísque ensis futuris seculis præluceret, qui depulsâ Caligine, securitatem regno induxisset.

CAROLVS VII. *Puella insignia.*

Puella post primam sui muneris partem impletam, Regem ad alteram adhortata, vt Rhemos ad inaugurationem iret, expeditioni præficitur, adiunctis in socios Alençonio & Dunensi. Sed prius oppida circa Aureliàm recipere oportebat, ne vicinia incommodo foret. Et Iargæum quidem aggressione altera captum, Suffolcio Comite capto, & quadringentis Anglis necatis; plus ærumnarum Balgenciaci impensum, recipiente se in arcem Anglo, tribusque hebdomadis vim propulsante. Id dum expugnatur, parum abfuit quin Rex in nouas turbas sese inuolueret. Nam Comestabilis gratulutarus faustum euentum, cùm ad Regem accederet, ab ipso prohibitus, nihilominus pergebat, Rexque iusserat, instigante Trimollio & riualem procul amouente, vt in accedentem quasi in hostem impetus fieret, enimverò aderat, ducebatque mille ducentos equites, eratque tumultus in proximo; cùm Puellæ precibus procerumque, iracundia Regis deuicta est, admissusque Comestabilis; sed eâ conditione vt ab aulâ abscederet, bellumque in Normanniæ finibus administraret; inexpugnabili ambitione Trimollij; quæ permetuebat consortem; nec Comestabilis postea vllis precibus perficere potuit, vt inaugurationi Regis pro dignitatis munere interesset. At Betfordius vt Balgen-

XVIII *Rex Rhemos ducitur.* *Iargeau* *Baugency.*

CAROLVS VII.

ciacum eriperet, selecta quatuor hominum millia claris ducibus tradit, Talbotio, Scalæ, & fastolo; qui in via deditione arcis audita, cùm regrederentur; Puellâ hortante & ducente, Franci Duces ad insequendos eos impelluntur. Erat opera celeritatis, imo discriminis; nam Angli Patæo quod Belsiæ oppidulum est; receperant se; nec Ij erant, qui tuti mœnibus vincerentur facilè. Verùm ea fuit Francorum celeritas atque fortitudo, vt nullo permisso ad muniendum se spatio, in oppodum irruperint, hostem vicerint; ac post mille octingentos cæsos, mille ducentos in captiuis habuerint: ad Virginis latus præliabantur Comestabilis, Bousacius, Ricusius, Alensonius, Dunensis, Hira, Fantralius; isque postremus cum Talbotum haberet captiuum, generosè virum pretio nullo dimisit, libertate pariter ab eo donatus postmodum; ita viris fortibus victoriæ præmium erat ipsa victoria. Mox Rhemos instituitur iter, ac Trecis puellæ industriâ patefactus aditus, quem cùm Regi Trecenses negarent, nec sine tormentis aperiri posset, quæ Rex in festinato itinere haud deducebat; Virgo vt imponeret ciuibus, moles ad locanda tormenta erigi ac parari iussit, quâ legitimà fraude concepto metu, Trecenses Regem exceperunt. Continuò Catalaunum venienti patuit, ipsique Rhemenses, excusatis prioribus, admittunt Regem; & inauguratio celebritate magnâ perficitur. Exin res Caroli semper increscere, quamquam incremento admodum lento, & prosperitate ærumnis redemptâ: Contra Angli felicitas retro labi, & per interualla vltra Oceanum pelli. Nunc plures vrbes excluso Anglo Regi patuerant, Laudunum, Suessio, Compendium, atque Bellouacum; cùm Betfordius recepto ex Anglia supplemento, exercitum educit,

Patay.

ducit, Regique occurrit, in campis adSil-Cuanectum expassis. Post aliquot velitationes, neutro decretoriam pugnam ambiente, vtrinque discessum est; profecto Betfordio in Normanniam, ad Comestabilem repellendum, qui prouinciam deuastabat; & Carolo Parisios verso. Clam cum Burgundo actum erat de conciliatione, isque promiserat se ParisiosRegi traditurum; at spe pacis abruptâ, tentare vrbem voluit, vimque adhibere, repugnante Puella; Franci cum strage depulsi sunt, plerisque sub ipsa mœnia interfectis; Virgo ipsa in femore grauiter saucia, ægrè ab Alensonio à pugnâ abducta est. Quare Rex adactus receptui canere, Meloduno & Senonibus in solatium receptis. Verùm haud multò post grauiorem molestiam ob infortunium Virginis traxit. Ea quod postea fatebatur, vocata cœlitus vt Aureliam liberaret, Regemque ad inaugurationem perduceret; perfecto vtroque, impletaque prouincia, arma tamen tractabat, cœlestis iussi fines prætergressa. Nec Deus vltra tutari miraculo Virginem voluit, & quæ fortè præsideret sibi, infirmitati suæ deseruit. Nempe Dux Burgundiæ post institutum aurei velleris ordinem, Compendium obsidebat, vrbem propugnante Puella, atque Xantratio. Ea semel cùm in hostes ductis sexcentis hominibus prorupisset, repulsa fortiter cùm in vrbem suos reciperet, tergaque tegeret inter vltimos pugnans, occluso fraude Flauij præfecti repagulo, inuidentis famæ & laudi Virginis, hosti obiecta est. Spurio Vindocinensi capiendam se tradit, & postea Ioanne Luxemburgio redimente turpissimoque commercio diuendente, ad Anglos peruenit, præda optatissima, & furoris noui materia. Ii quasi Troiæ Palladium eripuissent, atque extinxissent spem surgentem Franciæ, festis

CAROLVS VII.

Puella capitur

CAROLVS VII. *Pucel-la moris.* ignibus sibi gratulati, in puellæ innoxiæ vitam conspirant; tum ne fortè libertati reddita noceret iterum, tum vt ignominiæ suæ fontem quantùm licebat obstruerent. At cùm belli legibus captiuæ mors vetaretur, prætexunt odium nouâ fraude, tradúntque insontem, postulante vniuersitate Parisiensi, Petro Cochonio Bellouacensi Episcopo, Burgundiæ Ducis sectatori; à quo per nefas vt conuicta hæresis & veneficij, perpetuo carceri mancipatur, nullo alimento præter panem & frigidam. Verùm nec eâ pœnâ hostium vesaniæ factum est satis; atque iis vrgẽtibus iniquissimi Iudices retractatâ causâ, quod Puella virilem vestem nondum deposuisset, quasi hæreticam relapsam flammis addicunt, tradúntque laïco Iudici confecturo supplicium. Nec mora, palam Rothomagi integerrima virgo igne exstinguitur; eâ tum animi constantiâ, tum Christianâ demissione, & vitæ contemptu, vt spectantibus admirationem adauxerit, congeminatâ fortitudinis laude; vt quæ tam præclara egerat, dura non minus fortiter toleraret. Et Deus prodigiis morientem dicitur prosequutus. Nam proximè cùm rogo succederet, vultus admirabili lumine coruscauit; & cùm afflata incendio emisit animam, euolauit è busto columba candida, ad cœlum vecta alarum remigio; & carnifice combustæ cineres in amnem spargente, cor illibatum flammis repertum est: etenim virgo pura postquam leuem culpam purgauit ignibus, illicò vt creditur rapta in cœlum est; nec incendio cor obnoxium fuit, quod impurâ flammâ nunquam flagrauerat. Iudices cœlitus in pœnam vocati, vel repentinâ morte, vel acerbis morbis extincti sunt; atque post restitutam Regi Normanniam, delegati à Callisto III. Pontifice integri viri, reuocato iudicio, pronuntiarunt

Anno 1430.

innoxiam

innoxiam virginem, ac per summum nefas damnatam. Ita fama, quod vnum deerat, restituta, vt memoria quacumque integerrima in posteros iret. Ibítque haud dubiè; quam nuper Capellani præclarissimum Poëma excitatam Phœnicis instar è busti cineribus rediuiuam præstat; & sempiterno, si quid æternum in mortalibus est, monumento consignat. CAROLVS VII.

XIX. *Variæ vrbes captæ.*

Interea haudquaquam belli ardor deflagrabat; magno animo Franci Duces incumbebant operæ, Alensonius, Rieusius, Culanus, Dunensis & Villaud-Casius Tribunus Hispanus; nec torpebant Angli ignauia, Betfortio, Talbotio, & Arondello, omni ope nitentibus fortunam ruentem sistere. Eámque in rem Betfordius Henricum Regem ex Angliâ exciuerat, & palam Parisiis redimitum coronâ, ostentabat populis, magnâ liberalitatis iactantiâ. Nec animus est sigillatim leues pugnas, aut captas receptasque vrbes recensere, leuia ad historiam & documentum momenta, nullaque re præter fortitudinem Ducum insignia; quæ frequenter summa in minimis, & se totam in paruis exhibet. Sed ea sors est mortalium rerum, vt in memoriam eant splendentia & inusitata, quamquam sæpe inania; solidâ & verâ laude prægnantia præterfluant cito atque euanescant. Tamen lentè res Francis procedebat, quandiu staret cum Anglo Burgundus abduci autem quando non poterat nisi ægerrimè, rem totam Deus per incrementa lenta disposuit. Ac primum fuit maximúmque momentum, quod Trimollius tandem gratiâ Regis deiectus est. Ille cùm ad nutum omnia regeret, amoueret suspectos studiis suis Proceres, atque in vnam intentus rem, vt gratiam Regis sibi assereret, cætera omnia magno regni damno posthaberet, Regis tandem stu- *Trimollius gratiâ Regis excedit*

CAROLVS VII. *Du Bueil.*

dio paululum deflagrant, inimico priuato in eum grassandi opportunitas data est. Beulius ipsius ex sorore nepos, alij coniugem materteræ dicunt, nescio quâ ab eo affectus iniuriâ, vltione flagrans, viginti sociis coniurantibus, noctu in cubiculum eius irrumpit, Chinone intra Regis ædes hospitantis, & gladio in ventrem adacto, è lecto rapit nudum & saucium, & Montresorij sua in arce in custodiam tradit; nec soluit, nisi datis sex nummorum millibus, & liberato Tonarsio quam vinciebat Trimollius. Rex tantâ audacia inflammatus magnoperè, reum & Trimollium reposcebat, nullam admittens excusationem, grauisque procella regno imminebat; nisi Regina suauissimis monitis sponsum aggressa malum depulisset. *Demonstrabat quanta incommoda Trimollius inuexisset publicis rebus; vti odio in Comestabilem regnum propemodum perdidisset, vti Regis animum suspicionibus in optimum quemque implicabat; sigillatim enuntiabat praua consilia, artesque improbas, quibus Proceres ab animo & amore Regis excluderet, euoluebat modos quibus exaggerabat potentiam suam, dominumque præ impotentiâ gratiæ flocci haberet; tum modestè hortabatur, regendum ipse clauum susciperet; datum esse à Deo Franciæ Regem, eam vt regeret, non vt regeretur; nihil esse infirmius, nihil abiectius Rege seruiente; subditos nihil molestius ferre quam eum cui parerent non tractare Imperium; indignum existimare qui regeret, quando ipse qui regit nec se dignum existimat; peccare in prouidentiam Numinis, qui regno natus duci se patitur, atque ipsi summam potestatem tradit, quem mancipatum obsequio Deus nasci iussit. Si placeret frui amicitiæ bono, aptiorem seligeret, è Proceribus aliquem, suoque ipsius sanguine*

principem,

principem, quicum sortis inæqualitas minor, ac subditorum maior veneratio. Ita Carolum Andegauensem subiiciebat Comitem Cœnomanorum, iam Regi gratum & commendatum suauissimis moribus. Sic Regis placatus animus, obliteratus Trimollius, & Carolus Andegauensis admissus in gratiam. Nec leue commodum eam conuersionem excepit. Nam statim Comestabilis in Aulam vocatus, datâ exercendi amplissimi muneris facultate. Imò, quod contumaciter prohibebat Trimollius, seriò de abducendo ab Anglis Burgundo, curæ susceptæ. Iam solutum erat vinculum affinitatis demortuâ coniuge Betfordiensis, & nascentia discordiæ semina erumpebant, æqua vtrinque potentiâ, ideo ad leues offensiunculas irritandâ. Priuata contentio Duces Burgundum atque Borbonium exagitauerat, sæpiusque Borbonius in Burgundiam penetrans, agros diripuerat, aliquotque vrbes vastauerat. Placuit tandem amicorum communium operâ in concordiam ire, nam cognati erant atque sororij;& Niuernum ad componenda pacta conueniunt. Dum initâ pace, magno cœtu nobilium, omnia lætâ gratulatione personant; adueniunt Comestabilis, & ipse Burgundi sororius, & Reginaldus Carnutensis, Rhemensis Episcopus, & Cancellarius Franciæ; Ii à Rege submissi, vt pacem Burgundo insinuarent, postquam amicè & honorificè sunt excepti, sensim dum Borbonio & Nobilibus, mox cum ipso Burgundo de ineundâ pace verba faciunt. Erat Philippus indole admodum commoda, à paternis vitiis planè alienus, compos ambitionis, humanitate ab sæuitiâ omni abhorrente, auctoritatis atque opum plenus;quique veteri probitate,affines amaret ac patriam. Iam deferbuerat sensus iniuriæ; quà temporis lapsu, quo non saxa

CAROLVS VII.

modò sed animorum affectus mollescunt; quà ipsa indole, humanitate vindictam pellente, quà mentis altitudine reputantis, patratam ipse vindictam, vbi reus pœnitens supplicaret; & accedebat Anglorum fastus, supra æqualitatem iam eminens, nomenque Francicum pro hostili habens. Iis Itaque mitigatus admodùm Burgundus, pacis vocem non auersatus, Comestabilem audit. Præterea legati missi à Concilio Basileensi, Cardinales Cyprius & Arelatensis, ad suadendam Christianis Principibus pacem, commode aduenientes, à Duce impetrant, vt Franci atque Angli Atrebatum Augusto proximo, ad contrahendam pacem conueniant.

XX. *Legati pro pace Atrebatum conueniunt.*

Die dictâ ingens Legatorum factus est concursus: erant magno numero Ecclesiastici; ab Eugenio Pontifice, & Felice Pseudo Pontifice, & à Concilio Basileensi; (nam miserè in partes discindebatur Ecclesia) Antistites multi præterea, & obseruatus est Leodiensis Episcopus, ducentis equis candidis Comitatum vehens, & ipsum colore niueo candicantem. Ab singulis Christianis Principibus Legati accesserant, tum ad concordiam restituendam Ecclesiæ, tum ad Francos Anglosque potentissimas gentes abducendas à bello; nam spectabantur à Sigismondo Imperatore, ab Regibus Castellæ, Aragoniæ, Portugalliæ, Nauarræ, Neapolis, Siciliæ, Cyprij, Daniæ, atque Poloniæ. Ipse Burgundiæ Dux, cum sponsâ, pluribusque Proceribus coram adfuit præsens. Ab Carolo missi sunt, duo è Borbonia stirpe Principes, Borbonius & Vindocinensis, Comestabilis, Cancellarius, Marescalli Rieusius, & Fayeta, Adamus Cameracensis, Parlamenti primarius Præses, plurésque alij. Ab Henrico Anglo Cardinalis Vincestrius, Regis propatruus Archiepisco-

pus

pus Eboracensis, Comites Suffolcius & Varuicensis, multique peritissimi ciuilium rerum. Totâ interea Franciâ preces ad Deum & supplicationes institutæ, vt Cœlestis flexanimus Principum mentes ad pacem flecteret. Primùm actum in Legatorum Comitiis, de conciliandis Francis atque Anglis, & quidem offerebant Franci Normanniam & Aquitaniam Anglo dimittere, sed onere clientelæ, ex maiorum more Franco præstandæ. Contra Angli iuri fictitio, quod ab Eduardo primo repetebant; affingentes pondus, & Caroli VI. nuper mortui supremas tabulas obtendentes, vniuersam Franciam reposcebant; attamen ob pacis & tranquillitatis Christianæ bonum, passuros se regni diuisionem, vt prouinciis quæ cis Ligerim essent ipsi imperarent; quæ trans amnem Carolus, clientem ob eas se Anglo professus: qua in re Angli non absimiles erant mulierculæ illi apud Salomonem de puero disceptanti, vt hinc facilè vter Rex foret legitimus colligeretur, falsâ matre alieni fœtus partitionem optante. Ad ea tam diuersa tamque opposita, cùm Legati reliqui intercederent, conati medium quid elicere; Angli indignantes, postulata non vltrò concedi, minis plurimis in Carolum iactis, repente & cum omnium offensione, dimisso Concilio recedunt Parisios. At Burgundus perstabat; quodque Franco optatissimum, iam ab Anglo diuulsus oratorum discessu, eorumque superbiâ multum offensus. Ergo Legati se ad eum accingunt, nec difficulter de conditionibus conuenitur, cùm ad omnia Burgundi postulata Rex annueret. Ita pax tandem cum Burgundo icta, pactis Franco molestis in speciem, sed ipsa re vtilissimis, cùm regni salus inde emergeret, & bona solida speciosâ gloriâ redimerentur. Eorum præcipua erant; vt Rex fateretur, iniquè & per- Anno 1435.

CAROLVS VII.

CAROLVS VII.

fidè cædem Ioannis Burgundiæ Ducis esse patratam; is ob eam veniam posceret, contestatus eam se prohibiturum si per ætatem grauitatem flagitij licuisset perspicere. Monteræi ædiculum conderet, in qua sacrum pro cæsi animâ celebraretur, prætera Rex Carthusiensibus monasterium poneret. Plurimas terras præter quinquaginta nummorum millia Duci Rex traderet; in quibus Matisco in Heduis, Perona, Fanum Quintini, Abbauilla, multæque in Picardiâ vrbes; Dux quandiu viueret à clientela Regi præstanda immunis foret; successores præstarent post eius obitum; Rex Ducis subsidio veniret, si eum Angli aggrederentur; nec Dux Regi in bello Anglico opitularetur; sed medium inter vtrumque se gereret. His compositis, Legati Ducem Sacramenti vinculo exsoluerunt, quo se Anglis ante obstrinxerat; tum Franci Proceres, Dux Borbonius, Comestabilis, Rieusius, & Fayeta, Regis nomine Ioannis cæsi innocentiam testati, veniam à Duce flagitant; mox proclamata pax; Rege omnibus pactis assentiente; ad quæ firmanda, Catharinam filiam Carolo Ducis filio in vxorem spopondit. Quanto Francorum gaudio, tanto Anglorum dolore pax excepta est. Et ipsi damnum inconsultâ arrogantiâ adaugebant, & Burgundum penitus alienabant. Nam cùm hic statuisset neutram in partem moueri, Legatos ad Anglum mittit, qui nouam cum Carolo pacem Henrico Regi nuntiarent, atque excusarent, Sanctissimæ Sedis & Principum plurimorum votis contractam; ad quæ Henricus præ dolore non temperauit à lacrymis, & ipsum Anglorum consilium graues in Burgundum effudit minas & contumelias; moxque à verbis ad facta Angli progressi, Burgundi subditos deturbant ex Anglia, eorum plurimis à tumultuante plebe necatis. Quo

facto

facto prorsus Burgundus desciuit; seque totum ad Francos contulit. Porrò eam in culpam Angli impegerant, destituti Botfordio, prudentiâ & rerum experientiâ præcellente, qui Rothomagi æger animam egerat. Nec Isabella superuixerat diu, quæ audito Burgundi fœdere, & præuisâ Anglorum ruinâ, morbo indignatione contracto, intra biduum extincta est. Quamuis scribat Carterius, dolorem quo vita extincta est, conceptum ob vexationes quas ab Anglis patiebatur, nullo honore de se tam bene meritam prosequentibus, Carolúmque spurium opprobrantibus; eo dolore contractum morbum lentum crediderim, non mortem citò festinatam; cùm haudquaquam ferret impotens femina, frustra naturæ ius violatum, eiuratam matrem, natúmque abdicatum, ad vltionis libidinem, opprimendæ illicò atque suffocandæ. CAROLVS VII. *Betfordij & Isabella mors.*

XXI. *Parisij à Rege recepti.* Nec falsa morientis coniectura erat, passimque oppida confluebant ad Carolum. Iam in Normannia Dieppam Brieusius, Ariflorum Xantratius aliaque minoris nominis ceperant; iam Corbelium, Pontisara, & Castrum Vicenarum Francos admiserant; cùm ad Lutetiam adiunctum votum & studium; quippe auctoritatis Anglicæ ea ciuitas fundamentum & caput, totique Franciæ in exemplum futura. Eam in rem Franci & Burgundi Duces coniungunt copias, Comestabilis, Dunensis, Loheacius Marescallus, ex Lavalliorum familia, Lalanius, & Villerius Insulæ Adami; atque à ciuibus bonarum partium moniti, destitutam vrbem præsidio; primum Sanctum Dionysium occupant, vnamque turrim quam tenebant Angli impugnant. Thomas Belmontius præsidij Anglici quod Parisiis permodicum erat præfectus, ausus ad seruandam turrim ex vrbe progredi, ab veteranis Ducibus *Loheac Lalain.*

CAROLVS VII. interceptus, pluribus cæsis victus & fugatus est, turrisque postmodũ capta est. Ad ea nũtia, probi ciues, quorum princeps Michaël Lulerius, in spem erecti, in Anglos exurgunt, arma corripiunt, & Comestabili vrbem addicunt, si præteritorum veniam Rex condonat, extemplò à Rege diploma conficitur, quo eorum quæ Parisienses patrauerant aboleretur memoria, ipsique in gratiam reciperentur. Eoque obice sic amoto, Comes Dunensis cum Villerio scalis in vrbem admittitur, eodemque Villerio qui plebi erat gratissimus, Liliatum explicante vexillum, conuolat populus, portam Sancti Michaëlis perfringit, per quam Comestabilis subiens quadrato agmine, Regi vrbem asserit, cæsis Anglorum plusculis, & Bastilla postridie reddita, in quam Henricus Lucemburgius Cancellarius Angliæ fugerat. Cum eo Angli cæteri pulsi Parisiis, caudam acclamante ad Ludibrium populo; quæ coutumelia molestissima genti ad depulsionis sensum accedebat. Eam mox Parisiensibus lætitiam subitus casus in partem excussit; nam Pontisaram Anglus occupauit, validumque immisit præsidium, quod amnem infra clauderet & continuò Parisiorum portis immineret; imò ad Burgundum pars etiam infortunij pertigit. Contraxerat ingentem exercitum, Flandrosque ad vindictam impulerat, quorum populares in Angliâ plures bonis deiecti fuerant, & vitâ haud pauci; & facturus operæ pretium bello, Caletum terrâ marique obsidebat, classe inductâ quæ portum subsidio excluderet; verùm hinc illata in exercitum totum pernicies. Etenim Classis præfecti; cum per Imperitiam naues vehente fluctu immisissent in terram penitus, ex pelago refluente in sicco hærentes, relictæ sunt in hostium potestate, atque ab iis erumpentibus flammis incensæ. Et eo casu Flandri absterriti,

Anno 1436.

Burgundus Caleto pulsus.

abſterriti, cùm diceretur Dux Gloceſtrius iam ſoluiſſe ex Anglia, affuturus cum delectis copiis, repente collectis Sarcinis, caſtra turpiter Ducemque deſerunt, regreſſi ſua quique in oppida; tertia hebdomada poſtquam acceſſerant, affuitque mox vt præuiſus erat Gloceſtrius, hærenſque fugientium tergo, in Flandriam penetrat, peruaſtâtque Campos vetante nemine; adeò metus atque ignominia Flandros abiecerat; rediitque prædâ vberrimâ locupletatus, quam carrucis mille ducentis ceu inſtrumentum triumphi abduxit. Nec in eos Philippos licebat educere, quem Gandauenſium, Brugenſiumque rebellio diſtrahebat; patrum animo in nepotibus excitato, nouiſque cædibus inſtaurato, per quas interfecti Hornius, & Villerius, Inſulæ Adami dominus; ille Pariſienſis in Armaniacos ſtragis auctor & artifex, ipſique Ducis cum matre liberi magno periculo in cuſtodiam dati. Perſtititque duodecim annos tetra perduellio, multo cruore paſta identidem, atque omnis generis calamitatum ingens materia. Burgundus interim animaduertens, dum bellum Anglicum perſeueraret; ſe haudquaquam rebelles poſſe perdomare, de pace inter vtramque gentem contrahenda ſollicitus, colloquium impetrat ad Grauelingam. Delegati vtrimque eam in rem viri cùm nihil perficerent, Anglis obſtinatè clientelam negantibus, Francis poſcentibus, antequam diſcederetur, actum eſt de Ducis Aurelianenſis libertate, qui iam annum viceſimum quintum Londini in cuſtodia erat. Et in eam Angli conſenſerunt, ſpe diſcordiæ inſtaurandæ Aurelianenſem inter & Burgundum, & Franciæ vt olim in contrarias partes diſcindendæ; quamquam diuerſo plane exitu res ſucceſſit, & ex vtriuſque amicitia diſcordia

CAROLVS VII.

Caroli Aurelianēſis libertas.

CAROLVS VII. discordia orta. Burgundum Anglorum animus non latuerat, atque ideò malo occursurus, tum pronâ ad humanitatem & inimicitias restinguendas indole, cum Aurelianensi captiuo conuenerat, vt suam ipsius ex sorore neptem Cliuensis filiam vxorem duceret, dein redemptionis partem multo maximam de suo soluit, sibi Principem amicum & beneuolum pro infensissimo hoste paraturus. Nec Aurelianensis diuerso animo in beneficio fuit, liber continuò ad Burgundum tendit, gratias agit, sponsum matrimonium contrahit; iuratque sanctum amicitiæ fœdus, odiorum causis vtrinque restinctis: verùm ea grati animi beneuolentia nouum Franciæ malum pœne parturiit. Regi durum visum est, quod Aurelianensis ad Burgundum prius quam ad se venisset, & vinculum affinitatis se inconsulto contractum vocabat in suspicionem; atque eam gratiosi aulici fouebant, concepto metu, ne Aurelianensis quondam Regi charissimus, animo regiminis belli & amplarum rerum capace, ipsos aliquando è Regis gratiâ atque aulâ deiiceret. Ergo Regem impellunt, Aurelianensem frequenti Procerum Comitatu accedentem ad se, misso nuntio iuberet solis stipatum familiaribus in aulam venire. Quod iussum Aurelianensis in contumeliam vertens, insalutato Rege diuertit Aureliam; mox Hesdinum ad Burgundiæ Ducem profectus, & vincto arctius fœdere, Duces Britanniæ & Alensonium colligant sibi. Tum dictâ die Niuernum cuncti conueniunt; multisque Procerum in eandem dissensionem consentientibus, scripto quasdam conditiones exposcunt à Rege, præclaras in speciem & in bonum publicum constitutas; ipsâ re, vt amotis qui grati Principi erant, ipsi in gratiam & administra-

Anno 1440.

ministrationem succederent. Regi opportunius visum est arte malum discutere, quàm vi opprimere: ita singulis Procerum multa pollicitus, Aurelianensem præcipuè ab iis diuulsit, donatum pecuniâ, & commoda in singulos annos pensione. Isque in posterum egit tranquillus, tutum otium turbulento negotio sapienter anteferens. Ea quanquam diuersis gesta temporibus, narrando coniunxi; nunc quæ omiseram, repetitis superius annis, retexenda. CAROLVS VII.

XXII. Rex Parisiis exceptus.

Dum Comestabilis recipiebat Parisios, Carolus procul Aruernos, Lugdunenses, & Delphinates constituebat è quibus euocatus, vt Parisiensibus iucundior aduentus suus accideret, statuit vicina circum oppida Anglis eripere. Giani contractum exercitum septemdecim hominum millia conficiebant, conueneratque flos ducum. Post oppidula quædam expugnata, Monterigolum ductæ sunt copiæ; quod validum munimentis spisso præsidio Angli firmauerant. Per sex hebdomadas crebris aggressionibus tentatum, propugnantium fortitudine municipium stabat; eratque in exercitu Ludouicus Delphinus, tredecennis adolescens, cui pater militaribus muniis imbuendo, impugnationis curam commiserat. Is Innatæ Indolis forti præludio, qua vehementissimè ad ea quæ cuperet ferebatur, tandem vrbem aggressione inuadit, cúmque pluribus Anglorum cæsis, se in arcem aliquot recepissent, deditionem postmodùm pacti sunt liberis Anglis, transfugis Francis in patibulum actis. Idque facinus, quemadmodum Delphino primùm laudi & gloriæ fuit, ita prima molestiæ causa, & origo secessionis à patre. Etenim cùm Angli duces arce emissi in discedendo Regi gratias agerent, magnis laudibus extulerunt Delphinum quod acerrimus

Anno 1437.

Delphinus aulâ missus.

mus vrbem expugnasset; at Rex aduertit tum ob eas laudes, tum ob gestam rem, increuisse iuueni animum, quem supra modum dominandi cupidum iam explorauerat; ideóque ambitionis suspectum à se amandat, datóque quasi puero morum Præfecto, aulâ procul in Turonensem agrum relegat. Ita patri domesticus hostis parabatur, qui impleret Anglos, Regemque perderet post receptum regnum. Carolus ruptis Parisiorum compedibus, vrbem ingenti ciuium gratulatione ingreditur, obliteratâ priorum memoriâ, & præpollente præsentium sensu, quanquam haud multò pòst regressus est Turones, & prouincias vltra Ligerim amabat impensiùs, seu Charas ob præstitum calamitoso asylum, seu ob situs amœnitatem cœlique mollitiem gratas; seu conceptum primâ ætate Parisiensium odium, quamquam mitigatum nondum extinxerat, & ab oculis monumentum iniuriæ placeret tollere. Eo in secessu, vt Scotos arctius necteret, Margaritam Iacobi Regis filiam Delphino in vxorem tradit, quem nihilominus præfecto morum subesse voluit; dein quoniam bellum deferbuerat, & cum Anglo agebatur de pace, ad militiam constituendam intendit animum. Tunc erat Francia calamitatum omnium fomes; præter Anglicum bellum, quo deurebantur prouinciæ, Franci etiam milites si quid pacatum erat deuastabant; cùm sanciri disciplina tam diuturno bello non posset, ipsique Duces licentiam militum alerent raro in stipendium nummo; rustici instar hostium rapiebantur, oppida & municipia exhauriebantur, agri inculti exhorrescebant spinis & sentibus; breuíque fames passim inualuit, tum atrocissima pestis, quæ decursis campis, in vrbes peruadens, immensas strues

Franciæ Calamitas

Cadauerum

Cadauerum cumulabat. Parisij maximè internecinâ lue vexati, opulentâ sua in funera ciuitate, & quinquaginta hominum millia sesquimense rapta, cæteris diffugientibus: eóque solitudinis frequentissima vrbium venit, vt in amplissimis vicis vix duo triave capita incedenti occurrerent, lupíque in eam ad voranda Cadauera penetrarent; nec solum noctu prædam inter tenebras raperent, sed ipsâ luce etiam viuos inuaderent; adeo omnia ad incrementum mali consenserant. Ibatque in vastitatem miseram ciuitas, nisi quosdam ciuium Adamus Cameracensis, Præses senatus, & Ambrosius Loræus vrbi Præpositus, tum exemplo tum iminenti vitæ periculo, confirmassent, nusquam muris egressi; & salute in omne discrimen vltrò coniectâ. Præterea cessante bello belli miseriæ non cessabant. Plerique Ducum in prædones versi, tam addictas vrbes quam hostiles crudeliter diuexabant. In iis spurius Borbonius, & Antonius Chabaunius, Picardiam atque Campaniam seposuerant in prædam; Rodericius Villandrasius ille Hispanus Aquitaniam premebat. Eorum quidam se dicebant Excoriatores alij Retonsores; digna flagitiorum appellatione; cùm illi sin minus miseris cutem detraherent, sanè facultates omnes eriperent; Ij retonderent si quid forte miseris boni accreuisset, & spoliatos iterum per sæuitiam summam spoliarent. Ergo iis incommodis Carolus vt mederetur, primùm equitum turmas componit. Equitibus singulis erant decem equi ad vehenda impedimenta, totidem quà sagittarij, quà calones, eaque Capita plus mali hospiti inferebant quam hosti. Ergo iussi equites, tres ad summum equos ad bellum ducere, totidem sagittarios, reliqua turbâ vt perniciosa prorsus abscissâ.

De Loré.

Ecorcheurs. Retondeurs.

Mox

Mox in Villandrasium, cuius insignis erat in prædando barbaries, immissæ copiæ, ad insaniam hominis comprimendam; qui vt pristinam fidem recuperaret, ducto in Anglum milite, in Burdegalensi agro multa egregia præstitit, sed eâ immanitate & supra humanitatem omnem sæuitiâ, vt videretur non tam bellum alere quam furorem; iisque locis pessimi Roderici memoria perstet etiamnum; viuaciore longè miseriæ sensu quam beneficij.

XXIII *Bituricensis conuentus pro Eugenio.* In eadem conceptæ cum Anglo pacis tranquillitate, res momenti maximi acta est Bituricibus. Aliquot ante annos Ecclesiam sæua discordia agitabat; successerat Martino V. Pontifici Eugenius IV. ac quoniam Martinus Constantiensis Concilij erat partus, tribus Pontificibus abrogatis; visum erat Ecclesiæ rebus opportunum, nouum Concilium Basileæ indicere, quod hæreret Constantiensis vestigiis, & speratam Græcæ Ecclesiæ vnionem tandem perficeret. Nec Eugenius primùm discensserat, sperans consilium sui regiminis fore, quod per Legatos suos moderaretur. Verùm re in diuersum flectente, & Basileensibus auctoritatem Concilij supra Pontificiam attollentibus, Eugenius nouum Concilium Ferrariæ indicit, & Basileense quasi spurium damnat. Efferatâ per iniurias mutuas controuersiâ, eò audaciæ Basileenses deueniunt, vt Eugenium abrogent, nouumque Pontificem dicant Amedæum VII. Sabaudiæ Ducem, qui relictâ filio ditione Ripalliam secesserat, Villam ad Genuensem lacum delicatam, & voluptarium otium pietati interferens, solutus curis sibi admodum viuebat, eremitæ cultum indutus. Is Felix eo nomine V. dictus est. Continuò scissus in factiones geminas Orbis Christianus; Principibus quà Eugenium, quà Felicem

diuersis

diuersis studiis asserentibus. Vtriusque summa cura in Carolo alliciendo enituit; missi vtrimque Legati, & designata Biturigum vrbs ad rem disceptandam. Felicis causam duo promouebant; primum quod hactenus Rex totaque Francia fouisset Basileense Concilium, atque ibidem Auarici anno seculi tricesimo secundo habita fuerat Antistitum Synodus, qua Concilium pro legitimo admissum fuerat; eaque de causa Regis permissu, ad Eugenium missi Antistites; tum Amedæo Rex ipse affinitate atque amicitiâ, imò & pluribus beneficiis erat coniunctior; ac videbatur emolumento fore non modico, si Pontifex haberetur, tot de causis Regi & regno addictus. Eam ergo in spem ad Conuentum Præsulum Galliæ, oratores miserant, tum Felix, tum Concilium, Ioannem Segouiensem Hispanum, & Thomam Courcellium Francum, infensissimum Eugenij inimicum; Eugenius verò Cardinalem Turrecrematam & ipsum Hispanum, magni nominis, & doctrinæ amplissimæ virum. Præter Antistites, quorum Principes Patriarcha Antiochenus, Archiepiscopus Viennensis, Carnutensis Cancellarius, ab Eugenio nuper Cardinalis dictus, Proceres plurimos Rex vna secum adduxerat. Post multam ac diuturnam altercationem, tandem Regi placuit adhærere Eugenio, eum habere pro summo Pontifice, itaque habendum vniuersæ Franciæ designare, qua in re gratia Martini Gongæ Claromontensis Episcopi plurimùm valuit; is enim administrationi verum cùm præesset, Regem ad sanam partem haud difficulter inflexit, & Cancellarium pilæs fulgor ad iustam sententiam allectabat. Duo tamen Eugenius Regem exorare non valuit; primum vt ab Basileensi Concilio planè deficeret, alterum sanctione

ne

CAROLVS VII.

De Courcelles.

Anno 1440.

Gonge.

CAROLVS VII.

ne pragmaticâ ne vteretur ; quippe ea sanctio ex decretis Constantiensis & Basileensis Concilij ad dispónenda Ecclesiastica beneficia constituta, cùm Pontificiæ potestati multùm detraheret, atque haud parum priuatorum commodis consuleret, Francis erat gratissima ; nec Concilium deserendi Regi animus erat, quod antè comprobasset tantoperè, quodque maximè ex Francis constabat. Additum præterea ne qua iniuria domino Sabaudio (ita Felicem vocabat,) inferretur, ob contractam cum ipso Rege affinitatem. Et ea quidem eo Conuentu sancita ; quibus non extinctum quidem Schisma Ecclesiæ ; sed potestas legitima stabilita, & assertæ suæ partes iustitiæ. Imò & aliquot post annos, tantùm Rex contendit apud Amedæum, vt ipse pacis publicæ cupidus, vltrò se abdicauerit dignitate, Ecclesiæ vnione in Nicolao V. successore Eugenij, coalescente. Interea, ante bellum cum Anglo quàm recrudesceret, Franci Comitem Eusium ab Arotesiorum stirpe regij sanguinis, receperant, Sommersetum Angli, mutua permutatione ; iique statim in Normannia suæ quisque gentis rem promouet. Etenim resurgente bello rursum ferro miscentur omnia. Franci primùm malè ad Crotoium multantur. Vrbem oppugnabant, & Burgundiæ Dux, nuper traditâ filio Catharinâ Francicâ in vxorem, gratum animum testaturus, copias è Flandria duxerat ; cùm Talbotius Rothomago vrbe educto præsidio, obsidentes aggrediens, Castris pellit ; atque vrbi plenum Commeatum infert ; imò & metu Flandri diffugiunt, restitutâ Caletensis fugæ ignominiâ. Eam Franci cladem ad Areflorum compensant postmodùm. Obsidebant Angli munitum oppidum, cùm Rieusius Marescallus tam opportunè

D'Eu.

Bellum cum Anglo restitutum.

Rieusius Marescallus.

opportunè in eos inuadit, vt ab obſidione depulerit; moxque totâ Picardiâ paſſim exigebat; cùm vir magnus periit proditione peſſimi capitis. Etenim cùm tranſiret Compendio; Flauius vrbis præfectus, captiuitate Aurelianenſis Virginis iam infamis, virum Comeſtabili ob virtutem gratiſſimum, in vincula agit, exigitque in redemptionem quatuor millia aureorum, quæ ſibi erepta à Comeſtabile querebatur, & Rieuſius poſtmodùm Neſlam traductus, peſtilentiâ quæ graſſabatur ſæuiſſimè extinctus eſt; meritiſſimus de Regno Franciæ; idem manu promptus, optimuſque conſilio, antiquâ morum probitate, & diſciplinæ reſtituendæ percupidus. Flauius arcis beneficio ab mortalium pœnis euaſit, donec in Diuinam incidit, ab vxore intra ipſa munimenta, imo inter blanditias & amplexus in cubili ſuo ſuffocatus. Ægidij Raiſij Mareſcalli planè diuerſa ſors, vt diuerſi mores, qui Magiæ & veneficij poſtulatus, compertuſque plures infantium cædes perpetraſſe, ab Duce Britanniæ damnatus eſt, & poſt eliſas fauces igne ſuccenſus. Ea inter Regi moleſtiſſimum erat Meldas obtineri ab hoſte, Matronamque amnem occludi. Ideò datum Comeſtabili munus vrbis expugnandæ; quod & egregiè præſtitit; nec vllibi toto hoc bello Martis munia obita ſunt generoſiùs. Angli tertiâ hebdomade, vrbe captâ, ſe in forum recipiunt, & propugnant egregiè; imò & Talbotius cum Fuſtembergio Francos aggreſſus, expugnato Caſtello ligneo, Meldas penetrans, obſeſſos milite & Commeatu iuuit, ac ſecurus ſe Rothomagum recepit. Nihilominus cùm Comeſtabilis nulli labori, nulli induſtriæ parceret, Angli vitam pacti forum tradiderunt. Infeliciùs ad Abrincas pugnauit Comeſtabilis, quas cùm obſideret,

CAROLVS VII.

De Raix.

Meldæ captæ.

Aurãches.

CAROLVS VII.

deret, ab eodem Talbotio, inuadente pulſus eſt, multa ſtrage; atque idem Talbotius Sommerſeto Duce Ariſtorum aggreditur, tamque validè caſtra in Francos munit, vt illorum conatibus omninò irritis, vrbem tandem obtinuerit deditione, quarto menſe poſtquam oppugnabat: adeò vir vnus pro exercitu eſt, & qui ducat, quam qui ducatur, multo pluris refert.

XXIV. *Agitur de pace* Decurrebat bellum, cùm iterum interpellatur, de pace Burgundo Anglum appellante, & Rex Comitia Aureliam conuocauerat, conſulturus de pace Proceres quod ſtatutum vellent. Porro ij cùm in diuerſa ſecederent, placuit ſex potiſſimum eligi, quorum ſuffragiis cæteri accederent. Ii Comes Vindocinenſis, ſummus familiæ regiæ Præfectus, *Grand Maistre de France.* Iacobus Iuuenalis vrſinus Pictauienſis Epiſcopus, Comes Dunenſis, Fayeta Mareſcallus, Rabatæus Parlamenti Præſes, *Rabateau.* & ſextus Regis Conſiliarius; at cùm ij aliquandiu diſſenſiſſent, tandem ſententiæ omnium in pacem verſæ, ſi impetrari conditiones commodæ poſſent. Populi calamitas, inopia ærarij, & exhauſtæ tum fame tum peſtilentia ciuitates, pacis ſolatium repoſcebant. Verùm ea nedum confici potuit, pactis tantum in aliquot menſes induciis. Cùm erupit dudum inita ab aliquot Principum conſpiratio. *Procerum in Regem conſpiratio.* Etenim ipſis videbatur duriſſimum, perpetuò Regem addici Aulicis, fruſtra expelli qui præpollerent, cùm euulſo vno enaſceretur alter repente, & fluctuum inſtar tunderet alterum alter; at ipſi Proceres, è ſtirpe Regia, quorum maximè regnum optimè regi intererat, amouebantur procul, nec ipſi quid adminiſtrationis decerpebant, ad iacturam vnam atque perniciem relegati. Equidem iis verbis Harcurium & Claromontanum Epiſcopum deſignabant, qui tunc temporis

temporis gratiossimi apud Regem, sedebant ad clauum: at Carolum Andegauensem nemo perstringebat, quamquam gratiâ floreret maximè, quippe is supra inuidiam, & Regi tam propinquus excludebat querendi speciem. Ergo in Castro Blesensi ad eos deturbandos clam fœdus contrahunt, Duces Borbonij, duo ij erant, Alensonius, Dunensis, Bucicautus, Trimollius, Tria, & Nothus Borbonius, recusante Burgundo se iis adiungere;& ad factionem honestiori causa prætexendam, statuunt Delphinum in suas partes adducere. Id fœdus dictum Praqueria; nec causa nominis mihi explorata. Tunc Niorti in Pictonibus agebat Delphinus, sub regimine Comitis Marchiæ, quem Præfectum morum Rex constituerat; diuturnæ absentiæ quam vocabat exilium haud parum pertæsus; ad quem missus à coniuratis Nothus Borbonius, non contendit multùm vt rem suaderet. Statim itaque in eam adductus, sententiam, ad Alensonium Niorto profugit, frustra Marchiæ Comite renitente, & verbis iuuenilem audaciam mitigante. Delphino abducto arma palam Proceres concitant, & designati Pictones Martis Campus. Delphinus Alensonio adiunctus Sanmaxentium inuadit adhæretque Nobilitas, sequuta Barbesium, præpollentem auctoritate: agebant Molinis cæteri Principes, quæ Boiorum caput; confinesque prouincias sollicitabant. Is motus Regem atque adeo Aulicos grauiter perculit, omnisque impensa cura vt dum per Anglicas licebat inducias, opprimeretur ortum incendium. Et firmamentum causæ haud modicum Comestabilis, qui Trimollio hostis Capitalis, ad Regis partes accesserat; Rexque ad Alensonium misit, qui Delphinum reposcerent, iuberentque patri natum restitui.

CAROLVS VII.

Anno 1440.

Praquerie.

De Barbesieux Molins.

CAROLVS VII.

restitui. At Rex cùm Alensonius aculeatis verbis rescripsisset, minas celeritate præuertens, in Pictones aduolat, & Sanmaxentium recipit. Tum recedentem Alensonium persequutus, per vrbes singulas, compellit tandem in Boios, exceptum Molinis à Proceribus. Interim Dux Burgundiæ & Comes Eusius, boni publici gratiâ, pacem conciliabant. Regi subiiciunt; *Belli ciuilis certum detrimentum, nullo lucro aut valdè inani; expirare. Cum Anglo inducias, ac simul cum hoste gemino bellum susciperet? tantum periculi à Proceribus victis imminere, quantum à victoribus; nam spe deiecti si ad Anglum confugiant, quanta malorum enascetur seges, & quam atrox procella regnum inuoluet? eam secessionem, domesticam potiùs litem esse quàm bellum; filium atque affines stare in partibus, reuocandos eos clementiâ, expugnatâ paterno affectu breui amentiâ, patri pro graui delicto leui pœna sat fieri.* Tum versi ad Proceres, *crimen perduellionis exaggerant, amorem patriæ laborantis exsuscitant; quid eam patrimonium suum perditum irent? beneuolentiam Regis vi non obtineri, eam ipsi obsequio atque officijs demererentur; properarent appellare clementiam, atque crimen nondum adultum extinguere, festinari pœnam, armatum Regem & præpotentem incumbere, & nisi primùm demissione vincatur, omni ope vacuos profligaturum.* His admonitionibus, conuersi animi, in concordiam assentiunt, Proceribus veniam flagitantibus, Rege condonante. Eum Delphinus & Borbonius Cusseti quod in Aruernis est oppidum, inuisunt supplices; Alensonius procul veniam petiit, suamque in ditionem secessit. Continuo Delphino domestici omnes amoti, præter Confessarium & Coquum;

Coquum, & noui inducti; quasi recens culpa familiarium esset, non heri, honori Principum hac pœnâ parcente; vt noxæ administri pro auctoribus sint. Nec quidquam ea in re indulsit Rex Delphini precibus, imò interminanti se ad Principes rediturum, prudenter respondit; *Ito Ludouice, fores patent, si arctiores sunt, decem muri stadia Iubebo dirui; sunt Franciæ Principes, qui eius dignitatem & amplitudinem iuxta ac tu promoueant.* Aliquantò post Nothus Borbonius, qui accerrimè omnium tumultum instruxerat, in pœnam vocatus ob noua scelera, culeo insutus in amnem proiicitur; reus multiplicium criminum; togæ sacræ primùm destinatus, quam exuerat & militari sago mutauerat, licentiâ atque flagitiis quàm fortitudine clarior.

CAROLVS VII.

XXV *Pontisara capta. Creil.*

Rex eo functus periculo, finitisque induciis, per Campaniam profectus Parisios, eam vrbem vt in libertatem assereret, atque amnem Æsiam expurgaret, Crelium atque Pontisaram eripere Anglis constituit. Crelium quod diu impugnabat Cotinius, Comestabili redditum; Pontisara difficilius opus & grauioris periculi. Rex ipse ducto exercitu, magnâ Principum Ducumque frequentiâ, obsidium ponit, premitque arctius. Non erat animus vi aut machinis vrbem expugnare; nam cupiebat ereptam hosti non perditam; tamque muris parcebat, quam incolis, qui magnam partem ciues innoxij, vel rustici in asylum profugi, misericordiâ potius digni erant quàm pœnâ. Ideò lentè promouebat obsidium; sed Regis Clementiam hostis excussit. Talbotius celeberrimus ille defensor vrbium, bis in eam commeatum militémque induxerat, nec videbatur aditus posse intercludi; nisi oppidum cingeretur arctissimè,

CAROLVS VII.

visque tandem ipsi inferretur, ad quam necessitate Rex versus, tribus locis aggressionem instituit, militique immistus, pugnans egregiè, armatâ dexterâ incendit prælium. Agger horâ alterâ post atrocem dimicationem inuaditur; Rex primos inter in vrbem penetrat, & flammâ pugnæ momento extinctâ, eques per vrbem discurrit ad furorem militum compescendum; ipsius solicitudine, direptio à templis prohibita, saluus Matronarum Virginumque pudor, & plerique miseri neci erepti: quingenti Angli necati, Franci trecenti; donatique tres à Rege præmio, qui primi omnium in aggerem vrbis euaserant; Guillelmus Delmasius, Rutenus Nobilis, Ioannes Bequetus, & Stephanus Guillerius, plebei; istis attributa nobilitas, cum insignibus propriis; illi, concessum vt gentilitio scuto coronam muralem apponeret; tunc honore, optatissimo, virtutis præmio. Dum hæc ad Parisios agebantur, Capitaneus Buchius, Anglicarum partium cupidissimus, Tartasium apud Albretios oppugnabat, & ad conditionem adegerat, vt se dederet, nisi intra mensem quartum Franci exercitum ad soluendam obsidionem adducerent. Hæc conditio pacta, Ianuario, quo Rex ad seruandam vrbem copias contrahit, multisque Procerum Comitantibus, Delphino, Carolo Andegauensi, Eusio Comite, Comestabile, Marescallis, viam in Pictones vertit; nam erat apud eos quod gereret. Pontium Dominus, & Trimollius, castris aliquot occupatis, agros deuastabant, & prædonibus receptum præbebant; eratque Taleburgum ipsorum arx & munimentum. At Pontium Dominus Regem inflectere demissione festinat; Taleburgum vi captum, præsidiarij ad furcas suspensi, & Præfectus truncatus capite,

Anno 1441.

Bellum in Vasconia. Tartas.

Anno 1442.

Sire de Ponts.

Tum

Tum Lemouici Rex aliquandiu substitit, eaque in vrbe excepto Duce Aurelianensi, læto vultu & animo, Tolosam pergit cum copiis; adiuncto è nobilitate Vasconum supplemento. Qui accesserant Comes Fuxiensis, Conuenensis, Perdiacus, Lomanius Armaniaci filius, Tancaruilla, Albretius, Vicecomes Narbonensis, & Barones maioribus vexillis insignes centum & triginta. Recensebantur in exercitu viginti hominum millia; quem ad Tartasium Rex cùm deduxisset, nullo hostium comparente, vrbs seruata est, & dati obsides à Cognatio restituti. Rex deinde, vt selecti exercitus aliquod opus extaret, in Aquitaniam penetrans, Fanum Seueri inuadit; propugnabat oppidum Thomas Rameftonius Aquitaniæ Senescallus, cum cataphractis centum, & bis mille Sagittariis: iique propemodum omnes primo impetu cæsi. In defendendis suburbiis captus Senescallus, ipsumque oppidum ilicò deditum. Tum ad Aquas Augustas ductus exercitus, vrbem munimentis & præsidio validam, pugnatumque ad eam sesquimense, donec Delphinus, diuturnæ moræ impatiens, legit ipse milites, instruitque ad caput pontis oppugnationem, quam ipse præsens verbo & exemplo adurget tam fortiter, vt turri captâ quæ tegebat pontem, extemplò à ciuibus deditionem extorserit; verùm Aquenses, dum ad alia municipia contendit exercitus, euocatum Anglum admittunt; & Præfectum arcis quarto die exclúsum à subsidiis pellunt. Hyems intercessit, quominus rex vrbem reciperet; licuitque per otium Margaritæ litem cognoscere. Illa Raimundi II. Conuenarum Comitis filia, atque heres tribus nupta maritis, tot propemodum inimicos sibi parauerat. Primùm Ioanni III. Comiti Armaniaco nupse-

CAROLVS VII.

Saint Seuer.

Acqs.

Margarita Conuenarum.

CAROLVS VII. rat, è quo duas ſuſcepit filias; ſecundùm Ioanni Armaniaco prioris affini à quo ſtatim diſceſſit; tertiùm Matthæo Comitis Fuxienſis fratri, vnde pariter filiam peperit. Hic poſtremus, cum opulentam hæreditatem cupiditate voraret, nec precibus coniugem ad donanda bona poſſet inducere, vim expertus, in ea inuadit, & partitus cum Armaniaco ſpolia, illi feminam tradit, iam prouectam ſenio, propiúſque vt rebatur fato admotam. Ea iam annos plurimos calamitatem carceris paſſa, Armaniaco miſeram è caſtro in caſtrum abducente; Regem auditiis in terris agere; & conceptâ ſpe libertatis, eum clam hæredem ſcriptum, appellat iudicem, & de Comitum immanitate conqueritur. Iuſſi Armaniacus & Fuxienſis coram Rege ſe ſiſtere, & Comitiſſam adducere; tandem obtemperant; & Toloſani Parlamenti ſententiâ Comitiſſæ libertas reſtituitur, tabulæ quibus Rex heres ſcriptus pronuntiantur legitimæ, ac permiſſus Matthæo coniugi dum vitam ageret vſusfructus. Ita femina octogenaria ſeruituti erepta eſt, Regem in Pictones abeuntem ſequuta, vitaque longæua tam ſolatio fuit, quam miſeriæ hactenus fuerat.

XXVI *Dieppa à Delphino ſeruata* Dum Rex Pictauium peruenit, de Dieppæ diſcrimine admonetur. Eam Talbotius copiis validis oppugnabat, & quamquam Dunenſis commeatum in vrbem iteratò inuexiſſet, ita caſtra Anglus, Vallo & Turribus muniebat, vt ſeruandæ vrbis ſpem omnem Dunenſis excuteret. Id nuntium cùm dolorem Regi multum afferret; Delphinus ſeruandæ vrbis prouinciam à Rege depoſcit; qua exorata, concitatis equis ſe in Picardiam confert, & copias celeriter ex nobilitate præſidiiſque vrbium contrahit. Opus erat magni arduique periculi, nam

Talbotius

Talbotius accuratè castra vallo & propugnaculis cinxerat, veteranum militem sub signis habebat, & ipse pro exercitu erat. Eam ob rem aggredientes excepit fortiter, sæpiusque eum clade repulit, vincebatque, si quid peruicacem animum Delphini vinceret; quippe ille semper in obices inflammatior, impressiones iterari curabat impetu tanto atque ardore, vt compressa hostis ferocia, in amplissimum castrum peruaserit, quingentis Anglorum primo impetu cæsis; nec à dimicatione quieuerit, donec iidem omninò perculsi à castris abscesserunt, seque in proximas naues receperunt: mirante Talbotio, veteranam illam & probatissimam virtutem suam, vnius adolescentis vel fortitudine vel audaciâ adeò contra spem profligatam. Feliciter Dieppam Delphinus soluerat, cùm ad expeditionem nouam euocatur. Comitissa Conuenarum Pictauij diem extremum obierat, & calamitates inter viuacior, expirauerat in tranquillitate; illicò Ioannes Armaniaci Comes Conuenas occupat, & Regis vel potentiam contemnens, vel gratiam sperans, illusis testamenti tabulis, tam appellat gratiam, quàm se contra vim munit. Ea audacia regem irâ incendit, & accedebant aliæ odij causæ; quod Armaniacus veluti supremum vsurpans dominium, se Comitem Dei gratiâ diceret, quod vnis fas est supremis Principibus; tum quod filiam suam Rege inconsulto Henrico Regi Angliæ in vxorem spoponderat; quod regni legibus nefas est. Mira celeritate ab extrema Picardia in Vasconiam Delphinus aduolans, bellum exoriens illicò opprimit. Salesarium Ducem Hispanum, cui fidebat plurimùm Armaniacus, cum legionibus ad repellendum Delphinum, locauerat in prouinciæ finibus, dum ipse auxilia ex amicis

Anno 1443.

Delphinus Armaniacum subigit. Cominges.

Salesar.

CAROLVS VII.

contraheret. Verùm Delphinus futuram indolem auſpicatus, poſtquam Saleſarium pecuniâ victum ad ſuas partes adduxit, imparatum aggreſſus Comitem, ad extrema agit, & in Caſtrum inſulæ Iordani perfugientem, cinctum copiis obſidet. Mox ipſum ad conciliandum fœdus caſtro temerè egreſſum, apprehendit, mittitque in cuſtodiam cum vxore & liberis; iam tirocinio ſuarum artium præbito. Egit quadriennium in cuſtodiâ Comes, donec exorantibus Aragoniæ & Nauarræ Regibus, libertati & ditioni reſtitutus eſt à Rege, Fuxienſi prædem pro eo ſe conſtituente. Nec Delphino ab armis diu otium fuit. In plures menſes inducias Anglus pepigerat, & fruiturus commodo pacis, Regi Henrico vxorem parabat, Margaritam Renati Andegauenſis Siciliæ Regis filiam, formâ corporis atque ingenij dotibus ornatiſſimam. Sponſo matrimonio & intercedente duos Reges inter affinitate, nam Maria Regina ſoror Renati erat, ne quid turbæ à ſolutis militibus conflaretur, placuit eos in expeditionem externam ducere. Exercitus duo ex vtraque gente conflati; cuique adhibita triginta hominum millia; alter, quorum decem millia Angli erant, Delphino datus, ne alimentum turbulentæ indoli deforet, domandos Heluetios. Eos enim huius belli ſcopum deſignatos puto; euocante Sigiſmundo Auſtriaco, in quem Heluetij rebellauerant. In itinere Montem Pelicardi expugnat, penetránſque in Heluetiam, Baſileam vſque & Argentoratum agros impunè vaſtat. Heluetij ex trepidatione prima recreati, quamquam impare numero, nam quatuor millia ſub ſignis erant, Francis intrepidè occurrunt, & conſerto prælio obtinatiſſimè pugnant; donec omnes, centum admodum fuga

Delphinus in Heluetios.

Montbeliard
Basle.
Strasbourg.

Anno 1444.

fuga lapsis, in frustra Concisi, victi quidem, sed Francorum plurimis eneeatis. Nec Delphinus victoriam vltra promouit, seu penuriâ militum, pugnacissimis suorum occisis, seu specie belli iam euanescente; Sigismundo negante suo impulsu ipsum in Germaniam excitum. Eoque primo facinore gens Heluetica Francis innotuit, ipsis in posterum nescio an detrimento maiore quam vsu, vel cladibus, quas intulit, vel ope quam præbuit. Alterum exercitum in Lotharingiâ Rex ipse duxerat; postea in Campaniam quam prædonibus liberauit, qui Excoriatorum nomen & crudelitatem suscitantes, infestabant agros, ad obsidendam Metim se contulit. Id precabatur sororius Renatus Andegauensis, qui potitus Lotharingiæ Ducatu, vrbem Mediomatricum sibi vindicabat, opemque ad eam subigendam efflagitauerat; iamque quintum mensem vrbs obsessa in extremis erat; cùm ciues, spe omni decoctâ, ad Petrum Brezæum confugiunt, qui eo tempore apud Regem plurimum omnium poterat; eiusque ope impetratis conditionibus quam optimis, soluta obsidione, dimittuntur pristinæ libertati; auro duntaxat Regi impenso, tam infecto quam facto. Ita reductus vterque exercitus, & in quinquennium cum Anglo iuratæ induciæ, in celebritatem nuptiarum, quas cum ipso Margarita contraxit. Dimissæque legiones, ne paci mediæ bellum inferrent, præter equites cataphractos mille & quingentos, & quater mille Sagittarios; quos Rex habere promptos sub signis voluit, & limitaneos in præsidiis vrbium habuit. Tum constituit vt in singulis Regni vniuersi pagis & municipiis, singuli homines designarentur, qui prompti essent ad militiam obeundam vbi vacarentur, iique quoniam pedites erant & ab tributis

CAROLVS VII. Anno 1444.

Rex Metim obsidet.

Metis.

De Brezé.

Franc Archers.

CAROLVS VII. omnibus immunes, liberi Sagittarij dicebantur: prudenti instituto; nec enim vt res humanæ sunt belli Consilia pax excutere debet; nec pax vlla securior quam armata.

XXVII. *Bellum Anglicum instauratur.* Et verò pactæ decurrebant induciæ; cùm in medio cursu repente corruunt. Iam aliquantùm fides Anglica laborauerat; cum enim Henricus Carolo Andegauensi restituere Cœnomanum debuisset; eam vrbem pro facultate, operibus & præsidio communiit, nec reddidit, nisi vi adactus, quam exercitus regius inferebat. Mox interceptæ Filiceræ pacem prorsus infringunt. *Forgeres.* Erant Filiceræ vrbs in Britonibus ad Normanniæ limites, diues, populosa, & mercimoniis frequens; securi ciues induciarum beneficio fruebantur; cùm extemplò Franciscus Suriennius, dictus Aragonensis, quod indidem natus esset, atque Angli stipendiarius, lecto milite Filiceras inuadit, incautas occupat, fœdat direptione atque omni genere immanitatis, atque agrum proximum depopulatur. *De Suriennes.* *Anno 1448.* Franciscus Britanniæ Dux, nam Ioanni patri successerat, ad eam iacturam & contumeliam inflammatus, ad Ducem Sommersetum qui pro Anglo prouincias Francicas administrabat, fecialem mittit, qui res raptas reposcat, & Sarciri iniuriam; ille suo iussu factum inficiatur, Suriennium Anglo non esse subditum, motúque proprio impulsum ad facinus. Ea verba cladem haud reparabant. Ideò Britannus ad Regem mittit Cancellarium & Episcopum Rhedonensem, qui de iniuria expostularent, atque vltionem efflagitarent, quando illatum scelus in odium fœderis & amicitiæ foret. Rex dolorem quem conceperat animo contestatus, ne temerè in arma rueret, viros graues tum ad Sommersetum, tum ad Regem in Angliam legat; quibus nec aliud responsum redditum,

redditum, quam inficiatio criminis; adiuncti tamen Oratores ab Anglo, qui pluribus rem apud Carolum excusarent, peterentque vt perstarent induciæ, nihilque vribus ex parte alterutra periculi esset. At cardo causæ is neutiquam erat, flagitabat Britannus ingentem pecuniam, Anglus pernegabat, respondetque Carolus Oratoribus, se non vadem esse, quin Britannus par pari redderet, & quando de occupandis per insidias vrbibus agebatur, quisque sibi caueret, suaque oppida custodiret. Is verbis veluti bellum clam indiceretur; Anglo plura oppida vno propè momento eripiuntur; Pons Arcarum à Brezæo, Couchæ à Flouquetio, aliaque in diuersis prouinciis; exclamat Sommersetus, accusatque violatum ius pacis; at Filiceræ obiiciuntur, malumque vltro suorum facinore arcessitum. Interea Carolus serio de ratione belli deliberat. Videbantur omnia ad illud instaurandum impellere; iam Anglos consilium & fortitudo pristina deserebat; infrequentes erant in vrbibus milites, plerique stipendiis cassi, defluxerant; qui supererant, disciplinam obliti rapto & latrociniis alebantur; ipsam Angliam verum caput lacerabat atrox discordia. Margarita Henrici coniux, ampli ingenij femina, nec contenta sui sexus sorte, regimen regni ambiuerat; nec obstabat maritus, miti indole atque ad otium flexâ, regi potius aptus quàm regere; vt in coniugum vtroque videretur dotes mutasse natura. Obex erat ad cupiditatem Glocestrius Dux, patruus Regis, qui plurimis iam annis magnâ cum prudentiæ Laude & fœlicitatis Angliam moderabatur. In eum mulier intendit Machinas, tamque peritè & sagaciter admouet, vt vertente anno, clauo depulsum in ordinem redegerit, mox odio Regis in miserum in-

CAROLVS VII.

Pont de l'Arche.

Causæ belli repetiti.

CAROLVS VII.

flammato, apprehensum indictâ causâ, de vitâ sustulit, pressis laqueo faucibus. Tunc enimvero veluti mole & aggere ruptis, discordia in Angliam, omniumque calamitatum series incubuerant. Iis accedebat quod Scoti nuper duobus præliis victoriam reportarant, cæsis Anglorum viginti quatuor millibus. Contrà Francis cuncta ad bellum integra erant atque composita; Duces egregij, perfrequens miles, tormenta bellica ingenti numero, puluis & globi studiosè parati, & pacis otio instrumenta martis diligenter curata. Imò indignatio accendebat vindictam; nam Dieppenses & Rupellani Anglos accusabant, quod commercium perderent, suasque naues vel in asylo portuum raperent; Parisienses, quod præsidia Anglica militares vias circuminfestarent, & Ambianum vsque atque Aureliam in viatores passim grassarentur; expostulabant Nobiles, quod Angli iidem laruati noctu per agros discurrerent, Nobilium castra inuaderent, heros occiderent, prædonesque publici quæuis incommoda rusticis & mercatoribus per insidias inferrent. Ergo iure & potentiâ conuenientibus, bellum capissitur; ac Normannia scopus designatur. Tres exercitus in eam immissi; primum Britanniæ Dux perditionem suam agebat; alterum Comes Dunensis per Vexinum & Perticenses, tertium Rex ipse, duos priores vt confirmaret atque sustentaret. Et mirum quidem est, tam amplam munitámque prouinciam, in qua trecenta admodùm oppida, spatio mensium tredecim, vniuersam Anglis esse ereptam, & Campum tot Anglorum sudoribus, ærumnis, imò sanguine madidum, ad Francos interuallo venisse tam breui; adeò in rebus humanis occasio Deus est, imò occasionis moderator Deus, qui regnis fines propagat & carpit;

Normannia expugnata.

carpit; ſuoque nutu in immenſum res prouehit. Vernolium in Perticenſibus primùm Francos admiſit, ab vno molitore indignante ſe vapulaſſe ab Anglis, per piſtrinum ad muros vrbis admotum, Franci introducti, & Angli in turrim munitam confugientes obſeſſi ſunt. Tum cæteræ vrbes quà ſponte, qua vi, qua pretio, propemodum certatim in Regem confluunt; Filiceræ expugnanti Britanno redditæ, Alenſonio Duci ſua vrbs patuit. At parum admodùm actum videbatur, quandiù penes Anglum Rothomagum eſſet. Regi haud dubium erat, quin Rothomagenſes in ſe magnopere propenderent, eam ob rem eorum vt ſtudia promoueret; diuiſas copias contrahit, & tabernacula ad vrbem figit, oſtentatâ potentiâ, & ciuium prouocatis conſiliis. Et illi extemplo maiore ſtudio quàm prudentia, & conſilio nondum maturato, muri parte quà curabant excubias Francos accerſunt; verùm Talbotius aduolans, inuadentes pellit, receptoque muro, Francos cædit. Ciues ſuo malo prudentiores effecti, imo fortiores, vno cuncti animo arma corripiunt, Anglos inuadunt, pulſoſque turrium mœniumque procinctu, in palatium atque arcem trudunt: tum Archiepiſcopum ad Regem legant, à quo impetratis conditionibus commodis, Dunenſem excipiunt; edicto proclamato, vti omnes veſti aut capucio Crucem albam affigerent, & obtemperatum tam pronis animis, vt intra tres horas, nemo eſſet in ampliſſima ciuitate, ne infantes quidem in cunis, quin candicantem Crucem præferret. Biduo poſt Sommerſetus, militum inops & cibariorum, proprias pepigit conditiones, admodum duras; quibus aliquot oppida reſtituebat, multam pecuniam tum Regi dabat, tum ciuibus; per quæ libero abire licuit, Talbotio tamen aliiſque ducibus in

CAROLVS VII. Anno 1449.

Rothomagũ receptum.

meſtabilis ad Britannum ducit, alteram ad Regem Brezæus;& ille poſt Abrincas captas, hic Baiocas, ſimul ad Cadomum adiungunt copias, atque obſidione validiſſimam ciuitatem cingunt, quam & ſommerſetus ipſe tutabatur. Deſignata oppugnantibus ſtatio propria, Comeſtabili ſua, tum Dunenſi; atque amne poſtmodùm iuncto, Comitibus Euſio & Niuernenſi aſſignatæ ſedes; poſtremò Regi ſtatiua poſita. Poſtquam caſtra locata ſunt, variiſque præliis & velitationibus Angli erumpentes, intra murorum ambitum acti ſunt; ad ipſos muros Franci admoti propiùs, tum machinis tum operibus vrbem impugnant. Dunenſis poſtquam tormentis in aggeres ſæuit, quos Ornus Fluuius alluebat, ducto milite in eos inuadit, & ſede fixa vrbi imminet: Ex oppoſita parte Comeſtabilis, ſubſtructis, cuniculis, muri partem turriumque euerterat; iam nuda ciuitas atque indefenſa patebat irrumpentibus, cùm deditionem flagitat, & à Rege excipitur, Caſtro adhuc integro atque illibato. Permiſſum obſeſſis tempus, ſi auxilio iuuarentur; quo neutiquam miſſo, vrbs Regi dedita, & ſommerſetus cum Anglis cæteris nauibus Francicis in Angliam vectus. Comes Dunenſis vrbi & Caſtro dictus eſt præfectus; vt Faleſiæ poſtmodum captæ Santralius, Cheroburgum in tota Normannia vnum ſupererat, validiſſimum oppidum, munitumque forti præſidio, datum Comeſtabili expugnandi munus; qui tormentis bellicis rem aggreſſus, in littore etiam erectis molibus, machiniſque impoſitis, tam frequenti fulmine vrbem continuo menſe impetiit, vt ad deditionem impulerit; quamquam non ſine damno, Admirale Cotinio ab hoſtibus cæſo: ita nemo Anglus in ampliſſima prouincia, non vrbem, non arcem ſed ne tectum quidem ad

CAROLVS VII.

Cadomum capitur

Anno 1450.

CAROLVS VII.

ad habitandum retinuit. Nec legentibus iniucundum erit, quando facinora singula recenseri nequeunt, nomina procerum perlustrare, quorum maxime operâ ea patrata sunt. Porrò celebrantur Renatus Siciliæ Rex, Corolus Cœnomanorum Comes, Dux Alensonius, Comites Eusius, sancti Pauli, Claromontius, & Niuernensis, Franciscus Britanniæ Dux, Petrus eius frater; Comestabilis, & Comes Dunensis, qui duo maximè immortalitatis famâ dignandi sunt; Loheacius & Culantius Marescalli, Cotinius Admiralius, Santralius toties memoratus (Hira iam in Aquitanis decesserat) Blainvila Balistariorum præfectus; Brezæus Pictonum Senescallus, Valpurius Lugdunensis Præfectus, aliique quos Annales signant, Sed præ omnibus Rex ipse memorabilis; qui militari fortitudine regiaque clementiâ, quam multa oppida expugnauit. Sanè in iis domandis patrem potiùs quàm victorem agebat; adeò pronus ad donandam veniam, non hominibus modò sed muris etiam & saxis ignoscens, imo ipsis Anglis, quibus vitam & libertatem vltrò permittebat, detractis tamen Sarcinis, ne fortè alieno ditarentur, atque vt subditis res suæ forent integræ atque intactæ. Ab expeditione Dux Burgundiæ abfuit, Flandrensium rebellionibus domandis affixus. Quamquam & Regem inter affluentia gaudia summus dolor affecit; nec enim vlla sine luctu lætitia; dum Iuliobonæ deditionem opperitur, cum Agnes conuenit formosissima illa sui seculi mulier; in speciem vt quid arcanæ conspirationis retegeret, reuerâ vt amantem instauratis illecebris, ceu recusâ compede reuinciret. Nam verebatur sagacissima femina, ne gloriæ atque victoriæ forma Rex captus, voluptatem veterem aspernaretur, belliique amor

Agnetis mors.

turpis

turpis otij votum restingueret; verùm veneno præbito, vt creditur ab quopiam Delphini cupido, placere simul & viuere desiit. Dicebatur pulchritudinis domina, tum quod formâ corporis prædita esset; quæ Imperium vsurparet in animos; tum quod à Rege villâ purcherrima, quæ & Castrum Pulchritudinis dicta est, præter immensa alia munera, fuisset donata. Villequeria neptis eius locum impleuit, Regisque amorem ceu hereditatem adiuit; Nec ad Franciscum Britanniæ Ducem victoriæ fructus peruenit; Febri lentâ extinctus est, transiuitque ditio ad Petrum fratrem, quanquam duæ filiæ superstites essent; nam ante Comitiis prouinciæ statutum erat ne Ducatus ad feminas iret. Comestabili totius Normanniæ administratio cessit; ac meritò, vt idem præmij monumentum esset, quod laboris.

CAROLVS VII.

De Beauté.

XXIX. *Aquitania subacta.*

Dum Angli à Normanniâ exiguntur, titubant in Aquitaniâ, & pelluntur in ruinæ principia. Nobiles Vascones, Comites Fuxiensis atque Astaracus, Vicecomites Lanuanius &, Lautrecus, conscriptis Lanceariis septingentis, & decem mille Sagittariis, Maulconeum obsident, castrum ad Pyreneorum radices, Aquas inter & Baionam situm. Id Angli, Regis Nauarri tutelæ subiecerant, iam Conscij infirmitatis; nec ipse Rex cessauit, adductis sex millibus hominum ad arcem seruandam. Verùm ad vim impar, rem in colloquium tulit; & Fuxiensem copiarum Ducem eundemque generum suum, amicè monuit atque orauit, *ab expugnatione vti excederet; arcem suam potiusquàm Anglorum esse; haud decere qui tam arctè affines sunt, alieno commodo depugnare; Id vnum rogare se, vt quando alia arces sint, in quas belli furor vertatur, ab ea temperet filius quæ sit patri commissa*, ad hæc Fuxiensis

Mauleon.

CAROLVS VII.

Fuxiensis excusatâ belli necessitate, vnum reponit, *interesse gloriæ suæ & dignitatis, ne ab incepto desisteret; se Franciæ Regi fidem addixisse, quam nullâ re violatam vellet; in cæteris se Regem socerum patris loco semper habiturum; nunc orare ne velit generi fidem atque honorem in perfidiam atque ignominiam vertere.* Sic Nauarrus regreditur, & castrum redditur. Pari ardore

Guiche Guichium castrum Fuxiensis capit quartâ supra Baionam leucâ, & Nauarræ Comestabilem suppetias ferentem victum prælio in fugam disiicit. Ita Rex in Aquitaniæ spem erectus, post receptam Normanniam, cùm annus vergeret in autumnum, ne per hyemen ardor refrigesceret, iubet Pontini Comitem, eundémque Petrocorium & Lemouicensem, Bergeraco obsidionem inducere; simulque Culantios fratres, Oruallum Albretij filium & Santralium cum copiis designatis mittit. Bergeracenses post constitutam obsidionem, petito colloquio deditionem conficiunt, Anglis expulsis. Mox hyeme incumbente in varias partes dimittuntur copiæ; atque Oruallio egregio adolescenti Vasates obueniunt. Is otij impatiens, dum bellum circumfert in agros proximos,

Medoc. excurrit in Medulos, ac reportat prædam copiosam, seque recipiens Burdegalenses magnâ clade afficit, quippe vrbis præfectus, ostentari suorum prædam indignatus, ciues ad arma excitos decies millia contra Oruallium ducit, ac temerè prælium conserit; & vertente Oruallio, fœdè expulsus, atque profligatus; potuitque vrbs eo facinore capi, si victori tam ad seruandum quam ad capiendum miles suffecisset. Vere appetente Rex ne spem tam præclaram desereret, Comitem Dunensem summum Francicarum copiarum Præfectum, cum exercitu in Aquitaniam mittit;

tit; nec multùm laboris in ea subigenda impensum est. Blauia, Burgum, & Liburnum armis capta, cætera pactis sponte initis reddita. Nam Aquitani, percepta infirmitate Anglorum, ne regio penitus vastaretur, pacta cum Dunensi scripto stipulantur; vt se ipsi, Burdegalam, cæteraque oppida dederent, nisi intra diem vicesimum quintum ad Fronsacum Angli se sisterent, eo numero qui par esset Francis repellendis; immunitates Burdegalæ atque prouinciæ illibatæ essent. Monferrandius sua pacta priuatim conscripsit; Gasto Boatum Capitaneus Anglo addictior quam vt ab eo discederet, pro Nepote etiamnũ infante cum Franco conuenit. Die dicta ad Fronsacum Franci Proceres, Comites Fuxiensis, Armaniacus, Claromonrius, Vindocinensis, Pontinius, cæterique ex Pictonibus, Santonibus, Occitanis, & Vasconibus nobiles, cum triginta militum millibus, ab exorto sole ad occumbentem sub armis steterunt; atque adeò conditione impletâ, Dunensi Fronsacum, Burdegala, cæteræque vrbes, præter Baionam vnam patefactæ. Ad eam igitur militem Dunensis admouet, vixque moles ad locanda tormenta erexerat, cùm ciues admitti se dedititios flagitant. Nempe Angli, quod vnum erat in calamitate votum, cùm nequirent tueri prouinciam atque conseruare, saltem tabulas scriptas quibus multarum vrbium iura continebantur, penes se habere, atque inanibus titulis solari miseriam atque inopiam pascere, vehementer optauerant. Eas porrò tabulas postquam Baionâ in Angliam detulerunt, passi sunt æquiùs sibi vrbem eripi, papyraceis Chartis opulenti, eæque hactenus Londini diligenter seruantur, ad vnius historiæ damnum, cui multa lux conferretur his tabulis. Nec omittendum fauentis cœli

CAROLVS VII.

Mont-ferrãd.

Anno 1451.

Baiona capta.

CAROLVS VII.

cœli prodigium; quo picta in nubibus Crux candicans, quæ Francorum signum, supra vrbem per dimidiatam horam fulgere visa est; postridiè quam deditio facta sit; Deo pingente cœlitus, quod in terris ipse perfecerat; nam quis præter numen, tam vberem, tantam, tam militarem, sic addictam Anglo prouinciam, nullo prope sanguine, nullo Marte, multis post annis, restitueret Franciæ; tot studiis, bellis, cædibus, præliis, eam in rem antè frustra collocatis. Sane Dei vnius est, vt magna difflare, sic minima promouere; spésque humanas vel extinguere nimias, vel implere extinctas.

XXX. *Aquitania rebellis iterùm domita*

Verùm & Deus nouo facinore, ac Francorum gloria, Aquitaniam redemptam voluit. Eam pro Rege Comes Claromontius Borbonij filius administrabat, cùm repente rebellione percellitur, vrbibusque primariis spoliatur. Aquitani Nobiles crimen incipiunt, Monferrandus, Esparrus, Rosanus, Durasius, & Langladius; eorum nepotes, qui olim rebellauerant in Carolum V. Hi dum regionem Anglus obtinebat, tyrannicam licentiam vsurpantes, clientes ad arbitrium spoliabant potius quam regebant; nunc in officium redacti, necessitatem virtutis pro iniuriâ reputantes, clam simul conspirant, missóque in Angliam Esparro, Talbotium cum septingentis armatis impetrant, miscentque arcana cum Burdegalensibus de proditione consilia. Talbotius ad Medulos applicans, regionem momento subigit, móxque Burdegala ciuium proditione exceptus, Oliuerium Cotinium Senescallum, aliosque Francos insidiarum incautos, apprehendit, traditque in custodiam. Felicem, euentum mox insula Talbotij filius promouet; qui octoginta nauibus commeatum ingentem & quatuor militum millia Burdegalam inuehens,

De Coytini. *De L'isle.*

hens, magnam conuersionem animorum & rerum efficit. His copiis succinctus Talbotius, primo Castillonem, tum Fronsacum capit, validissimas prouinciæ arces, vt Regi in Aquitania præter ignominiam & inualida oppida nihil esset super. Nihilominus Rex, vt negligentiam Præfectorum emendaret diligentiâ, præmissum itineribus magnis exercitum sequebatur. Eum Chabannius deducebat, domus regiæ præfectus; & accesserant Proceres, Montalbanus, Hunaldeya, Petrus Beluaus, Comites Castrensis & Armaniacus; qui Marescallis adiuncti, Castillonium Duranio amni impositum obuallant. Eriguntur machinarum moles, & locantur statiua militum, quæ nouo ea ætate consilio, sed arcessito à Romanis more, Gaspar & Ioannes Burelli, latâ fossâ obductisque palis munierunt; ij fratres quorum opera toto Anglico Bello vtilissima fuerat, & alter administrabat machinas, alter ærarium. Talbotius ad nuntium obsidionis, qui tot vrbes seruauerat, de Castillonio sollicitus, educit Burdegalâ equites mille ducentos, & quatuor peditum millia, magnáque celeritate incedit, vt Francos incautos noctu inuadat. Primò fortuna promouit consilium; occurrit in aliquot Sagittariorum cohortes, quæ in proxima castra mittebantur; câsque aggressus haud ægrè fundit ac disiicit. Post delibatam ea strage victoriam, ad ipsa castra lætus inuehitur, quæ tam accuratè munita inspectans, nec vllum vel noctis, vel repentinæ aggressionis beneficium esse, peditatum silentio opperitur; quem postquam aduenit adhortatus ad prælium, ad perrumpenda castra immittit. Equites vt præessent exemplo peditibus, relictis equis pugnam Principes ineunt, & fulminantium inter machinarum globos propius se vallo inferunt. Eo loco

accerrimè

CAROLVS VII.

Hunaudaye. Beauneau.

Bureau.

CAROLVS VII. accerrimè dimicatur; Angli fossam per suorum cadauera transmittentes, vallum conscendunt, & quà repentes manibus quà pugnantes, morrem & terrorem Franco obiiciunt. Franci contra sagittarum grandine depluentes, postquam audacissima capita non repellunt, hastis, contis, gladiis, securibusque aggressi, lacertos & manus detruncant ac metunt. Verum Anglos incendente successu, & inflammante victoria iam admota sub manibus, laborabant Franci inceperántque metuere; cùm Hunaldaya & Montalbanus, quorum statio erat remotior, Britones suos è castris educunt, magnoque animo se in hostem infundunt. Noua pugnæ facies oritur, Angli vallo auulsi, à lateribus cæsi atque à tergo, perturbantur atque permiscentur, eò magis, quod ipsi pedites equitum incursibus patebant obnoxij. In ea trepidatione Talbotius sibi semper constans, equulo vectus, quando per senium pugnare manu non poterat, dum suos ad pugnam incitat, ictus minori tormento deiicitur, suoque casu militum animos sternit. Dicitur præclarissimus senex, cùm desperatam spectaret victoriam, contendisse à filio, vt se morti eriperet, spem Angliæ iuuenis ad meliora seruaret, nec morientem senem curare cui vitam ingloriè ponendam in lectulo, honestè Deus patriæ causa adimeret; at verò filium tanto patre dignissimum, quem æmulari diuturna vita & laudatissima neutiquam posset, voluisse gloriosissima morte æmulari, & in patris conspectu fortissimè pugnantem, abiectâ spe vitæ cæsum esse. Sanè Talbotij mors, & fugauit Anglos, & extemplò Castillonium dedidit; atque mox Aquitaniam totam; quem vt Græci Philopœmenem, ita Angli vltimum suæ gentis dicerent, nemine Anglo post illustrem Talbotium præclarâ atque

Talbotij mors.

atque eximiâ laude, suum in Franciâ nomen consignante. Interea Comes Claromontius, Aquitaniæ Prorex, cum Fuxiensi, Albretio Santralio, atque Valpurnio, subigebat Medulos; & Fronsacum obsidione cinctum post Talbotij mortem expugnauerat; iamque vacuo Anglis Garumnâ, præter Cadillacum, id arctius premit. Propugnabat arcem Gallardetus, turpissimus proditor, quamquam Francus, qui à Fuxiensi ad eam Regi seruandam impositus, ad Anglos defecerat, ipsique Fuxiensi necem molitus per insidias erat. Ille ergo desperatâ prorsus salute, desperatissimè pro Castro pugnabat; donec ab Anglico præsidio ad deditionem coactus, nullâ conditione, pro merito, ad Castri portam arbori appensus est. Tunc Rex in Aquitaniam venit, Collectisque omnibus copiis, ad premendam Burdegalam se accingit. Visum est potius rem fame quam armis conficere. Erat classis in anchoris, quæ portum clauderet, Claromontius proximum agrum vastauerat, exercitus Garumnam atque vrbes impositas obtinebat. Ita Burdegala ciuitas populosa breui ad inopiam acta est; præsidio quod quatuor Anglorum millia, Vasconum totidem constituerant, absumente cibaria, nullo facinore, ne tentato quidem. Eam ob rem appellata Regis Clementia & exorata est; Anglis data libertas, Burdegalensibus immunitates detractæ; parcitum Nobilibus, viginti exceptis, quibus iussum regno exulare. Inter eos Esparrius erat, qui aliquanto post in Santonibus interceptus, dum conspirationem nouam moliretur, capite truncatus est; quod tamdiu tam iniquas res concipiebat. Et ipsi Burdegalæ frænum an compedes imponi Rex voluit, geminis castellis hinc inde erectis, ad continendam animorum volubilitatem; alterum Ha dictum

Carolvs VII.

Gaillardet.

Burdegala reddita.

Anno 1451. vel 1452.

CAROLVS VII. *Trompete.*

ctum, ad occasum solis; in agros proximos dominatur; alterum Tropeta, qua sidus oritur, amni imminet, portumque infrænat. Idque prudenter institutum à Rege sequentium temporum experientia docuit. Et per eam expeditionem Angli tandem totâ Galliâ depulsi sunt, præter vnum Caletum, quod propemodum extra Franciæ limites positum, dolori Anglis potiùs quàm gaudio fuit, æstimantibus vnde excidissent: quibus Aquitania eadem sub Henrico Rege erepta est, quæ Henrico Rege trecentis ante annis aduenerat.

SYNOPSIS

PARS SECVNDA.

Synopsis Libri Septimi.

Henricus

Ludouicus

Z z

Synopsis, Libri Octaui.

Synopsis, Libri Noni.

Franc

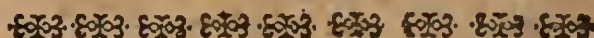
Synopsis, Libri Decimi.

Idem

Synopsis, Libri Decimi.

Synopsis, Libri Vndecimi.

Synopsis, Libri Duodecimi.

Parisij

Errata,

Errata in Libro 7. 8. 9. 10. 11. 12.

*Pag.*8. *lin.*3. *leg.* pij. *p.* 13. *ad marg. l.* Comites. *p.* 17. *lin.* 8. *l.* aliquot, Balduinus Iunior moritur. *p.* 45. *lin.* 41. *l.* alienisque. *pag.* 54. *ad marg. l.* Franciam. *p.* 76. *ad marg. l.* Pax. *p.* 80. *ad marg. l.* Valerij. *p.* 126. *lin.* 29. *l.* arcessunt. *p.* 143. *lin.* 33. *l.* imbricum. *p.* 150. *lin.* 30. *l.* victos *p.* 159. *lin.* 10. *l.* amicas. *p.* 176. *lin.* 5. *l.* gnauiter. *p.* 195. *lin.* 18. *l.* fœditate. *p.* 203. *lin.* 11. *l.* dignitatem. *p.* 209. *lin.* 29. *l.* Franci eo. *p.* 215. *lin.* 12. *l.* affligi. *p.* 234. *lin.* 36. *l.* venefico. *p.* 245. *lin.* 9. *l.* Francia. *p.* 256. *lin.* 20. *l.* confidente. *ibid. l.* serico. *ibid. lin.* 11. *l.* vestem. *p.* 261. *lin.* 39. *l.* infert tum. *p.* 262. *lin.* 25. *l.* si in. *p.* 274. *lin.* 4. *l.* in Francum. *p.* 279. *lin.* 5. *l.* sex. *p.* 282. *lin* 6. *l.* cultris. *p.* 283. *lin.* 17. *l.* spissima. *ibid. lin.* 35. *l.* ex. *p.* 337. *lin.* 29. *l.* Blæsus. *p.* 345. *lin.* 32. *l.* Chandosius. *p.* 356. *lin.* 23. *l.* absumptus. *p.* 357. *lin.* 36. *l.* Esparræ. *p.* 360. *lin.* 10. *l.* tantulo tempore. *p.* 367. *lin.* 27. *l.* Rieusius. *p.* 378. *lin.* 30. *l.* Francicam. *p.* 411. *lin.* 18. *l.* Aurelianensis. *p.* 416. *lin.* 26. *l.* amouerat. *p.* 464. *lin.* 4. *l.* Rupellam. *ibid. lin.* 20. *l.* patientiæ. *p.* 465. *lin.* 26. *l.* stylum. *p.* 467. *lin.* 26. *l.* Alensonius. *p.* 477. *lin.* 36. *l.* Darcius. *p.* 480. *lin.* 22. *l.* cani. *p.* 482. *lin.* 17. *l.* Xantralius. *p.* 483. *lin.* 29. *l.* Xantralio. *p.* 487. *lin.* 33. *l.* cum. *p.* 488. *lin.* 4. *l.* esse. *p.* 498. *lin.* 35. *l.* Geneuensem. *p.* 499. *lin.* 36. *l.* rerum. *p.* 504. *lin.* 11. *l.* expirare cum Anglo inducias: an *p.* 511. *lin.* 40. *l.* vocarentur. *p.* 517. *lin.* 29. *l.* præfectus.

